

**International Journal of Social Inquiry**

**Cilt / Volume: 14**

**Sayı / Issue: 2**

**Aralık / December 2021**



International Journal of Social Inquiry, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayınlanmaktadır.

*International Journal of Social Inquiry is a publication of Bursa Uludağ University Institute of Social Sciences.*

**International Journal of Social Inquiry Özetlenme, Harmanlanma ve İndekslenme Bilgileri:**

*International Journal of Social Inquiry is Abstracted, Harvested and Indexed in:*



SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER  
VERİ TABANI



**DergiPark**  
AKADEMİK



I N D E X  
ISLAMICUS

**arastirmax**  
Scientific Publication Index



Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayını olan International Journal of Social Inquiry yılda iki kez yayımlanan ve EBSCO / Academic Search Complete - Academic Search Ultimate, Index Islamicus (sadece İngilizce yayımlanan makaleler), TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı, SOBİAD, İdealonline ve Araştırmamax tarafından taranan uluslararası hakemli bir dergidir.

*International Journal of Social Inquiry, a publication of Bursa Uludağ University Institute of Social Sciences, is an internationally recognized peer-reviewed journal published twice a year and scanned by EBSCO/Academic Search Complete - Academic Search Ultimate, Index Islamicus (only articles in English), TÜBİTAK-ULAKBİM Social and Human Sciences Database, SOBİAD, İdealonline and Araştırmamax.*

**Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler eser sahiplerine aittir. Bursa Uludağ Üniversitesi sorumlu tutulamaz.**

*The opinions, thoughts, postulations or proposals within the articles are reflections of the authors and do not, in any way, represent those of the Bursa Uludağ University.*

#### **İletişim / Correspondence**

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Görükle Kampüsü 16059

Nilüfer / Bursa / TÜRKİYE

Tel: +90 224 2942420 Fax: 0224 2942434

Web: <http://www.uludag.edu.tr/sbedergi>

E-posta: [sbedergi@uludag.edu.tr](mailto:sbedergi@uludag.edu.tr)

#### **Dizgi / Typesetting**

Bursa Uludağ Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü

Bursa-2021

**Telefon:** (224) 294 05 30 - 294 05 32

**Belgegeçer:** (224) 294 05 31

**E-posta:** [basimevi@uludag.edu.tr](mailto:basimevi@uludag.edu.tr)

© Bursa Uludağ Üniversitesi Yayınları © Bursa Uludağ University Press

**Her hakkı saklıdır. All rights reserved.**

**ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ  
INTERNATIONAL PEER REVIEWED JOURNAL**

**INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL INQUIRY  
CİLT - VOLUME: 14 • SAYI - ISSUE: 2 • ARALIK - DECEMBER 2021  
e-ISSN: 1307-9999**

**Bursa Uludağ Üniversitesi Adına Sahibi  
Owner on behalf of Bursa Uludağ University  
Prof. Dr. A. Saim KILAVUZ**

**İmtiyaz Sahibi / Owner  
Prof. Dr. Kadir Yasin ERYİĞİT**

**Editör / Editor  
Prof. Dr. Barış ÖZDAL**

**Editör Yardımcısı / Assistant Editor  
Prof. Dr. Derya ŞAHİN**

**Yayın Kurulu / Editorial Board  
Doç. Dr. Şenol BAŞTÜRK  
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN  
Doç. Dr. Çiğdem AYDIN KOYUNCU**

**Yayın Koordinatörleri / Publication Coordinators  
Dr. Öğr. Üyesi Samet YILMAZ  
Araş. Gör. Serap ALA ÇELİK  
Araş. Gör. Nur Deniz ÜNSAL**



**DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD\***

- Prof. Dr. Oktay AHMED:** SS. Cyril & Methodius University in Skopje/MK  
**Doç. Dr. Mehmet Emin ALTUNDEMİR:** Sakarya Üniversitesi/TR  
**Prof. Dr. Serpil AYTAÇ:** Fenerbahçe Üniversitesi/TR  
**Prof. Dr. Veysel BOZKURT:** İstanbul Üniversitesi/TR  
**Prof. Dr. Mehmet GENÇ:** Işık Üniversitesi/TR  
**Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN:** Ege Üniversitesi/TR  
**Prof. Dr. Carole HILLANBRAND:** University of Edinburg/UK  
**Prof. Dr. Çiğdem İYÇİL:** Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/TR  
**Doç. Dr. Eric M. JAMELSKE:** University of Wisconsin-Eau Claire/USA  
**Prof. Dr. Şenol KANTARCI:** Akdeniz Üniversitesi/TR  
**Prof. Dr. Faruk KARACA:** Atatürk Üniversitesi/TR  
**Prof. Dr. R. Kutay KARACA:** Nişantaşı Üniversitesi/TR  
**Prof. Dr. Ulvi KESER:** Girne Amerikan Üniversitesi/KKTC  
**Prof. Dr. Klara KUZMOVA:** Trnava University/SK  
**Prof. Dr. Yahya MICHOT:** Hartford Seminary/USA  
**Prof. Dr. İrina NEVSKAYA:** Goethe Universität/DE  
**Prof. Dr. Jean A. PRATT:** University of Wisconsin-Eau Claire/USA  
**Prof. Dr. Fırat PURTAŞ:** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TR  
**Prof. Dr. Intisar A. RABB:** Harvard University/USA  
**Doç. Dr. Sevinç RUINTAN:** Bakü Devlet Üniversitesi/AZ  
**Prof. Dr. Martina SEIFERT:** Hamburg University/DE  
**Prof. Dr. Nazan SUSAM:** İstanbul Üniversitesi/TR  
**Doç. Dr. Meirambek TASTANOV:** The State Kostanoy University/KZ  
**Prof. Dr. Timothy S. VAUGHAN:** University of Wisconsin Eau Claire/USA  
**Prof. Dr. John WALBRIDGE:** Indiana University/USA  
**Prof. Dr. Asım YAPICI:** Çukurova Üniversitesi/TR  
**Prof. Dr. Ahmet Burçin YERELİ:** Hacettepe Üniversitesi/TR  
**Prof. Dr. İbrahim Mohamed ZEİN:** International Islamic University/MY

\*Soyisme göre alfabetik sırada / In alphabetical order by family name

**BU SAYIDA GÖREV ALAN HAKEMLER/ REFEREES FOR THIS ISSUE\***

- Dr. Emel ADAMIŞ: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR  
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan AK: İstanbul Ayvansaray Üniversitesi/TR  
Doç. Dr. Pınar AKARÇAY: Trakya Üniversitesi/TR  
Doç. Dr. Müge AKNUR: Dokuz Eylül Üniversitesi/TR  
Prof. Dr. Dilek ALTAŞ: Marmara Üniversitesi/TR  
Prof. Dr. Yunus ALYAZ: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR  
Dr. Öğr. Üyesi Evren ATIŞ: Kastamonu Üniversitesi/TR  
Doç. Dr. Ömür AYDIN: İstanbul Üniversitesi/TR  
Doç. Dr. Gökçe Çiçek CEYHUN: Bursa Teknik Üniversitesi/TR  
Prof. Dr. Mustafa Fedai ÇAVUŞ: Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi/TR  
Doç. Dr. Mehmet Burhanettin ÇOŞKUN: Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi/TR  
Doç. Dr. İmran DEMİR: Marmara Üniversitesi/TR  
Doç. Dr. İbrahim DEMİRCİ: Sinop Üniversitesi/TR  
Prof. Dr. Osman DOĞANAY: Aksaray Üniversitesi/TR  
Prof. Dr. Meral Suna DOĞANER: İstanbul Üniversitesi/TR  
Doç. Dr. Salih DURSUN: Karadeniz Teknik Üniversitesi/TR  
Doç. Dr. Mert GÖKIRMAK: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR  
Prof. Dr. Birgül Ayman GÜLER: Ankara Üniversitesi/TR  
Dr. Öğr. Üyesi ESRA GÜLER: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR  
Dr. Dr. Erhan GÜMÜŞ: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/TR  
Prof. Dr. Sevda GÜRSAKAL: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR  
Doç. Dr. Simla GÜZEL: Namık Kemal Üniversitesi/TR  
Dr. Meşti İSMAİLOV: Bakü Devlet Üniversitesi/AZ  
Dr. Öğr. Üyesi Hazar Vural JANE: İstanbul Aydın Üniversitesi/TR  
Doç. Dr. Erol KAPLUHAN: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi/TR  
Dr. Öğr. Üyesi Yağmur KARA: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/TR  
Dr. Öğr. Üyesi Gülbeyaz KARAKUŞ: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR  
Dr. Öğr. Üyesi Selami KARDAŞ: Muş Alparslan Üniversitesi/TR  
Prof. Dr. Aşkın KESER: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR  
Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU: İstanbul Aydın Üniversitesi/TR  
Prof. Dr. İbrahim Hakan MERT: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR  
Dr. Öğr. Üyesi Esra OĞUZHAN: Medipol Üniversitesi/TR  
Prof. Dr. Hasan Basri ÖCALAN: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR  
Dr. Öğr. Üyesi Atasay ÖZDEMİR: Milli Savunma Üniversitesi/TR  
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Zeynep ÖZKURT: Nişantaşı Üniversitesi/TR  
Öğr. Gör. Dr. Gözde ÖZLEM: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR  
Dr. Öğr. Üyesi Cemre PEKCAN: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/TR  
Prof. Dr. Ferhat PİRİNÇÇİ: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR  
Prof. Dr. Kamuran REÇBER: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR  
Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer RÜZGAR: Bursa Teknik Üniversitesi/TR



Dr. Öğr. Üyesi Mehlika SARAÇ: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR  
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Burcu ŞAHİN: İstanbul Gelişim Üniversitesi/TR  
Prof. Dr. Haşim ŞAHİN: Sakarya Üniversitesi/TR  
Prof. Dr. Çağatan TAŞKIN: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR  
Doç. Dr. Fuat TUNCER: Beykent Üniversitesi/TR  
Dr. Öğr. Üyesi Gülçin TUNÇ: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR  
Prof. Dr. Ayşe UZMAY: Ege Üniversitesi/TR  
Prof. Dr. Orçun YORULMAZ: Dokuz Eylül Üniversitesi/TR

\*Soyisme göre alfabetik sırada / In alphabetical order by family name

Makale İstatistikleri/Article Statistics				
Cilt-Sayı/ Volume-Issue	Gelen - Received	Reddedilen - Rejected	Düzeltilme Alan - Corrected	Kabul Edilen - Accepted
Cilt/Volume 13 Sayı/Issue 1	23	10	10	13
Cilt/Volume 13 Sayı/Issue 2	22	8	11	14
Cilt/Volume 14 Sayı/Issue 1	18	7	10	11
Cilt/Volume 14 Sayı/Issue 2	26	11	15	18

## EDİTÖR'DEN

2021 yılında International Journal of Social Inquiry'nin Cilt: 14, Sayı: 2'i çıkarmanın haklı heyecanını yaşıyoruz.

Değerli okuyucular bildiğiniz üzere Sosyal Bilimler alanında köklü bir geçmişe sahip olan dergimizi yeni bir ekip ve dinamizm ile yeniden çıkarmaya başladık. Birinci sayımızda temel amacımız dergimizi periyodik bir biçimde çıkarmak ve hızla önemli akademik veri tabanlarında taranmasını sağlamaktı. Bu bağlamda dergimiz ilk sayıdan itibaren birçok bilim insanının yanı sıra önemli akademik veri tabanlarının da dikkatini çekmiş olup, bu kurumlar ile dergimizin izlenme süreçleri başlamıştır.

Bu durumun en büyük göstergesi ise hiç şüphesiz dergimizin TÜBİTAK ULAKBİM'de taranıyor olması ve dergimize bu sayıda yayımlanması için yirmi yedi aday makalenin gönderilmiş olmasıdır. İlgili makaleler titiz bir değerlendirme sonucunda derginin bu sayısına kabul edilmiş ve okuyuculara sunulmuştur. TÜBİTAK ULAKBİM'in tavsiyesi üzerine de dergimizin adı ISSN'ye kayıtlı olduğu şekliyle International Journal of Social Inquiry olarak kullanılmaya başlanmıştır.

International Journal of Social Inquiry'nin Cilt: 14, Sayı: 2'de ilgiyle okuyacağınız toplam on yedi makale bulunmaktadır. Makale, gönderen değerli bilim insanlarına, makale inceleme aşamasında desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen hakem heyetine, dergi yayın ve danışma kurulu üyelerine, yazı kuruluna ve emeği geçen herkese şahsım ve ekibim adına teşekkür ederim.

Bir sonraki sayıda buluşmak umuduyla...

Prof. Dr. Barış ÖZDAL

## EDITOR'S NOTE

We are excited to release International Journal of Social Inquiry, Volume: 14 Issue: 2, in 2021.

Dear Readers,

We have begun to recreate our Journal with a new team and dynamism, which has a long history in the field of Social Sciences. Our main objective in the first issue was to publish the Journal periodically, and to be rapidly indexed in important academic databases. Therefore, the Journal has attracted attention of many scholars as well as important academic databases.

The Journal is now indexed by TÜBİTAK ULAKBİM. The most important indicator of this situation is undoubtedly the fact that twenty-seven candidate-articles have been sent to the Journal in this issue. The relevant articles have been accepted to the Journal after meticulous evaluation, and presented to the readers. On the recommendation of TÜBİTAK ULAKBİM, we start to use the name of our journal as International Journal of Social Inquiry as it is registered in ISSN.

There are seventeen articles in the International Journal of Social Inquiry, Volume: 14 Issue: 2. I would like to thank contributing scholars and researchers, reviewers who always supported us, Editorial and Advisory Boards, and all contributors in the name of my team.

Best regards in the hopes of meeting next issue.

Prof. Dr. Barış ÖZDAL

## İÇİNDEKİLER - CONTENTS

<b>Editör'den</b> .....	<b>x</b>
<b>Editor's Note</b> .....	<b>xi</b>
<b>İçindekiler-Contents</b> .....	<b>xii</b>
Başarılı Yöneticilik Özelliklerine İlişkin Algılanan Cinsiyet Kalıpyargılarının Analizi: Kültürlerarası Bir Karşılaştırma <i>Analysis of Perceived Successful Management Characteristics and Gender Stereotypes: A Cross Cultural Comparison</i> <b>Fathia Ali AHMED, Füsun Çınar ALTINTAŞ</b> .....	<b>333</b>
COVID-19, Hasta Bina Sendromu ve Stres <i>COVID-19, Sick Building Syndrome and Stress</i> <b>Gizem AKALP, Oğuz BASOL, Serpil AYTAC</b> .....	<b>357</b>
Enerji Sübvansiyonlarının Etkileri ve Türkiye Açısından Ampirik Bir Değerlendirmesi <i>Effects of Energy Subsidies and an Empirical Assessment of Turkey in Terms</i> <b>Hakan AKAR, Filiz GİRAY, Mehmet ÇINAR</b> .....	<b>383</b>
Satış Elemanlarının Kişilik Özellikleri ve Satış Performansı İlişkisinde Kişisel Değerlerin Aracı Etkisinin Analizi <i>Analysis of the Mediation Effect of Personal Values in the Relationship between Salesperson Personality Traits and Sales Performance</i> <b>Can Efecan AKHAN, Eda İLHAN, Murat Hakan ALTINTAŞ</b> .....	<b>417</b>
Türkiye'de İç Göçün Mekansal Analiz Yöntemleriyle İncelenmesi <i>Evaluation of Internal Migration in Turkey with Spatial Analysis Techniques</i> <b>Neşe ARAL, Ayşe OĞUZLAR</b> .....	<b>447</b>
Filipinler Cumhuriyeti Turizm Coğrafyasından Bir Kesit: Samar Adası <i>A Section of Tourism Geography of the Republic of the Philippines: Samar Island</i> <b>Emin ATASOY, Alaattin KIZILÇAOĞLU, Furkan İNAN</b> .....	<b>475</b>
ABD'nin Kuzey Kore Politikası Çerçevesinde Nükleersiz Bir Kuzey Kore Mümkün Mü? <i>Is a Nuclear Free North Korea Possible within the Framework of US's North Korean Policy</i> <b>Yasemin ÇOKGÜÇLÜ</b> .....	<b>509</b>

Marksizm'in Uluslararası Hukuk Yaklaşımı <i>Marxism's Approach to International Law</i> <b>Mehmet DALAR</b> .....	541
Romantik İlişkisi Olan Kadınlarda Algılanan Partner Değişimi, Yakınlık ve Yaşam Doyumu <i>Perceived Partner Change, Closeness, and Life Satisfaction among Women in Romantic Relationships</i> <b>Duygu DİNÇER</b> .....	569
Mobil Dil Öğrenme Oyunu Uygulamalarının Tasarımında ve Seçiminde Kullanılabilecek Ölçütler Üzerine Bir Alan Taraması Çalışması <i>A Field Study on the Criteria to be Benefitted from in the Design and Selection of Mobile Language Learning Game Applications</i> <b>Harun GÖÇERLER</b> .....	591
Bithynia Bölgesi Roma Dönemi Mimari Betimli Kent Sikkeleri <i>Architectural Depicted Coins of Cities in the Region of Bithynia during the Roman Period</i> <b>Metehan İHTİYAR</b> .....	617
Dijital Habercilik Bağlamında Trajik Haberlerde Etik ve Bireyler Üzerindeki Etkisi Üzerine Bir Araştırma <i>A Study on Ethics in Tragic News and Its Impact on Individuals in the Context of Digital Journalism</i> <b>Hüseyin KAZAN</b> .....	661
Osmanlı Erken Modern Döneminde Egemenliğin Sürekliliği Sorunu ve Devlet Tüzel Kişiliğinin Gelişimi (1453-1617) <i>The Problem of Continuity of Sovereignty and the Development of State Legal Entity in the Ottoman Early Modern Period (1453-1617)</i> <b>Ensar KIVRAK</b> .....	693
Yerel Demokraside Temsil ve Katılım <i>Representation and Participation in Local Democracy</i> <b>Tacettin Gökhan ÖZÇELİK</b> .....	715
İran-ABD İlişkileri: ABD'nin Ortak Kapsamlı Eylem Planından Ayrılması (2015-2020) <i>Iran-US Relations: The United States Withdrawal from the Joint Comprehensive Plan of Action (2015-2020)</i> <b>Seçil ÖZDEMİR</b> .....	741

Pandemi Popülizmin Sonunu Getirebilir Mi? Batı Avrupa'daki Popülist Radikal Sağ Partiler Üzerine Bir Değerlendirme <i>Could the Pandemic Give an End to Populism? An Evaluation of Populist Radical Right Parties in Western Europe</i> <b>İbrahim SAYLAN</b> .....	783
Geç Ortaçağ Dönemi'nde Mısır ve Kuzey Afrika'da Kalenderilik <i>Qalandariyya in Egypt and North Africa in the Late Middle Ages</i> <b>M. Seyyit ŞEN</b> .....	813
2020 Sosyoekonomik Gençlik Araştırması: İstanbul İli Örneğinde Gençlerin Ekonomik ve Siyasal Eğilimleri <i>2020 Socioecopolitic Youth Survey: Economic and Political Tendencies of Youth in the Case of İstanbul</i> <b>İbrahim Halil YAŞAR, Fırat DEMİRKOL, Esat DAŞDEMİR, Tuğçe GÜR TÜRKDOĞAN</b> .....	839
<b>Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları / Author Guide and Writing Standarts</b> ....	885
<b>Eski Sayılar / Old Issues</b> .....	897

**BAŞARILI YÖNETİCİLİK ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN  
ALGILANAN CİNSİYET KALIPYARGILARININ ANALİZİ:  
KÜLTÜRLERARASI BİR KARŞILAŞTIRMA\***

*Fathia Ali AHMED\*\* , Füsun Çınar ALTINTAŞ\*\*\**

Makale Geliş Tarihi-Received: 19.05.2021  
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 09.11.2021  
DOI: 10.37093/ijisi.923251

**ÖZ**

*İlgili yazındaki ilk dönem araştırmalarda, başarılı yöneticilik özellikleri ile ilişkili özelliklerin kadınlardan daha çok erkeklere atfedildiği görülmektedir. Başarılı yönetici özellikleri genelde erkeğe-özgü olarak ele alınmakta ve yönetici ise erkektir şeklinde kavramsallaştırılmaktadır. Ancak, yönetsel pozisyonlarda yer alan kadın sayısının artmasıyla birlikte yönetsel özelliklerin yalnızca erkeğe özgü olmadığı anlaşılmış ve cinsiyet rolleri ile yöneticilik özelliklerini araştıran çalışmalar hız kazanmıştır. Mevcut çalışmada başarılı yöneticilik özelliklerine ilişkin unsurların belirlenmesi ve yöneticilik özellikleri açısından kültürlerarası bağlamda cinsiyete dayalı*

\* Bu çalışma, Prof. Dr. Füsun Çınar Altıntaş'ın danışmanlığında Yüksek Lisans Öğrencisi Fathia Ahmed Ali tarafından tamamlanan/savunulan "Başarılı Yöneticilik Özelliklerine İlişkin Algılanan Cinsiyet Kalıp Yargılarının Analizi: Kültürlerarası Bir Karşılaştırma" isimli Yüksek Lisans Tez çalışmasından üretilmiştir.

\*\* Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Tezli Yüksek Lisans Programı Mezununu, Bursa/Türkiye. fathia.ali95@gmail.com, ORCID: orcid.org/0000-0003-2711-8976.

\*\*\* Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Bursa/Türkiye. fcinar@uludag.edu.tr, ORCID: orcid.org/0000-0001-5664-8277.

*farklılaşmanın var olup olmadığını tespit etmek amaçlanmıştır. Bu kapsamda araştırmada Schein (1973)'ın Betimleyici İndeksinin kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar neticesinde kadın ve erkek katılımcılar açısından başarılı yönetici algısının kadına özgü özellikler ile örtüştüğü tespit edilmiştir.*

**Anahtar Kelimeler:** Cinsiyet Kalıp Yargılar, Yönetici Özellikleri, Yönetimsel Kalıp Yargılar, Schein Betimleyici İndeksi, Kadın Yöneticiler.

**JEL Kodları:** M10, M12.



**ANALYSIS OF PERCEIVED SUCCESSFUL MANAGEMENT  
CHARACTERISTICS AND GENDER STEREOTYPES:  
A CROSS CULTURAL COMPARISON**

**ABSTRACT**

*Previous research has shown that traits associated with successful business managers are generally more attributed to men than women. Successful manager characteristics are identified with male gender. So, it is conceptualized as manager is male. However, with the increase in the number of women in managerial positions, it was understood that managerial characteristics were not only male gender specific and studies investigating gender roles and managerial characteristics increased. In this study, it is aimed to analyze the perceptions of women and men about successful manager and determine whether there is a gender-based difference in the cross cultural context in terms of managerial characteristics. In this context, Schein Descriptive Index (1973) was used in the research. In terms of the results obtained, it has been determined that the perception of successful manager for female and male participants coincides with the characteristics specific to women.*

**Keywords:** Gender Stereotypes, Executive Characteristics, Managerial Stereotypes, Schein Descriptive Index, Women Managers.

**JEL Codes:** M10, M12.

**335**

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

## GİRİŞ

Sosyal bilimlerin ilgi odağı olan toplumsal cinsiyet olgusu, sosyal psikoloji alanında yapılan çalışmalarda da önemine değinilen konuların başında yer almaktadır. Bu kapsamda söz konusu alana ilişkin yapılan çalışmalarda cinsiyete yönelik kalıp yargıların kadın ve erkekler arasındaki eşitsizliğin temelinde yer aldığı üzerine vurgu yapmaktadır. Toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının eşitlikçi kültürün toplumun farklı alanlarına nüfuz etmesinin önündeki temel engeller arasında yer aldığı ileri sürülmektedir. Erkek ve kadınların kişisel özellikleri hakkındaki inançlara dayanan cinsiyet kalıp yargıları (Sears vd., 2003: 345), cinsiyet farklılıklarına ilişkin insanların pek çoğu tarafından paylaşılan yerleşik inançlar şeklinde tanımlanmaktadır (Gardner vd., 1994). Özellikle kadın ve erkeğe ilişkin toplumsal rollerin tanımlanmasında kadın ve erkeğin biyolojik farklılıklarına dayalı bir yaklaşım, cinsiyete özgü kalıp yargıların kültüre dayalı bir kavramsallaştırma olarak şekillenmesini beraberinde getirmiştir. Billing ve Alvesson (2000), eril ve dişi kavramlarını ele alırken sadece biyolojik değil, kültürel bir boyutun da var olduğunu ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla cinsiyet kalıp yargıları, toplumdaki sosyal rollerin tanımlanmasında da kullanılmaktadır (Powell vd., 2002). Ancak, günümüzde her geçen gün daha fazla sayıda kadının işgücüne katılımıyla birlikte cinsiyet olgusunun yönetim ve örgüt kuramı kapsamında çalışmaların yapılmasını da beraberinde getirmiştir. Özellikle liderlik ve yöneticilik rolleri ile cinsiyet rollerinin ilişkisini inceleyen çalışmaların artması bu alanda kendi yazını oluşturmuş ve kapsamlı bir araştırma konusu olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu yazında ilk dönem çalışmalarda yönetim ve yöneticilik olgusunun "erkeğe özgü" olduğuna ilişkin toplumdaki genel kanının kadınların yönetim pozisyonlarına yükselme sürecinde karşılaştıkları engellere temel teşkil ettiği üzerine vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu dönemde örgütlerdeki yönetim modelleri daha çok eril liderlik davranışlarına ilişkin kuramlarla açıklanmış (Irby, Brown, 1995), yapılan araştırmalarla da yöneticilik ve liderlik pratiklerinin ağırlıklı bir biçimde "eril-maskülen" özellikler taşıdığı üzerine vurgu yapılmıştır (Kent, Moss, 1994). İlk dönem çalışmalarda yer alan açıklamalar, liderlik ve yöneticilik olgusunun genel anlamda eril bağlamda ele alınmasına neden olmuş ve bu durum Schein (1996: 2001) tarafından "yöneticiyse erkektir - think manager-think male" şeklinde küresel bir kavramsallaştırma olarak açıklanmıştır. Kadın yöneticilere yönelik geleneksel inançların kadınların yönetim

pozisyonlarına ulaşmak için kariyer yollarında karşılaşmaları gereken temel zorluklardan biri olduğunu ileri sürmektedirler. Eril-tanımlı yönetsel roller, kadın yöneticilerin bu rollere katılabilmelerinin önündeki temel engellerden biri haline gelmiştir (Eagly, 1987). Dolayısıyla cinsiyet kalıp yargıları, kadın yöneticilerin kariyer gelişiminde önemli etkiler meydana getirmekte, kadınların üst düzey yönetim kademelerine yükselememelerini açıklayan pek çok nedenden biri olarak ele alınmaktadır. Bu kapsamda mevcut çalışmada söz konusu kuramsal ve görgül çalışmalar incelenmiş, başarılı yöneticilik özelliklerine ilişkin genel bir algıyı ortaya koymak amacıyla bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma neticesinde elde edilen verilere dayanarak Schein vd. (1996)'ın küresel anlamda kabul gören “*yöneticiyse erkektir-think manager, think male*” olgusunun kültürler arası bağlamda başarılı yöneticilik algısı açısından ne derece geçerli olduğu test edilmiştir. Mevcut çalışma, genel kavramların tanıtıldığı ve yazın incelemesinin yapıldığı bölüm ile konuya ilişkin analiz çalışmasının yapıldığı bölüm olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

## 1. CİNSİYET KALIP YARGILARI

Cinsiyet “sex” ve toplumsal cinsiyet “gender” kavramları bazen eş anlamlıymış gibi kullanılmasına rağmen her iki kavramın tanımlanması psikoloji bilimindeki tartışmaların konusu olmuştur (Deaux, 1976). Cinsiyet, erkekler ve kadınlar arasındaki biyolojik ve fiziksel farklılıkları ifade ederken, toplumsal cinsiyet ise erkek ve kadın olmanın getirdiği sosyal ve psikolojik özellikleri ifade eder. Benzer şekilde toplumsal cinsiyet ise kadının ve erkeğin sosyal olarak belirlenen rol ve sorumluluklarını ifade etmektedir (Altıntaş-Çınar, 2016). Toplumsal cinsiyet; biyolojik farklılıklardan dolayı değil, kadın ve erkek olarak toplumun bireyleri nasıl gördüğü, nasıl algıladığı, nasıl düşündüğü ve nasıl davranmasını beklediği ile ilgili bir kavramdır (Akın, Demirel, 2003: 73). Kadın ve erkek için atfedilen toplumsal roller her ne kadar biyolojik cinsiyete dayandırılrsa da aslında bu rollerin kültüre ait bir kurumsallaşma olduğu görülmektedir (Altıntaş-Çınar, Aytaç-Kavurmacı, 2018: 529). Dolayısıyla psikolojik bir terim olarak cinsiyet, kültüre dayalı tarafından şekillendirilmekte iken toplumsal cinsiyet erkek ve kadının cinsiyet rolüne dayalı olarak toplumun davranış değerlendirmesini olarak ifade edilmektedir. Toplumda kadın ve erkeklerden göstermeleri beklenen özelliklere toplumsal cinsiyet kalıp yargıları

denilmektedir. Cinsiyet rollerine dayalı olarak oluşan kalıp yargılar, kadın ve erkeğe özgü olan kalıplaşmış sıfatlar olarak psikolojik özellikleri tanımlayan bir kavram olarak açıklanmaktadır (Baykal, 1991). Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, erkekler ve kadınlar arasındaki davranış farklılıkları, sosyal roller ve özelliklere ilişkin tanımlanan toplumdaki basit genellemelerdir. Cinsiyet kalıp yargılarına ilişkin açıklamalarda normatif ve tanımlayıcı standartlar olmak üzere iki tür bakış açısı mevcuttur. Normatif standartlar, insanların ne yapması gerektiği konusunda beklentiler iken tanımlayıcı standartlar insanların gerçekte ne yaptıklarıyla ilgili beklentilerdir. Toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının tanımlayıcı bileşeni, kadınların sahip olduğu özellikler hakkındaki inançları içerirken, cinsiyet kalıp yargılarının normatif bileşeni, kadınlar hakkındaki beklentileri içermektedir. Cinsiyet kalıp yargıları sadece kadın ve erkek arasında farklılıkları tanımlamanın yanı sıra her iki cinsiyete ilişkin toplumda biçilen sosyal rolleri de tanımlamaktadırlar. Toplumsal anlamda kadın ve erkeğe ilişkin sosyal roller onların biyolojik cinsiyet rollerine uygun olarak yapılandırılmıştır (Hofstede, 2001). Örneğin, kadınlar genellikle evin hanımı ve çocukların bakımı ile ilgili rollerle özdeşleştirilirken erkekler ise ailenin geçim kaynağı, ailenin mali destekçisi veya örgüt lideri gibi rollerle özdeşleştirilmişlerdir (Cejka, Eagly, 1999). Diğer taraftan çalışmalarında toplumsal anlamda kadınların duyarlı, nazik, empati kurabilme, sevecen olma gibi özelliklerle tanımlanırken erkeklerin ise genel anlamda özgüvenli, hırslı, özerk, aktif gibi özelliklere dayalı tanımlandığını ileri sürmüşlerdir. Sears vd., (2010: 345) her iki cinsiyet arasındaki söz konusu ayrımın toplumsal yaşamda evrensel bir örgütleyici ilke olduğu ileri sürmüşlerdir.

## 2. YÖNETİMDE CİNSİYETİN ETKİSİ

Geçmiş dönemlerde yönetim çalışmalarında cinsiyet sorunları genellikle ihmal edilmiş ve erkeklerin yönetimsel ve otorite ile örtük, konuşulmamış bir ilişkisi üzerine odaklanıldığı görülmektedir (Collinson, Hearn 1994). Baskın yönetim/örgüt yazınında istatistiksel bir değişken olmanın ötesinde fazla ilgi çekmeyen cinsiyet konusu 1970'li yıllarla birlikte kadının yönetim içerisindeki yerine odaklanan çalışmalarla yazındaki yerini almıştır (Altıntaş-Çınar, Aytaç-Kavurmacı, 2019: 200). Bu durum yazında, genelde işletmelerdeki erkek egemen yapının baskın olması ile açıklanmıştır (Acker, 1990; Collinson, Hearn, 1994; Martin, 2003, 2006, ayrıca bkz. Calas, Smircich,

*Başarılı Yöneticilik Özelliklerine İlişkin Algılanan Cinsiyet Kalıpyargılarının Analizi: Kültürlerarası Bir Karşılaştırma*

2006). Ancak, son dönemlerde kadınların işgücüne katılım oranının her geçen gün artmasıyla birlikte cinsiyet rollerinin yöneticilik ve liderlik rolleri ile ilişkisini inceleyen çalışmalar da artmış, cinsiyet olgusunun, yönetim ve örgüt kuramı kapsamında sıkça ele alınmasını da beraberinde getirmiştir. Devamında yönetim ve yöneticilik özelliklerine ilişkin cinsiyete dayalı rol kalıp yargıları kendi yazını oluşturmuş ve kapsamlı bir araştırma konusu olarak ortaya çıkmıştır (Altıntaş-Çınar, Aytaç-Kavurmacı, 2018: 527). Dolayısıyla kadınların işgücüne katılımının artması ile birlikte yönetim kademelerinde de yer almasıyla birlikte liderlik ve yöneticilik olgusunun erkeklere özgü olmayacağı düşüncesinden hareketle kadın ve erkek yöneticilerin liderlik ve yöneticilik davranışları arasındaki benzerlik ve farklılıklara ilişkin çok çeşitli çalışma ve araştırmalar yapılmıştır (Day, Stogdill, 1972; Chapman, 1975; Terborg, 1977; Dobbins, Platz, 1986; Cann, Siegfried, 1990; Powell, 1990). Ancak, cinsiyete dayalı çalışmalarda liderlik pozisyonlarının erkeğe özgü roller veya kadına özgü roller ile uyumlu (congenial to men/women) olmaları bağlamında değerlendirildiği görülmektedir. Bu kurama göre erkekler ve kadınlar mesleklerine uygun özelliklere sahiptirler (Altıntaş-Çınar, Aytaç-Kavurmacı, 2019: 201). Bu kapsamda Heilman (2001) rol uyumu kuramını kadınlara ilişkin tanımlayıcı ve normatif özellikler olmak üzere iki boyutta açıklamıştır. Bu boyutlar özellikle mesleklere dayalı toplumsal cinsiyet rolleri ile profesyonel roller arasındaki uyumu temel almaktadır. Örneğin yöneticilik ve mühendislik erkeğe özgü meslekler olarak düşünülürken sekreterlik ve hemşirelik meslekleri kadına özgü olarak düşünülmemektedir (Altıntaş-Çınar, Aytaç-Kavurmacı, 2019: 201). Glick ve Fiske (1999) çalışmalarında, kadınların eşit derecede niteliklere sahip olsalar bile erkek egemen mesleklerde işe alınma olasılıklarının erkek adaylara göre daha düşük düzeyde olduklarını ileri sürmüşlerdir. Benzer şekilde (Nieva, Gutek, 1980; Heilman vd. 1989; 1995; Eagly vd. 1992) değerlendirmeye dayalı bu tür ön yargıların cinsiyet kalıp yargılarına dayalı olduğunu ifade etmişlerdir.

Eagly ve Karau'da (2002), kadınların liderlik rolü hakkındaki önyargıları analiz ettikleri çalışmalarında, liderlik ile kadın cinsiyet rolleri arasındaki uyumsuzluk algısının kadın liderlere yönelik önyargının kökeninde olduğu sonucuna varmışlardır. Yazarlar bu durumu, yönetici olarak kadınların, toplumsal rolleri ile uyumlu davranışlar göstereceğine ilişkin yaygın algının liderlik için gereken özelliklerle tutarlı olmayacağı algısını da beraberinde getirdiği

şeklinde açıklamışlardır. Eagly ve Karau'nun (2002) çalışmasını birçok yönden destekleyen diğer bir çalışma Heilman (2001) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada temel vurgu, üst yönetim pozisyonlarında kadın yöneticilerin azlığı üzerinedir. Benzer şekilde Eagly ve Karau (2002) tarafından yapılan çalışmada da belirtildiği gibi, üst yönetim pozisyonlarına ilişkin beklentiler toplumdaki kadın rollerine ilişkin beklentilere uymamaktadır. Bu durum kadınların yönetim pozisyonlarının gerektirdiği görevleri etkili bir şekilde yerine getiremeyecekleri algısını oluşturmakta böylece toplumsal kalıp yargılar nedeniyle yöneticilik gibi pozisyonların erkeğe özgü olduğu algısının toplumda baskın bir düşünce olarak yerleşmesini de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla kadınlara atfedilen geleneksel cinsiyet rolleri ile yönetsel roller arasındaki tutarsızlık algısını da ortaya çıkarmaktadır (Eagly, 1987; Eagly, Karau, 2002; Eagly vd., 1995). Powell ve Butterfield, (2002) çalışmalarında başarılı yönetici özelliklerinin geleneksel olarak baskın eril özelliklerle tanımlandığı - *atılganlık, bağımsızlık ve risk alma isteği*- bulgusuna ulaşmışlar, bu durumu yönetim pozisyonlarına yönelmek isteyen kadınlar açısından bir olumsuzluk şeklinde açıklamışlardır. Yine Heilman vd. (2004), kadınların erkek işlerindeki başarılarına verilen tepkileri araştırmak için yaptıkları üç deneysel çalışmada erkek egemen işlerde başarılı olan kadınların kişisel özelliklerinin olumsuz olarak değerlendirildiği bulgusuna ulaşmışlar ve bu sonucu liderlik ve yöneticilik olgusunun toplumda eril niteliklerle ilişkilendirildiği şeklinde açıklamışlardır. Nitekim Schein (1973; 1975) betimleyici çalışmasında kavramı küresel bir fenomen olarak "*yöneticiyse erkektir-think manager-think male*" şeklinde açıklamıştır. (Altıntaş-Çınar, Aytaç-Kavurmacı, 2019).

Buna karşılık son dönemde yapılan çalışmalarda ise günümüzde kadın ve erkeklerin toplumsal rollerindeki değişimlerle birlikte cinsiyet kalıp yargılarına ilişkin toplumsal algının da değişmeye başladığının ileri sürüldüğü görülmektedir (Sczesny 2004). Özellikle kadınların erkeklerin toplumsal cinsiyet rolüne ilişkin tutum ve algılarında daha fazla esnekliğe yol açan geçmişte erkeklere özgü olduğu düşünülen kariyer tercihleri (Diekman, Goodfriend, 2006) cinsiyet rolüne ilişkin toplumsal algıların değişiminde önemli bir etkiye sahiptir. Nitekim Eagly ve Johnson (1990), yaptıkları meta analiz çalışmasında kadınların daha demokratik ve katılımcı, erkeklerin ise otokratik olduğu şeklinde bir cinsiyet farklılığının olduğunu belirtmiştir; ancak bu sonucun spekülatif olabileceğinden hareketle kadın ve erkeğin benzer seçim kriterlerine göre seçilseler de

liderlik rollerinde kişilik ve davranış açısından farklı olabileceğini, kadınların sosyal becerileri nedeniyle erkeklere göre daha iyi yönetsel performans sergileyebilecekleri bulgusuna ulaşmışlardır. Dolayısıyla yazında konuya ilişkin yapılan çalışmalardan hareketle mevcut çalışmada başarılı yöneticilik özelliklerine ilişkin algının kültürlerarası bağlamda cinsiyet temelinde farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek çalışmanın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır.

### **3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ**

#### **3.1. Araştırmanın Amacı**

Araştırmanın amacı, başarılı yöneticilik özelliklerine ilişkin unsurların belirlenerek yöneticilik özellikleri açısından kültürlerarası bağlamda cinsiyet temelinde farklılaşma olup olmadığının analiz etmektir. Bu kapsamda Schein'in (1973-1975) küresel anlamda kabul gören "*yöneticiyse erkektir-think manager, think male*" kavramsallaştırmasının araştırmanın örneklemini açısından ne derece geçerli olduğunun tespit edilmesi hedeflenmiştir.

#### **3.2. Araştırmanın Örneklemini**

Yazındaki diğer çalışmalarla benzer şekilde (Schein, 1973) cinsiyet kalıp yargılarının toplumsal bir olgu ve algısal bir yapıya dayalı olması nedeniyle kurumsal yöneticilerle işletme öğrencilerinin cinsiyete dayalı algılarının da benzerlikler göstereceği düşüncesinden hareketle araştırmanın örneklemini Bursa Uludağ Üniversitesinde son sınıf lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim gören Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı öğrenciler ile yine aynı üniversitede ve Türkiye'deki diğer üniversitelerde eğitim gören Somali ve Cibuti vatandaşı öğrencilerinden oluşmaktadır.

#### **3.3. Veri Toplama Yöntemi ve Kullanılan Ölçek**

Araştırmada cinsiyet kalıp yargıları ve başarılı yöneticilere ilişkin ifadelerin yer aldığı 92 unsurdan oluşan Schein'in (1973) betimleyici indeksi (SDI) kullanılmıştır. Kavramsal model içerisindeki yapıları temsil eden değişkenlerin ölçülmesi için indeks üç ayrı soru formu şeklinde tasarlanmıştır. Soru formları aynı betimleyici ifadelerin yer aldığı kadın formu, erkek formu ve genel yönetici formu olarak üç

ayrı form şeklinde oluşturularak katılımcıların sadece bir formu yanıtlayacağı şekilde her oturum için eşit sayıda kadın, erkek ve başarılı yönetici formu web üzerinden rassal olarak dağıtılmıştır. Web tabanlı anket yönteminin tercih edilmesinin nedeni Dünya da yaşanan pandemiden dolayı yüz yüze görüşmenin yapılamamasıdır. Web sistemi üzerinden katılımcıların e-posta adreslerine ulaşılarak araştırmanın amacı açıklanmış, araştırma ile ilgili açıklamalar yapılarak araştırmaya katılmaları rica edilmiştir. Soru formu iki bölümden oluşmaktadır. Soru formunun birinci bölümünde katılımcıların demografik bilgilerinin yer aldığı sorular sorulmuştur. İkinci bölümde ise ölçeğe ilişkin soru ifadeleri yer almıştır. Çalışma yaklaşık 3 ay devam etmiş, bu süre sonunda 125 kadın, 185 erkek olmak üzere 310 adet geri dönüş sağlanmıştır. Bütün değerlendirmeler 5'li Likert ölçeğine göre gerçekleştirilmiştir.

#### **4. BULGULAR**

##### **4.1. Betimleyici İfadeler**

Katılımcılar kendilerine dağıtılan formda yer alan ifadeleri genel olarak erkeğe uygunluğu, genel olarak kadına uygunluğu ve başarılı yöneticiye uygunluğuna göre puanlamışlardır. Verilen cevaplar doğrultusunda her bir ifadeye verilen puanların ortalaması alınarak, her bir grup için (genel olarak erkekler, başarılı yönetici ve genel olarak kadınlar) en yüksek ortalamaya sahip olan ve her bir kültürel grubun özelliklerini temsil ettiği düşünülen ilk 10 ifade belirlenmiştir.



*Başarılı Yöneticilik Özelliklerine İlişkin Algılanan Cinsiyet Kalıpyargılarının Analizi: Kültürlerarası Bir Karşılaştırma*

**Tablo 1:** Genel Olarak Erkek, Başarılı Yönetici ve Genel Olarak Kadın Gruplarında Her İki Kültürel Gruba İlişkin Ortalama Sıralamalarına göre En Yüksek Ortalamaya Sahip 10 İfade.

Başarılı Yönetici		Genel Olarak Erkekler		Genel Olarak Kadınlar	
Madde	Ortalama	Madde	Ortalama	Madde	Ortalama
Çekingendir	4,38	Sosyaldır	4,06	Kendi görünümüne önem verir	4,09
Güvence arar	4,38	<b>Kibirli değildir</b>	3,90	Boş vermiştir	3,98
<b>Agresiftir</b>	4,36	Zekidir	3,86	Özgüvenlidir	3,90
<b>Kibirli değildir</b>	4,36	<b>Yaşamın kuralını bilir</b>	3,83	Gergindir	3,90
Liderlik becerisi vardır	4,35	<b>Agresiftir</b>	3,79	Zekidir	3,89
Pasiftir	4,32	Gayretlidir	3,78	Haşındır	3,89
<b>Yaşamın kuralını bilir</b>	4,30	<b>Çekingendir</b>	3,74	Astlarının değerini bilir	3,86
İş ortamında beceriklidir	4,30	Gergin ortamları sevmez	3,72	Kesindir	3,86
Kendinden emindir	4,28	<b>Yapmacıktır</b>	3,72	Duygusaldır	3,82
<b>Yapmacıktır</b>	4,21	Parasal ödülleri sever	3,70	<b>Kibirli değildir</b>	3,76

Tablo 1’de görüldüğü üzere her iki kültürel grubun ortalamalarına ilişkin sıralamada en yüksek ortalamaya sahip ilk on ifade yer almaktadır. Genel olarak erkekler ve başarılı yönetici grubunda örtüşen dört ifade *-kibirli değildir, yaşamın kuralını bilir, agresiftir ve yapmacıktır-* olmuştur. Diğer taraftan, genel olarak kadınlar ve başarılı yönetici grupları arasında örtüşen tek ifade *-kibirli değildir-* olmuştur.

343

IJSS 14/2  
Aralık  
December  
2021

**Tablo 2:** Türk Katılımcılara İlişkin En Yüksek Ortalamaya Sahip 10 İfade.

Başarılı Yönetici		Genel Olarak Erkekler		Genel Olarak Kadınlar	
Madde	Ortalama	Madde	Ortalama	Madde	Ortalama
Agresiftir	4,41	Sosyaldır	4,14	Meraklıdır	3,92
Kibirli değildir	4,36	Kibirli değildir	3,94	Astlarının değerini bilir	3,89
Çekingendir	4,34	Agresiftir	3,9	Objektiftir	3,89
Liderlik becerisi vardır	4,33	Zekidir	3,89	İş ortamında beceriklidir	3,85
Güvence arar	4,33	Yaşamın kuralını bilir	3,87	İstikrarlıdır	3,82
Pasiftir	4,31	Çekingendir	3,86	Kendine beğenmiştir	3,78
İş ortamında beceriklidir	4,3	Gayretlidir	3,8	Sosyaldır	3,78
Yaşamın kuralını bilir	4,22	Liderlik becerisi vardır	3,79	Düzenlidir	3,75
Kendinden emindir	4,21	Otoriterdir	3,77	Kendi görünümüne önem verir	3,75
Yapmacıktır	4,2	İnce ruhludur	3,73	Ciddidir	3,75

344

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Tablo 2’de Türk katılımcılara ilişkin en yüksek ortalamaya sahip olan ifadeler yer almaktadır. Genel olarak erkekler ve başarılı yönetici grubunda örtüşen iki ifade - *agresiftir*, *çekingendir*, *kibirli değildir*, *liderlik becerisi vardır*, *yaşamın kuralını bilir* - olmuştur. Diğer taraftan, genel olarak kadınlar ve başarılı yönetici grupları arasında örtüşen tek ifade - *iş ortamında beceriklidir* - olmuştur.

*Başarılı Yöneticilik Özelliklerine İlişkin Algılanan Cinsiyet Kalıpyargılarının Analizi: Kültürlerarası Bir Karşılaştırma*

**Tablo 3:** Somali ve Cibutili Katılımcılara İlişkin En Yüksek Ortalamaya Sahip 10 İfade

Başarılı Yönetici		Genel Olarak Erkekler		Genel Olarak Kadınlar	
Madde	Ortalama	Madde	Ortalama	Madde	Ortalama
Yaşamın kuralını bilir	4,64	Güce istek duyar	4,35	Kendi görünümüne önem verir	4,2
Güvence arar	4,58	Parasal ödülleri sever	4,17	Boş vermiştir	4,08
Kendinden emindir	4,58	Kendini beğenmiştir	4,11	<b>Zekidir</b>	4,02
<b>Meraklıdır</b>	4,52	Sezgileri güçlüdür	3,7	Haşındır	4
Tutarlıdır	4,52	İnsancıl değerlere sahiptir	3,7	Özgüvenlidir	4
Bağımsız ruhludur	4,52	Gayretlidir	3,7	Sosyaldır	3,95
Çekingendir	4,52	Gergin ortamları sevmez	3,7	Duygusaldır	3,89
Liderlik becerisi vardır	4,41	Kibirli değildir	3,7	Kesindir	3,87
Özgüvenlidir	4,41	<b>Zekidir</b>	3,7	Astlarının değerini bilir	3,85
Baskındır	4,35	Eylemlerinde serttir	3,7	<b>Meraklıdır</b>	3,75

Tablo 3'te Somali ve Cibutili Katılımcılara ilişkin en yüksek ortalamaya sahip olan ifadeler yer almaktadır. Tablodan da görüleceği üzere genel olarak erkekler ve başarılı yönetici grubunda örtüşen ifade yer almamakta iken genel olarak kadınlar ve başarılı yönetici grubu arasında örtüşen tek ifade *-sosyal olarak kabul görmek ister-* ifadesi olmuştur.

## 5. ANALİZLER

Verilerin değerlendirilmesinde iki rassal grup arasındaki benzerlik (uyum) düzeyini belirlemek amacıyla sınıf içi (intraclass) korelasyon ( $r^3$ ) analizinden yararlanılmıştır. Sınıf içi korelasyon analizi, her iki örneklem grubu açısından erkeğe özgü özellikler ve yöneticilik özellikleri ile kadına özgü özellikler ve yöneticilik özelliklerinin

benzerlik düzeyini belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Bir ölçme aracı gerçekte skorlardaki kişiler arası değişkenliğe bağlı olarak gözlenen varyans oranı olarak tanımlanan sınıf içi korelasyon, güvenilirlik ölçüm sürecinde ölçümün tekrarlarındaki tutarlılık olarak ifade edilir. Yani bir ölçümün güvenilir olmasının koşulu, aynı gözlemciyle/ölçüm aracıyla, aynı koşullar altında, aynı denekten aynı yanıtın alınmasıdır (Ateş vd., 2001). Aynı zamanda sınıf içi korelasyon, parametrik veya en azından sürekli ölçümlerde değerlendiriciler arasındaki ilişkinin (uyumun) seviyesini belirler (Erdoğan, 2001). Bu kapsamda yapılan analiz neticesinde hem Türk hem de Yabancı katılımcıların uyruklarına bağlı olarak erkek cinsiyetine ve yöneticiliğe özgü atfedilen betimlemelerin benzerlikleri ile kadın cinsiyetine ve yöneticiliğe özgü atfedilen betimlemelerin benzerlik düzeyleri belirlenmiş ve karşılaştırılmıştır. Mevcut çalışma kapsamında, Tablo 4'te ve tablo 5'te her iki örneklem grubuna ilişkin sınıf içi korelasyon analizi bulguları yer almaktadır.

**Tablo 4:** Türk Katılımcılara İlişkin Sınıf İçi Korelasyon Tablosu

	Df	r'	F	Sig.
<b>ERKEK</b>				
<b>Erkek-Yönetici</b>				,000
İfadeler Arası	63	<b>0,704</b>	10,880	,000
<b>Kadın Yönetici</b>				,000
İfadeler Arası	63	<b>0,905</b>	12,112	,000
<b>KADIN</b>				
<b>Erkek-Yönetici</b>				,000
İfadeler Arası	37	<b>0,811</b>	11,713	,000
<b>Kadın Yönetici</b>				,000
İfadeler Arası	37	<b>0,862</b>	9,865	,000

\* p < 0,01

Tablo 4'te görüldüğü üzere erkek katılımcılarda erkeğe özgü özellikler ile başarılı yöneticilik özelliklerinin ( $r' = 0,704$ ) kadına özgü özellikler ile başarılı yöneticilik özelliklerinden ( $r' = 0,905$ ) düşük düzeydedir. Benzer şekilde sonuçlar kadın katılımcılar açısından değerlendirildiğinde erkeğe özgü özellikler ile başarılı yöneticilik özelliklerine ( $0,811$ ) ilişkin algının kadına özgü özellikler ile başarılı yöneticilik özelliklerine ( $0,862$ ) ilişkin algıdan erkeklerden daha düşük

*Başarılı Yöneticilik Özelliklerine İlişkin Algılanan Cinsiyet Kalıpyargılarının Analizi: Kültürlerarası Bir Karşılaştırma*

düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar her iki grup katılımcı (kadın ve erkek) açısından değerlendirildiğinde başarılı yöneticilik özellikleri ile kadına özgü özelliklerin daha yüksek düzeyde örtüştüğüne ilişkin bir algının mevcut olduğu söylenebilir.

**Tablo 5:** Somali ve Cibutili Katılımcılara İlişkin Sınıf İçi Korelasyon Tablosu.

	Df	r'	F	sig.
<b>ERKEK</b>				
<b>Erkek-Yönetici</b>				,000
İfadeler Arası	27	<b>0,814</b>	14,554	,000
<b>Kadın Yönetici</b>				,000
İfadeler Arası	29	<b>0,875</b>	13,136	,000
<b>KADIN</b>				
<b>Erkek-Yönetici</b>				,000
İfadeler Arası	101	<b>0,771</b>	10,909	,000
<b>Kadın Yönetici</b>				,000
İfadeler Arası	114	<b>0,801</b>	9,762	,000

\* p < 0,01

Tablo 5'te görüldüğü üzere Somali - Cibutili erkek katılımcılar açısından kadına özgü özellikler ile başarılı yöneticilik özelliklerinin ( $r' = 0,875$ ), erkeğe özgü özellikler ile başarılı yöneticilik özelliklerinden ( $r' = 0,814$ ) daha yüksek düzeydedir. Benzer şekilde elde edilen bulgular kadın katılımcılar açısından değerlendirildiğinde kadın katılımcıların kadına özgü özellikler ile başarılı yöneticilik özelliklerinin ( $0,801$ ) erkeğe özgü özellikler ile başarılı yöneticilik özelliklerinden ( $0,771$ ) daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar her iki grup katılımcı (kadın ve erkek) açısından değerlendirildiğinde başarılı yöneticilik özellikleri ile kadına özgü özelliklerin daha yüksek düzeyde örtüştüğüne ilişkin bir algının mevcut olduğu söylenebilir.

## SONUÇ

Kültürlerarası farklılaşma bağlamında başarılı yöneticilik özelliklerine ilişkin cinsiyete dayalı bir farklılığın olup olmadığının tespit edilmesinin amaçlandığı çalışmada temel unsur, yönetsel süreçlerde

alınan kararlar ve bu kararlara dayalı yönetsel çıktıların gözlemlenebilmesine yöneliktir. Söz konusu farklılık algısının biyolojik bir farklılıktan ziyade toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algısal farklılıklara dayalı olup olmadığının tespitinin bu noktada önemli olduğu söylenebilir. Ancak, Altıntaş-Çınar ve Aytaç-Kavurmacı (2018), bir varsayım olarak cinsiyete dayalı yöneticilik algısına ilişkin farklılığının sektörel, koşul, zaman ve ortama göre değişebileceği vurgusunu yapmışlardır. Schein (1975), cinsiyete dayalı başarılı yöneticilik özelliklerine ilişkin algısal farklılıkların koşulsal bağlamda değişiklik gösterebileceğini ileri sürmüştür. Özellikle örgütün yapısal özellikleri, içinde bulunduğu sektör, toplum, toplumun kültürel değerleri vb. pek çok faktörün yönetsel süreçler üzerinde etkisi bilinen bir gerçektir. House ve Aditya (1997), biçimselleşme derecesinin yüksek olduğu örgütlerde cinsiyet kalıp yargılarına dayalı davranışların etkisinin çok fazla olmadığını ifade etmişlerdir. Buradan hareketle kültürel farklılıklar açısından başarılı yöneticilik özelliklerine ilişkin algısal farklılıkların test edildiği araştırma neticesinde her iki farklı kültürel grupta yer alan katılımcılar (kadın- erkek) açısından kadına özgü özellikler ile başarılı yöneticilik özelliklerinin daha yüksek düzeyde örtüştüğüne ilişkin bir algının mevcut olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Özellikle elde edilen bulgular her iki grup açısından değerlendirildiğinde, Türk katılımcılar için kadına atfedilen özellikler ile başarılı yönetici özelliklerinin erkek katılımcılarda ( $r'=0,905$ ) kadın katılımcılara ( $r'=0,870$ ) göre daha yüksek değerlendirilmiştir. Dolayısıyla elde edilen bu bulgu açısından Türk katılımcıların kadınlara atfedilen özellikler ile başarılı yönetici özelliklerini, erkeğe atfedilen özelliklerden daha yüksek düzeyde benzeştirdikleri söylenebilir. Diğer taraftan Somali ve Cibutili katılımcılar açısından da kadınlara atfedilen özellikler ile başarılı yönetici özelliklerinin erkek katılımcılarda ( $r'=0,801$ ) kadın katılımcılara ( $r'=0,875$ ) göre daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmış, bu grup için de kadına özgü özellikler ile başarılı yönetici özelliklerini ile daha yüksek düzeyde benzeştirdikleri söylenebilir. Ancak, her iki kültürel grup karşılaştırıldığında Türk katılımcılar içerisinde erkek katılımcıların ( $r'=0,905$ ) Somali ve Cibutili katılımcılara ( $r'=0,875$ ) göre kadına özgü özellikler ve başarılı yöneticilik özelliklerini daha yüksek düzeyde değerlendirdikleri görülmektedir. Bu durum her iki grup arasındaki kültürel farklılıkların katılımcıların görüşlerini etkileyebileceği şeklinde açıklanabilir. Booyesen 2010 yılında Güney Afrika'da ırk ve cinsiyetin yönetsel nitelikler üzerindeki etkisi üzerine yaptığı çalışmada, siyah erkeklerin diğer gruplara göre

*Başarılı Yöneticilik Özelliklerine İlişkin Algılanan Cinsiyet Kalıpyargılarının Analizi: Kültürlerarası Bir Karşılaştırma*

cinsiyet farklılaşmasına daha yüksek puanladıklarını ileri sürmüştür. Bu sonuç söz konusu çalışmanın yapıldığı dönemde erkekler ve kadınlar arasındaki cinsiyet rolü farklılaşmasına ilişkin güçlü bir inanç olduğunu göstermektedir. Ancak, Cibuti ve Somali kültüründe hala var olan "*yönetici ise erkektir*" algısının güçlü olmasına rağmen mevcut çalışmada elde edilen bulgulara dayalı olarak katılımcıların toplumlarından farklı düşünce yapısına sahip oldukları şeklinde açıklamak mümkün olabilir. Zira Cibuti ve Somali de toplumsal yaşamda kadının rolünün ev içi faaliyetleri olarak kabul edilmesine ilişkin algının hala devam etmesine rağmen yöneticilik özelliklerine ilişkin elde edilen bu sonuçlar özellikle katılımcıların belirli bir eğitim seviyesine sahip olmalarıyla açıklanabilir. Dolayısıyla eğitim seviyesinin artmasıyla kadına yönelik bu algının zaman içinde zayıflayarak gelecek dönemlerde toplumda var olan "*yönetici ise erkektir*" algısının da önemini yitireceği söylenebilir. Benzer şekilde Eagly ve Karau (2002), liderlik pozisyonlarında kadınlara yönelik önyargıyı azaltmanın bir yolunun, lider rollerinin içeriğini, özellikle de bu rolleri kadınlara özgü daha fazla ve daha az toplumsal özellik gerektirmeye zorlayarak değiştirmek olduğunu öne sürmüştür. Nitekim mevcut çalışmada her iki kültürel grup açısından başarılı yöneticilik özellikleri ile erkeğe özgü özelliklerin benzer olduğuna ilişkin algının düşük olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla "*yönetici ise erkektir*" algısının aksine eşitlikçi bir yaklaşıma dayalı algının mevcut olmasını genç nesillerin yönetim ve yöneticilik olgusunu cinsiyetçi bir yaklaşımla değerlendirmedikleri şeklinde açıklamak mümkün olabilir. Benzer şekilde Altıntaş-Çınar ve Aytaç-Kavurmacı (2019) bu durumu, kadın katılımcıların yöneticiliği erkek katılımcılara göre "*yönetici ise erkektir*" algısından ziyade daha eşitlikçi temelde ele aldıkları, yöneticilik ve liderlik olgusunun cinsiyet temelli farklılaştığına ilişkin bir değerlendirmede bulunmadıkları şeklinde açıklamışlardır. Bu noktada örgüt yapısının ve güç ilişkilerinin düzenlenmesiyle örgüt içerisinde daha eşitlikçi bir çözümün (Oakley, 2000) gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Yine gelecek araştırmalar açısından kültürün yönetim rolünün klişeleştirilmesi üzerindeki etkisinin incelenmesi gerektiğini söylemek mümkün olacaktır. Sonuç itibarıyla ilgili yazında geçmiş dönemdeki araştırmalarda cinsiyet kalıp yargılarının liderlik algısı üzerindeki etkisini vurgulamak açısından Schein (1973-1975) tarafından kültürel bir fenomen olarak kavramsallaştırılan "*yönetici ise erkektir*" algısının yönetimde cinsiyet kalıp yargılarıyla ilgili olası bir önyargı kaynağı olarak yer aldığı ifade edilmesine karşılık mevcut araştırmada elde edilen sonuçların

349

IJSS 14/2  
Aralık  
December  
2021

“yönetici ise erkektir” olgusunun yönetimdeki cinsiyet kalıp yargılarına bağlı önyargılar olarak zaman içinde zayıflayabileceğini göstermesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Özellikle günümüzde yaşanan teknolojik değişimlerle birlikte kültürlerarası etkileşimin artması beraberinde genç jenerasyonla birlikte toplumda var olan kalıp yargıların da geçmişe nazaran etkisini yitireceği bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla gelecek araştırmalarda söz konusu bu değişimleri de dikkate alan farklı sektörlerle yönelik ve daha geniş örnekleme sahip karşılaştırmalı bir çalışmanın söz konusu yazını zenginleştireceği düşünülmektedir. Araştırma kesit bir çalışmadır. Gelecek çalışmalar için belirli periyotlarda da benzer sonuçların çıkması bulguyu daha güçlendirecektir.

**350**

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021



*Başarılı Yöneticilik Özelliklerine İlişkin Algılanan Cinsiyet Kalıpyargılarının Analizi: Kültürlerarası Bir Karşılaştırma*

**KAYNAKÇA**

Acker, Joan (1990). "Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations". *Gender & Society*, 4(2), 139-58.

Akın, Ayşe; Demirel, Simge (2003). "Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Sağlığa Etkileri". *CÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 73-82.

Altıntaş Çınar, Füsün; Aytaç Kavurmacı, Ceyda (2018). "Yöneticilik Özelliklerine İlişkin Algılanan Cinsiyet Kalıp Yargılarının Analizi". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 73(2) 2018, 527 - 543.

Altıntaş Çınar, Füsün; Aytaç Kavurmacı, Ceyda. (2019). "Yönetimde Cinsiyet Temelli Rol Kalıp Yargıları: Schein'in Betimleyici İndeksinin Test Edilmesi". *International Journal of Academic Value Studies (JAV Studies)*, 5(1) (5th Year Special Issue), 199-208.

Altıntaş Çınar, Füsün (2016). "Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi". *İş Güç Endüstri İlişkileri Dergisi*, 18(4), 124-144.

Baykal, Serçin (1991). "Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyet Rollerini İle İlgili Kalıp Yargılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi". *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 1(2), 66-75.

Billing, Due; Alvesson, Mats (2000). "Questioning the Notion of Feminine Leadership: A Critical Perspective on the Gender Labeling". *Gender, Work and Organization*, 7(3), 144-157.

Booyesen, Lize; Nkomo, Stella M. (2010). "Gender Role Stereotypes and Requisite Management Characteristics: The Case of South Africa". *Gender in Management: An International Journal*, 25(4), 285-300.

Calas, Martha B.; Smircich, Lisa (1993). "Dangerous Liaisons: The Feminine-in-Management Meets Globalization". *Business Horizons*, 36(2), 74-81.

Cann, Arnie; Siegfried, William D. (1990). "Gender Stereotypes and Dimensions of Effective Leader Behavior". *Sex Roles*, 23(7), 413-419.

Cejka, Marry Anne; Eagly, Alice H. (1999). "Gender-Stereotypic Images of Occupations Correspond to the Sex Segregation of Employment". *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25(4). 413-423.

Chapman, J. Brad (1975). "Comparison of Male and Female Leadership Styles". *Academy of Management Journal*, 18(3). 645-650.

Collinson, David ve Hearn, Jeff (1994). "Naming Men as Men: Implications for Work, Organization and Management". *Gender, Work & Organization*, 1(1), 2-22.

**351**

IJSS 14/2  
Aralık  
December  
2021

- Day, David R. ve Stogdill, Ralph M. (1972). "Leader Behavior of Male and Female Supervisors: A Comparative Study". *Personnel Psychology*, 25, 353-360.
- Deaux, Kay (1976). "Sex: A Perspective on the Attribution Process". *New Directions in Attribution Research*, 1, 335-352.
- Diekmann, Amanda; Eagly, Alice H. (2000). "Stereotypes as Dynamic Constructs: Women and Men of the Past, Present, and Future". *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26(10), 1171-1188.
- Dobbins, Gregory H.; Platz, Stephanie J. (1986). "Sex Differences in Leadership: How Real Are They?". *Academy of Management Review*, 11, 118-127.
- Eagly, Alice H.; Karau, Steven J. (2002). "Role Congruity Theory of Prejudice toward Female Leaders". *Psychological Review*, 109, 573-598.
- Eagly, Alice H.; Karau, Steven J. (2002). "Role Congruity Theory of Prejudice toward Female Leaders". *Psychological Review*, 109, 573-598.
- Eagly, Alice H.; Karau, Steven J.; Makhijani, Mono G. (1995). "Gender and the Effectiveness of Leaders: A Meta-Analysis". *Psychological Bulletin*, 1117, 125-145.
- Eagly, Alice H., Makhijani, Mono G. ve Klonsky, Bruce G (1992). "Gender and the Evaluation of Leaders: A Meta-Analysis". *Psychological Bulletin*, 111, 3-22.
- Eagly, Alice H. (1987). *Sex Differences in Social Behavior: A Social Role Interpretation*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Gardner, Robert (1994). "Stereotypes as Consensual Belief", Zanna, M. P.; Olson, J. M. (Eds.), *The Psychology of Prejudice: The Ontario Symposium*, Vol. 7, Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1-31.
- Glick, Peter; Fiske, Susan T. (1999). "The Ambivalence toward Men Inventory". *Psychology of Women Quarterly*, 23(3), 519-536.
- Heilman, Madeline E. (1995). "Sex Stereotypes and Their Effects in the Workplace: What We Know and What We Don't Know". *Journal of Social Behavior and Personality*, 10(4), 3.
- Heilman, Madeline E. (2001). "Description and Prescription: How Gender Stereotypes Prevent Women's Ascent up the Organizational Ladder". *Journal of Social Issues*, 57, 657-674.
- Heilman, Madeline E.; Block, Caryn; Martin, Richard; Simon, Michael (1989). "Has Anything Changed? Current Characterizations of Men, Women, and Managers". *Journal of Applied Psychology*, 74(6), 935-942.

**Başarılı Yöneticilik Özelliklerine İlişkin Algılanan Cinsiyet Kalıpyargılarının Analizi: Kültürlerarası Bir Karşılaştırma**

Heilman, Madeline E.; Wallen, Aaron S.; Fuchs, Daniella; Tamkins, Melinda M. (2004). "Penalties for Success: Reactions to Women Who Succeed at Male Gender-Typed Tasks". *Journal of Applied Psychology*, 89, 416-427.

Hofstede, Geert (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations across Nations*. Thousand Oaks CA: Sage Publications.

House, Robert; Aditya, Ram (1997), "The Social Scientific Study of Leadership: Quo Vadis?" *Journal of Management*, 23(3), 409-473.

Irby, Beverly J.; Brown, Genevive (1995). "Constructing a Feminist - Inclusive Theory of Leadership". Annual Meeting of the American Educational Research Association, 22 April, 1-10, CA, San Francisco.

Kent, Russel L.; Moss, Shary (1994). "Effects of Sex and Gender Role on Leader Emergence". *The Academy of Management Journal*, 37(5), 1335-1346.

Martin, Patricia Yancey (1990). "Rethinking Feminist Organizations". *Gender and Society*, 4 (2), 182-206.

Nieva, Veronica F. ve Gutek, Barbara A. (1980). "Sex Effects on Evaluation". *Academy of Management Review*, 5(2), 267-276.

Oakley, Judith (2000). "Gender-Based Barriers to Senior Management Positions: Understanding the Scarcity of Female Ceos". *Journal of Business Ethics*, 27(4), 321-334.

Powell, Garry N.; Butterfield, Anthony; Parent, Jane D. (2002). "Gender and Managerial Stereotypes: Have the Times Changed?". *Journal of Management*, 28, 177-193.

Schein, V. E. (1973). "The Relationship between Sex Role Stereotypes and Requisite Management Characteristics". *Journal of Applied Psychology*, 57(2): 95.

Schein, Virginia E. (1975). "Relationships between Sex Role Stereotypes and Requisite Management Characteristics among Female Managers". *Journal of Applied Psychology*, 60(3), 340.

Schein, Virginia E.; Mueller Ruediger (1992). "Sex Role Stereotyping and Requisite Management Characteristics: A Cross Cultural Look". *Journal of Organizational Behavior*, 13(5), 439-447.

Schein, Virginia E.; Mueller, Ruediger; Lituchy, Terry; Liu, Jiang (1996). "Think Manager - Think Male: A Global Phenomenon?". *Journal of Organizational Behavior*, 17, 33-41.

Schein, Virginia E. (2001), "A Global Look at Psychological Barriers to Women's Progress in Management". *Journal of Social Issues*, 57(4): 675-688.

Sczesny, Sabine (2003). "A Closer Look beneath the Surface: Various Facets of the Think-Manager - Think-Male Stereotype". *Sex Roles*, 49(7-8), 353-363.

353

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Sears, David O.; Peplau, Lettita Anne; Taylor, Stephanie E. (2010). *Sosyal Psikoloji*. İstanbul: İmge Kitabevi.

Terborg, James R. (1977). "Women in Management: A Research Review". *Journal of Applied Psychology*, 62, 647-664.

## SUMMARY

With the increase in the work force participation rate of women in recent years, studies examining the relationship between gender roles and managerial and leadership roles have also increased. This situation has brought about the study of the concept of gender within the field of management and organization theory. In the past, gender issues are often neglected in management studies and focus is placed on men's implicit, unspoken relationship with management and authority (Collinson, Hearn 1994). Gender, which does not attract much attention beyond being a statistical variable in the dominant management/organization literature, has taken its place in the literature with studies focusing on the place of women in management in the 1970 (Altıntaş-Çınar, Aytac-Kavurmacı, 2019: 200). In particular, the increase in studies examining the relationship between leadership and managerial roles and gender roles has created its own literature in this field and has emerged as a comprehensive research topic. In early studies, it is seen that the general belief in the society that the management and management phenomenon is "male-specific" constitutes the basis for the obstacles women face in the process of rising to management positions. In this period, the management models in organizations were mostly explained by the theories related to masculine leadership behaviors (Irby, Brown, 1995), and it was emphasized that the management and leadership practices mainly had "masculine-masculine" characteristics (Kent, Moss, 1994). This situation is explained by the dominance of male-dominated structure in organizations in the literature (Acker, 1990; Collinson, Hearn, 1994; Martin, 2003, 2006, see also Calas, Smircich, 2006). In the explanations in the first period studies, the concept of leadership and management in a masculine context in general was explained by Schein (1996: 2001) as a global conceptualization as "the manager is a man - think manager-think male". This is explained by gender stereotypes. Gender stereotypes based on beliefs about the personal characteristics of men and women (Sears et al., 2003: 345) are defined as established beliefs shared by most people about gender differences (Gardner et al., 1994). Gender Stereotypes are used to define social roles for men and women have brought about the shaping of gender-specific stereotypes as a culturally based conceptualization rather than an approach based on the biological differences of men and women. According to Billing and Alvesson (2000), when considering the concepts of masculine and feminine, it should be considered not only as a biological but also as a cultural dimension. Therefore, gender stereotypes are also used in defining social roles in society (Powell et al., 2002). On the other hand, in recent studies, it has been suggested that the social perception of gender stereotypes has begun to change with the changes in the social roles of women and men (Sczesny 2004). In this study, it is aimed to analyze the perceptions of women and men about successful manager and determine whether there is a gender-based difference in the cross cultural context in terms of managerial characteristics. In this

context, Schein Descriptive Index (1973) was used in the research. In terms of the results obtained, it has been determined that the perception of successful manager for female and male participants coincides with the characteristics specific to women. Based on the findings of the study, Schein et al. (1996)'s globally accepted "manager is a man-think manager, think male" phenomenon was tested to what extent it is valid in terms of successful management perception in an intercultural context.

## COVID-19, HASTA BİNA SENDROMU VE STRES

Gizem AKALP\*, Oğuz BASOL\*\* Serpil AYTAC\*\*\*

Makale Geliş Tarihi-Received: 01.04.2021  
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 23.10.2021  
DOI: 10.37093/ijisi.932805

357

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

### ÖZ

*Bir binada yaşayanların ya da çalışanların beklenenden daha sık karşılaştığı, bina ile ilişkili olarak görülen solunum sistemi şikayetleri, halsizlik, baş ağrısı ve konsantrasyon bozukluğu, cilt hastalığı gibi kişide rahatsızlık veren bir dizi ortak belirti olarak ifade edilen hasta bina sendromu, günümüzde hemen her kapalı alanda kendini göstermektedir. Hasta bina sendromu semptomlarının ortaya çıkması, ergonomik risk faktörlerinin yanı sıra, anksiyete ve stres gibi psiko-sosyal risk faktörlerine de neden olmaktadır. Bu çalışmanın amacı, hasta bina sendromu semptomları ile stres ilişkisini ortaya koymak ve COVID-19 pandemisi nedeniyle uzun süre kapalı alanlarda kalanlarda görülebilecek semptomlara dikkat çekmektir. Bu çalışmada, COVID-19 pandemisi nedeniyle Dünya Sağlık Örgütü'nün "evde kal" sloganıyla başlattığı genel karantina ilanı ile kapalı alanlarda uzun süre yaşayanlarda ortaya çıkabilecek bu semptomların, tüm bireyleri etkileyen*

---

\* Öğretim Görevlisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, İş sağlığı ve Güvenliği Programı, Bursa/Türkiye. gizema@uludag.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7412-9112>.

\*\* Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Kırklareli/Türkiye. oguzbasol@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7523-4544>.

\*\*\* Correspondent Author. Prof. Dr., Fenerbahçe Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul/Türkiye. sevinc.aytac@fbu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6659-4639>.

*küresel korku ve endişenin yanı sıra stresi daha da arttıracığının önemi de vurgulanmaya çalışılmıştır. 259 AVM mağaza çalışanı ile gerçekleştirilen araştırma sonuçları; çalışanlarda boğaz kuruluğu, burun akıntısı, nefes darlığı ve genel kas-eklem ağrısı semptomlarının görüldüğü, bunun da Covid-19 belirtilerine benzer göstergeler olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca alışveriş merkezlerinde görülen hasta bina sendromu belirtilerinin çalışanların stres seviyelerini yükselttiği tespit edilmiştir (F: 55.769, p: 0.00).*

**Anahtar Kelimeler:** Hasta Bina Sendromu, Stres, AVM, Semptom, Covid-19.

**358 JEL Kodları:** I100, I120, I310.



## COVID-19, SICK BUILDING SYNDROME AND STRESS

### ABSTRACT

*Sick building syndrome, which expressed as a series of common symptoms that are seen more frequently than expected by the residents or employees of a building, which are associated with the building, such as skin, respiratory system complaints, headache, fatigue, and concentration impairment, which cause discomfort in the person. The emergence of sick building syndrome symptoms causes psycho-social risk factors such as anxiety and stress as well as ergonomic risk factors. The aim of this study is to reveal the relationship between sick building syndrome symptoms and stress and to draw attention to the symptoms that may be seen in those who stay in closed area for a long time due to the COVID-19 pandemic. In this study, with the general quarantine declaration initiated by the World Health Organization with the slogan of "stay at home" due to the COVID-19 pandemic, the importance of these symptoms, which may occur in those living in closed area for a long time, will increase the stress as well as the global fear and anxiety affecting all individuals. The results of the research conducted with 259 shopping mall employees; it is understood that employees have symptoms of dry throat, runny nose, shortness of breath, and general muscle-joint pain, which are indicators similar to Covid-19 symptoms. In addition, it has been found that the symptoms of sick building syndrome seen in shopping malls increase the stress levels of employees (F: 55.769, p: 0.00).*

**Keywords:** Sick Building Syndrome, Stress, Shopping Mall, Symptoms, Covid-19.

**JEL Codes:** I100, I120, I310.

359

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

## GİRİŞ

Aralık 2019'dan bu yana dünya, şiddetli akut solunum sendromuna yol açan yeni bir virüs türü ile karşı karşıya kalmıştır. İlk olarak Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19 virüsü küresel anlamda korku ve endişeye yol açmış; hızla tüm dünyaya yayılmıştır (Lu vd., 2020). 11. Mart 2020 yılı Mart ayından itibaren Dünya Sağlık Örgütü (WHO), pnömoni, akut miyokardiyal hasar, kardiyovasküler sistemde kronik hasar ve bazı durumlarda ölüme neden olabileceği için COVID-19 salgını üzerine "pandemi" alarmı verilmesine neden olmuştur (WHO Timeline-COVID-19, 2020).

360

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Tüm ülkelerin ortak politikalarından biri olarak virüsün yayılma hızını kesmek için Dünya Sağlık Örgütü tarafından 'evde kal' sloganıyla genel bir karantina ilan edilmesi, çok sayıda kişinin kapalı ortamlarda uzun süre kalmalarına yol açmıştır. Bu durum COVID-19 salgınına kontrol etmeyi amaçlarken, insanların istemeden hasta bina sendromu olarak adlandırılan sendromun semptomlarına maruz kalabilmelerine, ergonomik olmayan ve alışılmadık bir iç mekan ortamlarında yoğun çalışma programlarına devam etmek zorunda olan kişilerin bireysel ve çevresel risklerle karşı karşıya gelmelerine neden olmuştur (Covid-19 and Ergonomics: Wait, What, 2020; Sipahioğlu, Dik, 2020: 52). Pandemideki kısıtlamalar ve karantina politikası: evden çalışma yoluyla (cep telefonu, bilgisayar gibi) kişilerin ergonomik olmayan çevre koşullarında yer almasına, daha az aktivite sergilemesine; stres, endişe, iletişim eksikliği gibi bireysel risklere yol açabilmektedir. Ayrıca kapalı mekanda kalma, koku kirliliği, havalandırmada yetersizlik, sigara içme, yemek pişirme gibi kapalı çevre risk faktörleri olarak iç mekan hava kirliliğinde artışa neden olabilmektedir. Bu durum kişinin sağlığını olumsuz olarak daha fazlasıyla etkileyebilecektir (Hosseini vd., 2020: 1182).

Virüsün dokunma, öksürme ve hapşırma ile el, göz, ağız, burun mukozasına bulaş yoluyla ortaya çıktığı (Karataş, 2020: 5), her yaştaki bireyi etkisi altına almasına rağmen ileri yaşta ve kronik rahatsızlığı olan kişileri daha olumsuz etkilediği görülmektedir. Epidemiyolojik çalışmalar, virüsün rastlanma süresinin 1-14 gün aralığında görüldüğünü, yayılma hızının ise ortalama 5 gün civarında olduğunu belirtmektedir (Sarı vd., 2020: 69).

Covid-19'un en yaygın belirtileri olarak, virüsü alan kişide baş ağrısı, ateş, yorgunluk, solunum yolu yetersizliği, boğazda yanma, öksürük ve pnömani görülmektedir (WHO, 2020). Covid-19 pandemisine korku, endişe, panik, güvensizlik ve yoğun stres olarak ortaya çıkan ve 'psikolojik pandemi' olarak tanımlayabileceğimiz psikiyatrik belirtiler ve duygusal sorunlar da eşlik etmektedir (Tuncay vd., 2020: 489).

Hasta bina sendromunun da, uzun süre kapalı ortamda kalan bina sakinlerinde baş ağrısı, yorgunluk ve üst solunum yolunda, boğazda, gözlerde, burunda, ellerde ve/veya yüz derisinde tahriş gibi genel, mukozal ve cilt semptomları ile birlikte görülebilen bir komplikasyon (WHO, 1982; Demirarslan, Başak, 2018: 192) olduğu düşünüldüğünde, Covid-19 un semptomlarına benzer semptomlar olduğu dikkati çekmektedir. Hasta Bina Sendromu, anksiyete ve stres, sigara içmede artış, iletişim eksikliği ve inzivaya çekilme gibi bireysel risk faktörlerine yol açmanın yanı sıra, ses ve koku kirliliği, yetersiz havalandırma ve aydınlatma, toz, küfler ve havadaki mantarlar, bakteriler, mikrobiyal uçucu organik maddelerin yoğunluğu gibi iç mekan hava kirleticileri de kapalı çevre risk faktörlerine yol açabilmektedir (Runeson-Broberg, Norback, 2013: 918; Hosseini vd., 2020: 1181).

Bu çalışma hasta bina sendromunun semptomları ve stres üzerindeki etkisini ortaya koymak ve covid-19 salgınında evde kalmanın artması ile bireylerin karşı karşıya kalabileceği durumlara dikkat çekmek üzere tasarlanmıştır. Yapılan literatür taramasında, Covid-19 salgını ile hasta bina sendromunu ilişkilendiren oldukça az sayıda çalışma olduğu görülmüştür (Hosseini vd., 2020; Prompetchara vd., 2020, Awada vd., 2021). Pandeminin hemen öncesinde 259 mağaza çalışanı ile gerçekleştirilen bu çalışma sonucunda, kapalı ortamlarda bulunmak ya da çalışmak zorunda kalan bireylerin hasta bina etkisi nedeniyle stres düzeylerinde görülen artışın, pandemi sürecinde kapalı mekanın yarattığı faktörlerin de etkisiyle stresi daha fazla arttıracığı öngörülerek bu konuya dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

## **1. HASTA BİNA SENDROMU VE SEMPTOMLARI**

Son dönemlerde dünyanın her yerinde giderek yükselen binalar, rezidanslar, plazalar, alışveriş merkezleri, gökdelenler ve kuleler özel,

toplumsal ve iş yaşantısının sürdürüldüğü akıllı yapılar olarak yaşam alanlarımızı oluşturmaya başlamıştır (Aytaç, Tüfekçi, 2018: 138). Bu kapalı mekanlarda yaşayan ve çalışan kişilerde sağlığı tehdit ederek hastalıklara yol açması, bu binaların “hasta bina sendromu” olarak adlandırılmalarına yol açmıştır. Hasta bina sendromu, öncelikle bu binalarda zaman geçiren, çalışan kişilerin sağlıklarının hem bedensel ve hem de psikolojik açıdan etkilenmesi ile sonuçlanmaktadır.

Hasta bina sendromu (sick building syndrome) literatürde, hasta evler (sick houses), hasta ev sendromu (sick house syndrome), hasta binalar (sick building), hasta ofisler (sick offices), hasta hastane sendromu (sick hospital syndrome), bina ile ilişkili sağlık problemleri (building related health problems) şeklinde (Otlu, 2012: 22) farklı isimlendirmelerle de kullanılmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütüne göre hasta bina sendromu; kapalı bir mekanda, örneğin bir binada yaşayanların veya çalışanlarının sık karşılaştığı, bina ile ilişkili olarak ortaya çıkan solunum sistemi şikayetleri, halsizlik, baş ağrısı ve konsantrasyon bozukluğu ile cilt hastalıkları şeklinde görülen ve kişide rahatsızlık veren belirtiler şeklinde ifade edilmektedir (WHO, 1982; Ooi vd., 1998: 188; Oodith, Parumasur, 2012).

Hasta bina sendromu, “belirli spesifik olmayan bedensel ve psikolojik belirtilerle karakterize edilen bir dizi hastalık şikâyetlerinin makul bir düzeyden daha yüksekte olduğu bir bina” olarak tanımlanmaktadır. (Ryan, Morrow, 1992). Hasta bina sendromu, McLellan ve McCunney (1994) tarafından “belirli bir bina ortamının sakinleri ile ilgili spesifik olmayan birçok semptomlardan oluşan bir takım yıldızı”na benzetilmiştir.

Hasta bina sendromu ve çalışma ortamı hava kalitesi üzerine birçok alan çalışması yapılmıştır. Hasta bina sendromu ile ilgili literatürdeki ilk bilgilerin 1975 yılına ait olduğu ve bu çalışmada sosyal davranışın sağlık üzerine etkilerinin incelendiği anlaşılmaktadır (Günaydın, 2013: 65). Stucki'nin çalışmasında ise kanser hastası çocuklarda psikolojik koruma konusu incelenerek, binaların planlanması ile koruyucu hekimlik açısından bazı önlemler aktarılmıştır. 1982 yılında “hasta evler”, “hasta ofisler” tanımlamasıyla Ricks, binaların hastalanması ve bu binalarda yaşayan kişilerin binaya bağlı olarak rahatsızlanmasını ele almıştır (Ricks, 1982; Otlu, 2012: 21).

Hasta bina sendromu semptomları spesifik olmamakla birlikte genelde çalışanların iş yerleri ile de ilişkilidir. Bu semptomlar genel olarak toplumda yaygındır fakat çoğunlukla hasta binalarda görülmektedir. Semptomlar çalışma zamanlarında ortaya çıkmakta ve çalışanın binayı terk etmesi veya tatile çıkması durumunda bu semptomlar kaybolmaktadır (Lahtinen vd., 1998: 71).

Hasta Bina Sendromu (HBS) ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında; Nordström ve arkadaşlarının (1995) İsveç'te bir geriatri hastanesinde hava kalitesi ve kişisel faktörlerin HBS'na etkisinin ölçüldüğü çalışma sonucunda 225 hastane çalışanlarının büyük bir kısmının HBS ile uyumlu semptomlar gösterdiği tespit edilmiştir. En yaygın görülen semptomlar; kuru veya kızarmış yüz cildi, boğaz kuruluğu, yorgunluk, baş ağrısı hissi ve göz tahrişidir. Bu semptomlar hastanenin diğer departmanlarında daha farklı şekillerde görülmekte olup, bu durum da diğer birimlerde çalışanların maruz kaldıkları HBS faktörlerinin farklılığından kaynaklandığı belirtilmiştir (Nordström vd., 1995).

Tarcan ve arkadaşlarının (2000) bina kalitesi ve sağlık işletmelerinin performansa etkisinin araştırıldığı çalışmalarında hastaneler mülkiyetlerine göre gruplandırılarak buradaki iç hava kalitesi, aydınlatma, ergonomi, ses düzeyi, iş ortamı kaynaklı sağlık şikâyetleri ve binaların yeterlilik düzeyleri ile ilgili bilgiler toplanmıştır. Yapılan çalışma sonucunda çalışanların iş yerinden kaynaklanan sağlık şikâyetleri ile bina genel yeterliliği arasında ilişki olduğu ve hastaneler arasında da bina genel yeterliliği bakımından farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, konfor, iş ortamından kaynaklı sağlık şikâyetleri ve bina genel yeterlilik düzeyleri ile ilgili olarak hastane sınıflarına göre yapılan analiz sonuçlarına göre en iyiden başlayarak; sırasıyla özel hastaneler, devlet ve üniversite hastanelerinin geldiği tespit edilmiştir (Tarcan vd., 2000).

Smedbold ve arkadaşlarının (2002) Norveç Trondheim belediyesinde bulunan geriatri hastanelerinde çalışan 115 hemşire üzerinde gerçekleştirmiş olduğu iç ortam kirleticileri ile burun akıntısı (nazal inflamasyon) arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada; incelenen alanda sıcaklığın yüksek, nem ve karbondioksit oranlarının ise düşük olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, bu bölümlerde havalandırma sistemlerinde mikrobiyal amplifikasyon kanıtlarına rastlanılmıştır. Çalışmada, iç ortamın hemşirelerin nazal mukozasını etkilediği ve

böylece burunun mukozal şişmesine neden olarak inflamasyona yol açtığı sonucuna varılmıştır (Smedbold vd., 2002). Danimarka'da 3507 kişi üzerinde yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, çalışanların %27'sinde burun, göz veya boğaz irritasyonu, %36'sında ise halsizlik, yorgunluk, baş ağrısı gibi hasta bina sendromu ile bağlantılı genel belirtiler saptanmıştır (Ağca, 2005). Hong Kong ve Shenzhen bölgesinde 469 ofis çalışanı üzerinde yapılan bir çalışmada katılımcıların yarısından fazlasında hasta bina sendromu belirtilerinin görüldüğü saptanmıştır (Gou, Lau, 2012). Dhungana ve Chalise (2020) tarafından, banka çalışanları arasında hasta bina sendromu semptomlarının yaygınlığını ve bununla ilişkili faktörleri değerlendirmek için Nepal'deki 234 ticari banka çalışanı arasında gerçekleştirilen bir çalışmada, genel oküler<sup>1</sup>, solunum ve deri ile ilgili (dermal) hastalık yapı sendromu semptomlarının prevalansı sırasıyla %47.6, %11.9, %11.9 ve %8.1 bulunmuştur. Algılanan iç mekân fiziksel çevre ise, hasta bina sendromu semptomlarının önemli bir öngörücüsü olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra yaş, sıcaklıktan rahatsızlık ve iş basıncı, genel semptomlarla önemli ölçüde ilişkilendirilmiş ve çalışanların hasta bina sendromu semptomlarından muzdarip olmasını önlemek ve kontrol etmek için oda sıcaklığının, gürültü kontrolünün, iyi havalandırma sisteminin uygun şekilde korunması ve bankalarda destekleyici psikososyal çalışma ortamının teşvik edilmesinin önemli olduğu değerlendirilmiştir (Dhungana, Chalise, 2020). Amerikan Çevre Koruma Ajansı (EPA) verilerine göre ilk 10 sağlık sorunu arasında Hasta Bina Sendromunun, 4. sırada yer aldığı ve mutlaka mücadele edilmesi gerektiği belirtilmektedir (Ağca, 2005).

Spurgeon ve arkadaşlarınca hasta bina sendromu biyo-psiko-sosyal model olarak tanımlanmış ve bu sendromun bedensel (somatik), psiko-sosyal ve fizyolojik olarak semptomlara yol açtığı ileri sürülmüştür (Gomzi vd., 2007: 147). Bu semptomlar sırasıyla; Gözlerde kızarıklık, yanma, sulanma, batma, öksürük, boğaz kuruluğu gibi alerjik (atopi) **Mukoz** oluşumlar; nefes darlığı, öksürük gibi **Solunum** Semptomları; döküntü, kaşıntı, kuruluk, kızarıklık gibi **Deri** Semptomları; baş ağrısı, migren, ateş basması, uyuklama, yorgunluk, dikkat eksikliği gibi **Nörotoksik** etkileri; koku hassasiyeti,

---

<sup>1</sup> Işık mikroskopunda objektif merceklerden gelen görüntüyü büyüten ve gözle bakılan mercek.

görme bozuklukları gibi **Duyusal** değişikliklerin yanısıra, **bedensel** (somatik) belirtilerin de görüldüğü ve ergonomik olmayan koşulların ortaya çıkardığı kas ve iskelet sistemi gibi sorunlara da yol açmakta olduğu tespit edilmiştir (Ersoy, 2010: 6).

Hasta bina sendromunun, kişilik, davranış gibi bireysel ve sosyolojik etkileşimi (stres, tükenmişlik, anksiyete vb. gibi bazı psikososyal faktörleri) de kapsamakta olup, **Psikolojik** sağlığı da etkilediği, anlaşılmaktadır (Kubo vd., 2006; Rashid, Zımrıng, 2008; Mendelson vd., 2000: 139-140; Miskulin vd., 2014: 137; Barmark, 2015: 491). Özellikle stresin hasta bina sendromunun önemli belirleyicileri arasında yer aldığı ve çalışan sağlığı açısından önemli bir faktör olduğu görülmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre hasta bina sendromunun en yaygın semptomları aşağıdaki gibidir (WHO, 1982);

- Baş ağrısı, sinirlilik, rahavet hissi, yorgunluk, konsantrasyonda zayıflık,
- Gözlerde yanma, sulanma, kızarıklık, kaşıntı, göz kuruluğu, kontakt lens kullanımında zorluk,
- Boğazda kuruma, ağrı, üst solunum yolunun tahrişi, yutma güçlüğü, öksürük, nefes darlığı,
- Burun akıntısı ya da burun tıkanıklığı, burun kanaması,
- Ciltte kuruluk, kaşıntı, tahriş, döküntü,

Hasta bina sendromunun ortaya çıkmasına birçok farklı faktör neden olmaktadır. Zamanının büyük kısmını kapalı mekan içerisinde geçiren kişilerde ya da çalışanlarda görülen hasta bina sendromunu, akut sağlık sorunları ve çevresel faktörler de etkilemektedir. Her bireyin sağlığı çeşitli çevresel faktörlerden etkilenebilmekte ancak bu faktörlerin hepsi fiziksel faktörler olmamaktadır (Gomzi, Bobic, 2009: 80). Binanın yaşı, kapalı alanın büyüklüğü, kişisel faktörler (yaş ve cinsiyet), kapalı mekanda kalınan süre, çalışma saatleri gibi unsurlar da Hasta Bina Sendromunun ortaya çıkışında etkili olmaktadır (Demirarslan, Başak, 2018; Zeydan vd., 2009). Diğer taraftan binada mevcut ısıtma ve havalandırma sistemleri, aşırı elektrik yükü, kullanılan boya, nem döşeme malzemeleri, temizlik ürünleri, ofis malzeme ve makineler vb. gibi hava kirleticilerin yanı sıra gürültü,

fiziksel, biyolojik ve kimyasal tehlikeler gibi çevresel faktörler de hasta bina sendromunu arttırmaktadır (Azuma vd., 2015: 501).

Sağlıklı bir kapalı ortam; yeterli oranda hava ihtiyacının karşılandığı, sıcaklık ve nemin yeterli olduğu, kabul edilebilir oranda, insan sağlığına zarar vermeyecek düşük düzeyde toz, gaz, buhar ve biyolojik kirlilik seviyelerinin görüldüğü, çalışanların fiziksel ve zihinsel sağlığını geliştiren iş istasyonlarının mevcut olduğu özelliklere sahip tasarımlardır (Gomzi, Bobic, 2009: 82).

Son dönemlerde rezidanslar, yüksek katlı binalar, işyerleri, alışveriş merkezleri, sağlık işletmeleri gibi yerlere yönelik çok sayıda çalışmaları yapılan Hasta Bina Sendromu konusu, 2020 yılının ilk aylarından itibaren karşı karşıya kalınan Covid-19 pandemisi nedeni ile bireylerin evde kalmaları yönündeki kısıtlamalar, hızla uzaktan çalışmaya ve online eğitime geçiş, kapalı mekanda uzun süre kalmayı arttırdığından, günümüzde daha önemli hale gelmiştir.

366

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

## 2. METHOD

### 2.1. Katılımcılar

Araştırmanın evrenini, Bursa ilinde üç büyük alışveriş merkezinde çalışan yaklaşık 670 kişi oluşturmaktadır. Araştırmacılar tarafından hazırlanan anket formu, Üniversitenin Etik kurul izniyle (2018-02/7) gönüllü katılımcılara Ocak 2020 de kolayda örnekleme tekniği kullanılarak uygulanmıştır. 370 mağaza çalışanına kapalı zarflarla soru formları dağıtılmış ve birkaç gün içinde araştırmacılar tarafından geri toplanmıştır. Geri toplanan anket formlarından kullanılabilir 259 veri, (geri dönüş oranı %70), SPSS 21 paket programı ile istatistiksel analize tabi tutularak değerlendirilmiştir.

Katılımcıların %51'i kadın (132 kişi), %49'u erkektir (127 kişi). Araştırmaya katılanların 95'i 18-25 yaş aralığındayken (%36,7), 146'sı bekaardır (%56,4). Katılımcıların 122'si lise düzeyinde eğitime sahip iken (%47,1), toplam çalışma yılı 1-5 yıl arasında olanlar %37,5'lik kesimi oluşturmaktadır. Mevcut binada çalışma yılı 1-5 olanlar katılımcıların %83'ünü oluştururken, ankete katılanların büyük çoğunluğu tam zamanlı çalışanlardır (%92).



## 2.2. Ölçüm Araçları

Bu çalışmada anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçüm aracı, ilgili literatürle ilişkilendirilmiş olan ve araştırmacılar tarafından hazırlanan sorulardan oluşmakta olup, ankette toplam 3 bölüm ve 28 soru bulunmaktadır. İlk bölüm, yaş, cinsiyet eğitim durumu, çalışma süresi gibi demografik özellikleri belirlemek amacıyla taşımaktadır. İkinci bölüm, London Hazards Centre, Interchanges Studios (1990) tarafından oluşturulan ve gözlerde sulanma, baş ağrısı vb. fiziksel semptomların tespit edilmesine yönelik 12 maddelik hasta bina sendromu semptom sorularıdır ve bu sorular her bir maddeye ilişkin 1: Yok, 2: Nadiren (haftada 1 kez), 3: Sık sık (haftada en az 2-4 kez), 4: Sürekli (haftada 5 kez) şeklinde 4 derecelendirmeli ölçü birimi ile ölçülmüştür. Ayrıca her soruya ilişkin belirtilerin iş ortamından ayrılınca azalıp kaybolduğu ve son olarak da hafta sonu belirtilerin daha da artıp artmadığı sorgulanmıştır. Bu bölüme ilişkin içsel tutarlık oranı 0,90 olarak hesaplanmıştır.

Son bölümde ise, House ve Rizzo (1972) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye Efeoğlu (2006) tarafından uyarlanan 7 maddelik stres ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek 5'li likert tipi değerlendirme (1: kesinlikle katılmıyorum, 2: katılmıyorum, 3: kararsızım, 4: katılıyorum, 5: kesinlikle katılıyorum) ile ölçülmüştür ve ölçeğe ilişkin içsel tutarlık değeri 0.92 olarak hesaplanmıştır.

Mevcut araştırma iki boyutlu bir yapıya sahiptir. Araştırma ilk etapta hasta bina sendromu bağlamındaki semptomları tanımlamayı, iş ortamında belirtilerin değişimini ve yoğunluğun olduğu hafta sonu gibi zamanlarda belirtilerin farklılaşmasını belirlemeyi amaçlamaktadır ki bu bağlamda tanımlayıcıdır. Sonrasında ise hasta bina sendromu semptomlarının stres üzerindeki etkisinin tespit edilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda ise literatürdeki araştırmalardan hareketle aşağıdaki hipotez ileri sürülmüştür (Mendelson vd., 2000: 139-140; Yücel vd., 2011: 26; Miskulin vd., 2014: 137; Barmark, 2015: 491).

*H<sub>1</sub>: Hasta bina sendromu semptomları bireyin stres seviyesini arttırmaktadır.*

### 3. BULGULAR

Araştırmada kullanılacak ölçeklere ilişkin gerçekleştirilen analiz sonrasında çarpıklık ve basıklık değerlerinin normal dağılım ölçütlerine uyduğu görülmüştür (Tabachnick, Fidell, 2013). Dolayısıyla değişkenlere ilişkin analizlerde parametrik analizler kullanılmıştır.

Araştırmanın bulguları iki bölümde ele alınmıştır. İlk bölümde tanımlayıcı kısma ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

368

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

**Tablo 1:** Hasta Bina Sendromuna İlişkin Semptomlar (Belirtiler).

Hasta bina sendromuna ilişkin belirtiler	Ortalama	Standart Sapma
Yorgunluk-bitkinlik, halsizlik	2,92	1,098
Baş ağrısı	2,43	1,190
Genel kas-eklem ağrısı	2,33	1,203
Huzursuzluk	2,19	1,184
Gözlerde yanma-batma, sulanma, kızarıklık	2,19	1,098
Boğaz kuruluğu, boğaz ağrısı-hassasiyet, kuru öksürük	2,02	1,004
Cilt kuruması, ciltte kızarıklık, ciltte kaşıntı	1,95	1,187
Burun akıntısı, burun kanaması, tıkanıklık	1,88	1,005
Konsantrasyon problemi	1,86	1,101
Hoş olmayan koku hissi	1,84	1,140
Baş dönmesi	1,75	1,036
Nefes darlığı	1,67	0,991

Tablo 1 hasta bina sendromuna ilişkin belirtileri göstermektedir. Buna göre alışveriş merkezi çalışanları en çok “yorgunluk-bitkinlik, halsizlik”, “baş ağrısı” ve “genel kas-eklem ağrısı” belirtilerinden şikayetçi olurken, “hoş olmayan koku hissi”, “baş dönmesi” ve “nefes darlığı” belirtileri en az şikayetçi olunan belirtiler olarak değerlendirilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğunda (%82,2) alerjik nezle ve astım tanısı bulunmamıştır.

**Tablo 2:** Hasta Bina Sendromu Semptomlarının İş Ortamından Ayrılınca Azalması ya da Kaybolması Durumuna İlişkin t Testi.

Hasta bina sendromuna ilişkin belirtiler	İş ortamından ayrılınca belirtilerin azalması ya da kaybolması durumu		t	p
	Hayır	Evet		
Gözlerde yanma-batma, sulanma, kızarıklık	2.44±1.05	2.75±0.999	-1.77	0.08
Boğaz kuruluğu, boğaz ağrısı-hassasiyet, kuru öksürük	1.91±0.84	2.81±0.84	-5.13	<b>0.00</b>
Burun akıntısı, burun kanaması, tıkanıklık	2.09±0.64	2.80±1.11	-3.76	<b>0.00</b>
Hoş olmayan koku hissi	2.24±1.05	3.00±1.15	-2.855	<b>0.00</b>
Nefes darlığı	1.97±0.98	2.66±1.16	-2.748	<b>0.00</b>
Yorgunluk-bitkinlik, halsizlik	3.48±0.75	3.39±0.81	0.433	0.66
Huzursuzluk	2.56±1.14	2.99±0.98	-1.69	0.09
Baş ağrısı	2.94±0.57	3.20±0.93	-1.09	0.27
Baş dönmesi	2.35±0.98	2.73±0.97	-1.51	0.13
Genel kas-eklem ağrısı	2.23±0.71	3.25±1.04	-4.56	<b>0.00</b>
Cilt kuruması, ciltte kızarıklık, ciltte kaşıntı	2.16±1.13	2.63±1.30	-1.66	0.10
Konsantrasyon problemi	1.93±1.12	2.53±1.08	-2.62	<b>0.01</b>

Tablo 2 hasta bina sendromu belirtilerinin iş ortamından ayrıldıktan sonra azalması ya da kaybolmasına ilişkin analiz sonuçlarını göstermektedir. Buna göre, 12 belirtinin 6'sının (boğaz kuruluğu, burun akıntısı, hoş olmayan koku hissi, nefes darlığı, genel kas-eklem ağrısı ve konsantrasyon problemi) iş ortamından ayrıldıktan sonra azaldığı ya da kaybolduğu görülmüştür. Bu bağlamda; boğaz kuruluğu, burun akıntısı, hoş olmayan koku hissi, nefes darlığı, genel kas-eklem ağrısı ve konsantrasyon probleminin ilgili örneklem için hasta bina sendromu belirtileri olarak görülebileceği düşünülebilir.

**Tablo 3:** Hasta Bina Sendromu Belirtilerinin Hafta Sonu Artması Durumuna İlişkin t Testi.

Hasta bina sendromuna ilişkin belirtiler	Hafta sonu belirtilerin artma durumu		t	p
	Hayır	Evet		
Gözlerde yanma-batma, sulanma, kızarıklık	2.39±0.94	2.84±1.02	-2.67	<b>0.00</b>
Boğaz kuruluğu, boğaz ağrısı-hassasiyet, kuru öksürük	2.25±1.08	2.79±0.87	-2.78	<b>0.00</b>
Burun akıntısı, burun kanaması, tıkanıklık	1.80±0.54	3.06±1.02	-7.34	<b>0.00</b>
Hoş olmayan koku hissi	2.60±1.24	2.89±1.10	-0.89	0.37
Nefes darlığı	2.11±1.18	2.70±1.04	-2.35	<b>0.02</b>
Yorgunluk-bitkinlik, halsizlik	3.42±0.72	3.47±0.76	-0.32	0.74
Huzursuzluk	2.72±1.06	3.08±0.98	-1.55	0.12
Baş ağrısı	3.55±0.78	3.19±0.78	2.03	<b>0.04</b>
Baş dönmesi	2.41±1.05	2.88±0.94	-1.74	0.08
Genel kas-eklem ağrısı	2.71±1.18	3.31±0.85	-2.62	<b>0.01</b>
Cilt kuruması, ciltte kızarıklık, ciltte kaşıntı	2.20±1.25	3.00±1.18	-2.72	<b>0.00</b>
Konsantrasyon problemi	2.05±1.22	2.39±1.15	-1.34	0.15

Tablo 3 hasta bina sendromu belirtilerinin hafta sonu (yoğun tempolu çalışmada) artması durumunun sonuçlarını göstermektedir. Buna göre, 12 belirtinin 7'sinin (gözlerde yanma-batma, boğaz kuruluğu, burun akıntısı, nefes darlığı, baş ağrısı, genel kas-eklem ağrısı ve cilt kuruması) alışveriş merkezlerinin daha yoğun olduğu hafta sonlarında arttığı görülmüştür. Buna göre ilgili örneklem için doğrudan iş yoğunluğuna bağlı olarak ortaya çıkan hasta bina sendromu belirtileri; gözlerde yanma-batma, boğaz kuruluğu, burun akıntısı, nefes darlığı, baş ağrısı, genel kas-eklem ağrısı ve cilt kuruması şeklinde kendini göstermektedir. Önceki iki sonuç birlikte düşünüldüğünde ilgili örneklem için; boğaz kuruluğu, burun akıntısı, nefes darlığı ve genel kas-eklem ağrısı semptomlarının hem çalışırken hem de yoğun tempoda çalışırken artan göstergeler olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın bulgularının ikinci bölümü ise hasta bina sendromunun stres üzerindeki etkisine ilişkin analiz sonuçlarına odaklanmaktadır. Katılımcıların stres düzeylerine bakıldığında, %29,3 unda orta düzeyde stres algısının hakim olduğu görülmektedir.

**Tablo 4:** Hasta Bina Sendromu Semptomlarının Stres Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Analizi

Stres	B <sub>i</sub>	Standart Hata	t	p
Sabit terim	1.803	0.191	9.34	0.00
Hasta bina sendromu belirtileri	0.644	0.086	7.46	0.00

R<sup>2</sup>: 0.18

F: 55.769 p: 0.00

Tablo 4 hasta bina sendromu belirtilerinin stres üzerindeki etkisini göstermektedir. Gerçekleştirilen regresyon analizi sonrasında kurulan modelin anlamlı olduğu görülmüştür. Buna göre alışveriş merkezlerinde görülen hasta bina sendromu belirtileri çalışanların stres seviyelerini yükseltmektedir (F: 55.769, p: 0.00). Model yakından incelendiğinde; hasta bina sendromu belirtilerinde meydana gelen bir birimlik değişiminin stres seviyesini 0.644 birim arttırdığı sonucu elde edilmiştir ve streste meydana gelen değişimin %18'lik kısmı hasta bina sendromu belirtileriyle açıklanmaktadır. Buna göre ileri sürülen H<sub>1</sub> hipotezi kabul edilmiştir.

Gerçekleştirilen analiz önemli bir tartışmanın da kapısını aralar niteliktedir. Buna göre kapalı alanların fizyolojik ve psikolojik sorunlara neden olabileceği öngörülebilmektedir (Covid-19 Dünyasında Kapalı Alanlar, 2020). Nitekim covid-19 pandemisi bireylerin daha sık şekilde kapalı alanlarda, örneğin evde zaman geçirmesinin önünü açmış, böylece uygun olmayan koşullardaki mekanların fizyolojik ve psikolojik olarak tehlikeli olabileceği düşüncesi ön plana çıkmıştır. Böylece Covid-19 nedeniyle kapalı mekanlarda uzun süre kalmanın hasta bina sendromu belirtileriyle birlikte kişilerin sadece fiziksel sağlığını değil, mental sağlığını da önemli ölçüde etkilediği ve salgınla birlikte, riskleri daha fazla tetiklediği söylenebilir.

## SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Bu çalışma hasta bina sendromunun semptomları ve stres üzerindeki etkisini ortaya koymak ve Covid-19 Pandemisi sürecinde uzun süre kapalı mekan olan evlerde kalmanın yaratabileceği tahribata dikkat

çekmek için tasarlanmış olup, 259 AVM çalışanıyla gerçekleştirilen anket çalışmasına dayanmaktadır. Elde edilen sonuçlar, alışveriş merkezi çalışanlarının en çok “yorgunluk-bitkinlik, halsizlik”, “baş ağrısı” ve “genel kas-eklem ağrısı” belirtilerinden şikayetçi olduklarını; boğaz kuruluğu, burun akıntısı, hoş olmayan koku hissi, nefes darlığı, genel kas-eklem ağrısı ve konsantrasyon probleminin iş ortamında; gözlerde yanma-batma, boğaz kuruluğu, burun akıntısı, nefes darlığı, baş ağrısı, genel kas-eklem ağrısı ve cilt kuruması problemlerinin ise yoğun çalışma temposunda arttığını göstermektedir. Sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde; boğaz kuruluğu, burun akıntısı, nefes darlığı ve genel kas-eklem ağrısı semptomlarının hasta bina sendromu için ortak belirtiler olduğu sonucuna varılmıştır. Son olarak ise alışveriş merkezlerinde görülen hasta bina sendromu belirtilerinin çalışanların stres seviyelerini yükselttiği görülmüştür. Nitekim bu sonuçlar, daha önce yapılan bazı araştırmalarla benzerlik göstermektedir (Mendelson vd., 2000; Runeson vd., 2006; Yücel, 2011; Zeybek, 2014; Akal, 2016; Yabana-Kiremit, 2018; Özgürbüz, 2019).

Alışveriş merkezi çalışanları üzerinde yapılan bu araştırmaya göre, kapalı mekanlarda ortaya çıkan hasta bina sendromunun, bedensel bazı semptomlara yol açtığı, solunum problemi yarattığı, psikolojik olarak özellikle strese yol açtığı anlaşılmaktadır. Toplu mekanlar olarak görülen alışveriş merkezlerinde pandemi sürecinde virüsün yayılmasını engellemek için bazı önlemlerin alınması yerinde bir karar olmasına karşın covid-19 pandemisinin evde kalmayı, uzaktan çalışmayı ve online eğitimi artırması sonucunda “hasta ev sendromları”nda da artışa yol açacağı aşıkardır (Xu vd., 2020). Evde karantina politikası, kişinin evde daha fazla aktivite içinde bulunması, sigara içme, yemek pişirme, mobil cihazlar ve bilgisayarlar gibi teknolojik araç gereçle çalışılma gibi nedenlerle iç mekânda toz ve hava kirliliğinde artışa yol açabilecek, bu da kişilerin sağlığını olumsuz etkileyecektir.

Afshari (2020) özellikle ısıtma ve pişirme kaynaklarının binaların iç hava kalitesini düşürdüğü, Thakur ve arkadaşları (2020), yetersiz raporlar nedeniyle bu sorunun Covid-19 politika yapıcılarında gizli kaldığına inanmaktadır. Öte yandan, artan sigara içimi evde bir risk faktörü olarak kabul edilmiştir (Mahabee-Gittens vd., 2020). Bu süre zarfında, çeşitli dezenfektanların, özellikle klor bazlı bileşiklerin kullanımı, virüsün (Covid-19) yayılmasını engellemek için evler,

kamu veya özel kuruluşlar gibi kapalı alanlarda önemli ölçüde artmıştır. Yalnızca Çin'in Wuhan şehrinde virüsün etkisini kontrol etmek veya azaltmak için 2000 tondan fazla dezenfektan dağıtılmıştır. Ancak dezenfeksiyonun aşırı kullanımı ve uygun havalandırma olmadığında buharlaşması, iç mekan kimyasal hava kirliliğini artırabilmektedir (Hosseini vd., 2020). Böylece evde yüksek düzeyde hava kirliliğinin yanı sıra kapalı mekanlarda uzun süre kalanlarda stresin de artması beklenmektedir. Nitekim yapılan araştırmalar covid-19 ile stres arasında ilişki olduğunu, depresyon ve intihar eğilimini arttırdığını ortaya koymaktadır (Sayın, Bozkurt, 2020; Hocoğlu, Erdoğan, 2020: 36). Hasta bina sendromunun havalandırması zayıf olan binalarda artması dolayısıyla, anksiyete, stres ve sigara gibi bireysel/aile risk faktörlerinde artışa yol açabileceği görülmektedir. Bu nedenle HBS semptomlarını önlemek için evi yeterli hava değişimi için düzenli olarak havalandırmak, pişirme öncesi ve sonrası mutfak davlumbazını açmak, hijyene dikkat etmek, temizlik gibi bazı önlemler almak, elektronik XR ışınlarına fazla maruz kalmamak için teknolojik araç gereci gereği ölçüsünde kullanmak, stresi kontrol etmek önerilebilir. Ayrıca koku, kimyasallar ve ses kirliliği gibi diğer risk faktörlerini kontrol etmenin de HBS semptomlarının önlenmesinde önemli bir rol oynayabileceği söylenebilir.

Diğer taraftan kapalı alanda kalma ve uzaktan çalışma ya da online eğitimin bu dönemde boyun, sırt ve omuzlarda ağrı ve rahatsızlık yaşayan insan sayısında ani bir artışa yola açacağı da beklenmekte olup, bu ağrıların uzun dönemli kas-iskelet sistemi rahatsızlıklarına dönüşebileceği söylenebilir (Ergonomics Tips for Working at Home | School of Education, 2021).

Covid-19 salgını ile birlikte kişilerin stres ve kaygı düzeylerindeki artış, uyku düzenlerinin bozulması, yetersiz ve dengesiz beslenme, günlük yaşamda aktivite ve hareketin az olması, yorgunluk, çalışma yaşamı ve kişisel sorumlulukların geçici olarak artması gibi fiziksel ve psikolojik olarak ortaya çıkan sağlık sorunlarıyla da bireylerin baş etmeleri oldukça önemli hale gelmiştir (Pauley, 2004; Morin vd., 2020). Covid-19 karantinasındaki kişilerin mental sağlık sorunlarının intihar eğilimi, şiddetli düzeyde algılanan stres, depresyon ve anksiyete yaygınlığı gösterdiği vurgulanmış (Sayın, Bozkurt, 2020), kısıtlamaların zihinsel sağlık sonuçlarına odaklanan çalışmaların

yanında yorgunluğun oluşumuna etkisi de incelenmiştir (Wathelet vd., 2020; Hocaoglu, Erdoğan, 2020: 36)

Hasta bina sendromunun önlenmesi ve kontrol edilebilmesi için bazı stratejilerin planlanması gerekmektedir (Kukec, Dovjak, 2014: 32). Öncelikle risk değerlendirmesi yapılmalı, hastalık öyküsünün yanında bireylerin yaşam alanları da kapsamlı bir şekilde incelenmeli ve çalıştıkları ortam havasının kalitesine ilişkin analizler gerçekleştirilmelidir. Diğer taraftan oldukça karmaşık olan hasta bina sendromu karşısında uygulanan tedavilerin başarılı olabilmesi için öncelikle ortaya çıkan hastalıkların altında yatan nedenler araştırılmalıdır (Özyaral, 2006: 353; Aytaç, Tüfekçi, 2018: 140). Kapalı ortam, sağlıklı ve konforlu bir iç mekan ortamı için temel insan gereksinimlerini karşılayacak ve aynı zamanda düşük enerji tüketimi sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır. Böylece söz konusu sendromun görülme sıklığını azaltabilmek için alınması gereken önlemler sayesinde kişilerde görülebilecek olumsuz sonuçlarının azalması sağlanabilecektir (Yücel vd., 2011: 26).

Ancak pandemi sürecindeki kısıtlamalar çerçevesinde uzaktan çalışma ya da online eğitimin yaygınlaşması, ev ortamında maruz kalınabilecek fiziksel ve mental riskleri arttıracığı konusu önemle dikkate alınması gereken bir durum olup, pandemi döneminde hasta ev sendromuna yönelik çalışmalar yapılmalıdır.



## KAYNAKÇA

Afshari, R. (2020). "Indoor Air Quality and Severity of COVID-19: Where Communicable and Non-Communicable Preventive Measures Meet". *Asia Pacific Journal of Medical Toxicology*; 9(1), 1-2.

Ağca, B. (2005). "İç Hava Kalitesi ve Hasta Bina Sendromu". *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, XVI, <http://www.mfa.gov.tr/ic-hava-kalitesi-ve-hasta-bina-sendromu.tr.mfa>.

Awada, M.; Becerik-Gerber, B.; Hoque, S.; O'Neill, Z.; Pedrielli, G.; Wen, J.; Wu, T. (2021). "Ten Questions Concerning Occupant Health in Buildings during Normal Operations and Extreme Events Including the COVID-19 Pandemic". *Building and Environment*, 188, Article: 107480, <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2020.107480>.

Aytac, S.; Tüfekçi, U. (2018). "Hasta Bina Sendromunun Azaltılmasında Ergonomik Önlemlerin Önemi". *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, (OS: Ergonomi2017): 6, 137-142

Azuma, K.; Ikeda, K.; Kagi, N.; Yanagi, U.; Osawa, H. (2015). "Prevalence and Risk Factors Associated with Nonspecific Building-Related Symptoms in Office Employees in Japan: Relationships between Work Environment, Indoor Air Quality, and Occupational Stress". *Indoor Air*, 25, 499-511

Barmark, M. (2015). "Social Determinants of the Sick Building Syndrome: Exploring the Interrelated Effects of Social Position and Psychosocial Situation". *International Journal of Environmental Health Research*, 25(5), 490-507.

Covid-19 & Ergonomics: Wait, What? (2020) [https://www.assp.org/docs/default-source/psj-articles/cpjunkin\\_1220.pdf?sfvrsn=412a8c47\\_2](https://www.assp.org/docs/default-source/psj-articles/cpjunkin_1220.pdf?sfvrsn=412a8c47_2). (Erişim Tarihi: 10.04. 2021).

Covid-19 Dünyasında Kapalı Alanlar, Türk Toraks Derneği, webinar, [https://www.toraks.org.tr/site/community/downloads/H\\_sRatkQOxEu7Zut](https://www.toraks.org.tr/site/community/downloads/H_sRatkQOxEu7Zut) (Erişim Tarihi: 12.04.2021).

Demirarslan, K. O.; Başak, S. (2018). "Hasta Bina Sendromu Kavramı Literatür Araştırması ve Çeşitli Mekanların İç Hava Kalitelerinin Karşılaştırılması". *Journal of Engineering Sciences and Design*, 6(2), 190-201.

Dhungana, P.; Chalise, M. (2020). "Prevalence of Sick Building Syndrome Symptoms and its Associated Factors among Bank Employees in Pokhara Metropolitan, Nepal". *International Journal of Indoor Environment and Health*, 30(2), <https://doi.org/10.1111/ina.12635> Epub.

EPA (1991). "Indoor Air Facts No. 4, Sick Building Syndrome". U. S. Environmental Protection Agency, Research and Development (MD-56). <https://ethw.org/Category:Environment?gclid=Cj0KCQjwwyFBhDvARIsA>

A67M73C9mwYyGM4j6ZC4NuLsqLXxweQqAuq3V6xIPID0VaO\_gqk4gywK  
QUaAh1OEALw\_wcB. (Erişim Tarihi: 28.04.2021).

Ergonomics Tips for Working at Home (2020). School of Education.  
media/ergonomics-tips-working-home. <https://www.education.pitt.edu/news-and-media/ergonomics-tips-working-home> ( Erişim Tarihi: 29.04.2021).

Ersoy, A. (2010). "Hacettepe Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi Binasında Çalışma Ortam Koşullarının ve Hasta Bina Sendromu Ögelerinin Değerlendirilmesi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gomzi, M.; Bobic, J. (2009). "Sick Building Syndrome: Do We Live and Work in Unhealthy Environment?". *Periodicum Biologorum*, 111(1), 79-84.

Gomzi, M.; Bobic, J.; Radosevic-Vidacek, B.; Macan, J.; Varnai, V. M.; Milkovic-Kraus, S.; Kanceljak-Macan, B. (2007). "Sick Building Syndrome: Psychological, Somatic, and Environmental Determinants". *Archives of Environmental & Occupational Health*, 62(3), 147-155

Gou, Z.; Lau, S. S. Y. (2012). "A Survey of Sick Building Syndrome: Workplace Design Elements and Perceived Indoor Environmental Quality". *Journal of Facilities Management*, 10(4), 256-265.

Günaydın, M. (2013). "Hasta Hastaneler", 28. Ankem Antibiyotik Ve Kemoterapi Kongresi, Antalya, 22-26 Mayıs, *ANKEM Dergisi*, 27(Ek 2), 64-68.

Hocaoğlu, Ç.; Erdoğan, A. (2020). "COVID-19 ve İntihar". Coşar, B. (Ed.), *Psikiyatri ve COVID-19*, 35- 42, Ankara.

Hosseini, M. R.; Fouladi-Fard, R. F.; Aali, R. (2020). "COVID-19 Pandemic and Sick Building Syndrome". *Indoor and Built Environment*, 29(8), 1181-1183.

Karataş, Z. (2020). "COVID-19 Pandemisinin Toplumsal Etkileri, Değişim ve Güçlenme". *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, COVID-19 Özel Sayısı, 3-17. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tushad/issue/54680/722406>.

Kubo, T.; Mizoue, T.; Ide, R.; Tokui, N.; Fujino, Y.; Minh, P. T.; Shirane, K.; Matsumoto, T.; Yoshimura, T. (2006). "Visual Display Terminal Work and Sick Building Syndrome - The Role of Psychosocial - Distress in the Relationship". *Journal of Occupational Health*, 48, 107-112.

Kiremit, Y. B. (2018). "Hasta Bina Sendromu Sağlık Çalışanları Üzerine Etkileri". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 709-722.

Kucec, A.; Dovjak, M. (2014). "Prevention and Control of Sick Building Syndrome (SBS)". *International Journal of Sanitary Engineering Research*, 8(1), 16-40.

Lahtinen, M.; Huuhtanen; P.; Reijula, K. (1998). "Sick Building Syndrome and Psychosocial Factors - A Literature Review". *Indoor Air*, 4, 71-80.

- Lu, H.; Stratton; C. W.; Tang, Y. W. (2020). "Outbreak of Pneumonia of Unknown Etiology in Wuhan China: The Mystery and the Miracle". *Journal of Medical Virology*, 92, 401-402.
- McLellan, R. K.; McCunney, R. J. (1994). "Indoor Air Pollution", McCunney, R. J.; (Ed.), *A Practical Approach to Occupational and Environmental Medicine*, Boston: Little Brown & Co.
- Mendelson, M. B.; Catano, V. M.; Kelloway, K. (2000). "The Role of Stress and Social Support in Sick Building Syndrome". *Work & Stress*, 14(2), 137-155.
- Miskulin, M.; Matic, M.; Benes, M.; Vlahovic, J. (2014). "The Significance of Psychosocial Factors of the Working Environment in the Development of Sick Building Syndrome". *Journal of Health Sciences*, 4(3), 136-142.
- Morin, C. M.; Carrier, J.; Bastien, C.; Godbout, R. (2020). "Sleep and Circadian Rhythm in Response to the COVID-19 Pandemic". *Canadian Journal of Public Health*, 111(5), 654-657.
- Mahabee-Gittens, E. M.; Merianos, A. L.; Matt, G. E. (2020). "Second Hand and Thirdhand Smoke as Potential Sources of COVID-19". *Environmental Science Technology*, 54, 3730-3732.
- Nordström, K.; Norbäck, D.; Akselsson, R. (1995). "Influence of Indoor Air Quality and Personal Factors on the Sick Building Syndrome (SBS) in Swedish Geriatric Hospitals". *Occupational and Environmental Medicine*, 52(3), 170-176. doi: 10.1136/oem.52.3.170.
- Oodith, D.; Parumasur, S. B. (2012). "The Impact of Sick Building Syndrome on Call Centre Agents Effectiveness". *Journal Economics and Behavioral Studies*, 4(9), 532-547.
- Ooi, P. L.; Goh, K. T.; Phoon, M. H.; Foo, S. C.; Yap, H. M. (1998). "Epidemiology of Sick Building Syndrome and its Associated Risk Factors in Singapore". *Occupational and Environmental Medicine*, 55, 188-193.
- Otlu, M. (2012). "Turgut Özal Tıp Merkezi Çalışanlarında Hasta Bina Sendromu Görülme Sıklığı ve Etkileyen Faktörler", (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi), İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi, Malatya.
- Özgürbüz, S. (2019). "Hasta Bina Sendromu, İş Stresi ve Yaşam Kalitesi İlişkisi: Bir Vakıf Hastanesi Örneği", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özyaral, O.; Keskin, Y.; Erkan, F.; Hayran, O. (2006). "Nedeni Bilinmeyen Semptomların Ardındaki Hasta Bina Sendromu Olguları". *Preventive Medicine Bulletin*, 5(5), 352-363.
- Pauley, S. M. (2004). "Lighting for the Human Circadian Clock: Recent Research Indicates that Lighting Has Become a Public Health Issue". *Medical Hypotheses*, 63, 588-596.

Prompetchara, E.; Ketloy, C.; Palaga, T. (2020). "Immune Responses in COVID-19 and Potential Vaccines: Lessons Learned From SARS and MERS Epidemic". *Asian Pacific Journal of Allergy and Immunology*, 38, 1-9.

Rashid, M.; Zimring, C. (2008). "A Review of the Empirical Literature on the Relationships between Indoor Environment and Stress in Health Care and Office Settings: Problems and Prospects of Sharing Evidence". *Environment and Behavior*, 40, 151-162.

Redman, T.; Hamilton, P.; Malloch, H.; Kleymann, B. (2011). "Working Here Makes Me Sick! The Consequences of Sick Building Syndrome". *Human Resource Management Journal*, 21(1), 14-27.

Ricks, D. T. (1982). "Sick Houses, Sick Offices". *Respiratory Therapy*, 12(6), 59-62.

Runeson-Broberg, R.; Norback, D. (2013). "Sick Building Syndrome (SBS) and Sick House Syndrome (SHS) in Relation to Psychosocial Stress at Work in the Swedish Workforce". *International Archives of Occupational and Environmental Health*, 86, 915-922.

Runeson, B. R.; Wahlstedt, K.; Wieslander, G.; Norback, D. (2006). "Personal and Psychosocial Factors and Symptoms Compatible with Sick Building Syndrome in the Swedish Workforce". *IndoorAir*, 16, 445-453.

Ryan, C. M.; Morrow, L. A. (1992). "Dysfunctional Buildings or Dysfunctional People: An Examination of the Sick Building Syndrome and Allied Disorders". *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 60(2), 220-224

Sipahioğlu, A.; Dik, B. (2020). "Çalışma Hayatında Yeni Düzen Evden Çalışma Modeline Yönelik Ergonomik Risk Analizi". 2. Uluslararası Endüstriyel ve Çevresel Toksikoloji Kongresi, 18-25 Kasım 2020, Özet Bildiri Kitabı, [http://www.etok.org/upload/Node/43351/files/IETOX\\_2020\\_Abstract\\_Book.pdf](http://www.etok.org/upload/Node/43351/files/IETOX_2020_Abstract_Book.pdf).

Sarı, O.; Hoşbul, T.; Şahiner, F. (2020). "Basic Epidemiological Parameters at the End of the 5th Month of the COVID-19 Outbreak". *Journal of Molecular Virology and Immunology*, 1(1), 67-80.

Sayın, V.; Bozkurt, V. (2020). "Pandemide Küresel Kentte Yaşamak - İstanbul'un Covid-19 Deneyimi", Demirbaş D., Bozkurt V., Yorgun S. (eds.). *Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri*, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, E-ISBN: 978-605-07-0729-8 DOI: 10.26650/B/SS46.2020.005.

Smedbold, H.; Ahlen, C.; Unimed, S.; Nilsen, A. M.; Norback, D.; Hilt, B. (2002). "Relationships between Indoor Environments and Nasal Inflammation in Nursing Personnel". *Archives of Environmental Health*, 57(2), 155-161.

## Covid-19, Hasta Bina Sendromu ve Stres

Tabachnick, B. G.; Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics*. Boston: Pearson.

Tarcan, E.; Varol, E.; Ates, M. (2000). "Bina Kalitesi ve Sağlık İşletmelerinin Performansları Üzerine Etkileri". *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 5(4), 95-121.

Thakur, M.; Boudewijns, E. A.; Babu, G. R.; Van Schayck, O. C.(2020). "Biomass Use and COVID-19: A Novel Concern". *Environmental Research*, 54, 5309-5310.

Tuncay, E. F.; Koyuncu, E.; Özel, Ş. (2020). "Pandemilerde Sağlık Çalışanlarının Psikososyal Sağlığını Etkileyen Koruyucu ve Risk Faktörlerine İlişkin Bir Derleme". *Medical Journal*, 2, 488-501.

World Health Organization-WHO. (1982). *Sick Building Syndrome* by World Health Organization Regional Office for Europe, Textos Completos, Fulltext.

WHO (2020). Global Surveillance for Human Infection With Coronavirus Disease (COVID-2019), [www.who.int/publications-detail/global-surveillance-for-human-infection-with-novel-coronavirus-\(2019-ncov\)](http://www.who.int/publications-detail/global-surveillance-for-human-infection-with-novel-coronavirus-(2019-ncov)) (Erişim Tarihi: 20.04.2021).

WHO Timeline-COVID-19. (2020). <https://www.who.int/news/item/27-04-2020-who-timeline---covid-19>. (Erişim Tarihi: 21.04.2021).

Xu, C.; Luo, X.; Yu, C.; Cao, S. J. (2020). "The 2019-nCoV Epidemic Control Strategies and Future Challenges of Building Healthy Smart Cities". *Indoor Built Environment*, 29, 639-644.

Yabana Kiremit, B. (2018). "Hasta Bina Sendromu Sağlık Çalışanları Üzerine Etkileri". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 709-722.

Yücel, A.; Aycan, S.; Özkan, S.; Vaizoğlu, S. (2011). "Bir Kamu Binası Çalışanlarında Hasta Bina Sendromu". *Sağlık ve Toplum*, 21(3), 19-27.

Wathelet, M.; Duhem, S.; Vaiva, G.; Baubet, T.; Habran, E.; Veerapa, E.; Debien, C.; Molenda, S.; Horn, M.; Grandgenèvre, P.; Notredame, C. E.; D'Hondt, F. (2020). "Factors Associated with Mental Health Disorders among University Students in France Confined during the COVID-19 Pandemic". *JAMA Network Open*, 3(10), 1-13.

Zeybek, I. (2014). "Modern Yaşamın Göstergelerinden Yüksek Binalarda Renk - Işık Faktörü Bağlamında 'Hasta Bina Sendromu' ve İletişimsel Boyutta Etkileri". *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 4(4), 33-38.

Zeydan, Z. E.; Zeydan, Ö.; Yıldırım, Y. (2009). "Hasta Bina Sendromu", IX. Ulusal Tesisat Mühendisliği Kongresi, [http://www.hkmo.org.tr/resimler/ekler/224cd598e48c504\\_ek.pdf](http://www.hkmo.org.tr/resimler/ekler/224cd598e48c504_ek.pdf).

379

IJSS 14/2  
Aralık  
December  
2021

## SUMMARY

As one of the common policies of all countries, the declaration of a general quarantine with the slogan of “stay at home” by the World Health Organization to reduce the spread of the Coronavirus caused many people to stay indoors for a long time. While this situation aims to control the COVID-19 pandemic, it has caused people to be exposed to the symptoms of the syndrome called “sick building syndrome” unintentionally (Covid-19 and Ergonomics: Wait, What, 2020; Sipahioğlu, Dik, 2020: 52). Sick building syndrome is a complication that can be seen in indoor building occupants with general, mucosal, and skin symptoms such as headache, fatigue, and irritation of the upper respiratory tract, throat, eyes, nose, hands, and/or facial skin (WHO, 1982; Demirarslan, Başak, 2018: 192). This study is designed to reveal the effects of sick building syndrome on stress and to draw attention to the situations where individuals may face sick building syndrome with the increase in staying at home in the covid-19 pandemic.

380

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Increasingly, buildings, residences, plazas, shopping malls, skyscrapers, and towers have started to form our living spaces as smart structures where private, social, and business life is maintained (Aytaç, Tüfekçi, 2018). Sick building syndrome primarily results in the physical and psychological effects of the health of the people who work and spend time in these buildings. It is generally associated with the workplace of the employees. Symptoms appear during working hours and disappear when the employee leaves the building or goes on vacation (Lahtinen et al., 1998: 71).

The universe of the research consists of employees in 3 big shopping malls in Turkey. The questionnaire form, which was prepared using the convenience sampling technique, was applied to the volunteer participants with the permission of the Ethics Committee from the university (2018-02/7). Questionnaires were distributed to 300 store employees by random sampling and were collected back by the researchers within a week. 259 usable data were evaluated by SPSS 21.

132 women (51%), and 127 men (49%) participated in the research. While 95 of the participants were between the ages of 18-25 (36.7%), 146 (56.4%) were single. While 122 of the participants have high school education (47.1%), 37.5% of them have a total working year of 1-5 years. While working years 1-5 in the current building constitute 83% of the respondents, the majority of those surveyed are full-time employees (92%).

The questionnaire form contains 3 sections and 28 questions. The first part aims to determine demographic characteristics such as age, gender, education level, working time. The second part is 12-item sick building syndrome

symptom questions created by London Hazards Centre. These questions are 4-rated for each item (1: None, 2: Rarely, 3: Often, 4: Continuous). The internal consistency rate for this section was calculated as 0.90. In the last section, a 7-item stress scale developed by House and Rizzo (1972) and adapted to Turkish by Efeoğlu (2006) was used. This scale was a 5-point Likert-type rating scale (1: strongly disagree, 5: strongly agree) and the internal consistency value for the scale was calculated as 0.92. In addition, after the analysis, it was confirmed that the scales normally distributed (Tabachnick, Fidell, 2013). Therefore, parametric analyzes were used in the analysis of the variables.

The present research has a two-dimensional structure. In the first place, the research aims to define the symptoms in the context of sick building syndrome, to determine the change of symptoms in the work environment, and the differentiation of symptoms during busy weekends, which is descriptive in this context. Afterward, it was aimed to determine the effect of sick building syndrome on stress. In this context, the following hypothesis has been proposed based on the studies in the literature (Mendelson et al., 2000:139-140; Yücel et al., 2011:26; Miskulin et al., 2014:137; Barmark, 2015: 491).

*H<sub>1</sub>: Sick building syndrome symptoms increase the stress level of the individual.*

According to the findings, while shopping center employees complained mostly about “weakness”, “headache” and “general muscle-joint pain”. On the other hand, “unpleasant smell”, “dizziness” and “shortness of breath” symptoms were the least complained symptoms.

Analysis showed that 6 of the 12 symptoms (dry throat, runny nose, unpleasant smell, shortness of breath, general muscle-joint pain, and concentration problem) decreased or disappeared after leaving the work environment. Additionally, it was observed that 7 of the 12 symptoms (burning-stinging eyes, dry throat, runny nose, shortness of breath, headache, general muscle-joint pain, and dry skin) increased on weekends when shopping malls were busier. Considering the previous two results together, for the relevant sample; it has been determined that the symptoms of dry throat, runny nose, shortness of breath, and general muscle-joint pain symptoms are increased both while working and working at intense tempo.

The final analysis showed the effect of sick building syndrome on stress. The model established after the regression analysis was found to be significant. Accordingly, the symptoms of sick building syndrome seen in shopping malls increase the stress levels of employees (F: 55.769, p: 0.00). When the model is examined closely; it was concluded that a one-unit change in sick building

syndrome symptoms increased the stress level by 0.644 units, and 18% of the change in stress was explained by sick building syndrome symptoms. Accordingly, the proposed H1 hypothesis was accepted.



ENERJİ SÜBVANSİYONLARININ ETKİLERİ VE TÜRKİYE  
AÇISINDAN AMPİRİK BİR DEĞERLENDİRMESİ

Hakan AKAR\*, Filiz GİRAY\*\*, Mehmet ÇINAR\*\*\*

Makale Geliş Tarihi-Received: 11.04.2021  
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 20.11.2021  
DOI: 10.37093/ijisi.971913

383

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

ÖZ

*Enerjinin kullanım alanları ve işlevlerine binaen hükümetler tarafından desteklenmeleri söz konusu olmaktadır. Bu desteklerin başında sübvansiyonlar gelmektedir. Günümüzde birçok ülke her yıl gayrisafi yurtiçi hasılları (GSYİH)'nin önemli bir kısmını enerji sübvansiyonlarına ayırmaktadırlar. Çeşitli enerji kaynakları olmakla birlikte enerji elde etmek için dünyada en çok başvurulan fosil yakıtlardır. Ancak fosil yakıtların neden olduğu olumsuz etkiler bu alandaki sübvansiyoların da sorgulanmasını gündeme getirmiştir. Bu çalışmanın amacı, enerji sübvansiyonlarının çevresel, ekonomik ve sosyal etkilerini Türkiye uygulaması ile incelemektir. Böylece Türkiye açısından elde edilen bulguların ışığı altında izlenecek enerji sübvansiyonu politikası konusunda önerilerde bulunulabilecektir. Bu çerçevede Türkiye için 1990-2018 dönemi verileri kullanılarak ARDL*

\* Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Bursa/Türkiye. hakanakar@uludag.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2145-5894>.

\*\* Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Bursa/Türkiye. giray@uludag.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8765-8248>.

\*\*\* Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, Bursa/Türkiye. mcinar@uludag.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8441-243X>.

eşümleşme analizi ve Toda-Yamamoto nedensellik analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre Toda-Yamamoto nedensellik analizi ile enerji sübvansiyonları ve çevresel etkiler arasında kısa vadede tek yönlü ilişki olduğu bulunmuştur. Bu sonuca göre enerji sübvansiyonlarının aşamalı olarak tamamen kaldırılması, küresel CO2 emisyonlarını %5,8 azaltabilme potansiyeline sahiptir. Eşümleşme analiz sonuçlarına göre, enerji sübvansiyonlarının uzun dönemli ekonomik etkilerine rastlanmamıştır. Sosyal etkiler açısından da eşümleşme analizine göre enerji sübvansiyonlarının işsizlikle olan ilişkisi uzun dönemde anlamsız bulunmuştur. Bu bulgulara dayalı olarak Türkiye’de de enerji sübvansiyon politikalarından değişim yapılması gerektiği söylenebilir.

384

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

**Anahtar Kelimeler:** Enerji Sübvansiyonları, Sübvansiyonlar, Fosil Yakıtlar, ARDL Eşümleşme Analizi, Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi.

**JEL Kodları:** H23, Q52, Q53, Q58.

**EFFECTS OF ENERGY SUBSIDIES AND AN EMPIRICAL  
ASSESSMENT OF TURKEY IN TERMS**

**ABSTRACT**

*Energy uses and functions are supported by governments. At the beginning of these supports are subsidies. Currently, many countries allocate a significant portion of their gross domestic product (GDP) to energy subsidies every year. Although there are various energy sources, they are the most commonly used fossil fuels in the world to obtain energy. But the negative effects caused by fossil fuels have also raised questions about subsidies in this area. The aim of this study is to examine the environmental, economic and social effects of energy subsidies with the application of Turkey. In this way, suggestions can be made on the energy subsidy policy to be followed in the light of the findings obtained from Turkey's point of view. In this context, ARDL co-ordination analysis and Toda-Yamamoto causality analysis were applied for Turkey using 1990-2018 period data. According to the results of the analysis, it was found that there is a one-way relationship between the Toda-Yamamoto causality analysis and energy subsidies and environmental effects in the short term. According to these results, the gradual abolition of energy subsidies altogether has the potential to reduce the global CO2 emissions by 5.8%. Also, the results of the co-ordination analysis, the long-term economic effects of energy subsidies were not observed. In term of social effects, according to the co-integration analysis, the relationship of energy subsidies with unemployment has been found to be meaningless for a long time. Based on these findings, it can be said that energy subsidy policies should be changed in Turkey as well.*

**Keywords:** Energy Subsidies, Subsidies, Fossil Fuels ARDL Cointegration Analysis, Toda-Yamamoto Causality Analysis.

**JEL Codes:** H23, Q52, Q53, Q58.

## GİRİŞ

1970'lerdeki petrol krizinden bu yana dünyada enerji sektörüne yönelik kamu müdahaleleri giderek yaygınlaşmıştır. Günümüzde hükümetlerin enerji, tarım ve su sektöründe uyguladığı sübvansiyonları (çoğunluğu üretici sübvansiyonu) 1.1 trilyon dolara ulaşmaktadır. Bu uygulama doğal kaynak fiyatlarını sunî olarak düşük tutmaktadır. Konuya enerji özelinde bakıldığında ise pek çok ülke her yıl GSYİH'lerinin %5 veya daha fazlasını enerji sübvansiyonlarına ayırmaktadır. Enerji elde etmek için de fosil yakıtlar dünyada en çok başvurulan doğal kaynaklardır (Oppenheim vd., 2011: 84). Fakat fosil kaynakların çıkarılmasıyla beslenen ekonomik büyüme, borçla beslenen ekonomik büyümeye çok benzemektedir. Fosil kaynaklar çıkarılıp kullanıldığında, ekonomik aktiviteyi artırmak da yenilenemez doğal gereği, daha sonraki yıllarda kullanılması gereken kaynakların erken tükenmesine ve doğal kaynak darboğazına neden olabilir. Dolayısıyla bugün verilen bir ekonomik teşvik, yarın ekonomik bir engele dönüşebilir. Bunun sonucunda gelecekteki karşılaşılabilecek ekonomik zorluklar ve maliyetler genellikle bugün verilen teşviklerden daha büyük olmaktadır (Konrad, 2011).

Fosil yakıt sübvansiyonları, kaynakların ekonomik olarak verimsiz bir şekilde tahsis edilmesine ve piyasa çarpıklıklarına neden olduklarından, çoğu zaman bu sübvansiyonlarla amaçlanan ekonomik hedefler de karşılanamayabilir. Mesela enerji fiyatlarını önemli ölçüde düşüren sübvansiyonlar atık üretimini teşvik eder, piyasa sinyallerini bulanıklaştırarak enerji fiyatındaki oynaklığı şiddetlendirir ve ekonomide kullanılan yakıt yoğunluğunu artırır. Ayrıca sübvansiyonlar, yenilenebilir enerji kaynaklarının ve daha verimli enerji teknolojilerinin fosil kaynaklarla olan rekabet gücünü zayıflatır. Enerji kaynağı ithal eden ülkeler açısından sübvansiyonlar, genellikle devlet bütçeleri üzerinde belirgin bir ölçüde yük getirirken, üreticiler açısından bakıldığında kaynakların tüketilmesini hızlandırmakta ve böylece uzun vadede ihracat gelirlerini daha da azaltabilmektedir. Bu politikalarla yoksulluğun azaltılması hedefleri açısından da net olumlu faydalar elde etmek oldukça zor ve maliyetli olabilmektedir. Hatta kimi durumlarda sübvansiyonlar, yaşanan yoksulluğu şiddetlendirme potansiyeline bile sahiptir (OECD, 2005a: 85; Del Granado vd., 2010: 13; IEA, 2010: 569; World Bank 2012; OECD, 2017a: 40; IEA, 2018: 109; Arıboğa, 2019: 33). Dolayısıyla

*Enerji Sübvansiyonlarının Etkileri ve Türkiye Açısından  
Ampirik Bir Değerlendirmesi*

sübvansiyonlar genellikle ekonomik ve sosyal amaçlarla uygulansa da etkileri çevreyi de kapsayacak şekilde daha geniş olmaktadır. Bu durum sübvansiyonları çok fazla tartışılan konu haline getirmektedir. Özellikle sübvansiyonların kaynak yetersizliği çeken özellikle gelişmekte olan ülkelerde oldukça maliyetli bir kamu politika aracı olması bile yoğun eleştirilerin odağı haline gelmesine neden olmaktadır.

Yukarıda açıklanan etkiler, küresel çapta enerji sübvansiyonlarının azaltılması yönünde önemli bir hareketlilik yaratmıştır. Örneğin verimsiz fosil yakıt sübvansiyonlarını 2009 Eylül'ünde G-20 liderleri, aynı yılın Kasım'ında da Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) liderleri, aşamalı olarak kaldırmayı ve rasyonelleştirmeyi taahhüt etmiştir. Fakat birçok ülke son yıllarda bu yönde reformlar sürdürse de kazanımlarda kalıcılığı sağlamak için ekonomik, politik ve sosyal engellerin bütüncül olarak üstesinden gelinmesi gerekmektedir. Verimsiz enerji sübvansiyonlarının azaltılması bazı etkiler yaratacaktır: Öncelikle küresel enerji piyasalarındaki arz ve talep dengeleri değişecektir. Bu konuda yapılan bir araştırmaya göre tüm fosil yakıt tüketim sübvansiyonlarının küresel çapta 10 yılda aşamalı olarak durdurulması, sübvansiyonların hiç değişmediği duruma kıyasla küresel birincil enerji talebini % 5 oranında azaltabilir. Bu oran Japonya, Kore ve Yeni Zelanda'nın 2010 yılındaki enerji tüketimlerinin toplamına eşittir. Aynı politikanın petrol talebi üzerindeki etkisi de, ABD'de 2010 yılı toplam talebinin dörtte biri kadar azalma şeklinde olacaktır (IEA, 2010: 569).

Ayrıca fosil yakıt tüketim sübvansiyonlarının kaldırılması, iklim değişikliği ile mücadelede ayrılmaz bir yapı taşı olabilir. 2020 yılına kadar aşamalı olarak sübvansiyonların tamamen bitirilmesi, karbondioksit (CO<sub>2</sub>) emisyonlarını % 5,8 veya 2 Gigaton (Gt) azaltabilme potansiyeli vardı (IEA, 2010: 569). 2015 yılından beri çok verimli olmayan fosil yakıt sübvansiyonlarının kaldırılması konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak gerçekleşen emisyon azalışı öngörülenden daha azdır. Petrol ve gaz işlemlerinden kaynaklanan metan emisyonu tahminleri, üretimle orantılı olarak dönem boyunca artmıştır ve bu da iklim değişikliği önlemleri konusunda neredeyse hiç ilerleme kaydedilmediğini gösterir (IEA, 2018: 109). Türkiye'de verilen enerji sübvansiyonlarının enerji fiyatları, enerji tüketimi, enerji ithalatı, cari denge, kamu maliyesi, gelir dağılımı üzerindeki etkileriyle ilgili çalışmalar sınırlıdır. Bu

387

IJISI 14/2  
Aralık  
December  
2021

konulardaki çalışmalar sübvansiyon reformlarına yol gösterici olabilir. Bu çalışma ile Türkiye’de enerji sübvansiyonlarının doğurduğu ekonomik, sosyal ve çevresel sonuçlar Türkiye özeli ile ampirik olarak araştırılacaktır. Böylece ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan bir sorun olan enerji alanlarını azaltmak üzere bir önlem olarak bu alanlardaki sübvansiyon politikalarında yapılması gereken değişiklikler önerilerek katkı sağlanabilecektir. Bu amaçla, çalışmanın beş ana başlıkla toplanmaktadır. Takip eden bölümde enerji sübvansiyonlarının ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri açıklanmaktadır. Daha sonra örnek ülke olarak Türkiye alındığı için Türkiye’deki enerji sübvansiyonları anlatılmaktadır. literatür altyapısı verilip sonrasında Türkiye’deki durumu ortaya konulmuştur. Üçüncü bölüm ampirik analizi içermektedir. Son bölümde de analiz sonuçlarından elde edilen bulgular değerlendirilerek politika tavsiyelerinde bulunulmuştur.

## **1. ENERJİ SÜBVANSİYONLARININ EKONOMİK, SOSYAL VE ÇEVRESEL ETKİLERİ**

Sübvansiyon uygulamalarından maksat toplumsal refahın artırılmasıdır ve toplumda refah artışına en çok ihtiyacı olanlara yoksullardır. Kahverengi sübvansiyonlar olarak geçen zararlı sübvansiyonlar ise yoksullara fayda sağlaması bir yana, bazı durumlarda zararlı da olabilir. Sübvansiyonların tüm ekonomiye yayılan etkisiyle ve bütçeye yüklenen ek yük nedeniyle, hükümetlerin temel hizmetlerdeki arz maliyetlerinin tamamını karşılayamaması ülkede yoksulluğu daha da şiddetlendirebilir. Enerji sübvansiyonları sonucu ortaya çıkan kamu gelir kaybı, hükümet bütçesinde sürekli bir açığa dönüşmektedir. Yetersiz kamu gelirleri mesela su ve enerji hizmetlerine erişimi olmayanların faydalanmasına sunulmak üzere arzı genişleten yatırımlar yapabilme ve hizmet kalitesinde ihtiyaç duyulan artışların gerçekleştirilebilme kapasitesini sınırlar (OECD, 2017). Tüketici sübvansiyonları genellikle düşük gelirli hane halklarına refah aktarımı için oluşturulmaktadır. Fakat sübvansiyonlar bazı toplumsal kesimlerde refah artışını sağlasa da yoksullara sağladığı faydalar şüphelidir. İyi hedeflenmeyen mali destekler, genellikle harcamaların büyük bir kısmının yüksek gelirli hanelere sızmasına neden olmaktadır. Düşük gelirli hane halklarına yönelik hedeflenen geniş tabanlı sübvansiyonlar, bazı durumlarda haklı gerekçeleri olsa da olumsuz mali ve çevresel etkiler yaratmakta

*Enerji Sübvansiyonlarının Etkileri ve Türkiye Açısından  
Ampirik Bir Değerlendirmesi*

ve yoksulluğu azaltma hedeflerine etkin bir şekilde ulaşılmasını sağlayamamaktadır (OECD, 2005b: 85).

Tüketici sübvansiyonlarının bir diğer özelliği olan faydalarının genellikle tüm tüketicilere yayılması, sübvansiyonlara rağmen en yoksul kesimlerin temel hizmetlere erişimi hala sınırlı kalmakta sübvansiyon edilen mal ve hizmetlerin bir kısmını ("açlık seviyesi" eşiğine yaklaştıkça bu ihtimal artar) diğer hane halklarına satabilmektedirler. Sübvansiyon avantajlarının büyük oranda en yüksek gelir gruplarına sızması, küresel yakıt sübvansiyonlarının yoksul hanelerin refahını koruma işlevini oldukça maliyetli hale getirmektedir. Örneğin, hanelerin en yoksul % 20'si sübvansiyon politikasında hedef "yoksul" grup kabul edilirse, bu gruba bir dolarlık gelirin benzin sübvansiyonları yoluyla aktarılmasının kamu bütçesine maliyeti 33 dolar civarındadır. Bu oran, her 100 dolarlık benzinden 97'sinin ilk dört % 20'lik gelir dilimlerine "sızıntı" yaptığını yansıtır. Dolayısıyla istenen refah artışı için 33 kat daha fazla kamu kaynağı gerekmektedir. Ülkeler bunun yerine, böyle genel destekleri yoksullar için daha iyi hedeflenen desteklere kaydırırsa, fonlar en az ihtiyacı olanlara değil, en çok ihtiyaç duyan insanlara fayda sağlayacaktır (World Bank, 2012). Hatta en yoksul % 20'lik dilimdekiler gazyağını en çok kullanan gelir gruplarından biri olmasına rağmen, gazyağı sübvansiyonunun kamuya maliyet-fayda oranı 5 dolar civarındadır. Yani 100 dolarlık gazyağı sübvansiyonunda bu gelir grubu sadece 19 dolar kadar faydalanabilecektir. Diğer bir ifadeyle yoksul kesimlerde istenen refah artışı için 5 kat daha fazla kamu harcamasını gerektirmektedir. 2010 öncesi hazırlanan bir rapora göre, fosil yakıt sübvansiyonlarından elde edilen faydaların % 80'inden fazlasının genellikle en yüksek ilk üç gelir grubuna gittiğini tahmin etmiştir (Del Prado vd., 2010: 13).

Sübvansiyonlar kamu politikası aracı olarak belirli sektörleri ve/veya üretici ve tüketicileri korumak amacıyla kullanılırlar. Sübvansiyonlar ile mal ve hizmetleri fiyatları düşük tutulabilmektedir. Ancak sübvansiyonlar bazen yukarıda bahsedildiği üzere beklentileri karşılamayıp olumsuz etkiler yaratabilmektedirler. Ülke bazlı yapılan analizlerde, ülkelere göre genel olarak sübvansiyonların olumlu ve olumsuz sonuçları görülebilmektedir. Hatta aynı ülkede tasarruf edilen kamu fonlarının tekrar ekonomiye aktarılıp aktarılmamasına göre farklı sonuçlar çıkabilmektedir. Ancak dünya genelinde son yıllarda belirli sektörlerle verilen sübvansiyonların ekonomik, sosyal

ve çevresel açıdan olumsuz etkiler yaydığı görülmektedir. Bu sektörlerin başında enerji sektörü gelmektedir. Enerji kaynağı olarak en fazla kullanılan fosil yakıt tüketim sera gazı emisyonunu artırıp çevre kirliliği yaratmaktadır. Yine birçok ülkede üretici sübvansiyonlarının büyük bir kısmı, üretim ve ticaret şekillerini serbest piyasa koşullarından uzaklaştıran yöntemlerle sağlanmaktadır. Bu durum enerji sektöründe de görülmektedir. Dolayısıyla bu uygulamaların neden olduğu büyük refah kayıpları kaçınılmaz olmaktadır. OECD tarafından yapılan bir araştırma kapsamında 2014-2016 döneminde üreticiler için verilen sübvansiyonun üçte ikisinden daha fazlasının bu özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Örneğin Kore hükümetinin sağladığı sübvansiyonların yarısı üretici odaklı ve bunun da % 94'ü piyasa rekabetini bozucu niteliktedir. Benzer özelliğe sahip diğer ülkeler sıralamasında İzlanda, Japonya, İsviçre, Norveç ve Türkiye gelmektedir. Ayrıca bu tür destekler, arazi kullanımını artıran daha uygun ortamlar sağladığı için çevre üzerinde olumsuz etkileri de artırır (OECD, 2017a: 45).

Bu gerçekler doğrultusunda enerji sübvansiyonlarının azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Örneğin Çin'de tüm enerji sübvansiyonlarının kaldırılmasını yönelik yapılan çalışmada üç senaryo oluşturulmuştur. *İlki sübvansiyonların kaldırılmasıdır*. Ancak enerji sübvansiyonlarının kaldırılması durumunda, enerji fiyatlarının genel seviyesindeki artış nedeniyle makroekonomik değişkenler önemli ölçüde olumsuz etkilere maruz kalabilecektir. Bu değişkenler olarak refah, GSYİH ve istihdam ise sırasıyla % 2,03, % 1,56 ve % 1,41 oranında azalacaktır. Buna karşın, % 3,56 azalacak olan enerji yoğunluğunda önemli bir gelişme görülecektir. Yoğunluk azalışı beklendiği gibi, CO2 ve SO2 emisyonlarında sırasıyla % 7,02 ve % 6,83 oranında büyük bir düşüşü beraberinde getirecektir. Bu durum, Çin gibi gelişmekte olan bir ülkede enerji fiyatındaki artışın enerji verimliliğini artırmak ve emisyonu azaltmak için kilit faktör olduğunu göstermektedir (Lin, Jiang, 2011: 280).

Çin analizindeki *ikinci senaryo* olan mevcut enerji sübvansiyonlarının kaldırılması ve bu sübvansiyonların % 35'inin ekonomiye yeniden tahsis edilmesidir. Bu tasarruf tutarı enerji yoğunluğu ve emisyonu daha az olan tarım, hizmetler ve hafif sanayi lehine yeniden tahsis edilmesi gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle yeniden tahsis de ağır sanayi dikkate alınmamaktadır. Bu çerçevede refah, GSYİH ve



*Enerji Sübvansiyonlarının Etkileri ve Türkiye Açısından  
Ampirik Bir Değerlendirmesi*

istihdam bu kez sırasıyla % 0,16, % 0,37 ve % 0,53 oranında artacaktır. Birinci durumdaki sonuçlarla karşılaştırıldığında, enerji yoğunluğunda düşüş % 2,79 oranında daha az gerçekleşecektir. Benzer şekilde, CO<sub>2</sub> ve SO<sub>2</sub> emisyonları da sırasıyla % 5,91 ve % 4,83 oranında daha az bir oranda düşecektir. Fonların ekonomiye yeniden dağıtılması, emisyon azaltımlarını bir miktar tekrar ortaya çıkaracağından, emisyonların daha az düşmesi doğal bir sonuç olarak karşılanabilir.

*Son senaryo tasarrufların % 50'sinin yeniden tarım, hizmet ve hafif sanayiye tahsis edilmesi şeklindedir. Bu yeniden dağıtımda ise makroekonomik değişkenler üzerindeki olumlu etkiler ikinci'ye göre daha fazla olacaktır. Şöyle ki refah, GSYİH ve istihdam sırasıyla % 1,52, % 1,74 ve % 2,07 artacaktır. Bununla birlikte, enerji yoğunluğu ve emisyonlarda hala azalma görülse de, ilk iki durumla karşılaştırıldığında daha küçük bir oranda azalacaktır (Lin, Jiang, 2011: 281).*

Yine Anderson ve McKibbin (1997) çalışmalarında OECD ekonomilerinde kömür üretiminin önemli ölçüde sübvansiyon edildiğini belirtmektedirler. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde ve geçiş ekonomilerinde önemli kömür sübvansiyonlarının olduğunu bu ülkelerde üretim sübvansiyonlarının kademeli olarak kaldırılması ve kömür piyasasındaki aksaklıkların giderilmesi sonucu küresel emisyon miktarında % 8'e kadar azalma sağlayabilecektir (Anderson, McKibbin, 1997: 20).

Enerji sübvansiyonlarının yarattığı olumsuz etkiler ekonomik, sosyal ve çevresel olarak kategorize edilse de bu etkilerin birbiriyle bağlantılı olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalar, gelişmiş ülkelerde enerji sübvansiyonunun kaldırılmasının bir çevre göstergesi olan sera gazı emisyonlarında çok önemli bir azalmaya ve ekonomik verimliliğin artmasına neden olacağını göstermektedir. Enerji sübvansiyonlarının kaldırılması diğer değişkenleri kimi zaman farklı etkilenebilse de sera gazı emisyonlarında düşüşler beklenmektedir (Saunders, Schneider, 2000: 10-20, 34; IEA, 2001: 252; Burniaux vd., 2009; Burniaux, Chanteau, 2010: 10; Lin, Jiang, 2011: 280; IPC, 2016: 47). IPC tarafından yapılan bir başka araştırmada da fosil yakıtlara en çok sübvansiyonun verildiği ve OECD ülkesi olmayan 37 ülkede, sübvansiyonlar 2013'ten 2020'ye kadar kademeli olarak kaldırılmış olsaydı, 2050'ye kadar dünya CO<sub>2</sub> emisyonları % 13, sera gazı emisyonları % 8 ila 10

391

IJSS 14/2  
Aralık  
December  
2021

arasında azaltılabileceği tespit edilmiştir. Refah kazanımları ise % 0.3 civarında olacaktır. Elektrik sübvansiyonları kaldırılmadığı durumda emisyon azalışı % 7,6 ile, refah kazanımları ise % 0,1 ile sınırlı kalacaktır. Eğer sübvansiyonların kaldırılmasına emisyon ticareti (cap and trade) politikası eşlik ederse emisyona ve refaha olumlu katkısı sırasıyla % 9,8 ve % 0,3 gerçekleşir. Ayrıca bu politika senaryolarında fosil yakıt arz elastikiyeti ile refah ters orantılı, çevresel etkiler ile doğru orantılı olduğu tespit edilmiştir (Burniaux vd., 2009: 34; Burniaux, Chanteau, 2010: 10, 16). Bu durumu destekler nitelikte Vietnam için Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından yapılan araştırmada benzer sonuçlara rastlanmaktadır. Buna göre fosil yakıt sübvansiyonlarının azaltılması reel GSYİH' de % 1'e kadar artışla birlikte sera gazlarında ciddi düşüşler sağlayabilir (IPC, 2016: 47).

Çevreye olumlu etkisi olan enerji kaynaklarının üretim maliyetleri daha düşük olabilmektedir. Örneğin 1MWh elektrik üretimi rüzgâr enerji santralleriyle 3 dolar daha ucuz yapılabilmektedir. Yapılan bir çalışmada 2027'de mevcut kömürlü elektrik santrallerini kullanmaya devam etmek, aynı değerde enerji üreten yeni rüzgâr enerji santralleri yapıp işletmekten daha maliyetli olacaktır. Aynı durum güneş enerji santralleri için de geçerlidir (Carbon Tracker Initiative, 2020). Fakat mevcut kömür sübvansiyonları yenilenebilir enerji teknolojilerinin rekabet gücünü daha da zorlaştırmakta ve yenilenebilir enerji yatırımlarının gelişimini tehlikeye atmaktadır. Ayrıca enerji sistemini fosil yakıt temelli enerji üretimine bağımlı hale getirmektedir (Bridle, Kitson, 2014: 5).

Ayrıca sübvansiyon reformları kamu maliyesi üzerindeki yükü azaltıp üretken yatırımların artışına imkân sağlar. Enerji tüketim sübvansiyonları kaldırıldığında 10 yıl içinde GSYH'ye ilave % 0,45 katkı sağlayabilir (Saunders, Schneider, 2000: 10-20).

Enerji sübvansiyonları kısıtlamasına yönelik çalışma yapan ülkeler içinde Almanya ve ABD en dikkat çekici örneklerdir. Alman kömür sübvansiyonlarının reformu olarak adlandırılan çalışmada enerji üretiminin dışsallıklarına bakılarak, kömür sübvansiyonlarının çevreye zararlı olduğu, yenilenebilir enerji kaynakları sübvansiyonlarının ise daha az zararlı olduğu belirtilmektedir. Genel olarak Alman kömür sübvansiyonlarının reformunun CO<sub>2</sub>, SO<sub>2</sub> ve partikül emisyonlarında düşüşe ve NOX emisyonlarında artışa yol açacağı ileri sürülmüştür. Ancak orta ve daha uzun vadede, küresel

*Enerji Sübvansiyonlarının Etkileri ve Türkiye Açısından  
Ampirik Bir Değerlendirmesi*

ve ulusal piyasalar etkileşerek çevresel iyileşme görülebilecektir. ABD enerji sübvansiyonlarının yaklaşık üçte biri Ar-Ge'ye ayrılmaktadır. Bunların çoğu nükleer enerji yakıtlarını, nükleer atıkları ve bunların güvenlik konularını, nihai enerji kullanım verimliliğini, temiz kömür teknolojilerini ve yenilenebilir enerjiyi hedeflemektedir. Sübvansiyonların bu şekilde yeniden düzenlenmesi, gelecekte çevreye daha az zararlı teknolojiler için fırsatların artmasını sağlayabilir (OECD, 2015b: 52, 53).

Enerji sübvansiyonlarına kaldırılması veya kısıtlanmasına yönelik temel kaygı sübvansiyon reformu ekonomik verimliliği artırsa da enerji maliyetlerine de etkisinin kaçınılmaz olmasıdır. 2000 yılında OECD ülkelerinde kömür üretimine verilen destekler ton başına ortalama 68 dolardır. (OECD, 2015b: 22, 128). Enerji sübvansiyonlarının kaldırıldığı ekonomilerde kömür fiyatlarını % 50'ye varan oranlarda yükselmiştir. Örneğin petrol ürünlerinde yüksek sübvansiyon uygulayan Meksika ve Endonezya'da sübvansiyonların kaldırılması fiyatları sırasıyla % 40 ve % 10 civarında artırmıştır. Toplam tüketici harcamaları içinde küçük bir paya sahip olan Rusya ve Hindistan'da yurtiçi tüketici fiyatlarının artışı küresel fiyatlardaki azalışla dengelenmiştir (Saunders, Schneider, 2000: 10-20).

Sübvansiyon faydalarının toplumsal gruplar arasında dengesiz yansımaları, yoksul hanelerin reel gelirlerini korumanın daha etkili yollarının geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Örneğin, gazyağı sübvansiyonlarından bile daha yüksek olan bir sosyal güvenlik ağı programına tahsis edilen fonların maliyet-fayda oranları 1,5 dolardır (1/0,68 dolar). Yani sosyal güvenlik ağına yapılacak katkının % 68'i hedefini bulmaktadır. Ayrıca akaryakıt piyasalarını ciddi bir şekilde bozmadan gazyağı sübvansiyonları yoluyla fakirlere verilebilecek desteğin kapsamı çok sınırlıdır. Nispeten düşük gazyağı fiyatları, mazot yerine (yasal veya yasadışı olarak) ikame edilmesine neden olmakta ve çoğu zaman ülke sınırına yakın haneler daha yüksek fiyatların olduğu komşu ülkelere kaçak yollarla satmak istemektedir (Del Granado vd., 2010: 13).

Modern enerji erişimi düşük düzeyde olan ülkelerde, konutlardaki genellikle yoksulların temel ihtiyaçlarını destekleyen gazyağı, elektrik ve LPG gibi yakıtlar için sübvansiyonlar 2009 yılında fosil yakıt tüketim sübvansiyonlarının sadece % 15'ini oluşturmuştur. Fakat

393

IJSS 14/2  
Aralık  
December  
2021

bunların kaldırılması düşük gelirli hane halklarını daha ağır etkilenme ihtimali olduğundan sübvansiyon reform programlarının dikkatle tasarlanması gerekmektedir. Yakıt sübvansiyonlarının kaldırılmasının, yoksul haneler üzerinde ilk başlarda büyük ölçüde olumsuz bir etkisi olabilmektedir. Bunun için kısa vadede bir taraftan gazyağı destekleri azaltılırken, diğer taraftan yoksul kesimi hedefleyen okul yemekleri, eğitim ve sağlık hizmetleri, şehir içi toplu taşıma bedelleri düşürülüp, belirli bir gelirin altındaki hane halkının su ve elektrik tüketimi için sübvansiyonlarının sürdürülmesi tercih edilebilir (IEA, 2010: 569; Del Granado vd., 2010: 13). Bu amaçla 2016 yılında Hindistan, bir yandan gazyağı fiyatlarını kademeli olarak artırmak için bir program başlatırken, diğer yandan da konut gazyağı tüketicileri için doğrudan bir nakit transfer programı başlatmıştır (IEA, 2018: 111).

Herhangi bir sektörün istidam olanakları, o sektörün sosyal etkileriyle doğrudan bağlantılıdır. Kişilere net olmayan politikalarla refah artışı sağlamak yerine yeni ve daha fazla istihdam oluşturmak alternatif bir politika olabilir. 2017 yılında küresel enerji sektöründe 58 milyon kişi istihdam edilmiştir. Bunun yaklaşık yarısı fosil yakıt bağlantılı sektörlerde gerçekleşmiştir (Czako, 2020: 14). Fakat politika yapıcılar tarafından dikkat edilmesi gereken toplam istihdam rakamlarından ziyade o sektörün istihdam potansiyelidir. Buna göre, 2015 yılında ABD’de 1 milyon dolarlık enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji yatırımlarının sağlayacağı iş olanakları, fosil yakıt yatırımından 3 kat daha fazladır. Bununla birlikte, bu işlerin çalışma koşulları daha iyi ve ücretleri de daha yüksektir (Katz, 2016).

## 2. TÜRKİYE’DE ENERJİ SÜBVANSİYONLARI

Türkiye’de sera gazı emisyonu (CO<sub>2</sub>) TÜİK verilerine göre 2018 yılında toplam sera gazı emisyonu 1990 yılına göre % 137,5 artmıştır. gider artmaktadır. Benzer şekilde kişi başına düşen sera gazı emisyonu 1990’da 3,88 iken 2016 yılında yaklaşık iki katı artarak 6,3’ yükselmiştir (TÜİK, 2020). Yine sera gazı emisyonuna neden olan fosil yakıt üretimi 2008-2016 döneminde dokuz katın üzerinde artış gerçekleşmiştir. Yine Türkiye OECD üye ülkeleri arasında en yüksek sera gazı emisyon artışına sahiptir (OECD, 2019b: 116). Türkiye 2018 sera gazı emisyonlarının, yaklaşık %71’i enerji üretiminde kullanılan yakıt tüketimlerinden kaynaklanmaktadır (OECD, 2019b: 25). Bu gerçekler nedeniyle Türkiye 1992 Birleşmiş Milletler *Biyolojik Çeşitlilik*

*Enerji Sübvansiyonlarının Etkileri ve Türkiye Açısından  
Ampirik Bir Değerlendirmesi*

Sözleşmesiyle 2020 yılına kadar fosil yakıtlar da dâhil olmak üzere çevreye zararlı sübvansiyonları kaldıracağını taahhüt etmiştir (Doukas, Gençsü, 2019: 1). Ayrıca toplumun ısınma ihtiyacı için doğal gaza geçirmeye ve kademeli olarak kömür sübvansiyonlarını kaldırmaya çalışmaktadır. Ülkedeki tüm illere 2018 yılı sonuna kadar doğal gaz hizmeti sunulmuştur.<sup>1</sup> Bunun yanı sıra halen jeotermal ve güneş enerjisi ile ısıtılan 120.000 hane ve sera olsa da, bu gibi alternatifler için verilen sübvansiyonların daha fazla kullanılması bir gerekliliktir (OECD, 2019b: 34). Zira Türkiye açısından 2020'de hem rüzgâr hem de güneş enerjisi santrali inşa etme maliyeti, aynı güce sahip yeni kömür santralleri inşa etmekten daha ucuzdur (Bridle, Kitson, 2014: 5)

Ülkemizde en önemli fosil yakıt sübvansiyonu, birçok sanayi sektöründe girdi olarak kullanılan yüksek emisyonlu bitüm ve petrol kok yakıtları<sup>2</sup> ile ilgili gerçekleşmektedir (Şekil 1). Ayrıca yoksul ailelere ısıtma için kömür yardımı doğrudan bütçe transferlerine neden olan en önemli sübvansiyon biçimini temsil etmektedir. Program için yapılan harcamalar 2008 yılında 443 milyon TL'den 2017'de 1,3 milyar TL'ye dayanmıştır (OECD, 2019b: 116; Yıldızhan, 2017: 1921; OECD, 2018). 2013 yılında Türkiye'de kömür sübvansiyonları, nominal GSYİH'nin % 0,1'i civarında gerçekleşmiştir. Oransal olarak bu durum önemli görünmese de, mevcut yapının, benzer yeni politikalarla ivme kazanması, ülkeyi kömüre sıkı sıkıya bağlı teknik, kurumsal ve hukuki bir zemine oturturken temiz enerjilerin önünde ciddi engeller oluşturmaktadır (Acar vd., 2015). Nitekim uluslararası petrol fiyatlarındaki ve döviz kurlarındaki dalgalanmalar karşısında yakıt fiyatlarını dengelemek için 2018'de

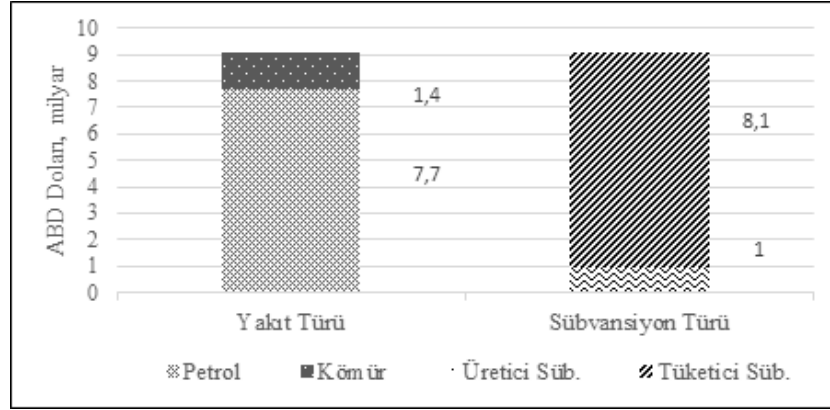
395

IJIS 14/2  
Aralık  
December  
2021

<sup>1</sup> 2016-2019 arasında konutlarda toplam doğal gaz abone sayısı % 21,2 artarak 15 milyon 861 bin civarına ulaşmıştır (Enerji Atlası). 2010-2019 arasında doğal gaz tüketimi % 17,3 artarken bunun % 32'si konutlarda gerçekleşmiştir (Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu/EPDK, 2020: 68, 70).

<sup>2</sup> Bitüm, belirli ham petrolerden (örneğin, Orta Doğu, Meksika veya Güney Amerika ham petrolünden) üretilen bir kalıntıdır. Genellikle yol yapımında, çatı kaplaması ve boru sızdırmazlığı veya kaplamada kullanılan asfaltı üretmek için diğer bileşenlerle (örneğin, çakılla) karıştırılır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2012: .49). Ham petrolün rafine edilmesi sırasında ortaya çıkan bir yan üründür. Kullanım alanları; çimento fabrikaları, manyezit ve kireç işletmeleri, elektrik santralleri, demir-çelik ve alüminyum endüstrisinde kullanılır (Tamzok, 2014).

yürürlüğe konan yeni bir düzenleme göz önüne alındığında fosil yakıt destekleri daha da artmıştır (Anatolian Agency (AA), 2018).



396

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

**Not:** 2010 sabit fiyatlara dönüştürmek için 2016 GSYH deflatörü ve satın alma gücü paritesi kullanılmıştır.

**Kaynak:** OECD, 2019b: 116.

**Şekil 1:** Türkiye’de Yakıt Cinsine ve Sübvansiyon Türüne Göre Toplam Sübvansiyonlar, 2016

Türkiye taş kömürü (linyit) bazlı elektrik üretimi açısından 2015 yılındaki büyüme oranıyla OECD ülkeleri içinde beşinci sırada bulunmaktadır. Linyit tüketimi 2014 yılında ülke tarihinin en büyük iş kazası kabul edilen maden kazasının etkisiyle önceki yıla göre % 30 düşmüştür. Bu durum kömür bazlı elektrik üretiminin de % 4 azalmasına neden olmuştur (IEA, 2016: 20, 22). Hükümet, fosil yakıt kullanımını desteklemenin yanı sıra kömür üretimine de destek sağlıyor. Örneğin, devlete ait Türk Taş Kömür İşletmelerinin taş kömürü üretim maliyetleri 2013 yılında ton başına ortalama 619 TL iken, ortalama satış fiyatı 194 TL olup maliyetin sadece üçte biri idi. Taşkömürü üretim maliyetleri 2017 yılında ton başına 1.347 TL'dir. Ortalama satış fiyatı ise sadece 309 TL'dir ve aradaki farkı hazine finanse etmiştir. Devletin ton başına verdiği destek 2013'ten 2017'ye kadar 3,2 katından 4,4 katına çıkmıştır. Taşkömürüne 2017 yılındaki toplam destek ise 896 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca 2.089 milyon yoksul aileye aynı kömür yardımı yapılmıştır (OECD, 2019c: 3). Yoksul ailelere kömür sağlanması, fosil yakıtların konut ısıtması

*Enerji Sübvansiyonlarının Etkileri ve Türkiye Açısından  
Ampirik Bir Değerlendirmesi*

için kullanımını teşvik eder ve kapalı mekân hava kalitesi açısından olumsuz sağlık etkilerine,<sup>3</sup> yerel hava kirliliğine ve sera gazı emisyonlarının artmasına neden olur.

Türkiye enerji ihtiyacının karşılanmasında 1990 yılında % 50 olan ithal bağımlılığı günümüzde, % 75'e dayanmıştır.<sup>4</sup> Bu da 2018 yılında 43, 2019 yılında 41 milyar dolar döviz çıkışına neden olmaktadır (Kaytazoğlu vd., 2020; BBC, 2020). Bu nedenle, ithal yakıt kaynaklarına bağımlılığın azaltılmasına yardımcı olmak için 2010 yılından bu yana petrol, doğal gaz ve kömür arama faaliyetleri desteklenmektedir (OECD, 2019c: 3).

Fakat ülkemizin benimsediği enerji arz güvenliği politikası çerçevesinde verilen fosil yakıt (kömür üretim) teşvikleri, ulusal ve küresel değişkenler birlikte değerlendirildiğinde beklenenin aksine bazı soru işaretlerini gündeme getirmektedir. Enerji güvenliğinin yerli kömür üretimiyle sağlanacağı düşüncesi bazı koşullar altında gerçeği yansıtmayabilir. Bunun için öncelikle ulusal rezervlerin iç talebi karşılayabilmesi gerekmektedir. Fakat Türkiye'de kömür üretimi genellikle düşük kalorili linyit şeklindedir. Yurtiçi enerji talebi tahminlerine göre, bilinen rezervler sadece 2050 yılına kadar yeterli olacaktır. Bu tarihten sonra da faydalı ömrü devam eden kömüre dayalı kurulu elektrik santralleri ise, atıl kalacağından yatırım maliyetlerinin bir kısmı heba olacaktır. Aynı zamanda maden çıkarma işlemleri, madenleri ithal kaynaklardan elde etmekten daha ucuza gerçekleşip gerçekleşmediği enerji arz güvenliğini etkileyen bir diğer faktördür. Bu noktada yurtiçi maliyetleri belirleyen önemli bir unsur da uluslararası enerji fiyatlarıdır. 2020 yılında salgın hastalıkla birlikte küresel ekonominin durma noktasına gelmesi ile petrol fiyatları dip seviyeleri görmüştür.<sup>5</sup> Petrol ve doğal gaz fiyatlarında gözlenen

397

IJSS 14/2  
Aralık  
December  
2021

<sup>3</sup> 2016 verilerine göre, iç mekân hava kirliliğine bağlı olarak dünyada her yıl 3,8 milyon erken ölüm yaşanmaktadır. Dünyada görülen felç vakalarının % 18'i, kalp hastalıklarının % 27'si, kronik akciğer rahatsızlıklarının % 20'si, akciğer kanserlerinin % 8'i ve akciğer iltihaplanmasının % 27'si aynı sebeple ortaya çıkmaktadır (WHO, 2018).

<sup>4</sup> Bu oranın da, 4.5211,47 milyon Sm<sup>3</sup> miktarla, üçte biri doğal gaz ithalatı için yapılmaktadır (EPDK, 2020; 10; NTV, 2020).

<sup>5</sup> Uluslararası enerji fiyatlarının düşmesi bunlar üzerinde uygulanan yakıt sübvansiyonlarının baskısını da bir nebze azaltmıştır.

düşüşler kömüre alternatif enerji kaynaklarını ucuzlatarak Türkiye'nin kömür madeni konusunda sahip olduğu üstünlüklerini törpüleyebilir. Sonuçta, enerji üretiminde ithal kaynaklara bağımlılığa neden olacağı için hem cari açık sorunu hem de uluslararası enerji fiyatlarına karşı kırılmalıkların devam etmesine neden olabilir (Acar vd., 2015: 21-22).

Yapılan genel denge analizleri sonucunda Türkiye'de kömüre sağlanan üretim ve yatırım sübvansiyonlarının kaldırılması, 2030 yılına kadar CO<sub>2</sub> emisyonlarında hem yüksek hem de düşük gelirli bölgelerde kömür kullanımından kaynaklanan CO<sub>2</sub> emisyonlarını yaklaşık % 42 seviyesinde azalacaktır. Bu senaryoya göre, 2030'da, ülke çapında genel emisyonlarda da % 5,4'lük bir düşüş beklenmektedir. Enerjiyle ilgili ortaya çıkan CO<sub>2</sub> emisyonlarında toplam azalma ise, 42,5 milyon tona ulaşmaktadır ve enerjiden kaynaklı CO<sub>2</sub>'nin GSYİH'ye oranı 0.322 kg/dolar daha azalacaktır. Yani her 1 dolarlık üretimin neden olduğu emisyonlar 0,322 kg daha düşük gerçekleşecektir. Buna karşın kömür sübvansiyonlarının kaldırılması GSYİH'de neden olacağı kayıp sadece % 0,5'tir ve diğer sektörlerde doğru kaynak dağılımı üzerindeki olumlu ikame etkilerinin baskın olduğu görülmektedir (Acar, Yeldan, 2016: 13).

Türkiye Madencilik ve Taşocağı sektöründe istihdam edilen kişi 1998 yılında 229.000 iken, Şubat 2015'te 117.000 kişiye düşmüştür. Aynı dönemde sektörün toplam istihdam içindeki payı % 1,3'ten % 0,7'ye gerilemiştir (IPC, 2016: 32). Kömür sübvansiyonlarının kaldırılması, kömür temelli sektörlerde istihdamın azalması sonucunu doğuracağından olası istihdam kayıplarının telafisi ve yan etkilerin hafifletilmesine yönelik politikalarla eşgüdümlü uygulanmalıdır. Bu nedenle fosil yakıt tüketim sübvansiyonlarının kaldırılması, yoksul ailelere ve ekonominin genelinde daha temiz alternatiflere geçiş desteği eşliğinde, aşamalı olarak yapılmalıdır. Maliyet-fayda analizlerinin geliştirilmesi, bütün büyük altyapı yatırımlarında olduğu gibi enerji altyapı yatırımlarında da sağlanmalıdır. Böylelikle kamu desteğine olan ihtiyaç en aza indirilebilir (OECD, 2019c: 121-133).



### 3. AMPİRİK ANALİZ

Çalışmanın analizi içeren bu bölümünde, Türkiye’de de enerji sübvansiyonlarının çevresel, ekonomik ve sosyal etkilerini incelenecektir.

#### 3.1. Veri ve Metodoloji

Analizde kullanılan değişkenler; enerji sübvansiyonlar, CO2 emisyonu, Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve İşsizlik oranıdır. Bu değişkenlere ilişkin 1990-2018 yılı veriler OECD’den alınmıştır. enerji sübvansiyonlarının çevresel, ekonomik ve sosyal etkileri 1990-2018 dönemi verileri kullanılarak ARDL eştümleme analizi ve Toda-Yamamoto nedensellik analizi uygulanacaktır. Öncelikle birim kök testi uygulanmaktadır. Daha sonra ARDL modeli ve sınır testi yapılmıştır.

#### 3.2. Analiz Uygulaması

Ekonometrik analizde öncelikle değişkenlerin durağanlık düzeylerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla çalışmada kullanılan değişkenlere birim kök testleri uygulanmıştır. Ancak birim kök testi sonuçlarına geçmeden önce her bir seri için kullanılacak model yapısı ve gecikme uzunlukları hakkında bilgi vermekte yarar vardır. Birim kök sınavında kullanılacak modelde deterministik bileşenlerin (kesme ve/veya trend) olup olmaması hiyerarşik bir süreçle belirlenmiştir. Buna göre; Sübvansiyon miktarı ( $SBV_t, TL$ ) değişkeninde kesmeli ve trendli modelin uygun olduğu belirlenmiştir. İşsizlik Oranı ( $UNEMP_t, \%$ ) değişkeni için kesmeli ve trendsiz model uygun bulunmuştur. Kişi başına GSYİH ( $GDP_t, TL$ ) ve CO2 Emisyonu ( $CO2_t, Milyon Ton$ ) değişkeni için ise kesmesiz ve trendsiz modelin uygun olduğu görülmektedir. İkinci olarak kalıntıların temiz-dizi olup olmadığını belirlemek amacıyla modele eklenmesi gereken gecikme sayısı ise AIC ve SIC bilgi kriterleri ile seçilmiştir. Buna göre birim kök testi sonuçları Tablo 1’de sunulmaktadır.

**Tablo 1:** Kırılmasız Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF	PP	ADF-GLS
SBV <sub>t</sub>	-3,1194	-3,1473	-3,1152 *
ΔSBV <sub>t</sub>	-8,2949***	-8,2949***	-8,6074***
CO2 <sub>t</sub>	3,8147	10,6307	-
ΔCO2 <sub>t</sub>	-3,8981***	-3,8981***	-
GDP <sub>t</sub>	4,0516	5,4233	-
ΔGDP <sub>t</sub>	-3,3596***	-3,3643***	-
UNEMP <sub>t</sub>	-2,3899	-1,7227	-2,3816**
ΔUNEMP <sub>t</sub>	-4,3355***	-4,3646***	-4,4216***

400

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

**Not:** \* %10 düzeyinde anlamlıdır, \*\* %5 düzeyinde anlamlıdır, \*\*\* %1 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 1 incelendiğinde Sübvansiyon (SBV<sub>t</sub>), CO2 emisyonu (CO2<sub>t</sub>), Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GDP<sub>t</sub>) ve İşsizlik oranı (UNEMP<sub>t</sub>) değişkenlerinin; ADF, PP ve ADF-GLS birim kök testlerine göre durağan-dışı olduğu görülmektedir. Bu serilerin birinci dereceden farkları alındığında ise durağanlaşmışlardır.

Durağan-dışı değişkenlerin, durağan-dışı olmasının sebeplerinden birisi meydana gelen şokların serilerin veri üretme sürecinin değişmesine neden olabilmesidir. Diğer bir ifadeyle eğer yapısal kırılma varken, göz ardı edilirse seriler durağan-dışı eğilimde olacaktır. O halde ADF, PP ve ADF-GLS birim kök testleri yapısal kırılmayı dikkate almadıkları için bu testlerden elde edilen sonuçlar yetersiz olacaktır. Bu nedenle bu aşamada durağan-dışı bulunan SBV<sub>t</sub>, CO2<sub>t</sub>, GDP<sub>t</sub> ve UNEMP<sub>t</sub> serilerine kırılmalı birim kök testleri uygulanmıştır.

*Enerji Sübvansiyonlarının Etkileri ve Türkiye Açısından  
Ampirik Bir Değerlendirmesi*

**Tablo 2:** Kırılmalı Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Perron	Lee-Strazicich	Lumsdaine-Papell
SBV <sub>t</sub>	-8,1614 *** (2005)	-	-
CO2 <sub>t</sub>	-3,7587 (2014)	-6,5888 (2010)	-4,4721 (2003, 2015)
GDP <sub>t</sub>	-3,8170 (2001)	-9,4849*** (2010)	-
UNEMP <sub>t</sub>	-5,1709 ** (2001)	-	-

**Not:** \* %10 düzeyinde anlamlıdır, \*\* %5 düzeyinde anlamlıdır, \*\*\* %1 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 2’de uygulanan yapısal kırılmalı birim kök testlerinden ilki Perron (1997) sınamasıdır. Perron (1997) sınamasında elde edilen sonuçlar incelendiğinde Sübvansiyon destekleri ve işsizlik oranı değişkenlerinin yapısal kırılma sebebiyle durağan dışı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle serilerin durağan-dışı olmasının sebebi yapısal kırılmadır. Yapısal kırılma dikkate alındığında ise her iki serinin durağan olduğu görülmektedir. Ancak CO2 emisyonları için uygulana Perron (1997) sınaması sonucunda yine serinin durağan dışı olduğu görülmektedir (Perron, 1997: 355-385). Bu nedenle Tablo 2’nin ikinci ve üçüncü sütunlarında iki kırılmalı yapıyı dikkate alan yapısal kırılmalı birim kök testleri ele alınmaktadır. Gerek Lumsdaine-Papell (1997) gerekse Lee-Strazicich (2003, 2004), zaman serilerinde iki kırılma varken, tek kırılma alınmasının yanlış sonuçlar vereceğini ortaya koymaktadırlar. Buna göre elde edilen sonuçlar incelendiğinde her iki kırılmalı birim kök sınaması da CO2 emisyonu serisi için Lumsdaine-Papell (1997) testi iki kırılma olduğunu Lee-Strazicich (2003, 2004) ise tek kırılma olduğunu göstermektedir. Ancak her iki yapısal kırılma testi sonucunda CO2 emisyonu serisinin durağan-dışı olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle CO2 emisyonunun durağan dışı olmasının sebebi yapısal kırılma değildir. Son olarak GDP serisinde ise Lee-Strazicich (2004) yapısal kırılmalı birim kök testi sonucunda tek kırılma etrafında serinin durağan olduğu görülmektedir (Lumsdaine, Papell, 1997: 212-218; Lee, Strazicich, 2003: 1082-1089; Lee, Strazicich, 2004). Buna göre yapısal kırılmasız ve yapısal kırılmalı birim kök testleri sonuçları genel olarak incelendiğinde CO2

401

IJSS 14/2  
Aralık  
December  
2021

emisyonu dışındaki serilerin yapısal kırılmalar etrafında durağan olduğu söylenebilmektedir.

### 3.3. Eştümleşme Sonuçları

Değişkenlerin farklı mertebeden durağan olmaları, sebebiyle Pesaran vd. (2001)'in ARDL sınır testi kullanılabilmektedir (Pesaran vd., 2001: 289-326). Buna göre genel yapıda ARDL modeli şu şekildedir:

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \sum_{j=1}^p \alpha_{1j} \Delta Y_{t-j} + \sum_{j=0}^p \alpha_{2j} \Delta X_{t-j} + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 X_{t-1} + u_t$$

402

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Burada değişkenlerin farkını içeren  $\alpha_{1j}$  ve  $\alpha_{2j}$  gibi parametreler kısa dönem etkileri göstermektedir. Ayrıca  $\beta$ 'lar uzun dönem dinamikleri göstermektedir. Modelde kullanılan değişkenler için uygun gecikme uzunluğu AIC ve SIC gibi bilgi kriterleri yardımıyla belirlenmektedir. Değişkenler arasında eştümleşme olup olmadığını belirlemek amacıyla eştümleşme yoktur sıfır hipotezi şu şekilde kurulmaktadır:

$$H_0 : \beta_1 = \beta_2 = 0$$

$$H_1 : \beta_1 \neq \beta_2 \neq 0$$

Burada hesaplanan F-istatistiği sonucunda, Pesaran vd. (2001)'deki kritik değerler ile karşılaştırılır. Pesaran vd. kritik değerleri I(0) ve I(1) çerçevesinde alt ve üst sınırı yansıtacak şekilde oluşturmuşlardır. Eğer hesaplanan değer üst sınırı gösteren kritik değerlerden büyük ise sıfır hipotezi reddedilerek değişkenlerin eştümleşik olduğu sonucuna ulaşılır. Fakat hesaplanan değer alt sınırdan küçük ise eştümleşmenin olmadığı, alt ve üst sınır arasında ise kararsızlık söz konusu olacaktır.

#### 3.3.1. ARDL Modeli ve Sınır Testi

Sınır testi ile değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu tespit edildikten sonra, ilgili değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkileri göstermek amacıyla uzun dönemli ARDL modeli tahmini aşağıda gösterilmektedir.

*Enerji Sübvansiyonlarının Etkileri ve Türkiye Açısından  
Ampirik Bir Değerlendirmesi*

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \sum_{j=1}^p \alpha_{1j} \Delta Y_{t-j} + \sum_{j=0}^p \alpha_{2j} \Delta X_{t-j} + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 X_{t-1} + u_t$$

Burada yine gecikme uzunluğu p'nin bulunması için bilgi kriterleri kullanılmaktadır. Buna göre tahmin edilen uzun dönem ARDL modeli Tablo 3'te gösterilmektedir.

**Tablo 3:** ARDL Modeli Tahmin Sonuçları

	CO <sub>2</sub> <sub>t</sub> (ARDL(1,4))	GDP <sub>t</sub> (ARDL(8,7))	UNEMP <sub>t</sub> (ARDL(6,7))
KESME	48,35110** (18,36967)	-3501,285 (3111,334)	-8,696697 (7,227326)
CO <sub>2</sub> <sub>t-1</sub>	0,705138*** (0,117805)		
GDP <sub>t-1</sub>		0,032912 (0,545627)	
GDP <sub>t-2</sub>		0,719248 (0,555904)	
GDP <sub>t-3</sub>		-0,099262 (0,359248)	
GDP <sub>t-4</sub>		-0,171465 (0,355337)	
GDP <sub>t-5</sub>		0,187828 (0,329733)	
GDP <sub>t-6</sub>		0,235154 (0,401048)	
GDP <sub>t-7</sub>		0,110657 (0,423891)	
GDP <sub>t-8</sub>		0,393138 (0,477988)	
UNEMP <sub>t-1</sub>			0,680840 (0,362831)
UNEMP <sub>t-2</sub>			0,448821 (0,449844)
UNEMP <sub>t-3</sub>			0,303300 (0,415212)
UNEMP <sub>t-4</sub>			-0,003402 (0,332481)
UNEMP <sub>t-5</sub>			0,625775*** (0,320234)
UNEMP <sub>t-6</sub>			0,067248 (0,326465)

**403**

IJISI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Tablo 3. (Devamı)

SBV <sub>t</sub>	5,52E-08** (2,51E-08)	5,10E-07 (2,36E-06)	-3,39E-10 (2,58E-09)
SBV <sub>t-1</sub>	3,85E-08 (3,00E-08)	-1,39E-07 (1,97E-06)	5,37E-09*** (2,65E-09)
SBV <sub>t-2</sub>	-8,41E-08** (3,22E-08)	-2,81E-06 (2,08E-06)	7,52E-09** (3,03E-09)
SBV <sub>t-3</sub>	1,47E-08 (3,11E-08)	-1,25E-07 (2,18E-06)	4,13E-10 (5,20E-09)
SBV <sub>t-4</sub>	6,69E-08** (2,99E-08)	4,35E-06 (2,08E-06)	-1,85E-08** (6,10E-09)
SBV <sub>t-5</sub>		4,45E-06 (2,83E-06)	-9,09E-09 (6,69E-09)
SBV <sub>t-6</sub>		-2,55E-06 (2,07E-06)	3,50E-09 (4,19E-09)
SBV <sub>t-7</sub>		-3,32E-06 (3,14E-06)	4,57E-09 (4,20E-09)
<b>Diagnostik İstatistikler</b>			
R <sup>2</sup>	0,982	0,995	0,921
$\bar{R}^2$	0,976	0,973	0,764
DW	2,106	2,8133	2,367
F-istatistiği	161,367***	46,081***	5,8544**
Breusch-Godfrey	0,0695	2,8817	3,6647
Jarque-Bera	0,0911	0,7396	0,1957
White	0,9668	1,4907	1,1525
ARCH(1)	0,6527	4,5830**	11,2398***
ARCH(2)	0,7539	0,4156	8,2023***

**Not:** \* %10 düzeyinde anlamlıdır, \*\* %5 düzeyinde anlamlıdır, \*\*\* %1 düzeyinde anlamlıdır.

İlk olarak Tablo 3'te tahmin edilmiş olan ARDL modellerinin normallik, otokorelasyon ve heteroskedastisite gibi testlerin sonucunda genel olarak uygun oldukları görülmektedir. Buna göre Enerji sübvansiyonları ile CO2 emisyonları, GDP ve işsizlik oranları için hesaplanan Sınır testi F-istatistik sonuçları Tablo 4'te verilmektedir:

*Enerji Sübvansiyonlarının Etkileri ve Türkiye Açısından  
Ampirik Bir Değerlendirmesi*

**Tablo 4:** Sınır Testi Sonuçları

Endojen Değişken: $SBV_t$		%1 Kritik Değerler		%5 Kritik Değerler	
Ekzojen Değişken	F-istatistiği	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
$CO2_t$ (ARDL(1,4))	4,8952*	4,94	5,58	3,62	4,16
$GDP_t$ (ARDL(8,7))	2,0987	4,94	5,58	3,62	4,16
$UNEMP_t$ (ARDL(6,7))	1,0654	4,94	5,58	3,62	4,16

Not: \* %5 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 4 incelendiğinde hesaplanan F-istatistik değeri  $CO2_t$  emisyonları için % 5 anlamlılık düzeyinde fakat  $GDP_t$  ve  $UNEMP_t$  değişkenleri için ise %1 anlamlılık düzeyinin üst sınır değerinden daha büyük bulunmuştur. Yani sıfır hipotezi red edileceği için ilgili değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

ARDL modellerinden yararlanarak hesaplanan uzun dönem parametreleri ve standart hataları Tablo 5'te sunulmaktadır.

**Tablo 5:** Uzun Dönem Katsayıları

Değişkenler	Parametreler	Standart Hatalar	t-istatistiği
KESME	163,9787*	13,40198	12,23541
$SBV_t$	3,09E-07*	4,04E-08	7,656735

Not: \* %1 düzeyinde anlamlıdır.

$CO2$  modeli için uzun dönem katsayıları incelendiğinde değişkenlerin % 1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Tahmin edilen parametrenin işaret ve büyüklüğü incelendiğinde beklentiler yönünde pozitif bulunmuştur. Ancak parametrenin büyüklüğü sıfıra yakın olması uzun dönemde enerji sübvansiyonlarının çevresel etkilerinin zayıf düzeyde olduğunu göstermektedir.

405

IJISI 14/2  
Aralık  
December  
2021

### 3.3.2. Hata Düzeltme Modeli: ECM

ARDL hata düzeltme modeli kısa dönem ve uzun dönem arasındaki ilişkileri ortaya koymak için önemli bir araçtır. Bu model şu şekilde sunulabilir:

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \sum_{j=1}^p \alpha_{1j} \Delta Y_{t-j} + \sum_{j=0}^p \alpha_{2j} \Delta X_{t-j} + \gamma ECT_{t-1} + u_t$$

Burada  $\gamma$  kısa dönemde meydana gelecek bir dengesizliğin ne kadarının uzun dönemde giderileceğini gösteren katsayıdır. Ayrıca yine gecikme uzunluğu  $p$ 'nin bulunması için bilgi kriterleri kullanılmaktadır. Buna göre hata düzeltme modeli Tablo 6'da sunulmaktadır:

**Tablo 6:** ARDL Kısa Dönem ve Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

	Parametreler	Standart Hatalar	t-istatistiği
$\Delta SBV_t$	5.52E-08*	2.18E-08	2.532615
$\Delta SBV_{t-1}$	2.47E-09	3.27E-08	0.075588
$\Delta SBV_{t-2}$	-8.16E-08*	3.07E-08	-2.662344
$\Delta SBV_{t-3}$	-6.69E-08*	2.82E-08	-2.371484
$ECT_{t-1}$	-0.294862**	0.072995	-4.039458
<b>Diagnostik İstatistikler</b>			
$R^2$	0.515	White	0.7986
$\bar{R}^2$	0.418	ARCH(1)	0.6527
DW	2.106	ARCH(2)	0.7539
Breusch-Godfrey	0.0712	RESET(1)	0.0017
Jarque-Bera	0.0911	RESET(2)	1.1689

Not: \* %5 düzeyinde anlamlıdır, \*\* %1 düzeyinde anlamlıdır.

Tahmin edilen hata düzeltme terimi beklendiği üzere negatif ve anlamlı bulunmuştur. Dolayısıyla bu durum Enerji sübvansiyonları ile CO2 emisyonları arasında kısa dönemde meydana gelecek bir dengesizliğin % 29'unun bir sonraki dönemde düzeltildiği anlamına gelmekte ve bu düzeltme her yıl tekrar etmektedir.



### 3.4. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Çalışmada değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri üzerinde durulurken, kullanılacak değişkenlerin durağanlık yapıları önem arz etmektedir. Zira durağan değişkenler için kullanılacak nedensellik testleri, durağan ve durağan-dışı değişkenler birlikte ele alındığında kullanılacak testler de farklılık göstermektedir. Tablo 1 ve Tablo 2’de uygulanan birim kök testleri sonuçları değişkenlerden bazılarının durağan-dışı olduğunu ortaya koymaktadır. Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi değişkenlerin farklı dereceden entegre olması durumunda da fark almadan doğrudan değişkenlerin düzeyleri üzerinden uygulanabileceğini ortaya koymaktadır (Toda and Yamamoto, 1995: 225-250). Buna göre Tablo 7’de enerji sübvansiyonları ile çevresel, ekonomik ve sosyal etkileri arasında nedensel ilişki olup olmadığı Toda-Yamamoto nedensellik testi çerçevesinde sunulmaktadır.

**Tablo 7:** Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

	SBV <sub>t</sub>	CO2 <sub>t</sub>	GDP <sub>t</sub>	UNEMP <sub>t</sub>
SBV <sub>t</sub>	-	6,0327 ** (0,0140)	0,0115 (0,9147)	3,5132 * (0,0609)
CO2 <sub>t</sub>	0,6879 (0,4173)	-	-	-
GDP <sub>t</sub>	0,1839 (0,6680)	-	-	-
UNEMP <sub>t</sub>	0,0544 (0,8156)	-	-	-

**Not:**\* %10 düzeyinde anlamlıdır, \*\* %5 düzeyinde anlamlıdır.

Toda-Yamamoto nedensellik sonuçları incelendiğinde, Sübvansiyonlardan CO2 emisyonlarına doğru % 5 düzeyinde, sübvansiyonlardan işsizlik düzeyine ise %10 düzeyinde anlamlı bulunan bir nedensellik olduğu görülmektedir. Yine sübvansiyonlardan ekonomik büyümeye doğru nedensellik olduğu yönünde sonuçlara rastlanmamıştır.

## SONUÇ

Enerji kaynaklarının hem üretici hem de tüketicileri kapsayan geniş kullanım alanına sahip olma ve sınırlı doğal kaynak olmaları artan kamu müdahalesini gerektirmektedir. Bu müdahale araçlarının başında sübvansiyonlar gelir. Birçok ülke her yıl GSYİH'lerinin % 5 veya daha fazlasını enerji sübvansiyonlarına ayırmaktadır. Sübvansiyonların sektörün gelişimini sağlamak ve enerji fiyatlarını belirli düzeylerde tutmak gibi amaçları gerçekleştirmek üzere getirilen kamu politikası araçları olmalarına rağmen bazı ekonomik, sosyal ve çevresel sorunlara neden oldukları görülmektedir. Bu olumsuz etkiler enerji sübvansiyonlarını dünya genelinde sorgulanır hale getirmiştir. Enerji elde etmek için de fosil yakıtlar dünyada en çok başvurulan doğal kaynaklardır. Fosil yakıtlardan kaynaklanan metan emisyonu tahminleri, üretimle orantılı olarak dönem boyunca artmıştır ve bu durum iklim değişikliği başta olmak üzere birçok çevresel sorunu beraberinde getirmektedir. Bu tür zararlı nitelik gösteren enerji kaynaklarının üretim ve tüketimini düşürmek üzere alınabilecek önlemlerin başında bu sektöre verilen sübvansiyonları kaldırmak veya azaltmaktır. Sübvansiyonların kaldırılmasının ekonomik faydaları fiyatlar, üretim yapısı ve uluslararası ticari faaliyetlerle açıklanabilse de gelişmekte olan ülkelerde ayrıca şeffaflık, hesap verilebilirlik, enerji arama, enerji üretimi ve enerji arzı için daha iyi yatırım kararları ve bunlar için daha verimli teknolojilerin kullanılması gibi mali ve teknolojik gelişim açısından da önem arz etmektedir.

Enerji sübvansiyonlarının yarattığı olumsuz etkiler farklı nitelikte olsa bile bu etkilerin birbiriyle bağlantılı olduğu görülmektedir. Nitekim çevresel ve yoksulluk üzerinde olumsuz etkileri telafi etme çabaları ekonomik ve mali dengeleri çok daha bozucu olabilmektedir.

Yapılan çalışmalar, enerji sübvansiyonunun kaldırılmasının bir çevre göstergesi olan sera gazı emisyonlarında çok önemli bir azalmaya ve ekonomik verimliliğin artmasına neden olacağını göstermektedir. Dolayısıyla enerji sübvansiyonlarının kaldırılması ekonomik büyüme, yoksullukla mücadele ve iklim değişikliğinin azaltılmasının önemli bir parçasıdır. Bu kapsamda dünya genelinde özellikle Almanya, ABD gibi ülkeler önemli adımlar atmışlardır. Ülkeler bazında bu konuda çalışmalar yapılmaktadır. Örneğin Çin için enerji sübvansiyonlarının kaldırılması ve bu şekilde elde edilecek kamu tasarrufunun çeşitli

*Enerji Sübvansiyonlarının Etkileri ve Türkiye Açısından  
Ampirik Bir Değerlendirmesi*

kullanım alanlarına göre olası ekonomi ve çevresel kazanımları konusunda modeller oluşturulmuştur. Bu alanda yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde enerji sübvansiyonlarının aşamalı olarak tamamen kaldırılması, küresel CO2 emisyonlarını yaklaşık olarak % 5,8 azaltabilme potansiyeline sahip olabileceği görülmektedir. Bu çalışmada enerji sübvansiyonlarının çevresel, ekonomik ve sosyal etkilerini Türkiye uygulaması ile incelemektir. Bulgular, fosil yakıt kullanımının nispi olarak yüksek olduğu Türkiye açısından alınabilecek önlemler konusunda önemli olacaktır. Bu çalışmada da bahsedilen konular çerçevesinde Türkiye'deki enerji sübvansiyonlarının etkinliği analiz edilmiştir. Enerji sübvansiyonlarının aşamalı olarak tamamen kaldırılması, küresel CO2 emisyonlarını %5,8 azaltabilme potansiyeline sahiptir. Bu ise iklim değişikliği politika hedeflerinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Çalışmada enerji sübvansiyonlarının çevresel, ekonomik ve sosyal etkilerini ortaya koymak amacıyla 1990-2018 dönemi verileri kullanılarak ARDL eştümleme analizi ve Toda-Yamamoto nedensellik analizi uygulanmıştır. Uygulanan analizler çerçevesinde enerji sübvansiyonları ile çevresel etkiler arasında uzun dönemde tek yönlü ilişki tespit etmiştir. Bu ilişki hem eştümleme hem de nedensellik analizine göre zayıf düzeyde kalmakla birlikte sonuçlar genel olarak literatürle (Anderson, McKibbin, 1997) uyumludur. Hatta bazen % 15'e varan emisyon azalması mümkün iken gelişmiş ülkelerde % 1.5 artış görülebilmektedir. Bunun nedeni diğer ülkelerde sübvansiyonların kaldırılmasıyla azalan enerji tüketimi küresel pazara yönelerek enerji fiyatlarını düşürmesi yüksek enerji talebi olan gelişmiş ülkeleri daha da teşvik etmesidir

Ekonomik etkileri açısından bakıldığında, Toda-Yamamoto'ya göre sübvansiyonların ekonomik büyümeye bir etkisi olmadığına rastlanmıştır. Sadece eştümleme analizi sonuçlarına bakıldığında ise, enerji sübvansiyonlarının uzun dönemli pozitif yönde bir ekonomik ilişkiye rastlanmamaktadır. Bu durum, Acar ve Yeldan (2016)'ın Türkiye için yaptıkları analiz sonuçlarıyla büyük benzerlik göstermektedir. Tersine sonuçlara ulaşılan çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin Burniaux ve J. Chanteau (2010) ve Lin ve Jiang (2011) tarafından yapılan çalışmalarında bu değişkenler arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Politika oluştururken kısa vadeli hedefler tek kriter olmamalıdır. Olaylara kısa vadeli bir odaklanma, uzun vadeli ekonomik zararlar getirebilir.

409

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Sosyal etkiler açısından, eştümleşme analizine göre enerji sübvansiyonlarının işsizlikle olan ilişkisi uzun dönemde anlamsız görülmektedir. Benzer sonuç başka çalışmalarda da görülmektedir. Örneğin OECD üyesi olmayan ülkelerde, sübvansiyonların kaldırılmasıyla çevresel ve enerji güvenliği hedeflerinden ziyade sosyal politika hedefleri daha çok desteklenmesine rağmen bu etkinin oldukça düşük olduğu görülmüştür. Bu bulgulara dayalı olarak Türkiye’de de enerji sübvansiyon politikalarından değişim yapılması gerektiği söylenebilir. Türkiye’de sübvansiyon politikalarında değişiklik yaparak çevreye olumlu etkide bulunulabilir. Klasik enerji sübvansiyonlarının yenilenebilir enerji ve enerji verimliliğine kaydırılması bile ekonomik etkinliği ve sosyal refahı da arttırabilecektir. Bir yandan sübvansiyonların kaldırılması veya azaltılması diğer taraftan çevresel zararların azaltılmasının kamu bütçesinde sağlayacağı tasarruflardan elde edilen gelir ile ilave kaynak sağlanabilecektir. Bu kaynakların eğitim, sağlık ve toplu konut gibi direk sosyal refah harcamalarında kullanılmasının yoksullukla mücadele yaratacağı katkı uzun vadede GSYİH’yi de olumlu etkileyecektir.

410

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

## KAYNAKÇA

Acar, S.; Yeldan, E. (2016). "Environmental Impacts of Coal Subsidies in Turkey: A General Equilibrium Analysis". *Energy Policy*, 90, 1-15.

Acar, S.; Kitson, L.; Bridle, R. (2015). "Subsidies to Coal and Renewable Energy in Turkey, Geneva: International Institute for Sustainable Development (IISD)", *Global Subsidies Initiative Report*.

Anatolian Agency (AA). "Turkey Gains Gas Find Worth \$80 Billion: IEA Head", 24 August 2020. <https://www.aa.com.tr/en/energy/projects/turkey-s-giant-gas-find-worth-80-billion-iea-head/30321> (Erişim Tarihi: 29.08.2020).

Anatolian Agency (AA). "Turkey to Stabilize Consumer Fuel Tax with New Rule", 17 May 2018. [www.aa.com.tr/en/energy/transportation-fuel-oil/turkey-to-stabilize-consumer-fuel-tax-with-newrule/20091](http://www.aa.com.tr/en/energy/transportation-fuel-oil/turkey-to-stabilize-consumer-fuel-tax-with-newrule/20091), (Erişim Tarihi: 13.05.2020).

Anderson, K.; McKibbin W. J. (1997). "Reducing Coal Subsidies and Trade Barriers: Their Contribution to Greenhouse Gas Abatement". *University of Adelaide, Center for International Economic Studies (CIES), Seminar Paper, 97-07*.

Arikboğa, Ü. (2019). "Çevre Politikasının Ekonomik Araçları ve Türkiye'de Belediye Uygulamaları", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 41(1), 23-50.

BBC News, "Karadeniz'de Bulunan Doğal Gaz Rezervi 405 Milyar Metreküpe Yükseldi", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54585247>, (Erişim Tarihi: 09.01.2020).

Bridle, R.; Kitson, L., *The Impact of Fossil-Fuel Subsidies on Renewable Electricity Generation. International Institute for Sustainable Development (IISD)*, 2014, <http://www.iisd.org/sites/default/files/publications/impact-fossil-fuel-subsidies-renewable-electricity-generation.pdf>, (Erişim Tarihi: 24.11.2020).

Burniaux, J. M.; Chanteau, J. (2010). *Potential of Removing Fossil Fuel Subsidies: A General Equilibrium Assessment*. Paris: OECD.

Burniaux, J. M.; Château, J.; Dellink, R.; Duval, R.; Jamet, S. (2009). "The Economics of Climate Mitigation: How to Build to Necessary Global Action in a Cost-Effective Manner", *OECD Economics Department Working Papers*, No. 701, Paris: OECD Publishing.

*Carbon Tracker Initiative, Wind and Solar PV vs Coal* (2020). London: <https://carbontracker.org>, (Erişim Tarihi: 25.11.2020).

Czako, V. (2020). *Employment in the Energy Sector Status Report 2020*, EUR 30186 EN, Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2010). *Petrol Rafinerileri için MET Kılavuzu*, IPCC – Entegre Kirlilik Önleme ve Kontrol Eşleştirme Projesi TR 2008 IB EN 03, Faaliyet No: 2.1.4.d.3, Ankara.

Del Granado, J. A.; Coady, D.; Gillingham, R. (2010), “The Unequal Benefits of Fuel Subsidies: A Review of Evidence for Developing Countries”, *IMF Working Paper*, Washington D.C.

Dickey, D. A.; Fuller, W.A. (1979). “Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root”. *Journal of the American Statistical Association*, 74, 427-431.

Dobbs, R.; Oppenheim, J.; Thompson, F.; Brinkman, M.; Zornes, M. (2011). *Resource Revolution: Meeting The World’s Energy, Materials, Food, and Water Needs*, McKinsey Company. <https://www.mckinsey.com/business-functions/sustainability/our-insights/resource-revolution#>, (Erişim Tarihi: 07.10.2020).

Doukas, A.; Gençsü, I. (2019). *Turkey: G20 Coal Subsidies*. Overseas Development Institute.

Elliott, G.; Rothenberg, T. J.; Stock, J. H.(1996). “Efficient Tests for an Autoregressive Unit Root”. *Econometrica*, 64(4), 813-836.

Enerji Atlası. *Türkiye Doğal Gaz Tüketimi*, <https://www.enerjiatlası.com/dogalgaz-tuketimi/>, (Erişim Tarihi: 28.01.2021).

Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) (2020). *Doğal Gaz Piyasası 2019 Yılı Sektör Raporu*. Ankara: Strateji geliştirme Daire Başkanlığı.

IEA (2018). *World Energy Outlook 2018*. Paris: OECD.

IEA (2016), *Medium-Term Coal Market: Market Analysis and Forecasts to 2021*. Paris: International Energy Agency.

IEA (2010). *World Energy Outlook 2010*. Paris: OECD.

IEA (2001). *Coal Information*. Paris: OECD.

IEA (1999). *World Energy Outlook Insights, looking at Energy Subsidies: Getting the Prices Right*. Paris: OECD.

IPC (2016). *Coal Report: Turkey’s Coal Policies Related to Climate Change, Economy and Health*. Istanbul Policy Centre, Istanbul.

Katz, G. (2016). *How Many Jobs Does Clean Energy Create?*. <https://www.greenbiz.com/article/how-many-jobs-does-clean-energy-create>, (Erişim Tarihi: 25.12.2020).

Kaytazoğlu, O.; Tatlıcı, E.; Temel, E. (2020). “Doğal Gaz Bulundu: Karadeniz’deki Gaz Keşfi Türkiye’yi Nasıl Etkiler?”, BBC, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-53868045> (Erişim Tarihi: 22.08.2020).

*Enerji Sübvansiyonlarının Etkileri ve Türkiye Açısından  
Ampirik Bir Değerlendirmesi*

- Konrad, T. (2011). *The Microeconomics of Green Jobs, Alt Energy Stocks*, [http://www.altenergystocks.com/archives/2011/10/the\\_microeconomics\\_of\\_green\\_jobs\\_1/](http://www.altenergystocks.com/archives/2011/10/the_microeconomics_of_green_jobs_1/). (Erişim Tarihi: 26.01.2021).
- Lee, J.; Strazicich, M. C. (2003). "Minimum LM Unit Root Test with Two Structural Breaks". *Review of Economics and Statistics*, 85(4), 1082-1089.
- Lee, J.; Strazicich, M. C. (2004). "Minimum LM Unit Root Test with One Structural Break", *Appalachian State University Department of Economics Working Papers*, No. 04-17.
- Lin, B.; Jiang, Z. (2011). "Estimates of Energy Subsidies in China and Impact of Energy Subsidy Reform". *Energy Economics*, 33(2), 273-283.
- Lumsdaine, R. L.; Papell, D. H. (1997). "Multiple Trend Breaks and the Unit-Root Hypothesis". *The Review of Economics and Statistics*, 79(2), 212-218.
- NTV, *Yeni Doğal Gaz Rezervi Türkiye'nin Kaç Yıllık İhtiyacını Karşılacak?*, <https://www.ntv.com.tr/ekonomi/yeni-dogalgaz-rezervi-turkiyenin-kac-yillik-ihhtiyacini-karsilayacak,aoYhC2LI1kWL4r2PBDiFVw>. (Erişim Tarihi: 28.01.2021).
- OECD (2019a). *Economic Policy Reforms 2019: Going for Growth*.
- OECD (2019b). "OECD Environmental Performance Reviews: Turkey 2019", *OECD Environmental Performance Reviews*, OECD Publishing, Paris. (Erişim Tarihi: 16.01.2021).
- OECD (2019c). *Fossil Fuel Support Country Note: Turkey*, <http://www.oecd.org/fossil-fuels/data/>. (Erişim Tarihi: 14.05.2020).
- OECD (2018). "OECD Analysis of Budgetary Support and Tax Expenditures, Turkey", *OECD-IEA Fossil Fuel Support and Other Analysis*, Paris: OECD Publishing.
- OECD (2017a). *Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2017*. Paris: OECD Publishing.
- OECD (2017b). *Agriculture Statistics: Agricultural Support Estimates*, [https://www.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/data/oecd-agriculture-statistics/agricultural-support-estimates-edition-2017\\_545b3853-en](https://www.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/data/oecd-agriculture-statistics/agricultural-support-estimates-edition-2017_545b3853-en). (Erişim Tarihi: 14.01.2021).
- OECD (2005a). *Environmental Fiscal Reform for Poverty Reduction*. Paris:
- OECD (2005b). *Environmentally Harmful Subsidies: Challenges for Reform*. Paris:
- Perron, P. (1997). "Further Evidence on Breaking Trend Functions in Macroeconomic Variables". *Journal of Econometrics*, 80(2), 355-385.
- Pesaran, M. H.; Shin, Y.; Smith, R. J. (2001). "Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships", *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.

413

IJSE 14/2  
Aralık  
December  
2021

Phillips, P. C. B.; Perron, P. (1988). "Testing for a Unit Root in Time Series Regression". *Biometrika*, 75(2), 335-346.

Saunders, S.; Schneider, K. (2000). "Removing Energy Subsidies in Developing and Transition Economies". *ABARE, Conference Paper presented at 23rd Annual IAEE International Conference*, Sydney.

Tamzok, N. (2014). "Petrokok İthalat Artışı Nasıl Durur?", *Enerji Günlüğü*, <https://www.enerjigunlugu.net/petrokok-ithalat-artisi-nasil-durur-10006yy.htm>. (Erişim Tarihi: 29.01.2021).

Toda, H. Y.; Yamamoto, T. (1995). "Statistical Inference in Vector Auto Regressions with Possibly Integrated Processes". *Journal of Econometrics*, 66, 225-250.

TUİK, *Sera Emisyon Gazı İstatistikleri 1990-2018*.

World Bank (2012). *The Real Cost of Fossil Fuels*. <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2012/05/09/real-costs-fossil-fuel-subsidies>. (Erişim Tarihi: 02.10.2020).

World Energy Outlook (WEO) (1999). *Looking at Energy Subsidies: Getting the Prices Right*. Paris: IEA Publications.

World Health Organization (2018). *Household Air Pollution and Health*, <https://www.who.int/airpollution/infographics/Air-pollution-INFOGRAPHICS-English-5-1200px.jpg>. (Erişim Tarihi: 03.12.2020).

Yıldızhan, H. (2017). "Incentive Policies for Coal Plants in Turkey". *Thermal Science*, 21(5), 1917-1924.



## SUMMARY

The energy sector is a sector where public intervention is becoming increasingly common due to its characteristics and importance. The means of public intervention for this sector are subsidies given by the state. Energy subsidies are widely used in all developed and developing countries. Today, many countries allocate 5% or more of their GDP each year to energy subsidies. Fossil fuels are also the most widely used natural resources in the world to obtain energy. Energy subsidies, which are environmental harms such as the emission of greenhouse gases from fossil fuels, will increase the use of these resources. This means that the economic, environmental and social costs caused by energy sources are gradually increasing. In addition, subsidies that significantly lower energy prices encourage waste production, blur market signals, exacerbate energy price volatility, and increase the density of fuel used in the economy. In addition, subsidies weaken the competitiveness of renewable energy sources and more efficient energy technologies with fossil resources. In line with these facts, efforts are being made to reduce energy subsidies. Studies show that removing the energy subsidy will result in a very significant reduction in greenhouse gas emissions, an environmental indicator, and increased economic efficiency. So removing energy subsidies is an important part of economic growth, fighting poverty and reducing climate change. In this context, countries such as Germany and the United States have taken important steps around the world. For example, in China, various models have been created on the impact of lifting energy subsidies on GDP, CO<sub>2</sub> and SO<sub>2</sub> emissions, and employment. Anderson and McKibbin (1997) suggested that coal production is significantly subsidized in OECD economies. Coal is also important in developing and transition economies of the gradual removal of subsidies and production subsidies in these countries because of the elimination of the discrepancies in the coal market in global emissions by 8% reduction will be able to provide. So removing energy subsidies is an important part of economic growth, fighting poverty and reducing climate change. In this context, countries such as Germany and the United States have taken important steps around the world.

Studies on the effects of energy subsidies in Turkey on energy prices, energy consumption, energy imports, current balance, public finance, income distribution are limited. The most important fossil fuel subsidy in our country is related to high emission bitumen and petroleum coke fuels used as inputs in many industrial sectors.

Studies on these issues can lead to subsidy reforms. With this study, the economic, social and environmental consequences of energy subsidies in Turkey will be investigated empirically with Turkey. In this way, as a measure to reduce energy areas that are an economic, social and

environmental problem, the contribution can be made by proposing changes to subsidy policies in these areas. The aim of this study is to examine the environmental, economic and social effects of energy subsidies with the application of Turkey. In order to determine the environmental, economic and social effects of energy subsidies, ARDL co-ordination analysis and Toda-Yamamoto causality analysis were applied using data from 1990-2018 periods. As part of the Applied Analysis, it decisively determined a long-term one-way relationship between energy subsidies and environmental impacts. Although this relationship remains weak according to both collocation and causality analysis, the results are generally consistent with the literature. In terms of economic impact, according to Toda-Yamamoto, subsidies have no effect on economic growth. Looking only at the results of the synchronization analysis, there is no positive long-term economic relationship of energy subsidies.

Social effects, on the other hand, the Association of energy subsidies with unemployment, according to the analysis of the Synchrony, seems meaningless for a long time. A similar result is seen in other studies. For example, in non-OECD countries, although social policy goals rather than environmental and energy security goals were more supported by the abolition of subsidies, this effect was quite slow.

Based on these findings, it can be said that Turkey also needs to change its energy subsidy policies. Even shifting conventional energy subsidies to renewable energy and energy efficiency could also improve economic efficiency and social well-being. On the one hand, removing or reducing subsidies, on the other hand, additional resources can be provided with income from savings that will be provided in the public budget to reduce environmental damage. The contribution that using these resources in direct social welfare spending, such as education, health and public housing, will create in the fight against poverty will also have a positive impact on GDP in the long term.

**SATIŞ ELEMANLARININ KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE  
SATIŞ PERFORMANSI İLİŞKİSİNDE KİŞİSEL  
DEĞERLERİN ARACI ETKİSİNİN ANALİZİ**

*Can Efecan AKHAN\**, *Eda İLHAN\*\**, *Murat Hakan ALTINTAŞ\*\*\**

Makale Geliş Tarihi-Received: 04.03.2021  
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 20.10.2021  
DOI: 10.37093/ijisi.890750

**ÖZ**

Günümüz rekabet koşulları satış elemanlarına yalnızca mal ve hizmetin satışını değil, yeni ihtiyaçlar yaratmak, müşteri istek ve ihtiyaçlarını karşılamak ve bu yolla uzun vadeli memnuniyet yaratmak bağlamında da yeni sorumluluklar yüklemiştir. Kişisel satış sürecinde satış elemanlarının teknik yeterlilikleri, kişilik özellikleri ve sahip oldukları değerler, müşteri ile etkileşimlerinin bir tetikleyicisi olarak satış performanslarına yansımaktadır. Kişilik özellikleri ve kişisel değerler bu bağlamda kişisel satış sürecinin başarısında ciddi bir öneme sahiptirler. Çalışma söz konusu önemin bir yansıması olarak değerlerin kişilik ve satış performans arasında aracılık rolünü belirlemeye odaklanmış, kişilik özelliklerinin satış performansı üzerindeki doğrudan etkisi ve bu etkide kişisel değerlerin aracılık rolü

---

\* Araş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, Bursa/Türkiye. canakhan@uludag.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1731-0075>.

\*\* Doktora Programı, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, Bursa/Türkiye. edayesil@yahoo.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5626-3294>.

\*\*\* Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Bursa/Türkiye. mhakan@uludag.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8517-0540>.

*incelenmiştir. PLS yöntemi ile gerçekleştirilen analizde kişilik ve değerler formatif (biçimlendirici) satış performansı ise reflektif olarak ölçülmüştür. Analiz sonuçları kişilik özelliklerinin satış performansı üzerindeki pozitif etkisini ve kişisel değerlerin aracılık rolünü doğrulamaktadır. Çalışma teorik ve pratik önerilerle sonlandırılmıştır.*

**Anahtar Kelimeler:** Kişilik, Değerler, Satış Performansı, PLS, Yapısal Eşitlik Modellemesi.

**ANALYSIS OF THE MEDIATION EFFECT OF PERSONAL  
VALUES IN THE RELATIONSHIP BETWEEN  
SALESPERSON PERSONALITY TRAITS AND  
SALES PERFORMANCE**

**ABSTRACT**

*Today's competitive market conditions impose new responsibilities on salespeople to create new needs, meet customer requests and needs, and create long-term satisfaction. In the personal selling process, salespersons' technical competencies, personality traits, and values are reflected in their sales performance as a trigger of their interaction with the customer. In this context, personality traits and personal values have serious importance in the success of the personal selling process. This study focuses on determining the mediating role of values between personality and sales performance as a reflection of this importance. The direct effect of personality traits on sales performance and the mediating role of personal values was measured using the PLS method. Analysis results confirm the positive effect of personality traits on sales performance and the mediating role of personal values. The study is concluded with theoretical and practical suggestions.*

**Keywords:** Personality, Values, Sales Performance, PLS, Structural Equation Modelling.

## GİRİŞ

Kişisel satış sürecinde satış elemanı tüketicilerin tepkilerini, tutumlarını ve niyetlerini değiştirmede, şekillendirmede veya güçlendirmede en temel araçtır (Mallalieu, 2006). Satış başarısı, yalnızca yapılan işin miktarına değil, aynı zamanda satışla ilgili sorunlara tutarlı çözümler sunan satış elemanının yaratıcı fikir ve davranışlarına da bağlıdır (Brown, 2004). Diğer yandan, satış performanslarını arttırmak isteyen satış elemanlarının uyarlanabilir satış davranışı edinmeleri gerekmektedir (Franke, Park, 2006; Jaramillo vd., 2007). Uyarlanabilir satış davranışı doğası gereği yaratıcılığı gerektiren bir olgudur, bu bağlamda temel olarak önem teşkil eden satış elemanı özellikleri iş, lider ve arkadaş ilişkilerine bağlıyken; bireysel anlamda ise kişilik, duygu, ilgi ve öz-yeterlilik olarak belirginleşmektedir (Ng, Feldman, 2012). Örgüt düzeyinde temel faktörlerin çalışanların kişilikleri ile şirket genelinde çalışanın bağlantı içinde olduğu görev ve liderlik biçiminin ön planda olduğu belirtilmektedir (Egan, 2005). Bu bağlamda Coelho ve Sousa (2011) kişisel değerlerin, örgütsel bağlılığın ve müşteri odaklılığın çalışan yaratıcılığını harekete geçirdiğini ortaya koymuşlardır.

Günümüz pazarlama koşulları satış elemanlarına yalnızca mal ve hizmetin satışını değil, bunun ötesinde müşteri istek ve ihtiyaçlarını doğru karşılamak, yeni ihtiyaçlar yaratmak ve doğru ürünlerle uzun vadeli memnuniyet yaratmak bağlamında da yeni gereklilikler yüklemiştir. Bu süreçte müşteri davranışlarını etkileyen en önemli faktörlerden biri de kişilik özellikleridir (Kethüda, Bilgin, 2017). Satış elemanı ve müşteriler arasındaki zayıf bağlar, nadiren etkileşimde bulunan, duygusal mesafenin korunduğu ve beklentilerin sınırlı olduğu bir iş ilişkisi halini alabilirken; güçlü bağlar güven unsurunu tetikleyerek daha yoğun bir etkileşimi meydana getirecektir (Seevers vd., 2007). Satış sürecinin tarafları arasındaki ilişki biçimleri incelendiğinde ilk olarak bilindik "ikili" olarak adlandırabileceğimiz ilişki türü bulunmaktadır. Acente - müşteri ilişkisi buna bir örnektir. Bir başka yapı olarak ise bir aracının bulunduğu süreçlerden bahsedilebilir. "Herkesin herkesi tanıdığı" ortamlarda yüksek yoğunluklu bir ağ bulunurken, temsilcilerin küçük bir alt kümeyi tanıma olasılığının daha yüksek olduğu yüksek nüfuslu alanlarda düşük yoğunluklu bir ağ beklenebilir (Seevers vd., 2007).

420

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

*Satış Elemanlarının Kişilik Özellikleri ve Satış Performansı  
İlişkisinde Kişisel Değerlerin Aracı Etkisinin Analizi*

Satış elemanlarının performansının belirleyicileri; beceri, rol anlayışı, yetenek, kişisel ve organizasyonel/çevresel faktörler olarak ifade edilmiştir (Churchill vd., 1985). Johnston ve Marshall (2003), satış elemanlarının performansının hem kişisel özelliklerin hem de organizasyonel faktörlerin bir yansıması olduğunu belirtmektedirler (Jaramillo, Marshall, 2004). Satış yöneticilerinin, satış elemanı seçerken en çok aradıkları özellikler ise öz disiplinli, güvenilir ve işbirlikçi olmalarıdır (Cvetkoska vd., 2016). Mevcut çalışma, satış elemanlarının kişilik-değer-performans ilişkisine odaklanmakta, bu bağlamda satış elemanlarının kişilikleri ve kişisel değerlerinin satış performansı üzerindeki etkisi incelenmektedir. Çalışmanın temel katkı alanı kişilik özelliklerinin ve kişisel değerlerin bağımsız yapılar olarak incelendiğinde, kişisel değerlerin satış performansı üzerinde hangi düzeyde aracı etkiye sahip olduğunun tespitidir. Bu kapsamda çalışmada, öncelikle kapsamlı bir literatür incelemesi gerçekleştirilmiş, ardından metodoloji bölümünde satış elemanları üzerinde gerçekleştirilen araştırmaya ilişkin analiz ve sonuçlar ortaya konmuş, elde edilen bulgular incelenmiş ve tartışılmıştır.

421

IJSS 14/2  
Aralık  
December  
2021

## 1. TEORİK ÇERÇEVE

### 1.1. Kişilik Özellikleri ve Satış Performansı İlişkisi

Kişilik, bireyi diğerlerinden ayıran görece kalıcı yapılar ve benzersiz özellikler örüntüsüdür (Bilsky ve Schwartz, 1994). Kişilik özellikleri, yapı ve işlev olarak birbirleriyle örtüşen kişisel eğilimler olarak kabul edilirler; birçok benzer özel uyum alışkanlığının bütünleşmesinden kaynaklanabilir, ancak zamanla genelleştirilmiş bir karakter kazanır ve davranış üzerindeki etkisi geniş anlamda belirleyicidir (Allport, 1936). Satış elemanlarının performansı açısından incelendiğinde, Eysenck'in kişilik tiplerine göre araştırıldığı görülmektedir. Kişilik özelliklerini içe veya dışa dönük boyutta değerlendiren Eysenck'in yaptığı sınıflandırmaya göre melankolik (hırçın, endişeli, asosyal), kolerik (çabuk heyecanlanan, atak, iyimser), flegmatik (kontrollü, güvenilir ve sakin), sungen (sosyal, dışa dönük, konuşkan) olmak üzere farklı tiplerden söz edilebilir. Yapılan analizler sonucunda satış elemanları performansının kişilik tiplerine göre farklılaştığı ve bu farklılığın sungen tipi kişiliğe sahip satış elemanlarından kaynaklandığı bulunmuştur (Koşar, 2020).

Kişilik özelliklerinin, iş performansını (Barrick, Mount, 1991), iş tatminini (Organ, Lingl, 1995) ve satış başarısını (Furnham, Fudge, 2008) etkileyen önemli bir unsur olduğu ortaya konmuştur ve ayrıca iş gören seçimi ve elde tutma amaçları için de yaygın olarak kullanılmaktadır (Loveland vd., 2015). Satış elemanları çoğunlukla yakın denetim olmaksızın çalışırlar. Bu özerklik düzeyi göz önüne alındığında, satış elemanlarının, görevleri tamamlanana kadar kendi inisiyatiflerine ve ikna güçlerine güvendiklerini varsaymak yanlış olmayacaktır. Satış süreci ve sonuca yönelik çabalar genellikle reddedilme temelinde ele alınır. Satışın bu özellikleri göz önüne alındığında, kişilik satış başarısını tahmin etmede önemli rol oynamaktadır (Vinchur vd., 1998). Satışın, sürekli gelişen bir iş alanı olması ve başarılı satış görevlilerini seçmenin net kâr üzerinde büyük bir etkiye sahip (Vinchur vd., 1998) olmasından dolayı kişilik ve satış performansı arasındaki ilişkinin anlaşılması büyük önem taşımaktadır.

Bireyin kişiliğine dayalı olarak iş performansının tahmin edilmesi bağlamında özdenetim/sorumluluk tüm işler için geçerli bir kişilik özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum temelde kişisel satışta başarının, nesnel satış başarısını öngören bir yapıda olması, ve özdenetim/sorumluluk özelliğinin önemli bir parçası olmasından kaynaklanmaktadır (Vinchur vd., 1998). Bunun yanı sıra literatürde belirli kişilik özellikleri ve performans kavramı arasında etkileşimler mevcuttur. Örneğin satış elemanlarının dışa dönük kişilik özellikleri ile iş performansı arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur (Barrick, Mount, 1991). Hurtz ve Donovan (2000) ise çalışmalarında, Barrick ve Mount (1991)'un çalışmasıyla benzer sonuçlar ortaya koymuş; dışa dönüklük ve duygusal denge unsurlarını da satış performansın tahmininde anlamlı sonuçlar verdiğini belirtmişlerdir (Hurtz, Donovan, 2000). Atılgan olmak, dışa dönüklüğün öznel satış performansını öngören temel belirleyici olarak görünmektedir. Kişilik özellikleri ile iş performansı arasındaki ilişki incelendiğinde özdenetim/sorumluluk özelliğinin tüm mesleklerde performans ölçütlerinde geçerli bir belirleyici olduğuna dair bulgular desteklenmekte ayrıca duygusal dengenin, genel iş performansının tahmin edilmesine olanak sağladığı da görülmektedir (Barrick vd., 2001). Özdenetim/sorumluluk ile deneyime açıklık özelliği ve satış performansı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Deneyime açıklık özelliğine sahip bireylerin yaratıcılığı ve hayal gücü yüksektir, bu özellikleri yeni satış teknikleri tasarlamak için



*Satış Elemanlarının Kişilik Özellikleri ve Satış Performansı  
İlişkisinde Kişisel Değerlerin Aracı Etkisinin Analizi*

kullanabilirler ve böylece satışta daha başarılı olabilmektedirler (Furnham, Fudge, 2008).

Kişilik ve iş performansı arasındaki ilişki, geçtiğimiz yüzyılda organizasyonel çalışmalarda da sıkça araştırılan bir araştırma konusu olmuştur. Bu araştırma süreci genel olarak iki farklı aşamaya ayrılabilir. Bu aşamalar ilk dönemde kişilik envanterleri, etkileşim ile kişilik ve iş performansı ilişkisi üzerine odaklanmaktadır (Barrick vd., 2001). Son dönemde ise daha çok kişilik ve performans arasında çok değişkenli ilişkilere yönelmiştir. Böylece dürüstlük (özdenetim/sorumluluk) boyutunun performans üzerindeki etkisi farklı meslekler ve koşullar üzerinde de oldukça genelleştirilebilir görünmektedir (Hurtz, Donovan, 2000). Temel kişilik özellikleri ile iş tatmini arasındaki güçlü bağlantılar göz önüne alındığında, özellikle daha dar bütçeye sahip firmaların odak noktası satış elemanı seçimi olmalıdır ve yöneticiler mevcut özellikleri iyileştirmeye odaklanmalıdırlar. Yöneticiler duygusal denge, iyimserlik ve dışa dönüklük gibi kişilik özelliklerine sahip satış elemanlarını seçerek, iş ile satış elemanı arasındaki uyumu yardımıyla satış performansını arttırabilirler. Bu noktada uyumun etkisinden hareketle satış elemanlarının sahip olması gereken kişilik özellikleri satış işinin türüne göre değişiklik göstermektedir (Loveland vd., 2015).

Kişilik üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, temel oluşturan beş kişilik boyutunun isimleri ve içeriği konusunda kavramsal olarak belirli bazı uyumsuzluklar olsa da, üzerinde genel olarak fikir birliğine varılanlar; dışa dönüklük, sosyallik, egemenlik, hırs, pozitif duygusallık ve heyecan arayışından oluşmaktadır. Söz konusu beş faktörlü model, belirli kişilik özellikleri ve iş performansı arasındaki ilişkiyi sistematik olarak incelemek için kapsamlı bir teorik çerçeve sağladığı belirtilmektedir (Goldberg, 1990). Her şeyden önce kişilik özellikleri görev bilincini ve performansı doğrudan etkilemektedir. Dışa dönük bir iletişim tarzı, vicdanlılık (özdenetim/sorumluluk sahibi olmak) ve yeni yöntemlere açık fikirli bir bakış açısı, çalışanların örgütsel bağlılıkları üzerinde olumlu bir etkide bulunmaktadır. Örgütsel bağlılık ise görev bilinci ve performans üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğundan, kavramlar arasında pozitif bir aracı olarak karşımıza çıkmaktadır (Abdullah vd., 2013).

Uzun vadeli müşteri değeri yaratma konusunda en önemli kavram kuşkusuz güvendir. Güven, her ne olursa olsun ürünü satmaya

çalışmaktan ziyade, müşterinin gerçek ihtiyacına uygun koşullar yaratmaya yönelik çabalardan geçer. Kethüda ve Bilgin (2017) çalışmalarında genel beklentinin aksine olarak yorumlanabileceği şekilde, maaş+prim usulü çalışan satış temsilcilerinin doğrudan satış hedefli olmaktan ziyade müşteri odaklı olduklarını ortaya koymaktadırlar. Söz konusu bulgu, günümüzde satış elemanlarının müşterileriyle uzun vadeli ve güven temelli ilişkiler kurmanın önemini kavramakta olduğuna yönelik bir göstergedir. Satış elemanı-müşteri iletişimde çok büyük bir öneme sahip olan sözel beceri, konuşma ve diğer iletişim biçimleriyle ilgili bilgileri algılama ve işleme yeteneği olarak tanımlanabilir (Anselmi, Zemanek, 1997). Yüksek düzeyde dışa dönüklük, sosyallik, girişkenlik ve etkinlik gösterirken, dışa dönüklüğü düşük olan bireyler çekingen, uzak ve içe dönük olarak tanımlanabilir. Deneyime açıklık, merak ve yeni deneyimlerle yeni fikirler arama ve bu durumu takdir etme eğilimi olarak belirtilebilir. Yeni deneyimlere açıklık düzeyleri düşük olan bireyler, çoğunlukla sonuçlara klasik bir bakış açısıyla çözüm getiren geleneksel düşünce yapısına sahip olarak nitelendirilir. Vicdanlılık (özdenetim/sorumluluk), bireyin amaca yönelik davranışta organizasyon, sebat ve motivasyon derecesini gösterir. Başarı odaklılık ve güvenilirlik özdenetim ve sorumlulukla ilişkilidir (Gelissen, Graaf, 2006). Vicdan kavramı satış elemanlarının kişilik özelliklerinin incelenmesinde ilginç bir yapıda karşımıza çıkmaktadır. Literatürde birçok çalışma, vicdanlılığın satış alanında performans ölçümlerinde geçerli bir belirleyici olduğuna dair bulgular sunmaktadır (Barrick vd., 2001).

Satış elemanlarının performansları kişilik tiplerine göre farklılaşmaktadır (Koşar, 2020). İşletmelerin performansı, girdilerin somut bir çıktıya dönüşeceği satış sürecinin kritik öneminden dolayı satış elemanlarının performansı ile doğrudan bağlantılıdır. Satıcıların işe alınması sürecinde gerekli iş motivasyonlarının sağlanması adına kişilik özelliklerinin analizi önem taşımaktadır. Ancak yine de karmaşık süreçlerden oluşan satış faaliyetlerinde başarıyı garanti edecek ideal bir kişilik tipinden söz etmek mümkün değildir (Madran, Akdoğan, 2010). Satış yöneticileri, müşteriler açısından önem düzeyini göz önünde bulundurarak satış elemanları için pazarlara en uygun olacak şekilde belirli özellikler belirleyebilirler (Anselmi, Zemanek, 1997).

## *Satış Elemanlarının Kişilik Özellikleri ve Satış Performansı İlişkisinde Kişisel Değerlerin Aracı Etkisinin Analizi*

Satış temsilcileri, sahadaki gelişmeleri yerinden gözlemlediklerinden, pazarın genel yapısına ofis çalışanlarından kıyasla daha yüksek düzeyde hâkim olabilmektedirler. Bu sebeple girişimci yapıları da ön plana çıkmaktadır. Literatürde kendine güven, yeniliğe açıklık, başarıya ihtiyacı ve risk almak gibi unsurlar girişimci kişilik özellikleri olarak öne çıkmaktadır (Tuncer, 2019). Satış görevlisinin marka mesajıyla nasıl ilişki kurduğunu ve iletildiğini anlamak için önemli bir teorik çerçeve olarak sosyal kimlik teorisi karşımıza çıkmaktadır. Satış elemanlarının kişilik özelliklerinin, algılanan marka kişiliğiyle uyumu da bir başka önemli faktördür. Markayla uyumlu olmayan bir satış elemanı, ürünü tutarlı bir şekilde konumlandıramayabilir, bu nedenle firma ile satış elemanı arasındaki güçlü bağın sağlayabileceği faydalardan yararlanamaz (Gammoh vd., 2014). Bu durum işe alma kararlarını etkilemekte ve markaya yönelik stratejilerin daha temel bir seviyeden olgunlaşmasına yardımcı olabilir. Bunun yanı sıra algılanan örgütsel desteğin ılımlaştırıcı etkisi, işe bağlılık ve iş performansı arasındaki bağ güçlendirmektedir. Satış sürecine olumlu etki edebilecek kişilik özelliklerin satış görevlilerini işleriyle daha fazla ilgilenmeye teşvik ettiğini ve dolayısıyla satış performansını arttırmaktadır (Helmy ve Wiwoho, 2020).

### **1.2. Kişilik-Değer ve Satış Performansı İlişkisi**

Literatürde, kişilik özelliklerinden deneyime açıklıkla öz-yönelim ve evrenselcilik değerleri; uyumluluk kişilik özelliği ile iyilikseverlik, özdenetim/sorumluluk kişilik özelliği ile başarı değeri arasında pozitif ilişki bulunmuştur (Parks, 2007). Yine benzer şekilde deneyime açıklıkla öz-yönelim ve evrenselcilik değerleri, uyumlulukla gelenek değerleri pozitif ilişkili olarak bulunmuştur. Dışa dönüklük kişilik özelliğine sahip olan bireyler, heyecana ve farklılıklara değer verme eğilimindedir, hâkimiyet, başarı ve eğlenerek kendi çıkarlarını geliştirmeye (güç, başarı ve hazcılık değerleri) değer verirler (Leduc vd., 2015).

Satış elemanlarının kişilikleri ve değer yapılarına ilişkin çok çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Değerlerin bir parçası olan örgüt kültürünün performans üzerindeki etkisinde (Awadh, Wani, 2012) ve işyerinde değeri içeren çeşitli alt konularda (Dijkstra vd., 2005) uyumlaştırıcı etkisi bulunmaktadır. Diğer yandan, literatürdeki çeşitli çalışmalarda işyerinde kişilik ve değerler bağımsız ayrı yapılar bağlamında

incelenmektedir (Anglim vd., 2019), ancak birbirleriyle olan ilişkilerinin de incelendiği çalışmalar bulunmaktadır (Furnham vd., 2005). Satış alanında ilk dönem yazında belirli kişilik türlerinin performans üzerinde etkisine sahip olduğu araştırılmıştır (Bartkus vd., 1989); benzer şekilde son dönemde de kişilik, kendi kendini değerlendirme bağlamında performans üzerinde etkiye sahip bir unsurdur (Choi, Lee, 2014) ve performansla ilişkilidir (Barrick, Mount, 1993) hatta belirli düzey performansla ilintilidir (Lilford vd., 2014).

Literatürde uyum ve güvenlik değerleri özdenetim/sorumluluk ile pozitif ilişkili olarak bulunmuştur (Olver, Mooradian, 2003; Wolfradt, Dalbert, 2003). Yine Roccas vd. (2002) çalışmalarında özdenetim/sorumluluk ile başarı, uyum ve güvenlik değerleri arasında pozitif yönde ilişki bulmuş, buna ilaveten deneyime açıklık özelliğinin, öz-yönelim ve uyarılım değerleriyle pozitif yönde ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir. Herringer (1998)'de benzer şekilde özdenetim/sorumluluk ile güvenlik ve başarı değerleri, deneyime açıklık ile uyum ve öz-yönelim değerleri arasında pozitif yönde ilişkili olduğunu bulmuştur. Gümüş (2009) ise çalışmasında gerek Türkiye gerekse ABD örneklerinde özdenetim/sorumluluk ile başarı değeri, uyumluluk ile iyilikseverlik değeri, deneyime açıklık ile öz-yönelim, evrenselcilik ve uyarılım değerleriyle, dışa dönüklük ile güç, hazcılık ve uyarılım değerleriyle pozitif yönde ilişkiler gözlenmiştir. Swenson ve Herche (1994) yaptıkları çalışmada başarı değerleri ve satış elemanı performansı arasında pozitif bir ilişki keşfetmişlerdir. Dubinsky ve arkadaşları (1997) ise başarı ve öz-yönelim değerlerinin satış elemanlarının performanslarıyla önemli ölçüde ve pozitif yönde ilişkili olduğunu saptamışlardır.

Bireylerin ve grupların ortak görevlerin başarıyla tamamlanmasına ve/veya karşılıklı hedeflere ulaşılmasına gönüllü katkısı olarak tanımlanan işbirliği, satış yönetiminde kritik bir konu haline geldiğinden, yüksek düzeyde işbirliğini ortaya çıkarmak için işbirliğini destekleyen (iyilikseverlik) değerlere öncelik verilmesi gerekmektedir (Schwartz, 2016). Young (2006) öz aşkınlık boyutundaki (iyilikseverlik-evrenselcilik) değerleri yüksek olan bireylerin daha etik kararlar vereceğini belirtmiştir. Schwepker (1996) ise yaptığı çalışmada daha etik kararlar alan satış görevlilerinin, daha yüksek performans seviyeleri gösterdiğini bulmuştur. Herjanto ve Franklin (2019) yaptıkları çalışmada, başarılı satış görevlilerinin rekabet edebilmek için başarı, güç (Olalekan, 2009) ve iyilikseverlik

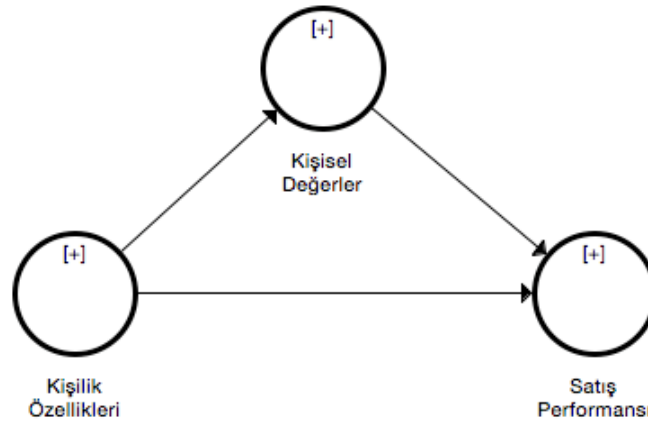
*Satış Elemanlarının Kişilik Özellikleri ve Satış Performansı  
İlişkisinde Kişisel Değerlerin Aracı Etkisinin Analizi*

değerlerine (Msweli-Mbanga, Lin, 2003) sahip olduğunu ifade etmektedirler. Kişilik, değer ve satış performansı arasındaki ilişkiler incelendiğinde satış performansı ile anlamlı ve güçlü ilişki içerisinde bulunan unsurların uyumluluk, özdenetim/sorumluluk ve deneyime açıklık bağlamli kişilik özellikleri olduğu belirtilmiştir (Furnham, Fudge, 2008). Hurtz ve Donovan (2000) duygusal denge kişilik özelliğinin performans üzerinde oldukça istikrarlı bir etki gösterdiğini ifade etmişlerdir. Barrick ve Mount (1991) ise dışa dönüklük kişilik özelliğinin satış mesleğindeki performansı tahmin etmek için belirleyici olduğunu belirtmişlerdir.

## 2. METODOLOJİ

### 2.1. Amaç, Model

Çalışmanın amacı satış elemanlarının kişilik özellikleri, kişisel değerleri ve algılanan öz-raporlandırılmış satış performansları arasındaki etkileşimin test edilmesidir. Bu bağlamda oluşturulan ölçüm modeli aşağıda incelenebilir.



**Şekil 1.** Araştırma modeli

Teorik kavramsallaştırma ve oluşturulan modele dayalı olarak araştırmada test edilecek hipotezler aşağıda belirtilmiştir:

- H1a: Kişilik özellikleri (özdenetim, deneyime açıklık, duygusal denge, uyumluluk, dışa dönüklük) kişisel değerleri (başarı-hazcılık -öz yönelim-evrenselcilik-uyarılım-iyilikseverlik-güç) pozitif etkiler.
- H1b: Kişisel değerler (başarı-hazcılık-öz yönelim-evrenselcilik-uyarılım-iyilikseverlik-güç) satış performansını pozitif etkiler.
- H1c: Kişilik özellikleri (özdenetim, deneyime açıklık, duygusal denge, uyumluluk, dışa dönüklük) satış performansını pozitif etkiler.
- H2: Değerler kişiliğin satış performansı üzerindeki etkisinde aracı role sahiptir.

## 2.2. Örneklem ve Ölçekler

Araştırmaya 220 yüz-yüze satış yapan satış elemanı katılmıştır ve katılımcılar rastsal örnekleme yöntemiyle araştırmaya davet edilmiştir. Eylül 2020-Ocak 2021 tarihleri arasında yapılan araştırmaya katılanların %24'ü kadın satış elemanı %76'sı erkek satış elemanıdır. Katılımcıların satış elemanı tecrübelerine bakıldığında ise % 64'ü 10 yıl ve üzerinde, %29'u 4-9 yıl aralığında, %7'si de 1-3 yıl aralığında tecrübeye sahiptirler.

Çalışmada üç ölçek/yapı kullanılmıştır. Bu ölçekler sırasıyla Beş Faktör Kişilik Özellikleri, Portre Değerler Anketi ve Öz-Algılanan Satış Performans değerlendirmesidir. Beş Faktör Kişilik Özellikleri Ölçeği, Rammstedt ve John (2007) tarafından oluşturulan Beş Faktör Kişilik Ölçeğinden alınan dört madde ile değerlendirilmiştir. Bir boyut negatif faktör ağırlığından ötürü analiz dışında tutulmuştur. Portre Değerler Anketi ise Schwartz (2003)'in Demirutku ve Sümer (2010) tarafından Türkçe'ye uyarlanmış versiyonundan alınmış ve satış süreciyle ilgili olduğu düşünülen 7 madde formatif olarak ele alınmıştır. Satış elemanının Öz-Raporlandırılmış pPerformans dDeğerlendirmesi ise Sujan v.d (1994) ve Behrman ve Perrault (1982)'den derlenen beş madde ile reflektif olarak ölçülmüştür. Değerlendirmeler 5'li likert ölçek yardımıyla gerçekleştirilmiştir (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Kararsızım, 4=

*Satış Elemanlarının Kişilik Özellikleri ve Satış Performansı  
İlişkisinde Kişisel Değerlerin Aracı Etkisinin Analizi*

Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum). Çalışmada incelenen yapılar ve maddeler aşağıda belirtilmiştir:

**Değerler Ölçeği:**

1. Başarı: Çok başarılı olmak onun için önemlidir. İnsanların onun başarılarını farkına varacağını umar.
2. Evrenselcilik: Dünyadaki herkese eşit davranılmasının önemli olduğunu düşünür. Hayatta herkesin eşit fırsatlara sahip olması gerektiğine inanır.
3. Güç: Sorumluluk sahibi olmak ve başkalarına ne yapacaklarını söylemek onun için önemlidir. İnsanların onun söylediklerini yapmalarını ister.
4. Hazcılık: İyi vakit geçirmek onun için önemlidir. Kendini "şımartmayı" sever.
5. Öz yönelim: Yaptığı işler hakkında kendi başına karar vermek onun için önemlidir. Özgür olmaktan ve başkalarına bağımlı olmaktan hoşlanır.
6. Uyarılım: Sürprizlerden hoşlanır ve her zaman yapacak yeni şeyler arar. Hayatta birçok farklı şey yapmanın önemli olduğunu düşünür.
7. İyiliksever: Çevresindeki insanlara yardım etmek onun için çok önemlidir. Onların refahını sağlamak için çaba gösterir.

**Kişilik Özellikleri Ölçeği:**

1. Deneyime Açıklık: Kendimi yaratıcı biri olarak görüyorum.
2. Duygusal Denge: Kendimi rahat ve stresle başa çıkabilen biri olarak görüyorum.
3. Dışa Dönük: Kendimi dışa dönük, sosyal biri olarak görüyorum.
4. Özdenetim: Kendimi görevini bitirinceye kadar sabırla çalışan biri olarak görüyorum.

### Satış Performansı Ölçeği:

1. Kârlı Ürün: Yüksek kâr payı olan ürün satışında başarıyım
2. Kilit Müşteri: Satış alanımdaki kilit müşterileri belirleyip, onlara satış yapabilmede başarıyım
3. Kota: Benim için belirlenen satış hedeflerimi (kotaları) kolaylıkla aşarım
4. Yeni ürün: Firmamın yeni ürünlerinin satışını hızlı bir şekilde gerçekleştiririm
5. Yüksek Satış: Satış alanımda yüksek tutarlı satış yaptırmada başarıyım

430

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

### 2.3. Yöntem ve Ölçüm Modeli

Literatürde son dönemde gerçekleştirilen çalışmalarda kişiliğin formatif olarak ölçümlendiği gözlenmektedir (Fried, 2017; Hajhoseiny vd., 2019; Myszkowski vd., 2019). Benzer şekilde kültürel değerler de formatif olarak incelenmektedir (Tehseen vd., 2017; Thien, 2014). Çalışmada satış performansı reflektif, kişilik özellikleri ve kişisel değerlerse formatik olarak ölçülmüştür. Bunun nedeni reflektif indikatörlerin gizil değişkene bağlı olmaları; formatif indikatörlerin ise gizil değişkeni oluşturan ve bir anlamda onu ortaya koyan unsurlar olmalarıdır (Haenlein, Kaplan, 2004). Gözlemlenen (gizil) yapılar göstergelerin bileşiminden oluşmakta ve onların bir temsilcisidir olduklarından (Dimantopoulos, Winklhofer, 2001; Howell vd., 2007) formatif değişkenlerden veya göstergelerden bazılarının çıkması yapıyı tamamen değiştirmektedir. Temelde güvenilirliğin incelenmesinde formatif göstergeler arasındaki korelasyonlar, yapısal geçerlilikte ise ayrışma geçerliliği ve yakınsak geçerlilikler incelenmektedir. Diğer bir unsur olarak formatif ölçümlerde eş-doğrusallığın tahmini etkilemesi önemli olduğundan VIF değerleri dikkate alınmıştır (Diamantopoulos vd., 2008). PLS tekniği yapıların çok sayıda değişkenle ölçüldüğü durumlarda uygundur (Haenlein, Kaplan, 2004) ve örtük değişkenlerin indikatörlerinin ağırlıklandırılmasında yardımcı olur (Fornell, Bookstein, 1982). Modelin test edilmesinde iki aşamalı ölçüm gerçekleştirilmiştir. Bunlardan ilki ölçüm modelidir. Bu aşamada faktör yükleri,  $R^2$ ,  $f^2$ , ayrışma geçerliliği ve Cronbach Alpha değerleri incelenmiştir. İkinci aşamada ise yapısal eşitlik modellemesi



*Satış Elemanlarının Kişilik Özellikleri ve Satış Performansı  
İlişkisinde Kişisel Değerlerin Aracı Etkisinin Analizi*

gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada beta katsayıları ile birlikte 0' dan farklılığın arandığı (Chin, 1998) Q<sup>2</sup> değeri incelenmiştir.

Literatürde yapısal model değerlendirmelerinde f<sup>2</sup> (etki boyutu) ve Q<sup>2</sup> (modelin tahmin yeteneği) ölçütleri temel değerlendirmelerde kullanılmaktadır (Cohen, 1988; Gim vd., 2015). Temel olarak, Q<sup>2</sup> 'nin sıfırdan büyük olması, egzogen değişkenlerin belirli bir endojen değişkenle ilgili öngörülebilirliğe sahip olduğunu gösterirken, Q<sup>2</sup> 'nin sıfırdan küçük olması ise tahmin becerisi olmadığını gösterir (Gim vd., 2015). Etki düzeyi ise (f<sup>2</sup>) ise yapıların tek tek modele eklenmesi ve çıkarılmasıyla elde edilen bir değerdir ve her bir yapının modele ne kadar yararlı olduğunu değerlendirir (Ringle vd., 2014). Klesel vd. (2019), gruplar arasında bireysel parametre tahminlerini analiz etmek yerine, tüm model yapısını dikkate alan, PLS-SEM'de çok gruplu karşılaştırmalar için iki genel test önermektedirler (Sarstedt vd., 2011). Testler, modelin ima ettiği göstergelerin korelasyon matrisini gruplar arasında karşılaştırmak için kare Öklid mesafesini ve jeodezik mesafeyi uyarlar. Tam model uyumu, modelin varyansı ile tahmini varyans arasındaki fark olarak tanımlanır ve iki model uyum indeksinden oluşur: Öklid mesafesi (D\_ULS) ve jeodezik mesafe (D\_G). Söz konusu uyum verilerin bir çok farklı modelde tanımlayıcı özellikler belirtir ve hipotez testlerinde kullanılan ölçüm modellerinin uyum iyiliklerinin belirlenmesinde kullanılır (Hair vd., 2017, Henseler et al., 2014). Bir model, test edilen modelin korelasyon matrisi ve ampirik korelasyon matrisi arasındaki fark ne kadar küçükse o kadar iyi uyum sağlamaktadır, bu bağlamda aradaki farkın anlamsız olması beklenir (Dijkstra, Henseler, 2015). Söz konusu iki matris arasındaki tutarsızlık karesi Öklid mesafesi (dULS), jeodezik mesafe (dG) ve standartlaştırılmış kök ortalama kare kalıntısı (SRMR) gibi kriterlerle ölçülür ve yapısal modeli test etmek için kullanılır (Hair vd., 2020). d\_ULS verisinin 0.95'ten büyük, d\_G değerinin ise 0.5'ten büyük olması beklenir (Ardiansah vd., 2019). Bu koşullar ölçüm modelinin iyiliği açısından önem taşımaktadır.

Yapısal eşitlik modelinin değerlendirilmesi, araştırma modellerinin kalitesinin tatmin edici düzeyde olmasını sağlamak için kullanılır. Yapısal model değerlendirmesinde modelin endojen yapılarına ait yol katsayıları (path-coefficients) belirlenir (Henseler, Sarstedt, 2013). Q<sup>2</sup> testi yapının endojen değişkenlerine ilişkin sonuçlar ortaya koyan ve örneklemin tekrar tekrar kullanılması yöntemiyle gerçekleştirilen bir süreçtir (Hair vd., 2014). Hesaplanmasında 5-10 aralığında bir hata

aralığı tavsiye edilen, 0'dan büyük değer alması beklenen ve modelin tahmin değerini ortaya koymak için kullanılan  $Q^2$  değeri, modelin her bir endojen değişkeni uygun şekilde tahmin etmesi gerektiğini varsayar (Sarstedt vd., 2014). Değer modelin kendinden beklenene ne kadar yakın olduğunu/tahmin kalitesini değerlendirir (Ringle vd., 2014). Etki büyüklüğü ( $f^2$ ) ise endojen değişkenler arasındaki ilişkinin gücünü veya büyüklüğünü değerlendirmek için kullanılan bir testtir ve yapısal modelde içsel değişkeni açıklayan dışsal değişkenlerin her birini tahminler. Bu değerler 0,02'de düşük, 0,15'te orta seviyede ve 0,35'te yüksek etki büyüklüğü olarak değerlendirilebilir (Cohen, 1988).  $f^2$  değerlerine bağlı olarak, her hangi bir gizil değişkenin analizden çıkarılması gözlenen değişkenin ortaya konmasında daha yüksek/düşük bir etkiye sahip olabilir (Gim vd., 2015).

## 2.4. Yapısal Eşitlik Modellemesi ve Hipotez Testleri

Birinci aşamada modelin geçerliliğinin test edilmesinde elde edilen  $R^2$ ,  $f^2$  ve AVE değerleri kabul edilebilir sınırlar içerisinde gerçekleşmiştir. Ölçüm modeli çerçevesinde elde edilen veriler aşağıda görülebilir. Kişisel değer yapısının  $R^2$  değeri .304, satış performansının ise  $R^2$ = .422'dir. Kişilik özellikler ve değerler formatif yapı olarak ölçüldükleri için faktör ağırlıkları (factor weighted) incelenmiştir. Kişilik özelliklerinin faktör ağırlıkları pozitifdir. Faktör ağırlıkları Deneyime Açıklık=.391; Duygusal Denge=.169; Dışa Dönük=.452; Özdenetim=.448 olarak tespit edilmiştir. Uyumluluk kişilik özelliği araştırma modelini negatif yönde etkilediği için analizden çıkartılmıştır. Kişisel değerlerin ise faktör ağırlıkları da pozitifdir. İlgili yapının unsurlarının faktör ağırlıkları Başarı=.538; Evrenselcilik=.007; Güç=.008; Hazcılık=.133; Özyönelim=.177; Uyarılım=.258 ve İyiliksever=.352 olarak saptanmıştır. Reflektif olarak ölçümlenen satış performansının ise faktör yükleri .70 kriterinin üstündedir. Satış performansının maddelerine ait yük değerleri de kabul edilebilir sınırlar içerisinde. Bu bağlamda faktör yükleri Kârlı Ürün=.756; Kilit Müşteri=.821; Kota=.804; Yeni ürün=.735; Yüksek Satış=.819'dur. İlgili yapının Cronbach alfa değeri .847, Rho\_ değeri .852, Bileşik geçerlilik değeri .891 ve AVE değeri .621 olarak belirlenmiştir. Bu değerler kabul edilebilir sınırlar içerisinde. Eş doğrusallığın olup olmadığı VIF < 5 kriterine göre belirlenmiştir (Hair vd., 2011). Modelin VIF değerleri 1.57-2.38 değerleri arasındadır, dolayısıyla eş doğrusallık sorunu bulunmamaktadır. Ayrışma geçerliliği Fornell-Larcker kriteri olarak incelenmiş ve herhangi bir aykırılık tespit edilmemiştir. (Bkz. Tablo 1)

**Satış Elemanlarının Kişilik Özellikleri ve Satış Performansı  
İlişkisinde Kişisel Değerlerin Aracı Etkisinin Analizi**

**Tablo 1.** Ayrışma Geçerliliği

	Kişisel Değerler	Kişilik Özellikleri	Satış Performansı
Kişisel Değerler			
Kişilik Özellikleri	0.552		
Satış Performansı	0.551	0.590	0.788

Ölçüm modeli sonrası modelin test edilmesi için PLS yapısal eşitlik modellemesi gerçekleştirilmiştir. Analizler Smart PLS 3.0 programı ile gerçekleştirilmiştir. Analizler 5000 bootstrapping (yeniden örnekleme) bağlamında yapılan analiz neticesinde aşağıdaki sonuçlar tespit edilmiştir. Kişilik özellikleri değerler üzerinde ( $\beta=0,522$ ,  $p < .000$ ) ve satış performansı üzerinde ( $\beta=0,413$ ,  $p < .000$ ) pozitif ve anlamlı etkiye sahiptir. Bu bağlamda H1a ve H1c desteklenmiştir. Benzer şekilde değerlerin satış performansı üzerinde ( $\beta=.323$ ,  $p < .000$ ) pozitif ve anlamlı etkisi bulunmuştur. Bu sonuçlar H2 hipotezini destekler niteliktedir. Son hipotez olan değerlerin aracılık etkisine yönelik analizde ise değerler (başarı-hazcılık-öz yönelim-iyilikseverlik-evrenselcilik-uyarılım-güç) kişilik (dışa dönüklük-özdenetim-deneyime açıklık-duygusal denge) özelliği ile satış performansı arasındaki aracılık etkisi araştırılmıştır. Yapılan analizde  $p=0,000$  ( $p < 0,05$ ) olduğu için anlamlı bir etki olduğu bulunmuştur, bu bağlamda H2'de desteklenmiştir. VAF=0,303 değeri kısmi aracılık olduğunu göstermektedir (Hair vd., 2014). VAF aracılık sürecinin bağımlı değişken varyansını ne ölçüde açıkladığını tanımlamaktadır (Obeid, vd., 2017). İlgili sonuçlar aşağıda görülebilir (Bkz. Tablo.2).

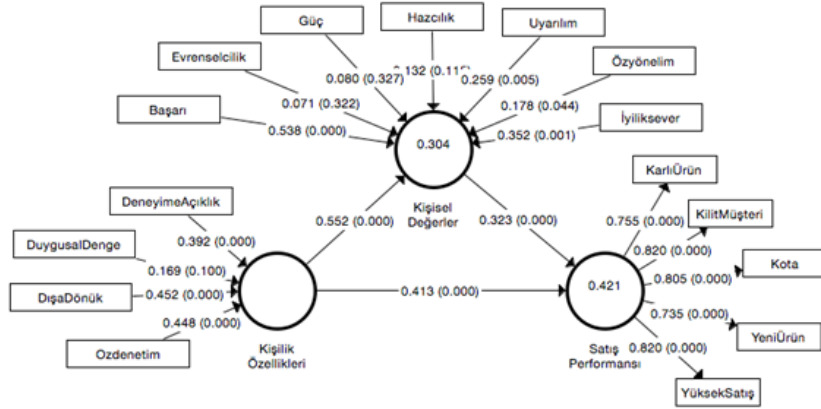
**Tablo 2.** Hipotez testi sonuçları

	Standart $\beta$ (Standart hata)	T değeri	P değeri	R <sup>2</sup>	f <sup>2</sup>	Q <sup>2</sup>	Hipotez
Kişilik Özellikleri → Kişisel Değerler → Satış Performansı	0,178(.03)	4,885	.000	-	-	-	Kabul
Kişilik Özellikleri → Kişisel Değerler	0,552(.04)	12,023	.000	.304	.438	.084	Kabul
Kişisel Değerler → Satış Performansı	0,323(.06)	5,023	.000	.422	.126	.248	Kabul
Kişilik Özellikleri → Satış Performansı	0,413(.06)	6,311	.000		.204		Kabul

Modelin uygunluğu bağlamında ise d-G, d\_ULS, NFI ve SRMR değerleri kontrol edilmiştir. d\_G ve d\_ULS değeri %95 güven aralığına göre kendi sınırlarına göre analiz edildiğinde (Henseler, 2017) altında (Henseler vd., 2016) veya çok yakındır (d\_G=.121; d\_ULS=.320). SRMR değeri sınır değer .05 düzeyindedir. NFI değerinin .90'dan büyük olması beklenmektedir. Model bu değere çok yakın bir değere sahiptir (NFI= .86). R<sup>2</sup>, f<sup>2</sup> ve Q<sup>2</sup> değerleri modelin tahminleme değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde olduğu görülmektedir. Hipotez testi sonuçları ve modelin görsel ifadesi aşağıda Şekil 1'de görülebilir.

434

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021



Şekil 2. PLS model sonucu

## SONUÇ

Bu çalışma, kişilik özellikleri, kişisel değerler ve satış performansı arasındaki ilişkileri, Beş Faktör Kişilik Modeli ve Schwartz'ın (2003) Değer Teorisi çerçevesinde, yapısal eşitlik modeli kullanarak açıklamaktadır. Çalışmada özdenetim/sorumluluk kişilik özelliği satış performansı ile pozitif yönde ilişkili bulunmuştur. Bu bulgu önceki çalışmalarla tutarlıdır (Vinchur vd., 1998). Güçlü bir amaç ve sebat duygusu ile ilişkili olduğundan, özdenetim/sorumluluğu yüksek olan bireylerin meslek fark etmeksizin, iyi çalışanlar olduğu düşünülmektedir (Barrick, Mount, 1991). Bunun yanı sıra dışa dönüklük kişilik özelliği ve satış performansı arasında pozitif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu sonuç Barrick ve Mount'ın (1991) dışa dönüklüğün satış performansı için geçerli bir yordayıcı olduğu

*Satış Elemanlarının Kişilik Özellikleri ve Satış Performansı  
İlişkisinde Kişisel Değerlerin Aracı Etkisinin Analizi*

iddiasıyla tutarlıdır. Buna ek olarak Vinchur ve arkadaşları (1998) dışa dönüklüğün başarılı satış performansı ile ilişkili olduğu ifadesiyle de tutarlıdır. Benzer şekilde, birçok araştırmacı bu kişilerin son derece enerjik olduklarını ve daha fazla miktarda satış yapma olasılıklarının daha yüksek olduğunu iddia etmişlerdir. Bir başka sonuç olarak deneyime açıklık kişilik özelliği satış performansı ile pozitif yönde ilişkili bulunmuştur. Deneyime açıklık kişilik özelliğine sahip bireyler görece olarak daha yaratıcıdır. Bu özellikleri yeni satış teknikleri tasarlamak için kullanabilirler veya tekniklerini daha geniş bir müşteri kitlesine uyarlayabilir ve böylece satışta başarılı olabilirler (Furnham, Fudge, 2008). Deneyime açıklık kişilik özelliğine sahip olan bireylerin eğitime daha açık bir zihinsel yapıya sahip oldukları, eğitimlere yönelik olumlu bir tutum sergiledikleri ve öğrenme odaklı oldukları belirlenmiştir. Bu özelliğe sahip satış ekipleri eğitim ve geliştirme programlarına daha istekli katılarak, yetenek ve becerilerini geliştirebilmektedirler. Duygusal denge satış performansı ile pozitif yönde ilişkilidir ve bu sonuç geçmiş araştırmalarla tutarlıdır (Barrick, Mount, 1991). Bir çalışan son derece endişeli ve güvensizse, işyerinde tam potansiyelini gösterme olasılığı düşüktür.

Mevcut araştırmada değerlerin, kişiliğin satış performansı üzerindeki etkisinde kısmi aracı role sahip olduğu bulunmuştur. Kişilik özelliğine göre insanların değerleri farklılık göstermektedir ve bu da satış performansında değişikliğe neden olmaktadır. Değerler ve özellikler geçmiş eğilimleri özetlemenin ve gelecekteki olayları tahmin etmenin yollarıdır. Örneğin her ikisi de, insanların genel olarak davranış seçimlerini tahmin edebilir. Özellikler ve değerler arasındaki en temel fark, özelliklerin tanımlayıcı değişkenler, değerlerin ise motivasyonel değişkenler olmasıdır. Yani özellikler, bireylerin hissetme, düşünme ve davranma eğilimlerini olduklarını tanımlar. Bu nedenle, bir bireyin tepkilerinin ve davranışlarının özetleridir. Kişilik özelliğinden farklı olarak, değerler bir kişinin davranışına yansiyabilen veya yansımayan motivasyonlarını ifade eder. Özellikler değerleri etkileyebilir çünkü sürekli olarak davranışsal bir özellik sergileyen insanlar, özelliğın hizmet ettiği hedeflere değer verme derecesini artırma eğilimindedir (Roccas vd., 2002). Değerler, bilişsel, istemli kontrol altında olan daha güçlü tutum ve davranışları etkilediği gibi bilinçli kararlar gerektirmeyen alışkanlıklar gibi mekanizmalar yoluyla da davranışı etkileyebilir.

435

IJSS 14/2  
Aralık  
December  
2021

Bu çalışmanın satış performansı, kişilik özellikleri ve kişisel değerler ile ilgili literatüre teorik ve pratik katkıları vardır. Yapılan çalışma değerlerin aracı rolünü inceleyerek kişiliğin satış performansı üzerindeki etkileri hakkında daha ayrıntılı bilgi sunmaktadır. Satış yönetimine, bir adayı işe alırken nihai karar verilmeden önce kişilik özelliklerinin tespiti için fikirler önermektedir. Jenkins ve Griffith (2004) bir kuruluşta istenen kişilik özelliklerine ilişkin içgörü sağlamak için kişilik temelli bir iş analizi yapılmasını önermektedir. Kuşkusuz, kişilik özellikleri nesnel olarak ölçülen iş performansındaki farklılıkların bir kısmını açıklayabiliyorsa, herhangi bir seçim kararına yararlı bilgiler eklemenin yararlı, ucuz ve doğru bir yolu olduğunu öne sürmek mantıklı görünmektedir (Vinchur vd., 1998). Satış kadroları oluşturulurken, adayların mesleki bilgilerinin yanı sıra kişilik özellikleri ve hayata bakış açılarının satış performansına etki edeceği unutulmamalıdır. İş mülakatlarını bu doğrultuda şekillendirmek, etkili bir satış gücü oluşturmakta yardımcı olacaktır. Sonraki çalışmalarda satış elemanlarının kişilik özelliklerinin etkilerinin farklı sektörlerde ne gibi etkileri olduğu incelenebilir. Kuşkusuz ürün/hizmet sektörlerinin birbirlerinden farklı yapıları, satış elemanlarının etkinliğinin de birbirlerinde farklı unsurlar temelinde şekilleneceği görüşünü doğurmaktadır ve bu soru da literatüre katkı sağlayacak bir araştırma konusudur.

*Satış Elemanlarının Kişilik Özellikleri ve Satış Performansı  
İlişkisinde Kişisel Değerlerin Aracı Etkisinin Analizi*

## KAYNAKÇA

Abdullah, Iqra; Rozeyta, Omar; Yahya, Rashid (2013). "Effect of Personality on Organizational Commitment and Employees' Performance: Empirical Evidence From Banking Sector of Pakistan". *Middle-East Journal of Scientific Research*, 18(6), 759-766.

Allport, Gordon W.; Odbert, Henry S. (1936). *Trait-Names: A Psycho-Lexical Study*. Psychological Monographs.

Anglim, Jeromy; Sojo, Victor; Ashford, Linda J.; Newman, Alexander; Marty, Andrew (2019). "Predicting Employee Attitudes to Workplace Diversity From Personality, Values, and Cognitive Ability". *Journal of Research in Personality*, 83, 103865.

Anselmi, Kenneth; Zemanek, James E. (1997). "Relationship Selling: How Personal Characteristics of Salespeople Affect Buyer Satisfaction". *Journal of Social Behavior and Personality*, 12(2), 539.

Ardiansah, M. Noor; Chariri, Anis; Januarti, Indira (2019). "Empirical Study on Customer Perception of E-Commerce: Mediating Effect of Electronic Payment Security". *Jurnal Dinamika Akuntansi*, 11(2), 122-131.

Asikhia, Olalekan U. (2009). "The Behavior of Salespersons and Sales Performance in Nigeria: An Empirical Investigation". *IFE Psychologia: An International Journal*, 17(2), 220-243.

Awadh, Alharbi Mohammad; Wan, Ismail W. (2012). "The Impact of Personality Traits and Employee Work-Related Attitudes on Employee Performance with the Moderating Effect of Organizational Culture: The Case of Saudi Arabia". *Asian Journal of Business and Management Sciences*, 1(10), 108-127.

Barrick, Murray R.; Mount, Michael K. (1993). "Autonomy as a Moderator of the Relationships between the Big Five Personality Dimensions and Job Performance". *Journal of Applied Psychology*, 78(1), 111.

Barrick, Murray R.; Mount, Michael K. (1991). "The Big Five Personality Dimensions and Job Performance: A MetaAnalysis". *Personnel Psychology*, 44(1), 1-26.

Barrick, Murray R.; Mount, Michael K.; Judge, Timothy A. (2001). "Personality and Performance at the Beginning of the New Millennium: What Do We Know and Where Do We Go Next?". *International Journal of Selection and Assessment*, 9(1-2), 9-30.

Bartkus, K. R.; Peterson, M. F.; Bellenger, D. N. (1989). "Type A Behavior, Experience, and Salesperson Performance". *Journal of Personal Selling & Sales Management*, 9(2), 11-18.

Behrman, Douglas N.; Perreault Jr, William D. (1982). "Measuring the Performance of Industrial Salespersons". *Journal of Business Research*, 10(3), 355-370.

Bergeman, C. S.; Chipuer, Heather. M.; Plomin, Robert; Pedersen, Nancy L.; McClearn, G. E.; Nesselroade, John R.; Costa, Paul T. Jr.; McCrae, Robert (1993). "Genetic and Environmental Effects on Openness to Experience, Agreeableness, and Conscientiousness: An Adoption/Twin Study". *Journal of Personality*, 61, 159-179.

Bilsky, Wolfgang; Schwartz, Shalom H. (1994). "Values and Personality". *European Journal of Personality*, 8(3), 163-181.

Brown, Bridget Nicole (2004). "The Apprentice: The Portrayal on Influences that Affect Sales Performance", (Doctoral Dissertation), Texas Tech University, USA.

Chin, Wynne W. (1998). "The Partial Least Squares Approach to Structural Equation Modeling". *Modern Methods for Business Research*, 295(2), 295-336.

Choi, Yongduk; Lee, Dongseop (2014). "Psychological Capital, Big Five Traits, and Employee Outcomes". *Journal of Managerial Psychology*, 29(2), 122-140.

Churchill Jr, Gilbert A.; Ford, Neil M.; Hartley, Steven W.; Walker Jr, Orville C. (1985). "The Determinants of Salesperson Performance: A Meta-Analysis". *Journal of Marketing Research*, 22(2), 103-118.

Cialdini, Robert B. (1984). *Influence: How and Why People Agree to Things*. New York: Quill.

Coelho, Filipe; Sousa, Carlos (2011). "From Goal Orientations to Employee Creativity and Performance: Evidence from Frontline Service Employees". *Grupo de Estudos Monetários e Financeiros*, 8, 1-57.

Cohen, Joel (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Coltman, Tim; Devinney, Timothy M.; Midgley, David F.; Venaik, Sunil (2008). "Formative versus Reflective Measurement Models: Two Applications of Formative Measurement". *Journal of Business Research*, 61 (12), 1250-1262.

Cvetkoska, Violeta; Iliev, Filip (2016). "Criteria of Successful Career in Sales: Sales Managers Perspective", In: 2016 ENTRENOVA Conference Proceedings.

Demirutku, Kürşad; Sümer, Nebi (2010). "Temel Değerlerin Ölçümü: Portre Değerler Anketinin Türkçe Uyarlaması". *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25), 17-25.

Diamantopoulos, Adamantios; Riefler, Petra; Roth, Katharina P. (2008). "Advancing Formative Measurement Models". *Journal of Business Research*, 61(12), 1203-1218.



**Satış Elemanlarının Kişilik Özellikleri ve Satış Performansı  
İlişkisinde Kişisel Değerlerin Aracı Etkisinin Analizi**

- Dijkstra, Maria T.; van Dierendonck, Dirk; Evers, Arne; De Dreu, Carsten K. W. (2005). "Conflict and Well-Being at Work: The Moderating Role of Personality". *Journal of Managerial Psychology*, 20(2), 87-104.
- Dijkstra, Theo K.; Henseler, Jörg (2015). "Consistent and Asymptotically Normal PLS Estimators for Linear Structural Equations". *Computational Statistics & Data Analysis*, 81(1), 10-23.
- Dijkstra, Theo K.; Henseler, Jörg (2015). "Consistent Partial Least Squares Path Modelling". *MIS Quarterly*, 39(2), 297-316.
- Dubinsky, Alan J.; Kotabe, Masaaki; Lim, Chae Un; Wagner, William (1997). "The Impact of Values on Salespeople's Job Responses: A Cross-National Investigation". *Journal of Business Research*, 39(3), 195-208.
- Egan, Toby Marshall (2005). "Creativity in the Context of Team Diversity: Team Leader Perspectives". *Advances in Developing Human Resources*, 7(2), 207-225.
- Franke, George R.; Park, Jeong-Eun (2006). "Salesperson Adaptive Selling Behavior and Customer Orientation: A Meta-Analysis". *Journal of Marketing Research*, 43(4), 693-702.
- Fornell, C.; Bookstein, F. L. (1982). "Two Structural Equation Models: LISREL and PLS Applied to Consumer Exit-Voice Theory". *Journal of Marketing Research*, 19(4), 440-452.
- Fried, Eiko I. (2017). "What Are Psychological Constructs? On the Nature and Statistical Modelling of Emotions, Intelligence, Personality Traits and Mental Disorders". *Health Psychology Review*, 11(2), 130-134.
- Furnham, Adrian; Petrides, K. V.; Tsaousis, Ioannis; Pappas, Konstantinos; Garrod, Debi (2005). "A Cross-Cultural Investigation into the Relationships between Personality Traits and Work Values". *The Journal of Psychology*, 139(1), 5-32.
- Furnham, Adrian; Fudge, Carl (2008). "The Five Factor Model of Personality and Sales Performance". *Journal of Individual Differences*, 29(1), 11-16.
- Gammoh, Bashar S., Mallin, Michael L.; Pullins, Ellen Bolman (2014). "The Impact of Salesperson-Brand Personality Congruence on Salesperson Brand Identification, Motivation and Performance Outcomes". *Journal of Product & Brand Management*, 23(7), 543-553.
- Gelissen, John; de Graaf, Paul M. (2006). "Personality, Social Background, and Occupational Career Success". *Social Science Research*, 35(3), 702-726.
- Gim, Gabriel C.; Desa, Nasina Mat; Ramayah, T. (2015). "Competitive Psychological Climate and Turnover Intention with the Mediating Role of Affective Commitment". *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 172, 658-665.

- Goldberg, Lewis R. (1990). "An Alternative Description of Personality: The Big-Five Factor Structure". *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(6), 1216.
- Gümüş, Özlem (2009). "Kültür, Değerler, Kişilik ve Siyasal İdeoloji Arasındaki İlişiler: Kültürlerarası Bir Karşılaştırma (Türkiye-ABD)", (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Haenlein, M., Kaplan, A. M. (2004). "A Beginner's Guide to Partial Least Squares Analysis". *Understanding Statistics*, 3 (4), 283-297.
- Hair, Joe F.; Henseler, Jörg; Dijkstra, Theo K.; Sarstedt, Marko (2014). "Common Beliefs and Reality about Partial Least Squares: Comments on Rönkkö and Evermann". *Faculty Publications*, 3666, 182-209.
- Hair Jr, Joe F.; Howard, Matt C.; Nitzl, Christian (2020). "Assessing Measurement Model Quality in PLS-SEM Using Confirmatory Composite Analysis". *Journal of Business Research*, 109, 101-110.
- Hair, Joe F.; Ringle, Christian M.; Sarstedt, Marko (2011). "PLS-SEM: Indeed a Silver Bullet". *Journal of Marketing Theory and Practice*, 19(2), 139-152.
- Hajhoseiny, Soodeh; Fathi, Zadallah; Shafiei, Hossein (2019). "Are Those with Darker Personality Traits More Willing to Corrupt When They Feel Anxious?". *Iranian Journal of Management Studies*, 12(3), 451-479.
- Helmy, Irfan; Wiwoho, Gunarso (2020). "The Link between Individual Factors and Salesperson Performance in Microfinance Institutions". *Management Science Letters*, 10(14), 3387-3394.
- Henseler, Jörg; Dijkstra, Theo K.; Sarstedt, Marko; Ringle, Christian M.; Diamantopoulos, Adamantios; Straub, Detmar W.; Ketchen, David J.; Hair, Joseph F.; Hult, G. Tomas M.; Calantone, Roger J. (2013). "Common Beliefs and Reality about PLS: Comments on Rönkkö and Evermann". *Organizational Research Methods*, 17(2), 182-209.
- Henseler, Jörg (2017). "Partial Least Squares Path Modeling", Leeflang, Peter S. H.; Wieringa, Jaap E.; Bijmolt, Tammo H. A.; Pauwels, Koen H. (Eds.). *Advanced Methods For Modeling Markets*, Springer, 361-381.
- Henseler, Jörg; Hubona, Geoffrey; Ray, Pauline Ash (2016). "Using PLS Path Modeling in New Technology Research: Updated Guidelines". *Industrial Management & Data Systems*, 116(1), 2-20.
- Herjanto, Halimin; Franklin, Drew (2019). "Investigating Salesperson Performance Factors: A Systematic Review of the Literature on the Characteristics of Effective Salespersons". *Australasian Marketing Journal*, 27, 104-112.
- Herringer, Lawrence G. (1998). "Relating Values and Personality Traits". *Psychological Reports*, 83(3), 953-954.

**Satış Elemanlarının Kişilik Özellikleri ve Satış Performansı  
İlişkisinde Kişisel Değerlerin Aracı Etkisinin Analizi**

- Howell, Roy D.; Breivik, Einar; Wilcox, James B. (2007). "Reconsidering Formative Measurement". *Psychological Methods*, 12(2), 205.
- Hurtz, Gregory M.; Donovan, John J. (2000). "Personality and Job Performance: The Big Five Revisited". *Journal of Applied Psychology*, 85(6), 869.
- Jang, Kerry L.; McCrae, Robert R.; Angleitner, Alois; Riemann, Rainer; Livesley, W. John (1998). "Heritability of Facet-Level Traits in a Cross-Cultural Twin Sample: Support for a Hierarchical Model of Personality". *Journal of Personality Traits and Social Psychology*, 74, 1556-1565.
- Jaramillo, Fernando; Marshall, Greg W. (2004). "Critical Success Factors in the Personal Selling Process: An Empirical Investigation of Ecuadorian Salespeople in the Banking Industry". *International Journal of Bank Marketing*, 22(1), 9-25.
- Jaramillo, Fernando; Locander, William B.; Spector, Paul E.; Harris, Eric G. (2007). "Getting the Job Done: The Moderating Role of Initiative on the Relationship between Intrinsic Motivation and Adaptive Selling". *Journal of Personal Selling & Sales Management*, 27(1), 59-74.
- Kethüda, Ömer; Bilgin, Yusuf (2017). "Satış Elemanlarının Satış ve Müşteri Yönlülüklerinin Maaş Şekline ve Satış Eğitimi Göre Değerlendirilmesi". *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(13), 487-497.
- Klesel, Michael; Schuberth, Florian; Henseler, Jörg; Niehaves, Bjoern (2019). "A Test for Multigroup Comparison Using Partial Least Squares Path Modeling". *Internet Research*, 29(3), 464-477.
- Koşar, Alaiddin (2020). "Satış Elemanlarının Performansının Eysenck'in Kişilik Tipleri Sınıflamasına Göre İncelenmesi". *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(02), 5-63.
- Lilford, Neil; Vigar-Ellis, Debbie; Nel, Deon (2014). "Big Five Personality Traits and Financial Salesperson Performance: An Application of Chernoff Faces". *Journal of Financial Services Marketing*, 19(2), 146-154.
- Loveland, James M.; Lounsbury, John W.; Park, Soo-Hee; Jackson, Donald W. (2015). "Are Salespeople Born or Made? Biology, Personality, and the Career Satisfaction of Salespeople". *Journal of Business & Industrial Marketing*, 30(2), 233-240.
- Madran, Canan; Akdoğan, Tahsin (2010). "Satıcıların Kişilikleri ile Performanslarının İlişkisi; Beş Faktör Modeline Göre Bir Analiz". *Journal of the Cukurova University Institute of Social Sciences*, 19(1), 366-381.
- Mallalieu, Lynnea (2006). "Consumer Perception of Salesperson Influence Strategies: An Examination of the Influence of Consumer Goals". *Journal of Consumer Behaviour: An International Research Review*, 5(3), 257-268.

- McCrae, Robert R.; Costa, Paul T. Jr. (1990). *Personality in Adulthood*. New York: Guilford Press.
- Msweli-Mbanga P.; Lin, Chen T. (2003). "Redefining Performance of Direct Sales People". *South African Journal of Business Management*, 34(3), 29-40.
- Myszkowski, Nils; Storme, Martin; Tavani, Jean-Louis (2019). "Are Reflective Models Appropriate for Very Short Scales? Proofs of Concept of Formative Models Using the Ten-Item Personality Inventory". *Journal of Personality*, 87(2), 363-372.
- Ng, Thomas W.; Feldman, Daniel C. (2012). "A Comparison of Self-Ratings and Non-Self-Report Measures of Employee Creativity". *Human Relations*, 65(8), 1021-1047.
- Obeid, Mohannad; Salleh, Zalailah; Nor, Mohd Nazli Mohd (2017). "The Mediating Effect of Job Satisfaction on the Relationship between Personality Traits and Premature Sign-Off". *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, 21(2), 1-17.
- Olver, James M.; Mooradian, Todd A. (2003). "Personality Traits and Personal Values: A Conceptual and Empirical Integration". *Personality and Individual Differences*, 35(1), 109-125.
- Organ, Dennis W.; Lingl, Andreas (1995). "Personality, Satisfaction, and Organizational Citizenship Behavior". *The Journal of Social Psychology*, 135(3), 339-350.
- Parks, Laura; Guay, Russell P. (2009). "Personality, Values, and Motivation". *Personality and Individual Differences*, 47(7), 675-684.
- Parks-Leduc, Laura; Feldman, Gilad; Bardi, Anat (2015). "Personality Traits and Personal Values: A Meta-Analysis". *Personality and Social Psychology Review*, 19(1), 3-29.
- Rammstedt, Beatrice; John, Oliver P. (2007). "Measuring Personality in One Minute or Less: A 10-Item Short Version of the Big Five Inventory in English and German". *Journal of Research In Personality*, 41, 203-212.
- Ringle, Christian M.; Da Silva, Dirceu; de Souza Bido, Diogenes (2014). "Modelagem De Equações Estruturais Com Utilização Do Smartpls". *Revista Brasileira de Marketing*, 13(2), 56-73.
- Roccas, Sonia; Sagiv, Lilach; Schwartz, Shalom H.; Knafo, Ariel (2002). "The Big Five Personality Factors and Personal Values". *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(6), 789-801.
- Sarstedt, Marko; Henseler, Jörg; Ringle, Christian M. (2011). "Multigroup Analysis in Partial Least Squares (PLS) Path Modeling: Alternative Methods and Empirical Results". *Measurement and Research Methods in International Marketing*, 22, 195-218.

**Satış Elemanlarının Kişilik Özellikleri ve Satış Performansı  
İlişkisinde Kişisel Değerlerin Aracı Etkisinin Analizi**

Sarstedt, Marko; Ringle, Christian M.; Smith, Donna; Reams, Russell; Hair Jr, Joseph F. (2014). "Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM): A Useful Tool for Family Business Researchers". *Journal of Family Business Strategy*, 5(1), 105-115.

Schwartz, Shalom H. (2016). "Basic Individual Values: Sources and Consequences", Brosch, Tobias; Sander, David (Eds.). *Handbook of Value: Perspectives From Economics, Neuroscience, Philosophy, Psychology And Sociology*, Oxford University Press, 63-84.

Schwartz, Shalom H. (2003). "A Proposal for Measuring Value Orientations across Nations". *Questionnaire Package of The European Social Survey*, 259(290), 261.

Schwepker, Charles H.; Ingram Thomas N. (1996), "Improving Sales Performance through Ethics the Relationship between Salesperson Moral Judgment and Job Performance". *Journal of Business Ethics*, 15, 1151-1160.

Seevers, Matthew T.; Skinner, Stephen J.; Kelley, Scott W. (2007). "A Social Network Perspective on Sales Force Ethics". *Journal of Personal Selling & Sales Management*, 27(4), 341-353.

Spiro, Rosann L.; Weitz, Barton A. (1990). "Adaptive Selling: Conceptualization, Measurement, and Nomological Validity". *Journal of Marketing Research*, 27(1), 61-69.

Sujan, Harish; Weitz, Barton A.; Kumar, Nirmalya (1994). "Learning Orientation, Working Smart, and Effective Selling". *Journal of Marketing*, 58(3), 39-52.

Swenson, Michael J.; Herche, Joel (1994). "Social Values and Salesperson Performance: An Empirical Examination". *Journal of the Academy of Marketing Science*, 22(3), 283-289.

Tehseen, Shehnaz; Sajilan, Sulaiman; Gadar, Kamisan; Ramayah, T. (2017). "Assessing Cultural Orientation as a Reflective-Formative Second Order Construct-A Recent PLS-SEM Approach". *Review of Integrative Business and Economics Research*, 6(2), 38.

Thien, Lei Mee; Thurasamy, Ramayah; Abd Razak, Nordin (2014). "Specifying and Assessing a Formative Measure for Hofstede's Cultural Values: a Malaysian Study". *Quality & Quantity*, 48(6), 3327-3342.

Tuncer, Bekir (2019). "Satış Temsilcilerinin Girişimci Kişilik Özelliklerinin Kuşak Farklılıklarına Göre İncelenmesi: Muğla İli Örneği". *Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 14-29.

Vinchur, Andrew J.; Schippmann, Jeffery S.; Switzer III, Fred S.; Roth, Philip L. (1998). "A Meta-Analytic Review of Predictors of Job Performance for Salespeople". *Journal of Applied Psychology*, 83(4), 586.

443

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Williams, Kaylene C.; Spiro, Rosann L. (1985). "Communication Style in the Salesperson-Customer Dyad". *Journal of Marketing Research*, 22(4), 434-442.

Wolfradt, Uwe; Dalbert, Claudia (2003). "Personality, Values and Belief in a Just World". *Personality and Individual Differences*, 35(8), 1911-1918.

Young, Marcy (2006). *The Effect of Values, Conscientiousness, and Self-Efficacy on Ethical Decision-Making*, Student Work, University of Nebraska at Omaha.

## SUMMARY

Today's marketing conditions impose new requirements on salespeople not only for the sale of goods and services but also to meet customer demands and needs correctly, create new needs, and create long-term satisfaction with the right products. One of the important factors affecting customer behaviors in this process is personality traits (Kethüda & Bilgin, 2017). The personal selling process is based on interpersonal communication activity (Williams & Spiro, 1985), focusing on the importance of customer internalization by salespeople (Goff et al., 1997), ability to influence customers (Cialdini, 1984), and adaptation with customers (Spiro & Weitz, 1990). In this context, salespersons' skills are the main tool in changing, shaping, or strengthening the consumers' reactions, attitudes, and intentions (Mallalieu, 2006). Sales success depends not only on the amount of work done but also on the salesperson's creative ideas and behavior, who provides consistent solutions to sales problems (Brown, 2004). On the other hand, salespeople who want to increase their sales performance need to adopt adaptive sales behavior (Franke & Park, 2006; Jaramillo et al., 2007).

This article explains the relationships between personality traits, personal values, and sales performance using the structural equation model within the framework of the Big Five Personality Model and Schwartz's (2003) Value Theory. The Big Five Personality Traits Scale was evaluated with four items taken from the five-factor personality scale created by Rammstedt and John (2007). One dimension was excluded from the analysis due to its negative factor weight. The Portrait Values Questionnaire was taken from the Turkish version of Schwartz (2003) adapted to Turkish by Demirutku and Sümer (2010) and 7 items thought to be related to the sales process were handled formally. The salesperson's self-reported performance evaluation was measured reflectively with five items compiled from Sujan et al. (1994) and Behrman and Perrault (1982).

In this study, personal values have been found to have a partial mediating role in personality's effect on sales performance. Ones' values differ according to their personality traits, which causes a change in sales performance. The main difference between traits and values is that traits are descriptive variables, and values are motivational variables. That is, traits define how individuals tend to feel, think, and behave. Therefore, they are summaries of an individual's reactions and behaviors. Unlike personality traits, values refer to motivations that may or may not be reflected in a person's behavior. Traits can influence values because people who consistently exhibit a behavioral trait tend to increase the degree to which they value the goals the trait serves (Roccas et al., 2002). Values can influence cognitive, stronger attitudes and behaviors that are under voluntary control and mechanisms such as habits that do not require conscious decisions. Analysis results also indicates the

positive relationship between the self-control/responsibility personality trait and sales performance. This finding is consistent with previous studies (Vinchur et al., 1998). Since it is associated with a strong sense of purpose and persistence, individuals with high self-control/responsibility are thought to be good employees regardless of their profession (Barrick & Mount, 1991). Also, it was found that there is a positive relationship between extraversion personality traits and sales performance. This result is consistent with Barrick and Mount's (1991) claim that extroversion is a valid predictor of sales performance. Besides, Vinchur et al. (1998) are consistent with the statement that extraversion is associated with successful sales performance.

**446**

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021



TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇÜN MEKANSAL ANALİZ  
YÖNTEMLERİYLE İNCELENMESİ

Neşe ARAL\*, Ayşe OĞUZLAR\*\*

Makale Geliş Tarihi-Received: 23.03.2021  
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 30.10.2021  
DOI: 10.37093/ijisi.901905

447

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

ÖZ

*Bireylerin bir mekandan başka bir mekana göç etmesi ekonomik ve sosyo-kültürel bir çok sebebe dayanmaktadır. Söz konusu sebepler bağlamında, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıkların da göçü etkilemesi beklenir. Bu kapsamda bu çalışmada, bölgeler arasındaki farklılıkları analiz etme imkanı sunan mekânsal analiz teknikleri kullanılarak, Türkiye'de iller bazında net göç hızı farklılıklarının incelenmesi ve net göç hızını etkileyen değişkenlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, net göç hızının mekansal örüntüsü incelenmiş, göçle ilişkili değişkenler ele alınarak, bu değişkenlerin net göç hızı üzerindeki etkileri ortaya konmuştur. Analiz sonuçları, net göç hızı düşük olan ve net göç hızı yüksek olan illerin kümelenme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, nüfus yoğunluğu net göç hızı üzerinde negatif etkiye sahipken; gayri safi yurtiçi hasıla ve nüfus artış hızı net göç hızı üzerinde olumlu etkiye sahiptir. Ayrıca çalışmada dikkat çeken bir diğer bulgu net göç hızının, söz konusu değişkenlerin yanı sıra komşu illerin net göç hızından da etkilenmesidir.*

\* Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, Bursa/Türkiye. nesearyl@uludag.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7599-5047>.

\*\* Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, Bursa/Türkiye. ayseogl@uludag.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3228-9366>.

*Dolayısıyla çalışmanın bulguları, Türkiye’de illerin net göç hızları arasında mekânsal bağımlılık olduğunu göstermektedir. Nitekim çalışmanın en önemli sonuçlarından biri net göç hızını etkileyen faktörlerin incelenmesinde coğrafyanın göz önünde bulundurulması gereken önemli bir faktör olduğudur.*

**Anahtar Kelimeler:** Türkiye, Coğrafya, Göç, İç Göç, Mekansal Veri Analizi.

**Jel Kodları:** R23, C01, C21.

**448**

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

**EVALUATION OF INTERNAL MIGRATION IN TURKEY  
WITH SPATIAL ANALYSIS TECHNIQUES**

**ABSTRACT**

*The migration of individuals from one place to another is based on numerous economic and socio-cultural reasons. In the context of these reasons, development differences between regions are also expected to affect migration. In this context, this study aims to investigate the net migration rates differences in Turkey on a provincial basis and to determine the factors affecting the net migration rates. For this purpose, the spatial pattern of the net migration rate was examined, and by reviewing the variables that are expected to be related to migration, the impacts of these variables on the net migration rate have been revealed. Thus, it was seen that as the population growth rate and the gross domestic product increase, the net migration rate increases; and as the population density increases, the net migration rate decreases, that is, the province becomes a province of emigration. Finding of the study shows that the net migration rate is influenced not only by the characteristics of a site but also by the net migration rates and characteristics of neighboring settlements. In fact, geography is an important factor that should be taken into consideration in the examination of the factors affecting the net migration rate.*

**Keywords:** Turkey, Geography, Migration, Internal Migration, Spatial Data Analysis.

**Jel Codes:** R23, C01, C21.

## GİRİŞ

Göç, toplumsal, ekonomik ve siyasi sebeplerle toplulukların ya da bireylerin bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim bölgesinden başka bir yerleşim bölgesine gitmesi olarak tanımlanabilir (TC Kalkınma Bakanlığı, 2014: 1). Dolayısıyla göç, insanların bulunduğu coğrafi konumunu değiştirmesinin yanı sıra, ekonomik, sosyal ve kültürel çok sayıda değişikliği de bünyesinde barındırmaktadır. Söz konusu bu değişiklikler bireyleri, toplumları ve ülkeleri olumsuz veya olumlu yönde etkileyebilmektedir. İnsanların daha güzeli ve daha iyiyi arama isteği var oldukça da, insanlık tarihi kadar eski olan göç hareketleri devam edecektir (Çatalbaş, Yarar, 2015).

450

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Ülkemizde göçlerin en önemli nedenini bölgesel eşitsizlikler oluşturmaktadır. Tabii kaynakların ve fiziki şartların dengesiz dağılmasının yanı sıra, ekonomik ve sosyal dengesizlikler, bölgeler arasında bir ayrışma ve farklılaşma oluşturmaktadır. Söz konusu bu dengesizlikler belirgin bir hal alarak illerin çalışma yeri ve yaşama yeri tercihlerini önemli derecede etkilemektedir (Başel, 2011).

Ülkeler arasında olduğu kadar bölgeler arasında da ekonomik gelişim farklılıkları mevcuttur. Ülkede bazı bölgeler gelişmiş bir yapıya sahip iken; diğer bölgeler geri kalmış durumda olabilir. Dolayısıyla bölgeler arası böyle bir farklılığın göç hareketlerini etkilemesi beklenir. Bölgeler arası ekonomik kalkınma düzeylerindeki farklılıklar, göçün ekonomik nedenlerin temelinde yer almaktadır. Bu bağlamda, emeğin, ekonomik olarak geride olan bölgelerden daha çok gelişmiş bölgelere göç etmesi beklenir. Böylece söz konusu göç edilen gelişmiş bölgeler, göç açısından birer çekim merkezi haline gelir. Göçü çeken bu gelişmiş bölgeler zaman içerisinde belli bir doluluğa ulaştıktan sonra, göç çevre illere doğru yayılır (Çelik, 2007; Kandemir, 2017).

Türkiye’de göçlerin asıl nedeni, şehirler ve bölgelerarasındaki gelişmişlik farklılığıdır, başka bir ifade ile ülkenin sosyo-ekonomik olanaklarının dağılımının çeşitli mekânsal ayrımlar göstermesidir (Başel, 2007). Ülkemizde iç göç hareketlerinin özellikleri çok çeşitli olmasına rağmen, sergilediği sürekliliği ve mekânsal özellikleri hususunda önemli veri ve araştırma yetersizliği bulunmaktadır (TC Kalkınma Bakanlığı, 2014). Buradan hareketle çalışmanın amacı, Türkiye’de göç hareketlerinin mekânsal dağılımını incelemek ve net

göç hızına etki eden dinamikleri belirlemektir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde göçe ilişkin literatür özetlenmiştir. Üçüncü bölümünde veri seti ve yöntem irdelenmiştir. Dördüncü bölümde bulgulara yer verilmiş ve sonuçta da genel değerlendirme yapılmıştır.

## **1. LİTERATÜR**

Ravenstein’in 1885 yılında “Göç Kanunları” adında yayımladığı makale, göçle ilgili yapılmış bilinen ilk çalışmadır. Ravenstein’in, 1871 ve 1881 yılında yapılan İngiliz nüfus sayımı verilerinden hareketle yedi göç kanunu belirlediği bu çalışma sonradan yazılan göç modellerine ve kuramlarına öncülük etmiştir (Yalçın, 2004; akt. Çağlayan, 2006). Göç olgusunun belirleyicileri oldukça geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’de iç göçün belirleyicileri ve bölgesel farklılıklarının görünümü ele alan çalışmaları literatürde takip etmek mümkündür.

Munro (1974), Türkiye’de 67 il için 1960-1965 döneminde iç göçe etki eden dinamikleri, regresyon analizi ile incelemiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, göçteki farklılıkların yüzde 77,6’sı okuma yazma bilenlerin ortalama düzeyi, büyük şehirde yaşayan nüfus, sanayi ürünlerine ayrılmış alanın yüzdesi ve tarım dışı istihdamın gelir düzeyi tarafından açıklanmaktadır.

Yamak ve Yamak (1999), Türkiye’de 1980-90 dönemi 67 il için iller arası kişi başına düşen gelir ile net göçler arasındaki ilişkiyi regresyon analizi yardımıyla araştırmışlardır. Bu araştırmada, iç göç üzerinde bölgesel gelir eşitsizliğinin büyük rol oynadığı tespit edilmiştir. Söz konusu rolün de net göç veren illerin düşük gelir düzeyinden ziyade, net göç alan illerin yüksek gelir düzeylerinden kaynaklandığı belirlenmiştir.

Gür ve Ural (2004), Türkiye’de 1990 yılı için 73 kent bazında, göçün nedenlerini regresyon analizi ile incelemiştir. Analiz sonucunda, Türkiye’de kentler bazında iç göçün, işsizlik oranı, sağlık ve eğitim hizmetleri kalitesi, kentin ortalama gelir düzeyi, sanayileşme seviyesi ve kadına yönelik istihdam olanakları ile bağlantılı olduğu belirlenmiştir.

Cebula (2005), 1999-2002 döneminde, ekonomik ve ekonomik olmayan unsurların büyük göçler üzerindeki etkisini regresyon analizi ile irdelemiştir. Çalışmanın ampirik bulguları, kişi başına düşen gelirin artmasının ülkedeki büyük göçleri olumlu etkilediğini, ortalama yaşam masraflarının azalmasının ise olumsuz etkilediğini göstermektedir. Ayrıca sonuçlar, daha ılıman iklimlere, tatil beldelerine, batıya yerleşmeye gibi çeşitli yaşam kalitesi faktörlerinin ülkedeki büyük göçleri olumlu etkilediğini; suç oranı ve tehlikeli atık yerleri gibi faktörlerin ise olumsuz etkilediğini göstermektedir.

Başel (2007) çalışmasında, hızlı nüfus artışı, ekonomik ve sosyal ve bölgesel eşitsizlikler, tarım sektörlerinin gelir dağılımındaki düşük payı ve siyasi faktörlerin Türkiye'de göç nedenleri arasında önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Gökhan (2008) çalışmasında, 1990-2000 dönemi için ülkemizde iç göçleri belirleyen dinamikleri yer çekimi modellerini kullanarak araştırmıştır. Bu çalışmada, gelir farkları ve işsizlik oranları gibi ekonomik faktörlerin, sosyal ağların varlığı, yaş ve eğitim seviyesi gibi özelliklerin göçleri etkileyen önemli faktörler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Topbaş ve Tanrıöver (2009) çalışmalarında, Türkiye'de 1970-1975, 1975-1980, 1980-1985, 1985-1990 ve 1990-2000 dönemleri nüfus sayımı bağlamında Lowry hipotezini test etmek için, verilen göç ve alınan göç ile net göç arasındaki ilişkileri, kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla, net göç oranı ve nüfus büyüklüğü kriterlerini dikkate alarak korelasyon analizi ile incelemişlerdir. Ayrıca illerin gelişim ölçütü olarak, kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla, kentsel nüfus, büyüme oranı ve net göç oranı değişkenleri kullanılarak kısıtlı modeller tahmin etmişlerdir. Sonuçta, tahmin edilen modeller kapsamında kentsel gelişme ile iç göç akımları arasındaki ilişkiyi karşılaştırmalı olarak ortaya koymuşlardır.

Bülbül ve Köse (2010), Türkiye'de 12 bölgenin göç verileri, sosyo-ekonomik göstergeleri ve demografik özellikleri açısından birbirlerine göre konumlarının incelenmesi ve aralarında olası farklılıkların ya da benzerliklerin ortaya konulması amacıyla çok boyutlu ölçekleme yöntemini kullanmışlardır. Çalışmanın bulguları, Batı Marmara, Doğu Marmara ile Batı Anadolu Bölgeleri'nin birbirlerine en yakın bölgeler olduklarını; Kuzeydoğu Anadolu ve İstanbul Bölgeleri'nin diğer

bölgelerden anlamlı olarak farklı bir konumda olduklarını göstermektedir.

Yakar ve Saraçlı (2010), Türkiye’de illere göre 1965-1970, 1970-1975, 1975-1980, 1980-1985, 1985-1990 ve 1995-2000 olmak üzere 6 dönem için sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi ile net göç arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmanın bulguları, dönemler itibariyle iller arası net göç oranları ile sosyo-ekonomik gelişmişlik değerleri arasında yüksek düzeyde pozitif korelasyon olduğunu göstermektedir.

Ercilasun, Gencer ve Ersin (2011), ülkemizde iller arası göçün belirleyicilerini regresyon analizi ile incelemişlerdir. Çalışmanın sonuçlarına göre şehirleşme oranı, eğitim ve sağlık sektörleri gelişmişlik endeksi, reel gayri safi katma değer ortalaması, göçün belirleyicileri arasındadır. Türkiye’de bireylerin iç göç kararlarına etki eden en önemli faktör, bir yere daha önceden göç edenlerin çekici gücü olmasıdır.

Uysal ve Aktaş (2011), Türkiye’de 81 ilin 2009 yılına ait net göç oranlarını kullanarak, net göç üzerinde etkili olan dinamikleri belirlemek amacıyla bazı sosyo-ekonomik göstergeleri sıralı regresyon modeli ile analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonuçlarına göre, on bin kişi başına düşen traktör sayısı, okur-yazar nüfus ve yıllık nüfus artışı net göç hızını etkilemektedir.

Kırdar ve Saraçoğlu (2012), 1975-2000 döneminde Türkiye’de 67 il bazında iç göçün iller ve bölgeler arasında kişi başına gelir düzeyindeki yakınsamaya etkisini araştırmışlardır. Çalışmanın başlıca bulgusu, belli koşullarda iller arasında yakınsamanın olduğu, fakat iç göçün yakınsamayı hızlandırmaya yardımcı olmadığıdır.

Çatalbaş ve Yarar (2015), ülkemizde 2008-2012 dönemi için bölgeler arası iç göçü etkileyen faktörleri panel veri analizi yöntemleri ile araştırmışlardır. Çalışmanın bulguları, bölgenin zenginlik düzeyinin bölgeler arası göçü olumlu etkilediğini; istihdam oranı, enflasyon oranı ve terör sorununun ise bölgeler arası göçü olumsuz etkilediğini göstermektedir.

Dücan (2016), 2007-2014 döneminde 21 alt bölgeye ait istihdam oranı, terör olayları, eğitim düzeyi ve üretim artışı değişkenlerinin göç

üzerindeki etkilerini panel regresyon analizi ile incelemiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre istihdam artışı göçü azaltırken, ortaokul düzeyindeki okullaşma oranındaki artış göçü arttırmaktadır.

Yayar, Uçgunoğlu ve Demir (2016), Türkiye’de iller bazında net göç hızını etkileyen faktörleri regresyon analizi ile incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre, işsizlik oranı net göç hızını negatif etkilerken; okur-yazar nüfus oranı ve yoksulluk oranı ise pozitif etkilemektedir.

Albayrak ve Abdioğlu (2017), 2015 yılı için Türkiye’de iç göçe neden olan sosyo-ekonomik, demografik ve kültürel faktörleri, temel bileşenler analizi ve regresyon analizi ile araştırmışlardır. Analiz sonuçlarına göre, sosyo-ekonomik ve demografik faktörler iç göçün temel nedenini oluşturmaktadır.

Bostan (2017), ülkemizde iç göçleri, iç göçlerin toplumsal yapımızda meydana getirdiği değişimleri, iç göçlerin neden olduğu sorunları ve bu sorunlara çözüm önerilerini ele almış, yeni bir bakış açısı ile sonuca ulaşmıştır.

Kandemir (2017), ülkemizde 2011-2015 döneminde göç alan ve göç veren iller arasında yaşam endeksinin gelir ve servet, sağlık, eğitim vb boyutları bakımından anlamlı bir farklılık olup olmadığını sınamak ve illerin net göç düzeyini söz konusu boyutlar yardımıyla açıklamak için t-testi ve regresyon analizinden yararlanmıştır. Çalışmanın bulguları, çalışma hayatı, konut, gelir ve servet, sağlık, çevre, eğitim, altyapı hizmetlerine erişim, sosyal yaşam boyutlarında, göç alan illerin ortalamalarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca araştırmada, konut boyutunun illerin aldığı net göç düzeyini negatif etkilediği; alt yapı hizmetlerine erişim ile gelir ve servet boyutlarının ise pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Özdemir (2018), 2008-2016 yılları için Türkiye’deki 26 Alt Bölge kapsamında net göç hızının belirleyicilerini panel veri analizi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda bölgeler arası göçü etkileyen en önemli değişkenlerin; bölgenin zenginlik düzeyini temsilen alınan kişi başına düşen elektrik tüketimi, eğitim, terör sorunu ve kentleşme olduğu tespit edilmiştir.



Çetin ve Çetin (2018), Türkiye’de 2008-2013 döneminde 26 bölge için, iç göçün belirleyicilerini panel veri analiz yöntemleriyle incelemiştir. Çalışmanın bulgularına göre, tarım sektörü istihdam oranı ve enflasyon oranı göçü negatif yönde; kişi başı gelir ve eğitim hizmetleri göçü pozitif yönde etkilemektedir.

Bireylerin göç etme kararına etkili olan faktörleri araştıran bu çalışmaların yanı sıra literatürde mekânsal veri analizi yöntemlerini kullanarak göçün belirleyicilerini araştıran çalışmalara da rastlamak mümkündür.

Yüceol (2011), Türkiye’de iller arası işsizlik oranı farklılıklarını ve bölgesel gelişmişlik farklarını ele alıp, işsizlik ile göç arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Çalışmada, iller ve bölgeler düzeyinde işsizlik oranlarının yükselmesiyle göçün azaldığı ve insanların işgücünden çıkarak ya da yerlerinde kalarak bu duruma uyum sağlamak durumunda kaldıkları belirtilmiştir.

Abar (2011), Türkiye’de 2008-2012 döneminde iller arasında meydana gelen göçü, mekânsal modeller yardımıyla, itici-çekici güçler yaklaşımı bağlamında incelemiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, Türkiye’de iller arası göç üzerinde sosyal ağların varlığı etkilidir. Mesafe, göç akımlarını azaltıcı etki göstermekte ve göç, az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru gerçekleşmektedir. Ayrıca illerin aldığı ve verdiği göç, komşularının aldığı ve verdiği göçten de etkilenmektedir. Dolayısıyla iller arasında meydana gelen göç mekânsal etkiler içermektedir.

Yakar (2013) çalışmasında, iller arası net göç ile sosyoekonomik gelişme düzeyi arasındaki ilişkiyi coğrafi ağırlıklı regresyon analizi kullanılarak araştırmıştır. Çalışmada, ülkemizde illerdeki gelişmişlik farklılığının göçleri ne düzeyde ve nerelerde etkilediği ortaya konmuştur.

Öz ve Çelebioğlu (2015), işsizlik oranı, sosyo-ekonomik kalkınma endeksi gibi faktörlerin net göç üzerindeki etkisini açıklayıcı mekânsal veri analizi yöntemiyle incelemiştir. Analiz bulguları ülkenin bir kısmının diğerlerine göre çok daha gelişmiş olduğunu gösterirken, iller arasındaki mekânsal bağımlılığın varlığını ortaya koymaktadır.

Manavgat ve Saygılı (2016), 2008-2011 döneminde Türkiye'nin 26 alt bölgesinde, farklı sosyo-ekonomik değişkenlerin iç göç üzerindeki etkilerini mekânsal panel veri modelleriyle incelenmiştir. Analiz sonucunda, Türkiye'de iç göçlerde, hem göç veren bölgelerde hem de göç alan bölgelerde mekânsal etkinin varlığı, yani bölgenin göç kararında komşu bölgenin göç dinamiğinin de anlamlı bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Tatlı (2017) çalışmasında, Türkiye'de iller düzeyinde göçün belirleyicilerinin mekânsal özelliğini incelemiştir. Göçü etkileyen faktörlerin yönelimine uygun mekânsal modelde, evlenme hızının, tarım alanının, bal üretiminin, üniversite mezun sayısının, üniversite sayısının verilen göçü pozitif etkilediği; buna karşılık boşanma hızının ve doğum sayısının verilen göçü negatif etkilediği belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, her bir il için verilen göç oranının tüm bu değişkenlerden etkilenmesinin dışında komşu illerdeki verilen göçten de etkilendiği tespit edilmiştir.

Topçu (2018), Türkiye'de 2008-2016 döneminde gerçekleşen iç göçlerin nedenlerini itici ve çekici faktörler doğrultusunda mekânsal analiz yöntemleri ile incelemiştir. Çalışmanın bulgularına göre, net göç hızlarında mekânsal otokorelasyon tespit edilmiş; her bir yıla ait modellerde farklı sonuçlar elde edilmiştir.

Bireyleri göç etmeye iten faktörlerin mekânsal veri analizi ile araştırıldığı bu çalışmalar incelendiğinde, bölgelerin net göç hızının komşularının net göç hızından da etkilendiği sonucuna varılabilir. Buradan hareketle çalışmanın amacı, iller düzeyinde net göç hızını etkileyen gayri safi yurtiçi hasıla, işsizlik oranı, istihdam oranı, nüfus artış hızı ve nüfus yoğunluğu faktörleri arasında coğrafi konumun önemini araştırmaktır. Dolayısıyla net göç hızı ile söz konusu değişkenler arasındaki ilişki illerin mekânsal bağılıkları da dikkate alınarak analiz edilmiştir.

## 2. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu çalışmada 81 il düzeyindeki net göç hızı verileri, göçün mekânsal örüntüsünü özetlemek ve dağılımındaki değişimleri göstermek için kullanılmıştır. Ayrıca, net göç hızını etkilediği düşünülen, gayri safi yurtiçi hasıla, işsizlik oranı, istihdam oranı, nüfus artış hızı, nüfus

yoğunluğu değişkenleri Türkiye İstatistik Kurumu sitesinden verilerin ulaşılabildiği en güncel yıl olan 2013 yılı için elde edilmiştir.

**Türkiye’de net göç hızı:** İller düzeyinde göçler arasındaki mekânsal ilişkilerin araştırıldığı bu çalışmada, net göç hızı oranı bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Ayrıca, literatürde yer alan çalışmalar incelenerek, net göç hızını açıkladığı düşünülen değişkenler, bağımsız değişkenler olarak modele eklenmiştir.

**Gayri safi yurt içi hasıla:** Net göç hızını açıklama gücünün yüksek olduğu düşünülen değişken olarak modele eklenmiştir. Bireylerin göç etme kararında etkili olan nedenlerden biri yüksek gelirdir. Gelir ile göç arasındaki pozitif ilişki göz önünde bulundurulduğunda, geliri düşük olan bölgelerin göç vermesi; geliri yüksek olan bölgelerin ise göç alması beklenir. Ülkenin belli bölgelerinde meydana gelen ekonomik gelişme, diğer bölgelerden bu bölgelere doğru göç hareketlerini ortaya çıkarır (Çelik, 2006). Ekonomik olarak daha iyi olma isteğinin yarattığı göç dalgaları, diğer sebeplerin yarattığı göç dalgalarından daha güçlüdür (Çağlayan, 2006).

**İşsizlik oranı:** Modelde yer alan ikinci açıklayıcı değişkendir. Göçün en önemli sebeplerinden biri işsizliktir. Bireylerin iş bulma beklentisi, göç kararı almasında etkilidir. Bu nedenle bireyleri göç etmeye iten temel faktörlerden biri de, işsizliktir (Çelik, 2006).

**İstihdam oranı:** Modelde kullanılan üçüncü değişkendir. Göç eden bireylerden bir kısmının amacı daha iyi iş imkânlarına ulaşmaktır. Ekonomik olarak geri kalan bölgelerde iş imkânlarının yeterli olmaması, bu bölgelerden gelişmiş bölgelere yoğun göçe sebep olmaktadır (Manavgat, Saygılı, 2016).

**Nüfus artış hızı:** modelin açıklayıcı değişkenlerinden dördüncüsüdür. Bireylerin yaşadıkları bölgelerdeki olumsuzluklar; örneğin, nüfus artış hızı, düşük gelir, işsizlik vb. gibi faktörler, onları yüksek gelir, istihdam olanakları vb. gibi olumlu özelliklere sahip olan bölgelere göç etmeye iter (Uysal, Aktaş, 2011).

**Nüfus yoğunluğu:** modelde ele alınan beşinci ve son açıklayıcı değişkendir. İllerin nüfus yoğunluğunun yüksek olması, çevresel birçok problemi de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla göçün

nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu bölgelerden, nüfus yoğunluğunun düşük olduğu bölgelere doğru gerçekleşmesi beklenmektedir (Gül, Ural, 2004).

Çalışma öncelikle verilerin betimlenmesi, dağılımın araştırılması ve sonrasında çıkarımlarda bulunmak amacıyla ampirik modellerin tahmin edilmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Mekânsal verilerin betimlenmesi kapsamında, küresel mekânsal otokorelasyondan ve yerel mekânsal otokorelasyondan faydalanılmış, ampirik modellerin tahmininde regresyon modeli tahmin yöntemleri uygulanmıştır. Bu bağlamda çalışmada, verilerin görselleştirilmesini sağlayan, küresel ve yerel mekânsal otokorelasyon hesaplamaları ve mekânsal regresyon tahminleri yapma imkanı sunan (Anselin, 1995; Anselin, 1996) GeoDa programı kullanılmıştır.

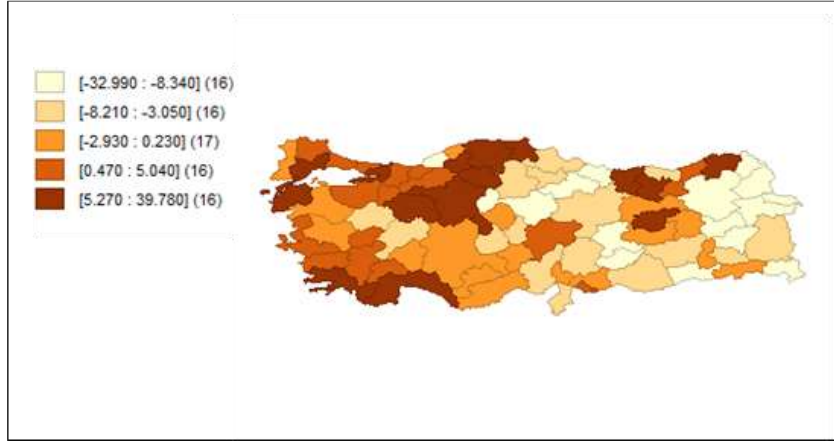
458

IJSS 14/2  
Aralık  
December  
2021

### 3. BULGULAR

#### 3.1. Net göç hızının mekânsal dağılımı

Verilerin mekânsal örüntüsünü görselleştirme imkânı sunan haritalar mekânsal veri analizinde önemli bir yere sahiptir. Bu doğrultuda öncelikle net göç hızına ilişkin kantil haritası oluşturulmuş Şekil 1’de verilmiştir. Türkiye’de net göç hızının mekânsal dağılımını gösteren haritada, illeri net göç hızına göre beş farklı bölgede görmek mümkündür. Net göç hızının en düşük olduğu iller en açık renklerle gösterilmiştir ve renkler koyulaştıkça net göç hızı artmaktadır. Buna göre; net göç hızı -32.99 ile -8.34 arasında olan iller en düşük net göç hızı bölgesinde yer alırken; net göç hızı 5.27 ile 39.78 arasında olan iller en yüksek net göç hızı bölgesinde yer almaktadır. Ülkemizin sosyo-ekonomik gelişmişlik bakımından iyi durumda olan illerinde net göç hızı çok yüksek iken, sosyo-ekonomik gelişmişlik bakımından iyi durumda olmayan güneydoğu, doğu illerinde net göç hızı çok düşüktür. Kantil haritasına göre görsel olarak mekânsal ilişkinin olduğunu söylemek mümkündür.



Şekil 1: Türkiye’de Net Göç Hızı.

Waldo Tobler (1970) coğrafyanın temel yasasını; “her şey başka şeylerle ilişkilidir fakat birbirine yakın olan şeyler, birbirine uzak olanlara göre daha fazla ilişkilidir”, şeklinde ifade etmektedir. Buna göre birbirine yakın olan konumlarda bir değişkene ilişkin benzer değerler gözlemlenir; mekânsal kümelenme meydana gelir. Örneğin, gelir seviyesi yüksek olan bir bölgenin yakınındaki bölgelerde de gelir oranı yüksek olabilir. Böyle mekânsal kümelenmelerin varlığında gözlemlerin bağımsızlığı varsayımı geçerli değildir (Anselin, 1992).

### 3.2. Net göç hızı dağılımının mekânsal analizi

Açıklayıcı mekânsal veri analizi, verilerin dağılımlarını görselleştirmeye, açıklamaya, mekânsal kümelenmelerin örüntüsünü keşfetmeye, aykırı değerli konumları tanımlamaya yarayan teknikleri içermektedir (Anselin, 1988a; Dall’erba, 2005). Söz konusu teknikler bağlamında ele alınan, ilk kez 1967 yılında ortaya atılan mekânsal otokorelasyon terimi, mesafenin analize dahil edilmesi ve mekânsal etkileşim gibi fikirleri somutlaştırmıştır (Getis, 2007).

Mekânsal otokorelasyon belirli bir mekândaki gözlemler arasındaki korelasyonu verir ve bu gözlemlerin coğrafi olarak birbirlerine yakınlığı ile ilişkilidir. Mekânsal otokorelasyon ölçümleri, analizin kapsamına veya ölçeğine göre; küresel ölçekler ve yerel ölçekler olarak ikiye ayrılır (Fischer, Wang, 2011). Küresel mekânsal

otokorelasyon değişkenlerin tamamına ilişkin bilgi sunarken, mekânsal ilişkinin yerel göstergesi (LISA-Local Indicators of Spatial Association) bir değişkene ait gözlem etrafındaki benzer değerlerin mekânsal kümelenmelerini belirlemek için kullanılır (Anselin, 1995).

Küresel mekânsal otokorelasyonu ölçümleri arasında yaygın kullanılan yöntemlerden biri Moran I istatistiğidir (Fischer, Wang, 2011). Moran I değerleri -1 ila +1 aralığında yer alır. Komşu gözlem değerleri birbirine benzer iseler, pozitif mekânsal otokorelasyon örüntüsü gösterirler ve Moran I değeri +1'e yaklaştıkça pozitif mekânsal otokorelasyonun gücü de artar (Fischer, Wang, 2011; Griffith, 2003; Çetin, 2012). Moran I değerinin sıfır olması gözlem değerleri arasında mekânsal ilişki olmadığını ifade eder (Schabenberger, Gotway, 2005).

460

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Mekânsal veri analizinde, analizde yer alan konumların etkileşimlerini belirlemek amacıyla mekânsal ağırlık matrisleri kullanılmaktadır. Ağırlık matrisleri uzaklığa ve sınırdaşlığa göre iki farklı yöntemle elde edilebilir. Sınırdaşlığa göre oluşturulan ağırlık matrisinde konumlar arası sınır paylaşımı dikkate alınırken, uzaklığa göre oluşturulan ağırlık matrisinde bölgeler arası uzaklık dikkate alınır (Zeren, 2011). Bu çalışmada analiz edilen illerin etkileşimlerini belirlemek ve verilerin dağılımını araştırmak amacıyla literatürde yaygın olarak kullanılan, sınırdaşlığa bağlı vezir komşuluğu kullanılacaktır.

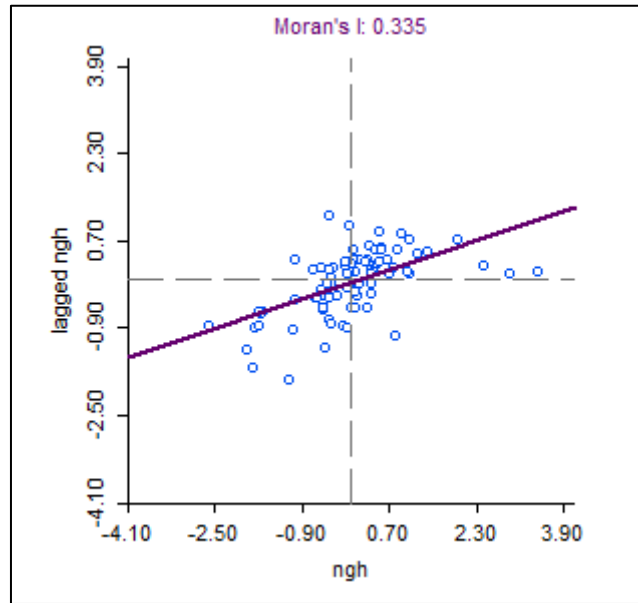
Herhangi bir konumda yer alan gözlem değeri ile komşu gözlem değerleri arasındaki ilişki Anselin (1995, 1996) tarafından sunulan Moran saçılım grafiği ile incelenebilir (Anselin vd., 2007; LeSage, Pace, 2009). Moran saçılım grafiği söz konusu mekânsal ilişki tiplerini ifade eden dört çeyrekte oluşmaktadır. Grafiğin sağ-üst çeyreğinde (Yüksek-Yüksek; YY), yüksek gözlem değerlerinin etrafının yüksek gözlem değerleriyle çevrili olduğu bölgeler; sol-üst çeyreğinde (Düşük-Yüksek; DY), düşük gözlem değerlerinin etrafının yüksek gözlem değerleriyle çevrili olduğu bölgeler gösterilmektedir. Grafikte sağ-alt çeyrek (Düşük-Düşük; DD) düşük gözlem değerlerinin etrafının düşük gözlem değerleriyle çevrili olduğu bölgeyi; sol-alt çeyreği (Yüksek-Düşük; YD) yüksek gözlem değerlerinin etrafının düşük gözlem değerleriyle çevrili olduğu bölgeyi göstermektedir. Sağ-üst çeyrekte ve sol-alt çeyrekte yer alan bölgeler pozitif mekânsal ilişkiyi (benzer değerlerin kümelenmesini), sağ-alt çeyrek ve sol-üst

çeyrek ise negatif mekânsal ilişkiyi (farklı değerlerin mekânsal kümelenmesini) ifade etmektedir. Bu kapsamda, herhangi bir ildeki net göç hızı ile komşu illerdeki net göç hızı arasındaki ilişkiyi inceleyebilmek için, vezir komşuluğu ağırlık matrisi kullanılarak, Moran saçılım diyagramı oluşturulmuştur. Şekil 2, X ekseninde gösterilen her bir ilin net göç hızı ile Y ekseninde verilen komşu net göç hızı ortalama değerleri arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

Moran saçılım diyagramında değerlerin dağılımı incelendiğinde, illere ait net göç hızının pozitif otokorelasyonun olduğu bölgelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Grafiğin sağ-üst çeyreği, net göç hızı yüksek olan illerin, net göç hızı yüksek olan illerle çevrelediği alanlara karşılık gelmektedir. Grafiğin sol-alt çeyreği, net göç hızı düşük olan illerin yine net göç hızı düşük olan illerle çevrili olduğuna alanları belirtmektedir. Ayrıca, Moran I değeri (0.335) net göç hızının pozitif mekânsal otokorelasyona sahip olduğunu göstermektedir.

461

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

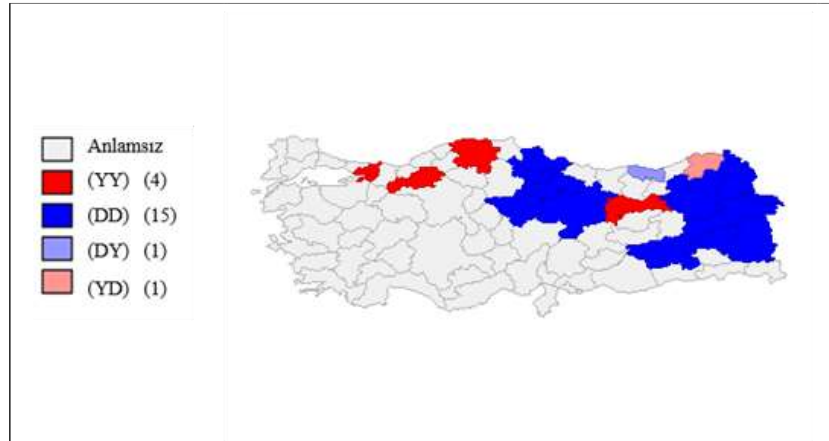


**Şekil 2:** Moran Saçılım Diyagramı.

Yerel mekansal otokorelasyon, konumlar arasındaki ilişkiyi ölçmekte ve bir değişkene ait gözlem etrafındaki benzer değerlerin mekansal

kümeleneceklerini belirlemektedir (Fischer, Wang, 2011: 26). LISA kümeleme haritası mekânsal ilişki tiplerini ifade eden 4 farklı kümeleme tipinden oluşmaktadır. Kırmızı renkle gösterilen Yüksek-Yüksek (YY) bölgesinde yer alan iller yüksek gözlem değerlerinin kümeleneceklerini ifade ederken; mavi renkle gösterilen Düşük-Düşük (DD) bölgesinde yer alan iller düşük gözlem değerlerinin kümeleneceklerini göstermektedir. Yüksek-Düşük (YD) bölgesinde Türkiye ortalamasının ve komşu illerin ortalamasının üzerinde değeri olan fakat düşük değerli illerle ilişkide olan iller; Düşük-Yüksek (DY) bölgesinde ise, Türkiye ortalamasının ve komşu illerin ortalamasının altında bir değere sahip olan, fakat yüksek değerli illerle ilişki içerisinde olan iller yer almaktadır.

Şekil 3 net göç hızına ilişkin LISA kümeleme haritasını göstermektedir. Haritada, kırmızı renklerle gösterilen Bolu, Kastamonu, Kocaeli ve Erzincan illeri yüksek gözlem değerleriyle kümeleneştir. Mavi renklerle verilen Erzurum, Yozgat, Samsun, Diyarbakır, Ağrı, Iğdır, Batman, Kars, Tokat, Ardahan, Muş, Sivas, Amasya, Van, Bitlis illeri ise düşük gözlem değerleriyle kümeleneştirlerdir. DY bölgesinde yer alan Trabzon ilinin net göç hızı Türkiye ortalamasının altındadır; ancak bu il net göç hızı yüksek olan illerle ilişki içerisindedir. YD bölgesinde yer alan Artvin ilinin ise net göç hızı Türkiye ortalamasının üzerindedir; ancak bu il net göç hızı düşük olan illerle ilişki içerisindedir.



Şekil 3: Türkiye’de Net Göç Hızı LISA Haritası.



### 3.3. Net göç hızı dağılımının modellenmesi:

Çalışmanın bu kısmında Türkiye’de net göç hızına etki ettiği düşünülen değişkenlerin söz konusu etkilerini belirleyebilmek amacıyla ampirik model oluşturulmuştur. Mekânsal modelin doğru spesifikasyonunu belirleyebilmek için uygulanan testler En Küçük Kareler (EKK) kalıntılarına dayanmaktadır. Bu nedenle öncelikle klasik regresyon modeli tahmin edilmiştir. Oluşturan model için EKK yöntemi ile ulaşılan tahmin sonuçları Tablo 1’de gösterilmiştir.

**Tablo 1:** En Küçük Kareler (EKK) Regresyon Analizi Tahmin Sonuçları

<b>Bağımlı Değişken:</b> Net göç hızı	<b>Katsayı</b>	<b>p-değeri</b>
Sabit terim	-15.0112	0.274
Gayri safi yurtiçi hasıla	0.00063	0.001***
İşsizlik oranı	-0.27137	0.467
İstihdam oranı	0.01059	0.967
Nüfus artış hızı	0.55668	0.000***
Nüfus yoğunluğu	-0.00704	0.038**

D.R <sup>2</sup>	0.60
Akaike Info Criterion (AIC)	565.822
Schwarz Criterion (SWC)	580.188

Not: Anlamlılık düzeyi \*0,10 \*\*0,05 \*\*\*0,01

Tablo 1’de verilen klasik regresyon modeli sonuçlarına göre, nüfus artış hızı ve gayri safi yurtiçi hasıla arttıkça net göç hızı artarken, nüfus yoğunluğu arttıkça net göç hızı azalmaktadır. İstihdam ve işsizlik değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır.

Çalışmanın devamında analize dahil edilen illerin komşuluk ilişkilerinden etkilenip etkilenmediğini belirlemek için mekânsal bağımlılık testleri yapılmıştır. Tablo 2 söz konusu testlerinin sonuçlarını göstermektedir.

**Tablo 2:** Mekânsal Bağımlılık Testleri

Test	Değer	p-değeri
Moran I	2.2165	0.027**
$LM_\rho$	4.2387	0.040**
$RLM_\rho$	1.6667	0.197
$LM_\lambda$	2.5987	0.107
$RLM_\lambda$	0.0266	0.870
SARMA	4.2653	0.119

Not: Anlamlılık düzeyi \*0,10 \*\*0,05 \*\*\*0,01

464

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Alternatif spesifikasyonlardan hangisinin kullanılması gerektiğine karar vermek için Lagrange çarpanı (Lagrange Multiplier - LM) test istatistikleri incelenir. Mekânsal bağımlılığın varlığını tespit etme amacıyla kullanılan bu testlerinin başlangıcı Moran'ın (1950a, 1950b) otokorelasyon testine dayanır (Zeren, 2011). Moran I testinde sıfır hipotezi mekânsal bağımlılığın olmadığını ifade ederken, alternatif hipotez bağımlılığın çeşidini belirtmez (Anselin, 1988b). Bağımlılığın çeşidinin belirlenmesi için LM testleri incelenir. LM-hata ( $LM_\lambda$ ) ve LM-gecikme ( $LM_\rho$ ) testleri istatistiksel olarak anlamsızsa, mekânsal bağımlılık olmadığı sonucuna ulaşılır ve klasik regresyon modelinden elde edilen sonuçlar kullanılır. LM istatistiklerinden, mekânsal hata bağımlılığının incelendiği  $LM_\lambda$  testi istatistiksel olarak anlamlıysa mekânsal hata modeli geçerliyken; mekânsal gecikme bağımlılığının incelendiği  $LM_\rho$  testi istatistiksel olarak anlamlıysa çalışmaya mekânsal gecikme modeli tahmin edilerek devam edilir (Anselin, 2005).

Tablo 2'de verilen mekânsal bağımlılık test sonuçlarına göre, Moran istatistiği ( $p=0.027$ ) verilerde mekânsal bağımlılık olduğunu göstermektedir. LM istatistiklerinden sadece  $LM_\rho$  ( $p=0.040$ ) istatistiksel olarak anlamlı olduğu için mekânsal gecikme modeli geçerlidir. Dolayısıyla mekânsal gecikme modeli tahmin edilerek çalışmaya devam edilmiştir.

**Tablo 3:** Mekânsal Gecikme Modeli Tahmin Sonuçları

<b>Bağımlı Değişken:</b> Net göç hızı	<b>Katsayı</b>	<b>p-değeri</b>
Sabit terim	-14.4179	0.254
Gayri safi yurtiçi hasıla	0.000439	0.018**
İşsizlik oranı	-0.150517	0.662
İstihdam oranı	0.066171	0.776
Nüfus artış hızı	0.533027	0.000***
Nüfus yoğunluğu	-0.006728	0.029**
Rho	0.277797	0.010**

R <sup>2</sup>	0.65
Log likelihood	-274.463
AIC	562.927
SWC	579.688

Not: Anlamlılık düzeyi \*0,10 \*\*0,05 \*\*\*0,01

Tablo 3, 2013 yılında Türkiye’de net göç hızının 81 il için mekânsal gecikme modeli tahmin sonuçlarını göstermektedir. Akaike ve Schwarz bilgi kriterlerinde gözlenen azalma, EKK modeline göre, mekânsal gecikme modelinin daha etkin sonuçlar verdiğini göstermektedir. İller bazında net göç hızındaki değişimin %65’i bağımsız değişkenler tarafından açıklanmıştır.

Regresyon modeli sonuçlarına göre, gayri safi yurtiçi hasıla ve nüfus artış hızı net göç hızı üzerinde anlamlı pozitif etkiye sahipken, nüfus yoğunluğu anlamlı negatif etkiye sahiptir. İşsizlik oranı ve istihdam oranı değişkenlerinin katsayıları istatistiksel olarak anlamsızdır.

Mekânsal gecikme katsayısı (rho) istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre net göç hızı komşu illerin net göç hızından da etkilenmektedir. Bu bulgu literatürde yer alan çalışmaların bulguları ile uyumludur. Abar (2011), iller arasında meydana gelen göçün mekânsal etkiler içerdiğini; Öz ve Çelebioğlu (2015) net göç hızında iller arasında mekânsal bağımlılık olduğunu; Tatlı (2017), illerde verilen göç oranlarının komşu illerdeki verilen göçten de etkilendiğini; Topçu (2018), illerin net göç hızlarında mekânsal otokorelasyon olduğunu belirtmişlerdir. Ülkemizde sosyo-ekonomik bakımdan gelişmiş iller net göç almakta, birer çekim merkezi konumuna gelmektedirler.

Dolayısıyla göçler belli başlı merkezlere yönelmekte, bu merkezlerde doygunluğa neden olmaktadır. Bu doygunluğun neticesinde göç bu merkezlerden, yakın merkezlere doğru yönelmektedir (Çelik, 2007).

Çalışmanın bulgularına göre, gayri safi yurt içi hasıla değişkeninin katsayısı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre, gayri safi yurt içi hasıla arttıkça illerin net göç hızı da artmaktadır. Bu bulgu daha önce yapılmış olan çalışmaları destekler niteliktedir. Yamak ve Yamak (1999), kişi başına düşen gelir ile net göç oranları arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, iç göç üzerinde gelir dengesizliğinin etkili olduğunu ve bu etkinin göç alan illerin gelir düzeylerinin yüksek olmasından kaynaklandığı sonucuna ulaşmışlardır. Gür ve Ural (2004), Türkiye’de bir ilin ortalama kişi başına gelir düzeyinin yüksek olmasının net göç oranını arttırdığını belirtmişlerdir. Cebula (2005), kişi başına düşen gelir artışının ülkedeki büyük göçleri olumlu etkilediğini tespit etmiştir. Ercilesun vd. (2011), reel ücretlerde gerçekleşen artışın, net göç hızı üzerinde bir artışla sonuçlandığını belirtmişlerdir. Çetin ve Çetin (2018), kişi başına düşen reel gelir arttığında bölgenin aldığı göçün de arttığını tespit etmişlerdir.

İşsizlik değişkeninin katsayısı negatif fakat istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Literatürde, işsizliğin net göç hızına etkisini araştıran çalışmalarda, işsizliğin katsayısını negatif ancak istatistiksel olarak anlamsız bulan çalışmalara rastlamak mümkündür. Ercilasun vd. (2011), çalışmalarında işsizliğin katsayısını istatistiksel olarak anlamsız negatif olarak bulmuşlardır. Bu durumun ortaya çıkmasına, bireylerin kente göç etme kararında kentsel işsizlik oranını gözetmeden hareket etmesiyle beraber, işsizliğin göz ardı edilmesine ise, söz konusu işsizlik oranının formel sektör işsizlik oranı olmasının neden olabileceğini belirtmişlerdir. Yine, Çetin ve Çetin (2018), iç göçün belirleyicilerini araştırdıkları çalışmalarında, göç ile işsizlik arasında anlamlı bir ilişki bulamamışlardır. Bireylerin göç etme kararlarında yüksek gelir beklentilerinin işsizlik oranının önüne geçmesi nedeniyle bu sonuca ulaşılmış olabileceğini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra net göç hızı ile işsizlik arasındaki ilişkiyi araştıran bazı çalışmalar anlamlı ilişkilere ulaşmıştır. Gür ve Ural (2004) çalışmalarında, kentlerin işsizlik oranının göç alma oranını düşürdüğünü tespit etmişlerdir. Bu bağlamda, göç hareketinin işsizliğin yüksek olduğu bölgelerden işsizliğin düşük olduğu bölgelere doğru gerçekleştiğini, bir kentin işsizlik oranının o kentin

net göç veren bir kente dönüşmesinde etkili olduğunu belirtmişlerdir. Yayar vd. (2016), işsizlik oranının artmasının net göç hızını azaltıcı etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. İllerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin yüksek olmasının kalifiye işgücü oranını da arttırdığını dolayısıyla yeterli sayıda kalifiye işgücünün olmasının iş bulma imkanını da sınırlandığını belirtmişlerdir. Sonuç olarak da, işsizlik oranının net göç hızına etki eden temel bir faktör olmadığı sonucuna varmışlardır. Yine, Albayrak ve Abdioğlu (2017), işsizlik arttıkça net göçün azaldığını, yani ilin göç verdiğini belirtmişlerdir.

İstihdam oranının işareti pozitif ancak istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. İstihdamın göç kararına etkisinin beklentinin tersine negatif olarak elde edildiği, dolayısıyla genelde göçün istihdamın yüksek olduğu yerlere doğru olduğu düşüncesinin her koşulda geçerli olamayabileceğini belirten çalışmalara rastlamak mümkündür (Çatalbaş, Yazar, 2015).

Nüfus artış hızının işareti pozitif olarak bulunmuştur. Buna göre illerin nüfusu artış hızı net göç hızını da arttırmaktadır. Uysal ve Aktaş (2011), net göç hızını açıklayan sosyo-ekonomik göstergeleri, sıralı regresyon modeli ile analiz ettikleri çalışmalarında, nüfus artış hızının net göç üzerinde pozitif etkisi olduğunu elde etmişlerdir. Albayrak ve Abdioğlu (2017), nüfus arttıkça net göçün de arttığını saptamışlardır.

Nüfus yoğunluğu değişkeninin işareti negatif olarak bulunmuştur. Dolayısıyla, illerin nüfus yoğunluğu arttıkça net göç hızı azalmaktadır. Uysal ve Aktaş (2011), çalışmalarında nüfus yoğunluğunun net göç hızı üzerindeki etkisini negatif ancak anlamsız olarak elde etmişlerdir.

## **SONUÇ**

Ülkemizde göçün belirleyicileri ve bölgesel farklılıklarını ele alan çalışmalar çoğunlukla mekânsal etkileri ihmal etmiştir. Bu çalışmada, illerin net göç hızı hareketlerinin açıklayıcı değişkenlere göre irdelenmesi ve coğrafi konuma göre hangi illerde yoğunlaştığının, hangi illerin farklı özelliklerle ya da benzer özelliklerle kümelenme eğiliminde olduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç, söz

konusu illerdeki mevcut mekânsal kutuplaşma problemlerinin belirlenmesi açısından önemlidir.

Çalışmada öncelikle verilerin benzer ya da farklı özelliklerinin ve dağılımının incelenmesi, betimlenmesi kapsamında kantil haritası, küresel mekânsal otokorelasyon ve yerel mekânsal otokorelasyondan faydalanılmıştır. Sonrasında çıkarımlarda bulunmak amacıyla klasik regresyon modeli tahmin edilmiş, mekânsal bağımlılığın varlığının tespit edilmesinin ardından, mekânsal gecikme modeli tahmin edilerek sonuca ulaşılmıştır. Bu bağlamda, net göç hızının mekânsal örüntüsündeki farklılıklar ortaya konarak, net göç hızı ile net göç hızını etkileyen dinamikler arasındaki ilişkinin iller arası dağılımı ele alınmıştır. Dağılım deseni, illerin net göç hızına göre belli bölgelerde kümelenildiğini göstermektedir. Analiz sonuçlarına göre, nüfus artış hızı ve gayri safi yurtiçi hasıla değişkenlerindeki artış net göç hızını arttırırken; nüfus yoğunluğundaki artış ise net göç hızını azaltmaktadır.

Çalışmadaki dikkat çeken bulgulardan biri net göç hızının mekânsal bağımlılık içermesidir. Bu bulgu göçün belirleyicilerinin araştırıldığı çalışmalarda mekânsal etkilerin ihmal edilmesinin yanıltıcı olabileceğini göstermektedir. Mekân etkisi göçün belirleyicileri arasında önemli bir yere sahiptir. Net göç hızı sadece bir yerleşkenin özelliklerinden değil, bununla birlikte komşu yerleşkelerin net göç hızından ve özelliklerinden de etkilenmektedir. Dolayısıyla bu bulgu aynı zamanda net göç hızının komşu iller üzerindeki etkilerini göstermektedir. Net göç hızı komşu iller arasında yayılma eğilimindedir. Bölgesel dengesizliklerin meydana getirdiği mekânsal kutuplaşma illerin net göç hızı için de geçerlidir. Nitekim göçü etkileyen değişkenlerin araştırılmasında coğrafi konum dikkate alınması gereken önemli bir etmendir.

Çalışmada karşılaşılan en büyük zorluklardan biri verilere ulaşmanın güçlüğüdür. Verilere ulaşılabilir olduğunda daha fazla ekonomik, sosyal, demografik değişken modele dahil edilebilir. Ayrıca net göç hızı pozitif olan ve net göç hızı negatif olan iller sınıflandırılıp analiz edilebilir. Bununla birlikte, panel mekânsal veri analizi yöntemleri kullanılarak daha genel sonuçlara ulaşılabilir.

## KAYNAKÇA

- Abar, Hayri (2011). “Türkiye’de İller Arası Göçün Belirleyicileri: Mekansal Ekonometrik Model Yaklaşımı”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Albayrak, Nilcan; Abdioglu, Zehra (2017). “Türkiye’de İç Göçü Etkileyen Faktörlerin Analizi”. *Researcher: Social Science Studies*, 5(10), 293-309.
- Anselin, Luc (1988a). *Spatial Econometrics: Methods and Models*. Studies in Operational Regional Science. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Anselin, Luc (1988b). “Lagrange Multiplier Test Diagnostics for Spatial Dependence and Spatial Heterogeneity”. *Geographical Analysis*, 20(1), 1-17.
- Anselin, Luc (1992). *Spatial Data Analysis with GIS: An Introduction to Application in the Social Sciences*, National Center for Geographic Information and Analysis, University of California, Santa Barbara, Technical Report 92/10.
- Anselin, Luc (1995). “Local Indicators of Spatial Association -LISA”. *Geographical Analysis*, 27(2), 93-115.
- Anselin, Luc; Bera, Anil K.; Florax, Raymond; Yoon, Mann J. (1996). “Simple Diagnostic Tests for Spatial Dependence”. *Regional Science and Urban Economics*, 26(1), 77-104.
- Anselin, Luc; Sridharan, Sanjeev; Gholston, Susan (2007). “Using Exploratory Spatial Data Analysis to Leverage Social Indicator Databases: The Discovery of Interesting Patterns”. *Social Indicators Research*, 82, 287-309.
- Anselin, Luc (1996). “The Moran Scatterplot as an ESDA Tool to Assess Local Instability in Spatial Association”. Fisher, M.; Scholten, H. J.; Unwin, D. (Eds.). *Spatial Analytical Perspectives on GIS in Environmental and Socio-Economic Sciences*, 111-125, London: Taylor and Francis.
- Anselin, Luc (2005). *Exploring Spatial Data with GeoDaTM: A Workbook*. Urbana: University of Illinois, Urbana-Champaign.
- Başel, Halis (2007). “Türkiye’de Nüfus Hareketlerinin ve İç Göçün Nedenleri”. *Journal of Social Policy Conferences*, 53, 515-542.
- Bostan, Hakan (2017). “Türkiye’de İç Göçlerin Toplumsal Yapıda Neden Olduğu Değişimler, Meydana Getirdiği Sorunlar ve Çözüm Önerileri”. *Coğrafya Dergisi*, 35, 1-16.
- Bülbül, Serpil; Köse, Ali (2010). “Türkiye’de Bölgelerarası İç Göç Hareketlerinin Çok Boyutlu Ölçekleme Yöntemi ile İncelenmesi”. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 39(1), 76-81.

- Cebula, Richard J. (2005). "Internal Migration Determinants: Recent Evidence". *International Advances in Economic Research*, 11(3), 267-274.
- Çağlayan, Savaş (2006). "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi". *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 67-91.
- Çatalbaş, Gaye K.; Yazar, Ömer (2015). "Türkiye'deki Bölgeler Arası İç Göçü Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi ile Belirlenmesi". *Alphanumeric Journal*, 3(1), 99-117.
- Çelik, Fatih (2006). "İç Göçlerin İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımı ile Analizi". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27, 149-170.
- Çelik, Fatih (2007). "Türkiye'de İç Göçler: 1980-2000". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 87-109.
- Çetin, Dilek (2012). "Exports and Clusters: A Spatial Econometric Analysis on Ankara and Istanbul Oizs", (PhD Thesis), Middle East Technical University, Ankara.
- Çetin, İrem; Çetin, Semih (2018). "Türkiye'de İç Göçün Belirleyicilerinin Analizi". *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(1), 98-115.
- Dall'erba, Sandy (2005). "Distribution of Regional Income and Regional Funds in Europe 1989-1999: An Exploratory Spatial Data Analysis". *The Annals of Regional Science*, 39(1), 121-148.
- Dücan, Engin (2016). "Türkiye'de İç Göçün Sosyo-Ekonomik Nedenlerinin Bölgesel Analizi". *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 167-183.
- Ercilasun Mustafa; Gencer, E. Ayşen; Ersin, Ö. Ömer (2011). "Türkiye'deki İç Göçleri Belirleyen Faktörlerin Modellenmesi", *International Conference on Eurasian Economies Proceeding Book*, 319-324.
- Fischer Manfred M.; Wang, Jinfeng (2011). *Spatial Data Analysis: Models, Methods and Techniques*. Springer Science & Business Media.
- Getis, Arthur (2007). "Reflections on Spatial Autocorrelation". *Regional Science and Urban Economics*, 37(4), 491-496.
- Goodchild, Michael F.; Janelle, Donald G. (2004). "Thinking Spatially in the Social Sciences". Goodchild, M. F.; Janelle, D. G. (Eds.). *Spatially Integrated Social Science*, Oxford: Oxford University Press, 3-17.
- Gökhan, Ali (2008). "The Determinants of Internal Migration in Turkey", (PhD Thesis), Sabancı University, İstanbul.
- Griffith, Daniel A. (2003). *Spatial Autocorrelation and Spatial Filtering*. Berlin: Springer.
- Gür, Timur Han; Ural, Emel (2004). "Türkiye'de Kentlere Göçün Nedenleri". *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 23-38.



## Türkiye’de İç Göçün Mekansal Analiz Yöntemleriyle İncelenmesi

- Harris, John; Todaro, Michael (1970). “Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis”. *The American Economic Review*, 60(1), 126-142.
- Kandemir, Orhan (2017). “Refah Göstergeleri Bağlamında Türkiye’de İller Arası İç Göç Hareketlerinin Analizi”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 275-288.
- Kırdar, Murat G.; Saracoğlu, D. Şirin (2012). İç Göç, Bölgesel Yakınsama Sorunu ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği. *Turkish Economic Association, Discussion Paper*, No. 2012/75, Ankara.
- Lesage, James P.; Pace, Kelley (2009). *Introduction to Spatial Econometrics*. Boca Raton, FL: Chapman & Hall/CRC.
- Manavgat, Gökçe; Saygılı, R. Fatih (2016). *Türkiye’de İçgöçü Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Uygulama: Mekânsal Panel Veri Analizi*. Second International Conference on Applied Economics and Finance - ICOAEF 2016, Girne American University, North Cyprus.
- Moran, Patrick A. P. (1950a). “A Test for the Serial Independence of Residuals”. *Biometrika*, 37(1/2), 178-181.
- Moran, Patrick A. P. (1950b). “Notes on Continuous Stochastic Phenomena”. *Biometrika*, 37(1/2), 17-23.
- Munro, John (1974). “Migration in Turkey”. *Economic Development and Cultural Change*, 22(4), 634-653.
- Öz, İlyas; Çelebioğlu, Fatih (2015). “The Impacts of Socio-Economic Factors on Migration across Turkish Regions: A Spatial Data Analysis”. *Emc Review*, 10(2), 194-210.
- Özdemir, Dilek (2018). “Türkiye’de Bölgelerarası İç Göç Hareketlerinin Belirleyicileri”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(3), 1337-1349.
- Petersen, William (1958). “A General Typology of Migration”. *American Sociological Review*, 23(3), 256-266.
- Ravenstein, Ernest (1885). “The Laws of Migration”. *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 167-235.
- Ravenstein, Ernest (1889). “The Laws of Migration”. *Journal of the Royal Statistical Society*, 52(2): 241-305.
- Schabenberger, Oliver; Gotway, Carol A. (2005). *Statistical Methods for Spatial Data Analysis*. Boca Raton: Chapman & Hall/CRC.
- Tatlı, Suna (2016). “Mekânsal Ekonometrik Modeller ve Türkiye’de İç Göçün Belirleyicilerinin Analizi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

471

IJSS 14/2  
Aralık  
December  
2021

TC Kalkınma Bakanlığı, İstihdam ve Çalışma Hayatı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), Ankara, 2014. Erişim adresi: [http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/10\\_Goc-1.pdf](http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/10_Goc-1.pdf)

Tobler, Waldo R. (1970). "A Computer Movie Simulating Urban Growth in the Detroit Region". *Economic Geography*, 46(sup1), 234-240.

Todaro, Michael (1969). "A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries". *The American Economic Review*, 59(1), 138-148.

Topbaş, Ferhat; Tanrıöver, Banu (2009). "Türkiye'de İç Göç Akımları Üzerine Bir Çalışma: Lowry Hipotezi". *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 93-104.

Topçu, Çiğdem (2018). "Düzyey 2 Bölgelerinde İç Göçün Nedenlerinin Mekânsal Ekonometri ile İncelenmesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Uysal, Mehmet; Aktaş, Serpil (2011). "Sıralı Regresyon Analizi ile Türkiye'deki İç Göçleri Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3), 191-200.

Yakar, Mustafa (2013). "Türkiye'de İller Arası Net Göçlerle Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Arasındaki İlişkinin Coğrafi Ağırlıklı Regresyon ile Analizi". *Ege Coğrafya Dergisi*, 22(1), 27-44.

Yakar, Mustafa; Saraçlı, Sinan (2010). "Türkiye'de İller Arası Net Göç ile Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi Arasındaki İlişkilerin Analizi". *Nature Sciences*, 5(2), 46-59.

Yamak, Rahmi; Yamak, Nebiye (1999). "Türkiye'de Gelir Dağılımı ve İç Göç". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 16-28.

Yayar, Rüştü; Uçgunoğlu, Meltem; Demir, Yusuf (2016). "Türkiye'de İç Göçün Belirleyicileri". *International Conference on Eurasian Economies Bildiriler Kitabı*, İstanbul: Eurasian Economists Association, 421-430.

Yüceol, Hüseyin M. (2011). "Türkiye'de İller Arası İşsizlik Oranı Farklılıkları, Göç ve Ekonomik Kalkınma". *Sosyoekonomi*, 15(15), 29-54.

Zeren, Fatma (2011). "Mekânsal Ekonometri ve Mekânsal Panel Ekonometri Yaklaşımları: AB Üye Ülkeleri için Gelir Yakınsama Hipotezi Üzerine Bir Uygulama", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

## SUMMARY

The migration of individuals from one place to another is based on numerous economic and socio-cultural reasons. In the context of these reasons, development differences between regions are also expected to affect migration.

There are economic development differences between regions as well as countries. While some regions in the country have a developed structure, others might lag behind. Therefore, such a difference between regions is expected to affect migration movements. Differences in the levels of economic development between regions are at the basis of economic causes of migration. In this context, labor is expected to migrate from economically lagging regions to developed regions. Thus, these developed migration-receiving regions become centers of attraction for migration. After these developed regions attracting migration reach a certain occupancy over time, the migration spreads towards the surrounding provinces (Çelik, 2007; Kandemir, 2017).

In this context, this study aims to investigate the net migration rates differences in Turkey on a provincial basis and to determine the factors affecting the net migration rates by adopting spatial analysis techniques that offer the opportunity to analyze the differences between regions. For this purpose, the spatial pattern of the net migration rate was examined, and by reviewing the variables that are expected to be related to migration, such as the Gross Domestic Product, unemployment rate, employment rate, population density, population growth rate, the impacts of these variables on the net migration rate have been revealed.

The study was carried out primarily by describing the data, investigating the distribution, and then estimating empirical models to make inferences. Within the scope of the description of spatial data, local spatial autocorrelation and global spatial autocorrelation were used, and regression model prediction methods were employed to estimate empirical models.

As part of the description of spatial data, a quantile map regarding the net migration rate was created. According to the quantile map, provinces with a net migration rate between 5.27 and 39.78 are in the highest net migration rate region, whereas the provinces with a net migration rate between -32.99 and -8.34 are in the lowest net migration rate region. The net migration rate is very high in the provinces of Turkey that are in a good state in terms of socio-economic development, whereas the net migration rate in the southeast and eastern provinces, which are not in good condition in terms of socio-economic development, is very low.

Again, within the scope of the description of the data, a Moran scatterplot was created by using the queen contiguity weight matrix to investigate the relationship between the net migration rate in any province and the net migration rate in neighboring provinces. LISA analysis, a local indicator of spatial association, was employed to examine whether the observation values show a regionally significant spatial cluster or divergence. We see in the Moran scatterplot that the net migration rate of the provinces is concentrated in regions with positive autocorrelation. Also, the Moran I value, calculated as 0.335, indicates that the net migration rate has positive spatial autocorrelation.

474

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

In the empirical modeling phase, a regression model was formed to identify the impact of variables that are considered to influence the net migration rate in Turkey. Upon analyzing the results obtained through the regression analysis, it was seen that as the population growth rate and the gross domestic product increase, the net migration rate increases; and as the population density increases, the net migration rate decreases, that is, the province becomes a province of emigration. This finding shows that most migration between the provinces in our country is caused by economic and demographic reasons.

At the later stages in the study, spatial dependency tests have been applied to determine whether the provinces included in the analysis were affected by contiguity relations. According to the spatial dependency test results, the spatial lag model is valid. Therefore, the study continued through the estimation of the spatial lag model.

When the results obtained from the spatial delay model are examined, it is seen that the spatial lag coefficient ( $\rho$ ) is statistically significant. Accordingly, the net migration rate is also affected by the net migration rate of neighboring provinces. This remarkable finding of the study shows that the net migration rate includes spatial dependence. In other words, the net migration rate is influenced not only by the characteristics of a site but also by the net migration rates and characteristics of neighboring settlements. Therefore, the net migration rate tends to spread among neighboring provinces. Spatial polarization caused by regional imbalances is also valid for the net migration rate of the provinces. In fact, one of the most important results of the study is that geography is an important factor that should be taken into consideration in the examination of the factors affecting the net migration rate.

**FİLİPİNLER CUMHURİYETİ TURİZM  
COĞRAFYASINDAN BİR KESİT: SAMAR ADASI\***

*Emin ATASOY\*\**, *Alaattin KIZILÇAOĞLU\*\*\**, *Furkan İNAN\*\*\*\**

Makale Geliş Tarihi-Received: 06.10.2020  
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 20.09.2021  
DOI: 10.37093/ijisi.873385

475

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

**ÖZ**

*Filipinler'in üçüncü en büyük adası olan Samar, Visayas Adalar Grubu içinde yer alır. Filipin takımadalarının orta kesimlerinde yer alan ada dünyanın en kalabalık nüfuslu 40. adasıdır. Hem seyrek nüfuslu hem de volkanik kökenli bir ada olup, kıyılarında çok sayıda mangrov ormanı, atol ada ve mercan resifi yer almaktadır. Samar Adası'nun batısında Visayan Denizi, doğusunda Filipinler Denizi ve güneyinde de Leyte Körfezi yer almaktadır. Bu araştırmada Samar Adası'nın coğrafi konumu, doğal ve beşeri özellikleri açıklandığı gibi turizm çekicilikleri ve doğa koruma alanları da*

---

\* Bu çalışma "2219-Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı" kapsamında TÜBİTAK - BİDEB tarafından 2020 yılında kabul edilen ve Emin Atasoy tarafından yürütülen "Siyasi, İktisadi ve Beşeri Coğrafya Perspektifinden Filipinler Cumhuriyeti ve Türkiye-Filipinler Etkileşimi" başlıklı araştırma programının bilimsel çıktılarından biridir.

\*\* Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Bursa/Türkiye. [eatasoy@uludag.edu.tr](mailto:eatasoy@uludag.edu.tr), ORCID:0000-0002-6073-6461.

\*\*\* Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Balıkesir/Türkiye. [alaattin@balikesir.edu.tr](mailto:alaattin@balikesir.edu.tr), ORCID: 0000-0002-2050-4244.

\*\*\*\* Uzm., Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Balıkesir/Türkiye. [furkan.inan@baun.edu.tr](mailto:furkan.inan@baun.edu.tr), ORCID: 0000-0002-9946-5216.

*kısaca ele alınmıştır. Çalışmada hem adanın coğrafi özellikleri hem de doğal ve tarihsel-kültürel çekicilikleri irdelenerek adanın turizm potansiyeli resmedilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında, Samar Adası'nın en önemli turizm avantajları irdelenmiştir.*

**Anahtar Kelimeler:** Samar Adası, Doğu Visayas Adaları, Filipinler Cumhuriyeti, Turizm Potansiyeli, Filipin Adaları.

**A SECTION OF TOURISM GEOGRAPHY OF THE  
REPUBLIC OF THE PHILIPPINES: SAMAR ISLAND**

**ABSTRACT**

*Samar, the third largest island in the Philippines is part of the Visayas Islands Group. Located in the middle of the Philippine archipela, the island is the 40th most populous city in the world. It is an island of both sparsely populated and volcanic origin, and there are numerous mangrove forests, atoll islands and coral reefs on its shores. To the west of Samar island is the Visayan sea, the Philippines sea to the east and the Gulf of Leyte to the south. In this study, the geographical location, natural and human characteristics of the island of Samar are explained, as well as tourism attractiveness and nature conservation areas are discussed briefly. In the study, both the geographical characteristics of the island and its natural and historical-cultural attractiveness were examined and the island's tourism potential was tried to be painted. In the conclusion of the study, the most important tourism advantages of the island of Samar were examined.*

**Keywords:** Samar Island, Eastern Visayas Islands, Republic of the Philippines, Tourism Potential, Philippine Islands.

**477**

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

## GİRİŞ

Asya'nın güneydoğusunda yer alan, kıtanın en kalabalık Katolik nüfuslu ülkesi olan Filipinler, aynı zamanda dünyanın en çok adaya sahip ülkelerinden biridir. Yaklaşık olarak İtalya büyüklüğünde bir ülke olan Filipinler Cumhuriyeti'nin toplam alanı 298 170 km<sup>2</sup> olup, bunlardan Luzon, Mindanao, Negros, Leyte, Samar, Palawan, Cebu, Masbate, Mindoro ve Bohol ülkenin en büyük adalarını oluşturmaktadırlar (Bayar, 2011; Timor, 2002; Atalay, 2007; Atasoy, 2018). Filipinler Cumhuriyeti 105 milyonu aşan nüfusuyla dünyanın en kalabalık nüfuslu 12. ülkesidir ve yüzölçümü bakımından da dünyada 71.sırada yer almaktadır. Ülkenin kuzey-güney istikametindeki uzunluğu yaklaşık 1850 km olup, doğu-batı istikametindeki maksimum genişliği ise 1100 km'ye kadar ulaşmaktadır (Harita 1).

478

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

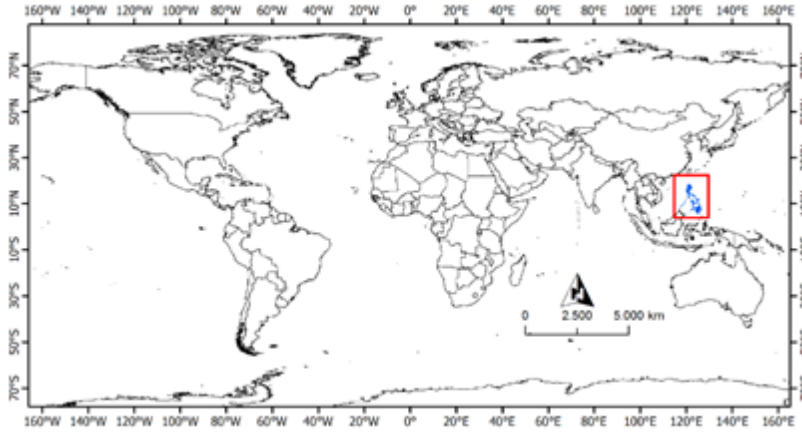
Filipinler Cumhuriyeti, Muson ülkesi ve Uzakdoğu Cumhuriyeti olması, Güneydoğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN) üyesi, Pasifik bir ülke olması ve son olarak hiç kara komşusu olmayan adalar ülkesinden oluşması ile dikkat çekmektedir. Ayrıca tamamı deniz ve okyanuslarla çevrili olan Filipinler'in toplam kıyı uzunluğu 36289 kilometre olup dünyanın en uzun kıyı şeridinde sahip beşinci ülkesidir. Topraklarında barındırdığı 90 milyondan fazla Katolik ve 6 milyondan fazla Müslüman ile bu adalar devleti aynı zamanda hem Hristiyan dünyasının hem de İslam coğrafyasının bir parçasını oluşturmaktadır. Dünyanın en büyük Müslüman ülkesi olan Endonezya, Asya kıtasının en sanayileşmiş ülkesi olan Japonya ve dünyanın en kalabalık nüfuslu devleti olan Çin Halk Cumhuriyeti ile deniz komşuluğu olması Filipinler Cumhuriyeti'ne bazen jeopolitik avantajlar bazen de jeopolitik dezavantajlar sunmaktadır (Harita 1).<sup>1</sup>

Filipin takımadaları kuzeyden ve batıdan Güney Çin Denizi, doğudan Filipinler Denizi, güneyden Sulavesi Denizi, güneybatıdan da Sulu Denizi ile çevrilidir. Bir başka anlatımla bir Uzakdoğu devleti olarak Filipinler Cumhuriyeti dört farklı denizle çevrili olup tüm bu denizler Büyük Okyanus (Pasifik Okyanusu) havzasının bir parçasıdır.

<sup>1</sup> Bakınız: Atasoy, E. (2018) "Muslim Communities in the Philippines from the Perspective of Political Geography and Ethnogeography", Journal of History Culture and Art Research, Vol. 7, No. 2, June 2018.



Filipinler Cumhuriyeti Türkiye’de pek tartışılmayan ve bilimsel eserlere genelde konu olmayan bir Uzakdoğu ülkesidir. Özellikle Filipin adalarının coğrafi özellikleri ve turizm kaynakları ile ilgili ülkemizde yok denilecek kadar az bilimsel eser vardır. Bu nedenle bölgesel coğrafya odaklı bu araştırmanın öncelikli amacı Samar Adası’nın başlıca turizm çekiciliklerini ve turizm potansiyelini Türkiye’deki okuyuculara tanıtmaktır.



**Harita 1:** Filipinler Cumhuriyeti Lokasyon Haritası.

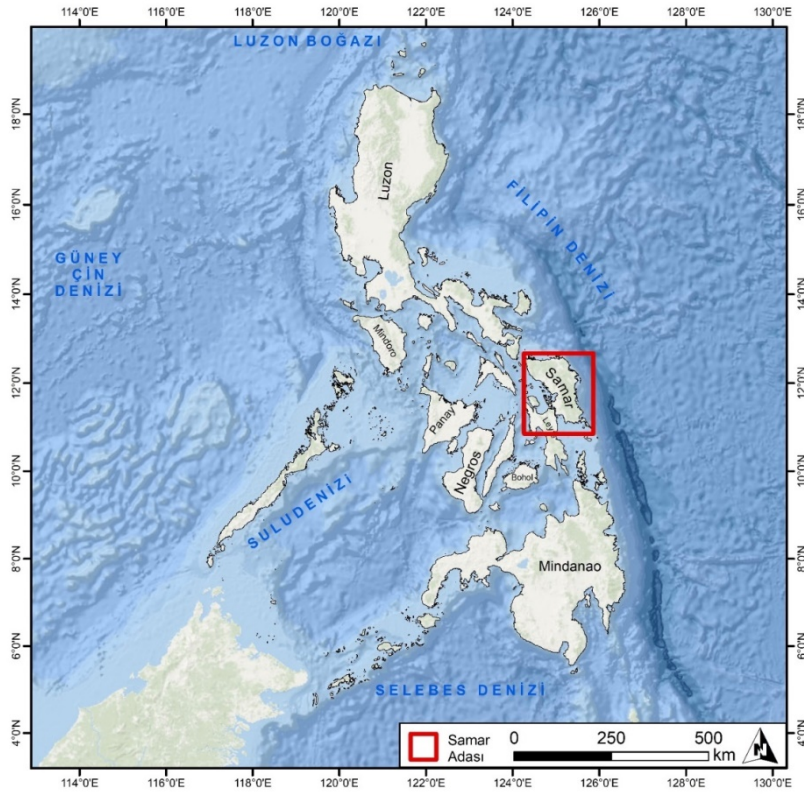
## 1. SAMAR ADASI’NIN COĞRAFİ KONUMU VE BAŞLICA ÖZELLİKLERİ

Dünyanın etrafını gemilerle çepeçevre dolaşmak için İspanyol Bayrağı altında sefere çıkan Macellan 16 Mart 1521 tarihinde Samar’a ulaşan ilk Avrupalı olmuştur. Böylece Samar Avrupalı gezginler tarafından Filipinler’in ilk keşfedilen adası olmuş ve ilk adı da San Lazaro olmuştur. 1521 yılında İspanyollar iniş yapmadıkları için adaya herhangi bir yerleşme de kurmamışlardır. Avrupalılar arasında Samar Adası’na 1543 yılında İspanyol gezgin Ruy López de Villalobos ilk kez ayak basmıştır.

Samar Adası Visayas adalarının en büyük 3 adasından biridir ve Doğu Visayas Adalar grubunda yer alır (Harita 2). Merkezi Filipinlerde yer alan Samar Adası’nın batısında Leyte, Biliran, Daram

ve Masbate Adaları, güneyinde Leyte Körfezi, Dinagat ve Homonhon Adaları, doğusunda Büyük Okyanus ve kuzeybatısında da ülkenin en büyük adası olan Luzon yer alır. San Juanico Boğazı ve Janbatas Kanalı Leyte Adası'nı Samar Adası'ndan ayırmaktadır. San Juanico Boğazı üzerinde Filipinlerin en uzun ve en güzel köprüsü olan San Juanico Köprüsü yer alır.<sup>2</sup> (Harita 2).

480  
IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021



**Harita 2.** Samar Adası'nın Lokasyon Haritası.

<sup>2</sup> Pan-Filipin Karayolu'nun bir parçası olan San Juanico Köprüsü, San Juanico Boğazı'nın doğusundaki Samar ile batısındaki Leyte adalarının kıyılarını birbirine bağlamaktadır. Köprü'nün toplam uzunluğu 2162 m'dir, bu da onu sadece Filipinler'de değil, Güneydoğu Asya'da en uzun köprü yapar.

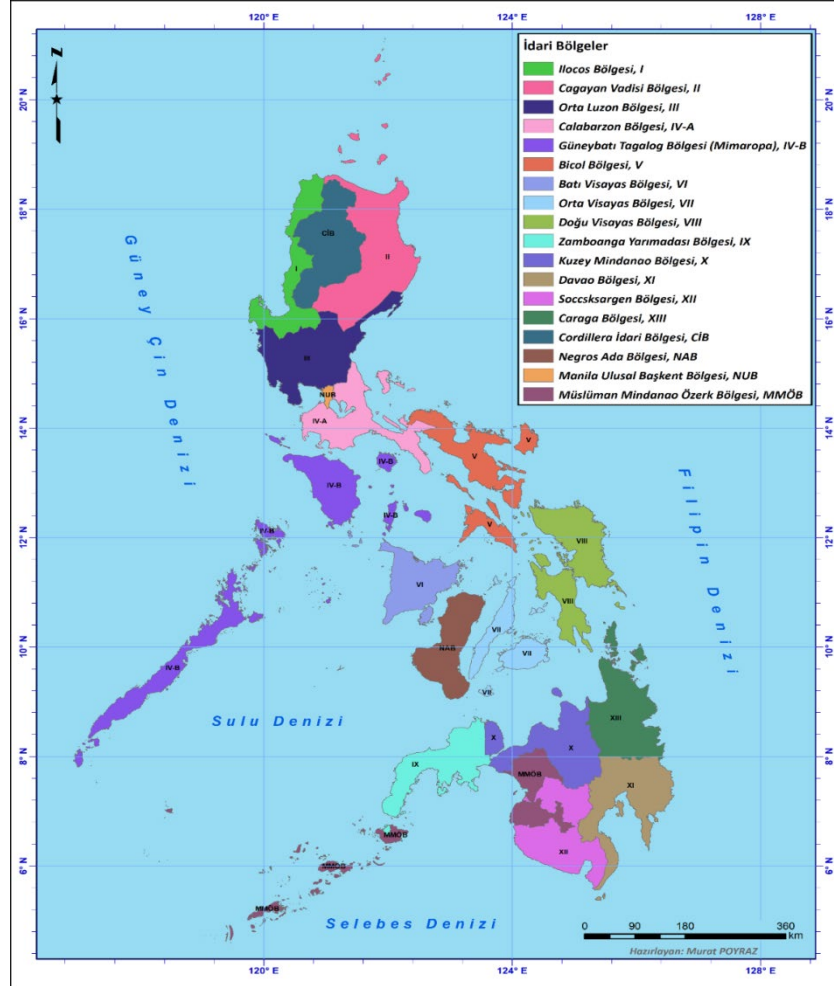
Doğu Visayas Adalar grubunun en doğu adası olan Samar, Luzon Adası'nın güneyindeki Bicol Yarımadası'nın güneydoğusunda yer alır; San Bernardino Boğazı ikisini birbirinden ayırır. Filipinlerin en büyük üçüncü adası olan Samar Adası'nın uzunluğu (kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda) 241 km, genişliği ise (en geniş yerinde) 121 kilometredir. Adanın toplam yüzölçümü<sup>3</sup> 13429 km<sup>2</sup> toplam nüfusu da 2 milyona yaklaşmaktadır. Matematik konum olarak Samar Adası 10°54' - 12°42' kuzey enlemleri ve 124°15' - 125°52' doğu boylamları arasında yer alır (Chirikov, 2008). Özetle, Samar Adası Filipinler Cumhuriyeti'nin üçüncü ve dünyanın 63. en büyük adasıdır ve dünyanın en kalabalık nüfuslu 40. adasıdır. Filipin Cumhuriyeti sınırları içinde sadece Luzon ve Mindanao Adaları Samar'dan daha büyük alana sahiptirler.

**481**

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

---

<sup>3</sup> Samar Adası'nın yüzölçümü ile ilgili farklı kaynaklar farklı değerler vermektedirler. Ana Britanica'ya göre adanın alanı 13080 km<sup>2</sup>'dir, wikipedia İngilizce sitesine göre adanın alanı 13429 km<sup>2</sup>'dir, Rus kaynaklarına göre adanın alanı 12849 km<sup>2</sup>'dir.



Harita 3: Filipinler Cumhuriyeti İdari Bölgeler Haritası

Samar'ın güneyinde, İkinci Dünya Savaşı'nın en şiddetli ve en meşhur deniz savaşlarından biri olan Leyte Körfezi Muharebesi'nin bulunduğu Leyte Körfezi bulunur. Adanın en büyük kenti olan Calbayog Samar Adası'nın başkentidir. Catbolagan, Borongan, Laoang, Dolores, Catarman, Las Navas, La-Pas ve Oras yerleşmeleri Samar Adası'nda yer alan diğer büyük kentlerdir (Chirikov, 2008).

Girintili-çukuntulu ama alçak kıyılara sahip olan Samar Adası'nın en büyük körfezleri Villareal, Maqueda, Bantayan, Gambatutay, Silanga, Libtong, Laoang, Gamay, Matarinao ve San Pablo'dur. Yüksekliği fazla olmayan adanın büyük bir bölümü tropikal yağmur ormanlarıyla kaplı olduğundan dolayı Samar, Filipinlerin en yeşil adalarından biri sayılır. Adanın büyük bir bölümü ovalardan, alçak tepelik sahalardan, akarsu vadilerinden ve tropikal ormanlardan oluşmaktadır (Manuela, 2015; Shan vd., 2000; Lukanov vd. 2005). Yüksek dağlardan yoksun olan adanın en yüksek tepeleri şunlardır: Huraw (890 m.), Mactaon (683 m.), Capoto-on (555 m.), Yaua (545 m.), Canyaba (540 m.), Sohoton (522 m.), Saamong (500 m), Bingo (477 m.), Asgad (475 m.) ve Bihag (455 m.). Özetle Samar Adası sınırları içinde 900 metreden daha yüksek bir dağ kütlesi yer almaz.<sup>4</sup>

**Tablo 1:** Samar Adası'nın Genel Özellikleri

Yer Aldığı Adalar Grubu: Doğu Visayas	Toplam Nüfus: 1,9 milyon
Kapsadığı Eyalet: Samar, Kuzey Samar ve Doğu Samar	Aritmetik Nüfus Yoğunluğu: 148 kişi/km <sup>2</sup>
Yüzölçümü: <sup>5</sup> 13 429 km <sup>2</sup>	En Büyük Kent: Kalbayog
En Yüksek Nokta: Huraw (890 m.)	En Büyük Yerleşmeler: Katalbogan, Borongan, Laoang, Dolores, Katarman, Las Navas, La-Pas, Oras
En Uzun Akarsu: Las Navas <b>En Büyük Göl</b> Pogtak Catch Basin	<b>Matematik Konum:</b> 10°54' - 12°42' kuzey enlemleri ve 124°15' - 125°52' doğu boylamları

Samar, Leyte ve Biliran Doğu Visayas Bölgesinin en büyük adalarıdır. Bir başka deyişle idari sınırlar bakımından Samar Adası Doğu Visayas Bölgesinde, coğrafi sınırlar bakımından ise Doğu Visayas Adalar

<sup>4</sup> Bakınız: Chirikov, A. I., Pozdnyak, G. V., Kamenskaya, İ. Y., (2008) *Atlas Mira*. İzdatelstvo Oniks, Moskova.

<sup>5</sup> Samar Adası'nın yüzölçümü ile ilgili farklı kaynaklar farklı değerler vermektedirler. Ana Britanica'ya göre adanın alanı 13080 km<sup>2</sup>'dir, wikipedia İngilizce sitesine göre adanın alanı 13429 km<sup>2</sup>'dir, Rus kaynaklarına göre adanın alanı 12849 km<sup>2</sup>'dir.

Grubunda yer almaktadır (Harita 2). Samar Adası sınırları içinde 3 eyaletin (il) toprakları yer almaktadır: Samar, Kuzey Samar ve Doğu Samar. Ada sınırları içinde faaliyet gösteren başlıca havaalanları şunlardır: Adanın kuzeybatısında Catarman kentinde yer alan "Catarman National Airport", adanın batı kıyılarında Calbayog kenti yakınlarında yer alan "Calbayog Airport", adanın doğu kıyılarında Borongan kenti yakınlarında yer alan "Borongan Airport", adanın güneydoğu ucunda Guiuan kenti yakınlarında yer alan "Guiuan Airport" ve adanın batı kıyılarında yer alan Catbalogan kenti yakınlarındaki "Catbalogan City Airport".<sup>6</sup>

484  
IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

XVI. yüzyıla kadar İspanyol fatihler ortaya çıkmadan önce, ada birçok isim altında biliniyordu: "Samal", "Ibabao" ve "Tandaya". Aslında Samar adı "samad" kelimesinden gelir, bu da "kesilmiş" "bölünmüş" "parçalanmış" anlamına gelir ve adanın coğrafi görünümünü mümkün olan en iyi şekilde karakterize eder. Çok sayıda akarsu vadisi ile parçalanmış jeomorfolojik yüzeylere sahiptir. Alüvyon vadiler, az eğimli ovalar, alçak tepeler, girintili kıyılar ve körfezler, volkanik araziler ve yoğun tropikal ormanlar adada en sıkça görülen coğrafi unsurlardır. Adanın merkezinde, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan alçak dağ sırası (en yüksek noktası 850 metre), Ulot Irmağı vadisi tarafından ortadan ikiye bölünür. Dolores, Oras, Ulot, Pambujan ve Gandara, Samar Adası sınırları içinde yer alan en büyük akarsulardır. Adada nehir boyutunda büyük ve geniş yataklı bir akarsu yoktur (Chirikov, 2008). Samar Adası'nda yer alan akarsular okyanusa sularını boşaltırken derin ve uzun haliçler oluştururlar, ayrıca kısa boylu ve aşağı kesimlerde nehir ulaşımına elverişlidirler. Samar Adası'nın en büyük gölleri şunlardır: Pogtak Catch Basin, Cayaocan, Protected Watershed ve Catbolagan Watershed (Chirikov, 2008).

Ada topraklarının büyük bir bölümü düzdür, tropikal floranın gelişimi için elverişli doğal koşullar yaratan akarsu çökelleri ve volkanik topraklar yaygındır. Samar, dünyanın en önemli ekolojik bölgelerinden biri olarak kabul edilir. Çünkü nadir ve endemik

---

<sup>6</sup> Daha detaylı bilgi için bakınız:

- <https://www.openstreetmap.org/>
- <https://www.google.com/maps>
- <https://mapcarta.com/>

olanlar da dahil olmak üzere birçok farklı bitki ve hayvan türünün bozulmamış doğası burada korunmuştur. Bu yüzden en büyük uluslararası çevre kuruluşu olan Dünya Doğayı Koruma Vakfı (WWF) projelerinin bir bölümünü bu değerli ve ilginç adada uygulamaktadır.<sup>7</sup>

### **1.1. Samar Adası'nın Turizm Çekicilikleri ve Turizm Potansiyeli**

Samar Adası tarihsel-kültürel çekicilikleriyle değil doğal-ekolojik çekicilikleriyle yabancı turistleri cezbeden bir adadır. Zengin doğal ekosistemler, devlet tarafından koruma altına alınmış özel sahalar ve bakir zengin ekolojik adalar Samar Adası ve çevresinin kuşkusuz olarak en büyük turizm zenginliğini oluşturmaktadırlar. Mercan resifleri, mağaralar, şelaleler, mangrov ormanları, ilginç kıyı oluşumları, göller, plajlar, ilginç atol Adaları ve korunmuş tropikal ormanlar Samar Adası ve çevresinin en önemli doğal turizm çekicilikleridir (Tablo 2). Aşağıdaki satırlarda bu doğa koruma alanlarının en önemlileri açıklanmıştır.

Samar Adası ve Yakın Çevresinde Yer Alan Başlıca Doğa Koruma Alanları Şunlardır:

- Samar Tabiat Parkı
- Sohoton Doğa Parkı
- San Vicente Deniz Koruma Bölgesi
- Biri Larosa Doğa Koruma Alanı
- Guiuan Doğa Koruma Alanı
- Jicontol Doğa Koruma Alanı

<sup>7</sup> Daha detaylı bilgi için bakınız:

- <http://philippine.ru/visayas.html>
- <http://www.filipinostaff.ru/>
- <https://tonkosti.ru>
- <https://www.votpusk.ru/>
- <https://www.traveling-up.com>
- <https://www.pna.gov.ph/>

- Lalaguna Mangrove Eco-Park
- Minasangay Adası Ecolojik Park Alanı
- Coalargo Ulopato Adası Ulusal Orman Alanı
- Samar Mangrove Individual Plus Tree Area Ulusal Orman Alanı
- Cabugawan Mangrove Eco-Park

Samar Adası'nın güneyinde, yaban domuzu ve makak maymunlarının görüldüğü Sohoton Doğa Parkı yer almaktadır. Yağmur ormanlarıyla ünlü doğa parkının toplam alanı 840 hektardır. Parkın önemli bir bölümü akarsulardan, mağaralardan, şelalelerden ve vadilerden oluşmaktadır. Yosun ve çalılarla kaplı bu akarsu vadilerinde bir tekne kiralayıp tekne gezisine çıkıp kireçtaşı mağaraları keşfedilebilir.

486

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Samar Adası'nın bir başka doğal cazibe merkezi Katubing ırmağı üzerindeki basamaklı Pinipiscan şelaleleridir. Müthiş güzel bir manzaraya sahip olan bu şelaleler adaya gelen ziyaretçiler tarafından mutlaka görülmelidir. Fakat bu doğa harikasına giden yol pek te kolay değildir. En yakın kasabadan gelen yol yaklaşık 2 saat sürer, şelaleye varmak için asfaltlı yol olmadığı için kayalara ve eğimli yamaçlara tırmanmak gerekir. Adanın batısında yer alan Kalbayog kenti yakınlarında yer alan Bangon ve Blanca Aurora şelalelerine giden düzgün yol olmasa da göz kamaştırıcı görünüşleriyle turistlerin adadaki başlıca ziyaret yerlerinin başında gelirler.<sup>8</sup>

Samar Adası'nın kuzeybatı kıyılarında yer alan Calbayog kenti "Filipinlerin şelaleler başkenti" olarak bilinir. Çünkü bu yörede

---

<sup>8</sup> Samar Adası'yla ilgili daha detaylı bilgi için bakınız:

- <https://www.blinktravel.guide/philippines/>
- <https://www.leytesamardailynews.com/>
- <https://pia.gov.ph/>
- <https://www.pna.gov.ph/>
- <https://journal.tinkoff.ru/philippines/>
- <http://www.tostay.ru/samar/>
- <https://tochka-na-karte.ru/Goroda-i-Gosudarstva/6314-Samar.html>
- <https://www.votpusk.ru/country/kurort.asp?CN=PH&CT=PH39>



yaklaşık 20 şelale yer almaktadır. Samar Adası'nın kuzeybatı kesimlerinde San Isidro kasabasının güneyinde ve Calbayog kentinin kuzeyinde yer alan Bangon<sup>9</sup> ve Tarangban şelaleleri<sup>10</sup> hem serinlemek ve piknik yapmak için hem de şelalelerin oluşturdukları doğal havuzlarda yüzmek için ideal ortamlar sunmaktadır. Bugtong kasabasının hemen doğusunda Tinaplakan köyü yakınlarında yer alan Tarangban şelaleleri Filipinlerin en görkemli şelalelerinden biridir. Bu şelaleleri ziyaret edenler aynı akarsu vadisi üzerinde yer alan "Hugpoan River Park" sahasını da mutlaka görmelidir. Yaklaşık 60 metre yüksekliğindeki Bangon Şelalesi 3 katmanlı veya 3 seviyeli farklı küçük şelalelerden oluşmakta ve Tarangban şelalesinin hemen batısında yer almaktadır. Kaskad sistemli Bangon Şelalesinin en üst kısımda, yüzmek için yeterince geniş ve dalış için yeterince derin olan yaklaşık 30 metre çapında dairesel bir havuz bulunmaktadır. Gelen ziyaretçiler bu havuzda serinlemekte ve yüzmektedirler. Bangon şelalelerini ziyaret eden turistler aynı yörede yer alan Guinogo-an ve Lungsod mağaralarını da görmelerinde fayda vardır. Ayrıca Calbayog kentini ziyaret eden turistlere aynı yörede yer alan Laric, Veriato ve Busay şelalelerini de görmeleri tavsiye edilir (Kristev, 2014; Manuela, 2015; Özgüç, 2011).

Samar Adası'nın hemen batısında yer alan Dalupiri ve Capul Adaları tarihsel-kültürel çekicilikleriyle, doğal güzellikleriyle ve تنها plajlarıyla her yıl çok sayıda turist ağırlamakta ve bölgenin önemli

<sup>9</sup> Bangon şelalelerine yerli halk Bugtong adını verdiği için dolayı bazı kaynaklarda "Bangon-Bugtong Falls" olarak adlandırılmıştır. Bakınız: <https://www.vigattintourism.com/tourism/articles/Bangon-Bugtong-Falls-One-of-the-Most-Majestic-Scenic-Spots-in-Calbayog-City>.

<sup>10</sup> Bangon ve Tarangban şelaleleri ile ilgili bakınız:

- <https://outoftownblog.com/travel-guide-tarangban-falls-in-calbayog-city-samar/>
- <https://thelittlelai.com/2017/09/19/bangon-falls-a-short-visit-to-the-enticing-gem-of-calbayog-city/>
- <https://www.vigattintourism.com/tourism/articles/Bangon-Bugtong-Falls-One-of-the-Most-Majestic-Scenic-Spots-in-Calbayog-City>
- <https://www.idreamedofthis.com/bangon-and-tarangban-falls-in-calbayog-samar/>
- <http://www.pinoymountaineer.com/2007/12/bangon-bugtong-falls.html>

turizm merkezlerini oluşturmaktadırlar. Samar Adası'nın hemen batısında yer alan Dalupiri Adası bölgenin en ilginç adalarından biridir. Victoria ve San Isidro kasabalarının hemen batısında yer alan adayı Samar Adası'ndan Dalupiri Boğazı ayırır. San Antonio Dalupiri Adası'nın tek büyük kasabasıdır. Rizal, Dalupirit, Venisitahan ve Pılar adanın diğer önemli kırsal yerleşmeleridir. San Antonio ilçe sınırları içinde yer alan Dalupiri Adası'nın toplam alanı sadece 27 km<sup>2</sup> olup yaklaşık 10000 kişiyi barındırmaktadır. Düz ovalar, alçak tepelik araziler ve beyaz kumsallar adanın en önemli doğal unsurlarını oluşturmaktadırlar. Adanın orta kesimlerinde yer alan 35 metre yüksekliğindeki bir tepe Dalupiri Adası'nın en yüksek noktasıdır. Dalupiri Adası'nın kuzeydoğusunda yer alan Lagbangan bu küçük adanın tek büyük gölüdür. Adanın verimli ovalarında genelde mısır ve Hindistan cevizi yetiştirilmektedir.<sup>11</sup>

Uzun ve تنها beyaz plajlarıyla ünlenmiş olan Dalupiri Adası'nın başlıca turizm çekicilikleri şunlardır: Flying Dog Beach, Francisco Beach Resort, Seashore Spring Beach Resort, Puro Beach Resort, Lagbangan Gölü, San Antonio Municipal Plaza, San Antonio de Padua Parish Kilisesi, Lagbangan Eco Park & Beach Resort, EWP Island Beach Resort ve Santa Cruz Chapel. Dalupiri adasında dört veya beş yıldızlı lüks konaklama tesisi yoktur. Ada sınırları içindeki başlıca ekonomik fiyatlı oteller ve konaklama tesisleri şunlardır: Villa Roma Resort, Octopussy Bungalow Beach Resort, Cristal Sand Beach Resort ve Haven Of Fun Beach Resort.<sup>12</sup> Küçük bir havalimanına

<sup>11</sup> Samar Adası'yla ilgili daha detaylı bilgi için bakınız:

- <https://www.blinktravel.guide/philippines/>
- <https://www.leytesamardailynews.com/>
- <https://pia.gov.ph/>
- <https://www.pna.gov.ph/>
- <https://journal.tinkoff.ru/philippines/>
- <http://www.tostay.ru/samar/>
- <https://tochka-na-karte.ru/Goroda-i-Gosudarstva/6314-Samar.html>

<sup>12</sup> Daha detaylı bilgi için bakınız:

- <https://www.agoda.com/tr>
- <https://www.hotelplanner.com/>
- <https://www.booking.com/>
- <https://www.trivago.com/>
- <https://www.tripadvisor.com/>

sahip olan Dalupiri Adası'nın koyları ve beyaz plajları çok sakin, çok temiz ve sessiz olduklarından genelde deniz turizmi için tercih edilmektedir.

Dalupiri Adası'nın batısında ve San Vicente Adaları'nın doğusunda yer alan Capul Adası Capul boğazıyla Dalupiri Adası'ndan ve Naranjo Boğazıyla da San Vicente Adaları'ndan ayrılır. Adanın toplam alanı sadece 36 km<sup>2</sup> olup 14000 kişilik nüfusa sahiptir. Ada sınırları içinde 14 kırsal yerleşme yer almaktadır. Capul, San Luis, Sagaosawan, Aguin, Sawang, Uson, Jubang ve Landusan adanın en büyük kırsal yerleşmeleridir. İspanyol döneminde inşa edilmiş olan tarihi Capul gözetleme kulesi, Capul Kilisesi ve Capul Kalesi adanın en önemli turizm çekiciliklerin başında gelirler. Sawang yakınlarında bulunan Bito mağarası ve adanın en güney ucunu oluşturan Timon-Timon kayalıkları Capul Adası'nın en ilginç doğal oluşumlarıdır. Capul Adası'nda yer alan diğer turistik çekicilikler şunlardır: Capul Deniz Feneri, Acapulco Island Beach, Jadil Beach Resort and Lodging, San Ignacio de Loyola Parish Katolik Kilisesi, Abak Beach Resort, Timon Timon Rock Formation, Alisampan Beach, Linungsuran Beach, Macaraja Tepesi, Kurong-Kurong, Pinangandao Beach, Moroporo Adası ve Magloyuan Beach Resort.<sup>13</sup>

Kuzey Samar Eyaleti sınırları içinde yer alan ve 2000 yılında kurulmuş olan Biri Larosa Doğa Koruma Alanı (Biri Larosa Protected Landscape and Seascape)<sup>14</sup> 33 492 hektarlık alan kaplamaktadır.

- <https://www.expedia.co.uk/>

<sup>13</sup> Daha detaylı bilgi için bakınız:

- <https://www.agoda.com/tr>
- <https://www.hotelplanner.com/>
- <https://www.booking.com/>
- <https://www.trivago.com/>
- <https://www.tripadvisor.com/>
- <https://www.expedia.co.uk/>

<sup>14</sup> Biri Larosa Doğa Koruma Alanı ile ilgili bakınız:

- <https://www.blinktravel.guide/philippines/biri-island-solo-experience>
- <https://www.leytesamardailynews.com/denr-to-visit-the-biri-larosa-landscape-and-seascape-as-part-of-its-coral-reef-assessment/>

Samar Adası'nın kuzeybatı kıyılarında ve Katarman kentinin 40 km. batısında yer alan koruma alanı San Jose, Rosario ve Lavezares kasabalarını kapsamaktadır. Biri Adası'yla Lavezares, Rosario ve San Jose kasabalarının ilk iki harflerinin birleşmesinden adını almış olan Biri Larosa Doğa Koruma Alanı Lavezares, Rosario ve San Jose ilçe sınırları içinde yer almaktadır.<sup>15</sup>

Biri Larosa Doğa Koruma Alanı sınırları içinde çok sayıda atol ve adacık yer almaktadır. Ama en büyük olanlar şunlardır: Biri, Bani, Cabaongon, Tinau, Cagnipa, Big Panlibutan, Magop, Abo-abuhan, Talisay, Magesang, Macarite, Elonbachid, San Juan, Gilbert, Puropandan, Small Cabaun, Bat, Foot, Tingiao, Bungah Reef, Bucala, Pangdan, Coconut (Bancauan), Bahay, Malongbakong ve Nagnasa. Bu adaların büyük bir bölümü Balicuatro Takımadaları içinde yer almaktadırlar. Balicuatro Takımadaları ile Samar Adası arasında Bani Boğazı yer alır. Doğal kaya oluşumları, dik falezler, romantik plajlar, mercan adacıkları, ilginç kıyı kayalıkları, deniz otu yatakları, mangrov ormanları, ilginç deniz aşınım şekilleri ve tropikal ormanlarla kaplı olan ıssız adacıklar koruma alanının en önemli doğal turizm çekiciliklerini oluşturmaktadırlar. Güçlü dalgaları ve sert okyanus akımları ile dikkat çeken San Bernardino Boğazı, Biri Larosa Doğa Koruma Alanı sınırları içinde çok sayıda popüler sörf merkezinin yer almasını belirlemiştir.<sup>16</sup>

- 
- <https://www.pna.gov.ph/articles/1075889>

<sup>15</sup> Daha detaylı bilgi için bakınız:

- <http://philippine.ru/visayas.html>
- <http://www.filipinostaff.ru/>
- <https://tonkosti.ru>
- <https://www.votpusk.ru/>
- <https://www.traveling-up.com>
- <https://www.pna.gov.ph/>

<sup>16</sup> Samar Adası'yla ilgili daha detaylı bilgi için bakınız:

- <https://www.blinktravel.guide/philippines/>
- <https://www.leytesamardailynews.com/>
- <https://pia.gov.ph/>
- <https://www.pna.gov.ph/>
- <https://journal.tinkoff.ru/philippines/>

Tabok Beach Camping & Diving Resort, Marsons' Beach Resort, Chiara's and Clyde Resort, Nuestra Señora de Salvacion Parish Kilisesi, Our Lady of the Most Holy Rosary Catholic Church, Parroquia De San Antonio De Padua, Pearl Orient Beach Resort, Villa Alabado Beach Resort And Lodging, Alexander Beach Resort, Dancalan Beach, Binang and Cadio Resort, Somoray Park And Resort, Lalaguna Mangrove Eco-Park, Kalirukan Beach, Bobon vadisi, Bobon şelalesi, Bani Adası, Talisay Adası, Cala Serenidad ve Maravilla Adası Biri Larosa Doğa Koruma Alanı sınırları içinde yer alan başlıca turizm çekicilikleridir.<sup>17</sup>

Biri Larosa Doğa Koruma Alanı sınırları içinde yer alan mercan oluşumlarının toplam alanı 81,5 hektar olup, bu alanda 23 balık türü yaşamaktadır. Ayrıca koruma alanı içindeki 443 hektarlık mangrov ormanı alanlarında 15 ağaç türü görülmektedir. Doğa koruma alanı içinde çok sayıda yerli ve göçmen kuş türü olduğu gibi yüzlerce balık ve yosun türü de yer almaktadır. Mercanların kontrolsüz kullanımı, yasa dışı balıkçılık ve kaçak ağaç kesimi Biri Larosa Doğa Koruma Alanının en önemli beşeri sorunlarının başında gelirler.

Biri Larosa Doğa Koruma Alanı sınırları içinde yer alan Lalaguna Mangrov Ormanı Ekopark Alanı (Lalaguna Mangrove Eco-Park) Lavezares kentinin kuzey kesimlerinde yer almakta ve 300 hektarlık doğal mangrov ormanlarından oluşmaktadır. Eko-park sınırları içinde, çeşitli balık ve yengeç türleri, yosun ve deniz kestane türlerinin yanı sıra yabancı kuşlar ve kartallar, binlerce meyve yarasası ve vahşi maymunlarla dolu yemyeşil mangrov ormanları yer almaktadır. 365

- <http://www.tostay.ru/samar/>
- <https://tochka-na-karte.ru/Goroda-i-Gosudarstva/6314-Samar.html>

<sup>17</sup> Daha detaylı bilgi için bakınız:

- <https://www.agoda.com/tr>
- <https://www.hotelplanner.com/>
- <https://www.booking.com/>
- <https://www.trivago.com/>
- <https://www.tripadvisor.com/>
- <https://www.expedia.co.uk/>

gün boyunca deniz turizmine müsait olan kristal berraklığındaki deniz suları dalgıçlar için uygun ortamlar sunmaktadır.<sup>18</sup>

Balicuatro Takımadaları'nın en büyük ve en kuzeyi olan Biri Adası 6,4 km. uzunluğunda ve 3,2 kilometre genişliğinde seyrek nüfuslu küçük bir adadır. Adanın kuzeybatı kıyılarında yüksekliği 200 metreyi bulan falezler ve devasa kayalıklar adanın en ilginç turizm çekiciliklerini oluşturmaktadırlar. Biri Adası'nın kıyıları genelde mangrov ormanlarıyla kaplıdır ve batı tarafında çakıllı plajları vardır. Macarite, Cagnipa, Balicuatro, Talisay, Tabiraga, Magesang ve diğer küçük isimli adalarla çevrilidir ve çok sayıda resifle korunmaktadır. Biri Adası sınırları içinde 8 kırsal yerleşimde yaklaşık 9 800 insan yaşamaktadır.<sup>19</sup>

492

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Biri Adası'nın yüksek kıyılarında yer alan Magasang, Magsapad, Macadlaw, Puhunan, Bel-at, Caranas ve Pinanahawan gibi falez ve kayalıklar adanın en ilginç jeomorfolojik oluşumlarıdır. Adanın kuzey kıyılarında yer alan bu doğal kıyı ve kaya oluşumları rüzgârların ve okyanus dalgalarının çarpması ve aşındırmasıyla oluşmuş görkemli devasa kireçtaşı şekilleri olup Filipin adalarının en ilginç deniz oluşumlarının başında gelirler. Med-cezir, deniz aşındırması ve güçlü okyanus dalgalarının şekillendirdiği bu girintili-çukuntulu tuhaf ama çok çarpıcı, dik ve güzel kıyılar yerli ve yabancı turistlerin en popüler turistik merkezlerinin başında gelirler (Krstev, 2014; Manuela, 2015; Özgüç, 2011).

---

<sup>18</sup> Daha detaylı bilgi için bakınız:

- <https://pia.gov.ph/news/articles/1025040>
- <https://www.pna.gov.ph/articles/1075889>
- <https://www.bignewsnetwork.com/news/261877041/lalaguna-mangrove-eco-park-opens>

<sup>19</sup> Biri Adası'yla ilgili bakınız:

- <https://www.blinktravel.guide/philippines/biri-island-solo-experience>
- <https://www.tripzilla.com/guide-biri-island-samar/92560>
- <https://thehappytrip.com/2011/10/biri-rock-formation/>
- <https://www.traveling-up.com/travel-guide-biri-island-northern-samar/>

Biri Adası'nın bir diğer eşsiz özelliği ise ziyaretçilerin temiz deniz suda yüzmenin tadını çıkarabilecekleri Bel-at Rock ve Caranas Rock Formation adını taşıyan doğal yollarla oluşmuş okyanus tuzlu su havuzlarıdır. Özetle Biri Adası'nı ziyaret eden turistler Caranas Rock Formation, Bel-at Rock Formation, Biri Rock Formation, Puhunan Rock Formation ve Magasang Rock Formation gibi ilginç deniz kıyı oluşumlarını mutlaka görmelidirler. İlginç mimariye sahip olan St. Vincent de Ferrer Church adanın en ünlü Katolik kilisesidir. Biri Adası'nda "Linden Apartment Biri", "Glenda's Bed & Breakfast", "Villa Amor" ve "Biri Resort" gibi küçük ve ekonomik fiyatlı 5-6 konaklama tesisi yer almaktadır.<sup>20</sup> Biri Adası'nın tek lüks havuzlu oteli olan "Princess LJ Hotel and Restaurant" adanın kuzey kıyı oluşumlarına yakın mesafede yer almaktadır ve yabancı turistler tarafından adanın en çok tercih edilen konaklama tesislerinin başında gelir.

Doğu Samar Eyaleti sınırları içinde yer alan ve 1994 yılında kurulmuş olan Guiuan Doğa Koruma Alanı (Guiuan Protected Landscape and Seascape)<sup>21</sup> 604,48 km<sup>2</sup> genişliğindedir. Zengin balık çeşitliliği, bakir tropikal ormanlar, ilginç kıyı oluşumları, doğal mangrov ormanları, çok sayıda plaj ve mercan resifi, çok sayıda ıssız ve bakir adacık, yüksek flora ve fauna çeşitliliği Guiuan bölgesine doğa koruma alanı statüsü verilmesinin en büyük nedenleridir. Guiuan Doğa Koruma Alanı Samar Adası'nın en güney uç bölgesindeki Guiuan yarımadasını, ayrıca Calicoan, Manicani, Suluan, Tubabao, Tenatoulan (Inatoulan), Victory, Homonhon, Candulo ve Leleboon

<sup>20</sup> Daha detaylı bilgi için bakınız:

- <https://www.agoda.com/tr>
- <https://www.hotelplanner.com/>
- <https://www.booking.com/>
- <https://www.trivago.com/>
- <https://www.tripadvisor.com/>
- <https://www.expedia.co.uk/>

<sup>21</sup> Guiuan Doğa Koruma Alanı ile ilgili bakınız:

- <https://walkabout.fm/place/1053487>
- [https://wikivisually.com/wiki/Guiuan\\_Protected\\_Landscape\\_and\\_Seascape](https://wikivisually.com/wiki/Guiuan_Protected_Landscape_and_Seascape)
- <https://www.protectedplanet.net/guiuan-protected-landscape-and-seascape>

(Sulangan) adalarını ve bunların etrafındaki küçük adacıkları kapsamaktadır. Guiuan Doğa Koruma Alanı sınırları içindeki adaların büyük bir bölümü Guiuan takımalarını oluşturmaktadırlar. Bu adaların büyük bir bölümü ya volkanik ya mercan kökenli olup yine büyük bir bölümü insan ve yerleşim barındırmaz.<sup>22</sup>

Guiuan Doğa Koruma Alanı, kıyı alanlarından, ada alanlarından ve deniz alanlarından oluşmaktadır. Leyte Körfezinin doğu kıyılarında Guiuan ilçesi kıyılarında yer alan doğa koruma alanı, Guiuan kentinden adını almış ve Filipinlerin en ilginç deniz koruma alanlarından biridir. Özetle, Filipinler Cumhuriyeti sınırları içinde Guiuan adında hem bir körfez hem bir ilçe hem bir yarımada hem bir şehir hem bir takımada hem de bir doğa koruma alanı yer almaktadır.

494

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Guiuan Doğa Koruma Alanı sınırları içinde "Shorea astylosa", "Xanthostemon verdugonianus", "Vitex quinata" ve "Tristaniopsis decorticata" gibi ağaç türleri yaygın olarak görülmektedir. Koruma Alanı sınırları içinde deniz otu ve deniz yosun türleri arasında en yaygın görülenler ise şunlardır: "Cymodocea rotundata", "Enhalus acoroides", "Thalassia hemprichii" ve "Syringodium isoetifolium". Yaklaşık 25 çeşit sert ve yumuşak mercan türünün bulunduğu Suluan Adası Guiuan Doğa Koruma Alanı sınırları içinde mercan çeşitliliği en yüksek olan adadır. Ekolojik çeşitliliği yüksek olan Doğa Koruma Alanı barracuda, marlin ve scombrid gibi birçok balık kolonisi ve deniz kaplumbağaları, ahtapot, kalamar ve deniz salatalığı gibi deniz türleri için habitat görevi üstlenmektedir. Guiuan Doğa Koruma Alanı sınırları içinde görülen başlıca hayvan ve kuş türleri şunlardır: Filipin tarsier maymunu, Filipin uzun kuyruklu makak maymunu, Filipin kakadu kuşu, göçmen ak balıkçılar, kum kuşu, monitör kertenkeleleri ve yelken kertenkeleleri, martı ve kırlangıç türleri. Sonuç olarak ıssız atol adaları, yüzlerce mercan resifi, yoğun tropikal ormanlar, endemik

<sup>22</sup> Samar Adası'yla ilgili daha detaylı bilgi için bakınız:

- <https://www.blinktravel.guide/philippines/>
- <https://www.leytesamardailynews.com/>
- <https://pia.gov.ph/>
- <https://www.pna.gov.ph/>
- <https://journal.tinkoff.ru/philippines/>
- <http://www.tostay.ru/samar/>
- <https://tochka-na-karte.ru/Goroda-i-Gosudarstva/6314-Samar.html>



deniz ve kara canlıları, beyaz kumsallar ve plajlar, doğal mangrov ormanları, çok sayıda mağara, lagün gölü ve saklı koy Guiuan Doğa Koruma Alanı bölgesindeki adaların en büyük turizm zenginliğidir.

2003 yılında kurulmuş olan Samar Tabiat Parkı 333 300 hektarlık alanı ile Filipinler Cumhuriyetinin ikinci en büyük alana sahip tabiat parkıdır. Doğu Samar, Batı Samar ve Samar eyaleti sınırları içinde yer alan Samar Adası Tabiat Parkı üç eyalet sınırları içinde toprakları olan Filipinlerin en yaşlı tropikal ormanlarına sahip doğa koruma alanıdır. Bugünkü Tabiat Parkı içinde Jicontol Park Alanı, Bulosao Doğa Koruma Alanı, Sohoton Doğa Koruma Alanı, Taft Forest Doğa Koruma Alanı ve Calbiga Mağaraları Koruma Alanı yer almaktadır.<sup>23</sup>

Samar Tabiat Parkı birçok dağ ve zirveden oluşsa da en yüksek doruk noktaları dahi 900 metreden yüksek değildir. Tropikal ormanlar, kireç taşı sahaları, akarsu vadileri, karstik araziler, yaylar, otlaklar ve ovalar parkta en yaygın görülen jeomorfolojik oluşumlardır. Tabiat Parkı arazileri yok olmak üzere olan Filipin kartalının ülkedeki en geniş yaşam alanlarından birini oluşturmaktadır. Samar Tabiat Parkı sınırları içindeki en ilginç canlıların başında Filipin baykuşu, Filipin uçan lemur ve Filipin sincap gelir. Park arazileri 38 memeli türüne, 51 sürüngen türüne, 215 kuş türüne, 1000'den fazla bitki türüne ev sahipliği yapmaktadır. Özetle, zengin flora ve fauna çeşitliliği, ilginç karstik oluşumlar, zengin jeomorfolojik miras ve yoğun tropikal ormanlar Samar Tabiat Parkının en büyük doğal zenginliğini oluşturmaktadır.<sup>24</sup>

---

<sup>23</sup> Daha detaylı bilgi için bakınız:

- <http://philippine.ru/visayas.html>
- <http://www.filipinostaff.ru/>
- <https://tonkosti.ru>
- <https://www.votpusk.ru/>
- <https://www.traveling-up.com>
- <https://www.pna.gov.ph/>

<sup>24</sup> Samar Adası'yla ilgili daha detaylı bilgi için bakınız:

- <https://www.blinktravel.guide/philippines/>
- <https://www.leytesamardailynews.com/>
- <https://pia.gov.ph/>

**Tablo 2:** Samar Adası'nın ve Yakın Çevresinin Başlıca Turizm Çekicilikleri<sup>25</sup>

Minasangay Island Ecological Park	Canhugas Nature Park	Biri Adası
San Juanico Seascape Resort	Miraculous Hot Spring	Sulangan kilisesi
Cabugawan Mangrove Eco-Park	Imaga Rock Formation	Bangon şelaleleri
Ulot River Torpedo Extreme Boat Ride	Alegria Busay şelalesi	Binogawan plajı
Lapinig Mini Forest Park	Blanca Aurora şelalesi	Pangi şelalesi
Malajog Zipline And Ridge Nature Park	Bangon-Bugtong şelalesi	Gamay park
Canjaway Nature Park	Ban-awan şelalesi	Larik şelalesi
St Michael The Archangel Parish Kilisesi	Tarangban şelalesi	Tubabao Adası
St Lawrence the Martyr Kilisesi	Lulugayan şelalesi	Divinubo Adası
Langun-Gobingub mağarası	Sohoton mağarası	Busay şelalesi
Blanca Aurora şelalesi	Calbiga mağarası	Ando Adası
Marabut Marine Park	Lukson mağarası	Angel şelalesi
Maposo Hot Spring	Marabut plajı	Apiton Adası
Timon-Timon Rock Formation	Tabokno şelalesi	Jagnaya plajı
Magasang Rock Formation	Calbiga şelalesi	Nijaga park
Kangpongkol şelalesi	Matikawol şelalesi	Maloborak plajı
Malingon şelalesi	Bagatao Adası	Naga plajı
Kapigtan mağarası	Naponod mağarası	Dayuna plajı
Binalarawan şelalesi	Rawis mağarası	Tingson şelalesi
Bugasan mağarası	Giguemitan gölü	Bito mağarası
Calicoan Adası	Lologayan şelalesi	Manicani Adası

496

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

- <https://www.pna.gov.ph/>
- <https://journal.tinkoff.ru/philippines/>
- <http://www.tostay.ru/samar/>
- <https://tochka-na-karte.ru/Goroda-i-Gosudarstva/6314-Samar.html>

<sup>25</sup> Daha detaylı bilgi için bakınız:

- <http://philippine.ru/visayas.html>
- <http://www.filipinostaff.ru/>
- <https://tonkosti.ru>
- <https://www.votpusk.ru/>
- <https://www.traveling-up.com>
- <https://www.pna.gov.ph/>

Jicontol Havzası Orman Koruma Alanı<sup>26</sup> (Jicontol Watershed Forest Reserve) 1998 yılında resmen koruma alanı ilan edilmiştir. Dolores, Can-avid ve Maslog ilçe sınırları içinde yer alan koruma alanı 6483 hektarlık alan kaplamaktadır. Oras ve Dolores kentlerinin batısında, Samar Adası'nın orta kesimlerinde yer alan orman koruma alanı, yoğun tropikal ormanlarla kaplı, yerleşme ve sürekli nüfus barındırmayan bakir bir doğal alanı kapsamaktadır. Dolores ırmağın yukarı havzasında yer alan park alanında çok sayıda endemik bitki ve hayvan yer almaktadır. Ama Jicontol Havzasının en önemli özelliği çok sayıda tehdit altında endemik kuş türlerine habitat oluşturmasıdır. Özetle, Jicontol Havzası Orman Koruma Alanı Samar Adası'nın en zor ulaşılan, en izole yerde bulunan, en تنها ve en yüksek doğa koruma alanıdır.<sup>27</sup>

Samar Adası'nda çok sayıda şelale ve mağara, plaj ve park, otel ve konaklama tesisi, rekreasyon alan ve turistik merkez yer almaktadır. Adayı ziyaret eden turistlerin en çok ilgisini çeken turizm mekânları şunlardır: Samar Tabiat Parkı, Katubing Irmağı üzerinde yer alan muhteşem görünümlü basamak şekilli Pinipiscan Şelaleleri, Ulot Vadisinde yer alan Villa Escobar, ilginç aşınım ve kıyı şekilleriyle San Bernardino Boğazı, Kalbayog kentindeki Aziz Peter ve Paul Katedrali, Guiuan Doğa Koruma Alanı, Filipinler'in en uzun köprüsü olan San Juanico Köprüsü, adanın kuzeyinde yer alan Onay plajı (Laoyang kenti çevresinde) ve Dankallan plajı (Bobon kenti çevresinde), Kalbayog kenti yakınlarındaki Lo-Ok ve Malahog plajları, ilginç deniz aşınım şekillerine sahip olan Biri Larosa Doğa Koruma Alanı, adanın

497

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

<sup>26</sup> Daha detaylı bilgi için bakınız:

- <https://www.officialgazette.gov.ph/1998/02/03/proclamation-no-1156-s-1998/>
- <https://tribune.net.ph/index.php/2019/09/04/samar-island-park-bids-for-unesco-inclusion/>
- [https://de.linkfang.org/wiki/Samar\\_Natural\\_Park](https://de.linkfang.org/wiki/Samar_Natural_Park)

<sup>27</sup> Daha detaylı bilgi için bakınız:

- <http://philippine.ru/visayas.html>
- <http://www.filipinostaff.ru/>
- <https://tonkosti.ru>
- <https://www.votpusk.ru/>
- <https://www.traveling-up.com>
- <https://www.pna.gov.ph/>

doğu kıyılarında yer alan Minasangay Island Ecological Park, Coalargo Ulopato Island Ulusal Orman Alanı ve Samar Mangrove Individual Plus Tree Area Ulusal Orman Alanı. Samar Adası ve yakın çevresinde yer alan diğer doğal ve beşeri turizm çekicilikleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

498

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021



Harita 4: Samar Adası Turizm Haritası.

**Tablo 3:** Samar Adası'nda Yer Alan Başlıca Plajlar, Oteller ve Konaklama Tesisleri<sup>28</sup>.

Belvedere Park & Beach Resort	Banago Beach Resort	Cabacungan Beach
Baybayon Ni Tata Joven	La Luna Beach Resort	Bay Bay Park
Western Highway Lodge	Jupiter's Garden Resort	Payao Beach
Marju Krisel Hotel and Resort	Imaga Rock Formation	Borobodyongan Beach
New Maqueda Bay Hotel	M Grand Royal Resort	Buri Island Villas
Juvies Resort Hotel and Restaurant	Gweny's Beach Resort	Rainbow Resort
Pinalangga Beach Resort	Buri Baras Beach	Quarry- Nato
Imaga White Sand Beach	Crystal Beach Samar	Acopan Beach
Buri Inflatable Water Park	Leo Sagi Beach Resort	Villa Marcelina
Cabugawan Mangrove Eco-Park	Malajog Beach Resort	Spice Of Life Beach
Seven Seacrets Hotel & Beach Resort	Birmingham Allen Resort	Broken Beach
Rosario Hills Mountain View Park Resort	Ciriaco Hotel & Resort	Babalastan
Sugod Lucerdoni Beach Resort	Bacayaw Resorts Cove	Sabang Beach
Mondejares Beach Resort and Seaside Lodge	Pirates Cove-Rawis	Playa De Catalina
Wayang Wayang Beach Resort	Polangi Beach Resort	Balukawi Point
Villa Costa Conchita Beach Resort	Katrina Oceanfront Resort	Araw Beach
Our Lady of the Holy Rosary Grotto	Liliputan Beach Resort	Sinulog Beach
The Coral Reef Beach Resot	Sea Side Beach Resort	Catumsan Bridge
Kirum-Kirum Resort and Hotel	Calicoan Surfing Station	Binogawan Beach
Dangkalan Pacific Beach Resort	White Sand Beach Resort	Casa Alfonsa
Paninihian Sunrise View Pacific Resort	Chiara's and Clyde Resort	Cabong Beach
Hilangagan Beach-Borongon City	Playa del Carmen	Tungkip Beach
Best Eastern Hotel Lalawigan	Alexander Beach Resort	Kalipayan Beach
Locso-on Cave, Maydolong Beach	Binang and Cadio Resort	Ginduyanan Cove
Belvedere Park & Beach Resort	Somoray Park And Resort	Canhugas Beach
Viewdeck of Calicoan Coast	Pinusilan Blue Lagoon	Minalongon
Surf Camp - Calicoan Island	Naputad Beach Resort	Luyang Beach
Esperanza Resort & Hostel	San Roque Beach Resort	Yolanda Beach
Pearl of the Orient Beach Resort	LZ Bayview Beach Resort	Dumpao Beach
Villa Alabado Beach Resort And Lodging	Tatay Dadoy Resort	Sapao Beach
Sleeping Lion Rock Formation	Tamborusan Beach	Villa Calicoan
Rakit Dakit & Liug Liug Rock Formation	Kingven Beach Resort	Dancalan Beach
Talolora Beach Resorts	Palihon Island Beach	Kalirukan Beach
Rakitdakit Rock Formations	Javier Beach Resort	Onay Beach
	Sito Beach	Alma Beach

499

IJST 14/2  
Aralık  
December  
2021

<sup>28</sup> Daha detaylı bilgi için bakınız:

- <https://www.agoda.com/tr>
- <https://www.hotelplanner.com/>
- <https://www.booking.com/>
- <https://www.trivago.com/>
- <https://www.tripadvisor.com/>
- <https://www.expedia.co.uk/>

## SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Samar Adası Filipin takımadalarının hem en büyük hem de en doğu adalarının başında gelir. Güney yüzü San Pablo ve Leyte Körfezine, kuzeybatı yüzü San Bernardino ve Dalupiri boğazlarına, doğu yüzü tamamen Filipinler Denizine dönük olan Samar, Visayas Adalarının en büyük adasıdır. Zengin doğal kaynaklarına ve çok geniş doğa koruma alanlarına sahip olan ada Filipinler'in en ilginç ekolojik bölgelerini ve en bakir tropikal ormanlarını kapsamaktadır. Çok zengin doğal çekiciliklere sahip olan adaya her yıl binlerce yabancı turist gelmesine rağmen Samar Adası'nın Borocay, Palawan veya Cebu kadar popüler olmadığı da bilinmektedir.

500

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Samar Adası'nın başlıca coğrafi özellikleri şunlardır:<sup>29</sup>

- Volkanik kökenli bir ada olup, kıyılarında çok sayıda atol ada ve mercan resifi yer almaktadır,
- Geniş düzlüklerin ve tepelik sahaların yer aldığı ama yüksek dağların yer almadığı bir tropikal adadır,
- Ada sınırları içinde çok sayıda doğa koruma bölgesi ve çok sayıda endemik bitki ve hayvan türleri yer almaktadır,
- Samar Adası bakir doğal alanlarıyla ve zengin tropikal ormanlarıyla Dünya Doğayı Koruma Vakfı (WWF) tarafından dünyanın en değerli ekolojik bölgelerinden biri olarak kabul edilmektedir,
- Büyük metropol kentlerin yer almadığı doğal ekosistemlerini büyük ölçüde korumayı başarmış, seyrek nüfuslu bir adadır.

<sup>29</sup> Samar Adası'yla ilgili daha detaylı bilgi için bakınız:

- <https://www.blinktravel.guide/philippines/>
- <https://www.leytesamardailynews.com/>
- <https://pia.gov.ph/>
- <https://www.pna.gov.ph/>
- <https://journal.tinkoff.ru/philippines/>
- <http://www.tostay.ru/samar/>
- <https://tochka-na-karte.ru/Goroda-i-Gosudarstva/6314-Samar.html>

Samar Adası Filipinlerin en popüler adalarından birisi olmadığı gibi yabancı turistler tarafından en çok ziyaret edilen adaların başında da yer almaz. Samar Adası ülkenin en büyük üçüncü adası olmasına rağmen turizm faaliyetleri penceresinden bakıldığında Borocay kadar ünlü, Cebu kadar kalabalık, Luzon kadar büyük, Coron kadar popüler, Palawan kadar güzel ve etkileyici değildir. Turizm faaliyetlerinin gelişmekte olduğu adada önümüzdeki yıllarda hem turizm alt tapısı yenilenmeye ve konaklama tesis sayısı hızla artmaya devam edecektir hem de adanın turizm popüleritesi hızla yükselmeye devam edecektir. 2050 yılına kadar Samar Adası genelinde ulaşım, internet, temiz içme suyu, elektrik, telefon ve kanalizasyon gibi birçok alt yapı sorununun çözülmesi beklenmektedir.

Samar Adası'nda yaygın olan başlıca turizm tipleri ve rekreasyon faaliyetleri şunlardır: Sağlık turizmi, av turizmi, deniz turizmi, inanç turizmi, macera turizmi, kırsal turizm, ekoturizm, çiftlik turizmi, mağara turizmi, sualtı dalış turizmi, akarsu turizmi, botanik turizmi, termal turizm, yayla turizmi, tatlı su balıkçılığı, dağcılık, yamaç paraşütü, yaban hayatı gözlemciliği, rafting, kano, deniz sörfü, bisiklet turları, kampçılık, doğa yürüyüşü (trekking), dağ tırmanışı, sportif dalgıçlık. Görkemli şelaleleri ve ilginç kıyı oluşumlarıyla, gizemli mağaraları ve masmavi lagün gölleriyle, ıssız atol adacıkları ve derin akarsu vadileriyle, romantik koyları ve beyaz kumsal plajlarıyla, tarihi Katolik kiliseleri ve yoğun tropikal ormanlarıyla Samar en kaprisli turistlerin dahi beğenisini kazanacak potansiyele sahip bir tropikal adadır.

Samar Adası'nın başlıca turizm avantajları şöyle özetlenebilir:

- Coğrafi konum olarak Calicoan, Dinagat, Siargao, Capul, Catanduanes, Ticao, Luzon, Leyte, Tablas, Masbate, Biliran ve Homonhon gibi büyük adalara ve önemli turizm merkezlerine yakın coğrafi mesafede yer alması.
- Ada sınırları içinde her bütçeye uygun çok sayıda kaliteli otel, restoran, bar ve konaklama tesisinin yer alması.
- Ada sınırları içinde çok sayıda plaj, şelale, koy, burun, falez, park, mağara ve doğa koruma alanının olması.

- Ada sınırları içinde ve yakın çevresinde çok sayıda mercan oluşumu, ıssız atol Adası, tarihi kilise, doğal mangrov ormanı ve ilginç kıyı şekillerinin yer alması.
- Ada sınırları içinde turistik tesislerin, turizm hizmetlerinin ve otellerin ekonomik olması.
- Ada sınırları içinde çok sayıda su sporları merkezi ve dalış eğitim merkezine sahip olması.
- Adanın, büyük metropol kentlerden ve sanayi tesislerinden uzak, sakin, temiz ve huzurlu kıyılara sahip olması.
- Yabancı turistler için güvenlik ve terör sorunlarının olmaması.
- Filipinlerin en önemli turizm merkezlerinin başında yer alan Luzon, Leyte, Tablas, Masbate, Calicoan, Biliran ve Homonhon adaları ile düzenli feribot bağlantılarına sahip olması.
- Filipinlerin hiçbir adasında görülmeyen ilginç canlıların, endemik türlerin ve doğal jeomorfolojik oluşumların Samar Adası'nda görülebilir olması bu adanın en büyük ayrıcalığı ve turizm üstünlüğüdür.
- Adanın neredeyse her yöresinde öne çıkan zengin tarihsel-kültürel miras, ekonomik konaklama olanakları ve çok seçenekli tatil tercihleri adanın bir diğer turizm avantajıdır.

Bugün, Samar Adası bakir yağmur ormanlarıyla, keşfedilmeyi bekleyen mağaraları ve dağ zirveleriyle, egzotik hayvanları ve mercan kayalıklarıyla, derin gölleri ve muhteşem şelaleleriyle, el değmemiş bakir doğasıyla, ayrıca binlerce bitki ve hayvan türüyle milyonlarca turisti cezbetmektedir. Bakir doğal köşelerin, kalabalık kentlerden uzak sakin plajların, nefes kesen doğal güzelliklerin, heyecan verici endemik hayvanların varlığı meraklı gezginler için bu tropikal adayı ilginç ve cazip kılmaktadır. Bu nedenle önümüzdeki yıllarda, ekolojik turizm ve kırsal turizm için bu ada büyük fırsatlar sunmaktadır.



## KAYNAKÇA

- Atalay, İ. (2001). *Resimli ve Haritalı Dünya Coğrafyası*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Atalay, İ. (2007). *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*. İzmir: META Basım.
- Atasoy, E. (2010). *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Atasoy, E. (2018). "Muslim Communities in the Philippines from the Perspective of Political Geography and Ethnogeography". *Journal of History Culture and Art Research*, 7(2), 533-566.
- Bayar, S. (2011). *Filipinler Ülke Raporu*. Ankara: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Merkezi.
- Chirikov, A. I.; Pozdnyak, G. V.; Kamenskaya, İ. Y. (2008) *Atlas Mira*. Moskova: İzdatelstvo Oniks.
- Colleen, A. S. (1967). *Philippines in Pictures*. Cilt 1. Manila: Library of Congress Catakoging.
- Düzyol, T. (2016). "Filipinler", Ermağan, İsmail (Ed.). *Dünya Siyasetinde Doğu Asya*, Nobel Yayınları.
- Georgiev, P. (2005). *Filipinite i Evraziyskata Dıga na Nestabilnost, Spisanie "Geopolitika"*. Broy 6, Sofya.
- Kristev, V. (2016). *Geopolitika i Geostrategiya na Turizma, İzdatelstvo "Nauka i İkonomika"*. İkonomiçeski Universitet, Varna.
- Kristev, V. (2014). *Geografiya na Turizma, İzdatelstvo "Nauka i İkonomika"*. İkonomiçeski Universitet, Varna.
- Lakost, İ. (2005). *Geopolitiçeski Reçnik na Sveta*. Izdatelska Kašta Trud, Sofiya.
- Lavrov, S. B.; Kaledin, N. V. (2003). *Ekonomiçeskaya, Sotsialnaya i Politiiçeskaya Geografiya Mira. Regioni i Strani, İzdatelstvo Gardariki*. Moskova.
- Lopez, M. L. (2006). *A Handbook of Philippine Folklore*. Quezon City: The University of the Philippines Press.
- Lukanov, A.; Bojinov, N.; Dimitrov, S. (2005). *Stranite v Sveta 2005-2006*. İzdatelstvo Gloriya Palas, Sofya.
- Manuela W. S. (2015). "The Impact of Government Failure on Tourism in the Philippines". *Transport Policy*, 43, 11-22.
- Özey, R. (2008). *Asya Coğrafyası*. İstanbul: Aktif Yayınları.
- Özgüç, N. (2011). *Turizm Coğrafyası. Özellikler ve Bölgeler*. İstanbul: Çantay Kitabevi.

Shah K. Gupta V. Edited by Charlotte Boyd. (2000) "Tourism, the Poor and Other Stakeholders: Experience in Asia", Overseas Development Institute, Fair Trade in Tourism Project, University of North London, University of North London, UK, Printed by Russell Press Ltd, Nottingham, NG6 0BT, April.

### **Elektronik Kaynaklar**

- <http://philippine.ru/visayas.html>
- <http://www.filipinostaff.ru/>
- <https://www.worldmeteo.info/en/asia/philippines/>
- <https://tonkosti.ru>
- <https://www.skyscanner.ru/>
- <http://ru.knowledgr.com/>
- <https://www.agoda.com/tr>
- <https://www.hotelplanner.com/>
- <https://www.booking.com/>
- <https://www.trivago.com/>
- <https://www.tripadvisor.com/>
- <https://www.expedia.co.uk/>
- <https://www.openstreetmap.org/>
- <https://www.google.com/maps>
- <https://mapcarta.com/>
- <http://www.mappery.com/>
- <https://journal.tinkoff.ru/philippines/>
- <http://www.tostay.ru/samar/>
- <https://tochka-na-karte.ru/Goroda-i-Gosudarstva/6314-Samar.html>
- <https://www.votpusk.ru/country/kurort.asp?CN=PH&CT=PH39>
- <https://www.blinktravel.guide/philippines/biri-island-solo-experience>
- <https://www.leytesamardailynews.com/denr-to-visit-the-biri-larosa-landscape-and-seascape-as-part-of-its-coral-reef-assessment/>
- <https://www.pna.gov.ph/articles/1075889>

*Filipinler Cumhuriyeti Turizm Coğrafyasından Bir Kesit: Samar Adası*

- <https://walkabout.fm/place/1053487>
- [https://wikivisually.com/wiki/Guiuan\\_Protected\\_Landscape\\_and\\_Seascape](https://wikivisually.com/wiki/Guiuan_Protected_Landscape_and_Seascape)
- <https://www.protectedplanet.net/guiuan-protected-landscape-and-seascape>
- <https://www.blinktravel.guide/philippines/biri-island-solo-experience>
- <https://www.tripzilla.com/guide-biri-island-samar/92560>
- <https://thehappytrip.com/2011/10/biri-rock-formation/>
- <https://www.traveling-up.com/travel-guide-biri-island-northern-samar/>
- <https://pia.gov.ph/news/articles/1025040>
- <https://www.pna.gov.ph/articles/1075889>
- <https://www.bignewsnetwork.com/news/261877041/lalaguna-mangrove-eco-park-opens>
- <https://www.officialgazette.gov.ph/1998/02/03/proclamation-no-1156-s-1998/>
- <https://tribune.net.ph/index.php/2019/09/04/samar-island-park-bids-for-unesco-inclusion/>
- [https://de.linkfang.org/wiki/Samar\\_Natural\\_Park](https://de.linkfang.org/wiki/Samar_Natural_Park)
- <https://outoftownblog.com/travel-guide-tarangban-falls-in-calbayog-city-samar/>
- <https://thelittlelai.com/2017/09/19/bangon-falls-a-short-visit-to-the-enticing-gem-of-calbayog-city/>
- <https://www.vigattintourism.com/tourism/articles/Bangon-Bugtong-Falls-One-of-the-Most-Majestic-Scenic-Spots-in-Calbayog-City>
- <https://www.idreamedofthis.com/bangon-and-tarangban-falls-in-calbayog-samar/>
- <http://www.pinoymountaineer.com/2007/12/bangon-bugtong-falls.html>

505

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

## SUMMARY

Samar Island, the third largest island in the Philippines, is located between 10°54'-12°45' Northern at 124°15'-125°52' Eastern longitudes. The island is located in the easternmost of the East Visayas Islands Group. Located in the central Philippine archipelago, the island is the 40th most populous island in the world. In terms of administrative boundaries, the island in the Eastern Visayas Region is divided into three states. These are Samar, North and East Samar. Calbayog, the largest city on the island, is the capital of Samar Island. The island is also highly developed as transportation opportunities. It has regular ferry connections with islands, major tourist attractions in the Philippines, and five airports across the island.

506

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

The name Samar comes from the word "samad", which means "cut", "divided", "fragmented", and characterizes the geographical appearance of the island in the best possible way. It has geomorphological surfaces that are fragmented by numerous stream valleys. Alluvion valleys, low-sloped plains, low hills, indented coasts and bays, volcanic terrain and dense tropical forests are the most common geographical elements on the island. In the center of the island, the low mountain range (the highest point is 850 meters) extending in the northwest-southeast is divided in half by the valley of the River Ulot. Dolores, Oras, Ulot, Pambujan and Gandara are the largest streams on the island. The streams on the island of Samar form deep and long estuaries as they drain their water into the ocean, as well as being short and suitable for river transportation in the lower parts. The largest lakes on the island of Samar are: Pogtak Catch Basin, Cayaocan, Protected Watershed and Catbolagan Watershed.

Samar island is an island that attracts foreign tourists not with its historical-cultural charms but also with its natural-ecological charms. Rich natural ecosystems, state-protected private areas and virgin rich ecological islands undoubtedly make up the largest tourism wealth of Samar island and its surroundings. Coral reefs, caves, waterfalls, mangrove forests, interesting coastal formations, lakes, beaches, interesting atoll islands and preserved tropical forests are the most important natural tourism attractions of Samar island and its surroundings.

Calbayog, a city on the northwestern coast of Samar island, is known as the "waterfall capital of the Philippines". Because there are about 20 waterfalls in this region. Located in the northwestern parts of Samar island, south of the town of San Isidro and north of Calbayog city, Bangon and Tarangban waterfalls offer ideal environments both for cooling off and picnicking, as well as for swimming in the natural pools created by the waterfalls. Another natural attraction of Samar island is the cascading Pinipiscan waterfalls on the

Katubing river. Located near the village of Tinaplakan, just east of the town of Bugtong, tarangban waterfalls are one of the most spectacular waterfalls in the Philippines. Visitors to these waterfalls should also see the "Hugpoan River Park" site on the same stream valley. Bangon waterfall, which is about 200 feet high, consists of different small waterfalls with 3 layers or 3 levels and is located just west of tarangban waterfall.

Founded in 2003, Samar Natural Park is the second largest natural park in the Republic of the Philippines with an area of 333 300 hectares. Samar Island Natural Park, located within the borders of East Samar, West Samar and Samar province, is a nature reserve with the oldest tropical forests in the Philippines, which has territory within the borders of three provinces. Today's Natural Park contains Jicontol Park Area, Bulosao Nature Reserve, Sohoton Nature Reserve, Taft Forest Nature Reserve and Calbiga Caves Conservation Area.

With rich natural resources and nature conservation areas, the island is home to some of the Philippines' most interesting ecological regions and virgin tropical forests. Samar island is considered one of the most valuable ecological regions in the world by the World Foundation for Conservation of Nature (WWF) with its virgin natural areas and rich tropical forests. Although thousands of tourists come to the island every year, samar island popularity is low compared to other islands (Borocay, Palawan, Cebu). Therefore, it is not at the top of the most visited islands. Tourism activities will continue to increase the popularity of tourism on the developing island.



ABD'NİN KUZEY KORE POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE  
NÜKLEERSİZ BİR KUZEY KORE MÜMKÜN MÜ?\*

Yasemin ÇOKGÜÇLÜ\*\*

Makale Geliş Tarihi-Received: 01.04.2021  
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 10.11.2021  
DOI: 10.37093/ijisi.946602

509

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

ÖZ

ABD yıllardır Kuzey Kore politikasını, Kuzey Kore'nin nükleer faaliyetlerinin uluslararası hegemonyasına meydan okumasına bağlı olarak şekillendirmiştir. ABD'nin Kuzey Kore politikasının öngördüğü farklı stratejilere rağmen Kuzey Kore'nin nükleer faaliyetlerinin durdurulması girişimleri yetersiz kalmıştır. Bu çalışmada, ABD'nin güvenlik politikası yaklaşımı doğrultusunda, 1990'lı ve 2000'li yıllarda geliştirdiği stratejilerden, Çerçeve Anlaşması ve Altı Taraflı Müzakere görüşmeleri gibi çoklu mutabakat süreçlerinden yararlanarak, ABD'nin nükleersiz bir Kuzey Kore oluşturma yaklaşımları açıklanmaktadır. Çalışma, ABD'nin Kuzey Kore politikasının Kuzey Kore'yi nükleersizleştirmede başarısız olduğunu iddia etmektedir. Kuzey Kore'nin, ABD girişim ve yaptırımlarına rağmen nükleer faaliyetlerine devam ederek nükleer silah sahibi bir güç olması, nükleer gücünden vazgeçmeyeceğinin en önemli göstergesidir. Bununla beraber, dönemsel olarak Kuzey Kore'nin bazı tavizlerde bulunduğu gözlemlense bile, ABD politikasının nükleersiz bir Kuzey Kore'yi mümkün kılmasının sebebinin, hem Kuzey Kore'nin nükleer silah edinmesindeki

\* Bu çalışmada, "Rejim Güvenliği Bağlamında Kuzey Kore'nin Nükleer Faaliyetleri ve Bölgesel Yansımaları" başlıklı doktora tez çalışmasından faydalanılmıştır.

\*\* Doktora öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Bursa/Türkiye. yasemin\_s24@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3695-088X>.

*temel sebeplerde hem de ABD'nin Kuzey Kore'ye yönelik verimsiz değerlendirmeleri sonucu geliştirilen yetersiz politikalarda yattığı görülmektedir.*

**Anahtar Kelimeler:** ABD'nin Kuzey Kore politikası, Kuzey Kore'nin nükleer silah yaklaşımı, Nükleer Diplomasi, Çerçeve Anlaşması, Altı Taraflı Müzakereler.



## **IS A NUCLEAR FREE NORTH KOREA POSSIBLE WITHIN THE FRAMEWORK OF US'S NORTH KOREAN POLICY?**

### **ABSTRACT**

*For years, the US has shaped North Korean policies depending on North Korea's nuclear activities which is challenging for US's international hegemony. Despite different strategies projected by US's North Korean policy, the attempts to stop North Korea's nuclear activities were insufficient. In this study, US's approaches to creating a nuclear-free North Korea are explained by taking advantage of the strategies developed in the 1990s and 2000s in line with the security policy approach of the US, and the multiple consensus processes such as the Agreed Framework and Six Party Talks. The study claims that the US policy towards North Korea has failed to denuclearize North Korea. Despite, US initiatives and sanctions the fact that North Korea is a nuclear-armed power by continuing its nuclear activities is the most important indicator that it will not give up its nuclear power. In addition to this, although it is observed that North Korea makes some concessions periodically, the reason why the US policy has not made a nuclear-free North Korea possible seems to lie in both the main reasons for North Korea's acquisition of nuclear weapons and inadequate policies developed towards North Korea due to inefficient US evaluations.*

**Keywords:** US Politics Towards North Korea, North Korea's Nuclear Weapons Approach, Nuclear Diplomacy, Agreed Framework, Six Party Talks.

## GİRİŞ

ABD uzun yıllardır, Kuzey Kore'nin nükleer faaliyetlerinin durdurulması ve nükleer silahlarından arındırılması temelinde politikalar izlemektedir. Ancak, ABD politikaları nükleersiz bir Kuzey Kore oluşturmakta yetersiz kalmıştır. Günümüzde Kuzey Kore, nükleer politikasına devam etmesiyle halen küresel ölçekte dikkat çeken bir aktör olmaya devam etmektedir. Bu çerçevede ABD, Kuzey Kore'nin yıllarca sürdürdüğü nükleer güç edinme arayışının, uluslararası hegemonyasına, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'na (NPT) tehdit olması bağlamında ve bölgede statükodan çok istikrarsızlığı tetikleyeceği olgusuna dayanarak Kuzey Kore politikasını şekillendirmiştir.

512

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Kuzey Kore'nin nükleer silahları, ABD ve tüm bölgedeki güvenlik ortamının şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Kuzey Kore'nin nükleer faaliyetleri bölgesel düzeni etkili bir şekilde değiştirmiştir. NPT çerçevesinde, bölgesel güçler ve ABD'nin, Kuzey Kore'yi yıllardır sürdürdüğü nükleer faaliyetlerinden vazgeçirme girişimleri başarısız olmuştur. Nitekim, 2003 yılında Kuzey Kore önce NPT'den çekilmiş ve aynı yıl içerisinde nükleer silahlara sahip olduğunu ilan etmiştir. NPT'den çekilmesinin ve ilk nükleer denemesinin akabinde yaşanan nükleer krizler çerçevesinde uluslararası sistemde kabul görmese de, Kuzey Kore nükleer silah sahibi bir devlet olarak varlığını sürdürmektedir. Nükleer silahlar ve nükleer programı Kuzey Kore için rejim güvenliğinin tamamlayıcı ve destekleyici bir unsuru olarak siyasi ve askeri öncelikleri arasında yer almaktadır; çünkü askeri öncelik politikasını (Songun) yönetim sisteminin temelini oluşturan bir devletin nükleer programı bu politika çerçevesinde daha da anlam kazanmaktadır.

Bu çalışmada, Kuzey Kore'nin NPT'den çekilmesi ve nükleer silah sahibi olduğu açıklamasının akabinde yaşanan nükleer krizler doğrultusunda ABD'nin Kuzey Kore'ye karşı geliştirdiği stratejilerin ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Bu stratejiler çerçevesinde ABD'nin Kuzey Kore politikası analiz edilmeye çalışılacaktır. Bunlara ilaveten, ABD'nin Kuzey Kore'ye yönelik geliştirdiği stratejilerin unsurları olan, Çerçeve Anlaşması ve Altı Taraflı Müzakerelerden yararlanılarak ABD'nin Kuzey Kore politikası ve Kuzey Kore'nin ABD politikasına karşı uyguladığı hamleler tartışılmaktadır. Kuzey Kore ile yaşanan nükleer krizlerin şiddetlenmesinden önceki

*ABD'nin Kuzey Kore Politikası Çerçevesinde Nükleersiz  
Bir Kuzey Kore Mümkün Mü?*

dönemde, ABD'nin özellikle 11 Eylül olaylarından sonra güvenlik politikasına ağırlık vermesiyle, küresel ölçekte tehdit arz eden kitle imha silahlarına karşı duruşu öncelikleri arasında vurgulanmıştır. Bu bağlamda, ABD'nin küresel hedeflerinin temelindeki unsurlardan biri, uluslararası sistemdeki hegemonyasına tehlike arz edecek güvenlik sorunlarının ortadan kaldırılmasıdır. (Pirinççi, 2008: 218) Nitekim, Kuzey Kore'nin nükleer silahları, ABD tarafından bertaraf edilmesi gereken küresel bir güvenlik sorunu olarak değerlendirilmektedir. Kuzey Kore'nin nükleer faaliyetleri doğrultusunda şekillenen ABD'nin Kuzey Kore politikası, Kuzeydoğu Asya güvenlik politikasının da bir parçasını oluşturmaktadır.

Çalışma, ABD politikasının ılımlı ya da baskıcı olmak üzere dönemsel farklılıklar göstermesine karşılık, nükleer silahlara sahip bir nükleer güç olarak Kuzey Kore'nin nükleer faaliyet ve silahlarından vazgeçmeyeceğini iddia etmektedir. Kuzey Kore nükleer silah ve faaliyetlerini rejimin ideolojik temelleriyle bağdaştırması bağlamında nükleer gücünü önemli bir prestij kaynağı olarak görmektedir. Dolayısıyla nükleer silahlar rejim güvenliğini sağlayan tek kaynak olmasa da rejimin gücünü pekiştirmektedir. Buradan hareketle, çalışmada, ABD politikasının bir bileşeni olarak havuç ve sopa yöntemi doğrultusunda uyguladığı farklı stratejilerin Kuzey Kore'yi nükleer programından tamamen vazgeçiremeyeceği hipotezi ortaya koyulmaktadır.

Çalışmada, öncelikle ABD'nin güvenlik yaklaşımı doğrultusunda Kuzey Kore politikasının parametreleri ortaya koyulmakta, ardından ABD'nin güvenlik stratejisinin öngördüğü uluslararası iş birlikleri ve yaptırımlar doğrultusunda 1990'lı ve 2000'li yıllardaki Kuzey Kore politikasındaki hedefleri irdelenmektedir. ABD'nin Kuzeydoğu Asya güvenlik politikası çerçevesinde, nükleer koruması altında olan Güney Kore ve Japonya üzerinden gerçekleştirdiği atılımlar, ABD'nin Kuzey Kore politikasına yön vermektedir. Bu bağlamda, ABD politikasının Kuzey Kore'yi nükleer gücünden vazgeçirememesinin sebepleri Kuzey Kore'nin askeri ve siyasi ideolojileri göz önünde bulundurularak analiz edilmeye çalışılacaktır.

513

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

## 1. ABD'NİN KUZEY KORE POLİTİKASININ TEMEL PARAMETRELERİ

Kuzey Kore'nin nükleer faaliyetlerinin tetiklediği uluslararası sorunlar, Kuzey Kore nükleer silah sahibi olduğunu ilan etmeden önceki dönemde, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından kendini göstermeye başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Çin'in ekonomik dönüşümünün sonucunda yalnızlaşan Kuzey Kore, konjonktürel tehdit algısının artması sebebiyle nükleer faaliyetlerini yoğunlaştırmış ve bu bağlamda ABD'nin nükleer silahların yayılmasının önlenmesi politikasına meydan okumuştur.

514

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Uluslararası toplumdan gelen eleştirilere rağmen, Kuzey Kore uzun bir süre nükleer silahlara sahip olmayı amaçlamıştır. Nükleer silah gelişimi sırasında Kuzey Kore birkaç kez uluslararası gerilimi kışkırtmıştır, özellikle NPT'den resmi olarak geri çekildiğini akabinde nükleer silahlara sahip olduğunu beyan ettiği ve ilk nükleer denemesini gerçekleştirdiği dönemler, ABD ve Kuzey Kore ilişkilerinde kırılma noktaları niteliğindedir ve uluslararası krizlere sebep olmuştur.

Bu bilgiler ışığında, ABD'nin Kuzey Kore politikasının temel amaçları arasında öncelikle, küresel boyuttaki ABD hegemonyasına ve kitle imha silahlarının azaltılması politikasına karşı tehdit olarak değerlendirilen Kuzey Kore nükleer silahlarının tamamen ortadan kaldırılması ifade edilebilir. İkinci amaç, Güney Kore ve Japonya üzerinden Kuzeydoğu Asya'da gücünü pekiştiren ABD varlığına karşı Kuzey Kore nükleer silah deneylerinin yarattığı tehdidi bertaraf etmektir.

Bu politikanın amaçlarından üçüncü olarak, ABD, müttefiklerinin ve kendisinin bölgedeki çıkarlarını korumak adına bölgesel istikrarın korunmasını sağlamaya çalışmaktadır. Ayrıca, Çerçeve Anlaşmasının Koordinatörü ve ulusal güvenlik uzmanı olan Joel Wit'in de ifade ettiği gibi, nükleer silahlara ve füzelere sahip potansiyel olarak istikrarsız bir Kuzey Kore, NPT rejimini tehdit ederek Japonya ve Güney Kore'nin nükleer silah geliştirmesine sebep olabilir, bu bağlamda ABD, Kuzey Kore'nin nükleer faaliyetlerinin sadece barışçıl sebepler doğrultusunda kabul edilebilir olduğunu ortaya koymuştur. (Wit, 2001)

*ABD'nin Kuzey Kore Politikası Çerçevesinde Nükleersiz  
Bir Kuzey Kore Mümkün Mü?*

Dördüncü olarak, ABD, küresel ve bölgesel politikalarda Çin'in Kuzey Kore üzerindeki etkisini kullanmak suretiyle ABD müttefikleri üzerinde bir baskı unsuru oluşturmaya ve ABD'nin bölgesel etkisine meydan okumasına engel olmak istemektedir. ABD, Kore yarımadasındaki askeri varlığı ve Kuzeydoğu Asya'daki çıkarları doğrultusunda hareket ederek Kuzey Kore'yi koz olarak kullanmasına imkan tanımadan Çin'i dengelemek arzusunda.

Bu bağlamda, Çin, geleneksel olarak Kuzey Kore'yi ulusal güvenliği için bir tampon bölge olarak görmektedir. Kuzey Kore olmadan Çin toprakları, ABD askeri üslerinin bulunduğu Güney Kore ile doğrudan karşı karşıya gelmek zorunda kalacaktır. Dolayısıyla, Çin, politik ve stratejik ihtiyaçları için Kuzey Kore'nin varlığını devam ettirmesini arzu etmektedir. Çin yıllar öncesinde de olduğu gibi halen, Kore yarımadası ile ilişkilerini ele alırken temel prensip olarak; yarımadanın üzerinde barış ve istikrarın sürdürülmesi gerektiği yönündeki işleyişe vurgu yapmaktadır. (Kim, Kang, 2009: 57)

Bu durumun yanı sıra, Çin'in Kuzey Kore politikası koşullara göre farklılık göstermiştir. Örnek olarak, Kuzey Kore NPT'den çekilme isteğini duyurduğunda ve 1993-1994'te ilk nükleer krizi kışkırttığına, Çin nispeten yumuşak bir şekilde karşılık vermiş ve ilk aşamada seyirci kalmayı tercih etmiştir. (Jeong, 2012: 2) Bununla birlikte, 2003 yılında Kuzey Kore'nin NPT'den resmi olarak çekilmesiyle yeniden nükleer krize sebep olduğu süreçte Çin oldukça farklı bir tepki ortaya koymuş ve bu bağlamda krizi çözmek için aktif olarak müdahale ederek uluslararası toplumla işbirliği yapmıştır. (Jeong, 2012: 2)

2018 yılından itibaren ABD ve Kuzey Kore arasında ikili olarak yapılan zirvelerde ele alınan başlıklardan en önemlisi olan Kuzey Kore'nin nasıl nükleersizleştirileceği konusunda Çin, ABD'nin tamamen doğrulanabilir geri döndürülemez nükleersizleşme yaklaşımının aksine koşullu, karşılıklı ve aşamalı bir yaklaşım olması gerektiği düşüncesindedir. Bunun yanı sıra Çin, Kuzey Kore'nin nükleersizleşmesi konusunu belirli bir zaman çerçevesinde gerçekleşecek bir hedef olarak görmektense bir süreç olarak değerlendirmektedir. (Toloraya, 2018)

ABD açısından, Kuzey Kore'nin nükleer silah edinmesi ve uzun menzilli füzelerin geliştirilmesi, denenmesi, konuşlandırılması ve ihracatı, uzun vadede kalıcı bir barışın ön koşulu olan Kore

Yarımadası'ndaki caydırıcılığın istikrarını baltalayacaktır. Kuzey Kore'nin bu faaliyetlerinin, ABD'nin hayati çıkarlarına ters düşen ciddi bölgesel ve küresel sonuçlarının da olması itibarıyla ABD'nin amacı bu faaliyetleri sona erdirmektir. (Perry, 1999) Nitekim, ABD'nin Kuzey Kore politikasının yöntemleri dönemsel farklılıklar göstermiş olsa da, bu politikanın odağı hiç değişmemiştir; her daim Kuzey Kore'nin barışçıl olmayan nükleer faaliyetlerinin tamamen durdurulması amacına sadık kalınmıştır.

516

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021



Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

### Şekil 1. ABD'nin Kuzey Kore Politikasındaki Temel Amaçlar

ABD'nin Kuzey Kore politikasındaki amaçları bağlamında, bu politikasının uygulanmasındaki temel araçları arasında öncelikle, 1990'lı yıllarda Kuzey Kore ile diyalog kurma konusunda uluslararası sistemde diğer devletlerin de, özellikle bölge devletlerinin sorumluluk almasını amaçlaması çerçevesinde çok taraflı müzakereler yer almıştır. 2000'li yıllarda da çoklu mutabakat aracılığıyla Kuzey Kore'yle uzlaşarak kontrol altında tutma girişimlerini sürdüren ABD'nin Kuzey Kore politikasındaki kırılma noktası, 2018 ve 2019 yıllarında ABD ve Kuzey Kore devlet başkanlarının gerçekleştirdiği ikili zirvelerdir.

İkinci olarak, ABD'nin Kuzey Kore politikasının uygulanmasındaki araçlar arasında Güney Kore ve Japonya ile ittifaklarından bahsedilebilir. Güney Kore ve Japonya ABD politikasını aktif olarak

*ABD'nin Kuzey Kore Politikası Çerçevesinde Nükleersiz  
Bir Kuzey Kore Mümkün Mü?*

desteklemez ve uygulanmasında iş birliği yapmazsa, ABD'nin Kuzey Kore politikasının başarısı olumsuz yönde etkilenecektir. Üç tarafın çıkarları aynı olmamakla birlikte önemli ve belirli noktalarda örtüştüğü için bu tür üçlü koordinasyonu sağlamak mümkündür. (Perry, 1999)

Üçüncü olarak, ABD'nin Kuzey Kore politikasının amaçlarına uygun olarak uygulanmasına aracı olması bağlamında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) yaptırımları ifade edilebilir. BMGK, 2016 ve 2017 yıllarında uygulanan yeni yaptırımlarla Kuzey Kore ekonomisinin tüm yelpazesini hedeflemiştir. ABD'nin 2017'de büyük ölçüde uyguladığı ikincil yaptırımlara karşılık, Çin gibi ülkeler son yıllarda onları daha sistematik bir şekilde uygulamaya başladıklarından bu yaptırımların etkinliği önemli ölçüde artmıştır. (Maduz, 2019) Günümüzde halen, BMGK'nun yaptırımları ABD'nin Kuzey Kore politikasını hayata geçirmesinin bir aracı olarak hizmet etmekte ve bu politikanın uygulanmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda, yaptırımların şiddeti artırılarak tatbiki devam ettirilse de Kuzey Kore nükleer faaliyetlerinin önüne geçilememiştir.

Ayrıca, Çin BMGK'nın Kuzey Kore'ye yönelik yaptırım kararlarında oy kullanırken genel olarak Kore Yarımadası'nın istikrarına öncelik vermiştir. (Armstrong, 2005: 5) Çin, Kore Yarımadası'nda siyasi statükoyu ve nükleer silahlardan arındırma işlemini desteklemeyi amaçlamaktadır. Yarımada'daki Amerikan askeri varlığının endişe kaynağı olmasıyla birlikte, Çin-Amerikan ilişkilerindeki belirsizlikler, Çin-Japonya arasındaki anlaşmazlıklar ve Tayvan meselesindeki sorunlar, Çin'in Kore Yarımadası hakkındaki stratejik planlarını dolayısıyla statüko ve nükleer silahlardan arındırma politikasını etkilemektedir. (Wang, 1999: 167) Bu bağlamda, Çin Kuzey Kore'nin ekonomik çöküşünü hızlandıracak ve Kuzey Kore'yi istikrarsızlaştıracak BM yaptırımlarını desteklememiştir.

Bunların yanı sıra, ABD, Kuzey Kore nükleer silahlarının neden olduğu sorunlara, bölgedeki müttefikleri ile askeri işbirliği, geniş kapsamlı yaptırımlar ve ihracat kontrolleri gibi nükleer silahların yayılmasının önlenmesi mekanizmaları dahil olmak üzere çeşitli yöntemlerle müdahalede bulunmuştur. Bu yöntemlerin yanı sıra, ABD yardım karşılığında Kuzey Kore'nin nükleer silah çabalarından vazgeçmesi için iki büyük diplomatik girişimde bulunmuştur. (Davenport, 2020) Bu iki büyük diplomatik girişim; Kuzey Kore'nin

nükleer faaliyetlerini durdurması çerçevesinde teklif edilen yardımları kapsayan Çerçeve Anlaşması ve Altı Taraflı Müzakerelerdir.

518

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021



Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

## Şekil 2. ABD'nin Kuzey Kore Politikasının Araçları

Kenneth Waltz'un da belirttiği gibi, nükleer silahlar hem savunma hem caydırıcılık gücü kazandırması noktasında savaş çıkması olasılığını daha aza indirmektedir. Dolayısıyla, uygulanan sert politikalar çerçevesinde Kuzey Kore ve ABD arasında yaşanan şiddetli gerilimlere rağmen savaş çıkmamasının sebebi Waltz'un görüşüne dayandırılabilir. Ayrıca, nükleer silahlar, sadece devletlere yapılacak herhangi bir saldırıyı caydırmakla kalmamakta, olası bir savaşın yoğunluğunu azaltmaktadır. Bu bağlamda, nükleer silahların yayılması tamamen durdurulamaz, devletler her daim hayatta kalmak adına kendi güvenliğini sağlamak isteyecektir. (Sagan, Walts, 2002)

Kenneth Waltz, nükleer silahların varlığının hem dışarıdan gelen hem de dâhili tehditlere karşı bir dengeleme unsuru olduğunu vurgulamaktadır. Bir diğer taraftan, bu ifadeler nükleer istikrar-istikrarsızlık paradoksuna da açıklama getirmektedir. Nükleer istikrar, konvansiyonel istikrarsızlığı teşvik edebilmektedir. (Narang,



*ABD'nin Kuzey Kore Politikası Çerçevesinde Nükleersiz  
Bir Kuzey Kore Mümkün Mü?*

Panda, 2017) Bu bağlamda, nükleer politika araştırma uzmanları Vipin Narang ve Ankit Panda'nın ifadesine göre, düşük yoğunlukta yaşanacak çatışma veya sınırlı konvansiyonel savaşların gerçekleşmesi ihtimalleri var olmaya devam edecektir. Ancak, nükleer silah sahibi iki devlet, ikinci vuruş kapasitesine sahip olduklarını bilerek karşılıklı yok olma durumunu göze alıp nükleer savaşa öncelik vermeyeceklerinden nükleer bir denge söz konusu olacaktır. (Narang, Panda, 2017)

ABD'nin Kuzey Kore politikası bu perspektiften değerlendirildiğinde, nükleer silah sahibi devletler olarak aralarında nükleer caydırıcılık üzerinden bir nükleer denge söz konusudur. Ancak, her iki tarafın nükleer silahlarının varlığı; krizler, küçük çapta çatışmalar ya da konvansiyonel savaşların yaşanması ihtimaline engel olmamaktadır. Lakin, devletler bu olasılıklar dahilinde gelişebilecek olayların büyüebilme durumunu göz önünde bulundurarak nükleer savaş çıkmasından kaçınacaktır.

Bir başka bakış açısıyla değerlendirmek gerekirse, ABD her ne kadar yıllarca Kuzey Kore'nin nükleer faaliyetlerini denetim altında tutmak istemiş ve nükleer silahlarına engel olmak için çaba sarf etmiş olsa da aslında, ABD'nin Güney Kore ve Japonya'daki askeri varlığına ve bu devletlerin ABD'ye bağımlı hareket etmesine temel sebep yine Kuzey Kore'nin nükleer politikasıdır. Bir diğer anlamda, Kuzey Kore'nin nükleer silahları, Güney Kore ve Japonya'nın ABD nükleer güvenlik taahhüdü altında korunması sebebiyle Kuzeydoğu Asya'daki ABD varlığını meşrulaştırmaktadır.

## **2. ABD'NİN KUZEY KORE POLİTİKASINDA SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM**

ABD'nin Kuzey Kore politikası genel anlamı itibariyle; askeri çevreleme, diplomatik izolasyon ve ekonomik yaptırımlar çerçevesinde tanımlanmıştır. (McInnis vd., 2017: 5, 27) Ancak; 1990'larda Güney Kore ve Komünist ülkelerde değişen siyasi iklimle beraber, ABD'nin Kuzey Kore politikası nükleer faaliyetlerin kontrolünü sağlamak adına çok taraflı mutabakatların hedeflenmesini öngörmüştür. ABD ayrıca, Güney Kore ve Japonya'ya olan güvenlik taahhüdünü sürdürürken, Kuzey Kore'yle diplomatik uzlaşma sürecini amaçlamıştır.

Clinton yönetimi döneminde genel çerçevede elde edilen uzlaşmalar, 2000 yılında George W. Bush'un yönetime gelmesiyle neredeyse sona ermiştir. Clinton'ın Kuzey Kore politikasının devamı niteliği yerine Bush, Kuzey Kore politikasını 2001 yılında tamamen revize etmiştir. (Gregory, 2008: 12) Temel olarak, Kuzey Kore'nin nükleer silahlı bir devlet olma politikasına bağlı kalması, ABD'nin Kuzey Kore hakkındaki yanlış öngörülerini, müttefikleri Güney Kore ve Japonya'nın etkin olamaması ve Çin ile Rusya'nın BM yaptırımlarının uygulanmasında gerekli sorumlulukları almaması bağlamında çok taraflı mutabakatların yetersiz kalması, uygulanan ABD yaptırımlarının yanı sıra BM yaptırımlarının da Kuzey Kore'yi caydıramaması nedenleriyle Bush ve Obama dönemlerindeki ABD politikası, Kuzey Kore'yi nükleer silahlardan ve füze programlarından arındırma hedefine ulaşamamıştır.

### 2.1. 1990'lı Yıllarda ABD'nin İstikrarlı Kuzey Kore Politikası

1990'lı yılların başında ABD'nin Kuzey Kore politikası öncelikle, Kuzey Kore'nin nükleer faaliyetlerini gözetim altında tutabilmek adına uzlaşmacı bir doğrultuda ilerlemiştir. Bu duruma örnek olarak, 1991 yılında ABD, nükleer silahlarını Güney Kore'den çektiğini, bu hamlesinin Kuzey Kore'yi hem küresel nükleer duruşunu yeniden yapılandırılması hem de nükleer bölgelerinde uluslararası denetimi kabul etmesi için ikna etme çabasını yansıttığını açıklamıştır. Bunun dışında ABD ve Güney Kore, Kuzey Kore'nin tepki gösterdiği, yıllık ortak askeri tatbikatlarının iptal edildiğini açıklamıştır. (Wertz, 2018: 7)

Kuzey Kore 1985 yılında Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nı (NPT) imzalamış; ancak 1992 yılına kadar Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'na (IAEA) nükleer tesislerin denetlenmesi konusunda zorluklar yaşatmıştır. Nitekim, IAEA'nın, Kuzey Kore'nin yalnızca barışçıl amaçlarla nükleer faaliyet yürütmeme ihtimalinin bulunduğunu duyurması üzerine, Kuzey Kore yönetimi bu iddiaları reddetmiş ve şüpheli olduğu iddia edilen tesislerde denetime izin vermemiştir, akabinde ise 1993 yılında NPT'nin 10. maddesine dayanarak anlaşmadan çekileceğini açıklamıştır. (Forland, 2007: 36)

Bu açıklamanın akabinde resmi diyalogların durma noktasına geldiği süreçte, ABD'nin Kuzey Kore politikası ikinci yaklaşım olarak, çok

*ABD'nin Kuzey Kore Politikası Çerçevesinde Nükleersiz  
Bir Kuzey Kore Mümkün Mü?*

tarafli müzakereleri öngörmüştür. Bu bağlamda, ABD eski Başkanı Jimmy Carter'ın duruma müdahale etmesi ve Haziran 1993'de Cenevre'de BM bünyesinde Kuzey Koreli bürokratlarla yapılan görüşmeler neticesinde Kuzey Kore'nin NPT'den çekilme kararının askıya alınması sağlanmıştır. (Agreed Framework, 1994) O dönem çok tarafli müzakereleri benimseyen ABD politikası doğrultusunda, ABD ve Kuzey Koreli yetkililer arasında yapılan görüşmeler sonucunda 21 Eylül 1994 tarihinde ABD, Güney Kore ve UAEA'nın da katılımıyla Cenevre'de Dörtlü Çerçeve Anlaşması imzalanmıştır. (Agreed Framework, 1994) Anlaşma sonucunda; ABD, Kuzey Kore'ye nükleer reaktörlerini etkisizleştirmesi karşılığında öncelikli olarak enerji ihtiyaçları için Güney Kore'nin su reaktörleri sağlayacağını, su reaktörleri devreye girene kadar kendisinin akaryakıt temin edeceğini taahhüt etmiştir. (Moore, 2008: 12)

ABD'nin Kuzey Kore'ye yönelik politikası arasında üçüncü olarak, ilişkilerin normalleştirilmesi girişimleri belirtilebilir. Kuzey Kore ile ilişkilerin normalleştirilmesi bağlamında, ABD'nin çok uluslu görüşmeler doğrultusunda ilerleyen politikasını destekleyen bir hamle olarak; 1995 yılında ABD, Japonya ve Güney Kore, Çerçeve Anlaşmasını uygulamak için Kore Yarımadası Enerji Geliştirme Örgütünü (KEDO) kurmuş ve iki hafif su reaktörünün finansmanını ve yapımını denetlemiştir. (KEDO, 1994: 1-4)

Benimsenen ılımlı politikanın haricinde, ABD'nin Kuzey Kore politikasındaki dördüncü yaklaşım olarak, uyguladığı ekonomik yaptırımlar ifade edilebilir. ABD, ihracat kontrollerini ulusal güvenlik ve dış politika üzerinden temellendirdiği, 1949 ihracat kontrolü kanuna (Aoi, 1996: 6) dayanarak, 1950'li yıllardan itibaren Kuzey Kore'ye ekonomik ambargolar uygulamıştır. (Chang, 2006: 109) Ancak, diplomatik normalleşme girişimleri adına atılan adımlar bağlamında, 1999 yılında Kuzey Kore, ABD ile görüşmelerden sonra uzun menzilli füzelerin testini askıya almayı kabul etmiş buna karşılık olarak ABD, 1950'li yıllardan itibaren uyguladığı ekonomik yaptırımları ilk kez azaltmıştır. (North Korean Nuclear Negotiations Timeline 1985-2019, 2020)

Özetle, 1990'lı yıllarda ABD ve Kuzey Kore ilişkileri, ABD'nin Kuzey Kore politikasını genel anlamda Çerçeve Anlaşması üzerinden şekillendirmesi doğrultusunda ilerleme kaydetmiştir. Ayrıca, Bill Clinton'ın ABD başkanı olduğu bu dönemde çok tarafli

521

IJSS 14/2  
Aralık  
December  
2021

mutabakatlarla Kuzey Kore'nin nükleer faaliyetlerini kontrol altında tutmaya çalışan ABD, 2000'li yıllarda Altı Taraflı Müzakerelerde Çin ve Rusya'nın içinde bulunduğu müzakerelerin aksine, 1990'lardaki politikasında Güney Kore ve Japonya dahilinde ilerlemiştir.

Bunların yanı sıra, Birleşmiş Milletler'in Kuzey Kore'ye henüz yaptırımlar uygulamadığı dönemde ABD, BM'den bağımsız olarak uyguladığı ekonomik yaptırımlara rağmen, diplomatik normalleşme girişimlerinden geri adım atmamıştır. 90'lı yıllarda ABD'nin Kuzey Kore politikasının Kuzey Kore'yi nükleer faaliyetlerini durdurmak ve tamamen vazgeçirmek temelinde olduğu göz önüne alınırsa, faaliyetlerin kısmen askıya alındığı dönemler olmasına rağmen bu politikanın başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak, tam anlamıyla bir başarısızlık söz konusu da değildir, uzun süreli olmasa da uzlaşma adına karşılıklı tavizlerin verilmeye başlandığı bir dönemdir.

522

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

## 2.2. 2000'li Yıllarda ABD'nin Kuzey Kore Politikası: W. Bush ve Obama Döneminde ABD-Kuzey Kore İlişkileri

ABD'nin 2000'li yıllarda Kuzey Kore politikası Bush'un başkanlık dönemiyle birlikte öncelikle; görüşmeleri erteleme, Kuzey Kore'nin Çerçeve Anlaşması'nın yükümlülüklerini yerine getirmediği konusundaki şüphelerin dile getirilmesi bağlamında daha sert bir tutum içerisinde ilerlemiştir. Bu bağlamda, 2002 yılında Bush, kitle imha silah üretimi ve terörü destekleme konusunda suçladığı Kuzey Kore'yi şer ekseni olarak nitelendirdiği üç ülkeden biri olarak vurgulamıştır. (Wagner, 2003)

Bu sert söylemlerin akabinde ABD'nin Kuzey Kore politikasında, ikinci olarak, Başkan Clinton döneminde gerçekleştirilen Çerçeve Anlaşması'nın öngördüğü akaryakıt sevkiyatlarının askıya alınması doğrultusunda Kuzey Kore'ye yönelik uzlaşmacı ve yaptırımların hafifletildiği yaklaşım sona ermiştir. (Boghani, 2019) Akabinde, Kuzey Kore ve ABD'nin iniş çıkışlı bir seyir izleyen ilişkilerinin George W. Bush döneminde tekrar gerginleşmeye başlamasıyla birlikte, Kuzey Kore yönetimi durdurduğu füze denemelerine geri dönmüştür. Kuzey Kore yönetimi 2002 yılının sonunda bir açıklama yaparak, Yongbyon'da bulunan tesislerinden UAEA gözlemcilerinin çekilmesini istemiştir. Uluslararası baskının her geçen gün artması

*ABD'nin Kuzey Kore Politikası Çerçevesinde Nükleersiz  
Bir Kuzey Kore Mümkün Mü?*

üzerine de, Kuzey Kore 10 Ocak 2003'te yaptığı bir bildirimle NPT'den çekileceğini ilân etmiştir. (KCNA, 2003)

ABD politikası çerçevesinde üçüncü bir yaklaşım olarak, 90'lı yıllarda kendisinin uyguladığı ekonomik yaptırımlar dışında BM Güvenlik Konseyi yaptırımları devreye girmiştir. Kuzey Kore'nin 2003 yılında NPT'den çekilmesi, 2006'daki füze testleri ve ilk nükleer testi, BM Güvenlik Konseyi'ni harekete geçirmiş, Kuzey Kore'nin eylemlerini kınayan ve ülkeye yaptırım uygulanmasını öngören kararlar oybirliğiyle kabul edilmiştir. BM Güvenlik Konseyi, yaptırım kararlarıyla Kuzey Kore yönetiminin tutumunda olumlu gelişmeler olabileceği varsayımıyla düzenli olarak yaptırımları arttırmıştır. (Albert, 2019)

ABD'nin Kuzey Kore politikasında dördüncü olarak, özellikle 11 Eylül saldırılarından itibaren ABD'nin genel anlamda benimsediği, sertleşen tedbirlerin öngörüldüğü güvenlik politikasının bir parçası olan, terörle savaş kapsamında geliştirdiği önleyici vuruş (preemptive strike) stratejisi gündeme gelmiştir. Ancak, bu stratejinin yol açtığı sonuç olarak Kuzey Kore, yalnızca nükleer gelişimini devam ettirmek zorunda hissetmemiş aynı zamanda nükleer doktrini ve revizyonist stratejisini de geliştirmiştir. (Kim, Kohen, 2017: 47)

Beşinci bir unsur olarak, ABD'nin Kuzey Kore politikasının bir parçası haline gelen yaptırımların ağırlaştırılmasına rağmen, Kuzey Kore'nin nükleer faaliyetlerinden vazgeçmemesi sebebiyle 90'lı yıllarda olduğu gibi çok taraflı mutabakatlara yer verilmiştir. Bu bağlamda, Kuzey Kore'nin 2003 yılında NPT'den çekilmesi kırılma noktasıdır ve Altı Taraflı Müzakerelere giden süreci başlatmıştır, ayrıca 90'lı yıllardaki müzakerelerden farklı olarak ilk oturumu Çin'in ev sahipliğinde gerçekleşen görüşmelere Rusya da dahil olmuştur.

19 Eylül 2005'te, Altı Taraflı Müzakerelerin dördüncü oturumu sonunda altı taraf, Kuzey Kore'nin nükleer programlarını terk edeceği ve erken bir tarihte NPT ve UAEA'nın koruma rejimine geri döneceği bir İlkeler Bildirisi imzalamıştır. ABD, Kuzey Kore'ye nükleer veya konvansiyonel silahlarla saldırmak gibi bir niyetinin olmadığını ve Güney Kore'de konuşlandırılan nükleer silahının olmadığını onaylamıştır. Taraflar ayrıca 1992'de ortaya koyulan, uranyum zenginleştirmesini veya plütonyumun yeniden işlenmesini yasaklayan, Kore Yarımadasının Nükleersizleşmesine İlişkin Ortak

523

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Deklarasyonun gözlemlenmesi ve uygulanması gerektiğini kabul etmiştir. (The Guradian, 2005)

Ayrıca, Çin hükümeti ve Altı Taraflı Müzakere sürecine dâhil olanların yoğun diplomatik faaliyetlerinden sonra, taraflar Aralık 2006'da bir yıldan fazla bir aradan sonra tekrar toplanmıştır. Ancak, bu görüşmeler hiçbir ilerleme kaydedilmeden sona ermiştir. Müzakerelerde kırılma noktası olarak ifade edilen durum, Şubat 2007'deki Altı Taraf Ortak Beyannamesi'nin uygulanması için ilk eylemler üzerinde anlaşılmasıdır. (Pinkston, 2006)

524

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Bush yönetiminin sonlarına doğru, 2008 yılının Ocak ayında Kuzey Kore "nükleer savaş caydırıcılığı" terimini kullanmaya başlamıştır. Genel olarak, Altı Taraflı Müzakere sürecinde ve özellikle ABD-Kuzey Kore ilişkileri bağlamında kritik bir yıl olmuştur; ancak Altı Taraflı Müzakerelerdeki devletlerden hiçbiri uzlaştırma çabası içerisine girmemiştir. (Kim, Cohen, 2017: 44) Bu bağlamda, Kuzey Kore'nin politikasındaki, statükoyu korumaktan bozma eğilimine yönelik değişim ve 2008 yılında Altı Taraflı Müzakerelerinin çıkmaza girmesiyle beraber, 2009 yılında Kuzey Kore'nin ikinci nükleer denemesiyle müzakereler durmuştur. (Kim, Cohen, 2017: 37-38)

Kuzey Kore'nin nükleer programı üzerindeki ısrarı ve provokasyonları çerçevesinde Barack Obama başkanlığında ABD'nin 2009 yılında Kuzey Kore politikası öncelikle, "stratejik sabır" (strategic patience) yaklaşımını öngörmüştür. (Hyun, 2017: 49) Dönemin Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'ın "Altı Taraflı Müzakere müttefiklerimizle yakın koordinasyon doğrultusunda stratejik sabır" olarak ifade ettiği bu yaklaşımın kilit noktası, Kuzey Kore'nin nükleer silahlardan arındırma taahhüdünün somut kanıtlarını ortaya koyana kadar, ABD'nin politikasını müzakerelere girmemesi yönünde şekillendirmesidir. (Voice of America News, 2009)

Bu politika bağlamında, ABD, doğrudan görüşmelerin bir ön koşulu olarak Kuzey Kore'den öncelikle, 2005 yılındaki Altı Taraflı Müzakerelere İlişkin Ortak Bildiri'nin yerine getirilmesi adına nükleer silahlardan arındırma konusunda somut ve geri döndürülemez adımların atılmasını talep etmiştir. (U.S. Department of State Bureau of East Asian and Pacific Affairs, 2016) Ayrıca, ABD'nin müttefikleri Güney Kore ve Japonya ile yakın işbirliğini öngören bu politika, BM yaptırımları yoluyla Kuzey Kore'nin provokasyonlarını caydırmayı ve

*ABD'nin Kuzey Kore Politikası Çerçevesinde Nükleersiz  
Bir Kuzey Kore Mümkün Mü?*

nükleer programını durdurması için baskı uygulamayı kapsamıştır. (Hyun, 2017: 50) Kuzey Kore, 5 Nisan 2009 tarihinde gerçekleştirdiği füze testini eleştiren BM Güvenlik Konseyi'nin ifadesine değinerek Altı Taraflı Müzakereden çekildiğini açıklamıştır. (Niksich, 2010: 29) Kuzey Kore'nin nükleer faaliyetleri üzerinde uzmanlaşmış Kim ve Cohen'e göre (2017: 37-38), Kuzey Kore artık nükleer caydırıcılığı sadece ulusal güvenliği ve rejimin devamlılığını sağlama aracı olarak görmemiş aynı zamanda Kore yarımadasındaki askeri dengeleri değiştirme ve Güney Kore'yi baskılama aracı olarak görmüştür.

Obama dönemindeki Kuzey Kore politikasında ikinci olarak, Kuzey Kore'nin Altı Taraflı Müzakerelere geri dönmesi adına baskı yapması için daha sıkı tedbirler ile çok taraflı ekonomik yaptırımlar uygulamaya odaklanılmıştır. Bu politika büyük ölçüde, Kuzey Kore rejiminin nükleer ve balistik füze denemelerine devam etmesinden kaynaklanmıştır. Bu bağlamda, ABD'nin yaptırımlara dayalı baskı politikası, Kuzey Kore'nin yeniden işbirliği yapmama ve provokasyonları çerçevesinde, havuç ve sopa diplomasisinin bir parçası olarak, düşman rejimlere karşı cezalandırıcı tedbirler almayı öngörmüştür. (Hyun, 2017: 51)

Obama'nın Kuzey Kore politikasının üçüncü bir unsuru olarak, ABD, Kuzey Kore'nin tekrarlayan askeri provokasyonları karşısında Güney Kore ile ortak caydırıcılığını ve savunmasını güçlendirmek adına güvenlik işbirliğini geliştirmeye yönelmiştir. Haziran 2015'te ABD ve Güney Kore askeri kuvvetleri, Kuzey Kore'nin nükleer ve füze tesislerinin yanı sıra üst düzey liderlerin de hedef olduğu önleyici saldırıları içeren yeni bir savaş planı olan "Operasyon Planı (OPLAN) 5015" oluşturmuştur. İki müttefik 2016'dan itibaren Kuzey Kore'nin üzerinde baskı kurmak adına bu yeni planı çerçevesinde ortak askeri tatbikatlar yapmaya başlamıştır. (OPLAN 5015, 2016; Fifield, 2016)

Özetle, Obama dönemindeki Kuzey Kore politikası da Bush döneminde olduğu gibi Kuzey Kore'nin nükleer faaliyetlerinden geri dönülemez ve doğrulanabilir bir şekilde vazgeçmesini öngörmüştür. Ancak, 2000'li yıllarda ABD ve Kuzey Kore ilişkilerinde uzlaşmaya yaklaşılmış, hatta birtakım başlıklarda anlaşılma sağlanan bir noktaya gelinmiş olsa dahi, bu kısa dönemli kazanımlar uzun vadede başarılı olarak adlandırılacak koşulların oluşmasını sağlamamış ve Kuzey Kore'nin nükleer silahlarından arındırılmasını gerçekleştirememiştir.

525

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

### 2.3. ABD'nin Kuzey Kore Politikasında İstisnai Durum: Trump Dönemi ve İkili Zirveler

2017 yılında Trump'ın başkanlık dönemi itibariyle ABD'nin Kuzey Kore politikası, öncelikle devlet başkanlarının sert söylemleri ve ithamları itibariyle gergin ilişkiler çerçevesinde caydırıcılık yaklaşımlarıyla ilerlemiştir. Bu bağlamda, 3 Temmuz 2017'de Kuzey Kore'nin, Kıtalararası Balistik Füze (ICBM) olduğunu ifade ettiği Hwasong-14 (Sang-Hun, 2017) balistik füzesini test etmesinin akabinde, ABD Savunma İstihbarat Teşkilatı raporu, Kuzey Kore'nin kıtalararası balistik füzeye sığabilecek nükleer savaş başlıkları ürettiğini yayınlamıştır. Aynı gün ABD'nin Kuzey Kore'ye cevabı olarak nitelendirilen Başkan Trump'ın gazetecilere verdiği demeçte, Kuzey Kore'nin ABD'ye karşı daha fazla nükleer tehditte bulunması halinde "dünyanın daha önce hiç görmediği gibi bir ateş ve öfke ile karşılaşacağı" ifade edilmiştir. (Baker, Sang-Hun, 2017)

526

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

ABD politikasında ikinci olarak, dönemin ABD Savunma Bakanı Jim Mattis ve ABD Dışişleri Bakanı Rex Tillerson'ın ifade ettiği, Kuzey Kore'nin nükleer silahlardan arındırılmasına yönelik "azami baskı ve angajman" üzerine odaklanan, "stratejik hesap verebilirlik" (strategic accountability) adı altında yeni bir Kuzey Kore politikası benimsenmiştir. Bu politika çerçevesinde, Kuzey Kore'nin nükleer silah geliştirmesi "acil bir ulusal güvenlik tehdidi ve en önemli dış politika önceliği" olarak değerlendirilmiştir. (Hyun, 2017: 58) Ayrıca, ABD'nin Kuzey Kore politikasının nihai amacı olarak, Kore Yarımadası'nın "tam, doğrulanabilir ve geri döndürülemez bir şekilde nükleer silahlardan arındırılması ve rejimin balistik füze programının kaldırılması" olduğu açıkça ortaya koyulmuştur. (Mattis, Tillerson, 2017)

Stratejik hesap verilebilirlik politikasıyla amaçlarının, ilk olarak tek taraflı ve çok taraflı ekonomik yaptırımlar yoluyla Kuzey Kore üzerindeki baskının sıkılaştırılması, ikinci olarak Kuzey Kore'ye nükleer duruşunu değiştirmesi için yeterince baskı uygulamak adına Çin ile aktif bir şekilde ilişki kurmak, üçüncü olarak Kuzey Kore'nin provokasyonlarına karşı Güney Kore ve Japonya ile yakın işbirliği içerisinde ABD savunmasını güçlendirmek ve dördüncü olarak Kuzey Kore rejimiyle koşullu diyaloglar kurmak olduğu şeklinde belirtilmiştir. (Hyun, 2017: 58)



*ABD'nin Kuzey Kore Politikası Çerçevesinde Nükleersiz  
Bir Kuzey Kore Mümkün Mü?*

Trump dönemindeki ABD politikası üçüncü olarak, stratejik hesap verebilirlik politikası bağlamında Kuzey Kore'nin provokasyonlarını durdurması ve müzakerelere dönmeye zorlaması için ekonomik yaptırımlar yoluyla azami baskı uygulamayı öngörmüştür. Düşman rejimlere uygulanan havuç ve sopa diplomasisinin bir parçası olarak artan tek taraflı ve çok taraflı yaptırımlara dayanan azami baskı üzerine odaklanılmasının sebebi, Kuzey Kore'nin işbirliği yapmaması ve provokasyonlarına devam etmesi şeklinde vurgulanmaktadır.

Bu bağlamda, ABD politikasında dördüncü olarak azami baskı politikasının da bir aracı olmasıyla, özellikle Kuzey Kore'nin 2017 yılında gerçekleştirdiği Kıtalararası Balistik Füze denemelerine yönelik Kuzey Kore'ye karşı BM Güvenlik Konseyi kararları yoluyla çok taraflı yaptırımlar sertleştirilerek uygulamaya koyulmuştur. (Securtiy Council Resolution 2371, 2017) Ayrıca, Trump, Kuzey Kore üzerindeki baskıyı arttırmayı amaçlayan bir hamle ile Kuzey Kore'yi terörizme destek veren devletler listesine tekrar eklemiştir. Bu bağlamda, Kuzey Kore rejimi, silahlara ilişkin ihracat ve satış yasağı, ekonomik yardıma ilişkin yasaklar ve uluslararası finans kuruluşları tarafından kredilerin bloke edilmesi dahil olmak üzere çeşitli mali ve diğer kısıtlayıcı yaptırımlara maruz kalmıştır. (The U.S. Department of State, 2021)

Trump dönemi Kuzey Kore politikasında beşinci olarak, temelde benimsenen baskıcı ve çok taraflı yaptırımlar yoluyla çevreleme politikasına dayanan yaklaşımdan uzaklaşarak, ikili diyaloglarla uzlaşma girişimleri adına Kuzey Kore'yle müzakere masasına oturulması doğrultusunda adımlar atılmıştır. Bu bağlamda, Kuzey Kore'nin aylarca süren füze testlerinin ve Trump yönetiminin 2017'de askeri saldırı başlatabileceğine dair endişelerin ardından, 2018'de Kuzey Kore ve Güney Kore'nin aralarında diplomatik adımlar atmaya yönelmesiyle ABD ve Kuzey Kore ilişkilerinde bir dönüm noktası gerçekleşmiş ve olayların akışı değişmiştir.

Kuzey Kore ve Güney Kore arasında kurulan diyalog, ABD ve Kuzey Kore ilişkilerinde diplomatik yumuşamayı beraberinde getirmiş ve Kim'in Trump ile görüşme isteğine binaen Trump, Kim Jong Un ile görüşeceğini açıklamıştır. Bu durum eski müzakerelere göre büyük fark yaratmaktadır; çünkü ABD ve Kuzey Kore tarihte ilk defa devlet başkanı düzeyinde olacak şekilde, Kim Jong Un ve Trump'ın doğrudan birbiriyle diyalog kurması sağlanmıştır.

527

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Diplomatik ilişkilerdeki yumuşama çerçevesinde, 12 Haziran 2018 tarihinde Singapur'da, Donald Trump ve Kim Jong Un arasında gerçekleşen zirvenin ardından Singapur Deklarasyonu imzalanmıştır. Kuzey Kore yönetiminin nükleer silahlarının imhası ve kalıcı barış hedefi doğrultusunda bir çalışma ön gören deklarasyon sonucunda bu adımların nasıl gerçekleşeceği ile ilgili bir detaya yer verilmemiştir. (DW, 2018) Singapur Zirvesinde, ABD ve Kuzey Kore, iki ülke halklarının barış ve refah arzusu doğrultusunda ABD-Kuzey Kore ilişkilerinde yeni bir başlangıç yapmayı taahhüt etmiştir, bu doğrultuda birbirlerinin ülkesinde irtibat ofisleri açılacağı ifade edilmiştir. ABD ve Kuzey Kore'nin, Kore Yarımadası'nda kalıcı ve istikrarlı bir barış rejimi inşa etme çabalarına katılacağı vurgulanmıştır. (Taylor, 2019)

Sonuç itibariyle, Singapur Zirvesinde, Kuzey Kore yönetimi kendisine karşı tehditler var olmaya devam ettiği sürece nükleer silahlara sahip olma konusunda geri adım atmayacağını sinyallerini vermiştir. Ayrıca; Kuzey Kore, kendisine uygulanan yaptırımlar sonucu uluslararası toplumla ilişkilerinin normalleşmesine engel olması bağlamında, yaptırımların gevşetilmesi adına taleplerde bulunmuştur. Ancak, ABD yönetimi bu yaptırımlar kaldırılmadan önce nükleer silahlardan arındırma konusunda somut adımlar atılmasını talep etmiştir. Singapur Zirvesi'nin akabinde iki taraftan da somut bir adım gelmemesi sonucunda Hanoi Zirvesiyle ikinci bir diyalog süreci başlamıştır.

Vietnam'ın Hanoi kentinde 27-28 Şubat 2019 tarihlerinde gerçekleşen Hanoi Zirvesindeki anlaşma kapsamında, Kuzey Kore nükleer tesislerindeki faaliyetlerin durdurulması karşılığında ABD'nin yaptırımların kısmen kaldırılmasında ve Kore Savaşı'nın resmi sonunu ilan etmekte hemfikir olduğu bildirilmiştir. (Suk, 2019) Elenor Albert, Trump'ın, Kuzey Kore'ye güvenlik garantileri sağlamayı ve Güney Kore ile ortak askeri tatbikatları durdurmayı kabul ettiğini ifade ederken, Kim füze testlerini durdurmayı ve nükleersizleşme adına çalışmayı taahhüt ettiğini ifade etmiştir. Ancak; Hanoi zirvesi, Trump ve Kim'in yaptırımların azaltılması ve nükleersizleşme konusundaki fikir ayrılıklarının üzerine bir sonuca bağlanmadan sona ermiştir. (Albert, 2019)

Özetle, Kore yarımadasında barışın sağlanması adına atılabilecek adımlar çerçevesinde Kuzey Kore rejimi nükleer silahlarından

*ABD'nin Kuzey Kore Politikası Çerçevesinde Nükleersiz  
Bir Kuzey Kore Mümkün Mü?*

vazgeçme düşüncesini değerlendirebileceğini ifade etmiştir. Ancak, nükleer programını doğrulanabilir bir şekilde durdurmak için ABD tarafından eş zamanlı olarak gerçekleştirilmesi gereken adımlara vurgu yapmıştır. Bu adımlar, yaptırımların hafifletilmesi ve barış bildirisi gibi talepleri kapsamıştır. Kuzey Kore taleplerinin, ABD'nin Kuzey Kore üzerindeki gücünü zayıflatacağı düşünüldüğü için ve nükleer silahlardan somut bir arındırma hamlesi olmaması sebebiyle ABD tarafından olumlu karşılanmamıştır. ABD Başkanı Trump ile Kuzey Kore lideri Kim Jong-un arasındaki iki zirveden sonra, tarafların hiçbiri nükleerden arındırılmış bir Kore barış rejimi için henüz somut adımlar atmamıştır.

Özellikle 2018 yılına kadar Güney Kore ve ABD, Kuzey Kore'ye yaptırım ve baskı uygulamış; ancak bu uygulamalar Kuzey Kore'nin nükleer tutumunu değiştirmede beklenen etkiyi gerçekleştirmemiştir. Yaptırımlar ve baskı yoğunlaştıkça, tam tersine Kuzey Kore yönetimi nükleer faaliyet sürecini hızlandırmış, nükleer testler ve füze denemeleri ile karşılık vermiştir. Aslında, Kuzey Kore'nin müzakere masasına oturması, çok taraflı uygulanan yaptırım ve baskıdan ziyade Kuzey Kore yönetiminin katılım politikasının bir sonucu olarak görünmektedir.

### **3. ABD'NİN NÜKLEERSİZ KUZHEY KORE OLUŞTURMA ÇABASININ ÖNÜNDEKİ ENGELLER**

Scott Sagan'ın ortaya koyduğu güvenlik modeli, bir devletin nükleer silah geliştirme sebebine, neorealist yaklaşımın devlet davranışları üzerindeki varsayımlarına dayanarak açıklama getirmektedir. Kenneth Waltz'un da belirttiği gibi devletlerin kendi arasındaki yeteneklerin dağılımı uluslararası sistemin yapısını belirlemektedir. (Waltz, 1979: 101) Nükleer silahların yıkıcı gücü güç dengesini önemli ölçüde değiştirmekte, bir devletin güvenliğini neredeyse garanti ederken, rakip devletin elinde olması ise ciddi bir tehlike arz etmektedir. Scott Sagan'a göre devletler, nükleer yetenekleri olan devletlere karşı dengeyi kendi nükleer caydırıcılıklarıyla sağlamalıdır. (Sagan, 1997: 57)

Güvenlik modeli bağlamında ele alındığında; ABD'nin Kore yarımadasında günümüzde halen devam eden askeri varlığı ve Kuzey Kore gibi düşmanları tarafından çevrenme psikolojisi içindeki bir

529

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

devletin nükleer silahlara sahip olmayı rejim güvenliğinin önemli bir parçası haline getirmesi birbiriyle ilişkilendirilmektedir. Ayrıca, Kore Savaşında ABD'nin Kuzey Kore'ye karşı nükleer silah kullanma niyetinde olduğunun öğrenilmesi itibarıyla, Kuzey Kore'nin mutlak caydırıcı olarak nitelendirilen nükleer silahlara sahip olma isteği artmıştır. (Kibaroglu, 2004: 157)

Öncelikle, ABD'nin nükleersiz Kuzey Kore oluşturma çabasının önündeki engellerden ilki olarak, Kuzey Kore için rejim devamlılığı konusunda nükleer silahlar hayati bir öneme sahiptir, rejim güvenliğinin destekleyici ve tamamlayıcı bir unsuru olarak değerlendirilmektedir. Kuzey Kore'nin nükleer silahları, rejim güvenliğinin temeli ve devletin kuruluş felsefesi olarak benimsedikleri Juche ideolojisinin dayanağını oluşturan kendine yeterlilik (self-help) ve ulusal bağımsızlık ilkeleri, ayrıca Songun olarak ifade edilen askeri öncelik politikası bağlamında anlam kazanmaktadır.

Kuzey Kore rejim güvenliğinin başlıca dayanaklarından olan Juche ideolojisinin temelinde yatan anlam, ulusal özgüven ve Kore milliyetçiliğinin bir kombinasyonu bağlamında tanımlanmaktadır. (Scobell, 2005: 14) Kim Il Sung, 1967 yılında Kore Halk Meclis oturumundaki konuşmasında kendine güven, bağımsızlık ve öz savunma fikirlerini ideoloji çerçevesinde vurgulamış ve Kuzey Kore'de Juche terimi kullanılmaya başlanmıştır. (Kim, 2003: 63)

Juche ideolojisi üzerinden Kuzey Kore rejimi sahip olduğu iktidar tekeli meşru hale getirmektedir. Ayrıca, ideoloji çerçevesinde rejim gelecekte atılacak adımlar için kendi öngördüğü şekilde yöntemler sunmakta ve böylelikle iktidarın meşrulaştırılması amacıyla fikir ve bilginin kontrolünü sağlamaktadır. Bu bağlamda, Kuzey Kore Anayasası'nın 3.maddesinde "*Halkın bağımsızlığını elde etmek için Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin faaliyetlerine; devrimci bir ideoloji olan, insan odaklı bir dünya görüşüne sahip Juche fikrinin rehberlik ettiği belirtilmiştir.*" (Oh, Hassig, 2000: 4)

İkinci olarak, Kuzey Kore nükleer silahları, Juche ideolojisini tam anlamıyla gerçekleştirebilmesi çerçevesinde hem iç politikasının hem de dış politikasının en önemli araçlarından biri olarak görmektedir. Bu bağlamda, nükleer silahların ekonomide kendine yeterlilik ve bağımsızlık ilkesinin faaliyete geçebilmesi adına ekonomik gelişmişlik

*ABD'nin Kuzey Kore Politikası Çerçevesinde Nükleersiz  
Bir Kuzey Kore Mümkün Mü?*

çok önemli bir faktördür ve nükleer silahlara sahip olmak ekonomiyi doğrudan etkilemektedir. Bu etkiye bir örnek olarak, Avrupa Parlamentosu eski üyesi ve Kuzey Kore uzmanı Glyn Ford'un, Singapur'da gerçekleşen ABD-Kuzey Kore görüşmesi sonrasındaki değerlendirmesi ifade edilebilir. Bu değerlendirmede, soğuk savaş sonrasında Sovyetler Birliği'nin dağılması akabinde ve maruz kaldıkları yaptırımlar sonrası konvansiyonel silahların Kuzey Kore ekonomisini sarstığını ve eğer kendi nükleer caydırıcılığı olursa kaynaklarını ve iş gücünü askeriden sivil ekonomiye değiştirebileceği düşüncesini ifade etmiştir. Bu ifadeyle beraber kitle imha silahlarının gerekliliğine vurgu yapmış ve Kuzey Kore'nin eğer yeterli kapasitesi olmazsa ekonomisinin sekteye uğrayacağını açıklamıştır. (Ford, 2018: 241-259)

Üçüncü olarak, Kuzey Kore yönetimi, ulusal çıkarlarını korumak söz konusu olduğunda kendi öz kaynaklarına güveni temelinde kendi güvenliğini sağlayacak doğrultuda bir dış politika izlemek istemektedir. Jeopolitik konumundan maksimumda fayda sağlama amacı gütmektedir ve barışın ancak devletlerin birbirine geri dönülemez zararlar verme yetisine dayanan bir güç dengesinin varlığı ile mümkün olabileceği inancına sahiptir. (Barannikova, 2019: 37) Dördüncü olarak, nükleer silahların garantili misilleme aracı ve diplomatik pazarlık kozu olarak kullanılmasıdır. Nükleer silahlar üzerinden uluslararası sistemde Kuzey Kore diyalog süreçlerine dahil edilmek suretiyle müzakereler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, Kuzey Kore nükleer silahların stratejik gücünü kendi güvenlik çıkarları doğrultusunda düşman ve müttefiklerinden imtiyaz kazanmak adına kullanmıştır.

Bunların dışında, ABD'nin Kuzey Kore politikasına rağmen Kuzey Kore'nin nükleer silahlarından vazgeçmemesinin sebeplerinden beşincisi olarak, Scott Snyder'ın da ifade ettiği gibi, Kuzey Kore'nin rejim güvenliği ve nükleer silahlarını birbiriyle ne derece bağdaştırmış ve bütünleştirmiş olduğu, Kim Jong Un'un 2013 yılının mart ayında gerçekleşen Kore İşçi Partisi toplantısında ortaya koyduğu Byungjin Hattı politikasından anlaşılmaktadır. Byungjin, bir yandan ekonomi alanında gelişmeye odaklanırken diğer yandan askeri politikayla nükleer caydırıcılığını geliştirmesi ve güçlendirmesi üzerinde duran ikili politika (dual policy) olarak ifade edilmektedir. (Snyder, 2013)

531

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Özetle, Kuzey Kore'nin ABD politikasına rağmen stratejik olarak önem verdiği nükleer silahlarından vazgeçmemesi, Kuzey Kore'nin nükleer silahlara sahip olma isteğinin altında yatan birçok sebeple bağdaşmaktadır. Kuzey Kore üzerinde uzmanlaşan analistler tarafından yıllarca dile getirilen bu sebepler arasında en kayda değer olanlarını; tehlikeli rakipleri caydırmak, nükleer bir saldırı durumunda muadili olacak bir şekilde cevap vermek için nükleer kapasitesini arttırmak, başka devletler üzerinde hakimiyet sağlama gücüne erişmek, kendi vatandaşlarını koruma ve beklentilerini karşılama yetkinliğine sahip olmak, kendi sınırları içerisinde ve dışarısında prestij kazanmak, sınırları dışında da belirli bir konum elde ederek eşit davranılma hakkı kazanmak olarak ifade etmek mümkündür. (Kim, Cohen, 2017: 24)

Birçok Kuzey Kore uzmanı analiste göre; Kuzey Kore, Pakistan gibi Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'na taraf olmayan diğer nükleer silah sahibi devletlere benzer şekilde, statüsünün ve meşruiyetinin nükleer silahlı bir devlet olarak tanınmasını istemektedir. Bunun yanı sıra, yıllardır gerçekleşen müzakereler neticesinde Kuzey Kore, Kore Yarımadası'nın nükleersizleştirilmesine yönelik desteğini ifade etmiş; ancak bu Kuzey Kore dışında uluslararası sistemde çok daha farklı algılanmıştır. (KCNA, 2013) Gerçekte, bu ifadede vurgulanmak istenen, 2013 yılında bir Kuzey Kore yetkilisinin de tanımladığı gibi; Kore Yarımadası'nın nükleersizleştirilmesi, Kuzey Kore'ye karşı ABD nükleer tehdidinin tamamen ortadan kaldırılması ve dünyanın nükleer silahlardan arındırılma çabalarının sonucunda gerçekleşecek bir gelişme olarak en nihayetinde Kuzey Kore'nin de nükleer silahsızlanması anlamını taşımaktadır. (KCNA, 2013)

## SONUÇ

ABD'nin Kuzey Kore'ye uyguladığı dönemselsel ve kalıcı politikası bütünüyle göz önüne alındığında, nükleer silaha sahip olma gücünü eline geçirmiş bir devlet olan Kuzey Kore'nin nükleer silahlarından, verilecek güvenlik garantileri ve ekonomik yardımla dahi vazgeçmesi zor bir ihtimaldir. Yapılan müzakerelerin kısa vadede bölgedeki statükoyu korumaya yarayacağı; ancak uzun vadede nükleer silahlardan arındırma yolunda adımlar atılsa da Kuzey Kore'nin nükleer programından tamamen vazgeçmeyeceğini düşünmek yerinde olacaktır.

*ABD'nin Kuzey Kore Politikası Çerçevesinde Nükleersiz  
Bir Kuzey Kore Mümkün Mü?*

Bu bağlamda, ABD'nin çok taraflı ve tek taraflı uyguladığı politikalar ışığında yakın bir gelecekte nükleersiz bir Kuzey Kore'nin oluşturulması zor bir ihtimal olarak görünmektedir. Nükleer silahlarına rejim güvenliğinin destekleyici ve tamamlayıcı bir unsuru olarak önem veren Kuzey Kore, bu silahların uluslararası sistemdeki caydırıcılık rolünün ve pazarlık kozu olarak müzakerelerde avantaj sağlamasının bilinciyle nükleer politikasına yön vermeye devam edecektir. ABD'nin yıllardır Kuzey Kore'nin nükleer silahlarını arındırma çabalarının başarısız olmasının sebeplerinden biri, Kuzey Kore'nin nükleer faaliyetlerinin uzun vadeli amaçlarında doğru analizlerin gerçekleştirilmemiş olmasıdır. ABD politikasının temelindeki, Kuzey Kore'nin nükleer hamlelerini cezalandırmaya ve nükleersizleşme adımlarını ödüllendirmeye odaklanan havuç ve sopa yaklaşımı, ABD'nin amaçlarındaki güvenilirliğin sorgulanmasına yol açarak başarısız politikalara zemin hazırlamıştır.

Dolayısıyla, ABD'nin gelecekte benimseyeceği Kuzey Kore politikasında ödül ceza yöntemlerine ağırlık vermek yerine, eş zamanlı olarak karşılıklı adımlar aracılığıyla hamleler yapması, müzakere süreçlerini somut adımlar atılması yönünde teşvik edebilecektir. Ancak, ABD'nin gerçekleşen son iki zirvede olduğu gibi, daha çok Kuzey Kore'nin vereceği imtiyazlara bağlı olarak hamle yapacak olma durumu, genel olarak mevcut politikasını sürdürme eğilimiyle gelecekte de Kuzey Kore ile ilişkilerinde duraksamalara yol açmaya devam edecektir. Bu çerçevede, ABD'nin Kuzey Kore politikası mutabakatlarda öncelikle, nükleer silahlarından geri adım atması adına kullandığı havuç sopa yaklaşımını bir tarafa bırakarak, Kuzey Kore'ye güven ortamı ve Amerikan desteğinin sağlanacağını taahhüt etmesi gerekmektedir. Bu taahhütün dışında Kuzey Kore'ye nükleer silahlarından ve programından vazgeçmesi için vaat edilen teklifler yetersiz kalacaktır; çünkü Kuzey Kore eşzamanlı olarak somut bir adım görmeden bu yoldan gitmeyi kabul etmeyecektir.

Bu bağlamda, Trump yönetiminin sona ermesiyle ABD'nin yeni başkanı Joseph Biden'ın Kuzey Kore politikası belirlerken geçmişte başarısız olan yaklaşım ve stratejileri göz önünde bulundurması gerekecektir. Sonuç itibarıyla hangi ABD başkanı görevde olursa olsun, Kuzey Kore politikası ABD'nin Asya-Pasifik politikasının temelinde var olmaya devam edecektir; çünkü Kuzey Kore'nin nükleer cephaneliği, sadece kendisinin değil, tüm bölgenin güvenlik ortamının bir parçası haline gelmiştir. Ayrıca, farklı bir bakış açısıyla

533

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

yaklaşıldığında, Kuzey Kore'nin nükleer ve füze faaliyetleri, Kuzeydoğu Asya'da konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan güçlü bir askeri yapılanmaya başarılı bir bahane olarak hizmet etmiş ve günümüzde halen hizmet etmektedir. Silahlanma yarışı bölgesel olarak sona ermediğinden, bölgedeki ülkelerin resmi bahanesi olan Kuzey Kore'nin nükleer faaliyetlerinin ortadan kaldırılmasıyla gerçekte ne kadar ilgilendikleri tartışmaya açık bir konudur.

Son olarak, Kuzey Kore'nin nükleer silahlara yönelik kararlı adımları, müzakere süreçlerinde duraksamalar gösterse de, gerçekte nükleer programında köklü bir değişiklik yapmamıştır. Kore Yarımadası'nın nükleer silahlardan arındırılmasına yönelik politika yaklaşımları hiçbir zaman net bir sonuca götürmemiştir. Nükleer silahlar, Kuzey Kore için stratejik değere sahip olması ve kimliğinin merkezinde yer alması bağlamında, ABD ile geçmiş ilişkilerinde bir pazarlık kozu olarak kullanıldığı gibi gelecekte de aynı şekilde kullanılacaktır.



*ABD'nin Kuzey Kore Politikası Çerçevesinde Nükleersiz  
Bir Kuzey Kore Mümkün Mü?*

## KAYNAKÇA

Abramowitz, Morton; Laney, J. (2003). *Meeting the North Korean Nuclear Challenge*. Council On Foreign Relations.

Agreed Framework between The United States of America and The Democratic People's Republic of Korea" <http://www.kedo.org/pdfs/AgreedFramework.pdf> (Erişim Tarihi: 28.01.2021)

Albert, Elenor (2019). *North Korea's Millitary Capabilities*. Council On Foreign Relations.

Aoi, T. "Historical Background of Export Control Development in Selected Countries and Regions" [https://www.cistec.or.jp/english/service/report/1605historical\\_background\\_export\\_control\\_development.pdf](https://www.cistec.or.jp/english/service/report/1605historical_background_export_control_development.pdf) (Erişim Tarihi: 27.01.2021)

Armstrong, Charles (2005). "Inter-Korean Relations in Historical Perspective". *International Journal Of Korean Unification Studies*, 14(2), 1-20.

Baker, P.; Sang-Hun, C. (2017) "Trump Threatens 'Fire and Fury' Against North Korea if It Endangers U.S.," *The New York Times* (Erişim Tarihi: 27.01.2021)

Barannikova, Anastasia (2019). United States-DPRK Relations: Is Normalization Possible, A report of the CSIS Russia and Euroasia Program.

Bermudez Jr. (2015). "North Korea's Development of a Nuclear Weapons Strategy", *Us-Korea Institute at Sais*.

Boghani, P. (2019) " The US and North Korea on the Brink: A Timeline", <https://www.pbs.org/wgbh/frontline/article/the-u-s-and-north-korea-on-the-brink-a-timeline/> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)

Chang, Semoon (2006). " The Saga of US Economic Sanctions Against North Korea". *The Journal Of East Asian Affairs*, 20(2), 109.

Davenport, Kelsey (2020). "Chronology of US-North Korean Nuclear and Missile Diplomacy", Arms Control Association, <https://www.armscontrol.org/factsheets/dprkchron> (Erişim Tarihi: 26.01.2021)

DW, ABD ve Kuzey Kore'den Kalıcı Barış Taahhüdü, (12 Haziran 2018), <https://www.dw.com/tr/abd-ve-kuzey-kore-den-kal%C4%B1c%C4%B1-bar%C4%B1%C5%9F-taahh%C3%BCd%C3%BC/a-44169884> (Erişim Tarihi: 30.01.2021)

Ford, Glyn (2018). *Talking to North Korea: Ending The Nuclear Standoff*. Pluto Press.

535

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Forland, Astrid (2007). "Preventive War as an Alternative to Treaty-based Nuclear Non-proliferation". Mærli, Morten B.; Lodgaard, Sverre (Eds.). *Nuclear Proliferation and International Security*, New York: Routledge.

Gertz, Bill (2016) "Air Force: Hypersonic Missiles from China, Russia Pose Growing Danger To US", Free Beacon, <https://www.defense-aerospace.com/articles-view/release/3/179224/us-falling-behind-in-race-for-hypersonic-missiles.html> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)

Hyun, Kim (2017). "Comparing North Korea Policies of the Obama and Trump Administration". *Nanzan Review Of American Studies*, 39, 49.

Jeong, Dongjin (2012). China's Foreign Policy Towards North Korea: The Nuclear Issue. *Calhoun: The NPS Institutional Archive*.

KCNA,(2003). "Statement of DPRK Government on its Withdrawal from NPT" <http://www.kcna.co.jp/item/2003/200301/news01/11.htm> (Erişim Tarihi: 28.01.2021)

KCNA (2013). "Denuclearization of Korean Peninsula Is DPRK's Invariable Stand," (September 29, 2013) (Erişim Tarihi: 30.01.2021)

Kibaroglu, Mustafa (2004). "Kuzey Kore'nin Nükleer Silah Programı: Sebepler ve Sonuçlar". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(1), 157.

Kim, Sung Chull; Cohen, Michael D. (2017). *Entering the New Era of Deterrence: North Korea and Nuclear Weapons*. Georgetown University Press.

Kim, Sung Chull; Kang, David (2009). *Engagement With North Korea*. State University Of New York Press.

Kim, Ilpyong J. (2003). *Historical Dictionary of North Korea*. The Scarecrow Press Inc. Lanham, Maryland and Oxford

Kim, Suk Hi; Roehrig, Terence; Seliger, Bernhard (2011). *The Survival of North Korea: Essays on Strategy, Economics and International Relations*. Mcfarland Company.

Kristensen Hans M.; Norris, Robert (2018). "North Korean Nuclear Capabilities 2018". *Bulletin Of Atomic Scientists*, 74(1), 41-51.

Maduz, Linda (2019). "Rapprochement On The Korean Peninsula", *CSS Analysis in Security Politics*.

Mattis, Jim, Rex Tillerson, (2017) "We Are Holding Pyongyang to Account", <https://www.wsj.com/articles/were-holding-pyongyang-to-account-1502660253> (Erişim Tarihi: 28.01.2021)

McInnis, Kathleen J.; Feickert, Andrew; Manyin, Mark E.; Hildreth, Steven A.; Nikitin, Mary Beth D.; Chanlett-Avery, Emma (2017). "The North Korean Nuclear Challenge: Millitary Options and Issues for Congress", *Congressional Research Service*.

*ABD'nin Kuzey Kore Politikası Çerçevesinde Nükleersiz  
Bir Kuzey Kore Mümkün Mü?*

Moore, Gregory J. (2008). "America's Failed North Korea Nuclear Policy: A New Approach, Asian Perspective". *Asian Perspective (Special Issue on North Korea and Regional Security)*, 32(4), 9-27.

Narang, Vipin; Panda, Ankit (2017). "Nuclear Stability, Conventional Instability: North Korea and the Lessons from Pakistan". *Carnegie Endowment For International Peace*.

Narang, Vipin (2014). *Nuclear Strategy in the Modern Era: Regional Powers and International Conflict*. Princeton University Press.

Niksch, Larry A. (2010). "North Korea's Nuclear Weapons Development and Diplomacy", *CRS Report For Congress*.

North Korean Nuclear Negotiations Timeline 1985-2019, <https://www.cfr.org/backgrounder/north-koreas-military-capabilities> (Erişim Tarihi: 28.01.2021)

Oh, Kongdan; Hassig, Ralph C. (2000). "DPRK's Socialist Constitution (Full Text)," Unofficial translation published by The People's Korea, no. 1825 (September 19, 1998), in *North Korea Through The Looking Glass*.

"OPLAN 5015 (Operation Plans)" (March 7 2016) <https://www.globalsecurity.org/military/ops/oplan-5015.htm>, Anna Fifield, "In drills, U.S., South Korea practice striking North's nuclear plants, leaders," *The Washington Post*, (March 7 2016) [https://www.washingtonpost.com/world/in-drills-us-south-korea-practice-striking-norths-nuclear-plants/2016/03/06/46e6019d-5f04-4277-9b41-e02fc1c2e801\\_story.html](https://www.washingtonpost.com/world/in-drills-us-south-korea-practice-striking-norths-nuclear-plants/2016/03/06/46e6019d-5f04-4277-9b41-e02fc1c2e801_story.html) (Erişim Tarihi: 28.01.2021)

Perry, Dr. William (1999). "Review of United States Policy Towards North Korea: Findings and Recommendations", *Belfer Center For Science and International Affairs*.

Pinkston, Daniel (2006) "North Korea's Nuclear Weapons Program and the Six-party Talks" <https://www.nti.org/analysis/articles/north-koreas-nuclear-weapons/> (Erişim Tarihi: 12.07.2021)

Pirinççi, Ferhat (2008). "Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Orta Asya Politikası: Beklentiler ve Gerçeklikler". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 63(1), 207-235.

Sagan, Scott D.; Walts, Kenneth (2002). *The Spread of Nuclear Weapons: A Debate Renewed*. New York: W. W. Norton.

Sagan, Scott D. (1997). "Why Do States Build Nuclear Weapons?: Three Models in Search of a Bomb". *International Security*, 21(3), 54-86.

Sang-Hun, Choe (2017) "U.S. Confirms North Korea Fired Intercontinental Ballistic Missile," <https://www.nytimes.com/2017/07/04/world/asia/north-korea-missile-test-icbm.html> (Erişim Tarihi: 28.01.2021)

537

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

Scobell, Andrew (2005). *North Korea's Strategic Intentions*. US Army War Collage.

Smith, Shane (2015). *North Korea's Evolving Nuclear Strategy*. *North Korea's Nuclear Future Series*. US-Korea Institute at SAIS.

Security Council Toughens Sanctions Against Democratic People's Republic of Korea, Unanimously Adopting Resolution 2371," (August 5 2017), <https://www.un.org/press/en/2017/sc12945.doc.htm> (Erişim Tarihi: 28.01.2021)

Snyder, Scott A. (2013). *"The Motivations behind North Korea's Pursuit of Simultaneous Economic and Nuclear Development"*. Council On Foreign Relations.

Suk, Choi He "US-NK Summit Fails to Produce Results", <http://www.koreaherald.com/view.php?ud=20190228000700> (Erişim Tarihi: 30.01.2021)

Taylor, Adam (2019). "What Trump and Kim Agreed to at the First Meeting and What Actually Happened Afterwards", <https://www.washingtonpost.com/world/2019/02/25/what-trump-kim-agreed-their-first-meeting-what-actually-happened-afterward/> (Erişim Tarihi: 29.01.2021)

*The Guardian*, North Korea Agrees to Abandon Nuclear Weapons Program," 19 September 2005, <https://www.theguardian.com/world/2005/sep/20/northkorea> (Erişim Tarihi: 12.07.2021)

The U.S. Department of State, "Overview of State-Sponsored Terrorism," <https://www.state.gov/state-sponsors-of-terrorism/> (Erişim Tarihi: 29.01.2021)

Toloraya, Georgy (2018). "From CVID To CRID: A Russian Perspective", 38North, <https://www.38north.org/2018/12/gtoloraya122618/> (Erişim Tarihi: 29.01.2021)

U.S. Department of State Bureau of East Asian and Pacific Affairs, "U.S. Relations with North Korea," (October 18 2016), <https://2009-2017.state.gov/r/pa/ei/bgn/2792.htm> (Erişim Tarihi: 30.01.2021)

Voice of America News, "Clinton Calls 'Exploratory' Meeting with North Korea 'Quite Positive'," December 10, 2009, <https://www.voanews.com/archive/clinton-calls-exploratory-meeting-north-korea-quite-positive> (Erişim Tarihi: 29.01.2021)

Wagner, Alex (2003) "Bush Labels North Korea, Iran, Iraq an 'Axis of Evil' ", <https://www.armscontrol.org/act/2002-03/press-releases/bush-labels-north-korea-iran-iraq-axis-evil>, Arms Control Association (Erişim Tarihi: 12.07.2021)

*ABD'nin Kuzey Kore Politikası Çerçevesinde Nükleersiz  
Bir Kuzey Kore Mümkün Mü?*

Waltz, Kenneth N.(1979). *Theory of International Politics*. Addison-Wesley Press

Wang, Fei-Ling (1999).“Joining the Major Powers for the Status Quo: China’s Views and Policy on Korean Reunification”. *Pacific Affairs*, 72(2), 167-185.

Warden, John K. (2017).“North Korea’s Nuclear Posture: An Evolving Challenge For US Deterrence”. *Proliferation Papers, IFRl*.

Wertz, Daniel “The US, North Korea and Nuclear Diplomacy”, The National Committee on North Korea, (October 2018), <https://www.ncnk.org/resources/briefing-papers/all-briefing-papers/history-u.s.-dprk-relations> (Erişim Tarihi: 30.01.2021)

Williams, Jennifer (2017) “THAAD, The Missile Defense System Kicking Off a New Chinese US Fight, Explained”, Vox Media, <https://www.vox.com/world/2017/3/10/14882778/thaad-south-korea-missile-defense-system-china-explained> (Erişim Tarihi: 26.01.2021)

Wit, Joel (2001) “The United States and North Korea”, Brookings Policy Brief Series, <https://www.brookings.edu/research/the-united-states-and-north-korea/> (Erişim Tarihi: 26.01.2021)

539

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

## SUMMARY

The US has been pursuing policies on the basis of halting North Korea's nuclear activities and purging its nuclear weapons for many years. However, US policies have been insufficient to create a nuclear-free North Korea. This study outlines, the policy developed by the US against North Korea in line with the nuclear crises that followed the withdrawal of North Korea from the NPT and the announcement of having nuclear weapons. In addition to these, by using the Agreed Framework and Six Party Talks, which are the elements of the policy strategies developed by the US towards North Korea, the US policy of North Korea and the moves implemented by North Korea against the US policy are discussed in the study.

540

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

On the basis of US's North Korea policy, the aim is that since North Korea is a threat to US's international hegemony, North Korea's nuclear weapons and nuclear programme should be exterminated. In order to achieve this goal, in 1990's Agreed Framework is used as an diplomatic attempt and in 2000's US continued the policy of trying to stop North Korea's nuclear activities with Six Party Talks in which Russia and China has got also responsibility beside South Korea and Japan. Furthermore, in general terms, US's North Korea policy is defined within the framework of military containment, diplomatic isolation and economic sanctions.

Negotiations had some benefits to maintain status quo in the region for the short term, however, even if the steps are taken to de-nuclearize North Korea, in the long run North Korea would not give up its nuclear weapons completely. In this context, the study aimed to underline, considering the periodic and permanent policy applied by the US to North Korea, it is a difficult possibility for a state like North Korea that has gained the nuclear, to give up its nuclear weapons even with security guarantees and economic aid.

## MARKSİZM'İN ULUSLARARASI HUKUK YAKLAŞIMI

Mehmet DALAR\*

Makale Geliş Tarihi-Received: 01.08.2021  
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 20.11.2021  
DOI: 10.37093/ijisi.972298

541

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

### ÖZ

*Bu çalışma, Türkiye'de üzerinde oldukça sınırlı çalışılmış olan Marksizm'in uluslararası hukuk yaklaşımın ele alarak, bilinen uluslararası hukuk anlayış ve yöntemine karşı Marksizm'in nasıl bir tez ortaya çıkardığını incelemektedir. Marksizm'in genel olarak hukuk, özel olarak uluslararası hukuk teorisinin olup olmadığını tartışan çalışma, post kolonyal dönemde ve zamanımızda hegemonyanın etkin olduğu uluslararası hukukun karşı karşıya kaldığı çıkmaza eleştirel bakış açısını geliştiren Marksist yaklaşımın koyduğu çözüm seçeneklerini değerlendirmektedir. 1917'de Rusya'da gerçekleşen Ekim Devrimi sonucunda Marksizm'i temel alarak kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin bu temelde uluslararası hukuka getirdiği bakışı ve bu hukuku ne ölçüde etkilediğini ele alan bu çalışma, Sovyetlerin dağılmasından sonra ortaya çıkan gelişmelere Marksizm'in nasıl bir yaklaşım geliştirdiğini açıklamaktadır.*

**Anahtar Kelimeler:** Sömürü, Hukuk, Hegemonya, Emperyalizm, Uluslararası Hukuk.

---

\* Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bolu/Türkiye. dalar\_m@ibu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5044-859X>.

## MARXISM'S APPROACH TO INTERNATIONAL LAW

### ABSTRACT

*This study deals with the international law approach of Marxism, which has been studied very limitedly in Turkey, and also examines what kind of a thesis Marxism has come up with against the known concept and method of current international law. Discussing whether Marxism has a theory of law in general and international law in particular, the study evaluates the solution options put forward by the Marxist approach, which develops a critical perspective on the deadlock faced by international law in which hegemony is effective in the post-colonial period and in our time. As a result of the October Revolution that took place in Russia in 1917, the Union of Soviet Socialist Republics was established based on Marxism. Examining the perspective brought by this State to international law and how it affects international law, this study explains how Marxism developed an approach to the developments that emerged after the disintegration of the Soviet Union.*

542

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

**Keywords:** Exploitation, Law, Hegemony, Imperialism, International Law.



## GİRİŞ

Bilindiği gibi ekonomi politiğe ve sosyalizme farklı bir yaklaşım getiren Marksizm, toplumsal olayları ve gelişmeleri alt yapı olarak nitelendirilen üretim araçlarını ve onları ele geçiren üretim güçlerini esas alarak açıklamış ve üst yapı olarak nitelenen din, hukuk, kültür gibi öğeleri alt yapıya bağlı olarak şekillenen öğeler olarak değerlendirmiştir. Bu çalışmada öncelikle bir teori olarak Marksizm'in hukuka ilişkin yaklaşımı genel hatları ile ele alınmakta daha sonrasında ise uluslararası hukuka ilişkin görüşleri detaylı olarak incelenmektedir. Uluslararası hukuka yönelik önemli bir eleştirel bakış açısı geliştiren Marksizm, emperyalizm ve yayılmacılığın uluslararası hukuku nasıl araçsallaştırdığını ortaya koymaktadır. Uluslararası hukuka ilişkin Marksist bakış açısının hayata geçirilmesinde önemli bir adım veya deneyim olarak kabul edilen 1917 Ekim Devrimi sonucunda oluşturulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin uluslararası hukuka bakışını inceleyen bu çalışma, Sovyet sonrası da değerlendirerek Marksist uluslararası hukuk yaklaşımının diğer disiplinlere karşı alternatif olma niteliğini tartışmaktadır.

## 1. MARKSİZM VE HUKUK

Marks'a göre hukuksal ilişkiler ve aynı zamanda devlet şekilleri ne kendilerinden ne de insan zihninin sözde gelişiminden kaynaklanmamakta ve çoğunlukla köklerini hayatın maddi koşullarından almaktadır. Bu üretim ilişkilerinin toplamı, toplumun ekonomik yapısı üzerinde hukuksal ve siyasal üst yapının yükseldiği gerçek bir temeli oluşturmaktadır ki bu da belirli bir toplumsal bilince karşılık gelmektedir. Yani hukuksal ve siyasal ilişkiler alt yapıdaki ekonomik ilişkilere bağımlı olarak şekillenmektedir (Marx S., 2008: 2; Bilgi, 1992: 62). Bu bakımdan hukuk ile toplum arasındaki ilişkinin doğal ve kaçınılmaz olarak kabul edilmediği Marksist düşüncede hukuk, toplumun ekonomik temeli üzerinde bulunan üst yapı olarak değerlendirilmiştir (Reçber, 2016: 27).

Marksizm'in kendisine özgü belli başlı bir hukuk teorisinin olmadığını savunanlar, Marksist yaklaşımın temelinde -alt yapıdaki üretim araçlarına sahip olan üretim güçlerinin ekonomik gelişmeye bağlı bir üst yapı olduğundan hareketle- hukuk ve devlet karşıtlığının

olduğunu ve bu anlamda Marksizm’de hukukun anti rasyonalist ve anti natüralist nitelikte olduğunu yani dışsal olguların insan aklına kabul ettirilen doğal ve makul olmayan bir özellikte olduğunu ileri sürmektedirler. Bu konuda çalışmalar yapan Alberto Brimo, Marksist hukuk ve devlet anlayışının oluşturulduğu ilk aşama ile SSCB’de oluşan anlayışın evrimi arasında bir farklılık olduğunu, Sovyet devletinin gelişmesiyle Marksist tezlerin deformasyona uğradığını ifade etmektedir (Karahanoğulları, 2003: 201). Marksist yaklaşımda hukuk üç toplumsal aşamada değerlendirilmiştir. Bunlardan biri burjuva toplumunda devlet gibi hukukun da bir baskı aracı olduğu, kurallarının emredici kural şeklinde, örf adet kuralı veya yargı kararı şeklinde olmasının bir öneminin olmadığı yönündedir. Diğeri, devrim yapıldığı dönemde her ne kadar devlet devrimle ortadan kalkmasa da burjuva devleti yıkıldığı için ona hizmet eden hukukun kalktığı veya bu hukukun etkisinin azaldığı bir aşamadır. Komünist veya üçüncü aşamada ise devlet tamamen ortadan kalktığı için hukuk da ortadan kalkmaktadır (Karahanoğulları, 2003: 201-202). Bazı Marksistler hukuku, merkezi otoritenin bir organı tarafından karşılığı olmayan bir toplumsal gerçekliğe dayatılan “ideolojik bir kurgu” olarak görmektedirler. Bu görüş, “hukukun kökenini sosyo-ekonomik etkileşimler veya insanların maddi ilişkilerinden ziyade ideolojide bulmaktadır (Miéville, 2008: 102). Hukukun üretim ilişkilerinin yansımından başka bir şey olmadığını düşünen Marks ve Engels, burjuvazinin oluşturduğu hukuki dünya görüşünün teolojik dünya görüşünün dünyevi (dünyalık) hale getirilmiş şekli olduğunu, Tanrısal hukukun yerini beşeri hukuk, kilisenin yerini de devletin aldığı, kilise tarafından bir yaptırıma bağlandığı için kilise ve Tanrı tarafından yaratılmış sanılan ekonomik ve sosyal ilişkilerin şimdi de hukuka dayanan ve devlet tarafından yaratılan ilişkiler olarak düşünüldüğünü, oysa hukuk kurallarının devletin biçimsel yasalarından değil de maddi ekonomik gerçekliklerden kaynaklandığını belirtmektedirler (Marx, Engels, 2013: 103). Marks ve Engels, günümüzde uygulanmakta olan pozitif hukukla ilgili görüşlerini açıklarken şu noktalara dikkat çekmektedir: “Toplumun tümünü kucaklayan mal değiş tokuşu, özellikle avans ve kredi tahsisi ile tam kıvamına ulaştığında, karmaşık karşılıklı sözleşme ilişkileri yaratır ve bu yüzden de, ancak toplum tarafından konabilecek “genel geçer kurallara” (devletçe saptanmış hukuk kurallarına) gereksinim duyar. Bu arada, özgür mal üreticilerinin temel alışveriş biçimi olan serbest rekabet, en köklü eşit kılıcı güç olduğu için de, “yasa önünde eşitlik” söylemi, burjuvazinin başlıca savaş sloganı olur. Öte yandan, yeni yeni serpilen bu sınıfın feodal senyörlere

*ve onların koruyucuları mutlak monarşiye karşı açtığı savaşın, her sınıf kavgası gibi, devleti ele geçirme yolunda politik bir savaş olarak, "hukuki talepler" çerçevesinde yürütülmesi zorunluluğu da, bu soyut hukuki dünya görüşünü pekiştirmeye katkıda bulunur" (Marx, Engels, 2013: 104).*

Marksist hukuk teorisinin olmadığını kabul eden Marksist yazarlardan Hugh Collins'e göre esasen Marksist analizin ana vurgusu bir toplumdaki iktidar yapılanmasına ve onun ekonomik alt yapısına yöneliktir. Bu vurgu Marks'ın sosyal değişimin kaynağının ve insan kaderinin gerçekleşmesinin ancak maddi yaşam koşullarından ve bunlara tepki verme şekillerinden kaynaklandığı yönündeki düşüncesinden ileri gelmektedir (Collins, 2016: 20). Gerçekten Marks, *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı* adlı eserinde, insanların, yaşamak için sosyal üretimde bulunurlarken, birbirleri ile, zorunlu olarak iradelerine bağlı olmayan bir takım ilişkilere, üretim ilişkilerine girdiklerini, bu üretim ilişkilerinin insanların maddi üretim güçlerinin (üretici güçlerin) belli bir gelişim seviyesine karşılık geldiğini, bu üretim ilişkilerinin toplamının tümü toplumun ekonomik yapısını ve onun gerçek temelini teşkil ettiğini, bu temel üzerinde hukuksal ve siyasal bir üst yapının yükseldiğini ileri sürmektedir (Lenin, tarihsiz: 139). Benzer şekilde Marks, devletin belli bir egemen sınıfın çıkarlarının aracı olduğunu ifade ettiği *Alman İdeolojisi* adlı eserinde hukuku da bu çıkarların yansıması olarak nitelendirmektedir. Hukukun somut temelinden sıyrılarak özgür bir iradeye dayanmış gibi gösterilmesinin hayalden başka bir şey ifade etmediğini ve egemen sınıfın çıkarları doğrultusunda kanuna indirgenmiş olduğunu savunan Marks, Roma döneminde özel mülkiyetle paralel özel (medeni) hukukun gelişmesinin Romalıların üretim tarzında görülen değişiklik üzerinde etkisinin olmadığını savunmaktadır (Marx, Engels, tarihsiz: 110). F. Engels, insanların kökenlerinin hayvanlardan geldiğini unuttukları gibi hukuk sisteminin yaşamının ekonomik koşullardan geldiğini unuttuklarını söyleyerek değişik hakların ve farklı zamanların hukuk sistemlerinin egemen ekonomik ilişkilerin yansımaları olarak görülmesi gerektiğini düşünmektedir (Moore, 1989: 33). Marksizm'e göre bütün yasalar ya ekonomik düzenin gereklerine uygun olarak bulunmuş ya da ekonomik düzene dayanan kamu otoritesi tarafından yapılmıştır (Feodal düzende yasalar bulunmuştur, kapitalist düzende ise yapılmıştır). Kapitalist hukukun göreceli istikrarsızlığı, kapitalist ekonomik değişimin göreceli hızını yansıtmaktadır. Ekonomik düzenden güç alan yasalar bu düzene göre değişir. Marks, toplumun

yasalara dayanmadığı, hukukun ekonomik düzene bağlı olarak topluma dayandığının tespitini yaparak, daha önceki yasaların yeni toplumun gelişimi için temel olmayacağını, hukukun ekonomik ortamdaki sonuçları açısından incelenmesi durumunda hukukun ekonomik düzenin yaratıcısı değil, ürünü olduğunu ileri sürmektedir. Marksistler ile siyasetin üstünlüğünü savunanlar arasında esas tartışma konusu devlet gücünün mü ekonomik yapıyı denetlediği, yoksa ekonomik yapının mı devlet gücünü denetlediği noktasında olmaktadır. Zorun üstünlüğü teorileri ile hukukun üstünlüğü teorilerinin ikisi de son tahlilde devlet gücünün ekonomik yapıyı denetlediğini belirtmekle birlikte tarihsel materyalizm tersini iddia etmektedir (Moore, 1989: 43-45). Bu bağlamda tarihsel materyalizm teorisi, hukuksal olguların aslında üst yapısal olduklarını, şekil ve içerik bakımından toplumun ekonomik temelinden kaynaklanan güçlere bağlı olduğunu iddia etmektedir. Bu alt yapı ve üst yapı metaforu Marksist metinlerde hukukun doğasıyla ilgili yapılan açıklamalar bakımından bir başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. Toplumların evriminin farklı model ve aşamalarının üretim tarzı kapsamındaki güçlere göre geliştiğini, hukukun sadece hem toplumsal sisteme herhangi bir meydan okumayı engelleyen hem de üretim ilişkileri biçimlerini sağlamlaştıran bir niteliğe sahip olduğunu savunan tarihsel materyalizmin bu tezi, hukukun Marksist analizi için yol gösterici bir yaklaşım tarzı olarak öne çıkmaktadır (Collins, 2016: 38).

Değiş tokuş aracılığıyla ve değiş tokuş çerçevesinde ortaya çıkan fiili ilişkinin sonradan, sözleşme ve benzeri hukuki yapılarda hukuki biçim kazanacağını belirten Marks, ne var ki bu hukuki biçim, ne kendi özünü yani değiş tokuşu, ne de bu değiş tokuşun içinde saklı kişiler arası ilişkiyi yaratmayacağını, tam tersine değiş tokuş ve bu değiş tokuşun içinde saklı kişiler arası ilişki, yani ekonomik öz hukuki biçimi yarattığını ortaya koymaktadır (Marx, Engels, 2013: 53). Birer üst yapı ürünü olan hukuk ve devletin üretim araçlarının kollektifleştirilerek sönmüneceğini ve burjuvaziyi şekillendiren normlar hiyerarşisinin önemini kaybedeceğini düşünen Sovyet hukukçusu E. Pasukanis, hukukun ve hukuksal üst yapının esasen siyasal üst yapı olan otoritenin bir ürünü olduğunu ileri sürmekte, Marks'ın hukuki üst yapının mülkiyet ilişkilerinin ait olduğu üretim ilişkileri bağlamında anlam ifade ettiğini, devlet otoritesinin verili mülkiyet ve üretim ilişkilerinin temelinde gelişme gösterdiğini hatırlatmaktadır (Pasukanis, 2002: 88-89). Marks'a göre Devlet,

egemen sınıfın tek tek bireylerinin kendi ortak çıkarlarına yürürlük kazandırdıkları ve belirli bir dönemin burjuva toplumunun tümünü özetleyen bir biçim olduğu için, bütün ortak kurumlar devlet aracılığıyla bir politik biçime bürünmektedir. Yasanın gerçek temelinden koparılmış olan serbest bir iradeye dayandığı yolundaki hayalin kökeninin bu olduğunu söyleyen Marks, hukukun yasaya indirildiğini ve sonucun değişmediğini öngörmektedir (Marx, Engels, 2013: 86). Pasukanis, Marksist anlayışta hukukun ideolojik bir ürün olduğunu, zira Marks'ın, meta, değer ve değişim değeri kategorilerinin, meta değişimine dayanan toplumun üreticiler arasındaki üretim ilişkilerini onlar aracılığıyla kurduğu ideolojik oluşumlar olarak gördüğünü farklı ekonomi politik yapılara geçilmesi halinde meta, değer ve benzerinin tüm anlamını yitirdiği için buna bağlı olarak oluşan hukuku bu ideolojinin sonucu olarak nitelendirmiştir (Pasukanis, 2002: 70). Pasukanis'in Marksist hukuk teorisi Marksist düşünce bağlamında iki temel üzerine kurulmuştur; Birincisi toplumun örgütlenmesinde ekonomik faktör her şeyden önemlidir. Yasal ve ahlaki ilkeler ve kurumlar bu nedenle toplumun ekonomik örgütlenmesini yansıtan bir tür üst yapı oluşturur. İkincisi, nihai olarak ulaşılan komünizm durumunda, hukuk ve devlet ortadan kalkacaktır. Komünizme ulaşırsa, hukuk tamamen sönmülenecek ve ahlakın herhangi bir işlevi kalmayacaktır (Pasukanis, 2002: 167).

## **2. MARKSİST ULUSLARARASI HUKUK (TEORİSİ?) BAKIŞI**

Marks'ın yazılarında en azından liberalizmin çelişkilerine ilişkin materyalist bir teoriyi düşündüren unsurların varlığına rağmen, özellikle uluslararası hukuk üzerine yazan Marksistlerin sayısının az olduğu belirtilmektedir (Miéville, 2005: 60). Yukarıda değinildiği gibi Marksizm'in hukuk teorisinin olmadığını söyleyenler, bu bağlamda uluslararası hukuk teorisinin de olmadığını ileri sürmektedirler. Bununla birlikte Marksizm'in esasen uluslararası hukuk teorisi sunmaktan ziyade sistematik ve yapısal olarak uluslararası hukukun neden ihlal edildiğine dönük çağdaş ve güncel bir bakış açısının gelişmesine katkı sunduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte Marksizm, kimi çözüm önerileri de ortaya koymuştur. ABD ve müttefiklerince desteklenen küresel ölçekte artan bir sömürü düzeninin izini süren Marksist yaklaşım, uluslararası hukukun çelişkilerinin kapitalizmin çelişkilerinden kaynaklandığını ve bu hukukun küresel düzeyde kapitalist üretim düzenini yansıttığını

ortaya çıkarmaya çalışmaktadır (Carty, 2007: 163). Marksist teori her şeyden önce tarihsel materyalist bir teoridir. Toplumsal çelişkileri diyalektik bir anlayışla ele alarak üretim biçim ve ilişkilerinin tarihsel ekonomi politiğin özgül ve çelişkili bağlarını ve sınıf çatışmalarını, içinde uluslararası hukukun da olduğu sosyal gerçekliği anlamada anahtar rol oynayan bir teoridir (Miéville, 2008: 98). Bu konuda önemli çalışmalar yapmış Hintli yazar B. S. Chimni, Ana Akım Uluslararası Hukuk Çalışmalarına (AAUHÇ) bir alternatif olarak Marksist uluslararası hukuk bakışını ortaya koymuştur. Bu bakışı eleştirel Marksist Uluslararası Hukuk Çalışmaları (MUHÇ) olarak nitelendirmiştir. Dünyadaki bazı gelişmeleri de dikkate alan bu bakış açısına göre günümüz uluslararası hukukun karakteri, burjuva karakterli uluslararası hukuktan emperyal karakterli bir uluslararası hukuka dönüşmüştür (Chimni, 2004: 1-30). Ana akım uluslararası hukuk çalışmalarının aksine Marksist uluslararası hukuk çalışmaları, hukukun karakterini ve doktrinlerini farklı tarihsel aşamalara ayırarak ve onları daha anlamlı hale getirerek ilişkileri yönlendiren aktörler olarak grupları, devletleri ve sınıfları tanımlamaktadır. Çağdaş uluslararası hukukun analizinde AAUHÇ, çıkar ve güç kategorilerini kullanırken onları eleştirmekten uzak durduğunu öne süren MUHÇ, AAUHÇ'nin belirli grup ve sınıf çıkarlarını dışlayarak içi boş "ulusal çıkar" kavramıyla ilgilendiğini belirtmektedir. Günümüz uluslararası hukukun demokratik dönüşümü üzerindeki yapısal kısıtlamaları tanımlayan MUHÇ, bu hukukun sosyal dönüşümün bir aracı olmaktan alıkoyan hem dış hem iç kısıtlamalarını ve bağlantılarını ortaya çıkartarak uluslararası hukukla ilgili kuralları, yorumları ve gerçekleri karakterize eden belirsizliklerin altını çizmektedir. Bu bağlamda ana akım hukuk çalışmalarının aksine dünyadaki muhalif sesleri ve uygulanmakta olan uluslararası hukuka yönelik eleştirel üçüncü dünya yaklaşımını dikkate alan MUHÇ, alt sınıfların refahlarına katkıda bulunan stratejiler ve yorumlayıcı kurallar için alan yaratmaya dönük objektiflik ile belirsizlik arasındaki orta yolu edinmeyi amaçlamaktadır (Chimni, 2004: 3-4).

Uluslararası hukuka Marksist bir yaklaşım geliştiren China Miéville, sınıf ve sosyal güçlerin değil rekabet halindeki devletlerin uluslararası hukukun aktörleri olduğunu belirtmektedir. Uluslararası hukukun bireylere değil bireylerden oluşan kolektif varlık olan devletlere uygulandığını söyleyen Miéville, uluslararası gelişmeleri emtia biçim teorisi bazında iş hukuku bağlamında açıklamaya çalışmakta ve bunu

egemen devletlerin merkeziliği ile uluslararası hukuk arasındaki ilişkiye uygulamaktadır (Knox, 2009: 419). Bu konuda önemli çalışmalar yapan ve Lenin'in emperyalizm teorisini analiz eden Miéville, dünya düzeni ile uluslararası hukuk ve emperyalizm arasında derin bağlantıların olduğunu savunarak uluslararası hukuka karar veren gücün tarihsel bağlamının emperyalist dünya düzeni olduğunu söylemektedir. Lenin'in teorisinin halen geçerliliğini koruduğunu düşünen Miéville, "yeni emperyalizm" veya şimdiki adlandırma ile "klasik emperyalizm" dediği şeyin ani yükselişini açıklamak için Lenin'in tekeli kapitalizme odaklandığını belirterek Lenin için emperyalizmin sadece daha güçlü devletlerin politikası olmayıp, dünyanın bu güçler tarafından bölünmesinin kapitalizmin kendi içindeki bir dinamiğin yalnızca bir yönünü ifade ettiğini, Lenin'in bu yaklaşımının günümüz emperyal ilişkilerinin anlaşılması için anahtar rol oynadığını aktarmaktadır (Miéville, 2005: 228). Bu çerçevede emperyalizmden savaşa nasıl geçildiği sorunuyla ilgili olarak Miéville, Alex Callinicos'tan (Callinicos, 1991: 3-48) hareketle cevap verir. Buna göre emperyalizm iki eğilimden oluşmaktadır; Tekelci sermaye ile devletin entegrasyonunun yoğunlaşması ve merkezileşmesi ile sermayeleri pazarlar, yatırımlar ve hammaddeler için rekabet etmeye zorlayan üretici güçlerin uluslararasılaşması. Callinicos, bunun üç ana sonucu olduğunu belirtmektedir; İlki sermayeler arasındaki rekabet, ulus devletler arasındaki askeri rekabet biçimini alır. İkincisi az sayıdaki kapitalist devlet, dünyanın geri kalanı üzerinde etkin olur. Üçüncüsü emperyalizmden kaynaklanan eşitsizlikler ve kaynakların bölüşümü anlaşmazlığı savaşlara yol açar (Knox, 2009: 424; Callinicos, 1991: 6).

Uluslararası hukukun devletler arasında "hegemonik çekişmelerin" ürünü olduğunu düşünen Martti Koskenniemi, 'Evrensel değerler' veya 'uluslararası toplum' kavramlarının kendilerini ancak bir devletin, bir örgütün veya bir siyasi hareketin arabuluculuğuyla bilinir hale gelebileceğini, aynı şekilde, her evrensel uluslararası hukuk kavramının arkasında, belirli bir durumda belirli bir aktör tarafından ifade edilen belirli bir görüşün her zaman olduğunu, bu nedenle öncelikle uluslararası hukukun ne veya kimin görüşünün kastedildiğini açıklamadan uluslararası hukukun global topluluğa katkısını sormanın anlamsız olduğunu belirtmektedir. "Hegemonik çekişme" kavramı ile uluslararası aktörlerin, kendi tercihlerini destekleyen ve rakiplerinin tercihlerine karşı koyan anlamlar öngördükleri hukuk kuralları ve ilkelerine başvurduklarını kasteden

Koskenniemi, uluslararası hukukun çağrıştırdığı terimlerin ne kadar evrensel olursa olsun, hiçbir zaman siyasi bir gerçeklik üzerinde özerk ve istikrarlı bir talepler dizisi olarak görünmediğini, aksine her zaman siyasi aktörlerin konumları aracılığıyla, siyasi iddiaları hegemonik çekişme koşullarında bir teknik deyimle meşrulaştırmanın bir yolu olarak ortaya çıktığını tespit etmektedir (Koskenniemi, 2011: 221-222). Uluslararası hukukçuların dünyadaki olayları anlamlandırırken Marksizm'deki diyalektik ve hukuktaki yapı sökülümü bağlamında eleştirel bir perspektif kazanabileceklerini belirten Koskenniemi, uluslararası hukukçuların ikilem ve paradokslar karşısında kilitlendiklerini, varsayılan bir normun neden bağlayıcı olması gerektiğini sorguladıklarını, bir kuralın bir öznenin iradesi bağlamında mı yoksa ondan bağımsız olarak mı bağlayıcı olacağını tartıştıklarını not ederek Marksizm'in etkisine işaret etmektedir (Koskenniemi, 2008: 41-42).

Hegemonya kavramını geliştiren Gramsci, genel anlamda hukuku egemen sınıfın ekonomik çıkarlarını korumak ve güvence altına almak ve geliştirmek için alt sınıflara hem zorla hem de rızaya dayalı olarak kabul ettirilen kurallar dizisi olarak görmektedir. Gramsci için hukuk, egemen gücün çıkarının sağlanmasında olumlu, devletin uygarlaştırma faaliyetinin baskıcı ve olumsuz yönü olup, devlet, bir ülkenin hukuki düzenlemesinin zorlayıcı ve cezalandırıcı gücünü temsil eder. Aynı zamanda Gramsci, hukukun sivil toplumun ayrılmaz bir unsuru olarak "cebir ve baskıyı" özgürlüğe dönüştürmek için eğitici bir rol işlevinde bulunduğunu belirtmektedir (Cutler, 2005: 529). Gramsci, hegemonya kavramı dışında "tarihsel blok" kavramını da geliştirmiştir. "Tarihsel Blok"u alt yapıların ve üst yapıların toplumsal üretim ilişkilerinin karmaşık ve uyumsuz bütünü olarak ve "doğa ile ruh (alt yapı ve üst yapı) arasındaki birlik, karşıtların ve farklılıkların birliğini" içerecek şekilde tanımlayan Gramsci, bu kavramı kapitalizmin zamanımızdaki durumunu açıklamada kullanmıştır. Gerçekten de Gramsci'nin kapitalizmin temeli ve üst yapısı arasındaki ve ekonomi politik faaliyetleri arasındaki farklılaşmalar konusundaki pozisyonunda bir miktar belirsizlik olsa da onun "tarihsel blok" yaklaşımı, bu farklılaşmaları aşmak için önemli bir analitik çözüm sunmaktadır. Rober Cox'un çalışmalarında geliştirilen tarihsel blok kavramı karmaşık gibi görünen uluslararası hukuku açıklamada önemli yere sahiptir (Cutler, 2005: 534). Diyalektik bir biçim olarak, uluslararası hukukun praksis anlayışı hem domine/hegemon olan hem de kendisini ondan kurtarmaya çalışan güçlerin yükselmesinde



görülmektedir. Zira hukuk, dünyadaki güç ve etki asimetrilerini yaratmak, kutsamak ve gizlemek için çalışır. Bu bağlamda Gramsci'nin tarihsel blok ve hegemonya kavramları, dünya düzenindeki dönüşümün yeni unsurlarına direniş, mücadele ve özgürleşme için önemli açıklıklara dair öngörülerini sağlamaktadır. Bugün, uluslararası hukukun diyalektik işleyişini yansıtan yazılı hale gelen ve gelmeyen kuralları ile katı ve yumuşak hukuk disiplinleri arasında gerilimler bulunmaktadır. Hukuk disiplinlerindeki bu değişkenlik, özellikle hegemonik yasaların üretildiği, uygulandığı, yorumlandığı ve yeniden üretildiği ve güç ve otorite hakkındaki sağduyu anlayışlarına meydan okunabileceği yerel düzeyde, direniş potansiyelini ortaya koymaktadır. Direnme ve mücadele böylece hukukun diyalektik işleyişi ve çifte yüzü ile bağlantılıdır (Cutler, 2005: 538-539).

Marksizm'e katkı sunmakla birlikte Marksist geleneği ters yüz ettiği ifade edilen Gramsci'nin çalışmalarında iki hususun dikkat çektiği ileri sürülmüştür: Biri ideolojik üst yapıların ekonomik yapı üzerindeki önceliği, diğeri de konsensüs halindeki sivil toplum güce dayanan siyasi toplum üzerindeki önceliğidir. Liberal demokratik düşüncenin Gramsci'nin çalışmalarıyla kurmaya çalıştığı ilişki türünün tipik bir örneği olan bu yorum, Gramsci'nin "ortodoksluğu"nda ısrar eden Marksistler tarafından eleştirilmiştir. Gramsci'ye göre her ikisi için de son kertede belirleyici olan ekonomidir. Marks ile tek farkının Marks'ın her şeyden önce yapısal koşullarla ilgilenmesi, Gramsci'nin ise daha özel olarak üstyapıların rolüyle ilgilenmesidir. Bu niteliği ile Gramsci, Marks'ın projesini tamamlayıcısı olarak değerlendirilmektedir (Mueffe, 1979: 3).

Dünya ekonomisinin demokratik dönüşümü ile siyasal hukukun kurallarının ve kurumlarının dönüşümünün hukuk kuralları, doktrinler ve yorumlayıcı yöntemler aracılığıyla belirli küresel sosyal güçler tarafından kontrol edildiği argümanını kabul etmeyen MUHÇ, çağdaş uluslararası hukuku orijinalinden uzaklaştırarak sömürgecilik ve uluslararası hukuk arasında ilişki olduğunu ileri sürerek baskıya maruz kalanların baskıcılarla aynı yeri işgal ettiklerini ortaya koymaktadır. Marks'ın özlü bir şekilde gözlemlendiği gibi "Eşit haklar arasında güç karar verir" söylemi dikkate alınrsa hukuk önünde eşitliğin gerçek dünyada bağımlılığa ve tahakküme dönüşmesinin zamanı artık geçmiştir (Chimni, 2008: 61).

MUHÇ'nin çözüm önerilerine gelince; AAUHÇ, uluslararası hukukun kaynaklarını ele alırken MUHÇ, uluslararası hukukun "kaynakları" ve "nihai kaynakları" arasında ayırım yapar ve ikincisini uluslararası müzakerelerde zorlamanın (örneğin, ekonomik ve diplomatik zorlama) dışında tutar. MUHÇ, uluslararası çapta müzakereci demokrasiyi ilerletmek için, devletler tarafından gönderilen müzakere ekiplerinde alt sınıfların daha fazla temsil edilmesini istemektedir. MUHÇ, halka dayalı bir sosyal değerlendirme sistemini getirerek, antlaşmaların halkın temsilcilerinin rızalarıyla müzakere edilerek onaylanmasını öngörmektedir. Fakat alt sınıfların çıkarına olmayan anlaşmalara rıza gösterilmesini yine de engelleyemese de sürecin daha şeffaf ve muhalefete ve siyasi hareketliliğe açık hale getirilmesine yardımcı olacaktır. Antlaşmaların uygulanması söz konusu olduğunda, MUHÇ, bağımlı ve egemen devletlere, alt sınıfların çıkarlarını koruyacak şekilde yükümlülüklerini yerine getirme esnekliği sağlayacak bir dizi yasal araç önerecektir. Sözelimi Dünya ticaret Örgütü (DTÖ) bağlamında düşünülürse MUHÇ, DTÖ'nün uyuşmazlık kurumlarınca ısrar edilen tek tipli çözüm öngörüsünden kuralların uygulanmasında daha fazla ulusal yorumlara saygı gösterilmesini önermektedir. Çünkü ülkelerin ulusal durumlarına saygı ilkesi, aynı zamanda alt sınıfların çıkarlarını korumaları için devlete baskı yapmalarına izin vermektedir. MUHÇ aynı zamanda alt sınıfların çıkarlarını güçlü egemenlere karşı korumaya dönük olarak geleneksel uluslararası hukuk yorum kurallarının açıklığa kavuşturulmasını ve geliştirilmesini sağlayacaktır (Chimni, 2008: 68-69).

### **3. UYGULAMADA SOSYALİST ULUSLARARASI HUKUK: SOVYETLER BİRLİĞİ DENEYİMİ**

Bilindiği gibi Rusya'da Ekim 1917'de Lenin öncülüğünde sosyalist devrim gerçekleştirilmiş olup, Rusya çarlık statüsünden SSCB'ye dönüşmüştür. Bu dönemde oluşturulmaya çalışılan Sovyet uluslararası hukuk anlayışı birbiriyle çatışan iki söyleme dayalı değişkenlik göstermiştir: Biri evrensel barış, diğer Dünya devrimi. Bu da birbiriyle çatışan Sovyetlerin daha sonra şekillendirilmeye çalışılan "Barış içinde bir arada yaşama" ilkesi ile "Sosyalist Uluslararasılaşma" ilkesinde kendisini göstermiştir (Cherviatsova, Yarmysh, 2017: 297).

Ekim Devriminin lideri Lenin *Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı* adlı eseriyile uluslararası hukuka bakış açısını ortaya koymuştur. Bu eserinde Lenin, uluslararası anlamda gerçek barışın olabilmesi için baskı altındaki bütün ulusların baskıcılardan kurtularak özgürleşmesi gerektiğini, milletler arasındaki hak eşitliğinin bu şekilde sağlanacağını savunmuş, sosyalizmin amacının yalnızca insanlığın bölük pörçük devletlere bölünmesine ve milletlerin herhangi bir şekilde tecrit edilmesine son vermek olmayıp onları yakınlaştırmanın ötesinde bütünleştirmek olduğunu belirtmiştir. Her ne kadar merkezietçi olsa da bir dönem Çeklerin ulusal ayaklanmalarına karşı duran Marks'ın İrlanda İngiltere federasyonunu İrlanda'nın İngilizler tarafında zorla ele geçirilmesine tercih etmesi, Marks'ın federasyona karşı olmadığını ve Marks'ın başka ulusları ezen bir ulusun özgür olmayacağını söylemini aktaran Lenin, baskıcı devletlerdeki işçi sınıfı ile ezilen devletlerdeki işçi sınıflarının birleşmesi halinde proleter devrimin anlam ifade edeceğini ileri sürmüştür (Lenin, 1990: 127-129). Emperyalistlerin içinde olduğu savaşın bir parçası olmak istemeyen Lenin, Brest Litovsk antlaşmasını yaparak yeni rejimi savaşın dışına çekerek hem yeni kurulan sosyalist devletin dış saldırılardan korunmasını hem de içerdeki sorunların çözülmesini ve devrimin yerleşmesini hedeflemiştir (Hazard, 1990: 4). Lenin'in düşüncelerinden de ilham alarak 1924'te yazdığı *International Law of the Transition Period (Geçiş Döneminde Uluslararası Hukuk)* adlı eserinde Y.A. Korovin, bir yanda burjuva devletlerinin diğer yanda sosyalist Sovyet devletinin içinde olduğu iki farklı hukuk sisteminin olduğunu, gerçekte uluslararası hukukun ancak gücün bir başka güçle dengelendiği durumlarda ortaya çıkacağını, uluslararası hukukun bu güç dengesinin kendisi olduğunu, denge bozulduğunda hukuka bir tehdit oluşturacağını belirtmiş, evrensel bir uluslararası hukuk sisteminin olmadığını, çıkarları birbirine zıt olan devletlerce sürdürülen ve geçici nitelikte bir hukuk olduğunu eklemektedir. Kapitalist devletlerle Sovyet devletinin ortak bir topluluk olamayacağını, Sovyetlerin nihai amacının kapitalizmin yıkılıp yerine proleter devrimi getirmek olduğunu, zira bu iki farklı topluluk arasında fikir birliğinin olmadığını belki ticari alanda uzlaşma olabileceğini düşünen Korovin'e göre hukuk geçicidir çünkü komünizm döneminde devletle birlikte hukuk da sönmünecektir (Snyder, Bracht, 1958: 56-57). Yeni doğan Sovyet devletinin karşılaştığı zorluklara rağmen, Bolşevikler dünya proleter devrimi fikrini reddetmemişlerdir. On dokuzuncu yüzyıl Marksist enternasyonalizminin ilkelerinden esinlenerek, işçilerin belirli ülkelerinin

olmadığını, tüm ülkelerin proletaryasının burjuvaya karşı ortak mücadelesinde güçlerini birleştirmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Ekim Devrimi'ni Batı Avrupa'da toplumsal kargaşayı ateşleyecek bir olay olarak görerek güçlerini korumayı sağlayacak "Dünya Devrimi"nin gerçekleşmesini istemişlerdir. Bu kapsamda V. I. Lenin, L. D. Troçki, G. E. Zinoviev, N. I. Bukharin, M. N. Tukhachevsky ve diğerleri tarafından desteklenen "devrimci müdahale" doktrini ile ilişkili olan Dünya Proleter Devrimi fikrini savunmuşlardır. Bu doktrin ilk etkisini 1918'de Bolşeviklerin bu bölgelerde Sovyet rejimleri kurmak için Fin, Litvanya, Letonya ve Estonya partilerini desteklemesiyle ortaya çıkmıştır. Korovin ve Pasukanis gibi bazı Sovyet hukukçuları "devrimci müdahaleyi" haklı çıkarma konusunda çalışmalar yürütmüştür. Onlar için müdahale, sınıf mücadelesinin devlet sınırlarını aşan bir yansımasıydı; bu nedenle, herhangi bir özel müdahale olayı, tarihin çarkını ileri mi yoksa geri mi döndürmeye hizmet ettiğine göre değerlendirilmelidir. Korovin, müdahaleyi "sınıf mücadelesinin uluslararası düzeyde tezahürü" olarak tanımlamıştır. Onun görüşüne göre, müdahale bir ilerleme aracı olma potansiyeline sahiptir. E. B. Pasukanis, Sovyet ve diğer tüm müdahale biçimlerini birbirinden ayırarak Sovyet müdahalesinin tarihte daha önce hiç görülmemiş ilerici bir karaktere sahip olduğunu, burjuva devletlerin müdahaleleri, sömürü ve toprak genişletme arzusunu taşıırken, Sovyet devletinin eylemlerinin ise dünyadaki ezilen emekçi kesimlerin kurutuluşuna yönelik olduğunu, bu bakımdan diğer devletlerinkinden niteliksel olarak farklı standartlarla değerlendirilmesi gerektiğini öngörüyordu (Cherviatsova, Yarmysh, 2017: 309-311).

Devrimin ilk yıllarında gerek içte gerekse dışta hukukla ilgili yeni anlayışlar ve uygulamalar ortaya konulmaya başlanmıştır. Marksizm'i referans kabul eden sosyalist anlayış çerçevesinde kurulan yeni devletin dış politikası ve buna bağlı olarak uluslararası hukuk yaklaşımı yeni devletin anlayışına uygun olarak dönemin uluslararası hukuk uzmanlarınca oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu yazarlardan E. A. Korovin, yukarıda da değinildiği gibi gerçekte bir genel uluslararası hukukun olmadığını, uzun zamandan beri her devletin ayrı uluslararası hukuk anlayışının olduğunu, bu nedenle evrensel ve küresel bir uluslararası hukuk teorisinin efsaneden başka bir şey olmadığını, esasen uluslararası hukuk denilen şeyin gerçekte yalnızca bir grup güçlü Avrupa devletlerinin anlayış ve çıkarlarına göre oluşturulmuş kurallar dizisi olduğunu belirtmiş olup bu argümanını

kanıtlamak için Avrupa'dan farklı ve ona aykırı olarak ortaya çıkan Amerikan hukuk sistemini göstermiş, Rusya'nın Avrupa'dan kopuşunun sadece Marksist ideolojinin yorumuna dayanmadığını, mekânsal kopukluğa da dayandığını, dolayısıyla Sovyetlerin de geçiş döneminde kendisine özgü bir uluslararası hukuk sistemi olduğunu ileri sürmüştür (Mälksoo, 2008: 226).

Daha sonra, devrimin ilk yıllarındaki bu amaçların gerçekleşmesinin zor olduğunu gören Stalin, "tek devlette sosyalizm" fikrini ortaya koyarak öncelikle devrimin içerde başarılı olmasını, ülkenin toprak bütünlüğünü savunmuş, ulusalcı bir uluslararası hukuk anlayışına yakın durarak önceki fikirlerin yeni rejime fayda getirmeyeceğini ileri sürmüştür. 1917 Ekim Devrimi ve Sovyet devletinin ilk yıllarıyla ilişkilendirilen hemen hemen her önde gelen isim, Stalin'in tasfiyelerinin kurbanı olmuştur (Pasukanis, Bukharin gibiler ya öldürülmüşler veya sürgüne gönderilmişler). Bununla birlikte, fikirleri ve teorileri Stalin'in "tek ülkede sosyalizm" doktrini ile tutarsız görünen az sayıdaki Sovyet hukukçuları geri adım atmıştır. Devrimin ilk yıllarında Marksist Sovyet hukukçuları özgürce Marksist teorinin Sovyet sistemini nasıl şekillendireceğini serbestçe tartışmışlardır. Bu tartışmalardan biri, birer burjuva kurumları olarak görülen hukukun ve devletin nasıl sönmüneceğiyle ilgili olmuştur. Marks ve Lenin'in öğretilerine dayanarak, devrim sonrası dönemin birçok Sovyet hukukçusu, yakın gelecekte yeni Sovyet toplumunun özel bir komünist ahlak oluşturacağına ve resmi burjuva yasallığının ve hukukunun yerini devrimci adalet bilincinin alacağına içtenlikle inanıyordu. Fakat Stalin bu ideali tersine dönmüş ve "tek devlette sosyalizm" adına ülkede benzeri görülmemiş otoriter bir rejim kurmuştur (Cherviatsova, Yarmysh, 2017: 311-312).

Stalin'den sonra Sovyetlerin uluslararası hukuk anlayışı konjonktürün de etkisiyle değişikliğe uğramıştır. Stalin'den sonra başa geçen N. Khrushchev, ılımlı, savunmacı ve pasif olarak nitelenen "Barış İçinde Birlikte Yaşama" ilkesini Sovyetlerin temel dış politikası olarak dikkate almıştır. Bu ilkenin 1956'da yapılan Komünist Parti'nin 20. Kongre'sinde kabul edilmesini sağlayarak bu ilke çerçevesinde diğer devletlerle biraz da realist politikayı da çağrıştırırcasına ilişki kurmaya başlamış, emperyalist olarak nitelenen devletlerle savaşın felakete yol açacağını öngörmüştür (McWhinney, 1963: 47). Çünkü emperyalizmin saldırganlığının sürdürmesine karşın artık savaşın kaçınılmaz karakterini yitirdiği ve birçok kapitalist ülkede kanlı

ayaklanmalara gerek kalmaksızın sosyalizme geçişin mümkün olabileceği düşünölmeye başlanmıştır. Bu kapsamda Sovyet Komünist Partisi'nin 1961 tarihli programında "Barış İçinde Birlikte Yaşama" ilkesine şöyle açıklık getirilmiştir; Savaşa başvurmadan uyumsuzlukları çözmek, devletler arasında karşılıklı güven, çıkar ve anlayış üzerinde kurulan hak eşitliğinin sağlanması, karşılıklı saldırmazlık, içişlerine karışmama, bütün devletlerin egemenliğine ve ülke bütünlüğüne saygı ile eşitlik ve karşılıklı yararlar temelinde ekonomik ve kültürel işbirliğinin geliştirilmesi gibi ilkelerin benimsenmesi (Lapenna, 1963: 737; Çelik, 1987: 33-34; Reçber, 2016: 28). Bu ilke esasen 1954 tarihli Çin ve Hindistan arasında yapılan ticari ilişkilerle ilgili bir antlaşmada yer almış olup (Lapenna, 1963: 735), bağlantısızlar hareketinin de dikkati çeken bir ilkesi olmuştur. Esasen "Barış İçinde Birlikte Yaşama" ilkesi yeni ortaya atılan bir ilke olmayıp, Sovyetlerin kuruluş yıllarında 1920 yılında Cenevre'de bir konferansa karılan Sovyet temsilci G. V. Chicherin, "burjuva devletleriyle ilk kez barış içinde yaşama deneyimini yaşadığını" ifade ederek daha o zaman bunun işaretlerini vermişti, fakat en etkin olarak gündeme Khrushchev döneminde gelmiştir (Lapenna, 1963: 744).

Bu dönemde sanki daha fazla ulusalcı bir uluslararası hukuk yaklaşımının ortaya konulduğu bir izlenim vermektedir. Bu konuda F. Kozhevnikov, insanlık ve uluslararası hukuk tarihindeki en ilerici uygarlık gücü olarak ifade ettiği Rus medeniyetinin yaklaşımını açıklamıştır. Kozhevnikov, Sovyet Rusya'nın özel olduğu ve kendi türünde bir uluslararası hukuk geliştirdiği görüşünü Korovin ile paylaşırken, Rusya'nın Marksist-Leninist yönünden ziyade Rus milliyetçiliğini vurguladı. Korovin, konuyu incelediği makalesinde Kozhevnikov'u Rus Çarlığı'nın başarılarına ve "nezaketine" karşı çok fazla anlayış gösterdiği ve Marksist-Leninist ilkelerinden uzaklaştığı için eleştirmiştir. Esasen Kozhevnikov "*Çağdaş uluslararası hukukun tek tip olmadığı ve tüm yönleriyle devlet davranışı için genel olarak kabul edilen kurallar dizisi değildir, uluslararası hukuk ne tarihsel olarak ne de mekânsal olarak tek tiptir, birçok norm dünyanın farklı yerlerinde farklı yorumlanmaktadır.*" derken Korovin ve Pasukanis'ten çok farklı düşünmemektedir. Her ne kadar 1917'de sosyalist devrim gerçekleşse de Sovyetlerin aslında isim değiştirmiş Rusya olduğunu öne süren Kozhevnikov, uluslararası hukukun medeni ulusların uluslararası hukuku olduğunu, kimin medeni olup olmadığı şimdi tamamen yeniden ifade edildiğini, Rusya'nın medeniyetin zirvesinde olduğunu savunmuştur (Mälksoo, 2008: 227). Gerçi bu dönemde daha önceki

görüşlerinden sapma gösteren Korovin, Stalin dönemine uygun olarak bir uluslararası hukuk yaklaşımını ortaya koymuştur. Nitekim uluslararası hukukun tanımını yaparken "Uluslararası Hukuk, çatışma ve iş birliği sürecinde devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen, barış içinde bir arada yaşamalarını sağlamak için tasarlanmış, bu devletlerin yönetici sınıflarının iradesini ifade eden, gerektiğinde zorlama yoluyla savunulan ve devletler tarafından bireysel veya toplu olarak uygulanan kurallar bütünü olarak tanımlanabilir" diyerek normativist anlayışa yakın bir söylem ortaya koymuştur (McWhinney, 1963: 42; Lapenna, 1963: 756).

Lenin'in çalışmalarını ve Ekim Devrimi'nin içeriği ile 1956 da Sovyet Komünist Partisinin 20. Kongresinde ilan ettiği "Barış İçinde Bir Arada Yaşama" ilkesini uluslararası hukuk yönünden yorumlayan Sovyet Hukukçusu G. I. Tunkin, yeni uluslararası ilişkiler ve hukuk düzenini yaratma amacındaki Ekim Devrimi'nin uluslararası hukukla ilgili yaklaşımını birbiriyle yakından bağlantılı üç temel gruba ayırmıştır: (a) sosyalist ülkeler arasındaki ilişkilerde sosyalist enternasyonalizmin ilkeleri, (b) sömürgecilik sistemine ve her türlü ulusal baskı ve eşitsizliğe karşı olan ulusların ve halkların eşitliği ve kendi kaderini tayin hakkı ilkeleri; (c) her şeyden önce farklı sosyal sistemlere sahip devletler arasındaki ilişkileri hedefleyen barış içinde bir arada yaşama ilkeleri (Tunkin, 1974: 4). Bu bakımdan ABD ve batı devletleri açısından Sovyetlerin uluslararası hukuka yaklaşımının ana akım uluslararası hukuktan ayırt edici olduğu konusunda geniş bir fikir birliği var gibi görünmektedir: (1) Uluslararası hukukun kökeni, kaynağı, içeriği, gelişimi ve uygulamasının "bilimsel olarak" açıklandığı Marksist-Leninist bir ideolojik çerçeve; (2) oldukça kısıtlayıcı bir devlet egemenliği kavramı; (3) tercihen antlaşma yoluyla, devletlerin açık rızasına dayanan uluslararası hukuk normlarının tercih edilmesi; (4) dış ilişkilerde devlet tepkilerinin askeri gücünde uluslararası hukuku bir savunma aracı olarak kullanma eğilimi; (5) uluslararası hukuk normlarının manipülatif, fırsatçı ve oldukça seçici bir kabulü ve karakterize edilmesi; (6) Sovyet dış politikasıyla yakın bir ilişki ve onun rasyonelleştirilmesi; (7) hukuki muhakeme, içtihat ve üsluba son derece "pozitivist" ve "katı inşacı" bir yaklaşım; (8) Sovyet uluslararası hukukçularının dış politika oluşturma sürecinden dışlanması (Butler, 1970: 222).

Tunkin, Ekim Devrimiyle birlikte Sovyetlerin barışı gerektiren savaşı yasaklayan sömürgecilik karşıtı çağdaş uluslararası hukuku oluşturduğunu, eski uluslararası hukukun güçlünün üstünlüğünü

tanyarak devletler arasındaki savaş durumu ile barış durumunu ayırarak sömürgeciliğe hizmet ettiğini ileri sürmüştür (Mälksöo, 2008: 229). Tunkin, Lenin'in 1918'de Pravda gazetesinde yazdığına dayanarak, Lenin'in sosyalist devrimi diğer ülkelere silahlı savaş zoruyla yapılmasına karşı olduğunu, aksi halde savaşı esas alan emperyalizmden farklı olmayacağını aktarmıştır (Tunkin, 1974: 15). Başlangıçta uluslararası hukuku burjuva ile sosyalist devletlerin hukuku diye ikiye ayıran Korovin'e katılmayan Tunkin, esasen iki ayrı uluslararası hukukun olmadığını, tek bir uluslararası hukuk olduğunu, fakat iki zıt siyasi anlayışın olduğunu savunmuştur: Bunlardan biri, uluslararası hukuk normlarına bağlı olan demokratik kamptaki devletlerin siyaseti, diğeri de sistematik olarak uluslararası hukuku ihlal eden emperyalist kamptaki devletlerin siyaseti. Demokratik kamptaki devletlerin ilişkileriyle ilgili olarak Tunkin, proleter enternasyonalizmi ve kardeşçe işbirliği temelinde bu ilişkilerin gelişme sürecinde kapitalist devletlerin kendi aralarındaki ilişkilerinde bulunmayan yeni siyasi işbirliği biçimleri ve kurumları geliştireceğini, Sosyalist bir içeriğe sahip olan ve genel olarak geçerli uluslararası hukukla çelişmeyen bu işbirliğinin niteliği ve hukuki biçimleri, dünyada iki farklı ve karşıt hukuk sisteminin artık olmayacağını, sosyo ekonomik ilişkilerin geleceğin uluslararası hukuk sistemi için temel bir model sunacağını belirtmektedir (Soviet Theories of International Law, 1953: 335). Uluslararası hukukun egemen sınıfların çıkarlarını sağlayacak şekilde zıt iradelerinin uyuşması sonucunda oluştuğunu ileri süren Tunkin, hukukun her toplumda egemen sınıfın çıkarlarının parçası olan iradenin ürünü olduğunu belirten Marksist görüşten de ilham alırken; bir tarafta burjuvaziyi temsil eden devletlerle işçi sınıfını ve sosyalizmi temsil eden Sovyetlerin çıkarlarının nasıl uzlaşacağı konusunda tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Hazard, 1990: 10-11).

Khrushchev'den sonra iktidara geçen L. Brejnev, kendi adıyla geliştirdiği ve 1968'de açıkladığı doktrinle "sosyalist uluslararasılaşma" ve "sınırlı egemenlik" görüşünü içeren, Doğu Bloku ülkelerindeki hükümet karşıtı ayaklanmaları bastırmayı meşrulaştırmaya dönük bir politika izlemiştir. Brejnev Doktrini, bazı sosyalist ülkelerde kapitalizmin yeniden getirilmesiyle ilgili çabalar olduğunu, karşı devrim faaliyetlerinin önlenmesinde sosyalist sisteminin bütünlüğünü korumanın tüm sosyalist devletlerin görevi olduğunu, bir ülkedeki sosyalizme yönelik tehdit ve saldırıların tüm sosyalist devletlere yönelik olacağını, hiçbir sosyalist ülkenin



egemenliği, dünya sosyalizminin ve dünya devrimci hareketinin çıkarlarıyla çelişmemesi gerektiğini, Marksizm-Leninizm anlayışında egemenlik kavramının sınıfsal içeriğe sahip olduğunu ve sosyalist bir devlet egemenliğinin kapitalizmden bağımsızlık anlamına geldiğini savunmuştur (Mitchell, 1972: 191-192; Cherviatsova, Yarmysh, 2017: 321-322). Bu doktrin referansıla sadece Macaristan ve Çekoslovakya gibi Doğu Bloku ülkelerine değil Afganistan'a da (davetle müdahale adı altında) müdahalede bulunulmuştur. Sovyetlerin bu politikasının ve müdahalelerinin "Barış İçinde Birlikte Yaşama" ilkesiyle çeliştiği, sosyalizmden ziyade Sovyetlerin hegemonik çıkarlarına hizmet ettiği ve sosyalizme zarar verdiği yönünde bazı sosyalistlerce eleştirilmiştir. Sovyetlerin dağılmasını da beraberinde getiren bu politika M. Gorbachev'un başa geçmesiyle terk edilmiştir. Khrushchev'in yaklaşımına yakın duran ve Afganistan'dan çekilmeyi de sağlayan Gorbachev, hem Sovyetlerin hem de sosyalizmin korunmasını ve restore edilmesini amaçlayan Glasnost ve Presterioika politikasını yayınlamasına rağmen Sovyetlerin dağılmasını önleyememiştir.<sup>1</sup>

559

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

#### 4. SOVYET SONRASI

Esasen Ekim Devrimi, uluslararası sistemde biri olumlu diğeri olumsuz olmak üzere iki etki bırakmıştır. Olumlu etkisi saldırı savaşının yasaklanması, self determinasyon hakları, devletler arasında ekonomik ve siyasi ayırım gözetilmeksizin egemen eşitlikleri, güç ve tehditle dayatılan eşitsiz antlaşmaların geçersizliği ve halkların sosyo ekonomik haklarına saygı ilkesi gibi konularda olmuştur. Olumsuz etkisi ise birbirine zıt sosyo ekonomik sistem ve ideolojilerle dünyayı birbirine düşman iki ayrı kampa/kutba bölmesi olmuştur (Cherviatsova, Yarmysh, 2017: 301).

Yirminci yüzyılın başlarında erken dönem Marksist bir "ultra-emperyalizm" teorisi, üretim ilişkilerinin (uluslararası ilişkiler dahil) dünya çapındaki üretim güçlerine barışçıl bir şekilde uyarlanmasının mümkün olduğunu öne sürmüştür (Carty, 2007: 181). Avusturyalı Marksist yazar Karl Renner de kapitalist toplumun yasal kurumlarının sosyalist bir topluma dönüşmesinde etkili bir rol oynayabileceğine inanmıştı, Bolşevizm ile reformizm arasında bir yer işgal ettiği düşünülen Renner, belki de "mülkiyetin nesnesi olarak

<sup>1</sup> Bu konuyla ilgili tartışmalar ve ayrıntılı bilgi için bkz. (Kenz, 2006).

sermaye, hukuken özel olmasına rağmen aslında tamamen özel olmaktan çıkarak uluslararası sorunlara çözüm olabileceği düşünmüştür (Chimni, 2004: 30). Karl Kautsky ise bu düzenlemenin kapitalizmin kendisi tarafından sağlanabileceğini ifade etmiştir. Kapitalizm, kartellerin politikasının bir dış politikaya dönüşmesini görecektir. Dünyanın dört bir yanındaki emperyalistlerin birliğini içeren bu ultra-ya da süper-emperyalizm aşaması, onların birbirleriyle olan mücadelelerine son verecektir. Başka bir deyişle, dünyanın uluslararası birleşmiş finans kapital tarafından ortak bir şekilde sömürülmesini sağlayan Grotisyan gelenekte işbirliğine dayalı bir çabanın gelişeceği öngörülmüştür. Ne var ki Sovyetlerin dağılmasından sonra bu öngörülerin tutmadığı ortaya çıkmıştır. ABD hegemonyası gittikçe güç kazanmaya başlayarak dünyada etkili olmaya başlamıştır. Bunu gören Marksistler bu yeni dönemdeki gelişmelerin oluşturulan "yeni emperyalizm"den başka bir şey olmadığını, İngiltere gibi devletlerin de verdiği destekle ABD'nin Afganistan, Irak gibi dünyanın çeşitli yerlerinde "terörle mücadele" adı altında saldırgan ve yayılcı bir siyaset izleyerek mevcut uluslararası hukuk normlarını çiğneyerek emperyal bir durum sergilediğini ifade etmiştir. Bununla birlikte ABD karşısında ekonomik yönden ciddi gelişme gösteren Çin, Japonya, askeri açıdan Rusya gibi devletlerin içinde olduğu ekonomik yapılar, uluslararası hukukun gündemini şekillendirmektedir. Önemlisi de ABD, küresel sistemdeki ekonomik üstünlüğünün orta vadede ciddi şekilde tehdit altında olduğunu farkındadır. Bu durum Batılı müttefiklerine, özellikle Japonya ve Avrupa Birliği'ne olan ekonomik bağımlılığı, kendisinin üstünlüğünü kabul etmeye zorlamak için öncelikle zorlayıcı bir askeri boyutta siyasi gücünü kullanacağı konuları seçmeye mecbur hissetmesi anlamına gelmektedir (Carty, 2007: 181-182).

Sömürge altındaki ülkeler, yirminci yüzyılın ortalarında bağımsızlığını geri kazanana kadar uluslararası hukukun bir nesnesi olarak kalmıştır. Sömürge olmaktan kurtulan 'Yeni bağımsız devletlerin' gelişi, burjuva devletlerin artık yalnızca 'sosyalist' devletlerle (Ekim Devrimi sonrası aşamada) değil, aynı zamanda sömürgeci özgürleştirilmiş dünyanın büyük bölümünde kapitalist olmayan devletlerle de bir arada yaşamak durumunda kalmıştır. Öte yandan, kapitalist dünya ekonomisinin hayatta kalması, genişlemesi ve gelişmesi, kapitalizm için en iyi dış görünüm kabul edilen burjuva demokratik devletin evrensel devlet biçimi olarak kurulmasını

gerektiriyordu. Sovyetlerin dağılmasıyla "Gerçekte varmış gibi görünen sosyalizm" in çöküşü bunu kolaylaştırdı. Burjuva devletin evrenselleştirilmesi için ileri kapitalist devletler tarafından bir dizi yasa ve uygulama devreye sokulmuştur. Sovyetlerin dağılmasıyla doğu Avrupa devletlerini "hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan hakları" söylemleriyle üyeliğe alan Avrupa Birliği, "demokratik yönetim" hakkıyla burjuva demokratik devlete meşruiyet ve uluslararası kabul boyutunu kazandırmaya çalışmıştır. MUHÇ'ın eleştirdiği şey demokrasi, hukukun üstünlüğü, demokratik yönetim değildir. MUHÇ'nin karşı olduğu durum, uyumsuz sosyal koşullar altında bir burjuva demokratik devletin yaratılmasında Avrupa'nın söz konusu ilkeler adı altında dünyanın diğer bölgelerindeki ulus aşırı sermaye varlığını ve gelişimini kolaylaştırmak, o ülkelerin az gelişmişliklerinden faydalanarak kendilerine bağımlı toplumlar ve ülkeler oluşturmaktır (Chimni, 2004: 6-7).

Marksist yazarlar, sözde küresel düzenin her zaman yağma üzerine kurulu olduğu ve asla sona ermediğini düşünerek, piyasa devletin herkesin daha iyi durumda olduğu müreffeh bir devleti asla oluşturamayacağını, her zamankinden daha fazla toplumsal eşitsizliği üreteceğini, Marksizm'in artık 'yırtıcılığa, sahtekarlığa ve şiddete dayalı birikimi", düzenlememesi gerektiğini savunmaktadırlar (Carty, 2007: 176).

Uluslararası hukukun küresel ve bölgesel güçler tarafından araç olarak kullanıldığı, bizzat kendilerinin oluşturdukları normları ihlal ettikleri, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin aleyhinde gelişme kaydettiği gerçeğine karşılık çözüm önerileri de sunulmuştur. Bir tarafta gelişmiş ve tahakküm peşinde koşan batı devletlerinin olduğu diğer tarafta az gelişmiş ve gelişmekte olup da korumacı tahakküme karşıt olan devletlerin olduğu bir uluslararası düzende uluslararası hukukun nasıl uygulanacağı kimin lehine ve aleyhinde olacağı tartışılmaktadır.

Martti Koskeniemi, uluslararası hukuku açıklarken bunu birbiriyle çelişkili ve birbirini dışlayan "azalan" ve "yükselen" unsur veya söylemlerle açıklar. Hukukun üstünlüğü, devletin hukuka uygun hale davranması, dürüst ve ahlaki davranması ile çıkarlarının peşinden koşmaması gerektiğini öngören davranışları "azalan" unsur olarak nitelenirken, devletin gücüne dayanan iradesinin ve çıkarlarının uluslararası hukuku belirlediğini öngören ve bu şekilde hukuk olarak

adlandırılan düzen “yükselen” unsur olarak nitelenmektedir. Dolayısıyla uygulanan uluslararası hukukun devletlerin güç ve çıkarlarını önceleyen “yükselen” unsur nitelikte olduğunu ve zayıflara dayatılan kurallara dönüştüğü, ancak devletler zayıfladıkları zaman veya davranışlarını meşrulaştırdıkları zaman “azalan” söyleme yer verdiğini aktarmaktadır (Koskenniemi, 2006: 59-60). Benzer tez ve argümanlarla David Kennedy de aynı şeyi “yumuşak” ve “sert” söylemlerle açıklamaktadır (Kennedy, 1987: 20).

562

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Uluslararası hukukun üçüncü dünyayı tali plana attığı gerçeğini inkar etmeyen Batılı hukukçular, artık büyük ölçüde "yeni devletler"den oluşan genişlemiş bir uluslararası topluluğun yeni toplumsal gerçekliğine duyarlı bir uluslararası hukuku geliştirmeye çalıştılar. Yeni devletlerin kolonyalizmin kötü etkisiyle ilgili iddiaları, karşılaştıkları zorlukları ve farklı bir uluslararası hukuk sistemi yaratılması gerektiğiyle ilgili yaklaşımlarını kabul eden birçok Batılı bilim adamının, en azından 1950'lerde ve 1960'ların başında, bu farklılıkların ortak bir "refah" ve "koruma" yasası yaratılarak çözülebileceğini genel olarak kabul ettikleri görülmüştür. Aslında bu devletler, bizzat sömürge ilişkilerini yaratan ve ilerleten uluslararası hukuktan bu özelliği çıkartarak bu hukuku sömürgeci geçmişinden kurtarmaya çalışmışlardır (Anghie, 2004, 201-202). Kuşkusuz bu aşamada Sovyetlerin etkisi olmuştur. Özellikle 1950'lerdeki Sovyetlerin “Barış İçinde Birlikte Yaşama” ilkesi ile bağımsızlığına yeni kavuşan devletlerin Birleşmiş Milletler örgütünde etkin olmalarına zemin hazırlamıştır.

Günümüzün uluslararası hukuk sorunlarına yeni yaklaşımlar geliştirmeye çalışan David Kennedy ve Martti Koskenniemi, “Uluslararası Hukuka Yeni Yaklaşımlar” söylemiyle dikkatleri uluslararası hukukun iç yapısına çevirerek bu hukukun kavramsal ve doktriner çerçevedeki çelişkileri için uluslararası hukuku içerden yapı bozumuna uğratmaya çalışmışlar. Bu yaklaşımla her iki yazar hukuktaki tahakküm unsurunu ve sömürü ilişkisini çıkararak bütün dünyada hakkaniyete dayalı olarak uygulanmasını önermişlerdir (Chimni, 2017: 253; Koskenniemi, 2006: 12). Bu yazarların da içinde bulunduğu bir çok doğulu ve batılı hukukçuların başını çektiği “uluslararası hukuka üçüncü dünya yaklaşımını” ile sömürgeci geçmişi olan ve bu güçlerin çıkarlarını yansıtarak baskı aracına dönüşen uluslararası hukukun içten yapı sökülmesine uğratılarak

bütün halkları özgürleştirecek bir disipline dönüştürülmesini önermekte ve çalışmalarını bu yönde sürdürmektedirler.

## SONUÇ

Uluslararası toplum sorunlarını normatif bakış açısıyla çözmeyi amaçlayan ve oluşturulmasında egemen devletlerin etkisi olan uluslararası hukuk Marksist yaklaşım tarafından ciddi eleştirilere uğramıştır. Marksizm'de bir üst yapı ürünü olarak iç hukukta olduğu gibi uluslararası hukukun da egemen gücün çıkarlarını yansıttığı, güçlü sömürgeci güçlerin çıkarlarına hizmet ettiğini, zayıf toplumlara dayatılan kurallar bütünü olduğu ileri sürülmektedir. Bununla birlikte Marksist yaklaşım, sadece mevcut uluslararası hukuk düzenini eleştirmekle yetinmemekte, ezilenlerin lehinde nasıl değişeceğine dönük alternatifler de sunmaktadır. Uluslararası hukukun alt sınıfların refahını sağlayacak, sömürü ve tahakküm ilişkisini ortadan kaldıracak ve tüm toplumların iradelerini yansıtacak şekilde yeniden oluşturulması gerektiğini önermektedir. Bununla birlikte Sovyet deneyimi bazı konularda başarılı olmakla birlikte istenilen sonucu elde etmede başarılı olamamış, klasik iradeci realist görüşe yakın bir konumda yer almıştır. Sovyetlerin dağılmasından sonra dünyadaki sorunların giderek post kolonyal bir görünüm arz etmesi ve bu sorunlara mevcut uluslararası hukukun çözüm getirememesi, bu yaklaşımın önemini ön plana koymuştur. Bu yaklaşımı önerenlerin mevcut uluslararası hukukun içerden yapı bozumuna uğratarak her türlü tahakküm ve sömürü ilişkisini ortadan kaldıracak şekilde yeniden oluşturulması yönündeki düşünceleri gündemdeki önemini sürdürecektir.

## KAYNAKÇA

Anghie, Antony (2004). *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*. New York: Cambridge University Press.

Butler, William E. (1970). "American Research on Soviet Approaches to Public International Law". *Columbia Law Review*, 70(2), 218-235.

Callinicos, Alex (1991). "Marxism and Imperialism Today". *International Socialism*, 50, 3-48.

Carty, Anthony (2007). *Philosophy of International Law*. Edinburg: Edinburg University Press.

Cherviatsova, Alina; Yarmysh, Oleksandr (2017). "Soviet International Law: Between Slogans and Practice". *Journal of the history of International Law*, 19, 296-327.

Chimni, B. S. (2017). *International Law and World Order*. 2nd editon, Cambridge: Cambridge University Press.

Chimni, B. S. (2008). "An Outline of a Marxist Course on Public International Law", Marx, Susan (Ed.). *International Law on the Left*, Cambridge: Cambridge University Press, 53-91.

Chimni, B. S. (2004). "An Outline of a Marxist Course on Public International Law". *Leiden Journal of International Law*, 17, 1-30.

Collins, Hugh (2016). *Marksizm ve Hukuk*. 2. Baskı. (Çev. Umre Deniz Tuna). Ankara: Dipnot Yayınları.

Cutler, A. Claire (2005). "Gramsci, Law, and the Culture of Global Capitalism". *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 8(4), 527-542.

Çelik, Edip F. (1987). *Milletlerarası Hukuk*. (Birinci Kitap). İstanbul: Filiz Kitabevi.

Hazard, John N. (1990). "New Thinking" in Soviet Approaches to International Politics and Law". *Pace International Law Review*, 2(1), 1-19.

Karahanoğulları, Onur (2003). "Marksizm ve Hukuk" Yazın İncelemesi". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 58(3), 197-231.

Kennedy, David (1987). "The Sources of International Law." *American University International Law Review*, 2(1), 1-96.

Kenz, Peter (2006). *A History of Soviet Union from the Beginning to End*. (2'nd edition). Cambridge: Cambridge University Press.

Knox, Robert (2009). "Marxism, International Law, and Political Strategy". *Leiden Journal of International Law*, 22, 413-436.

### *Marksizm'in Uluslararası Hukuk Yaklaşımı*

- Koskenniemi, Martti (2011). *The Politics of International Law*. Oxford: Hart Publishing.
- Koskenniemi, Martti (2008). "What Should International Lawyers Learn from Karl Marx", Marx, Susan (Ed.). *International Law on the Left*, Cambridge: Cambridge University Press, 30-52.
- Koskenniemi, Martti (2006). *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lapenna, Ivo (1963). "The Legal Aspects and Political Significance of the Soviet Concept of Co-existence". *The International and Comparative Law Quarterly*, 12(3), 737-778.
- Lenin, V. İ. (Tarihsiz). *Karl Marks'ın Hayatı, Felsefesi Sosyolojisi*. (Çev. Hikmet Kivilcimli). İstanbul: Bozkurt Matbaası.
- Lenin, V. İ. (1990). *Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı*. 8. Baskı. (Çev. Muzaffer Erdost). Ankara: Sol Yayınları.
- Mälksoo, Lauri, (2008), "The History of International Legal Theory in Russia: A Civilizational Dialogue with Europe". *The European Journal of International Law*, 19(1), 211-232.
- Marx, Karl; Engels Friedrich (Tarihsiz). *Alman İdeolojisi*. (Çev. Selahattin Hilav). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Marx, Susan (2008). "Introduction", Marx, Susan (Ed.). *International Law on the Left*, Cambridge: Cambridge University Press, 1-30.
- Marx, K.; Engels, F. (2013). *Devlet ve Hukuk Üzerine*. Rona Serozan (Derleyen ve Çeviren), 3. Baskı. İstanbul: Çağdaş Hukukçular Derneği Yayınları.
- McWhinney, Edward (1963). "Soviet and Western International Law and the Cold War in the Era of Bipolarity: Inter-Block Law in a Nuclear Age". *The Canadian Yearbook of International Law*, 1, 40-81.
- Miéville, China (2008). "The Commodity-Form Theory of International Law", Marx, Susan (Ed.). *International Law on the Left*, Cambridge: Cambridge University Press, 92-131.
- Miéville, China (2005). *Between Equal Rights: A Marxist Theory of International Law*. Leiden, The Netherlands: Koninklijke Brill NV.
- Mitchell, R. Hudson (1972). "The Brezhnev Doctrine and Communist Ideology". *The Review of Politics*, 34(2), 190-210.
- Moore, Stanley W. (1989). *Marx, Engels ve Lenin'de Devlet Kuramı*. (Çev. Ahmet Cumhur Aytulun). İstanbul: Simga Yayınları.
- Mouffe, Chantal (1979). "Introduction", Mouffe, Chantal (Ed.). *Gramsci and Marxist Theory*, London: Routledge and Kegan Paul Ltd, 1-29.

565

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

*Mehmet DALAR*

Pasukanis, Evgeny B. (2002). *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm*. (Çev. Onur Karahanoğulları). İstanbul: İletişim Yayınları.

Reçber, Kamuran (2016). *Uluslararası Hukuk*. 2. Baskı, Bursa: Dora Basım Yayın.

Snyder, Earl A. ; Bracht, Hans Werner (1958). "Coexistence and International Law". *The International and Comparative Law Quarterly*, 7(1), 54-77.

Soviet Theories of International Law (1953). *Soviet Studies*, 4(3), 334-338.

Tunkin, G. I. (1974). *Theory of International Law*. William E. Butler (Transl.), Massachusetts: Harvard University Press.

**566**

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021



## SUMMARY

This study discusses whether Marxism has a theory of law and international law, and examines the approach of Marxism to international law. Considering the means of production and relations of production as the Substructure which is determinative within the scope of the economic relations that shape the society, Marxism foresees the law as the Superstructure, such as the State, religion, political thought, which can be used as a means of exploitation by the powers holding the means of production. The study researched Marks's approach to law, which he touched on in his various works. Arguing that the social structure and changes are essentially the result of the Substructure, Marxism considers the Superstructure as the dependent and reflection of the Substructure. In this respect, Marxism, which considers the law as a aspect of the Superstructure connected to the Substructure, predicts that in the communist stage, which is the ultimate goal, all means of oppressions, which are parts of the bourgeoisie, such as the state, politics will disappear and in this context, the law will be dampened. Considering this hypothesis of Marxism, the authors argue that Marxism does not have a theory of law. However, with the contribution of Marxist authors in the changing conditions of the world and time, Marxism has developed a unique approach to law and international law. Marxist point of view severely criticizes current international law, which aims to solve the problems of international society with a normative point of view and which has the influence on sovereign States and on their establishment. This approach contributed to the development of a contemporary and current perspective on why law and international law are violated systematically and structurally. Marxist international law studies, which emerged as an alternative to known mainstream international law studies, aim for an order in which all kinds of exploitation are eliminated and all nations in the world will have fair and equitable relations. Especially it offers alternatives to achieve a fair order that is desired by weak nations those who want to get rid of the oppression and hegemony of powerful States. The study investigated how Marxism's vision of law and international law was reciprocated in the practices of the Union of Soviet Socialist Republics, which was founded as a result of the October Revolution in Russia in 1917. Approaches in the early years of the revolution and approaches and policies in later periods are compared in the study. The approaches and opinions of Soviet lawyers who specialize in international law are discussed. Dealing with the principle of "Co-Existence for Peace" adopted by the Soviet Communist Party at its 20th congress in 1956, and with the perspective brought by the Soviets to international law, this study examines the process of international law in this period. Tunkin, one of the Soviet international law specialists, argued that international law was formed as a result of the reconciliation of opposing volitions of the ruling classes in a way that would ensure their interests. This view is also inspired by the Marxist view that the law is the outcome of volition, which is part of the

interests of the ruling class in every society. But on the one hand, this approach has brought with it discussions about how to reconcile the interests of the states representing the bourgeoisie and the interests of the Soviets representing the working class and socialism on the other hand. While the Soviet experience was successful in some subjects, it was not successful in achieving the desired result. It has had significant effects on the issues of international law such as the prohibition of war, the rights of self-determination, sovereign equality between States without economic and political discrimination, the invalidity of unequal treaties imposed by using force and threat. However, this experience has brought about the separation of the world into two different poles, based on ideological concerns in which the interests of the State are fused. This has had a negative impact on international law. As a matter of fact, in this period, the Soviet Union's intervention in some States with the claim of protecting Socialism, under the name of the Brezhnev Doctrine, was criticized by the Socialists. These interventions were mainly conceived as maintaining the hegemony of the Soviet State rather than socialism. The study, which revealed that the Marxist international law approach continued its effectiveness independently of the Soviet Union after the collapse of the Soviet Union, discussed the effects of this approach on international law institutions. This approach also offered solutions in response to the fact that international law was used as a tool by global and regional powers, they violated the norms they themselves created, and progressed against underdeveloped and developing countries. Marxist authors, who believe that international law should be freed from its colonial past, foresee this approach as necessary for world peace and security. They suggest that international law should be reconstructed in a way that will ensure the welfare of the lower classes, eliminate the relationship of exploitation and domination, and reflect the will of all societies.

**ROMANTİK İLİŞKİSİ OLAN KADINLARDA ALGILANAN  
PARTNER DEĞİŞİMİ, YAKINLIK VE YAŞAM DOYUMU**

*Duygu DİNÇER\**

Makale Geliş Tarihi-Received: 29.06.2021  
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 20.11.2021  
DOI: 10.37093/ijisi.990863

569

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

**ÖZ**

*Bu çalışmanın amacı romantik ilişkisi olan kadınlarda algılanan partner değişimi, ben tasavvuruna ötekini katma (yakınlık) ve yaşam doyumu arasındaki ilişkileri incelemektir. Çalışmada algılanan partner değişimi ve yaşam doyumu arasındaki ilişkide ben tasavvuruna ötekini katmanın aracı bir rolü olup olmadığı test edilmiştir. Araştırma verileri, yaşları 19-22 arasında değişmekte olan ve romantik ilişki içinde bulunan 203 kadın katılımcıdan elde edilmiştir. Katılımcıların ilişki durumları flört ya da nişanlıdır; ilişki süreleri bir ile beş yıl arasında değişmektedir. Verilerin toplanmasında demografik bilgi formu, Romantik İlişkilerde Algılanan Partner Değişimi Ölçeği, Ben Tasavvuruna Ötekini Katma Ölçeği ve Yaşam Doyumu Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde değişkenler arası ilişkileri değerlendirmek amacıyla Pearson çarpım moment korelasyon katsayısına başvurulmuştur. Ben tasavvuruna ötekini katmanın, algılanan partner değişimi ve yaşam doyumu arasındaki ilişkideki aracılık rolünü incelemek üzere PROCESS Macro analizinden (Model 4) ve bootstrapping yönteminden yararlanılmıştır. Korelasyon analizi sonuçları yaşam doyumunun algılanan benlik değişimi ve ben tasavvuruna ötekini katma ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Aracılık analizi sonuçları öngörülen modeli*

---

\* Dr., Biruni Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı, İstanbul/Türkiye. drduygudincer@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2496-6902>.

*doğrulanmıştır ve ben tasavvuruna ötekini katmanın algılanan partner değişimi ile yaşam doyumu arasındaki ilişkide aracı bir rolü olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgular ben tasavvuruna ötekini katmanın algılanan partner değişimi ve yaşam doyumu arasında bilişsel ve duyuşsal bir düzenleyici işlevi görebileceğine işaret etmektedir. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular, yakın ilişkiler alanyazını ışığında tartışılmıştır.*

**Anahtar Sözcükler:** Algılanan Partner Değişimi, Ben Tasavvuruna Ötekini Katma, Yaşam Doyumu, Kadın, Üniversite Öğrencileri.

**Jel Kodları:** I31, J12, J13, J16.

**570**

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

**PERCEIVED PARTNER CHANGE, CLOSENESS,  
AND LIFE SATISFACTION AMONG WOMEN IN  
ROMANTIC RELATIONSHIPS**

**ABSTRACT**

*This study examined the relationship between perceived partner change, inclusion of other in the self (closeness), and life satisfaction among women who were involved in a romantic relationship. In this study, inclusion of other in the self was investigated as a mediator concerning the link between perceived partner change and life satisfaction. Data was obtained from 203 women participants who were involved in a romantic relationship. Participants ranged in age from 19 to 22 and they were in a dating relationship or engaged relationship. The relationship length of participants varied from one year to five years. In data collection, a demographic survey and several other scales, including the Perceived Partner Change in Romantic Relationships Scale, Inclusion of Other in the Self Scale, and the Satisfaction with Life Scale were used. In the stage of data analysis, Pearson's correlation coefficient analysis was used to assess initial relationships of the variables while mediational analysis was performed to investigate the mediating role of inclusion of other in the self in the relationship between perceived partner change and life satisfaction through PROCESS Macro analysis (Model 4) and bootstrapping method. The results of correlation analysis showed that life satisfaction was associated with perceived partner change and inclusion of other in the self. In addition, the results of mediational analysis supported the proposed model and revealed that the inclusion of other in the self mediated the relationship between perceived partner change and life satisfaction. These findings indicate that relational closeness serves as a cognitive and emotional regulator between perceived partner change and life satisfaction. All findings obtained from the study were discussed in the light of current close relationships literature.*

**Keywords:** Perceived Partner Change, Inclusion of Other in the Self, Life Satisfaction, Women, College Students.

**Jel Codes:** I31, J12, J13, J16.

571

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

## GİRİŞ

Benlik; kişiler arası ilişkilerdeki karşılıklı etkileşimler yoluyla değişen ve şekillenen ilişkisel, sosyal ve bağlamsal bir fenomendir. İçinde bulunduğu ilişkiler, bireylerin benliklerinin bir parçası hâline gelerek onları bilişsel, duyuşsal ve davranışsal açıdan etkilemektedir. Özellikle romantik ilişki içindeki bireylerde kişisel benlik ile ilişkisel benlik arasındaki ayırım asgari düzeye inerek karşılıklı bağımlı bir benlik yapısı gelişebilmektedir (Agnew, Etcheverry, 2006: 275-277). Bu ilişkisel dinamiklere bağlı olarak bireylerin birtakım değişimler deneyimleyebildiği ve aynı zamanda partnerlerinin de ilişki kalitelerini attırarak bazı değişimlere açık olmalarını beklediği görülmektedir. Birçok romantik partner, bu değişime açıklık hâlini genellikle yakınlığın (Slotter, Gardner, 2009: 1138), ilişkisel adanmışlığın, istikrarın ve ciddiyetin bir uzantısı olarak görebilmektedir (Amodio, Showers, 2005: 188; Chen vd., 2006: 171). Partnerlerinin spontane bir biçimde değişim deneyimlemediğini, değişime dirençli olduğunu ve buna bağlı olarak ilişkilerinin olumsuz etkilendiğini gözlemleyen bireyler, açık ya da örtülü yollarla birbirinin benlik kavramını değiştirmeye çalışabilmektedir. Söz konusu değişim ve birbirini şekillendirme çabalarının sonuçsuz kaldığı durumlarda ise ilişki kalitesi zarar görebilmekte (Hira, Overall, 2011: 611, 617), partnerlerin psikolojik iyi oluşunda ve yaşam doyumunda düşüş gözlenebilmektedir. Alanyazında romantik ilişkilerde benlik kavramı değişiminin ilişki doyumu (Dinçer, 2017: 19; Dinçer vd., 2018: 6; Mattingly vd., 2014: 185; McIntyre vd., 2015: 861; McIntyre vd., 2020: 3) ve yaşam doyumu (Dinçer, 2017: 16) ile ilişkisini inceleyen çalışmalar olmasına rağmen bireylerin, partnerlerinin benlik kavramı değişimlerine ilişkin algıları ile yaşam doyumları arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalara rastlanmamaktadır. Oysa bireylerin yalnızca kendi deneyimledikleri benlik kavramı değişimiyle ilgili algıları değil, partnerlerinde meydana gelen benlik kavramı değişimine yönelik algıları da ilişki dinamikleri ve yaşam doyumu açısından yordayıcı bir faktör olabilir.

### **Romantik İlişkilerde Algılanan Partner Değişimi ve Yaşam Doyumu**

Yaşam doyumu, öznel iyi oluşun temel bileşenlerinden biridir ve bireyin, yaşadığı hayatın bir bütün olarak kendi kişisel standartlarına uyup uymadığı ile ilgili (Shin, Johnson, 1978: 478; Pavot, Diener, 1993:

*Romantik İlişkisi Olan Kadınlarda Algılanan Partner Değişimi,  
Yakınlık ve Yaşam Doyumunu*

164; Pavot vd., 1991: 150) bilişsel değerlendirmeleri içermektedir (Diener vd., 1985: 71; Pavot, Diener, 1993: 164). Bu standartlar kişiden kişiye değişmekle birlikte genellikle fiziksel sağlığa, yaşam enerjisine (Diener vd., 1985: 71), olumlu kişiler arası ilişkilere ve hayatın farklı alanlarında başarılı bir performans sergilemeye verilen değeri (Pavot, Diener, 1993: 164) (ör. kariyer, finansal zenginlik ve popülerlik) içermektedir. Yapılan araştırmalar sağlıklı romantik ilişkilerin yaşam doyumuyla ilgili standartlardan biri olduğunu göstermektedir (bkz. Adamczyk, Segrin, 2015: 202). Söz gelimi, Diener ve Seligman (2002: 81) tarafından yapılan bir araştırma, güçlü ve sağlıklı bir romantik ilişkisi olan bireylerin daha mutlu olduğuna işaret etmektedir. Roberts ve Robins (2000: 1289) tarafından yapılan bir çalışma, doyum verici romantik ilişkilerin (evlilik ilişkisinin) kritik yaşam amaçlarından biri olduğuna dikkat çekmektedir. Kamp Dush ve Amato (2005: 623) tarafından yapılan bir araştırma, romantik ilişkilere adanmışlığın öznel iyi oluşun yordayıcılarından biri olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2020 yılında yayımlanan Yaşam Doyumu Araştırması %12.5 ile aşkın ve %3.5 ile eş ile ilişkilerin yaşam doyumunun en önemli kaynakları arasında olduğuna işaret etmektedir. Dinçer (2017: 162) tarafından yapılan bir araştırma da benlik kavramı değişimlerinin (benlik genişlemesi, benlik budanması ve benlik daralmasının) romantik ilişkisi olan üniversite öğrencilerinin yaşam doyumunu ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu araştırmanın sonuçları aynı zamanda benlik genişlemesi ve benlik budanmasının yaşam doyumunu ile pozitif yönde; benlik daralmasının yaşam doyumuyla negatif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir. Yakın tarihli araştırmalardan elde edilen bulgular da benzer şekilde benlik değişiminin (benlik genişlemesinin) yaşam doyumunu ve öznel iyi oluşla pozitif yönde; depresyon ve stresle negatif yönde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Hughes vd., 2020: 8). Bahsi geçen bulguların genel olarak romantik ilişkilerin ve bu ilişkilerde deneyimlenen ilişkisel benlik değişimi süreçlerinin yaşam doyumunu ile ilişkili olduğuna dikkat çektiği görülmektedir. Bununla birlikte alanyazındaki bu bulgular temelinde ele alınmaya değer bir diğer araştırma konusu olarak *“Romantik ilişki içindeki bireyler tarafından algılanan partner değişimi, tıpkı algılanan benlik değişimi gibi, yaşam doyumunu ile ilişkili midir?”* sorusunun dikkat çektiği düşünülmektedir. Algılanan partner değişimi, partnerin benlik kavramının romantik ilişki esnasında değişip değişmediğine dair öznel algıları ifade etmektedir (Slotter, Lucas, 2013: 178). Benlik kavramı değişimi alanyazını görece yeni olduğundan algılanan benlik

573

IJSS 14/2  
Aralık  
December  
2021

değişimi ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalara rastlansa da algılanan partner değişiminin genel yaşam doyumu üzerindeki etkisini incelemeye dönük çalışmalara henüz rastlanmamaktadır. Bu çalışma alanyazında görülen bu eksiklikten hareketle algılanan partner değişimi ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Söz konusu ilişkiyi incelerken ben tasavvuruna ötekini katmanın aracılık rolünü ele almayı hedeflemektedir.

### **Romantik İlişkilerde Algılanan Partner Değişimi ve Yakınlık**

574  
IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Yakınlık duygusu ve ilişki kaynaklarına yapılan yatırım, alanyazında ben tasavvuruna ötekini katma süreci ile karakterize olmaktadır. Bu sürecin deneyimlenmesiyle birlikte partnerler birbirinin kişisel, sosyal, entelektüel ve finansal kaynaklarını (ör. bilgi birikimi, beceriler, varyet, sosyal statü, arkadaşlık ağları vb.), bakış açılarını (ör. dünya görüşleri) ve kimliklerini (ör. hafıza kayıtları, temel karakteristikleri vb.) kendi benliklerine dâhil etmektedir (Aron vd., 1992: 598; Aron vd., 2004: 105-106; Aron, Nardone, 2012: 524). Böylelikle benlik kavramları giderek daha fazla birbirine benzemekte ve genişlemektedir (Slotter, Gardner, 2009: 1137-1138). Aynı zamanda partnerler arasında daha güçlü bir yakınlık duygusu gelişmektedir (Aron vd., 1991: 243; Aron vd., 2004: 112; Aron, Nardone, 2012: 534). Aron ve arkadaşlarına göre (1992: 610) ilişkilerde deneyimlenen yakınlık duygusu, öznel ve davranışsal açıdan birçok çıktı üretmektedir. Söz gelimi, yapılan araştırmalar yakınlığın ya da ben tasavvuruna ötekini katma süreçlerinin romantik ilişkilerde bireysel ve ilişkiyi iyi oluşu artırıcı bir işlev gördüğünü göstermektedir (Hatfield, Rapson, 1994: 589; Kouneski, Olson, 2004: 129; Slotter, Gardner, 2009: 1138, 1150). Kouneski ve Olson (2004: 129, 131) tarafından yapılan bir araştırma, yakınlığın öznel iyi oluşla ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Tomlinson ve Aron'a (2013: 808) göre bireylerin, partnerlerinin yakınlık duygusu ve ilişki doyumu içinde olduğuna ilişkin izlenimleri, onların ilişkiyle ilgili algılarını ve ilişkiyi sürdürüp sürdürmeme yönündeki kararını etkileyebilmektedir. Algılanan yakınlık ve benzerlik aynı zamanda, partnerlerin romantik ilişki içinde kendilerini daha güvende ve emniyette hissetmesini sağlayabilmekte (Murray vd., 2002: 564); aidiyet hissinin arttırabilmekte ve partnerler arasındaki bilişsel mesafeyi azaltabilmektedir. Böylelikle ben tasavvuruna ötekini katma sürecinin romantik ilişkilerde, beklenen ve istenen bir çıktı olarak yerini aldığı



*Romantik İlişkisi Olan Kadınlarda Algılanan Partner Değişimi,  
Yakınlık ve Yaşam Doyumunu*

gözlendi (Kouneski, Olson, 2004: 121; Reis vd., 2004: 239). Bu bulgulardan hareketle mevcut çalışma ben tasavvuruna ötekini katmanın, algılanan partner değişimi ile yaşam doyumunu arasındaki ilişkide aracı bir rol oynayabileceğini öne sürmektedir.

### **Mevcut Çalışma**

Bu çalışma romantik ilişki içindeki kadınlarda algılanan partner değişimi ile yaşam doyumunu arasındaki ilişkiyi ve ben tasavvuruna ötekini katmanın bu ilişkide aracı bir rolü olup olmadığını incelemeyi amaçlamaktadır. Cinsiyet, sosyalleşme süreçlerine bağlı olarak ilişki dinamiklerini (Windstead vd., 1997: 2) (ör. ilişkiye ilişkin şemaları, inançları ve beklentileri) önemli ölçüde etkileyen bir değişken olarak alanyazında dikkat çekmektedir. Yapılan araştırmalar, yakın ilişkilerde kadınların erkeklere nazaran daha fazla yakınlık arayışında olduğuna işaret etmektedir (bkz. Hatfield, Rapson, 1994: 590). Söz gelimi, Gilligan (2003: 8-9, 17) kadınlarla yürütmüş olduğu fenomenolojik çalışmalardan hareketle, kadınların kendilerini ilişkileri bağlamında tanımlamaya ve romantik ilişkilerini benlik kavramlarının önemli bir parçası olarak algılamaya eğilimli olduğunu öne sürmektedir. Benzer şekilde algılanan benlik ve partner değişimi üzerine çalışmalar yürüten Slotter ve Lucas (2013: 179), cinsiyetin algılanan değişim üzerinde önemli bir etkisi olduğuna ve kadınların romantik ilişkilerde daha fazla benlik değişimi ve partner değişimi algıladığına dikkat çekmektedir. Ayrıca alanyazında hem kadınların ilişki dinamiklerine bağlı olarak kendileri ve yaşamları hakkında iyi ya da kötü hissettiğine dair bulgulara (Sedikides vd., 1994: 11) hem de yakınlık ve samimiyet duygularıyla ilişkili bir süreç olan ben tasavvuruna ötekini katmanın (Mashek vd., 2011: 334) bireylerin iyi oluşunu arttırdığına yönelik bulgulara rastlanmaktadır (Frost, Forrester, 2013: 456-457). Bahsi geçen bulgulardan hareketle mevcut çalışmada romantik ilişki içindeki kadınların yaşam doyumlarının, algılanan partner değişimi ve ben tasavvuruna ötekini katma ile ilişkili olacağı öngörülmektedir. Bu doğrultuda önerilen kavramsal modelde şu hipotezlerin test edilmesi amaçlanmaktadır:

1. Algılanan partner değişimi, yaşam doyumunu yordamaktadır.
2. Algılanan partner değişimi, ben tasavvuruna ötekini katmayı yordamaktadır.

575

IJSS 14/2  
Aralık  
December  
2021

3. Ben tasavvuruna ötekini katma yaşam doyumunu yordamaktadır.
4. Algılanan partner değişimi, ben tasavvuruna ötekini katma aracılığıyla yaşam doyumunu yordamaktadır.

## 1. YÖNTEM

### 1.1. Araştırma Deseni

Bu çalışmada, ben tasavvuruna ötekini katmanın algılanan partner değişimi ve yaşam doyumunu arasındaki ilişkide aracı bir rolü olup olmadığını incelemek üzere ilişkisel araştırma desenlerinden biri olan yordayıcı ilişkisel araştırma deseni (Cresswell, 2017: 434-435) kullanılmıştır.

### 1.2. Katılımcılar

Bu çalışma, İstanbul'da bir özel üniversitede yürütülmüştür. Araştırmaya dâhil olma kriterleri, (1) kadın olma ve (2) en az bir senelik süregelen bir romantik ilişkiye sahip olma olarak belirlenmiştir. Veriler, yaşları 19-22 arasında değişen ( $\bar{x}$  = 20.72 yıl,  $S_s$  = 1.01) 203 kadın katılımcıdan elde edilmiştir. Katılımcıların ilişki süresi 1-5 yıl arasında değişkenlik göstermektedir ( $\bar{x}$  = 3.5 yıl,  $S_s$  = 1.99 yıl). Çalışma grubunun %78.8'i ilişki durumunu flört, %21.2'i nişanlı olarak bildirmiştir.

### 1.3. Verilerin Toplanması

Araştırma verileri Romantik İlişkilerde Algılanan Partner Değişimi Ölçeği (Slotter ve Lucas, 2013), Ben Tasavvuruna Ötekini Katma Ölçeği (Aron vd., 1992), Yaşam Doyumu Ölçeği (Diener vd., 1985) ve demografik bilgi formu aracılığıyla toplanmıştır.

**Romantik İlişkilerde Algılanan Partner Değişim Ölçeği.** Romantik İlişkilerde Algılanan Partner Değişimi Ölçeği, Slotter ve Lucas'ın (2013) Romantik İlişkilerde Algılanan Değişim Ölçeği'nin alt ölçeklerinden biridir. Ölçek, beş maddeden oluşmakta ve bireylerin, partnerlerinin romantik ilişki sırasında ne ölçüde değiştiğine dair algılarını ölçmektedir (ör. "Romantik bir ilişki yaşarken, partnerim zamanla benim hoşlandığım aktivite ve hobilerden hoşlanmayı

*Romantik İlişkisi Olan Kadınlarda Algılanan Partner Değişimi,  
Yakınlık ve Yaşam Doyumu*

öğrenir.”, “Romantik bir ilişkiyi yaşadığım süreçte partnerim zamanla değişip bana benzemeye başlar.”). Likert tipi yedili bir derecelendirme üzerinden puanlanan ölçekten elde edilen yüksek puanlar, partnerin benlik kavramı değişimi konusundaki algılarının yüksek olduğuna işaret etmektedir. Orijinal ölçek geliştirme çalışmasında algılanan partner değişimi alt ölçeğinin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .86 olarak bulunmuştur. Ölçeğin Türk kültürüne uyarlaması Akın ve arkadaşları (2015: 116) tarafından yapılmış ve Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısının .86 olduğu bildirilmiştir. Mevcut çalışmada algılanan partner değişimi alt ölçeğinin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısının .84 olduğu saptanmıştır.

**Ben Tasavvuruna Ötekini Katma Ölçeği.** Ben Tasavvuruna Ötekini Katma Ölçeği (Aron vd., 1992) bireylerin romantik ilişkilerdeki yakınlık derecesini değerlendirmek üzere yedili bir Venn şeması formatında geliştirilmiş olan tek maddeli bir ölçektir. Ölçekten alınan yüksek puanlar romantik ilişkilerde algılanan yakınlığın ne derece yüksek olduğuna işaret etmektedir. Orijinal ölçek geliştirme çalışmasında ölçeğin iki versiyonunun uygulanması sonucu elde edilen alternatif form güvenilirliğinin .93, test-tekrar test güvenilirliğinin .83 olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin İlişkisel Yakınlık Ölçeği ile .66, Sternberg Yakınlık Ölçeği ile .91 düzeyinde ilişkili olduğu bulunmuştur (Aron vd., 1992: 600). Ben Tasavvuruna Ötekini Katma Ölçeği'nin Türk kültürüne uyarlaması Dinçer (2017) tarafından yapılmıştır. Test-tekrar test çalışmasında iki uygulama arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu saptanmıştır ( $r = .57$ ) (Dinçer, 2017: 111).

**Yaşam Doyumu Ölçeği.** Yaşam Doyumu Ölçeği (Diener vd., 1985) bireylerin genel yaşam doyumlarını değerlendiren beş maddeden (ör. “Pek çok açıdan ideale yakın bir yaşamım var.”, “Hayatımı bir daha yaşama şansım olsaydı, hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim.”) ve tek boyuttan oluşan bir ölçme aracıdır. Likert tipi beşli bir derecelendirmeye dayanan ölçekten alınan yüksek puanlar, yaşamdan alınan yüksek doyuma işaret etmektedir. Orijinal ölçek geliştirme çalışmasında Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısının .87 olduğu saptanmıştır. Ölçeğin Türk kültürüne uyarlaması Köker (1991) ve Ayten (2013) tarafından yapılmış; Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .82 olarak bulunmuştur (Batan ve Ayten, 2015: 73). Mevcut çalışmada ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .89 olarak hesaplanmıştır.

577

IJSS 14/2  
Aralık  
December  
2021

#### 1.4. İşlem

Veri toplama süreci, üniversite etik kurulundan onay alındıktan sonra başlamıştır. Katılımcılara öncelikle araştırmanın amaç ve kapsamı hakkında bilgi içeren ve onları gönüllü bir şekilde çalışmaya katılmaya davet eden bir aydınlatılmış onam formu sunulmuştur. Ardından çalışmaya katılmayı kabul eden katılımcılara ölçek seti uygulanmıştır. Veriler sınıf ortamında toplanmıştır. Katılımcıların ölçekleri yaklaşık 15 dakikada tamamladığı gözlenmiştir. Sürecin sonunda her bir katılımcıya ayırdıkları zaman ve ilgi için teşekkür edilmiştir.

#### 1.5. Verilerin Analizi

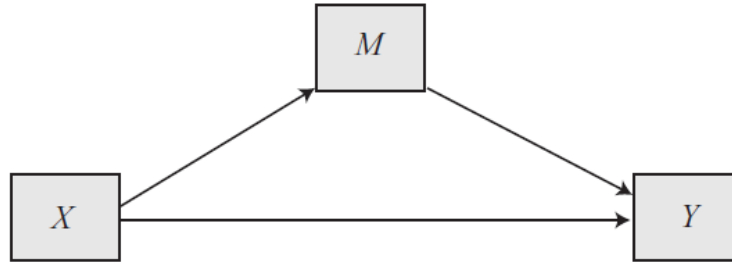
Verilerin analizi aşamasında korelasyonel analizler için SPSS 25.0, aracılık analizi için SPSS PROCESS Macro eklentisi ve bootstrapping yöntemi kullanılmıştır. Değişkenler arası ilişkilerin değerlendirilmesinde Pearson çarpım moment korelasyon katsayısına, ben tasavvuruna ötekini katmanın algılanan partner değişimi ve yaşam doyumu arasındaki ilişkideki aracılık rolünü incelemek üzere PROCESS Macro eklentisine ve bootstrapping yöntemine başvurulmuştur. Aracılık modelinde, algılanan partner değişimi araştırmanın bağımsız değişkenini (X), ben tasavvuruna ötekini katma araştırmanın aracı değişkenini (M), yaşam doyumu (Y) ise araştırmanın bağımlı değişkenini oluşturmaktadır.

Analiz aşamasında, öncelikle araştırma verilerinin normal dağılım gösterip göstermediğini incelemek üzere çarpıklık ve basıklık değerleri gözden geçirilmiştir. Bu değerlerin incelenmesinde Kim'in (2013) tavsiyeleri dikkate alınmıştır. Kim'e (2013: 53) göre  $50 < n < 300$  arası, orta büyüklükte bir örnekleme karşılık gelmektedir ve bu büyüklükteki bir örnekleme çarpıklık ve basıklık değerlerinin  $\pm 3.29$  aralığında olması normal dağılıma işaret etmektedir.

Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğinin incelenmesinin ardından araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiler incelenmiş ve aracılık modelinin kurulup kurulamayacağı gözden geçirilmiştir. Modelin kurulmasında Hayes'in (2013) açıklamaları temel alınmıştır. Hayes'a (2013: 86-87) göre basit bir aracılık modeli üç değişkenden (X, Y ve M) oluşmaktadır. Bu değişkenlerden ikisi X ve M öncül değişken,

*Romantik İlişkisi Olan Kadınlarda Algılanan Partner Değişimi,  
Yakınlık ve Yaşam Doyumunu*

ikisi (X ve Y) sonuç değişkendir. X, nedensel olarak M ve Y'yi; M ise Y'yi etkilemektedir. X'in Y'yi etkilemek için iki yolu vardır: Doğrudan ve dolaylı etki (Şekil 1). X'in M araya girmeksizin Y'nin üzerindeki etkisi, doğrudan etki adıyla anılmaktadır. X'in M aracılığıyla Y üzerinde oluşturduğu etki ise dolaylı etki olarak adlandırılmaktadır. Aracı değişkenin %95 güven aralığındaki bootstrap alt (BootLLCI) ve üst (BootULCI) değerlerinin sıfır olmadığı durumlarda, dolaylı etki anlamlı kabul edilmektedir (Hayes, 2013: 83, 109).



Şekil 1. PROCESS Model 4<sup>1</sup>

## 2. BULGULAR

### 2.1. Korelasyon Analizi

Öncelikle değişkenlerin normal dağılım gösterip göstermediğini incelemek üzere çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Çarpıklık değerlerinin -.25 ile -.52 arasında değiştiği, basıklık değerlerinin .09 ile -.39 arasında değiştiği saptanmıştır. Bu sonuçlar, Kim (2013: 53) tarafından belirtildiği üzere değişkenlerin normal dağıldığına işaret etmektedir. Ardından araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Değişkenler arası ilişkileri gösteren analiz sonuçları Tablo 1'de sunulmuştur. Tablo 1'de görüldüğü üzere ben tasavvuruna ötekini katma algılanan partner değişimi ( $r = .33; p < .01$ ) ve yaşam doyumunu ( $r = .24; p < .01$ ) ile pozitif yönde anlamlı ilişkiye sahiptir.

<sup>1</sup> Ayrıntılı bilgi için bkz. Hayes (2013: 87).

**Tablo 1.** Betimsel İstatistikler ve Değişkenler Arası İlişkiler

Değişkenler	$\bar{x}$	Ss	1	2	3
1. Algılanan Partner Değişimi	4.43	1.27			
2. Ben Tasavvuruna Ötekini Katma	4.57	1.09	.33**		
3. Yaşam Doyumu	5.06	1.21	.17*	.24**	

\*\*  $p < .01$ ; \*  $p < .05$

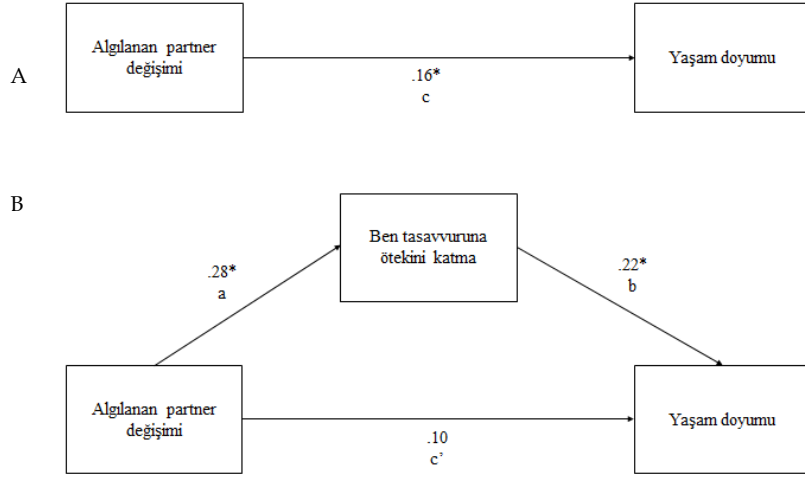
## 580 2.2. Aracılık Analizi

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

Aracılık analizinde Preacher ve Hayes (2004: 720) tarafından önerildiği üzere, dolaylı etkileri ölçmek üzere SPSS'in PROCESS Macro eklentisindeki Model 4 kullanılmış; 5000 yeniden örnekleme ve %95 güven aralığı (GA) üzerinden bootstrapping yapılmıştır.

Şekil 2'de görüldüğü gibi yapılan analizler, algılanan partner değişiminin ben tasavvuruna ötekini katmanın ( $B = .28, Sh = .06, \%95$  GA  $[-.17 - .40], \beta = .33, p = .01$ ); ben tasavvuruna ötekini katmanın yaşam doyumunun ( $B = .22, Sh = .08, \%95$  GA  $[-.07 - .38], \beta = .20, p = .01$ ) yordayıcısı olduğunu göstermektedir. Ayrıca algılanan partner değişiminin yaşam doyumunu üzerindeki toplam etkisinin anlamlı olduğu görülmektedir ( $B = .16, Sh = .07, \%95$  GA  $[-.03 - .30], p = .01$ ). Bununla birlikte aracı değişken olan ben tasavvuruna ötekini katma modele girdikten sonra, algılanan partner değişiminin yaşam doyumunu üzerindeki doğrudan etkisini ( $c'$ ) yitirdiği gözlenmektedir ( $B = .10, Sh = .07, \%95$  GA  $[-.03 - .24], \beta = .11, p = .14$ ). Bu sonuçlar önerilen aracılık modelini doğrulamaktadır. Algılanan partner değişimi ve ben tasavvuruna ötekini katmanın yaşam doyumunun yaklaşık %7'sini açıkladığı görülmektedir ( $R^2 = .07$ ). Bu sonuçlar dolaylı etkinin ( $B = .06, Sh = .03, \%95$  GA  $[-.02 - .12]$ ) (standardize dolaylı etkinin,  $\beta = .07$ ) anlamlı olduğunu göstermektedir. Algılanan partner değişiminin yaşam doyumunu ile yordayıcılık ilişkisi, ben tasavvuruna katmanın aracılığından yaklaşık .06 daha yüksektir.

*Romantik İlişkisi Olan Kadınlarda Algılanan Partner Değişimi,  
Yakınlık ve Yaşam Doyumu*



Not: \* $p < .01$

**Şekil 2.** Aracılık Testi Sonuçları

**TARTIŞMA VE SONUÇ**

Bu çalışma, kadınlarda romantik ilişkilerde algılanan partner değişimi ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkide ben tasavvuruna ötekini katmanın aracı rolünü incelemek amacıyla yapılmıştır. Elde edilen bulgular, ben tasavvuruna ötekini katmanın algılanan partner değişimi ile yaşam doyumu arasındaki ilişkide aracı bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

Çalışmada, romantik ilişkilerde algılanan partner değişiminin kadınların yaşam doyumu ile ilişkili olduğu saptanmıştır. Bu bulgunun, önceki araştırmalarla tutarlı olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalar, birçok kişinin, sağlıklı romantik ilişkileri yaşam doyumu ve iyi oluşun kaynaklarından biri olarak gördüğünü (bkz. Diener, Seligman, 2002: 82; Gomez-Lopez vd., 2019: 4, 9; Myers, Diener, 1995: 14-15); buna karşın sağlıksız romantik ilişkileri mutsuzluk uyandırıcı ve stresli bir yaşam deneyimi olarak algıladığını göstermektedir (bkz. Myers, Diener, 1995: 14-15). Diğer bazı araştırmalar ise kadınların erkeklere nazaran daha fazla kişilerarası harmoni arayışında olduğunu; benlik yapılarının daha ilişkisel olduğunu ve iyi oluşlarının ilişkisel dinamiklerden daha fazla

etkilendiğini göstermektedir (Gabriel, Gardner, 1999: 643, 651). Alanyazında ayrıca romantik ilişkilerde partnerlerin birbiri ya da ilişkileri hakkındaki algılarının diğerinin ilişkiyle ilgili algı ve duygularını şekillendirdiği belirtilmektedir (Tomlinson, Aron, 2013: 808). Partnerlerinin kendisine yakınlık duyduğunu ve ilişkilerinden doyum aldığını gördükçe bireylerin kişisel ve ilişkisel iyi oluşlarının arttığı bildirilmektedir (Kamp Dush, Amato, 2005: 609-610). Bahsi geçen bulguların, şimdiki araştırmanın bulgularını desteklediği görülmektedir.

582

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Mevcut çalışmada ben tasavvuruna ötekini katmanın algılanan benlik değişimi ve yaşam doyumu arasındaki ilişkide aracılık ettiği belirlenmiştir. Alanyazın bu bulguyu desteklemektedir. Schmidt (2020: 24) tarafından yapılan bir araştırma, ben tasavvuruna ötekini katmanın yaşam doyumu ve yaşamda anlam ve amaç duygularıyla ilişkili olduğunu göstermiştir. Kouneski ve Olson (2004: 129) tarafından yapılan bir araştırma da benzer şekilde yakınlığın öznel iyi oluşla ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Slotter ve Gardner (2009: 1138) tarafından belirtildiği üzere romantik ilişkilerdeki yakınlık duygusu, partnerlerin yeni ve zenginleştirici ortak deneyimler yaşaması sonucu ortaya çıkan ben tasavvuruna ötekini katma süreci ile karakterize olmaktadır. Ben tasavvuruna ötekini katma süreci aracılığıyla partnerler, birbirinin kişisel, sosyal, entelektüel ve finansal kaynaklarına (ör. bilgi birikimi, beceriler, varyet, sosyal statü, arkadaşlık ağları vb.), bakış açılarına (ör. dünya görüşleri vb.) erişebilmekte ve o kaynakları kendi benliklerine dâhil edebilmektedir (Aron vd., 1992: 598; Aron vd., 2004: 105; Aron, Nardone, 2012: 534). Bu süreç partnerler arasında ortaklıkların oluşmasına (Aron vd., 1991: 243) ve bu yolla ilişkideki bağlantılılık ve yakınlık duygusunun artmasına olanak vermektedir (Aron, Nardone, 2012: 533-534). Varolan alanyazın ayrıca hem yaşam doyumunun hem de ben tasavvuruna ötekini katmanın bilişsel bir içerik taşıdığını işaret etmektedir. Diener ve arkadaşları (1985: 71) yaşam doyumunun öznel iyi oluşun bilişsel bileşeni; Aron ve arkadaşları (1991: 243) ben tasavvuruna ötekini katmanın ilişkisel yakınlığın bilişsel içerikli bir yönü olduğunu belirtmektedir. Bu perspektiften hareketle, ben tasavvuruna ötekini katmanın algılanan partner değişimi ve yaşam doyumu arasında bilişsel ve duyuşsal bir düzenleyici işlevi gördüğü düşünülebilir.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Gelecek araştırmaların tasarlanmasında söz konusu sınırlılıkların bir girdi olarak kabul edilmesi alanyazının gelişmesine katkıda bulunacaktır.



*Romantik İlişkisi Olan Kadınlarda Algılanan Partner Değişimi,  
Yakınlık ve Yaşam Doymumu*

Söz konusu sınırlılıklardan ilki, araştırma verilerinin partnerlerden yalnızca birinden, kadın partnerden toplanmış olmasıdır. Bu yönüyle çalışma erkek partnerlerin ilişkisel yaşantılarına dair herhangi bir çıkarımda bulunamamaktadır. Gelecek araştırmalarda partnerlerin her ikisinden de veri toplaması algılanan partner değişimi ve ben tasavvuruna ötekini katma ile ilgili ilişkisel ve kişisel dinamiklerin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Çalışmanın bir diğer sınırlılığı, kesitsel bir çalışma olmasıyla alakalıdır. İlişkilerdeki benlik kavramı değişimleri zamana yayılı olarak ortaya çıkmakta ve algılanan partner değişimleri içinde bulunulan zamana göre değişkenlik gösterebilmektedir. Söz konusu değişikliklerin süreç içindeki eğilimlerini belirlemek için gelecek araştırmaların boylamsal olarak yapılandırılmasının alanyazına dikkate değer bir katkıda bulunacağı öngörülmektedir. Çalışmanın bir diğer sınırlılığı katılımcıların ilişki durumuyla alakalıdır. Mevcut çalışmaya yalnızca flört ve nişanlılık ilişkisi olan katılımcılar dâhil edilmiş; evli bireylerin bu değişkenlerle ilgili algıları incelenmemiştir. Evlilik, kurumsal bir yapıya sahip olduğundan ve yaşamda yeni rol ve sorumlulukları beraberinde getirdiğinden evli bireylerin ilişkisel benlik değişimlerinde ve yaşamdan aldıkları doyumda farklılıklar görülebileceği öngörülmektedir. Yapılan araştırmalar evli bireylerin öznel iyi oluşlarının evli olmayanlarınkinden yüksek olduğunu göstermektedir (Barret, 2000: 452; Diener vd., 2000: 419; Mastekaasa, 1994: 209). Dolayısıyla gelecek araştırmaların evli bireylerle de yürütülmesinin alanyazına dikkate değer bir katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Bahsi geçen sınırlılıklarına rağmen, bu çalışma romantik ilişkilerde kadınlar tarafından algılanan partner değişiminin ben tasavvuruna ötekini katma ve yaşam doyumu ile ilişkilerini ortaya koyması bakımından alanyazına katkıda bulunmaktadır. Bireylerin, partnerleriyle daha yakın ilişkiler kurmak, yaşamlarını ve ilişkilerini iyileştirmek amacıyla çift danışmanlığına başvurduğu (Hendrick, Hendrick, 1993: 13) göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmada elde edilen bulguların araştırma alanına olduğu kadar uygulama alanına da -özellikle çift danışmanlığı alanında yürütülen müdahale çalışmalarına da- katkıda bulunacağı öngörülmektedir. Çiftlerle çalışan profesyonellerin ilişki içinde algılanan benlik ve partner değişimi süreçlerinin yaşam doyumu ve yakınlık ile ilişkisini göz önünde bulunduran değerlendirmeler yapmasının terapötik süreç açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

583

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

## KAYNAKLAR

Adamczyk, Katarzyna; Segrin, Chris (2015). "Direct and Indirect Effects of Young Adults' Relationship Status on Life Satisfaction through Loneliness and Perceived Social Support". *Psychologica Belgica*, 55(4), 196-211.

Agnew, Christopher R.; Etcheverry, P.E. (2006). "Cognitive Interdependence: Considering Self-in-Relationship", Vohs, Kathleen D.; Finkel, Eli J. (Eds.). *Self and Relationships: Connecting Intrapersonal and Interpersonal Processes*, New York: Guilford Press, 274-296.

Akın, Ahmet; Süler, Melek; Eker, Halime; Anlı, Gazanfer (2015). "Romantik İlişkilerde Algılanan Değişim Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Uluslararası Hakemli Psikiyatri ve Psikoloji Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 113-122.

Amodio, David M.; Showers, Carolin J. (2005). "Similarity Breeds Liking' Revisited: The Moderating Role of Commitment". *Journal of Social and Personal Relationships*, 22(6), 817-836.

Aron, Arthur; Aron, Elaine N.; Smollan, Danny (1992). "Inclusion of Other in the Self Scale and the Structure of Interpersonal Closeness". *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(4), 596-612.

Aron, Arthur; Aron, Elaine N.; Tudor, Michael; Nelson, Greg (1991). "Close Relationships as Including Other in the Self". *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(2), 241-253.

Aron, Arthur, McLaughlin-Volpe, Tracy; Mashek, Debra; Lewandowski, Gary; Wright, Stephen C.; Aron, Elaine N. (2004). "Including Others in the Self." *European Review of Social Psychology*, 15(1), 101-132.

Aron, Arthur; Nardone, Natalie (2012). "Self and Close Relationships". Leary, Mark R.; Tangney, June Price (Eds.). *Handbook of Self and Identity*, New York: The Guilford Press, 520-541.

Ayten, Ali (2013), "Din ve Sağlık: Bireysel Dindarlık, Sağlık Davranışları ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi Üzerine Bir Araştırma". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13(3), 2014, 7-31.

Barrett, Anne E. (2000). "Marital Trajectories and Mental Health". *Journal of Health and Social Behavior*, 41(4), 451-464.

Batan, S. Nazlı; Ayten, Ali (2015). "Dini Başa Çıkma, Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu İlişkisi Üzerine Bir Araştırma". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 15(3), 67-90.

Chen, Serena; Boucher, Helen C.; Tapias, Molly Parker (2006). "The Relational Self Revealed: Integrative Conceptualization and Implications for Interpersonal Life". *Psychological Bulletin*, 132(2), 151-179.

**Romantik İlişkisi Olan Kadınlarda Algılanan Partner Değişimi,  
Yakınlık ve Yaşam Doyumunu**

Cresswell, John (2017). *Eğitim Araştırmaları: Nicel ve Nitel Araştırmanın Planlanması, Yürütülmesi ve Değerlendirilmesi*, Ekşi, Halil (Çev. ve Ed.). İstanbul: Edam Yayınları.

Diener, Ed; Emmons, Robert A.; Larsen, Randy J.; Griffin, Sharon (1985). "The Satisfaction with Life Scale". *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75.

Diener, Ed; Gohm, Carol, L.; Suh, Eunkook; Oishi, Shigehiro (2000). "Similarity of the Relations between Marital Status and Subjective Well-being across Cultures". *Journal of Cross Cultural Psychology*, 31(4), 419-436.

Diener, Ed; Seligman, Martin (2002). "Very Happy People". *Psychological Science*, 13(1), 81-84.

Dinçer, Duygu (2017). "Romantik İlişkilerde İlişki Doyumunu ve Yaşam Doyumunu Yordayan Etmenler: İki Boyutlu İlişkisel Benlik Değişimi", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Dinçer, Duygu; Ekşi, Halil; Aron, Arthur (2018). "Two New Scales in the Field of Couples and Marriage Counseling: The Inclusion of Other in the Self Scale and Turkish Self-change in Romantic Relationships Scale". *SHS Web of Conferences*, 48, 1-7.

Frost, David M.; Forrester, Cat (2013). "Closeness Discrepancies in romantic Relationships: Implications for Relational Well-being, Stability, and Mental Health". *Personality and Social Psychology Bulletin*, 39(4), 456-469.

Gabriel, Shira; Gardner, Wendi L. (1999). "Are There "His" and "Hers" Types of Interdependence? The Implications of Gender Differences in Collective Versus Relational Interdependence for Affect, Behavior, and Cognition". *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(3), 642-655.

Gilligan, Carol (2003). *In A Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Gomez-Lopez, Mercedes; Viejo, Carmen; Ortega-Ruiz, Rosario (2019). "Psychological Well-being during Adolescence: Stability and Association with Romantic Relationships". *Frontiers Psychology*, 16(13), 1-31.

Hatfield, Elaine; Rapson, Richard L. (1994). "Love and Intimacy". [http://www.elainehatfield.com/uploads/3/4/5/2/34523593/55\\_hatfield\\_rapson\\_1994.pdf](http://www.elainehatfield.com/uploads/3/4/5/2/34523593/55_hatfield_rapson_1994.pdf) (Erişim Tarihi: 04.04.2021).

Hayes, Andres F. (2013). *Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis*. New York, NY: Guilford Press.

Hendrick, Gay; Hendrick, Kathylyn (1993). *Centering and the Art of Intimacy Handbook: A New Psychology of Close Relationships*. New York, NY: Simon & Schuster.

585

IJSS 14/2  
Aralık  
December  
2021

- Hira, Shreena N.; Overall, Nickhola C. (2011). "Improving Intimate Relationships: Targeting the Partner versus Changing the Self". *Journal of Social and Personal Relationships*, 28(5), 610-633.
- Hughes, Erin K.; Slotter, Erica B.; Lewandowski, Gary W. Jr. (2020). "Expanding Who I am: Validating the Self-Expansion Preference Scale". *Journal of Personality Assessment*, 102(6), 792-803.
- Kamp Dush, Claire M.; Amato, Paul R. (2005). "Consequences of Relationship Status and Quality for Subjective Well-being". *Journal of Social and Personal Relationships*, 22(5), 607-627.
- Kim, Hae-Young (2013). "Statistical Notes for Clinical Researchers: Assessing Normal Distribution (2) Using Skewness and Kurtosis". *Restorative Dentistry & Endodontics*, 38(1), 52-54.
- Kouneski, Edward F.; Olson, David H. (2004). "A Practical Look at Intimacy: ENRICH Couple Typology", Mashek, Debra J.; Aron, Arthur P. (Eds.). *Handbook of Closeness and Intimacy*, New Jersey, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 117-133.
- Köker, Süreyya (1991). "Normal ve Sorunlu Ergenlerin Yaşam Doyumu Düzeyinin Karşılaştırılması", (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mashek, Debra; Le, Benjamin; Israel, Ken; Aron, Arthur (2011). "Wanting Less Closeness in Romantic Relationships". *Basic and Applied Psychology*, 33(4), 333-345.
- Mastekaasa, Arne (1994). "Psychological Well-being and Marital Dissolution: Selection Effects?". *Journal of Family Issues*, 15(2), 208-228.
- Mattingly, Brent A.; Lewandowski, Gary W. Jr.; McIntyre, Kevin P. (2014). "'You Make Me A Better/Worse Person': A Two-Dimensional Model of Relationship Self-change". *Personal Relationships*, 21(1), 176-190.
- McIntyre, Kevin P.; Mattingly, Brent A.; Gorban, Sarah A.; Cope, Morgan A. (2020). "Implications of Relationship-Induced Self-concept Change across partners: An Actor-Partner Interdependence Model Approach". *Journal of Social and Personal Relationships*, 37(5), 1554-1562.
- McIntyre, Kevin P.; Mattingly, Brent A.; Lewandowski, G. W. Jr. (2015). "When 'We' Changes 'Me': The Two-Dimensional Model of Relational Self-change and Relationship Outcomes". *Journal of Social and Personal Relationships*, 32(7), 857-878.
- Murray, Sandra L.; Holmes, John G.; Bellavia, Gina; Griffin, Dale W.; Dolderman, Dan (2002). "Kindred Spirits? The Benefits of Egocentrism in Close Relationships". *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(4), 563-581.
- Myers, David G.; Diener, Ed (1995). "Who is Happy?". *Psychological Science*, 6(1), 10-19.

*Romantik İlişkisi Olan Kadınlarda Algılanan Partner Değişimi,  
Yakınlık ve Yaşam Doyumu*

- Pavot, William; Diener, Ed (1993). "Review of the Satisfaction with Life Scale". *Psychological Assessment*, 5(2), 164-172.
- Pavot, William G.; Diener, Ed; Colvin, C. Randall; Sandvik, Ed (1991). "Further Validation of the Satisfaction with Life Scale: Evidence for the Cross-Method Convergence of Well-being Measures". *Journal of Personality Assessment*, 57(1), 149-161.
- Preacher, Kristopher J.; Hayes, Andrew F. (2004). "SPSS and SAS Procedures for Estimating Indirect Effects in Simple Mediation Models". *Behavior Research Methods, Instruments & Computers*, 36(4), 717-731.
- Reis, Harry T.; Clark, Margaret S.; Holmes, John G. (2004). "Perceived Partner Responsiveness as an Organizing Construct in the Study of Intimacy and Closeness". Mashek, D. J.; Aron, A. P. (Eds.). *Handbook of Closeness and Intimacy*, New Jersey, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 201-225.
- Roberts, Brent W.; Robins, Richard W. (2000). "Broad Dispositions, Broad Aspirations: The Intersection of Personality Traits and Major Life Goals". *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26(10), 1284-1296.
- Schmidt, Christa Ming Talbot (2020). "Purpose, Self-Other Overlap, and Subjective Well-being: A Cluster Analysis of Distinct Features of Purpose", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Cornell University, New York.
- Sedikides, Constantine; Oliver, Mary Beth; Campbell, W. Keith (1994). "Perceived Benefits and Costs of Romantic Relationships for Women and Men: Implications for Exchange Theory". *Personal Relationships*, 1(1), 5-21.
- Shin, Doh Chull; Johnson, Dan M. (1978). "Avowed Happiness as an Overall Assessment of the Quality of Life". *Social Indicators Research*, 5, 475-492.
- Slotter, Erica B.; Gardner, Wendi L. (2009). "Where Do You End, and I Begin? Evidence for Anticipatory, Motivated Self-Other Integration between Relationship Partners". *Journal of Personality and Social Psychology*, 96(6), 1137-1151.
- Slotter, Erica B.; Lucas, Gale M. (2013). "Validating a Measure of Self and Partner Change in Romantic Relationships: The Perceived Change in Relationships Scale". *Self and Identity*, 12(2), 177-185.
- Tomlinson, Jennifer M.; Aron, Arthur (2013). "The Path to Closeness: A Mediation Model for Overcoming the Risks of Increasing Closeness". *Journal of Social and Personal Relationships*, 30(6), 805-812.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2020). "Yaşam Doyumu Araştırması", [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p= Yaşam %20-Memnuniyeti-Arastirmasi-2020-37209](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yaşam%20Memnuniyeti-Arastirmasi-2020-37209) (Erişim Tarihi: 10.05.2021).
- Windstead, Barbara A.; Derlega, Valerian J.; Rose, Suzanna (1997). *Gender and Close Relationships*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.

587

IJSS 14/2  
Aralık  
December  
2021

## SUMMARY

### Introduction

Many women involved in a romantic relationship look for some cues that the self-concept of their partners is open to change for improving their relationship, because they perceive these changes as a sign of relational closeness and commitment (Slotter & Gardner, 2009: 1138). If they cannot observe any changes in their romantic partners during their relationships they can implicitly or explicitly try to change some aspects of their partners' selves (Hira & Overall, 2011: 611, 617). In the case of their efforts gave no results, there could be a decline in their psychological well-being and life satisfaction. Besides that, inclusion of other in the self (closeness) functions as a motivator to improve their personal and relational well-being in an ongoing romantic relationship (Kouneski & Olson, 2004: 129; Slotter & Gardner, 2009: 1138). In the current close relationships literature, although there are some studies examining the relationship between self-concept change and relationship satisfaction (Dincer, 2017: 19; Dincer et al., 2018: 6; Mattingly et al., 2014: 185; McIntyre et al., 2015: 861) or life satisfaction (Dincer, 2017: 16), there is no previous research investigating the relationship between perceptions related to partner' self-concept change and life satisfaction. The current study aimed to fill this gap in the close relationships literature. It also aimed to examine the mediating role of inclusion of other in the self between perceived partner change and life satisfaction.

### Method

#### *Participants*

This study was conducted at a private university in Istanbul, Turkey. The condition of taking part in the study was to be a woman college student who was involved in a romantic relationship at least one year. Data was collected from 203 college women who had a mean age of 20.72 ( $SD = 1.01$ ) years. Participants ranged in age from 19 to 22 ( $M = 20.72$  years,  $SD = 1.01$ ). Relationship length varied from 1 year to 5 years ( $M = 3.5$  years,  $SD = 1.99$  years), and 78.8% of the participants were in a dating relationship, 21.2% were engaged relationship.

#### *Procedure*

After the study was approved by a university ethics board, the process of data collection was begun. Firstly, participants were informed about the project's purpose and signed the informed consent forms. Following that, data was

*Romantik İlişkisi Olan Kadınlarda Algılanan Partner Değişimi,  
Yakınlık ve Yaşam Doyumunu*

collected through a demographic survey and several other scales, including the Perceived Partner Change in Romantic Relationships Scale (Slotter & Lucas, 2013), Inclusion of Other in the Self Scale (Aron et al., 1992), and the Satisfaction with Life Scale (Diener et al., 1985).

### *Data Analysis*

In data analysis part, Pearson's correlation analysis was used to assess initial relationships of the variables while mediational analysis was used to investigate the mediating role of inclusion of other in the self in the relationship between partner change and life satisfaction through PROCESS macro analysis (Model 4) and bootstrapping method.

### **Results**

#### *Correlational analysis*

Correlational analyses showed that inclusion of other in the self was positively correlated with perceived partner change ( $r = .33; p < .01$ ) and life satisfaction ( $r = .24; p < .01$ ).

#### *Mediational analysis*

Based on suggestions of Preacher and Hayes (2004: 720), it was used to bootstrapping to measure indirect effects with 5000 resamples and 95% confidence intervals (CI). Findings showed that perceived partner change was a significant predictor of inclusion of other in the self,  $B = .28, SE = .06, 95\% CI [.17, .40], \beta = .33, p = .01$ , and that inclusion of other in the self was a significant predictor of life satisfaction,  $B = .22, SE = .08, 95\% CI [.07, .38], \beta = .20, p = .01$ . However, perceived partner change was no longer a significant predictor of life satisfaction after controlling for the mediator, inclusion of other in the self,  $B = .10, SE = .07, 95\% CI [-.03, .24], \beta = .11, p = .14$ . Nearly 7% of the variance in life satisfaction was accounted for by perceived partner change and inclusion of other in the self ( $R^2 = .07$ ). Findings also revealed that the indirect coefficient was significant,  $B = .06, SE = .03, 95\% CI [.02, .12]$ .

### **Conclusion**

The purpose of this study was to test a model addressing how women's perceptions of partner change affect their life satisfaction and whether or not inclusion of other in the self serves as a mediator in this relationship. The obtained findings supported the proposed model that inclusion of other in the self mediated the relationship between perceived partner change and life

satisfaction. These findings were consistent with the current literature. According to some studies, many people consider healthy romantic relationships as one of the important sources of personal happiness (e.g., Diener & Seligman, 2002: 82; Gomez-Lopez et al., 2019: 4, 9; Myers & Diener, 1995: 14-15) whereas they perceive unhealthy romantic relationships as unhappy and stressful experience (e.g., Myers & Diener, 1995: 14-15). Kouneski and Olson (2004: 129) stated that closeness is a good predictor of subjective well-being. Schmidt (2020: 24) found that greater inclusion of other in the self was an essential factor in optimizing the subjective well-being and sense of purpose. In addition, some studies revealed that women are more relational than men and so, relational dynamics may affect their well-being more than men (Gabriel & Gardner, 1999: 643, 651). All these findings indicate that inclusion of other in the self serves as a cognitive and emotional regulator between perceived partner change and life satisfaction among women.

**590**

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021



**MOBİL DİL ÖĞRENME OYUNU UYGULAMALARININ  
TASARIMINDA VE SEÇİMİNDE KULLANILABİLECEK  
ÖLÇÜTLER ÜZERİNE BİR ALAN TARAMASI ÇALIŞMASI**

*Harun GÖÇERLER\**

Makale Geliş Tarihi-Received: 22.01.2021  
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 14.10.2021  
DOI: 10.37093/ijisi.885077

**ÖZ**

*Günümüzde yabancı dil öğrencileri, kendi dil becerilerini desteklemek amacıyla dijital imkânlardan çokça faydalanmaktadır. Bu noktada mobil dil öğrenme oyunu uygulamaları öğrenciler için eğlenceli bir alternatif olarak görülmektedir. Sayıları günden güne artan bu uygulamalardaki çeşitlilik, aynı zamanda bir nitelik sorununu da beraberinde getirmektedir. Söz konusu uygulamaların kullanıma sunulduğu platformların neredeyse bir uygulama çöplüğü haline gelmesi sebebiyle, dil becerilerinin gelişimine katkı sağlayabilecek etkili bir mobil uygulama seçebilmek tüm kullanıcılar tarafından dikkate alınması gereken bir unsurdur. Bu çalışmada mobil dil öğrenme oyunu uygulamalarının geliştirilmesi ve seçimi konusunda bir alan yazın taraması yapılmıştır. Bu sayede ülkemizde geliştirilme potansiyeli olan mobil dil öğrenme uygulamalarının niteliksel özelliklerinin gelişiminde katkıda bulunmak hedeflenmiştir. Sonuç kısmında söz konusu uygulamaların kullanıcıya sunması gereken ana başlıklar şu şekilde sıralanmıştır; mobil dil öğrenme oyunu uygulamasının kullanıcı için ilgi çekici görünüm ve içerik özelliklerinin olması gerekir, oyunsal özellikleri ile farklı kullanıcılar ya da sanal kullanıcı ile rekabeti mümkün kılabilmesi gerekir, dil öğrenmekte olan*

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, Değirmenaltı Kampüsü, Tekirdağ/Türkiye. hgocerler@nku.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2394-3795>.

## Harun GÖÇERLER

*kullanıcının oyun kurgusu içerisinde yeni bilgiler araştırabilmesi ve oyundaki mekânlarda serbestçe gezebilmesi gerekir. Bu noktalar haricinde kullanıcıların dil gelişimine yönelik ihtiyaçları ile psikolojik gelişim düzeyinin de oyunu oynamaya uygun olmasının önemine vurgu yapılmıştır. Ayrıca bu çalışmada aktarılan ölçütlerin belirleyici kesin ölçütler olmadığı, fakat dil eğiticileri tarafından temel alınıp konuya, öğrenciye, güçlendirilmek istenen dil becerisinin niteliğine göre yeniden şekillendirilebileceği anımsatılmıştır.*

**Anahtar Kelimeler:** Mobil Dil Öğrenme, Akıllı Telefon Uygulamaları, Dijital Öğrenme, Oyun Uygulamaları, Kesintisiz Öğrenme.

592

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

**A FIELD STUDY ON THE CRITERIA TO BE BENEFITTED  
FROM IN THE DESIGN AND SELECTION OF MOBILE  
LANGUAGE LEARNING GAME APPLICATIONS**

**ABSTRACT**

*Mobile language learning game applications are a fun alternative today, as learners must use digital facilities to support their language skills. The diversity in these applications brings out a quality problem. Since these applications' platforms have become an application dump, choosing a practical mobile application to improve language skills has become a crucial factor. In this study, a literature analysis on the subject has been conducted, and the points that may be useful in the design and selection of mobile language learning games have been determined in general. The three prominent headings are as follows: Firstly, the application needs an interesting appearance and quality content features. Secondly, it needs to enable competition with different users. Thirdly, it needs to arouse curiosity for information and enable users to navigate freely in the game. Apart from these, the target audience's language and psychological development necessities are emphasized. In the conclusion part, it is reminded that the criteria conveyed in this study are not definitive, but they can be taken as a basis by educators and reshaped according to the subject to be taught and the skill to be strengthened.*

**Keywords:** Mobile Language Learning, Smartphone Apps, Digital Learning, Game Apps, Continuous Education.

## GİRİŞ

Web 2.0 uygulamaları, mobil cihazlar ve internetin hayatın içinden öğeler olarak görüldüğü çağımızda, bu üç kavram etrafında şekillenen teknolojik gelişmelerin eğitim bilimleri alanından ayrı görülemeyeceği aşikârdır. Bilgisayarın ve internetin çok yaygın bir şekilde hayatımıza nüfuz ettiği zamandan bu yana html, Pixel, Java, Word Wide Web (www), indirme, yazılım, çevrim içi programlar, dokunmatik ekran, akıllı tahta, akıllı telefon, tablet bilgisayar, e-öğrenme, M-öğrenme, çevrim içi öğrenme, medya pedagojisi, medya kullanım yetisi, çoklu medya, dijitalleşme, sanal gerçeklik, e-kitap, mobil uygulamalar vb. kavramlar artarak hayatımızın tüm anlarını farkında olarak ya da olmadan etkilemeye başlamıştır. Bu gibi yeni ortaya çıkan ve zamanla yenilenen kavramların kullanımının günlük aktivitelerimizi yönlendirir düzeye gelmiş olması sebebiyle, günümüzde bilgiye erişim eskiye nazaran daha zahmetsiz bir hal almıştır.

Örneğin yukarıda anılan kavramların kendini dil eğitiminde uygulama boyutunda gösteriş biçimlerinden biri olan kesintisiz öğrenme (Seamless Learning) olgusu, öğrenciler arasında sınıf içinde ve dışında birlikte çalışmayı teşvik eden bir yöntem halini almıştır. Kesintisiz öğrenme yöntemi, nihai öğrenme hedefine ulaşmak için sürekli iletişimde kalarak farklı teknolojik imkânları kullanmanın olağan hale geldiği bir birlikte öğrenme şekli olarak alan yazında araştırma konusu olmuştur (bkz. Specht vd., 2013). Burada sözü edilen imkânlar arasında yer alan araçlar, öğrencinin her an iletişimde kalabilmesini sağlayacak kullanım konforuna sahip olma özelliğini taşımaktadır (Biebighäuser, 2015: 3). Specht, Ebner ve Löcker'e göre de zaman ve mekândan bağımsız öğrenmeyi destekleyecek araçların kesintisiz iletişimi temin edecek özellikte olması ve farklı öğrenme uygulamalarının kullanımında teknik aksamalara yol açmaması önemli bir unsurdur (bkz. 2013). Özellikle etkili bir sınıf dışı öğrenme, bu araçların sunduğu imkânların etkin kullanımını ile desteklenebilir.

Bu düşüncelerden yola çıkarak özellikle dil öğrencilerinin farklı dil becerilerini desteklemek amacıyla yazılmış mobil uygulamaların kullanımının mobil cihazlar tarafından sorunsuz bir şekilde sağlanabiliyor olması, dil öğrenen kişinin kendi başına zaman ve mekândan bağımsız bir şekilde öğrenim sürecini desteklemesinde

*Mobil Dil Öğrenme Oyunu Uygulamalarının Tasarımında ve Seçiminde  
Kullanılabilecek Ölçütler Üzerine Bir Alan Taraması Çalışması*

faydalı olabilir. Fakat tabii ki tek husus kullanılan mobil cihazın teknik özelliklerinin yeterliliği değildir.

2012 yılından bu yana incelenen PISA-Araştırması sonuç raporlarına da bakılacak olursa Türk öğrencilerin, genel olarak öğrenim süreçlerinde bilgisayar ve taşınabilir iletişim cihazlarına gün geçtikçe daha da fazla başvurduğu görülmektedir (Anıl vd., 2015: 163). Bu sonuç, öğrencilerin diğer alanlarda olduğu gibi dil öğrenim süreçlerinde de söz konusu cihazlara ve dolayısıyla bir takım mobil uygulamaların kullanımına eğilim gösterebilecekleri yorumunu beraberinde getirir. Sonuç olarak öğrencilerin dil öğrenimini destekleme hedefinde olan mobil uygulamaların nitelik açısından belirli bir standardın altında olmaması, kullanılan cihazın teknik yeterlilikleri kadar önemlidir.

Bu küçük örnekten hareketle bu çalışmada asıl ele alınmak istenen husus, mobil dil öğrenim uygulamalarının oluşturulması öncesinde, esnasında ve kullanımı sırasında kullanıcıya sunulması gereken kullanım konforu, uygulamaların öğrenmeye motive ediciliği, kullanıcıya görelilik ilkesi vb. noktalarda göz önünde bulundurulması gereken bir takım ölçütlerin alan yazın taraması yapılarak ortaya konmasıdır. Bu sayede mobil dil öğrenim uygulaması geliştiricilerine dil eğitici gözünden de ışık tutmak hedeflenmiştir. Nitekim hali hazırda ücretli ve ücretsiz olarak kullanımda olan mobil dil öğrenme uygulamalarının çoğunda yapısal ve içeriksel nitelik sorunları olabileceği göz ardı edilmemelidir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde mobil uygulamaların ne olduğu, ortaya çıkış süreci ve genel niteliği tanıtılacak, ardından mobil dil öğrenme oyunu uygulamalarının dil öğrenimine yansımaları ele alınacaktır. Bir sonraki bölümde ise uygulama geliştirme ve seçme aşamalarında yön gösterici bir ölçüt olarak görüldüğünden dolayı, mobil dil öğrenme oyunu uygulaması kullanıcılarının genel özelliklerine değinilecektir. Çalışmanın sonuç kısmından önce, mobil dil öğrenme oyunu uygulamalarının sahip olması gereken temel nitelikler sıralanacak ve sıralanan niteliklerin öğretici, öğrenci, uygulama geliştiriciler açısından faydalarına değinilmeye çalışılacaktır.

595

IJSE 14/2  
Aralık  
December  
2021

## 1. MOBİL UYGULAMALAR

Bilgi iletişim teknolojileri kavramı düşünüldüğünde, akla ilk gelen terimlerden birisi neredeyse akıllı telefonların yaygın olarak kullanıma sunulmasına paralel bir zamanda tanınır hale gelen „dokunmatik ekran“ terimi olmaktadır. Dokunmatik ekran teknolojisinin gelişimine paralel olarak okuma, yazma, dinleme gibi aktiviteler avuç içerisine sığan günlük aktiviteler olarak hayatın sıradan parçaları haline gelmiş (Grüner, Hassert, 1992: 42) ve gelişen / gelişmekte olan ülkelerde insanların büyük kısmının bir ekrana dokunmadan gün geçirmesi olağan dışı sayılmaya başlamıştır. Söz konusu topluluğun aslen mobil cihazların ekranı başında bilgi edinme amacıyla olmadıkları bilinmekle beraber (vgl. Stieglitz vd., 2013: 50), bu durum zaman içinde değişime uğramaya başlamıştır. Dolayısıyla günümüzde eğitimi alınan alanda detaylı çalışmalar yapmak amacıyla da ekranlara dokunmanın hızla bir alışkanlık haline gelmekte olduğu görülmektedir. Nitekim çağımızda insanlar dokunmatik ekrana sahip çoklu medya özelliği olan cihazları öğrenme, çalışma, sohbet etme, oyun oynama, araştırma yapma, okuma yazma, iletişim kurma, fotoğraf ve video çekme, dijital resimler yapma, kısa filmler çekme, video konferanslara katılma ve hatta bu yaptıklarını sosyal paylaşım siteleri üzerinden başkaları ile de paylaşmayı alışkanlık haline getirir oldu (bkz. Yücel vd., 2015: 270).

Tabii ki bu basit gibi görünen aktiviteleri yapmak, özel bir takım yazılımlar olmadan mümkün değildir. İşte bu yazılımlara İngilizce’den devşirilmiş adı ile “aplikasyon”, Türkçe’deki karşılığı ile “mobil uygulamalar” ya da “akıllı telefon uygulamaları” denmektedir. Uygulama kelimesi, akıllı telefonlardaki programların işlenmesi için gerekli olan yazılım olarak hafızalara yerleşmiş olsa da aslen bilgi iletişim teknolojileri alanında kullanılan tüm programların içeriğini kapsamaktadır (bkz. Bach, 2012: 21; bkz. Willers, 2013: 14). Yani birçok uygulama Windows işletim sistemleri ile çalışan masa üstü bilgisayarlar, laptoplar, notebooklarda da kullanılmaktadır (bkz. Biebighäuser, 2015: 2). Bu cihazlarda kullanılan uygulamalar genel olarak metin yazma, hesaplama yapma, veri kaydı tutma gibi özellikleri ile günlük hayatı kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. O yüzden bu tür ilk nesil uygulamaları klasik uygulama yazılımları adıyla anmakta sakınca yoktur. Simon Falk (2015: 15) akıllı telefon uygulamalarını bilgisayar programlarından ayıran tek farkın işletim

*Mobil Dil Öğrenme Oyunu Uygulamalarının Tasarımında ve Seçiminde  
Kullanılabilecek Ölçütler Üzerine Bir Alan Taraması Çalışması*

sistemlerinin üstlendiği görevlerin farklı oluşundan kaynaklandığını dile getirmektedir.

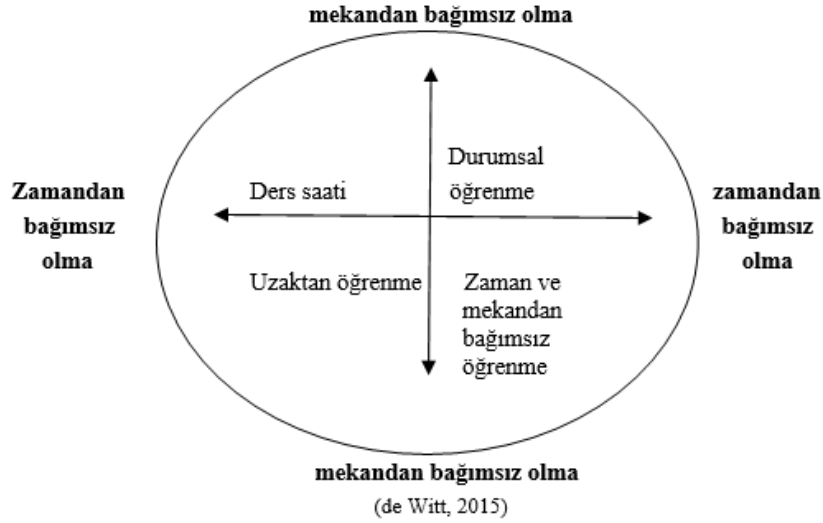
Fakat bir diğer yaygın görüşe göre ise uygulama kelimesinden çıkarılması gereken asıl mana, sadece mobil cihazlar ve tablet bilgisayarlar için üretilen yazılımlar olarak düşünülmelidir (Kohring, 2014: 5). Esasen bu çalışmada da temel olarak bu yorum üzerinde fikir yürütülmeye çalışılacaktır. Johnson vd. yaptığı araştırma bu görüşün temel alınmasında etkili olmuştur. Öyle ki; Johnson, Adams ve Cummins (2012: 11) bir piyasa analizi şirketi olan ABI'in verilerinden alıntılacağı makalesinde 2011 Ocak ayı itibariyle Apple Store'dan 18 milyardan fazla ve aynı yılın aralık ayına kadar ise Android işletim sistemine sahip diğer platformlardan 10 milyardan fazla mobil uygulama indirildiğini tespit etmiştir. Bu sayının 2021 yılı itibariyle net karşılığını bulabilmek oldukça güç olsa gerek. Bu rakamlar, söz konusu teknolojinin ekonomik değerinin büyüklüğü yanında akıllı telefonların kullanım alanlarının ne derece artmakta olduğunu da göstermektedir.

Simon Falk (2015: 15) bir araştırmasında 2015 yılında sadece iOS App-Store platformunda en az 24 farklı kategoride mobil uygulama bulunduğunu dile getirmiştir. Aynı çalışmada bu kategorilerin her birinin birçok alt kategorisi olan mobil uygulamalar bulunduğunu da belirtmiştir. Bu veriye Google Play-Store platformu eklendiğinde sayının artması kaçınılmaz olacaktır.

Yukarıdaki verilerden yola çıkarak, dil öğrenimi - öğretimi alanında da başvurulan mobil uygulama sayısının azımsanmayacak kadar fazla olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla bu aşamada söz konusu mobil dil öğrenme uygulamalarının kurgusal olarak en temel özelliklerine değinmekte fayda görülmektedir. Aşağıdaki şekil, mobil dil öğrenme uygulamalarının dil eğitimi alanında zamandan ve mekândan bağımsız öğrenme özgürlüğünün döngüsünü somut bir şekilde ortaya koymaktadır.

597

IJSE 14/2  
Aralık  
December  
2021



**Şekil 1:** Mobil uygulamaların genel karakteri

Şekilden de anlaşılacağı üzere mobil uygulamalar sayesinde şimdiye dek öğrenme süreçlerinde genel belirleyiciler olan öğrenme mekânı ve öğrenen kişinin ders ortamındaki mevcudiyeti, mobil akıllı telefon uygulamaları sayesinde yeni bir anlam kazanmış ve yeniden şekillenmiştir (bkz. Kolef, Rieder, 1999: 25). Bu durum özellikle dil öğrencileri açısından ders ortamı dışındayken yanında destek materyalleri taşıma, sözlük taşıma, sayfalarca fotokopi alıştırma taşıma gibi durumları da ortadan kaldırmasıyla yeni öğrenme yollarının keşfedilmesine kapı aralamaktadır.

Giemza'nın tespitine göre de artık dil öğrenme aşamalarında öğrenciler, öğrenme alıştırmaının büyük bölümünü alışla gelmiş sınıf ortamının dışında gerçekleştirmeyi tercih etmekte. Genelde boş zamanlarında, otobüste yada yapacak başka bir işleri olmadığında mobil dil öğrenme uygulamalarından kelime alıştırması çözme denemekteler (Giemza vd., 2012: 255). Giemza'nın bu tespiti temelde öğrencilerin yapmaktan zevk aldıkları aktiviteleri kendilerini en serbest hissettikleri ortamlarda gerçekleştirme eğiliminde olabileceklerini göstermektedir.

Mobil dil öğrenme uygulamaları bu düşünceden hareketle irdelenecek olursa, bu uygulamaların genel olarak zamanı eğlenceli



*Mobil Dil Öğrenme Oyunu Uygulamalarının Tasarımında ve Seçiminde  
Kullanılabilecek Ölçütler Üzerine Bir Alan Taraması Çalışması*

bir şekilde geçirtmeye odaklı özelliklere sahip olmasından dolayı dil öğrenenleri öğrenmeye teşvik edebileceği söylenebilir. Nitekim sayısız akıllı telefon uygulaması ya temelde bir oyun üzerine kurgulanmıştır ya da oyunsal öğeler içermektedir (Gabriel, 2013: 259). Kohring (2014: 5), bir piyasa araştırması şirketi olan Canalys'in sonuçlarına dayandırdığı bir çalışmada 2012 yılında ekonomik gelir hedefleyen uygulamaların % 83'ünün oyun temelli olduğunu belirtmiştir.

Ostmeier'in (2002: 184) görüşüne göre gençlik bilgisayar oyunlarında, akıllı telefon oyunlarında ve kendi kurduğu sanal dünyasında topluluk hissini yaşar, dikkat toplamada destek alma ihtiyacını karşılar. Ayrıca derste yada gerçek dünyada alamadığı terapi yardımını alır, bu şekilde zihnini rahatlatır. Esasen birçok dil öğretim mecrasında ders kitabının bir parçası olan kitaba özgü dil öğrenme oyunu uygulamaları mevcut olsa da, birçok dil öğreticisi öğrencilerine formal eğitimden bir nebze de olsa uzaklaşmış ve kendilerini özgür hissetmeleri amacıyla kitaptan bağımsız mobil dil öğrenme oyunu uygulamaları tavsiye etmektedir (bkz. Skoularioti, 2013: 20). Trip Wire Magazin'in araştırması da bu görüş ve yöntemi destekler niteliktedir. Nitekim 2010 yılında 9 milyon, 2011 yılında ise 61,9 milyon insan çevrimiçi sosyal oyunlara katılmıştır. Bu oyuncuların %40'ı 20 ila 34 yaşları aralığında olan genç kullanıcılardan oluşmaktadır (Johnson vd., 2012: 21). Bu sonuçlara göre gençlerin bakış açısından sosyalleşmenin ve kendini öğrenme yolunda özgür hissetmenin yollarından birinin de sanal dünyada oynanan oyunlar olduğu şeklinde yorumlanabilir. Tüm bu noktalardan hareketle bu çalışmanın temel yönlendirici öğesinin genel olarak mobil uygulamalar değil, mobil dil öğrenme oyunu uygulamaları olmasında fayda görülmüştür.

Bu görüşe dayanarak genç insanların öğrenme, araştırma yapma, öğrenileni tekrar etme, alıştırma çözüme vb. noktalarda dijital öğrenme etkinliklerine tereddütle yaklaşmayacağı ön görülebilir. Özellikle mobil dil öğrenme oyunu uygulamaları gençler için öğrenmekte oldukları dili kullanmaya teşvik edici ve motive edici bir faktör olabilir. Mobil dil öğrenme oyunu uygulamalarının bir alt kategorisi olan konu odaklı ciddi oyunlar (serious games) derslerde ele alınan konuları ders dışında farklı bir açıdan desteklemek amacıyla programlandıklarından dolayı, dil öğrenen kişiler için önemli bir destek öğesi olarak kullanılabilir.

Bu sebepten gençlerin büyük çoğunluğunun zamanının önemli kısmını akıllı telefon ekranı karşısında geçiriyor olması garipsenecek bir durum değil, aksine onların eğitimi açısından da faydalanılabilecek yönlerinin ortaya çıkarılması gereken bir olgudur. Bu görüşten yola çıkarak genç yabancı dil öğrencilerinin, kullanıcısının gereksinimlerine hitap eden mobil dil öğrenme uygulamalarındaki oyunlardan zevk alması muhtemeldir. Çünkü telefon ekranı karşısında uzun süreler zaman geçirme durumu ilk nesil cep telefonlarının ortaya çıkışından bu yana gözlenen ve özellikle gençler arasında yaygın olan bir alışkanlık halini almıştır. Bu durumda belli yaş grubundaki kişilerin eski alışkanlıklarından zamanla vazgeçemedikleri, aksine kullanım imkânları bağlamında çeşitlilik sunan daha da gelişmiş, grafik animasyonları çeşitlenmiş oyunlar ile bu alışkanlığın günlük rutinlerden biri haline geldiği bile söylenebilir. Aynı durum özelde daha önceleri sadece masa üstü bilgisayarlarda kullanılabilen mobil dil öğrenme oyunlarının kullanımı için de geçerlidir. Günümüzde sayısız dil öğrenme oyunu ücretli ve ücretsiz, çevrimiçi ve çevrimdışı olarak istenilen her an ulaşılabilir durumdadır.

Konuyu dil öğrenimi - öğretimi açısından daha yakından ele almak için bir sonraki kısımda mobil dil öğrenme uygulamalarının dil öğrenimi içerisindeki rolü irdelenecektir.

## 2. MOBİL DİL ÖĞRENME OYUNU UYGULAMALARININ DİL ÖĞRENİMİNE YANSIMALARI

Eğitim bilimleri alanında, içeriğinde genel olarak öğretim ve öğrenim süreçlerini kolaylaştırıcı nitelikte uygulamaların kullanımını da teşvik edici birçok dil öğretim metodu ve yöntemi çoktan yerini almış olmasına rağmen, dil öğretim ve öğrenimi alanında taşınabilir cihazların ve özellikle dil becerilerinin geliştirilmesine odaklı mobil uygulamaların 2010 yılından itibaren ağırlık kazandığı görülmektedir (bkz. Stieglitz vd., 2013: 50). Stieglitz vd. Almanya'da iki farklı üniversitede eş zamanlı yaptığı çalışmada, öğrencilerin derslerine destek amaçlı temel başvuru aracı olarak mobil medyaları tercih ettiklerini (bkz. 57) ve bu medyalardan yararlanmayı bir ihtiyaç olarak gördüklerini tespit etmiştir. Biebighäuser'e (bkz. 2015: 3) göre ise mobil uygulamalar, taşınabilir ve içeriği aktarılabilir olduğu için yabancı dil derslerinde mobil öğrenme yöntemi ile ilgili tartışmaların

*Mobil Dil Öğrenme Oyunu Uygulamalarının Tasarımında ve Seçiminde  
Kullanılabilecek Ölçütler Üzerine Bir Alan Taraması Çalışması*

önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Stieglitz'in araştırmasında yer alan denekler arasında taşınabilir medya gereçleri ve uygulamalarının tercih edilmesinin muhtemel sebebi de bu olabilir.

Bu yüzden, akıllı telefon teknolojisi geliştikçe öğrenme ve öğretim içeriklerinin de grafik, görsellik, çok boyutluluk etkenleri etrafında şekillendiği içeriklerin akıllı telefon uygulamalarında da vücut bulur hale geldiği görülmektedir. Özellikle ders içeriklerinin dil öğrenme oyunu uygulamalarında şekil değiştirerek vücut bulması, bilginin uzun süreli hafızaya aktarılması ve öğrenmeyi kolaylaştırıcı desteklerden biri olabileceği düşüncesi zamanla alan yazında sıkça dile getirilmeye başlanan bir görüş halini almıştır (bkz. Skouliarioti, 2013: 5).

Akıllı telefon uygulamalarının bu özelliği dil öğrenci ve öğreticilerinin de dikkatini çekmeye başlamıştır. Dolayısıyla mobil dil öğrenme oyunu uygulaması geliştiriciler, söz konusu kitleden gelen taleplere cevap verebilmek amacıyla dil öğrenimi özelinde ilk olarak klasik flash kartları, sözlükleri, dinleme materyallerini, dil öğrenme oyunlarını, alıştırmaların eşlik ettiği metinleri yazarlık sistemleri temelli web destekli çevrim içi yabancı dil öğrenim portallarına dönüştürmüştür. Elde edilen sonuçlardan hareketle de benzer içerikleri akıllı telefon ve tablet bilgisayarlar aracılığı ile küçük dil öğrenme uygulamalarında kullanıma sunmaya çalışmıştır. Bu çalışmalar neticesinde öğrenme sürecinin öğrenciler açısından daha motive edici ve eğlenceli hale büründüğü görüldükçe, dil öğreticilerinin de kendi öğretim materyallerinde bir takım dijital yenilikler yapmalarına zemin hazırlanmıştır denebilir (bkz. Alyaz, 2005). Dil öğreticilerinin, ders içeriklerini destekleyici bir unsur olarak gördükleri başvuru araçlarından biri de mobil dil öğrenme oyunu uygulamalarıdır.

Bu noktada önemli olanın, öğrenenlerin kullanımına sunulacak olan mobil dil öğrenme oyunu uygulamalarının hangi ölçütler doğrultusunda şekilleneceğinin doğru tespit edilmesi olduğu düşünülmektedir. Çünkü Biebighäuser'e (2015: 5) göre kullanımda olan mobil dil öğrenme oyunu uygulamalarının geneli aslında bol tekrara dayalı, kullanıcıyı rekabete sürüklemekten uzak olan klasik dil öğrenme materyallerinin ve alıştırmalarının birer dijital kopyası olmaktan ibarettir.

601

IJSE 14/2  
Aralık  
December  
2021

Söz konusu olan, dil öğrenimi olduğu için ilk bakışta ilgi çekicilik ile başlayan, uygulamayı kullanıma ve içeriği öğrenmeye yönelik motivasyon ile devam eden ve en nihayetinde başvuru alan uygulama ile dil öğrenme sürecinin desteklenebilmiş olmasından zevk alma ile biten bir süreç ortaya çıkması beklenmektedir. Dolayısıyla geliştirilecek olan mobil dil öğrenme oyunu uygulamalarının gelişi güzel değil de anılan bu sürece yönelik olarak da içeriksel yapılaraya sahip olması etkili bir dil öğrenme destekleyicisi olma yolunda uygulamanın başarısına ve öğrenenin faydalanmasına katkı sağlayacaktır. Biebighäuser'e (bkz. 2015: 8) göre ders dışında işe koşulan mobil öğrenme uygulamalarının, özellikle de dil öğrenme oyunu temelli uygulamaların ders içeriğine ilişkin yapıların öğrencinin zihninde yer etmesini destekleyici bir karakteri olmalıdır. Ona göre söz konusu uygulamalarda kelime bilgisi, dil bilgisi gibi fenomenler bir oyunsallık çerçevesinde hedef odaklı ve planlı bir şekilde öğrenenlerin dilsel bilgilerini test etmeye ve yeni bilgiler aktarmaya açık karakterde olmalıdır.

Tüm öğrenme süreci içerisinde asıl olan nokta seçilen uygulamadan faydalanması hedeflenen kullanıcılar olduğu için bir sonraki bölümde mobil dil öğrenme oyunu kullanıcıları konusu ele alınacaktır.

### 3. MOBİL DİL ÖĞRENME OYUNU UYGULAMASI KULLANICILARI

Program geliştiriciler ve yayıncı platformlar bir mobil dil öğrenme oyunu uygulamasını satış platformlarında sunmadan önce, ortaya çıkacak olan oyun uygulamasının potansiyel kullanıcıların ilgisini cezbetmesi amacıyla oyun içeriklerinin yapılandırılması ve grafik görsellerin oluşturulması aşamasında kullanıcıyı oyunu oynamaya ikna edici hangi (persuasiv) elementlerin ya da araçların kullanılması gerektiğini göz önünde bulundurmaktadır. Bu noktada oyun uygulamasının yapılandırılması aşamasında insan davranışlarını mercek altına alan iki model öne çıkmaktadır.

Fogg'un (bkz. 2009) modeli insanın bir davranış sergilerken (bu çalışma özelinde dil öğrenme uygulaması seçerken sergilenen davranışlar) etkisi altında kaldığı üç ana faktörü ele almıştır. Bu davranış modeline göre kişilerin bir eyleme geçmek için kendilerini uygulamayı kullanmaya motive eden bir sebebi olmalıdır. İkinci

*Mobil Dil Öğrenme Oyunu Uygulamalarının Tasarımında ve Seçiminde  
Kullanılabilecek Ölçütler Üzerine Bir Alan Taraması Çalışması*

olarak, kişinin bir şeyi başaracak yeterlilikte olduğuna dair hislere sahip olduğunu görmesidir. Akabinde kişiyi eyleme geçmeye itecek bir olay, hedef ya da çözülmesi gereken bir sorun olmalıdır. Burada bahsi geçen harekete geçirici unsur, motivasyon ve dil kullanım becerisinin bir karışımı olarak görülebilir.

Fogg'a göre, bir oyun tasarımının uygulamada başarılı olabilmesi yukarıda anılan unsurların birbiri ile iyi yapılandırılmış kombinasyonuna bağlıdır. Fakat yine de asıl kullanıcı, sayısız dil öğrenme uygulaması arasından hangisinin kendi ihtiyaçları için mantıklı bir çözüm olacağı sorusunu kendine soracaktır (Falk, 2015: 17). Bu bakış açısından yola çıkarak Bartles, konuya Fogg'dan daha farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. Bartles, bir dil öğrenim uygulaması geliştirme aşamalarında aslen oyuncu tiplerinin göz önünde bulundurulması gerektiğini düşündüğü kendi modelini savunmaktadır. Bartles'a göre oynamak için farklı sebepleri olan dört oyuncu tipi vardır.

**Tablo 1:** Bartles'in modeline göre oyuncu tipleri.

Başarıya odaklı tip	Dengeli bir oyun oynamak ve olumlu sonuçlar elde etmek ister.
Sosyalleşme amacıyla olan tip	Bu tür oyuncular arkadaş bulmak ve oyunda yeni insanlar tanımak ister. Oyun esnasında diğer oyuncuların onun kendi dünyasının parçası olduğunu düşünür ve ancak grupça oynanan oyunlardan tat alır.
Ezici tip	Diğer oyuncuları oyun becerileri ile etkilemek, baskı altına almak ister. Örneğin, diğer oyunculara sürekli oyun kaybettirmeye çalışır.
Araştırmacı tip	Bu oyuncu tipi, oyunun bilinmeyen dünyasını keşfetmeyi ve oyunun tüm gizli şifrelerini, yönlerini araştırıp bulmayı tercih eder. Oyun oynarken her noktaya odaklanmaya çalışır ve oyunun nihai hedefine ulaşmayı dener.

(Oberneder, 2015: 29)

Yabancı dil eğitimi çerçevesinde Fogg ve Bartles'in fikirleri bir biriyle örtüşürülecek olursa Fogg'un modeli, Bartles'in sosyalleşme odaklı oyuncu tipi ve başarı odaklı oyuncu tipinin özelliklerinin birlikte ele alınması mantıklı olacaktır. Çünkü yabancı dil derslerinde ödev verme ve dersi okul dışında da desteklemek amacıyla bir takım dijital medya ürünleri tavsiye etme ya da aynı hedef ile mobil dil öğrenme oyunu uygulaması tavsiye etme gibi durumlarda başarıya odaklı olma ve yabancı dilde sosyal etkileşimde bulunmayı hedefleme gibi

faktörler her dil öğrencisinin de ihtiyaç duyduğu ana hedefler arasındadır.

Tüm bu sebeplerden dolayı çalışmanın ana bölümünü oluşturacak olan bir sonraki başlıkta mobil dil öğrenme uygulamalarının sahip olması gereken temel nitelikler ele alınacak ve anlatılanlardan hareket ile uygulama geliştiricilerin yapacakları çalışmalarda, dil eğitimcilerinin seçecekleri uygulamalarda göz önünde bulundurmaları önerilen noktalar açıklanmaya çalışılacaktır.

604

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

#### 4. MOBİL DİL ÖĞRENME OYUNU UYGULAMALARININ SAHİP OLMASI GEREKEN TEMEL NİTELİKLER

Yukarıda aktarılan bilgilere dayanarak, bir oyun ilk olarak oyuncuyu oyun içerisinde bir şeyler keşfetmeye, bir problemi çözümlenmeye ve oyun mantığı sayesinde bir şeyler öğrenmeye motive etmelidir. Oyuncu ancak elindeki oyunun kendine uygun olduğuna inandığında oyundaki hedefe ulaşmak için çaba harcayacaktır. Bu durum aynı zamanda okul içi ve dışı öğrenme süreçlerinde öğreticinin yaptığı planlarda olduğu kadar, mobil dil öğrenme oyunu uygulamalarının tasarımında da göz ardı edilmemesi gereken önemli bir faktördür.

Çünkü bu gibi noktalar göz önüne alındığı sürece öğrenci kendi öğrenme sürecini belirlemeye ve bu yolda kendi başına eyleme geçmeye karar verebilir ya da karara bir adım daha yaklaşabilir. Bu sebepten, bir öğrenme uygulaması olarak mobil dil öğrenme oyunu uygulamalarının bağımsız ve keşfedici dil öğrenme aşamasında klasik dil oyunlarına göre daha az eğitici olduğu söylenemez. Çünkü dijital alt yapıya sahip olan mobil dil öğrenme oyunu uygulamaları, öğrencinin farklı algı kanallarına hitap eder ve onu oyunun direktifleri ile amaçları hakkında daha detaylı düşünmeye teşvik eder. Tüm bu süreç, öğrenilmesi hedeflenen dilde gerçekleşeceği için, öğrenci oyunda geçen ifadeleri anlamak amacıyla okuma - anlamaya ve dinleme - anlamaya yönelik algılarını sürekli açık tutmaya çalışacaktır.

Strasser (bkz. 2012: 3) günden güne ortaya çıkmakta olan birçok Web 2.0 uygulamasının yoğun bilgi karmaşasını denetlemek, eylemci bir süzgeçten geçirmek ve dil öğrenmeye yönelik faydasını irdelemek için somut uygulanabilir yöntemlere ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Ona

*Mobil Dil Öğrenme Oyunu Uygulamalarının Tasarımında ve Seçiminde  
Kullanılabilecek Ölçütler Üzerine Bir Alan Taraması Çalışması*

göre bir dil öğrenme uygulaması ancak bu şekilde nihai olarak ders içeriğini destekleyici bir takviye olarak tavsiye edilmelidir.

Bu görüş, mobil dil öğrenme oyunu uygulamalarının, dil öğrenme aşamalarında kullanımı konusunda kabul görür hale gelmesi için de geçerli olacaktır. Bu yüzden her şeyden önce bir mobil dil öğrenme oyunu uygulamasının kullanıcı gözünde başarılı sayılabilmesi için öncelikle;

- kullanıcısı için ilgi çekici özelliklerinin olması,
- oyunsal özellikleri sayesinde farklı kullanıcılar ya da sanal kullanıcı ile rekabeti mümkün kılabilmesi,
- dil öğrenmekte olan kullanıcının oyun kurgusu içerisinde yeni bilgiler araştırabilmesi ve oyundaki mekânlarda serbestçe gezebilmesi gibi özellikler keşfedici bir dil öğrenme adımını teşvik etmek amacıyla tavsiye edilebilir.

Çünkü özellikle macera içerikli mobil dil öğrenme oyunu uygulamalarında öğrencinin karşısına çıkan ve çözmesi gereken sorunlara ilişkin ipuçları ya da çözüm yolları sunulmamaktadır. Kullanıcı sorundan çıkış yolunu kendi bulmalıdır. Bunun için de öğrenmekte olduğu dilde kendisine sunulmuş olan direktifleri anlayıp uygulayarak oyunun mantığını keşfetmek durumundadır.

Funk (2010: 14) yabancı dil derslerinde kullanılması planlanan her bir medya ürününün, dersin sonucuna ne katacağı hesap edilerek öğrenciye sunulması gerektiğini düşünmektedir. Bu yüzden yabancı dil öğretim ve öğreniminde kullanılması düşünülen uygulamanın ilk etapta gerçekten sorunsuzca kullanılabilir olup olmadığının ve uygulamanın kullanımının gerçekten mantıklı olup olmadığının sorgulanması gerekmektedir. Eğer teknoloji kullanımı yabancı dil dersinde etkili bir öğrenmeye destek olmak amacıyla işe koşulmak isteniyorsa buradaki hedef, teknik imkânları öğretmenin ders içerisindeki oyuncağı haline getirmemek olmalıdır (Hugo, 1998: 67: Raun, 1984: 408). Bu yüzden öğrenciye ve ihtiyaca yönelik olarak kullanılabilir bir mobil dil öğrenme uygulaması seçmek için aşağıdaki noktaların da göz önünde bulundurulması tavsiye edilir.

605

IJSE 14/2  
Aralık  
December  
2021

Mobil dil öğrenme oyunu uygulaması için aşağıda sıralanmış seçim ölçütleri Skoularioti'e göre dört başlıkta ele alınıp formüle edilebilir (bkz. 2013: 22):

**a- Genel görünüm**

- Uygulama, kullanıcının yaşına uygun olarak tasarlanmış mı?
- Uygulama basitçe yüklenebilir ve kullanılabilir mi?
- Uygulamadaki grafikler kullanıcıya hitap eden bir yapıda ve belirgin bir şekilde algılanabiliyor mu?
- Oyun, öğretmeyi hedeflediği konuyu sunuş açısından kullanıcının yaşına uygun şekilde ele alabilmiş mi?
- Soru ve oyun esnasında karşılaşılan sorunların çözümüne yönelik yardımlar mevcut mu ve bu yardım adımları gerçekten işlevsel mi?
- Oyundaki soru ve sorunların çözümüne yönelik farklı alternatif çözüm yolları belirlenmiş mi?

**b- İçeriksek görünüm**

- Konular ve içerikler dilin günlük kullanımı konusunda önemli rol oynuyor mu?
- Konular ve içerikler kelime bilgisinin pekiştirilmesi ve geliştirilmesine ya da farklı dil becerilerinin desteklenmesine yönelik eğitsel özelliklere sahip mi?
- Uygulama, oyunun ilerleyişi içerisinde oyuncunun oyunun geneline yönelik bütünsel bir bakış kazanacağı bağlantılara sahip mi?
- İçeriklerin dilsel yapıları net ve anlaşılır mı?
- Sunulan kelimeler ve dil bilgisel yapılar konuşma, yazma, okuma ve dinleme gibi farklı dil becerilerine yönelik etkinlikler içerisinde sunuluyor mu?

**c- Eğitsel - metotsal görünüm**

- Uygulama keşfedici, problem çözme odaklı ve öğrenme sürecini öğrencinin kendinin belirleyebileceği bir yöntemi destekliyor mu?



*Mobil Dil Öğrenme Oyunu Uygulamalarının Tasarımında ve Seçiminde  
Kullanılabilecek Ölçütler Üzerine Bir Alan Taraması Çalışması*

- Öğrenmeye ve uygulamayı oynamaya motive edici alıştırmalar var mı?
- Öğrenme hedefleri ve oyuncunun oyun içerisinde atacağı adımlarla ilgili görev tanımları açık ve anlaşılır bir şekilde formüle edilmiş mi?
- Hata uyarısı var mı?
- Oyun içerisindeki cümle yapıları bilginin, mesela kelime bilgisinin gerçek hayatta kullanılmasına da yardımcı olacak nitelikte mi yoksa mekanik bir görünümde mi?

**d- Yazılımın çoklu medya özelliklerine ilişkin noktalar**

- Farklı resim, metin ve ses kombinasyonları bir arada kullanılmış mı?
- Uygulama, öğrencinin farklı algılama kanallarına hitap ediyor mu?
- Uygulama, görsel ve akustik etkiler, animasyonlar, farklı oyunsal bileşenler ve oyun içi görevler gibi motivasyon artırıcı alanları bir arada sunabiliyor mu?
- Çoklu medya ve oyunsal görünüm oyun içerisinde kurgulanan öğrenme süreçlerine mantıklı bir şekilde dâhil edilebilmiş mi?

Tüm bu noktaların yanında aslen kullanılması hedeflenen mobil dil öğrenme oyunu uygulamasının toplam indirilme sayısı da seçim ölçütü olarak değerlendirilebilecek önemli bir nokta olarak ele alınabilir. Çünkü bir uygulamanın toplam indirilme sayısı, söz konusu uygulamanın dünya çapında da ne kadar başarılı görüldüğü, sevildiği ve kullanıcıların ne kadarı tarafından dil öğrenimi amacıyla tercih edildiği konusunda fikir verebilir. Tabii ki bir uygulamanın ne kadar çok kullanıcı tarafından indirilmiş olduğu, öğrencilere onun önerilmesi konusunda belirleyici bir bilimsel ölçüt olamaz. Fakat uygulama hakkında genel bir izlemin kazanmak ve uygulamanın en azından incelemeye değer olduğunu düşünmek açısından yönlendirici olabilir.

Yukarıda anılan ölçütler ışığında bir mobil dil öğrenme oyunu uygulaması seçmeye çalışmanın asıl amacı, öğrencilerin oyun oynarken öğrenmeyi hedefledikleri dilde karşılarına gelen görevleri teknik, dilsel, görsel ve mantıksal engeller ile karşılaşmadan çözebilmelerini sağlamaktır. Ayrıca öğreticilerin, „nasıl olsa dil

607

IJSE 14/2  
Aralık  
December  
2021

öğrenmek ile meşguller“ mantığıyla hareket ederek öğrencilerin mobil cihazlar ile saatlerce vakit geçirmelerine müsaade etmeleri bir hedef olmamalıdır. Bu yüzden, bir mobil dil öğrenme oyunu uygulamasının psikolojik temelli ve eğitsel-pedagojik bileşenleri de içinde barındıran bir yapıda kurgulanmış olmasında fayda vardır. Çünkü oyuncuyu hızlı, yoğun ve uzun süren aşamalarda öğrenmeye zorlayan ya da yönelten oyunlar, çekiciliğini de aynı hızla kaybetme tehlikesine her zaman sahiptir (Le vd., 2013: 5). Bu yüzden söz konusu oyun uygulamaları öğrenciye daha yavaş ve kısa adımlar ile oyun içerisinde yerine getirilmesi gereken somut görevler sunarak içselleşmiş bir öğrenmeyi teşvik etmelidir.

608

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Bu bölümde bu noktaya kadar ele alınmaya çalışılan detaylardan yola çıkarak, bir mobil dil öğrenme oyunu uygulamasından beklenebilecek bir takım genel ana noktaları dile getirmekte fayda vardır. Sonja Gabriel, mobil dil öğrenme oyunu uygulamaları ve diğer dijital dil öğrenme oyunlarında bulunması gereken genel özellikleri aşağıdaki gibi sıralamıştır.

**Tablo 2:** Dijital dil öğrenme oyunlarının ana özellikleri.

<b>Oyunlar dili kullanmada yaratıcılığı teşvik etmelidir</b>	"Doğrusal mantık ile kurgulanmış oyunlar, farklı oyuncuların aynı problemin çözümüne aynı yoldan ulaşmalarını hedeflerken, yeni nesil dijital oyunlar doğrusal mantık içermeyen bir kurguya sahip olmalıdır. Bu şekilde oyuncunun aşması gereken engeller karşısında alternatif çözüm yolları bulması teşvik edilebilir. Özellikle öğrenilen dilin mekanik olmayan bir şekilde kullanımını gerektiren bu yaklaşım, öğrencilerin yaratıcılığını da hareketlendirecektir."
<b>Oyunlar çözülmesi gereken karmaşık görevler içermelidir</b>	"Karmaşık görevler içeren oyunlar, çözüme yönelik sayısız stratejik yaklaşım tarzları içerir ve bu durum da öğrenilmekte olan dilde yaratıcı problem çözme becerisinin gelişimine katkı sağlar."
<b>Oyunlar iş birliği öğrenmeyi teşvik etmelidir</b>	"Oyunda varılan sonuçlar ve oyunun öğrenciye katkıları diğer dil öğrencileri ile paylaşılabilir olmalıdır. Örneğin bazı mobil dil öğrenme oyunu uygulamaları oyunun aşamaları içerisinde ve oyun haricinde öğrenciyi farklı sosyal ağlara yönlendirmektedir. Böylece öğrenci uygulama adına açılmış sosyal ağda edineceği yeni arkadaşlarla öğrenmekte olduğu dilde oyun hakkında görüş alışverişinde bulunabilir. Dilin otantik kullanımını deneyimleyip motive olabilir."

(Gabriel, 2013: 260)

*Mobil Dil Öğrenme Oyunu Uygulamalarının Tasarımında ve Seçiminde  
Kullanılabilecek Ölçütler Üzerine Bir Alan Taraması Çalışması*

Yukarıda bir mobil dil öğrenme oyunu uygulaması seçerken dikkat edilmesi gerektiği düşünülen ölçütlerden de anlaşılacağı üzere bir çok bileşenin bir birini tamamlaması ve böylece bir çok kullanıcıya hitap edebilecek özellikte bir uygulamanın seçilebilmesi hedeflenmektedir. Günümüz dil öğrencilerinin çoğunluğunun ve dil eğiticilerinin aslen iyi birer dijital araç kullanıcısı olduğu, fakat her zaman iyi ve hedef odaklı bir dil öğrenim uygulaması seçme konusunda gerekli eğitsel alt yapıya sahip olamayabilecekleri düşünüldüğünde, sunulan ölçütlerin önemi daha iyi anlaşılabilir.

## SONUÇ

Günümüzde sınıf ortamları çeşitli bilgisayar türevleriyle donatılmış dijital sistemlerle dinamik birer öğrenme-öğretme merkezlerine dönüşmektedir. Bu sayede öğrenme süreçleri de çeşitli sosyal formlarda farklılaşmış bir şekilde interaktif olarak gerçekleşme imkanı bulmaktadır. Bu tarz çok boyutlu, interaktif, medya güdümlü sınıf ortamları, öğrenme ve öğretme sürecinin başarılı bir şekilde yönetilmesi için önemli pedagojik hedefleri gerekli kılar. Kurumsal yapılar içerisinde sağlanması gereken bu koşullar örneğin; öğretmenin dijital medya destekli öğretme yetisine odaklanma, öğrencilere yönelik olarak öğrenme çıktılarına odaklanma, bireyin kendinin organize edebildiği öğrenmeyi teşvik etme, tüm öğrenme süreçlerinin öğrenciye görelilik ilkesine göre planlanabilmesi, yeni bir başarı ve öğrenme kültürünün teşvik edilmesi gibi ilkeler olarak sıralanabilir (bkz. Baumgartner, Heber, 2013: 4).

Yeni medyaların çok yönlülüğü sadece medya araçlarının kullanımı ile sınırlı olmadığı için, bu kavram aynı zamanda insanın düşüncesinin, algısının ve eylemlerinin öğrenme süreci içerisinde yapabileceklerini de geliştirir ve çeşitlendirebilir. Bu görüşün bir adım ötesinde ise modern öğrenme teorilerine göre öğrenmenin tamamen sınıf içerisinde gerçekleşmediği savunulmaktadır. Öğrenci sınıf içerisinde zamanla dijital etmenlerin de etkisiyle öğrenme algısını çeşitlendirmeyi öğrendiği için, bu yetisini sınıf dışı öğrenme aktivitelerinde de kullanma gereksinimi duyacaktır. Dolayısıyla okulda öğrenilen bir konu okul dışında da kullanılmaz ise, söz konusu konunun olması gerektiği gibi içselleştirildiği ve öğrenenin günlük yaşamına bir davranış değişikliği olarak yansıdığı iddia edilemez. Bu sebepten, özellikle yabancı dili kendi ülkelerinde öğrenmekte olan bireyler, öğrendikleri dilsel yapıları her an gerçek

ortamda kullanma imkânı bulamadıkları için, mümkün olduğunca dijital medya ürünlerinden faydalanmaya ve okulda öğrendiklerini en azından gerçeğe yakın öğrenme durumlarında aktif olarak kullanmaya cesaretlendirilmelidir. Bu şekilde dil öğrencileri kendi öğrenme ihtiyaçlarına yönelik tatminkarlığı kısmen de olsa sanal öğrenme ve dil kullanım ortamlarına katılarak sağlayabilirler. Kolay erişilebilir, uygun fiyatlı, karmaşık olmayan yapıda ve her yere taşınabilir olduklarından dolayı hedef odaklı olarak seçilmiş mobil dil öğrenme oyunu uygulamalarının kullanımı yukarıda aktarılan durumdaki öğrencilere tavsiye edilebilir.

610

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Diğer taraftan, yenilikçi mobil cihazlar ve uygulamalar hayatımıza öğrenim zamanlarımızda her zamankinden daha çok girdiği için (bkz. Stieglitz vd., 2013: 47), özellikle mobil uygulamalar, bireysel ve sosyal öğrenmeyi de destekleyici nitelikte olduğundan dolayı eğitim alanında işlevsel olarak kullanılabilmesi düşüncesiyle öğretmenler tarafından bu çalışmada ele alınan yada farklı çalışmalarda dile getirilmiş olan ölçütler çerçevesinde incelenmeli ve ihtiyaç durumuna uygun olarak öğrenciye tavsiye edilmelidir. Bunun seçimi tamamen öğrenciye bırakılmamalıdır.

Özellikle ilk yabancı dilini öğrenmekte olan insanlar kısa süre içinde, okulda öğrendikleri kelimeler ve dilbilgisel yapıları dilsel üretim aşamasında gerçekten kullanıp kullanamayacakları konusunda karamsarlığa kapılıp bu konuda kendilerince haklı sebeplerle şüpheye düşebilirler. Bu düşüncedeki dil öğrencileri bu aşamada bir ödevi, alıştırmayı yada aktif dil kullanımı gerektiren yazılı veya sözlü iletişimsel bir problemi çözebilecekleri konusunda cesaretlendirilmeli ve kendinden emin olmaları sağlanmalıdır. Yabancı dil eğitiminde bu yaklaşım şeklini gerçek anlamda uygulamak için mobil cihazlar için geliştirilmiş modern, hedef odaklı dil öğrenme oyunları katkı sağlayabilir. Çünkü özellikle mobil dil öğrenme oyunlarında öğrenci dili sınıf içerisinde toplum karşısında kullanma kaygısı yaşamayacak, böylelikle dili kullanabildiğini önce kendine ispatlayacak ve oyun içerisindeki konu içerikleri ile geçirdiği zamanda öz güven kazanacaktır. Tabii ki bu noktada önemli olan, kullanılacak uygulamanın bu anılan becerileri destekleme özelliği olup olmadığıdır. O yüzden bir seçim yapılırken, kullanılacak olan uygulamaya gerçekten ihtiyaç duyulup duyulmadığı konusunda öncelikle öğreticilerin ikna olması ve ardından öğrencileri ikna etmesi önemli bir unsurdur.

*Mobil Dil Öğrenme Oyunu Uygulamalarının Tasarımında ve Seçiminde  
Kullanılabilecek Ölçütler Üzerine Bir Alan Taraması Çalışması*

Fakat durumun bu şekilde cereyan edebilmesi ve genel anlamda başarıya ulaşması için, dil öğretmenleri ve eğitim kurumları gibi karar vericilerin üzerine düşen bir takım sorumluluklar da vardır. Özellikle sınıf içerisinde ve dışında hangi mobil cihazların ne zaman, hangi koşullarda gerçek anlamda fayda sağlayabileceği konusunda karar verip uygulamak başta dil öğreticisinin sorumluluğu olmak üzere zamanla kurum kültürünün de bir parçası olacaktır. Biebighäuser'in de belirttiği gibi, mobil cihazların ve uygulamaların ders içerisinde kullanımı eğer gerçekten mantıklı sebep varsa mantıklı ve etkilidir (Biebighäuser, 2015: 7). Aksi takdirde bu çalışmada da ele alınmaya çalışılan ölçütlere uygun olsa da sadece bir eğlence kaynağı ve zaman geçirme aracı olmaktan ileri gidemezler.

Bu yüzden, farklı öğrenici tipleri farklı öğrenme öğretme hedeflerine ve yapılar ihtiyacı duyduğu için, bu çalışmada anılan ölçütler bir mobil dil öğrenme oyunu uygulamasının kesinlikle sahip olması gereken bir liste olarak görülmemelidir. Dolayısıyla öğreticinin seçim kriterleri de ihtiyaca göre şekillenebileceği için, yukarıda anılan ölçütler yeniden formüle edilebilir yada güncellenebilir (bkz. Alyaz, 2003: 8). Sonuç olarak önemli olan hangi hedef ile dil öğrenme uygulamasından faydalanılmak istendiğidir.

611

IJSE 14/2  
Aralık  
December  
2021

## KAYNAKÇA

Alyaz, Yunus (2003). "Kriterien zur Evaluation von Sprachlernsoftware". *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 1-10.

Alyaz, Yunus (2005). "Technische Kriterien zur Evaluation von Autorensystemen für webbasiertes Sprachenlernen". *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XVIII(2), 323-345.

Anıl, Duygu; Özkan Özer, Yeşim; Demir, Ergül (2015). *PISA 2012 Araştırması Ulusal Nihai Rapor*. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Ölçme ve Değerlendirme Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Eğitsel Amaçlı İnternet Kullanımı. Ankara: İşkur Matbaacılık.

Bach, Mike (2012). *Mobile Anwendungen mit Adroid - Entwicklung und praktischer Einsatz*. München: Addison-Wesley.

Baumgartner, Peter; Herber, Erich (2013). "Höhere Lernqualität durch interaktive Medien? - Eine kritische Reflexion", Helga, B.; Walter, W. (Hrsg.). *Erziehung & Unterricht*, Wien: Österreichischer Bundesverlag Schulbuch GmbH & Co. KG, 327- 335.

Biebighäuser, Katrin (2015). "DaF-Lernen mit Apps. Zur Einleitung der Sondernummer". *GFL German as a Foreign Language*, 2, 1-14.

de Witt, Claudia (2015). "Mobiles Lernen. Didaktische Szenarien und technologische Möglichkeiten. Vortrag auf der ICM-Fachtagung". Marburg. <https://www.youtube.com/watch?v=BQG5TVKGihM> (Erişim Tarihi: 13.04.2015).

Falk, Simon (2015). "Ap(p)ropos mobil - Über den Einsatz von Apps im Daf-Unterricht". *German as a Foreign Language*, 2, 15-31.

Fogg, Jeffrey Brian (2009). "A Behavior Model for Persuasive Design". *Persuasive '09 - 4th International Conference on Persuasive Technology*, April 26-29. Claremont, California, USA: ACM, 1-7.

Funk, Herrmann (2000). "Schnitt - Fremdsprachenunterricht zwischen "Alten" und "Neuen" Medien", Tschirner, E.; Funk, H.; Koenig, M. (Hrsg.). *Schnittstellen: Lehrwerke zwischen alten und neuen Medien*, Berlin: Cornelsen, 13-29.

Gabriel, Sonja (2013). "Was Schule von digitalen Spielen lernen kann", Micheuz, P.; Reiter, A.; Brandhofer, G.; Ebner, M.; Sabitzer, B. (Hrsg.). *Digitale Schule- Österreich Eine analoge Standortbestimmung anlässlich der eEducation Sommertagung 2013*, Graz: Österreichische Computer Gesellschaft, 259-264.

Giemza, Adam; Verheyen, Per; Philipp, Anna; Neubaum, German; Hoppe, H. Ulrich (2012). "Einsatz einer mobilen Quiz-Applikation im Schulunterricht". Desel, J., Haake, J. M.; Spannagel, C. (Hrsg.), *DeLFI 2012 -*

**Mobil Dil Öğrenme Oyunu Uygulamalarının Tasarımında ve Seçiminde  
Kullanılabilecek Ölçütler Üzerine Bir Alan Taraması Çalışması**

Die 10. e-Learning Fachtagung Informatik. Hagen und Heidelberg: Gesellschaft für Informatik, 249-260.

Grüner, Margit; Hassert, Timm (1992). *Einführung in den computergestützten Sprachunterricht - Fernstudieneinheit*. Berlin: Langenscheidt.

Johnson, Larry; Adams, Samantha; Cummins, Michele (2012). *NMC Horizon Report: 2012 Higher Education Edition: Deutsche Ausgabe*. (Übersetzung: Helga Bechmann). Austin, Texas: The New Media Consortium.

Kohring, Torben (2014). *Spiel- & Lernsoftware Pädagogisch beurteilt*. Köln: Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend.

Kolef, Inge, Anna; Rieder, Mario (1999). "Neue Medien im Sprachunterricht". *Zeitschrift für Technologie-Unterstützten Unterricht (Tell&Call)* (1), 24-26. <https://www.univie.ac.at/future.media/sprache.htm> (Erişim Tarihi:21.02.2021).

Le, Son; Weber, Peter; Ebner, Martin (2013). "Game-Based Learning. Spielend Lernen?", Ebner, Martin; Schön, Sandra (Hrsg.), *Lehrbuch für Lernen und Lehren mit Technologien (L3T)* [Online]. <http://l3t.eu/homepage/das-buch/ebook-2013/kapitel/o/id/120/name/game-based-learning> (Erişim Tarihi: 09.02.2017).

Oberneder, Michael (2015). "Persuasive Technologien und Applikationen in Bildung und Erziehung", Lindemann, P.; Koelle, M.; Kranz, M. (Hrsg.). *Persuasive Technologies and Applications - Advances in Embedded Interactive Systems Technical Report - Winter 2014/2015* (3), Passau: Embedded Interactive Systems Laboratory, 28-34.

Ostheimer, Astrid (2002). "Computerspielwelten und virtuelle Realität in der aktuellen phantastischen Literatur", Ewers, H. H.(Hrsg.). *Lesen zwischen Neuen Medien und Pop-Kultur*, Weinheim und München: Juventa Verlag, 163-186.

Raun, Martin (1984). "Bericht aus dem Arbeitskreis "Computer und Unterricht"", Begemann, E. (Hrsg.). *Individuelles und gemeinsames Lernen in der Schule für Lernbehinderte*. Rheinland-Pfalz: Hase & Koehler. In: Hugo, F. (1998). *Computer in der Schule - Aufgaben, Möglichkeiten und Grenzen in der (Sonder-) Schule*. Göppingen: Schneider Verlag Hohengehren GmbH.

Skoularioti, Erietti (2013). "neue Medien@DaF.gr - Die Mediennutzung im DaF-Unterricht an Athener Privatschulen", (Universität Wien, Institut für Deutsch als Fremd- und Zweitsprache, unveröffentlichte Magisterarbeit), Wien.

Specht, Marcus; Ebner, Martin; Löcker, Clemens (2013). "Mobiles und ubiquitäres Lernen. Technologien und didaktische Aspekte". Ebner, Martin; Schön, Sandra (Hrsg.). *Lehrbuch für Lernen und Lehren mit Technologien (L3T)* [Online].

613

IJSE 14/2  
Aralık  
December  
2021

<https://l3t.tugraz.at/index.php/LehrbuchEbner10/article/view/113> (Erişim Tarihi: 18.01.2017).

Stieglitz, Stefan; Lattemann, Christoph; Brockmann, Tobias (2013). "Einsatz Mobiler Apps im E-Learning", *Geneme '13 - Gemeinschaften in neuen Medien*, Dresden: Medienzentrum der technischen Uni. Dresden, 47-60.

Willers, Tanja (2013). "Nutzungskonstellationen und Schlüsselfaktoren für das Lernen mit Mobile Apps aus der Sicht von lernenden Erwachsenen", (Universität Duisburg, Fakultät für Bildungswissenschaften, Institut für Berufs- und Weiterbildung, unveröffentlichte Magisterarbeit), Duisburg.

Yücel, Seyhan, Mukadder; Atik, Oktay; Öğretmen, Semra (2015). "Einfluss der sozialen Medien auf die Interkulturalität - Ansichten von Germanistik Studierenden", Boycheva, S.; Dimitrova, A. (Hrsg.). *Annual of Konstantin Preslavsky University of Shumen* (Band: XXVI), Shumen: University of Shumen, 267-283.



## SUMMARY

Mobile applications, which are widely used in smartphones, are also encountered in foreign language education in various ways today. Mobile applications, which can be used to support the development of the skills such as reading, writing, pronunciation, listening, vocabulary, and grammar of a foreign language, have frequently been encountered as mobile language learning game applications as well, particularly since 2010.

Mobile language learning game applications can contribute not only to the development of a single language skill but to the development of multiple language skills by creating a playful learning environment. In order for these game applications to be effective support materials, they must have an advanced setup and programming infrastructure. Otherwise, they are to take their place in the digital product garbage. When applications particularly based on language learning are taken into consideration, factors such as being able to attract the attention of the learner at first glance, the attractiveness of the graphic and visual design, an interesting and engaging game content, and the clear and sufficient instructions in the game are vital.

By conducting a literature review, the aim of this study is to reveal and discuss the general features that mobile language learning game applications should have not only for both language tutors and learners but also for application developers. As a result of the literature review, no study in this scope could be found. Before choosing the application they want to utilize in order to improve their language skills, the learners will have the opportunity to consciously find an application that is as effective as possible by considering the criteria presented in this study. Language teachers can see what they should pay attention to before choosing the support applications they recommend to their students. Application developers are likely to be the group that can benefit most from this work because the language game application they will create directly appeals to the target audience, and it is essential for them.

Taking into consideration all these points, the study aims to pose and answer questions in relation to what a mobile language learning game application should have under the headings of general appearance, content-oriented appearance, educational-methodical appearance, as well as the points about the multi-media features of the software. Games should contain complex tasks to solve, games should encourage collaborative learning, and games should encourage creativity in using the language.



**BITHYNIA BÖLGESİ ROMA DÖNEMİ  
MİMARİ BETİMLİ KENT SİKKELERİ**

*Metehan İHTİYAR\**

Makale Geliş Tarihi-Received: 15.03.2021  
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 10.10.2021  
DOI: 10.37093/ijisi.1019657

617

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

**ÖZ**

*Antik Bithynia, kuzeyde Pontus Euxenios, batıda Hellespontos ve Rhyndakos, güneyde Sangarios nehri ile sınırlanan, Küçük Asya'nın kuzeybatı köşesindeki bir bölgedir. Bithynia Bölgesi Helenistik Dönem'de bağımsız bir krallık olarak kurulmuş ve daha sonra MÖ 74 yılında Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti haline gelmesiyle birlikte doğu sınırları genişlemiştir. Bithynia Eyaleti, Roma yönetimine geçmesiyle birlikte bölgede imar faaliyetleri başlamış ve bu kapsamda kent surları, tapınaklar, tiyatrolar, fener kuleleri, gymnasion ve anıtsal binalar gibi mimari yapılar inşa edilmiştir. Şehirlere ait bu mimari doku Bithynia kentleri adına basılan birçok sikkenin arka yüzünde Roma İmparatorlarının finansal yardımı sayesinde siyasal propaganda amacı ile betimlenmiştir. Mimari betimli sikkelere göre tapınaklar, Bithynia kentlerinde saygınlık gören Dionysos, Demeter, Asklepius, Apollon, Herakles ve Fortuna gibi tanrı ve tanrıçaların yanı sıra kentlerde imparatorlar onuruna gerçekleştirilen agon oyunları ve bayramlar için inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Tasvir edilen birçok yapının lokasyonu belli değildir. Ancak en azından benzer kent planları ile yapılan karşılaştırmalara göre muhtelif tapınakların Bithynia kentlerinde*

---

\* Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Tezli Yüksek Lisans Programı Mezunu, Bursa/Türkiye. metehanihtiyar08@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4573-1571>.

*bulunan mevcut kiliselerin temellerinde veya çevresinde aranması gerektiği düşünülmektedir.*

*Sonuç olarak bu makalede özellikle Roma Dönemi'nde ortaya çıkan mimari betimli sikkeler ışında, Bithynia Bölgesi'nde yer alan kentlerin yapı programı incelenmiş ve bununla ilgili fikirler öne sürülmüştür.*

**Anahtar Kelimeler:** Bithynia, Roma Dönemi, Sikke, Nümizmatik, Mimari.

## **ARCHITECTURAL DEPICTED COINS OF CITIES IN THE REGION OF BITHYNIA DURING THE ROMAN PERIOD**

### **ABSTRACT**

*Ancient Bithynia is a region in the northwest of Asia Minor, bounded by Pontus Euxenios to the north, Hellespontos and Rhyndakos to the west, and the Sangarios river to the south. The Bithynia Region was established as an independent kingdom in the Hellenistic period and thereafter became a province of the Roman Empire in 74 BC. Thus, the eastern borders of the province expanded. After the Provincia of Bithynia came under the rule of Roman Empire, reconstruction activities started in the region and within this scope, monumental structures such as city walls, temples, theaters, lighthouses, port structures and gymnasions were built. This architectural texture of the cities is depicted on the reverse of many coins minted in the name of the cities of Bithynia, for the purpose of political propaganda, thanks to the financial assistance of the Roman Emperors. According to the coins with architectural depictions, the temples were dedicated to gods and goddesses such as Dionysus, Demeter, Asclepius, Apollon, Heracles and Fortuna, who were respected in the cities of Bithynia. In addition, it is understood that these temples were built in the name of the agon games performed for the emperors. The location of many of the structures depicted is unknown. The location of many of the structures depicted is unknown. However, according to the comparisons made with similar city plans, it is thought that the temples may be on the foundations of the existing churches in the cities of Bithynia.*

*As a result, in this article, the building program of the cities in the province of Bithynia was examined in the light of the coins with architectural depictions in the Roman Imperial period.*

**Keywords:** Bithynia, Roman Period, Coin, Numismatic, Architecture.

## GİRİŞ

Makalenin konusunu; Bithynia Bölgesi'nde bulunan kentlerin, Roma Dönemi'nde darp edilmiş mimari betimli sikkeleri oluşturmaktadır. Nüvizmatik biliminde mimari betimler dönemin ihtişamlı yapılarını sikkeler üzerinde gösteren tipleridir. İlk olarak Roma Cumhuriyeti Dönemi'nde ortaya çıkan ve imparatorluk dönemiyle birlikte yoğunluk kazanan mimari betimli sikkeler, Roma eyaletlerinin belirleyici unsurlarından olan tanrı ve tanrıçalar, imparatorlar ve onların onuruna düzenlenen bayram oyunlarıyla ilişkili olarak basılmışlardır. Önceleri yalnızca bir ödeme aracı olan madeni paralar Roma Dönemi'nde mimari betimlerin de ortaya çıkmasıyla birlikte hem bir haber kaynağı olarak hem de siyasal propaganda aracı olarak kullanılmışlardır. Antik Bithynia Bölgesi Roma yönetimine girmesiyle birlikte imparatorluğun bir eyaleti haline gelmiş ve bununla birlikte birçok sosyal, kamusal ve dini yapı inşa edilerek imar faaliyetlerinin merkezi olmuştur. Roma egemenliğindeyken inşa edilen bu yeni yapılar Bithynia Bölgesi'ndeki antik şehirlerde basılan sikkelerde sıkça tasvir edilmiştir.

Bitnyia Bölgesi sınırları içerisinde sikke basıtığı bilinen birçok Roma kenti vardır. Ancak makale kapsamına yalnızca mimari betimli sikke basan kentler ele alınmıştır. Bu kentler coğrafi olarak batıdan doğuya doğru Kaisereia Germanika, Kalkhedon, Prusa ad Olympum, Nikaia, Nikomedeia, Prusias ad Hypium, Herakleia Pontika, Bithynion/Claudiopolis, Iuliopolis, Tios, Kretia/Flaviopolis olarak sıralanmaktadır (Resim 1). Mevcut çalışmada Roma İmparatorluk Dönemi'nde Bithynia sınırları içerisindeki bu kentlerde yer alan mimari betimli sikkelerden yola çıkılarak kaybolmuş yapılar veya bir kısmı günümüze kadar gelmiş olan mimari yapılar incelenecektir. Bu kapsamda mimari tipler temel alınarak dönemin muhtelif yapılarının lokasyonu hakkında düşünceler ileri sürülecek ve bölgenin yapı faaliyetlerini incelenecektir. Makale konusunun içeriğini oluşturacak olay, olgu ve bilgileri daha netleştirmek adına öncelikle Bithynia Bölgesi'nin kısaca tarihi ve mimari betimli sikkeleri bilimsel anlamda incelemek yerinde olacaktır.

620

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

## 1. BITHYNIA BÖLGESİ'NİN TARİHİ

Coğrafi konumu nedeniyle, Asya ile Avrupa arasındaki geçiş yollarının kavşağında yer alan Bithynia Bölgesi, tarihin her döneminde önemli yerleşim yerlerini bünyesinde barındırmıştır. Tarih öncesi dönemlerden, Pers hâkimiyetine, kolonizasyon döneminden Helenistik Dönem'e ve daha sonra Roma ve Bizans Dönemlerine kadar Bithynia Bölgesi önemli tarihi olaylara şahitlik etmiştir. Bithynia Roma hakimiyetinden önce, Propontis (Marmara) denizinin ve Bosphoros'un (İstanbul Boğazı) doğu kıyılarını ve Pontus Euxenios'un (Karadeniz) batı kısmını kapsayan, Anadolu'nun kuzeybatısındaki bölgeyi kapsamaktaydı. MÖ 74'te Bithynia'nın vasiyet yoluyla Roma İmparatorluğuna eklenmesiyle birlikte Bithynia ve çevresi de Roma egemenliğine girmiş ve bölgenin esas sınırları belirlenmiştir (Kaya, 2005: 17). Roma'nın VI. Mithridates'i ortadan kaldırmasıyla birlikte MÖ 63'te bölgeye gönderilen General Pompeius burada yaptığı yeni düzenlemeler kapsamında Pontus'un batısı ile Bithynia Bölgesini birleştirilmiş ve "Provincia Bithynia et Pontus" adı altında yeni bir eyalet oluşturmuştur. Böylelikle antik dönemde Küçük Asya'nın kuzeydoğusunda küçük bir bölge olan Bithynia, Roma İmparatorluk Dönemi'nde, Roma'nın Anadolu'daki en büyük eyaletlerinden biri olmuştur. Eyaletin özellikle doğusunda sınırları sabit olmayan her imparatorla birlikte değişen kentleri belirleme konusunda sıkıntı yaşansa da bu makalede Bithynia ile ilintili Herakleia Pontika ve Tios kentlerine ait mimari betimli sikkeler de incelenmiştir. Strabon'a göre Herakleia Pontika ve Tios kentleri Bithynia ile ilintili Pontus kentlerinden biri idi (Strab. XII. 3). İmparator Traianus, imparatorluk eyaleti haline getirdiği Bithynia'da MS 111'de Plinius Caecilius Secundus'u (Genç Plinius) eyalet valisi olarak görevlendirmiştir. Proconsul Plinius görev yaptığı 2 yıl boyunca başta Prusa ve Nikaia olmak üzere eyaletin farklı kentlerindeki yerel yönetim sorunları ve bayındırlık problemleri ile yakından ilgilenmiştir (Plinius, Epistulae, X.41). Bu dönemde Vali Plinius mükemmel idareciliği ile bölgedeki kentlerde geniş imar faaliyetlerinde bulunmuş ve bölgenin ekonomik açıdan gelişmesini sağlamıştır. İmparator Hadrianus Bithynia'ya tekrar gelerek MS 120 yılında meydana gelen depremde yıkılan Nikaia ve Nikomedeia kentlerine yardımlarda bulunduğu bilinmektedir (Eus. 198.9). İmparatorluk döneminde bölgede gelişen tüm bu imar faaliyetleri ve imparatorların gezileri sikke darplarındaki mimari çeşitliliği oldukça etkilemiştir. MS 257-258 yıllarına gelindiğinde ise kuzeyden gelen

621

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Gothlar başta Nikaia ve Nikomedeia olmak üzere bir çok Bithynia kentini yağmalamıştır (Zos.1.73.2; Kaya, 2000: 145). Bu nedenle İS 3. yüzyıldan sonra Bithynia eyaletinde sur tahkimatları başlamış ve sikke arka yüzlerinde tapınak yapılarından çok sur betimlileri ve kent kapıları görülmeye başlanmıştır.

## 2. BİLİMSEL ANLAMDA MİMARİ BETİMLİ SİKKELER

İlksel örnekleri MÖ 4. yüzyıla kadar gitmesine rağmen Roma İmparatorluk Çağı'nda devletin askeri ve ekonomik anlamdaki gelişimine paralel olarak sayıca zirveye çıkan mimari betimli sikkeler, eyaletler ile merkez Roma arasındaki politik propagandaların öncüsü olmuş ve böylece antik çağ toplumları için bir iletişim aracı görevi de üstlenmiştir. Bu genel yaklaşımın yanı sıra mimari betimli sikkeler özellikle, kentsel, politik, dini, mitolojik, estetik ve kültürel olarak da anıtlara tanıklık eden bir bilgi potansiyeli olarak karşımıza çıkmaktadır (Filges, 2015: 2). Roma Çağı'nda bir yerleşimi kent yapan tüm mimari öğeler sikkelerin arka yüzlerinde kendilerine yer bulmuş ve bunlar o dönemlerdeki şehirlerin zenginliğini ve yapı aktivitelerini resmetmişlerdir (Trell, 1976: 7). Sikkeler üzerindeki mimari tasvirler hakkında üzerinde durulması gereken bir diğer konu da bu tasvirlerin uygulamasında kullanılan yöntemlerdir. Her biri farklı sanatsal zevklere ve değişken bakış açılarına sahip olan sikke ustaları darp ettikleri sikkelerde benzer yapıların farklı detaylarını farklı metotlarla vurgulamışlardır. Bu yöntemlerden en sık kullanılanı tapınak sütun sayılarının kısaltılmasıdır (Trell, 1976: 10). Bu yöntemin uygulandığı Ephesos kentindeki sikkelerde Diana Tapınağı, birkaç sikke üzerinde farklı sütun sayıları ile gösterilmiştir (Resim 2). İlk serideki tasvirde oktasylos tapınağın ön cephesinde duran kült heykeli, diğer seride orta sütunları kaldırılmış olan dört sütunlu bir öncephede durmaktadır. Görüldüğü üzere normalde ön cephesinde sekiz sütun barındıran Diana tapınağı, kült heykelinin sikke tasvirinde daha geniş yer edinmesi için farklı sütun sayıları ile birlikte gösterilmiştir. Bu konuda diğer bir nümizmatik kural da tasvire derinlik algısı kazandıran "arka yerine yukarıda" kuralıdır. Bu uygulamanın kullanıldığı tasvirlerde mimari yapının arka cephesi iç kısımda ya da yukarıda gösterilmekteydi. Bununla ilgili Sidon kentindeki bir Elagabalus serisinin arka yüzünde üç bölümden oluşan Astarte Tapınağı betimlenmektedir (Resim 3). Söz konusu tapınak burada esasen iki sütunun arkasında bulunmaktadır. Burada arka kısımda bulunan bölüm tapınağın üstünde gösterilmiştir. Bu durum



nüvizmatik bir yöntem olan “above instead of behind” yani “arka yerine yukarıda” olarak bilinmektedir (Trell, 1976: 11). Nüvizmatığın bu akılcı yöntemi sayesinde tapınak ve içindeki figüratif objeler sütunların üzerinde gösterilerek tasvire derinlik algısı kazandırılmıştır. Bithynia Bölgesine yer alan Roma kentlerindeki mimari betimli sikkelerin tasarımında da çoğunlukla bu kısaltma yöntemleri uygulanmıştır.

### **3. BITHYNIA KENT SİKKELERİ ÜZERİNDEKİ MİMARİ BETİMLER**

Konumuzun coğrafi sınırlarını teşkil eden Bithynia Bölgesi'nin tarihi ve mimari sikkeler hakkında verilen bu genel bilgilerin ardından, antik ve modern literatürden edinilen bilgilere göre bölge coğrafyasında sikkeler bastığı anlaşılan kentlere ait mimari sikkeler tipleri detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

#### **3.1. Kaisereia Germanika / Trilye-Kapanca**

Yakın zaman kadar yapılan araştırmalara bakıldığında lokasyonu tartışmalı kentlerden birisi olan Kaisereia Germanika kenti yazılı belgelere göre Bithynia sınırları içerisinde kurulmuştur (Doğancı, 2007: 146). Antik yazarlardan çok az bilgi alabildiğimiz kent hakkında, Yaşlı Plinius, Rhyndacus ile Apamea arasında bir yerde kurulmuş olduğunu yazmıştır (Plin. Nat. V 143). Ancak Ptolemaios da Kaisereia'yı iç kısımlardaki kentler arasında tanımlamıştır (Ptol. Geogr. V 1.14). Bu nedenle antik kaynaklara göre şehrin kesin lokasyonu tutarsız ve belirsizdir. Bu noktada Kaisereia Germanika için kentin lokasyonu hakkında önemli detaylar içeren liman tasvirli sikkeler oldukça önem taşımaktadır.

##### **3.1.1. Liman Tasvirleri**

Kaisereia Germanika sikkelerindeki liman betimli sikkeler kentin lokasyonu hakkında konuya açıklık getirmektedir. Bu düşünceler için önemli olan sikkeler Pescennius Niger ve Septimius Severus yönetiminde darbedilmiştir (Resim 4-5). Her iki liman tasvirli sikkeler üzerinde giriş kısmı iki dalgakıran ile çevrili olan dairesel veya omega şeklindeki liman yapısı kompleksinin kuş bakışı görünümü verilmiştir. Sikkeler tasvirlerindeki ortak detaylar arasında liman girişinin

karşısına inşa edilmiş bir deniz feneri ve üzerine Nike yerleştirilmiş bir sütun yer alıyor. Tasvirde limanın kenarında görülen distylos öncepheye sahip bir bina köşe sütunları ve kırma çatısıyla birlikte bir tapınak izlenimi vermektedir (Price, Trell, 1977: 40). Bazı araştırmacılara göre Pescennius Niger sikkesindeki tasvirde geminin yelkenleri indirilmiş olduğu için bir ticaret gemisi resmedilirken, Septimius Severus serisindeki tasvirde ise yelkenler kaldırılmış halde olduğu bir savaş gemisi temsil edilmek istenmiştir (Şahin vd., 2011: 220). Farklı tiplerdeki geminin tasvirleri liman yapısının hem askeri hem de sivil amaçlar için kullanıldığını düşündürmektedir. Söz konusu sikkeler Kaisereia Germanika'nın lokalizasyonunu kesin olarak deniz kenarında ya da iç kesimde olduğunu göstermese de, Marmara'daki bir limanla bağlantılı olabileceğine işaret etmektedir. Mudanya ilçesine bağlı Zeytinbağı Beldesi üzerindeki Kapanca bölgesinde yapılan araştırmalar bu konuya açıklık getirmektedir. Bölgenin Marmara Denizine uzanan bölümünde koruma duvarları kaba ve sertleşmiş bloklardan oluşmakla birlikte kıyıdağın itibaren yüzeye çıkıldığında düzgün kesilmiş taş blokları ve birçok keramik ve cam parçası görülmektedir (Resim 6). Kaisereia Germanika'nın liman havzasında bulunan büyük taş blokları burada yerleşim kalıntılarına göre yaklaşık 3 metre zemin altına olması beklenen kent surlarının başlangıcını oluşturduğunu düşündürmektedir (Şahin vd., 2011: 223). Yüzeyde görülen tüm bu yapı elementleri şüphesiz omega formundaki yapay bir limanın parçalarını teşkil etmektedir (Resim 7). Yüzeydeki tarihlenebilir buluntulara göre ise Kapanca Limanı'nın kullanımı Geç Roma Dönemine tekabül etmektedir (Şahin vd., 2011: 222). Sonuç olarak burada belirtilen tüm nümizmatik ve arkeolojik deliller Kaisereia Germanika kentinin limanı ve kentsel lokasyonu hakkında önemli ipuçları sağlamıştır. Bu alanda ileride gerçekleştirilecek olan çalışmalar genel yerleşim planına ilişkin ilk ipuçlarını edinmemizi sağlayabilecektir.

### 3.1.2. Amphitiyatro / Circus Tasvirleri

Kaisereia Germanika sikkelerinde bir diğer mimari konulu tip amphitiyatro tasvirleridir. Bununla ilgili Severus Alexander adına darbedilmiş sikkeler ön cephesi kalkanlarla süslenmiş içi seyirci dolu dairesel yapıyı canlandırmaktadır (Resim 8). Antik dünyanın bilinen en ünlü amphitiyatrosu Colloseum ile kıyaslandığında yapı son derece basitleştirilerek tasvir edilmiştir. Oturmuş oldukları için sadece bel izasına kadar görünen izleyiciler yapıya göre daha büyük boyutlu

yapılmışlardır. Giriş kapısı veya oturma kademeleri belirgin değildir. Yuvarlak binanın altında bulunan koni şeklindeki işaret Meta'dır<sup>1</sup>. Meta'nın yuvarlak yapı ile birlikte görülmesi Kaisereia Germanika'da amphitiyatronun yanı sıra bir circus yapısı bulunduğuna da işaret eder. Circuslar, içinde at ve araba yarışlarının yapıldığı bir tarafı yarım daire şeklinde olan ince ve uzun yapılardır (Er, 2006: 252). Meta'nın sahanın iç kısmına değil, sembolik olarak yapının alt boşluğuna yerleştirilmiştir. Bunun nedeni olasılıkla sikke yuvarlağının söz konusu yapının detaylı gösterilmesi için yetersiz kalmasıdır. İçerisinde çeşitli agonistik oyunların düzenlendiği yerleri gösteren betimlerin sikkelerde yer alması Kaisereia Germanika kentinde imparator adına düzenlenen onursal gösteriler ile ilişkili olmalıdır.

### **3.2. Kalkhedon / Kadıköy**

Kalkhedon kenti Byzantium'un karşısında bir Megara kolonisi olarak Bosphoros üzerinde kurulmuştur (Strab. XII.4.2). Kalkhedon toprakları bugünkü Kadıköy İlçesi sınırları içerisinde kalmaktadır (Resim 1). MÖ 74 yılında diğer Bithynia kentleri gibi yeni kurulan Bithynia-Pontus Eyaletine dâhil edilen kent, Klasik Çağ'dan MS 3. yüzyıla kadar sikke basmıştır (RG, 1908: 98). Kentin Roma İmparatorluk Çağı'na ait sikkeleri üzerinde genellikle Apollon betimi, tapınak, tripod, lir gibi çeşitli tasvirlerle yer verilmiştir (RG, 1908: 288-289). Ancak mimari betimli sikkelerde yalnızca Apollon'a adanan tapınak yapısı resmedilmiştir.

#### **3.2.1. Apollon Betimli Tapınak**

Apollon Tapınağı betimleri Kalkhedon kentinde İmparator Elagabalus Dönemi'nde darbedilen sikkelerin arka yüzünlerinde yer almaktadır (RG, 1908: 304, No.91). Elagabalus sikkesindeki tasvirde, iki krepisli bir podyum üzerinde yükselen tetrastylös tapınağın öncüphanesi resmedilmiştir (Resim 9). Üzerindeki yivlerin oldukça berlign olduğu görülen sütunlar bir kaide üzerine oturmakta ve başlıkları korint düzenindedir. Entablatürde üçgen formdaki alınlığın altında düz olarak devam eden arşitrav kült heykelinin üzerinde yarım daire bir

<sup>1</sup> Meta, Circuslarda yarış arabalarının dönüşünü belirleyen kısa sütunlar şeklindeki sınır işaretidir (Er, 2006:252).

kemer teşkil etmiştir. Apollon'a ait kült heykeli geniş bırakılan orta sütunlar arasında ayakta, sola dönük şekilde durmaktadır. Burada Apollon sol eline khlamysini dolamış, sağ elinde bir dalı sunağın üzerine tutarak bir şeyler boşaltır şekilde sunu yapmaktadır. C. Bosch, Apollon tapınımla ilgili olarak bu kültün Kalkhedon'a Nikomedeia'dan gelmiş olduğunu ve bunun nedeni ise Nikomedeia kentinin kurulduğu yerde daha önce bulunan Astakos kentinin bir dönem Kalkhedon'dan gelen sömürgecileri barındırmış olmasına bağlamaktadır (Bosch, 1935: 269).

626

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

### 3.3. Prusa Ad Olympum / Bursa

Antik Çağ'da Bithynia'nın önemli kentlerinden birisi olan Prusa kenti Mysia Olymposu'nun (Uludağ) kuzey yamaçlarında kurulduğundan Prusa ad Olympum olarak adlandırılmıştır (Strab. XII 4.3). MÖ 74'te IV. Nikomedes'in Krallığı Roma'ya bırakmasıyla Prusa ad Olympum kenti de Bithynia Eyaletine bağlanmıştır (Macro, 1980: 665). Prusa, Iulianus ve ailesi için sikke basan tek merkezdir (Sear, 1982: 197). Sikkeler de genellikle bu zaman dilimi içerisinde basılmıştır. Bu dönemde darbedilen sikkeler üzerinde mimari betim olarak genellikle tapınak ve thermae tasvirleri görülmektedir.

#### 3.3.1. Tapınak Betimleri

Prusa sikkelerindeki mimari tasvirlerde genellikle cephesi altı sütunlu yani hexastylos tapınaklar hâkimdir. İmparator Pertinax (MS 193) adına darbedilen bir seride hexastylos tapınak cephesine yer verilmiştir (Resim 10). Tasvirde üçgen alınlığın ortasına bir clipeus (yuvarlak kalkan) ve tepesine akroter yerleştirilmiştir. Tapınak iki krepisli (basamak) bir podyum üzerinde ve ion sütunları ile yükselmektedir. Bir Iulia Paula sikkesinde ise aynı tapınak modeli içerisinde bir kült figürü ile birlikte gösterilmiştir (Resim 11). Sikke tasvirinde cephesi altı sütunlu tapınağın iç kısmında oturur haldeki kült heykeli, sola dönük, sol elinde asa ve sağ elinde bir patera tutmaktadır. Atribülerinden anlaşıldığı kadarı ile kült heykeli Zeus'a ait olmalıdır. Alınlık kısmı silinmiş olduğundan dolayı pek seçilememektedir, ancak Requeil Général'deki açıklamasına göre orta sütunlar üzerinde bir kemerli geçiş olduğu anlaşılmaktadır (RG, 1912: 593, No.7). Sonuç olarak bu iki tapınak tasvirine genel olarak bakıldığında Prusa kentinde ion düzeninde cephesi altı sütunlu bir Zeus tapınağının varlığı kabul edilebilir bir görüştür.

### 3.3.2. Thermae Betimi

Sikke tasvirlerine göre tapınakların yanı sıra yine kentte var olduğu anlaşılan bir diğer mimari yapı kentin zengin su kaynaklarıyla ilgili olduğu düşünülen Thermae tasviridir. Iulia Mamea adına darbedilen bir bronz sikkenin arka yüzünde dört sütunlu bir giriş kapısı olan, kırık bir arşitrava sahip ve üçgen alınlık taşıyan bir yapı cephesi resmedilmiştir (Resim 12). Tasvirde karşılıklı uzanmış yatan iki kadın figürü binanın önüne yerleştirilmiştir. Bunların arasında ağızlarından sular akan, dışarıya doğru eğimli testiler bulunmaktadır. Tasvir tetrastylos tapınak cepheleri ile benzerlik gösterse de testileri, akarsuları ve kadın figürleri sebebiyle tamamen farklı bir özellik taşımaktadır. Imhoof-Blumer ve Christian Marek bunların pınarların başında duran nehir tanrıçalarını (Hypios) temsil ettiğini ve yapının MS 3. yüzyıl imparatorluk hamamı olabileceği üzerinde durmuştur (Imhoof-Blumer, 1924: 173-421; Marek, 2003: 80). Yapının lokasyonu hakkında Prusalı hatip ve yazar Dion Chrysostom (MS 40-120) ve Genç Plinius Traianus'a yazdığı mektuplar bizi aydınlatmaktadır. Dion Chrysostom yaşadığı dönemde Bursa'da eski yapı ve kutsal alanların yıkılarak sütunlu giriş kapıları ve su kemerleri gibi yeni yapılarla kentin donatıldığına değinirken (Dion Chrys. XXXVIII/36), Plinius mektuplarında Prusa'ya yeni bir hamamın inşasından bahsetmektedir (Plin. Epist. X 37). Yapının, Bursa'nın kuzeybatısında, ovoidan yaklaşık 100 metre daha yukarda olmak üzere günümüzde zengin termal kaynaklarının bulunduğu Çekirge semtinde olduğu tahmin edilmektedir.

### 3.4. Nikaia / İznik

Günümüz İznik sınırları içerisinde yer alan Nikaia kenti, Askanius (İznik) gölünün doğu ucunda Sangarius (Sakarya) ırmağının 25 km. batısında yer almaktadır (Resim 1). MÖ 66'da Roma senatosunun doğuda özel bir yetkiyle görevlendirdiği Pompeius'un MÖ 63'te Bithynia-Pontus Eyaletini kurmasıyla birlikte Nikaia kenti de bu yeni eyaletin kentlerinden biri olmuştur (Macro, 1980: 665; Doğancı, 2007: 71). Özellikle MS 2. ve 3. yüzyıllarda yaşanan Nikaia ve Nikomedeia kentleri arasındaki unvan mücadelesi Nikaia kentinde büyük ölçekli kamusal, dini, askeri ve siyasi içerikli birçok yapı inşa edilmesine zemin hazırlamış ve bu durum kent sikkelerinde mimari tiplerin yoğunluk kazanmasına sebep olmuştur. Kentin mimari dokusu

hakkında son derece önemli detaylar veren sikke tiplerinde en çok öne çıkanlar kenti çevreleyen sur betimleri olmuştur.

### 3.4.1. Kent Surlarını Gösteren Betimler

Bugün hala büyük bir kısmı ayakta olan Nikaia surları, kenti çevrelemekle birlikte gölden ve etrafındaki ovadan gelecek tehlikelere karşı kenti korumak üzere Helenistik Dönem’de inşa edilmişlerdir. Mevcut sur yapısı kentin ilk kurulduğu Helenistik Dönem’den olmadığı anlaşılmaktadır. Roma Dönemi’nde Flaviuslar hanedanlığından günümüze kadar varlığını sürdüren Nikaia surları yapılmıştır (Şahin, Mert, 2011: 175). Sikke tasvirlerine genel olarak bakıldığında Nikaia’yı çevreleyen surların kuş bakışı görünümü perspektif açıdan verilmiş olduğu görülmektedir (Resim 13). Betimlerde kenti oktagon şeklinde çevreleyen surların her biri büyük kuleler ile tahkim edilmiş olduğu görülmektedir. Kent surlarının dört kapısı olmasına rağmen tasvirde birbirine bakışumlu iki sur kapısı gösterilmiştir. Surlara ait diğer kapılar ise perspektif kurallara göre görülmemesi gereken kenarlarda yer almaktadır. Daha geniş açılı ile gösterilen ön kapı üç yarım daire kemer ile birlikte çevrilmiştir. Kapının her iki yanında büstlerin konulduğu nişler bulunmaktadır. Surların merkezindeki boşluk APIETΩN MEF lejandına ait harflerin yerleştirildiği alanı oluşturur (Weiser, 1983: 88-91). Bu dönem sur betimli tasvirlerin üzerinde bulunan “Magiston” ve “Ariston” sıfatları “En İyi ve En Büyük” anlamlarında kullanılmıştır (Donaldson, 1965: 323). Bu sıfatların sikke tasvirlerinde gösterilmesinin nedeni olasılıkla MS 258’deki Goth istilasından sonra Gallienus Dönemi’nde yeniden imar edilen surlar için imparator adına düzenlenen agon oyunlarıdır (Leschhorn, 1998: 49-196). Nikaia surları söz konusu sur betimli sikkelerin basıldığı dönemden çok önce inşa edildiği için tasvir edilen sur betimleri yeni bir inşa faaliyetini değil, Gallienus ve Claudius Gothicus dönemi aralığında gerçekleştirilen sur tahkimatlarına ve restorasyonlara işaret etmekte olduğu söylenebilir.

### 3.4.2. Çok Katlı Anıtsal Yapı Tasvirleri

Nikaia sikkelerindeki bir başka mimari konu çok katlı binaları temsil eden anıtsal yapılardır. Bununla ilgili İmparator Claudius ve eşi Messalina adına basılan bronz sikkelerin arka yüzlerinde iki katlı mimari yapı tasvirlerine yer verilmiştir (Resim 14). Sikke betimlerine göre yapı, yüksek bir stylobat üzerinde, dört sütunla birlikte

yükselmektedir. NEIKAIEΩN lejandı iki kat arasına veya alınlık kısmına yerleştirilmiştir. Alınlık kısımları ise bazen üçgen şeklinde, bazen de alışık olunmayan bir şekilde yarım daire formatındaki kemerle üç kısma ayrılmıştır. C. Bosch'a göre sikkedeki tasvirde binanın her iki yanında bayram oyunlarıyla ilişkili olarak toplam dört adet agonistik zafer tacı ya da ödül tacı olarak nitelendirilen objeler betimlenmiştir (Bosch, 1935: 233). Bu nedenle burada özellikle son örnekte görülen zafer taçlarının resmedilmesinden dolayı M. Anabolu tarafından bu yapı Gymnasion olarak tarif edilmiştir (Anabolu, 1952: 249). Oyunların ancak Gymnasion ve Stadion gibi halka açık binalarda yapılabildiği bilinmektedir. Ayrıca Strabon'un eserinde ve Genç Plinius'un mektuplarında geçen Nikaia'daki Gymnasion ifadeleri de akla bunu getirmektedir (Strab. XII. 4.7; Plin. Epist. X, 39-40). Fakat açıkça bir anıtsal yapı karakterine sahip olmasına rağmen yapının inşa nedeni hakkında kesin bir şey ileri sürmek şimdilik olanaksızdır.

İki katlı anıtsal yapıların yanı sıra bir Nikaia sikkesindeki Septimius Severus bronzunda alışık olunmayan bir tasvir daha karşımıza çıkmaktadır (Resim 15). Cephede dört sütunlu olarak görülen bu binanın alınlık kısmı karmaşık bir mimari kompozisyonla verilmiştir. Yapının üst katında herhangi bir sütun yoktur ancak sütun aralıklarına denk gelen kısımların üzerinde üç adet bölme şeklinde yerleştirilmiş pencere aralıkları bulunmaktadır. Öncephede sütunlar arasında kaide üzerinde üç heykel görünmektedir. Bu tip figürlerin agon oyunlarının galiplerini temsil ettiği düşünülmektedir. Bu tür oyunların galibine oyunu kazandığı kentte veya doğduğu şehirde bir heykel dikilir, bu heykellerin kaidesine ismi, kazandığı spor dalı ve zaferleri kazılırdı (Bosch, 1948:1vd.). Ayrıca sikkenin arka yüzünde yer alan CEOYHPEIA lejandı merasim oyunları ile ilgili olduğunu gösterir (Erol, Özdzibay, 2011: 323, Lev.28: S.31). Ancak yapının açıkça Claudius serilerindeki gibi çift katlı olup olmadığı anlayamamıştır. Bu tasvirdeki yapı eğer tek katlı bir tapınak ise olasılıkla Nikaia sikkelerindeki Severuslar hanedanlığı döneminde yoğunlaşan tetrastylos tapınak tasvirleri ile aynı yapıyı temsil ediyor olmalıdır (Resim 16). Bu nedenle bu tapınak betimlerinin MS 2. yüzyılda Nikaia'da düzenlenen Severia oyunları adına inşa edilmiş imparator tapınağını temsil ettiği şeklinde yapılan yorumlar (Bosch, 1935: 119) akla yatkın görünmektedir.

### 3.4.3. Tapınak Betimleri

Nikaia kentine ait sikkelerin arka yüzlerinde mimari çeşitliliğin en fazla olduğu yapı türü tapınaklardır. Bu tapınakların mimari tasvirlerin ikonografisine göre Dionysos, Asklepios ve Tykhe (Fortuna) olmak üzere üç farklı tanrı ve tanrıçaya adanmış olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan tapınak lokasyonu hakkında yorum yapılabilen tasvirler Dionysos ve Asklepios'a aittir. Antik yazarlar ve yazıtlar tarafından kentin efsanevi kurucusu ve baş tanrısı olarak bahsedilen<sup>2</sup> Dionysos'a adanan tapınak tasvirleri M. Aurelius ve Lucius Versus sikkelerinde görülmektedir (Resim 17). Her iki sikke betiminde de cepheden resmedilen tetrastylos tapınağın içerisinde bir kült heykeli görülür. Figür, ayakta ve sola doğru durmakta, sol elinde thyrsos ve sağ elinde kantharos tutmaktadır. Tapınağın üçgen alınlığında Dionysos'un kutsal hayvanlarından yılanlarla bezenmiştir. Buradaki yılan yeniden doğuşu ve bilgeliği temsil etmektedir (Boyana, 2016: 48). Atribüleri ve duruş özelliğinden dolayı kült heykelinin Dionysos'a ait olduğu ve tapınağında ona adanmış olduğu söylenebilir.

Dionysos'u tasvir eden sikkelerden tapınağın mimarisi hakkında bilgi edinmemize rağmen yapının lokasyonu hakkında herhangi bir veri bulanmamaktadır. Ancak Nikaia kentinin çağdaşı benzer hippodomik kent planlarına sahip antik şehirlerle karşılaştırılması tapınağın konumuyla ilgili olarak bize ipuçları sunabilecektir. Nikaia kent planına benzer şekilde Colonia Claudia Ara Agrippinensium (Köln) gibi Hippodamik plana sahip kentler forum ve praetorium gibi önemli kamu yapılarının yer aldığı birbirini dik kesen iki ana caddeye sahiptir (Avcı, 2005: 90). Bu benzer plan yapısı Nikaia kentinde de karşımıza çıkmaktadır. Buna göre Nikaia'daki Roma Dönemi kent merkezindeki bu tip forum ve gymnasyon gibi kentin önemli sivil yapılarının yer aldığı aksta kentin kurucu ve baş tanrısı Dionysos için bir tapınak olduğu düşünülebilir (Şahin, Mert, 2011: 176). İznik'te tarihsel süreç içerisinde Hristiyanlık Dönemi'nde inşa edilen birçok dini yapının eski tapınakların temelleri üzerine kurulduğu düşünülmektedir (Şahin, Mert, 2011: 174). Bu konuda Semavi Eyice'nin Aya Sofya Kilisesi'nin altında bir tapınağın varlığından

<sup>2</sup> Güçlü 2007: 48, "29 İmparator Hadrianus için Atıf Yazıt 123"; (Ed.) S. Şahin, I.V. Nikaia nr. 29.



bahsettiği görüşü de (Eyice, 2005: 331) dikkate alınrsa muhtelif tapınağın lokasyonu olasılıkla bu kilisenin temellerindedir (Resim 18).

Nikaia'da tapınım gören ve adına inşa edildiği düşünülen bir başka kült ise Apollun'un oğlu sağlık ve şifa tanrısı Asklepios'tur. Nikaia kentinde epigrafik belgelerle de kültürünün varlığı kanıtlanan Asklepios sikke tasvirlerinde genellikle atribüleri olan yılan ve asası ile temsil edilmiştir (Boyana, 1997: 223). Sikke tasvirinde tetrastylos tapınağın öncephesinde, geniş bırakılan orta sütunlar arasında bir kült figürü bulunmaktadır (Resim 19). Figür ayakta ve sola dönük, sağ elinde bir yılanın dolandığı asa tutmaktadır. Üçgen alınlık iki yılan ile süslenmiş ve köşelerinde akroterler belirtilmiştir. Tapınağın çevresindeki CΩ-THP (Kurtarıcı) lejandı ve yılan betimleri, yapının Asklepios tapınağı olduğuna işaret etmektedir (Bosch, 1935: 128). Bu noktada özellikle Pers savaşlarında orduda vuku bulan veba salgını sebebiyle özellikle M. Aurelius sikkelerinde iyileştirici bir tanrı olarak Asklepios kültü tasvirlerine işlenmiş olmalıdır (Erol, Özdzibay, 2011: 151). Bu nedenle M. Aurelius onun kurtarıcı bir tanrı olduğuna hükmetmiş ve kent halkının katkıları ile onun adına bir tapınak inşa ettirmiş olmalıdır. Yapının lokasyonu hakkında ise henüz kesin birşey söylemek şimdilik olanaksız olsa da bu muhtelif yapının bugün İznik'te yer alan Koimesis Kilisesi'nin yaklaşık 50 metre doğusunda bulunan Böcek Ayazması ile ilintili olduğu düşünülmektedir. Ayazma yapılarının Hristiyanlık Dönemi'nde kutsal su veya şifa verici bir merkez olarak kullanıldığı ve her birinin mutlaka bir dini yapı ile ilişkili olduğu bilinmektedir (İhtiyar, 2020: 611). Bu durum tanrıça Asklepios kültü ile bağlantılı olarak antik dönemde de burasının sağlık merkezi olarak Asklepiyon'un bir bölümünü oluşturduğunu akla getirmektedir (Resim 18).

Nikaia'da sikke betimlerine göre tanrıça Tykhe gibi kent kavramını tanrı olarak kişiselleştiren kültlere ait tapınaklar da bulunmaktadır. Tykhe, genellikle her yerde rastlanan ve karakteristik özelliklerine göre talih yönlendiricisi, kent tanrıçası veya talih tanrıçası olarak tanımlanmaktadır (Bosch, 1935: 156). Roma Dönemi'ndeki ismi ise Fortuna'dır (Boyana, 1997: 82). Tykhe, atribülerinden bereket boynuzu (Cornucopia), kalathos ya da devletlerin kaderini yönlendiren tanrıça olarak bir gemi dümeni ile görünmektedir (Matheson, 1994: 20-22). Nikaia'da söz konusunu tanrıça mimari sikkelerde genellikle oktastylos tapınak içerisinde gösterilmiştir. Tykhe tapınağının en çok resmedildiği dönem İmparator Caracalla zamanıdır. Caracalla'nın 212

yılında doğu eyaletlerine yaptığı ziyareti anısına Nikaia kenti için tanrıça Tykhe adına bir tapınak yaptırılmasına yardımcı bulunduğu bilinmektedir (Şahin, 2009: 16). Bu Caracalla sikkelerinden birinde hexastylos tapınak sol profilden perspektif açıyla verilmiştir (Resim 20). Tapınağın uzun tarafında yedi sütun sayılabilmektedir. Alınlıkta iki boynuz arasında üst üste iki clipeus yer alır. Orta sütunlar arasında ayakta sola dönmüş şekilde betimlenen kült heykeli başında taşıdığı kalathos ve sol elinde sceptre tutmaktadır. Tykhe sağ elinde ise bir Nike tutmakta ve bunu önündeki sunağa doğru uzatmaktadır. Burada açıkça bir libasyon sahnesi resmedilmiştir. Söz konusu tanrıçaya ait tapınak bir Salolina sikkesinde ise bu kez cepheden resmedilmiştir (Resim 21). Salonina sikkesinde Tykhe'nin celladaki duruş vaziyeti benzerdir; sola bakar şekilde ayakta betimlenen Tykhe elinde dümen ve bereket boynuzu tutmaktadır. Sonuç olarak sikke tasvirlerine göre tanrıça Tykhe'nin Gallienus'un eşi Salonina serisine göre tanrıçanın MS 3. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar kentte tapınım gördüğü anlaşılmaktadır. Tasvirlerde temsil edilen tanrıça Tykhe, Nikaia kentinin kişisel bir şekli yani personifikasyonu olduğu da kabul edilebilir.

### 3.5. Nikomedeia / Kocaeli

Bithynia Bölgesi'nin başkenti olan Nikomedeia kenti, Bithynia Krallarından I. Nikomedes tarafından Propontis'in kuzeydoğu ucunda "Sinus Astacenus" denilen bir yerde kurulmuştur (Strab. XII 4.2). I. Nikomedes, Zipoetum kenti yerine burasını başkent ilan etmiş ve şehre kendi adına ithafen Nikomedeia adını vermiştir (Mem. Frag. 20). Romalı asker ve devlet adamı olan Pompeius Magnus'un bölgedeki düzenlemelerinden sonra Bithynia Eyaleti'nin başkenti olarak Nikomedeia kenti Bithynia Koinonu'nun (Bithynia Birliği) merkezi olmuştur. Bu başkentlik süreci ile Nikomedeia şehir mimarisi anlamında daha çok gelişme göstermiş ve yapılan bu kamusal ve dini yapılar sikke arka yüzlerinde sıkça gösterilmiştir. Nikomedeia sikkelerinde en çok dikkat çeken mimari tipler kent planı hakkında oldukça fikir verici durumda olan imparatorlara adanmış tapınakları gösteren neokorosluk sikkeleridir.

#### 3.5.1. İmparatorluk Tapınağı Betimleri

İmparatorluk tapınaklarını gösteren sikkeler genellikle "Neokoros" ünvanıyla onurlandırılan kent sikkelerinde bulunmaktadır. Neokoros,

“Tapınak Muhafızlığı” anlamına gelmekle birlikte Küçük Asya’da İÖ 1. yüzyılda Augustus’tan sonra yayılan imparatorluk kültürüyle alakalı olarak imparator tapınağına sahip kentlere ünvan olarak verilmekteydi (Merkelbach, 1978: 287). C. Marek’e göre Bithynia’daki en eski arkeolojik veriler MÖ 29’da Augustus’un onuruna bir kült başlattıklarını vurgulamaktadır (Marek, 2009: 40). Bu kapsamda Augustus tarafından Nikomedeia’ya tapınak inşa etme hakkı verilerek kente Neokoros statüsü verilmiştir (Dion Cass. LI 20,7-8). Sonrasında Nikomedeia kenti imparatorluk çağı boyunca üç kez Neokorosluk ünvanı ile onurlandırılmıştır (Arslan, 1996: 107). Kentin genel planı hakkında fikir sahibi olabileceğimiz seriler de söz konusu neokorosluk sikkeleri üzerinde teşhir edilmişlerdir. Resim 22’deki plan şeması üzerine yerleştirilen sikkeler bu konuya açıklık getirecek arka yüz betimlerini teşkil etmektedir. Geta adına darbedilen bronz seride ortada Demeter’in heykelini taşıyan bir sütun ve her iki yanında hexastylos karşılıklı olarak köşeleme yerleştirilmiştir (RG, 1910: 550, No.263 Pl.XCV/10). Burada yer alan Demeter sütunu olasılıkla Nikomedeia formunun bir parçasını oluşturmaktaydı. Nikomedeia’daki Neokorosluk sikkelerinin bir başka teması imparator tapınaklarıyla birlikte gösterilen liman betimleridir. Septimius Severus sikkesindeki tasvirde; altta kürekçileriyle birlikte bir tekne resmedilmiştir. Üstte ise iki oktastylos tapınak aynı hat üzerinde, uzaklık algısı oluşturmak amacıyla küçültülerek betimlenmiştir (RG, 1910: 537 No.165). Burada limanın kendisi gösterilmese de neokor tapınaklarının limana yakın bir mevkide olduğu anlaşılmaktadır (Donaldson, 1965: 137; Güney, 2013: 1473). Bahsi geçen ikinci neokorosluk sikkelerinden anlaşıldığı üzere tasvirlerde imparator tapınakları ile birlikte kentin ana tanrıçası Demeter kültü yüceltilmiş, fakat Nikomedeia forumu ile ilgili doğrudan bağlantı kurulabilecek bir başka ayrıntıya yer verilmemiştir. Ancak MS 2. yüzyılda basılan üçüncü neokorosluk sikkelerinde tasvir edilen imparatorluk tapınakları bu görüşün dışındadır. Zira kentin üçüncü kez neokorosluk ünvanıyla onurlandırıldığı Elagabalus Dönemi’nde darbedilen TPICNEΩKOPΩN lejantlı sikkeler esasen Nikomedeia formunun asıl durmuna da işaret etmekteydi. Bu sikkelerin arka yüzlerinde üç tapınak figürüne de aynı anda yer verilmiştir. Karşılıklı duran imparator tapınakları perspektif olarak gösterilirken Demeter tapınağı bu ikisi arasında cepheden tasvir edilmiştir (SNG, 1957: Taf.26/859). Orta kısımda bir yılanın sarıldığı yuvarlak sunak ve bunun her iki

633

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

yanında imparator tapınakları yer almaktadır. Sunaktaki yılan, olasılıkla kentteki Asklepius kültüyle ilişkilidir (Ruge, 1936: 485).

Antiochialı antik yazar Libanius, tapınakların bulunduğu forumun kıyı kenarında olmayıp kentin yamacına kurulduğundan ve Nikomedeia limanı ile forum arasında sütunlu bir caddenin bulunduğundan bahsetmiştir (Libanius, *Orationes* LXI 7). C. Bosch ise Libanius'un aktardığı bilgileri destekler nitelikte veriler sunmuş ve Nikomedeia'da tapınakların ve diğer kamusal binaların bulunduğu forum ile liman arasındaki bağlantının bir sütunlu cadde ile sağlandığını belirtmiştir (Bosch, 1937: 31). Bununla ilgili olarak, özellikle Geta ve Elagabalus döneminlerinde basılan sikke betimlerinden yola çıkarak Nikomedeia forumunun olası bir planını çizmiştir. Plana göre Nikomedeia'da tapınakların ve diğer kamusal binaların bulunduğu forum ile liman arasındaki bağlantı, bir sütunlu cadde ile sağlanmaktadır. Ayrıca üzerinde Demeter heykeli ile süslenmiş anıtsal sütunun bulunduğu forum burada şehrin merkezinde bulunmakta ve bunun her iki yanında imparator tapınakları yer almaktadır (Bosch, 1935: 249). Sonradan imparator tapınağına dönüştürülen Demeter Tapınağı ise merkezdedir. Ancak sonuç olarak söz konusu sikke tasvirlerinden yola çıkılarak hazırlanan bu planda liman ile forum arasında plansal bir ilişkiden bahsedilebilse de iki yapı arasındaki unsuru birbirine bağlayan arkeolojik veriler henüz keşfedilemediği için sütunlu caddenin varlığı henüz tespit edilebilmiş değildir.

634

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

### 3.6. Prusias ad Hypium / Konuralp

Prusias ad Hypium günümüzde Düzce İli, Konuralp İlçesi mevkiindedir (Resim 1). İlk olarak Kieros olarak bilinen kent, Hypios (Melen) Çayı üzerinde kurulduğu düşünülmektedir (Karakuş, 2017: 31). Kentin ilk kuruluşu hakkında bilgi edinilebilen en önemli kaynaklardan birisi olan Memnon'a göre, ilk olarak Bithynia Kralı Zipoetes tarafından ele geçirilmiş, ancak MÖ 280 yılında I. Nikomedes bu kenti I. Antiochos ile yaptığı savaşta kendisini destekleyen Herakleia'ya bırakmıştır (Mem. X 2; IX 4). Sonrasında I. Prusias (MÖ 283-183) tarafından şehir tekrar ele geçirilmiş ve eskisine göre burasını daha bayındır hale getirerek şehri kendi adıyla (Prusias ad Hypium) yeniden kurmuştur (Umar, 2004: 119). Kente ait sikkeler en erken İmparator Vespasianus Dönemi'nden başlar ve Gallienus Dönemine kadar devam eder. Bu sikkelerde kentin adı ΠΙΡΟΥΣΙΕΩΝ ΠΙΡΟΣ

ΥΠΙΩΙ (Prusias Pros Hypios) olarak yazılmıştır (RG, 1912: 603-604). Roma Dönemi'nde mimari anlamda yeniden biçimlendirilen kentte sivil ve askeri birçok yapı bulunmaktadır. Bunlardan tapınaklar ve sur kapıları sikke betimlerine de yansımıştır.

### **3.6.1. Tapınak Betimi**

Prusias ad Hypium kentinde kalıntıları günümüze kadar gelebilen bir tapınak yapısı bulunmamasına karşın bu kentte birden fazla tapınağın olduğu düşünülmektedir (Zeyrek, Çelik, 2005: 40). Bu tapınaklardan biri Antoninus Pius (MS 138-161) adına darbedilen bir bronz sikkede resmedilmiştir. Söz konusu sikkenin arka yüzünde dört sütunlu bir tapınak önceliği tasvir edilmiştir (Resim 23). Tapınak tasvirinde geniş bırakılan iç sütunlar arasında bir kült heykeli; oturur vaziyette ve sağa dönük şekilde, sol elinde sceptre, sağ elinde patera tutuyor. M. Jessop Price, Prusias ad Hypios'un kontrmarklarını incelediği makalesinde, ΚΑΠΕΤΩΛΙΟΝ ΣΕΒΑΣΤΟΝ lejantlı bu sikkenin kentin baş tanrısı olan Zeus ile bağlantılı olduğunu ileri sürmüştür (Price, 1967: 37-39). Kült heykelinin duruş özellikleri ve Price'nin yaptığı yorum dikkate alınır ise tapınak içerisindeki bu figürün Zeus'a ait olduğu kuvvetle muhtemeldir.

### **3.6.2. Kent Kapısı Betimleri**

Prusias ad Hypium kentinin güneyindeki dağın eteklerinde Bithynia Krallığı Dönemi'nden kalma sur kalıntıları olduğu bilinmektedir. Kamil Doğançcı'ya göre kentte MS 3. yüzyıla tarihlenen bazı yazıtlar Goth saldırılarına karşı kent surlarının güçlendirildiğine dikkat çekmektedir (Doğançcı, 2007: 142). Gallienus Dönemi darbedilen bir sikkenin arka yüzünde görülen şehir surlarına ait çift kuleli kapılar buna işaret ediyor olmalıdır (Resim 24-25). Tasvirde sur yapısının içine doğru açılmış olan esas ana giriş kapısı ortaya yerleştirilmiştir. Her iki yanda koni şeklindeki çatı formuna sahip burçlar ve altında bunlara ait kapılar görülmektedir. Kapıların her üçü de yarım daire bir kemerle sonlandırılmıştır. Sikkede tasviri görülen kapının kent surlarına ait hangi kapı olduğu bilinmemektedir. Ancak Gallienus Dönemine tarihlenen bu yapının tıpkı Nikaia surlarında olduğu gibi imparatorluğun MS 3. yüzyılda Goth istilalarından sonra yapılan sur tahkimatlarına işaret ettiği düşünülebilir.

### 3.7. Herakleia Pontika / Zonguldak-Ereğli

Antik Çağda Bithynia Bölgesi'nin kuzeydoğusunda yer alan Herakleia Pontika kenti, antik yazarlar tarafından Megaralılar ve Boiotialılar tarafından MÖ 6. yüzyılda kolonize edildiği söylenmektedir (Plin. Nat. VI.4; Strab. XII. 3.4). Lokasyonu günümüzdeki Karadeniz Ereğlisi olan kent, adını Karadeniz'deki Herakles'in kenti anlamına gelen Herakleia Pontika'dan almaktadır. MÖ 4. yüzyılda kurduğu tiranlığa dayalı, güçlü idari yapısıyla kent, Roma Dönemine kadar bölgenin en önemli siyasi otoritelerinden biri konumuna ulaşmıştır (Öztürk, 2013a: 507). MÖ 1. yüzyıldan sonra Roma hâkimiyetine giren Herakleia Pontika kenti, MÖ 64 yılında General Pompeius tarafından oluşturulan Bithynia et Pontus Eyaletine dâhil edilmiştir (Strab. XII 3.6). Herakleia'nın Roma egemenliğine girmesiyle Romalı kolonistler bölgeye gelmiş, imar faaliyetleri başlatılmış ve şehre yeni mimari yapılar kazandırılmıştır. Bu durum kent adına darbedilen sikkelere de yansımış ve bu kapsamda sikkelerde fener kulesi ve tiyatro gibi mimari tipler yer almıştır.

#### 3.7.1. Fener Kulesi Betimleri

İmparator Geta ve Gallienus adına darbedilen sikkelerin arka yüzlerinde çok katlı ışıklandırma kuleleri görülmektedir (Resim 26). Geta serisinde; tepesinde bir ateş yanan altı katlı fener kulesi bulunmaktadır (Resim 26a). Kuleye ait katların üzerinde bloklara işaret eden yatay ve dikey çizgiler yer almaktadır. Gallienus serisinde ise üç katlı kule biçimindeki yapı, hacim ve boy olarak daha yüksekçe tasarlanmıştır (Resim 26b). İkinci ve üçüncü kata göre daha geniş olan alt katta yarım daire kemerli bir giriş kapısı bulunmaktadır. Genel olarak bakıldığında epigrafik ve nümizmatik kaynaklar, sikke tasvirlerinde gösterilen kule hakkında tamamlayıcı bir bilgi vermezler. Ancak Herakleia'nın Roma İmparatorluğu Dönemi'nde önemli bir limana sahip olması dikkate alındığında bu kentte böyle bir yapının mevcudiyeti kabul edilebilir bir görüştür.

#### 3.7.2. Tiyatro Betimi

Herakleia Pontika sikkelerinde tasvir edilen diğer bir mimari yapı tiyatro veya stadion diyebileceğimiz yapılardır. Bununla ilgili

İmparator III. Gordianus zamanında basılmış olan seriler, içi seyirciyle dolu bu yapıyı temsil etmektedirler (Resim 27). Sikke önyüzünde kentin baştanrısı olarak kabul edilen Herakles'in diademli ve sakallı büstü görülmektedir. Omzunda ise sikke tasvirlerinde sıkça görülen atribülerinden bir gürz taşımaktadır. Arka yüzde yer alan tiyatro tasvirinde ise; bina dış cephesinden görülür bir şekilde tasarlanmıştır. Donaldson, orta kısımda herhangi bir spina yapısı bulunmadığı için bunun bir Roma circusundan ziyade stadium ya da tiyatro olabileceği üzerinde durmaktadır (Donaldson, 1965: 283). Sağ tarafta tiyatro binasının kapısı görülmektedir. Yuvarlak biçimli orkestranın içine doğru açılan ve ilerleyen tapınak şeklindeki bina olasılıkla skene vazifesi görmektedir. Skene ve orkestra binasının önünde, karşılıklı duran iki çıplak figür bulunmaktadır. Sol tarafta ayakta duran figür, sağ elini başının üzerine doğru kaldırarak diğer figürü selamlamakta ve elinde yaya benzer bir obje tutmaktadır. Sağ taraftaki figür ise oturur halde ve sağ elinde olasılıkla bir nesne tutmaktadır. Recueil Général'de oturur vaziyetteki figürün Dionysos veya Herakles olabileceği ve elinde tuttuğu nesnenin de kantharos olabileceği yönünde açıklama yapılmıştır (RG, 1908: 357, No. 76). Yunan dünyasında kültü oldukça yaygın olan Herakles adına bu kentte dâhil pek çok agon düzenlendiğini (Erol, Özdzibay, 2011: 246) gözönüne alırsak figürün Herakles olduğu akla yatkın görünmektedir. Ancak bu iki figürün kimliklerinin mutlak olarak teşhis edilemese de bu tip agonistik tasvirlerin Herakles onuruna düzenlenen oyunlara işaret ettiği düşünülebilir.

### **3.8. Bithynion-Claudiopolis / Eskişehir**

Eyaletin doğusundaki Bithynion kenti bugünkü Bolu ili Eskişehir mevkiinde yer almaktadır (Resim 1). D. Magie kent hakkında "Hypius nehrinin doğu havzasını oluşturan dağ sırası boyunca uzanıldığını ve Pontus'a giden ana yol üzerinde olduğunu söylemektedir (Magie, 1950: 307). Strabon'un kendi eserinde verdiği bilgiler de Magia'nin kent hakkında söylediklerini teyit etmektedir (Strab. XII. 4.7). Adını Bithynia Krallığı'ndan alan bu kent, I. Nikomedes tarafından kurulmuştur (Jones, 1937: 151). Roma Çağı'nda İmparator Claudius tarafından kentin ismi Claudopolis olarak değiştirilmiştir (Haris-Ryde 1980: 880). Bithynion kentinde Roma Dönemi'nde darbedilen sikkelerde mimari tasvir olarak oktastilos tapınaklar hâkimdir.

### 3.8.1. Tapınak Betimleri

Cephesi sekiz sütunlu tapınak tasviri ilk olarak Hadrianus tarafından, gözdesi Antinous adına darbedilen bir sikkede görülmektedir (Resim 28). İmparator Hadrianus, gözdesi Antinous'un doğum yeri olması nedeniyle kente heykelini diktirmiş, sikkelerinde ona da yer vermiştir. Önyüzde ANTINOOC HP[ΩN], arka yüzde BIΘYNIΕΩN AΔPIANΩN lejandı Antinous'un portresini çevrelerken, arka yüzde ise oktastylos tapınak cephesine yer verilmiştir (RG, 1908: Pl. XLI/209). Antinous'a ait portrelerin sikkelerde görülmesi onun tanrı yerine konulduğunun nümizmatik kanıtlarından biridir (Boyana, 1997: 339) Septimius Severus serilerine göre ise oktastylos tapınak cephesinin üç krepisli bir stylobat üzerinde ion sütunları ile birlikte yükseldiği anlaşılmaktadır (Resim 29). Oktastylos tapınak tasvirlerinin niteliği hakkında fikir oluşturacak sikkeler ise Alexander Severus adına darbedilmişlerdir (Resim 30). Sikke tasvirindeki tapınağın iç kısmında; ayakta bir erkek figürü sağ elinde mızrak, sol elinde hançer tuttuğu görülmektedir. Başında ise tacı bulunmaktadır. Figür olasılıkla bir İmparator'a aittir. Bu figürün hangi imparatora ait olduğu tartışma konusudur. Bu konuda Bithynion kentinin İmparator Hadrianus zamanında Antinous nedeniyle büyük bir üne sahip olduğu ve bu nedenle "Hadriane" unvanı aldığı gözönüne alınmalıdır (Haris-Ryde, 1980: 895). Aynı zamanda Bithynion kentinde Antinous'un İmparator Hadrianus tarafından kurulan bir tapınağı ve kültü olduğu düşünülmektedir (Price, 2004: 433). Bu nedenle sikke arka yüzlerinde tasvir edilen tapınak içindeki kült heykelinin AΔPIANΩN lejandı da göz önüne alındığında İmparator Hadrian'a ait olduğu kuvvetle muhtemeldir. Sikkeler, tapınağın içinde mızrağıyla duran bir imparatoru gösterdiğine göre bu tasvirler olasılıkla Bithynion kentindeki bir imparator tapınağının varlığını göstermektedir (Price, 2004: 433).

### 3.9. Iuliopolis / Nallıhan

Iuliopolis kenti Bithynia'nın iç kısmında, eyaletin güney sınırında Nikaia'ya giden önemli bir yolun üzerinde kurulmuştur (Haris-Ryde, 1980: 877). Kent lokasyonu, bugünkü Ankara ili Beypazarı yakınlarındaki Nallıhan'ın güney kesimindedir (Wilson, 1961: 139). Aynı zamanda güney kısmında Bithynia Eyaleti'nin Galatia ile olan sınırını belirlemektedir (Resim 1). Kentin doğudaki sınırı tartışmalı olmakla birlikte Hierus (Aladağ Çayı) ile sınırlandırıldığı



düşünülmektedir ki, Yaşlı Plinius'a göre burası aynı zamanda Bithynia topraklarının doğudaki en son sınırı idi (Plin. Nat. V 149). Genç Plinius, Iuliopolis'i Bithynia kentleri arasında göstermiştir (Plin. Epist. X 78). Iuliopolis kenti, İmparatorluğun ilk yıllarında Augustus'un ölümünden sonra Bithynia Eyaletine katılmıştır (RG, 1908: 384). Iuliopolis kenti, Roma İmparatorluk Çağı'nda, İmparator Vespasianus'tan Gallienus'a kadar olan dönemde bronz sikkeler basmıştır. Kentin adı sikkeler üzerinde IOYΛIOΠIOAE I TΩN ve IOY ΛIOΠIOΛIC olarak geçmektedir (RG, 1908: 385-393). Ancak basılan sikkelerde yer alan arka yüz tasvirlerinde herhangi bir imparator tapınağı resmedilmemiştir. Bunun yerine şehir tanrıçası Tykhe (Fortuna) betimli öncephesi tetrastilos tapınak tasvirleri tercih edilmiştir.

### **3.9.1. Tapınak Betimi**

Iuliopolis sikkelerine ait tek mimari tasvir İmparator Geta adına darbedilmiş bir bronzda görülmektedir (Resim 31). IOVLIO-POLEIT-ΩN lejantlı sikkenin arka yüzünde iki basamaklı bir podyum üzerinde cephesi dört sütunlu bir tapınak tasviri yer almaktadır. Tapınak alınlığı bir halka ile süslenmiştir. Genişçe bırakılan orta sütun aralığında tapınağa ait kült heykeli bulunmaktadır. Başında sur çelengi taşıyan giyimli tanrıça sol elinde bereket boynuzu ve sağ elinde başak demeti tutmaktadır. Taşıdığı atribülerinden dolayı kült heykelinin tanrıça Tykhe'ye ait olduğu anlaşılmaktadır. Tapınak ile ilgili henüz arkeolojik bir veri bulunmadığından yapının konumu hakkında herhangi bir yorum yapılamamaktadır.

### **3.10. Tios / Filyos (Hisarönü)**

Günümüzde Zonguldak iline bağlı Filyos/Hisarönü'ne konuşlandırılan Tios/Tieon antik kenti (Resim 1), MÖ 7. yüzyılda Tios adlı bir rahibin öncülüğünde Miletoslular tarafından kurulmuş bir koloni şehridir (Marek, 1993: 16; Öztürk, 2008: 64). İskender'in generallerinden Lysimachos'un ölümünün ardından MÖ 3. yüzyılda Zipoetes tarafından Bithynia Krallığı'na ilhâk edilen Tios kenti, (Mem. Hist. XVI, 35) MÖ 64 yılında Pompeius Magnus yapmış olduğu idâri düzenleme ile Pontus et Bithynia Eyaleti'ne dâhil etmiştir (Strab.XII.3.6). Tios kenti Roma Dönemi'nde İmparator Domitianus'dan Gallienus'a kadar sikke darbetmiştir (Öztürk 2013b: 488). Şehrin adı sikkeler üzerinde TIAON veya TIAOΣ olarak

görülmektedir (RG, 1912: 615). Tios kentinde görülebilen yapılar arasında Roma ve Bizans Dönemi'ne ait, Bizans kilisesi ve Antik limana ait kalıntıların yanı sıra bir Roma Tapınağı bulunmaktadır (Yıldırım, 2017: 207). Kentte süren arkeolojik kazı çalışmaları sonucu keşfedilen söz konusu Roma Tapınağı'na ışık tutacak mimari betimli sikke serileri mevcuttur.

### 3.10.1. Tapınak Betimi

Tios'taki Roma tapınağına ışık tutacak en önemli nümizmatik delil bir Severus Alexander bronz sikkesinde yer almaktadır (Resim 32). Bu sikkenin arka yüzünde kült heykeli ile birlikte öncephesi iki sütunlu bir tapınak tasvir edilmiştir. Ortada yer alan kült heykeline yer açmak için köşe sütunları hariç cephedeki bütün sütunlar kaldırılmıştır. Entablaturde alınlık belirtilmemiş, alt kenarın kaldırılması suretiyle alınlık boşluğunun cellaya ilâvesi tercih edilmiştir. Kült heykeli giyimli ve cepheden, ayakta, başı sola dönüktür. Sol elinde asa ve sağ elinde bir patera tutmaktadır. Solda ayaklarının yanında ise kanatları ile birlikte görülen bir kartal figürü durmaktadır. Kült heykelinin duruş özellikleri ve kullandığı atribüleri dikkate alındığında bunun bir Zeus heykeli olduğu anlaşılmaktadır. Bu antik kentte yapılan araştırmalara göre sikkedeki tapınağın lokasyonuna ışık tutacak en önemli deliller antik kentin "Yukarı Akropolis" olarak adlandırılan mevkiisinde bulunmaktadır (Yıldırım, 2017: 215). Burada Geç Arkaik Dönem'den itibaren askeri ve sivil anlamda yapılaşma yoğunlaşmış, ancak gerek arkeolojik gerekse mimari veriler ışığında Klasik ve Helenistik Dönemle birlikte yapılaşma karakteri değişerek daha çok dini anlamda bir mimari organizasyon görülmeye başlamıştır (Yıldırım, 2017: 216). Burada karşılaşılan en önemli yapı MS 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlendiği düşünülen Zeus Tapınağı'dır. Yapı kalıntılarına göre 6x11 sütunlu bir peripteros plana sahip olması muhtemel bu yapıdan günümüze sadece podyum kaplamasına ait bir bölüm ve harçlı moloz taşlardan oluşmuş temel dolgusu korunmuştur (Baran vd., 2015: 137). Arkeolojik veriler göz önüne alındığında bu yapı kalıntısı S. Alexander sikkesindeki Zeus ile birlikte tasvir edilen tapınağı temsil ettiği kuvvetle muhtemeldir. Tios kentinde özellikle akropoliste yapılacak olan kazıların sürmesiyle birlikte tapınak ile ilgili daha ayrıntılı bilgiler elde etmek mümkün olacaktır.

### **3.11. Kreteia-Flaviopolis / Gerede**

Kreteia kenti bugünkü Bolu iline bağlı Gerede ilçesi sınırları içerisinde (Resim 1). Kent Kral Ziaelas tarafından Bithynia topraklarına katılmış Roma İmparatorluk Çağı'nda ise Vespasianus tarafından kendi hanedan adıyla Flaviopolis olarak yeniden kurulmuştur (Haris- Ryde, 1980: 880). Roma Çağı'ndaki ilk sikkeler Antoninus Pius Dönemi'nde basılmaya başlanmış ve İmparator Gallienus'a kadar devam etmiştir (RG, 1908: 333 No.1-4). Kreteia kentindeki sikkelerde mimari tipler olarak cephesi dört sütunlu tapınaklar hâkimdir.

#### **3.11.1. Tapınak Betimleri**

Tapınak tasvirlerinin her ikisi de Iulia Domna adına darbedilen bronzlarda görülmektedir. İlk sikke tasvirinde tetrastylos bir tapınak cephesi kült heykeli ile birlikte tasvir edilmiştir (Resim 33). Tapınak içindeki kült heykeli oturur vaziyette ve cepheden betimlenmiştir. Kült heykeli sağ elinde bir patera ve sol elinde bir sceptre tutmaktadır. Iulia Domna adına darbedilen bir başka seri de ise aynı tetrastylos tapınak bu defa sol perspektiften gösterilmiştir (Resim 34). Tapınak tasvirinde oturur vaziyetteki kült bir önceki sikke tasvirinde olduğu gibi sol elinde sceptre, sağ elinde ise patera tutmaktadır. Bu özellikleriyle kült figürünün Zeus'a ait olduğu anlaşılmaktadır. Tapınağın uzun tarafı görsel açıdan sadeleştirilmiş olduğundan bu kısımda kaç sütun bulunduğu belirgin değildir. Lokasyonu henüz belli olmasa da söz konusu sikke tasvirlerine göre Kreteia kentinde Zeus'a adanmış olduğu düşünülen bir tapınağın varlığından bahsedilebilir.

### **DEĞERLENDİRME VE SONUÇ**

Sonuç olarak makalemizde Roma Dönemi'nde Bithynia Eyaleti'nde yer alan mimari anlamda sikke tiplerine sahip toplam 11 kent incelenmiştir. Sikke tasvirlerine göre Bithynia'daki Roma Dönemi antik kentlerinde tapınaklar, circus, tiyatro, amphitiyatro, thermae, liman kompleksi, fener kulesi ve iki katlı anıtsal yapılar ile imar edildiği anlaşılmaktadır. Buna göre Bithynia'da MS 1. yüzyılda başlayan yapı faaliyetleri MS 3. yüzyılın sonuna kadar devam etmiş, bu yapılar Roma İmparatorluğu'nun finansal desteği ile birer

ihyaıdan öte siyasal propaganda amacı taşımıştır. MS 3. yüzyılın sonuna doğru artan Goth saldırılarına karşı savunma amaçlı yapıldığı anlaşılan kent surları ve şehir kapıları şehirlerde gerçekleştirilen askeri tahkimatlara dikkat çekmektedir. Bununla birlikte söz konusu kentlere ait yapıların depremler, yangınlar ve istilalar sonucunda tahrip oldukları antik metinler aracılığıyla anlaşılmaktadır. Bundan dolayı Roma Dönemi'nde inşa edilen birçok mimari yapının lokasyonu henüz tespit edilememesine rağmen bununla ilgili bazı fikirler öne sürülmüştür. Bu anlamda Helenistik ve Roma Dönemlerinde inşa edilen birçok pagan tapınağın Hristiyanlık sonrası kilise ve bazilikaya dönüştürüldüğü göz önüne alınarak tapınak yapılarının lokasyonu kentteki bazı kiliselerin temellerinde aranması gerektiği hipotez olarak öne sürülmüştür. Kent sikkelerinde mimari tasvirler halk arasında dolaşımı en fazla olan bronz serilerde görülmektedir. Bunun nedeni olasılıkla halkın geniş kesimlerine pratik ve hızlı ulaşım sağlayarak merkez Roma'nın egemenliğini hissettirmekti. Sikke betimlerine göre Apollon, Asklepios, Demeter, Dionysos ve Tykhe (Fortuna) gibi tanrı ve tanrıçalar imparatorluk süresi boyunca tapınım görmüş ve bunlar sikke tasvirlerinde anıtsal yapıtlar içerisinde gösterilerek kutsallaştırılmıştır. Bunların yanı sıra kentlerde düzenlenen agon oyunlarını temsil eden mimari betimli sikkeler de bulunmaktadır. Bunlardan özellikle Nikaia kentindeki Severeia oyunları ve Herakleia Pontika kentinde Herakles adına düzenlenen bayram oyunlarını temsil etmektedir. Bithynia'daki antik kentlerde kazısı yapılmış veya tanıtılmış olan mimari yapıtlar, esasen ortak sonuçlar çıkarmak için henüz yetersizdirler. Henüz bilinmeyen birçok mimari sikke tipi de olabilir. Bu konuda eksik kalmış birçok detay, yeni kazılar ve araştırmalar sayesinde elde edilen veriler ile sonradan tamamlanacaktır. Bununla birlikte, antik kentlerde arkeolojik yüzey araştırmalarının yapılması ve gerekli görülen yerlerde arkeolojik kazı ve sondajların yapılması da sikke tasvirlerinde yer alan kayıp yapıtların araştırılması konusunda büyük katkı sağlayacaktır. Böylelikle geçmişin muazzam başyapıtlarının küçük görsellerini gösteren mimari betimli sikkeler Bithynia'daki antik yapıtlara bakış açılarımızı genişletmektedir ve genişletmeye de devam edeceklerdir.

## Bithynia Bölgesi Roma Dönemi Mimari Betimli Kent Sikkeleri



(Kaynak: <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/maps/1.2>).

**Resim 1**-Bithynia Bölgesi'nde Mimari Sikke Basan Antik Kentler.



(Kaynak: Donaldson, 1859: No. 6-24).

**Resim 2**-Daina Tapınağı Oktastil ve Tetrastylos Karşılaştırma Örnekleri.

643

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021



(Kaynak: Trell 1976: 11).

644

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

**Resim 3-**Astarte Tapınağı - Elagabalus.



(Kaynak: RG, 1908: 281 No. 5, PL.XLIV/5).

**Resim 4-**Pescennius Niger Sikkesi.



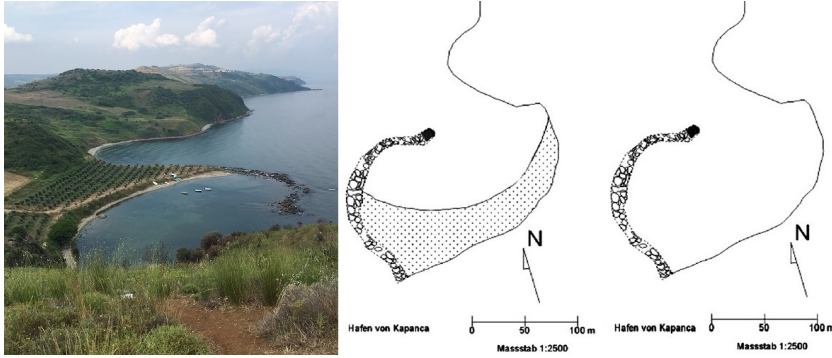
(Kaynak: BMC, 1889: 122 No. 2, Pl.XXVI/10).

**Resim 5-**Septimius Severus Sikkesi.



(Kaynak: Yazar).

**Resim 6**-Liman' da Yer Alan Düzgün Kesilmiş Taş Bloklar ve Seramik Parçaları.



(Kaynak: Fotoğraf: Yazar; Çizim: Şahin vd., 2011: Fig. 9).

**Resim 7**-Kapanca Limanı.

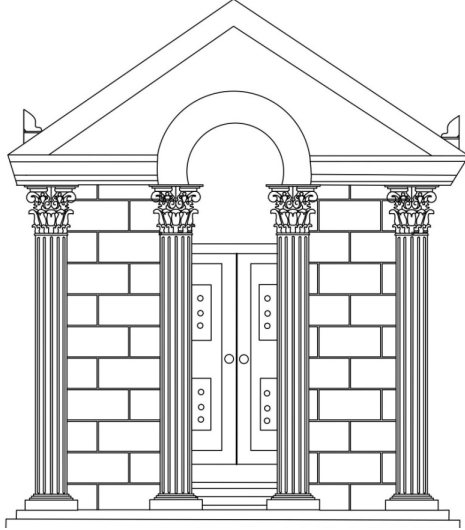


(Kaynak: RG, 1908: 285 No.31, XLV/1).

**Resim 8**-Severus Alexander Sikkesi.

646

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021



ELAGABALUS SİKKESİ (218-222)

(Kaynak: Yazar).

**Resim 9-** Sikke Betimine Göre Kalkhedon Apollon Tapınağı'nın Olası Öncephe Çizimi.



(Kaynak: RG, 1912: 584 No. 65-66).

**Resim 10-** Pertinax Sikkesi.



*Bithynya Bölgesi Roma Dönemi Mimari Betimli Kent Sikkeleri*



(Kaynak: RG, 1912: 593 No: 7).

**Resim 11-** Iulia Paula Sikkesi.



(Kaynak: Marek, 2003: 80, Abb. 12).

**Resim 12-** Iulia Mamaea Sikkesi.



(Kaynak: Görsel: RG, 1910: Pl.LXXXVII/38; Sikke Çizimi: Donaldson, 1965: 323, No. 87).

**Resim 13-** Gallienus Sikkesi.



(Kaynak: Marek, 2009: 78, No. 116-117).

648

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

**Resim 14-** Claudius ve Mesalina Sikkeleri.



(Kaynak: RG, 1910: 442 No. 346 Pl.LXXVI/4).

**Resim 15-** Septimus Severus Sikkesi.



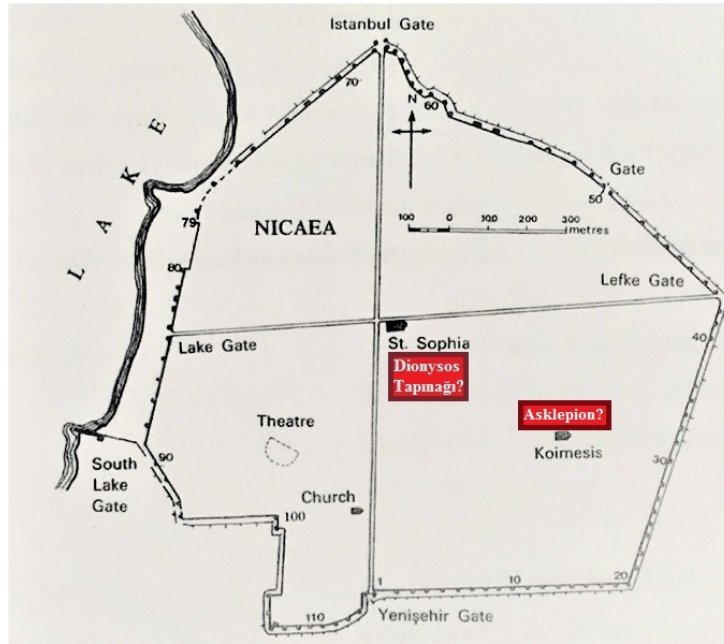
(Kaynak:  
<http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?pid=6639>,  
Erişim Tarihi: 23.12.2018).

**Resim 16-** Septimius Severus Sikkesi.



(Kaynak: RG, 1910: 426 No. 219 Pl.LXXII/18; RG, 1910: 418 Pl.LXXII/18).

**Resim 17-** Dionysos Tapınağını Gösteren Arka Yüz Betimleri.



(Kaynak: Foss, Winfield, 1984'den eklemelerle).

**Resim 18-** Dionysos ve Asklepius Tapınaklarının Olası Lokasyonları.



(Kaynak: RG, 1910: 420, No. 167, Pl.LXXI/4).

650

**Resim 19-** Asklepius Tapınağını Arka Yüz Betimi.

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021



(Kaynak: Weiser, 1983: Taf. 4/46).

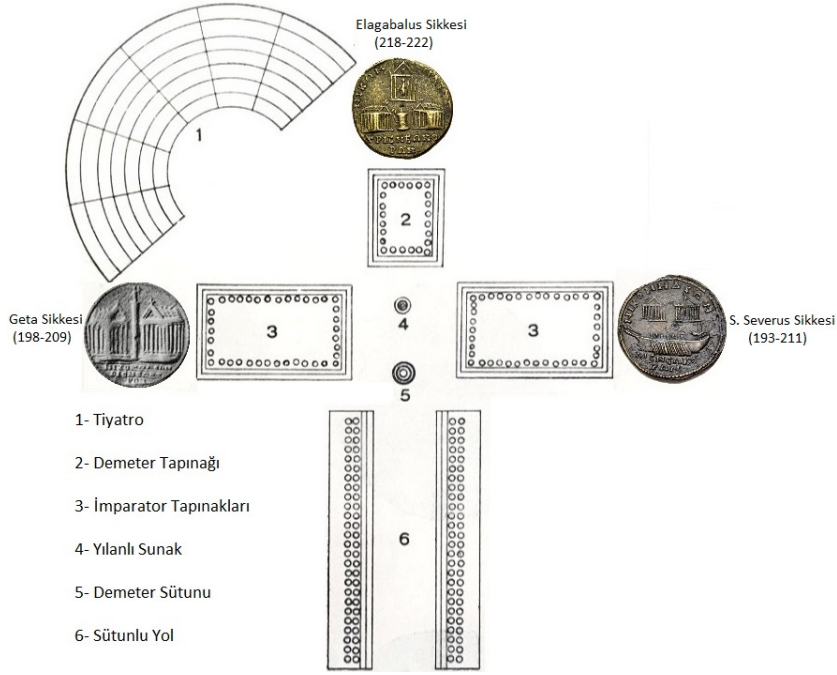
**Resim 20-** Caracalla Sikkesi.



(Kaynak: RG, 1910: 509-863).

**Resim 21-** Salonina Sikkesi.

*Bithynya Bölgesi Roma Dönemi Mimari Betimli Kent Sikkeleri*



651

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

(Kaynak: Bosch,1937: Levha II' den eklemelerle).

**Resim 22-** Nikomedeia Forumu'nun Sikke Betimlerine Göre Plan Şeması.



(Kaynak: SNG 1957: Taf. 27/888).

**Resim 23-** Antonius Pius Sikkesi.

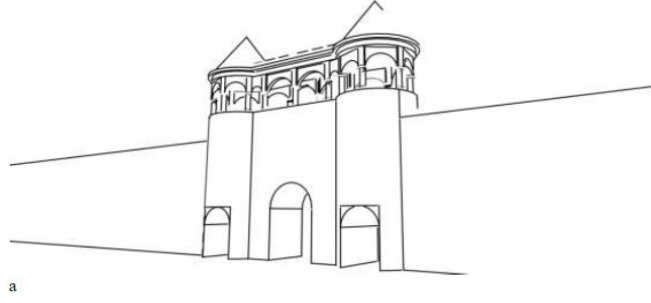


(Kaynak: SNG, 1957: Taf. 28/915; Franke 1968: 54, No. 78).

**Resim 24-** Gallienus Sikkesi.

652

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021



(Kaynak: Karakuş 2017: 274, Ek. 43a).

**Resim 25-** Prusias ad Hypium Kent Kapısı Olası Görünüm.



(Kaynak: SNG, 1944: Pl.11/456; RG, 1908: 379 No. 226).

**Resim 26-** Herakleia Pontika'daki Deniz Kulesi Betimlerini Gösteren Sikkeler.

*Bithynia Bölgesi Roma Dönemi Mimari Betimli Kent Sikkeleri*



(Kaynak: RG, 1908: 357 No. 76).

**Resim 27-** III. Gordianus Sikkesi.



(Kaynak: RG, 1908: 270 No. 18, Pl.XLI/20).

**Resim 28-** Hadrianus Sikkesi.



(Kaynak: BMC, 1889: 118, No. 6 Pl.XXVI/4).

**Resim 29-** Septimius Severus Sikkesi.

**653**

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021



(Kaynak: SNG, 1957: Taf. 10/327-328).

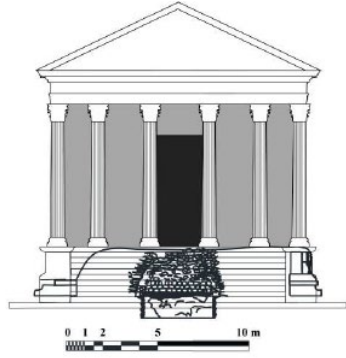
654 **Resim 30-** Severus Alexander Sikkesi.

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021



(Kaynak: RG, 1908: 389 No. 30, PLXIII/24).

**Resim 31-** İmparator Geta (MS 198-209) Sikkesi.



Severus Alexander Sikkesi  
(RG,1912: 634, No. 138 Pl. CX/6)

(Kaynak: Baran vd., 2015: 141, Çizim 4).

**Resim 32-** Sikke Betimine göre Tios Zeus Tapınağının Öncephe Rekonstrüksiyonu.



*Bithynya Bölgesi Roma Dönemi Mimari Betimli Kent Sikkeleri*



(Kaynak: RG, 1908: 336 No. 19, LIV/6).

**Resim 33-** Iulia Domna Sikkesi.



(Kaynak: SNG, 1957: Taf. 16/519).

**Resim 34-** Iulia Domna Sikkesi.

**655**

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

## KAYNAKÇA

*Çalışmada Türk Dil Kurumu'nun önerdiği kısaltmalar dışında, Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Der kleine Pauly tarafından önerilen kısaltmalar kullanılmıştır.*

## ANTİK KAYNAKLAR

Strab. (2000) Strabon. *Geographika: Antik Anadolu Coğrafyası*. (Çev. A. Pekman.). İstanbul.

656

Cass Dio. (1954) Cassius Dio. *Historia Romana*, Loeb Classical Library, E. Carry (Ed.), London.

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Dion Chrys. (1962) Dion Chrysostomos, *Orationes*, Loeb Classical Library, H. L. Crosby (Ed.), London.

Eus. (1953) Eusebius, *Historia Ecclesiastica*, K. Lake (Ed.), Loeb Classical Library, London.

Libanius *Orationes*. (1969-1977). *Orationes, Orations*. A.F. Norman (Çev.), *Libanius: Selected Works, Vols. I-II*. Loeb, Cambridge.

Mem. Frag. (1853) Memnon, *Fragment*, FGrH. III 536, C. Müller (Çev.), Paris.

Plin. Epist. (2011) Genç Plinius'un Anadolu Mektupları, Dürüşken Ç-Özbayoğlu E. (Çev.), İstanbul.

Plin. Nat. (1947) Plinius, *Naturalis Historia*, J.E. Eicholz (Çev.), Cambridge.

Ptol. Geogr. (2001) Claudius Ptolemy (2011), *Geography of Claudius Ptolemy*, Stevenson, Edward Luther (Çev.), New York.

Zos. Hist. (1967) Zosimos, *Historia Nova*, James J. Buchanan and Harold L. Davis (Ed.), Trinity University Press San Antonio, Texas.

## MODERN KAYNAKLAR

Anadolu, Mükerrerem Usman (1952). "Küçük Asya Sikkeleri Üzerindeki Mimari Tasvirler", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Avcı, Casim (2005). "Bizans Döneminde İznik" *Uluslararası İznik Sempozyumu 5-7 Eylül 2005*, İstanbul, 90-99.

Bosch, Clemens (1935). "Die Kleinasiatischen Münzen der Römischen Kaiserzeit" *Die Teil II, Band I*, Stuttgart.

### *Bithynia Bölgesi Roma Dönemi Mimari Betimli Kent Sikkeleri*

- Bosch, Clemens (1937). *İzmit Şehrinin Muhasır Tarihi*. (Çev. O. Nuri Arıdağ). Ankara: Devlet Basımevi.
- Bosch, Clemens (1948). "Nikaia (İzmit) Bayram Oyunları". (Çev. Cevriye Artuk), *Belleten XII*.
- Boyana, Hülya (1997). "Bithynia Kültleri ve Tanrıları", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Boyana, Hülya (2016), "Nikaia Kenti ve Dionysos Kültü", *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyum Bildirileri - II*, 43-59.
- BMC, (1889). *Catalogue of the Greek Coins, Pontus, Paphlagonia, Bithynia and the Kingdom of Bosphorus*, Reginald Stuart Poole (Ed.). London.
- Doğancı, Kamil (2007). "Roma Principatus Dönemi (MÖ 27 – MS 284) Bithynia Eyaleti Valileri (Prosopografik Bir İnceleme)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Donaldson, Thomas Leverton, (1965). *Architectura Numismatica or Architectural Medals of Classical Antiquity*. London.
- Eyice, Semavi (2005). "İzmit'ten Hatıralar ve Düşünceler", Erbaş, A.; Öztürk, L. vd. (Eds.). *Uluslararası İzmit Sempozyumu 5-7*, 327-339.
- Foss, Clive; Winfield, David (1984). *Byzantine Fortifications An Introduction*. University of South Africa.
- Filges, Alexis (2015). *Münzbild und Gemeinschaft, Die Praegungen der römischen Kolonien in Kleinasien, Frankfurter Archaeologische Schriften 29*. Bonn: Verlag Dr. Rudolf Habelt GmbH.
- Güçlü, Deniz (2007). "Antik Bithynia Bölgesi'nin Tarihsel İçerikli Yazıtlar Katalogu ve Tarihçesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Haris-Ryde, North (1980). "Bithynia: Roman Sovereignty and the Survival of Hellenism", Temporini, Hildegard (Ed.). *ANRW*, Berlin-New York: Walter de Gruyter, 857-901.
- Imhoof-Blumer, Friederich (1924). *Fluss und Meergötter auf Griechischen und Römischen Münzen, Personifikationen der Gaewesser*. Winterhurn.
- İhtiyar, Metehan (2020). "Myndos Antik Kentinde bir Ayazma Yapısı". *IJSI*, 13(2), 609-644.
- Jones, Arnold Hugh Martin (1937). *The Cities of The Eastern Roman Provinces*. Oxford.
- Kaya, Mehmet Ali (2000). *Anadolu'daki Galatlar ve Galatya Tarihi*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

657

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

- Kaya, Mehmet Ali (2005). "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 38(XXIV), 11-30.
- Leschhorn, Wolfgang (1998). "Die Verbreitung von Agonen in den Östlichen Provinzen des Römischen Reiches" Stadion XXIV- 1. Colloquium, *Akademia Verlag*, Münster, 31-57.
- Macro, Antony (1980). "The Cities of Asia Minor Under the Roman Imperium", Temporini, Hildegard (Ed.). *ANRW*, Berlin-New York: Walter de Gruyter, 659-695.
- Magie, David (1950). *Roman Rule in Asia Minor to the end of the third century after Christ I-II*. Princeton.
- Marek, Christian (2003). *Bithynia et Pontus, Die römischen Provinzen im Norden Kleinasien*. Berlin: Verlag Philipp Von Zabern.
- Marek, Christian (2009). "Hellenisation and Romanisation in Pontus-Bithynia: An Overview". 36-45.
- Matheson, Susan (1994). "The Goddess Tykhe". *New Haven*, 18-33.
- Merkelbach, Reinhold (1978). "Der Rangstreit der Staetde Asiens und Rede des Aelius Asistides über die Eintracht". *ZPE*, 32, 287-296.
- Öztürk, Bülent (2013a). "Herakleia Pontika (Zonguldak-Karadeniz Ereğli) Antik Kenti Epigrafik Çalışmaları ve Tarihsel Sonuçları", I. Uluslararası Karadeniz Kültür Kongresi Bildiri Kitabı (Sinop), 505-527.
- Öztürk, Bülent (2013b). "Tios / Teion (Zonguldak-Filyos) Antik kenti Epigrafik Çalışmaları ve Tarihsel Sonuçları", I. Uluslararası Karadeniz Kültür Kongresi Bildiri Kitabı (Sinop), 485-504.
- Price, Martin Jessop (1967). "Countermarks at Prusias ad Hypios". *NumChron*, 7.7, 37-42.
- Price, Martin Jessop; Trel, Bluma (1977). *Coins and Their Cities. Architecture on the Ancient Coins of Greece, Rome and Palestine*. London.
- Price, Simon (2004). *Ritüel ve İktidar – Küçük Asya'da Roma İmparatorluk Kültü*. (Çev. T. Esin). Ankara.
- Ruge, Walter (1936). "Nikaia". *RE*, XVII, 218-243.
- RG (1908). *Recueil Général des Monnaies Mineure 1/3*. Waddington, W. H.; Babelon, E.; Reinach, T. (Eds.). Paris.
- RG (1910). *Recueil Général des Monnaies Mineure 1/3*. Waddington, W. H.; Babelon, E.; Reinach, T. (Eds.). Paris.
- RG (1912). *Recueil Général des Monnaies Mineure 1/4*. Waddington, W. H.; Babelon, E.; Reinach, T. (Eds.). Paris.

*Bithynia Bölgesi Roma Dönemi Mimari Betimli Kent Sikkeleri*

- Sear, David (1982). *Greek Imperial Coins*. London: Seaby's Numismatic Publications Ltd.
- SNG (1944). *Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals: Bosphorus-Bithynia*. Copenhagen: Danish National Museum.
- SNG (1957). *Sylloge Nummorum Graecorum: Deutschland. Sammlung v Aulock, Pontus-Paphlagonien-Bithynien*. Berlin.
- Şahin, Mustafa (2009). "Sikke Betilerine Göre Roma Çağı Nikaia'sında (İznik) Yapı Programı". *Bursa Araştırmaları Kent Tarihi ve Kültürel Dergisi*, 26, Bursa, 15-21.
- Şahin, Mustafa; Polat, Yasemin; Zimmerman, Thomas (2011). "Der Hafen von Kapanca: Ein Neuer Vorschlag Zur Lokalisation der Stadt Caesarea Germanica". *OLBA*, XIX, 203-232.
- Şahin, Mustafa; Mert, İbrahim Hakan (2011). Uluslar Arası İznik I. Konsil Senato Sarayı'nın Lokalizasyonu Çalıştayı Bildirileri, Bursa.
- Trell, Bluma (1976). "Architecture on Ancient Coins". *Archaeology*, 29(1), Archaeological Institute of America, 6-13.
- Weiser, Von Wolfram (1983). *Katalog Der Bithynischen Münzen der Sammlung ses Instituts für Altertumskunde der Universitaet zu Köln, Vol. XI, Band 1, Nikaia*. Köln.
- Wilson, David Rould (1961). *The Historical Geography of Bithynia, Paphlagonia and Pontus in the Greek and Roman Periods*. Oxford University.

659

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

## SUMMARY

The Ancient Bithynia is a geography that has hosted many civilizations throughout the history and has hosted many important cities. After the Bithynia Region became a province of the Roman Empire, construction activities started and within this scope, structures such as city walls, temples, theaters, lighthouses, harbour structures and gymnasiums were built. These monumental and public buildings that adorn the city are frequently depicted on coins minted during the Roman Period. In this article, the lost or still existing construction depicting on architectural coins struck in the cities of Bithynia during the Roman Period were examined. These cities are geographically west to east; consists of Kaisareia Germanika, Chalcedon, Prusa ad Olympum, Nikaia, Nikomedeia, Prusa ad Hypium, Herakleia Pontika, Bithynion, Iuliopolis, Tios and Kreteia. The subject of the article is examined under two parts in accordance with the investigation method. In the first part is handled the subject of the importance of the architectural depiction coins in scientific studies and the design methods of the moneyers. The second part is the most comprehensive part of the article. In this section, firstly, the informations is given about the history of the cities of Bithynia minted the architectural coinage and then the architectural depictions of coins minted by these cities are explained in detail. In the light of the coins examined, the possible architectural structures of the ancient cities in Bithynia and were clarified the locations of these structures. The location of many structures depicted on the coins is unknown. However, according to the comparisons made with similar city plans, it is thought that the locations of the temples in question should be searched around the existing churches. As many pagan temples were converted into churches during the transition from pagan belief to Christianity in ancient times. The temples depicted on the coins were dedicated to gods and goddesses such as Zeus, Dionysus, Demeter, Asklepius, Apollon and Fortuna, who were respected in these cities according to their iconographic features. In addition, it is understood that many buildings such as the theater, stadion and circus were built for the agon games performed on behalf of the emperors. In this article, the ideological significance of Roman coins conceptualized in their historical context is also examined. Accordingly, the architectural structures built by the empire were represented on the reverse of the coins and it was understood that they were used as a political propaganda purpose thanks to the financial assistance of the Roman Emperors. Accordingly, it is understood that the architectural structures represented on the reverse of the coins were used as a political propaganda purpose thanks to the financial assistance of the Roman Emperors.

660

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

**DİJİTAL HABERCİLİK BAĞLAMINDA TRAJİK  
HABERLERDE ETİK VE BİREYLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ  
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

*Hüseyin KAZAN\**

Makale Geliş Tarihi-Received: 05.03.2021  
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 15.10.2021  
DOI: 10.37093/ijisi.962864

661

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

**ÖZ**

*Yazılı, görsel ve işitsel medya organları ürettiği içeriklerin hedef kitlede rağbet görmesine yönelik bir yayının stratejisi izlemektedir. Bu amaç doğrultusunda takipçilerin ilgisini çeken olayları daha çok haberleştirmeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda gerek izleyici gerekse okuyucu tarafından yoğun ilgi gördüğü bilinen şiddet ve dram öğelerini içeren trajik haberler, dijital medyanın geniş olanakları kullanılarak servis edilmektedir. Hedef kitlenin sıkça tükettiği bu haberler beraberinde olumsuz sonuçları da doğurmaktadır. Çalışmanın çıkış noktasını da burası oluşturmaktadır. İstanbul örneğinde lisansüstü eğitim gören 131 katılımcı ile gerçekleştirilen çalışmada trajik haberlerin hedef kitle üzerindeki psikolojik etkisi ölçülmeye çalışılmıştır. Çalışma nitel araştırma deseninde yürütülerek nicel verilerle desteklenmiştir. Araştırmada derinlemesine görüşme yapılarak yapılandırılmış görüşme formu ile veriler toplanmış ve içerik analizine tabi tutulmuştur. Yapılan analizler sonucunda trajik haberlerin alıcıları psikolojik olarak olumsuz bir biçimde etkilediği görülmüştür.*

**Anahtar Kelimeler:** Trajik Haber, Dijital Haber, Haberlerin Bireylere Etkisi, Haber Etiği, Şiddet Haberi.

---

\* Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul/Türkiye. huseyinkazan@aydin.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1458-2860>.

**A STUDY ON ETHICS IN TRAGIC NEWS AND ITS  
IMPACT ON INDIVIDUALS IN THE CONTEXT OF  
DIGITAL JOURNALISM**

**ABSTRACT**

*Written, visual and auditory media associations follow a broadcasting strategy for the content they produce to be popular with the target audience. For this purpose, they try to report more about the events that attract the attention of the followers. In this context, tragic news containing violence and drama, which is known to attract great attention by both the audience and the reader, are served using the wide range of digital media. These news, which are frequently consumed by the target audience, also have negative consequences. This is the starting point of the study. In the study conducted with 131 graduate students in the Istanbul sample, it was tried to measure the psychological effect of tragic news on the target audience. The study was carried out in a qualitative research design and supported by quantitative data. In the research, the data were collected and subjected to content analysis with the structured interview form by making in-depth interviews. As a result of the analysis, it was found that tragic news negatively affected the target audience psychologically.*

**Keywords:** Tragic News, Digital News, The Effects of News on Individuals, News Ethics, Violence News.



## GİRİŞ

Medya sahip olduğu rol itibarıyla geniş kitlelere hitap etmektedir. Özellikle iletişim teknolojilerinin her geçen gün seri gelişmeler göstermesi medyanın etki gücünün artmasını sağlamaktadır. Yazının, fotoğrafın, videonun vb. ürünlerin tek sayfa içinde konumlandırılması medya ürünlerinin okur üzerindeki etkisini artırmıştır. Sosyal ağlar başta olmak üzere haber kaynaklarının sayısının artması hemen her türlü içeriğin okurla buluşması ve bireyler tarafından tekrar tekrar paylaşılması şiddetin yeniden üretimine neden olmaktadır. Örneğin; 7 Ekim 2011 tarihinde Manisa’da yaşanan Şefika Etik cinayeti haberi Twitter sosyal paylaşım ağında dünyada o gün en çok paylaşılan ikinci olay olarak yer almıştır (Toker, Altun, 2015: 117). Üretilen haberlerde şiddet olaylarının payının yüksek olması ise şiddetin olumsuz etkisini artırmaktadır. Özer’in Kanal D ve ATV televizyonu ana haber bültenlerine ilişkin 5 günlük şiddet çözümlemesinde, Kanal D’nin ana haber bülteninin % 54 oranda şiddet içerdiği (Özer, 2007) ve toplam haberin % 20’sini oluşturduğu bulunmuştur. Özer’in dört ulusal kanaldaki şiddet haberlerine ilişkin 4-8 Mart 2002 tarihleri arasında 467 haber üzerinde gerçekleştirdiği başka bir çalışmada ana haber bültenlerinin her üç haberinden birinde şiddeti sunduğu ortaya konulmuştur (Akt. Karaboğa, 2010: 94). 2005 yılında yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, her 10 haberin 6’sı şiddet içermektedir ve haberler insanların bilgisini arttırmaktan çok şiddet aracılığıyla ilgisini çekmek amacı taşır (Toker, Altun, 2015: 117).

Yaşa (2019)’nın çalışmasında da şiddetin sürekli olarak televizyon ekranlarında yer aldığı görülmektedir. 2018 yılında yapılan çalışmada ana haber bültenlerinde yer alan haberlerde şiddetin ayrı olarak değil, devamlı sunulduğu tespit edilmiştir. Bültenlerde şiddet haberlerinin ciddi tonda verildiği ortaya çıkmıştır. Şiddetin sürekliliği de bireylerde bazen duyarsızlaşmaya bazen de psikolojik sorunlara sebep olmaktadır. Şiddetin çocukluktan başlayarak yetişkinliğe kadar bireyleri etkilediği yapılan çok sayıda araştırmayla tespit edilmiştir.

Çocuk programlarındaki şiddetin bireyler üzerindeki etkileri üzerine 1969 yılından itibaren yapılan çalışmaları ABD’de Ulusal Akıl Sağlığı Enstitüsü 1982’de hazırladığı bir takip raporu ile paylaştı. Raporda, televizyonda şiddet görmenin etkileri şu şekilde ortaya koyuldu:

- Çocuklar başkalarının acı ve ıstırabına karşı daha az duyarlı hale gelebilir.
- Çocuklar çevrelerindeki dünyadan daha çok korkabilirler.
- Çocukların başkalarına karşı saldırgan veya zararlı şekillerde davranma olasılığı daha yüksektir (National Institute of Mental Health, 1982).

L. Rowell Huesmann, Leonard Eron ve diğerleri tarafından 1980'lerden başlayarak yapılan araştırmalar, ilkokuldayken televizyonda saatlerce şiddet izleyen çocukların, ilerleyen yaşlarda daha yüksek düzeyde saldırgan davranış gösterme eğiliminde olduklarını ortaya çıkardı. Huesmann ve Eron, bu katılımcıları yetişkinliğe kadar gözlemleyerek, 8 yaşındayken çok fazla TV şiddeti izlemiş olanların tutuklanma ve yetişkin olarak suç eylemlerinden yargılanma olasılıklarının daha yüksek olduğunu keşfettiler (Huesmann vd., 1986).

Bradford Üniversitesi'nden 2015 yılında 189 kişi ile yapılan bir diğer araştırmada katılımcılara aralarında 11 Eylül saldırıları, ABD'deki okullardaki silahlı saldırılar ve intihar saldırılarının da olduğu bazı şiddet içeren olaylarla ilgili fotoğraflar gösterilmiş ve bu olayların hikâyeleri anlatılmıştır. Araştırmacıların yaptıkları analize göre katılımcıların yüzde 22'si gördüklerinden ciddi derecede etkilenmişler. Araştırmada ayrıca şiddet içeren olayları daha sık izleyenlerin bu tür olayları daha az izleyenlere göre daha çok etkilediği ve dışa dönük bir kişilik yapısına sahip olduklarını söyleyen kişilerin şiddet görüntülerinden daha çok rahatsız olduğu sonuçlarına varılmıştır. Şiddetten etkilenen bireylerde ise duygusal tepki olarak bilinen Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) belirtilerine benzer belirtiler (Hürriyet, 2016) yaşandığı ifade edilmiştir. Haberlerde gördükleri şiddet olayları ile kendi arasında bağlantı kuran bireyler psikolojik olarak ikincil travma mağduru (Habertürk, 2016) olabilmektedirler.

Altıntaş'ın 2017 yılında yaptığı araştırma, katılımcıların şiddet haberlerinden etkilenip şiddet uygulamaya, duyarsızlaşmaya ve kaygılanmaya yönelik eğilimler gösterdiği ortaya konulmuştur. Araştırmada katılımcıların haber sitesinde yer alan üç farklı şiddet haberini izledikten sonra şiddet ve nefret içerikli sözcüklerle tepki vermişlerdir. "Kadına karşı nefret duygusu oluştu, adama bir yumruk

*Dijital Habercilik Bağlamında Trajik Haberlerde Etik ve Bireyler  
Üzerindeki Etkisi Üzerine Bir Araştırma*

atasım geldi, kadına öfke duydum”, “kadına şiddet haberinde benim eşim de böyle olur mu diye kaygılanıyorum, şiddet haberlerini izlediğimde gözümü kapattığım her an görüntü aklıma geliyor, bu tür haberleri izleyince insanlara karşı güvensizlik duygusu çok fazla oluyor, günlük hayatımda bir sürü evham yapıyorum ve tedirgin oluyorum” (Altıntaş 2017) şeklindeki ifadeler katılımcıların haberlerden nasıl etkilendiklerini gösteren ifadelerdir. Özellikle çalışmanın odak noktasını oluşturan trajik haberlerde bu durum görülmektedir.

Sokak cinayetleri, hayvanlara karşı uygulanan şiddet, tecavüz vakaları, kadına yönelik şiddet, trafik kazaları, deprem, sel, yangın haberleri okurları olumsuz biçimde etkileyen trajik haberlerdir. Türkçeye Fransızcadan geçen trajik kelimesi acıklı, feci (TDK, 2021) anlamına gelmektedir. Trajik haber ise, içinde dramatik unsurları barındıran, olağanın dışında meydana gelen, içinde çoğu zaman çeşitli şiddet türlerini barındıran üzüntü verici haberlerdir. Dramatik olaylar çokça yaşandığı için medyada sıkça yer almaktadır. Trajik haberlerin herhangi bir filtreden geçirilmeden etik kurallar yok sayılarak sansasyonel bir biçimde görüntüleriyle birlikte çarpıcı başlıklarla verilmesi beraberinde kullanıcılar üzerinde yukarıda da belirtildiği gibi psikolojik sorunlara yol açmaktadır. Çalışmanın çıkış noktasını da burası oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın araştırma sorusu “Trajik haberler takipçileri psikolojik olarak nasıl etkilemektedir?” şeklinde oluşturulmuştur. Araştırmada bu tarz haberlerin takipçi üzerindeki psikolojik etkisini ortaya koymak amacıyla derinlemesine görüşme yöntemi kullanılarak veriler toplanmış ve analiz edilmiştir. Elde edilen veriler ışığında da trajik haberlerin servis edilmesinin kitleler üzerindeki etkisi ortaya koyularak bu konuda yapılacak düzenlemelere katkı sağlanmak amaçlanmıştır. Haberlerin takip edildiği platformlar, takipçilerin beğenileri ve tercihleri, medyada görmek istemedikleri haberler de araştırmanın çerçevesinde ele alınarak bireylerin haber yönelimlerine de ışık tutulmaya çalışılmıştır.

## 1. DİJİTAL HABERCİLİK

İnsanlığın varlığıyla beraber bilme ihtiyacı da tarihin ilk dönemlerinden itibaren süregelenmiştir. Yeni şeyler öğrenme, öğrendiklerini de başkalarına aktarma süreci pek çok gelişmeye kapı açmış ve bu da iletişim teknolojilerinin sürekli olarak gelişmesini

665

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

sağlayarak medyanın dijitale dönüşmesine sebep olmuştur. Geleneksel haberciliğin dijital haberciliğe dönüş sürecinin en önemli aşaması internetin insanların hayatına girmesidir. İnternet çalışmaları 1950'lere kadar uzansa da World Wide Web'in CERN tarafından piyasaya sürülmesi ve yazılımın herkesçe kullanılabilir hale gelmesi yirmi yedi yıl öncesine (TRTHaber, 2018) dayanmaktadır. Dolayısıyla haberciliğe katkısı da 1990'lara kadar gitmektedir.

Hedef kitleye daha hızlı ulaşmak, içerikleri zenginleştirmek, zaman ve mekân sınırını ortadan kaldırmak için bütün sektörler dijitalleşme yoluna gitti. Bu sektörler arasında en hızlı gelişmeyi gösterenlerden biri de şüphesiz medya oldu. Basılı gazeteler önce internet sitelerini kurdu. İlerleyen süreçte basılı gazete için üretilen haberlerin küçük bir kısmı internet sayfalarında servis edilmeye başlandı. Okurun geleneksel medyadan uzaklaşp hızla bilgisayar, tablet, telefon gibi mobil uygulamalarla iç içe yaşamaya başlaması geleneksel medyanın yörüngesini dijitale kaydırıldı. Özellikle internet reklamlarının hacminin artması basın-yayın kuruluşlarının dijitale yatırımlarını arttırdı. İnternet haberciliği için özel departmanlar kuran gazeteler Google Play ve Apple Store için mobil uygulamalar geliştirerek haberleri anında okuyucularına aktarmaya başladılar.

Dijitale yapılan yatırımlar gazetelere ciddi kazanımlar getirdi. Sayfa sınırlaması ve maliyeti olmadığı için sınırsız sayıda haber üretimi gerçekleşmeye başladı. Dijitalin etkisi sadece haberlerin sayısının artması ile sınırlı kalmayarak haberlerin içeriklerinin gelişmesine de katkı sağladı. Haberlere istenen sayıda fotoğraf eklenerek olayın bütün çıplaklığı ile ortaya konulması imkânı doğdu. Görüntüsü olan haberler video haber formatında servis edilerek okur üzerindeki etkisi artırıldı.

Dijital haberciliğin medyayı tümüyle etkisi altına alması olumlu sonuçlar doğurmakla birlikte pek çok olumsuz durumu da ortaya çıkarmıştır. İnternet sitesi kurmanın maliyetinin düşük olması sebebiyle çok sayıda girişimci haber sitesi kurarak dijital haberciliğe yönelmiştir. Bu da beraberinde belli sorunlara yol açmıştır. Olayların hızlı servis edilme amacı çok sayıda haberin doğruluğunun test edilmeden paylaşılmasına neden olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Dolayısıyla yalan haber sayısı da bu çerçevede göstermiştir. Oxford Üniversitesi Reuters Enstitüsü'nün 2018 yılında 37 ülkeden 74 bin haber tüketicisi ile yaptığı 'Dijital Haberler

Raporu'nda Türkiye % 49'luk oranda en çok dezenformasyona uğrayan ülke olarak ilk sırada yer almıştır (Reuters Institute, 2018). Covid-19 ile birlikte dijital tüketimin artması yalan haber sayısını da artırmıştır. Haber doğrulama platformlarından olan teyit.org'un 11 Mart 2020'den Mart 2021'e kadar olan bir yıl süreci kapsayan araştırmasında 584 internet sitesinde yalan haber tespit edildiği (Deutsche Welle, 2021) ifade edilmiştir.

Dijital haberciliğin ortaya çıkardığı sorunlar bunlarla da sınırlı kalmayıp bu çalışmanın da ana noktasını oluşturan haberlerin okur-izleyici üzerindeki etkisini önemli bir sorunsal haline gelmiştir. Bu etkiyi minimum seviyeye indirmek için de habercilikte etik kodlara uyulması, medya okuryazarlığı eğitimlerinin yaygınlaştırılarak okurun bilinçlendirilmesi, bu tarz haberlerin bulgular kısmında da yer verildiği gibi okur üzerindeki psikolojik etkilerinin göz önünde bulundurulması önem arz etmektedir.

667

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

## **2. DİJİTAL HABERLERİN TAKİPÇİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE ETİK**

İlk gazetelerin kurulduğu 1600'lü yıllardan beri medya giderek gelişmiş, geliştikçe de kitleler üzerindeki etkisini artırmıştır. Medyanın cep telefonları vasıtasıyla ceplere sığması okurların günün 24 saati medya mesajlarına ulaşmasını sağlamıştır. Bu durum bireylerin medyayla iç içe olmasına olanak vermiştir. Özellikle Facebook, Instagram ve Twitter'ın başı çektiği sosyal medya, bireylerin her anlamda hayatlarına yön veren önemli mecralar haline gelmiştir. Sosyal ağlar bireyler için sosyalleşmeden, iş bulmaya, yapip ettiklerini paylaşmadan eş bulmaya kadar geniş yelpazede sonuçlar doğurmuştur. Sosyal ağların kullanıcı sayılarının çoğu ülkeden daha fazla olması pek çok sektörde olduğu gibi medya için de önemli fırsatlar oluşturmaktadır. Profesyonel kullanıcı olarak sosyal ağlarda yer alan haber üreticileri kullanıcılara direkt olarak ulaşmakta ve onlarla interaktif bir biçimde iletişim kurmaktadır. Şahsi hesabını etkin bir biçimde kullanan bireyler takip ettikleri medya hesapları vasıtasıyla da sürekli olarak aktif durumda kalmaktadır. Kendi sayfasından çıkıp ilgili dijital mecranın sitesine girmek zorunda kalmayan okur faaliyette bulunduğu sosyal ağda hem kendi hesabını yönetmekte hem de medya mecralarını rahatlıkla takip edebilmektedir. Ayrıca okurdan kullanıcıya dönüşen bireyler gazete

çalışanları ile iletişime geçip yorumlarını da rahatlıkla yapabilmektedirler. Bu da sahiplenme, bağlılık ve süreklilik gibi durumların oluşmasını sağlamaktadır. Tüm bunlar okuru bağımlı yapıp zaman ve mekân ayırımı yapmadan medya mesajlarına açık hale getirmektedir. Bu mesajların sadece metinle sınırlı kalmayıp fotoğraf galerisi ile desteklenmesi, gerçeklik algısını üst seviyelere çıkaran videoları içermesi, yapılan canlı yayınlarla olayı anında yaşatması okuru direkt olarak etkilemektedir. Özellikle zihni yormaması nedeniyle videoların ve fotoğrafların büyük rağbet görmesi kullanıcıların yaşadığı gerçeklik algısını artırarak olaylardan daha fazla etkilenmelerine neden olmaktadır. Bu durum sosyal sorumluluk projeleri, hayvanlara uygulanan şiddete karşı durma, herkesi etkileyecek örnek haberlerin paylaşılması gibi içeriklerin servis edilmesiyle kısa sürede olumlu etkiye dönüşürken özellikle şiddet ve istismar içeren haberlerde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Haberlerin herhangi bir editoryal sorumluluk ve otokontrol gözetmeden yayınlanması hedef kitle üzerinde olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Kurgu-gerçek ayırımının farkına varamayan bir kısım okur kitlesi okuduğu manipülatif haberlerle yönlendirilerek açık kitle haline gelmektedirler. Bununla birlikte trajik olarak ifade ettiğimiz olaylara ait fotoğrafların ve videoların herhangi bir süzgeçten geçirilmeden yayınlanması okurda kaygı, öfke, korku, güven sorunu gibi durumların oluşmasına neden olmaktadır. Bu etkiyi en aza indirmek ve haberleri etik çerçevede vermek büyük önem arz etmektedir. Özellikle şiddet ve dram içeren ögeler okuru psikolojik olarak daha fazla etkileyerek özdeşleşme yoluyla şiddete yönelmesine sebep olabildiği için bu haberlerde etik kodların kullanımı büyük önem arz etmektedir.

Trajik unsur içeren haberler medyada hemen her gün kendisine yer bulmaktadır. Olumsuz duygular çağrıştıran haberlerin takipçilerin dikkatini çekmesi bu tarz haberlerin daha fazla servis edilmesine neden olabilmektedir. Konuyu trafik kazaları örneği üzerinden açıklayan Gazeteci Fikret Bila şu ifadeleri kullanmaktadır: “Medyada trafik haberleri genel haber değerlendirme ölçüleri dışında özel bir ölçüye tabi tutulmuyor. Bu bakımdan da izleyici ve okuyucu tarafından yadırganıyor. Bizim mesleki ölçülerimize göre olağan giden bir iş, güzel yürüyen bir sistem, yüksek nitelikli bir eğitim, sıradanlaşmış bir biliş haber değildir. Aykırı olan haberdur, kötü olan haberdur, kötü haber iyi haberi kovar gibi mesleki ölçülerimiz var. Bu

*Dijital Habercilik Bağlamında Trajik Haberlerde Etik ve Bireyler  
Üzerindeki Etkisi Üzerine Bir Araştırma*

kendi kendimize koyduğumuz ölçüler değil, okurun ve izleyicinin ilgisi ve insan psikolojisinin zaafı mı desem, nitelikleri mi desem bunlara göre haber değerlendirmesi yapılır. Bizde trafik kuralı ve trafik kanunu değişikliği, kural bildirim gibi eğitici yönü olan haberler genellikle birinci sayfada yer almazlar, gazeteye çok az girerler” (Öztürk, Özsoy, 2018: 164). Nitekim Başköy tarafından hazırlanan çalışma da Bila’yı destekler niteliktedir. Fevzi Başköy (2005) tarafından hazırlanan “Medyadaki Trafik Konulu Haberlerin İçerik Analizi” başlıklı yüksek lisans tezinde basın trafik kazası haberlerini büyük ölçüde sansasyonelleştirerek verdiği, trafik konulu haberler içinde en büyük payı kaza haberlerinin aldığı, haber başlıklarının ve alt başlıkların birçoğunun dehşet uyandıran kelime ve ifadelerle dolu olduğu, haber içeriklerinde kaza nedenleri üzerinde yeterince durulmadığı ortaya konulmuştur (Öztürk, Özsoy, 2018: 163). Trafik kazalarını da içeren şiddet ve dram içerikli haberlerin yoğunluğu özel bir trajik haber etik kodunu gerektirmekle birlikte çeşitli kuruluşlar yetersiz de olsa basın bildirgelerinde belli maddelerle konuya eğilmişlerdir.

Basın İlan Kurumu’nun 1994 tarihli 129 sayılı Basın Ahlak Esasları hakkındaki genel kurul kararının ç, d, e, f, maddeleri habercilikte editöryal süreçlerde dikkate alınmalıdır. İlgili düzenlemede ç) maddesi “Suça tahrik veya teşvik edecek ve suç ile mücadeleyi etkisiz kılacak yayın yapılamaz”, d) maddesi “Şiddet ve terörü özendirerek; uyuşturucu maddeler ve her türlü örgüt suçları ile mücadeleyi etkisiz kılacak yayın yapılamaz”, e) maddesi “Küçüklerin ve gençlerin toplum içinde, kişiliklerinin gelişmesini ve korunmasını olumsuz etkileyecek veya onlara yönelik cinsel tacize teşvik eden ve şiddeti özendiren yayın yapılamaz” (BİK, 2021) ifadeleri şiddetin medya üzerinde yayılmasını önlemeye yöneliktir.

TRT’nin de yayın ilkelerinde trajik haberlerin etkisini azaltmaya yönelik önemli düzenlemeler yer almaktadır. 2954 sayılı Türkiye Radyo Televizyon Kanununun 5. maddesinin h) bendine göre “Toplumun beden ve ruh sağlığına zarar verecek hususlara yer vermemek”, i) bendi “Karamsarlık, umutsuzluk, kargaşa, dehşet, saldırganlık gibi olumsuz duygular uyandırmak ve telkin etmek amacıyla yönelik yayın yapmamak”, (TRT, 2021) ilkeleri konuyla bire bir ilgili etik kodlardır. Trajik haberlerle ilgili en detaylı ilkeleri benimseyen trajik unsur içeren hemen her olay türünün servis edilmesine yönelik etik kod belirleyen kuruluşlarından birisi BBC’dir.

BBC aşağıda özetlediğimiz üzere zorlayıcı durumları ayrı ayrı başlıklarda vererek ve Türkçeye çevirerek BBC Türkçenin sayfasında yayınlatıp etik kodların uygulanması konusunda kendi editoryasına ve gazetecilere yol göstermektedir.

“Nazik konuları işleyen, özgün içerik yayınlama hakkımızı, toplumun kolay incinen kesimlerini koruma sorumluluğumuzla dengeleyerek kullanırız” (BBC, 2021). “İzleyicilerin, içeriğin kendilerine ya da çocuklarına uygunluğuna bizzat karar verebilmesi için, rahatsız edici unsurlar içerebilecek malzemeyi önceden ilan ederiz. Editoryal açıdan haklı gerekçeleri olmadıkça, tekil programların ve yayın akışı içinde birlikte düşünülebilecek programların, şiddeti tehlikeli ya da ciddi anti-sosyal davranışları, ya da başkalarını o tür davranışları, ya da başkalarını o tür davranışlara teşvik edebilecek unsurları onaylayan ya da öven malzeme içermemesini sağlamak için çaba göstermeliyiz. Başta çocuklar olmak üzere, izleyiciler, insanların hayvanlara şiddet uyguladığı sahneleri görmekten çoğu kez tedirgin ve rahatsız olurlar. Çarpıcı görüntülere rağmen hayvana bir zarar gelmediği durumlarda bunu, yayında anonsla, web sayfasında ya da alt yazılı olarak belirtmeyi düşünmek gerekir. Facia düzeyinde bir olayın ardından televizyon ve radyodaki programların yeniden düzenlenmesi, web sayfalarının kaldırılması ya da değiştirilmesi gerekebilir. Yaygın infiale yol açmamak için tüm BBC içeriğini kılı kırk yararcasına incelemek zorunludur. Faciaların, örneğin tren kazalarının, bombalamaların ya da çocuk kaçırımlarının yıldönümleri de büyük çapta duyarlılık gerektirir” (BBC, 2021).

ABD Profesyonel Gazeteciler Derneği de trajik haberlere eğilmiştir. Derneğin konuyla ilgili ilkeleri şöyledir: “Haberlerden olumsuz biçimde etkilenebilecek kitlilere karşı sevecen olmalıdırlar. Çocuklar ve deneyimsiz kaynaklar ya da kişilere ilişkin haberlerde özel duyarlılık göstermelidirler. Bir faciadan ya kazadan etkilenen kişilerle röportaj yapmak veya bu kişilerin fotoğrafını çekmek gerektiğinde duyarlı olmalıdırlar” (Alankuş, 2005: 105). Trajik haberlerle ilgili olarak etik kodlara yer veren bir diğer belge Türkiye Gazeteciler Cemiyeti’nin Hak ve Sorumluluklar Bildirgesidir. İlgili bildirgenin konuyla ilgili etik kodlarında; üzüntü, sıkıntı, tehlike, yıkım, felaket ya da şok halindeki insanlar söz konusu olduğunda duygu sömürsünden kaçınılması gerektiği, haberde kadına yönelik şiddetin detaylarının aktarılmaması, kadınların uğradığı taciz, tecavüze ilişkin haberlerde kadının kimliği korunmalı, fotoğraflarına ve görsel



*Dijital Habercilik Bağlamında Trajik Haberlerde Etik ve Bireyler  
Üzerindeki Etkisi Üzerine Bir Araştırma*

unsurlara yer verilmemesi ifade edilmektedir. Ayrıca cinsel saldırı mağdurlarının fotoğrafları, görüntüleri veya kimlik bilgilerinin yayınlanması, haberlerde animasyon ve canlandırma kullanılmaması önerilmektedir. Terör saldırılarında yaşamlarını yitirenlerin isimlerinin aileleri öğrenmeden yayınlanması, ölümlere ilişkin haberlerde sansasyonel ve acıları artıracak üsluptan uzak durulması, insanlarda travma yaratacak kan ve şiddet içeren fotoğraflara yer verilmemesi ve saldırının sonuçlarını korku ve yılgınlık yaratacak biçimde büyütülmemesi (TGC, 2021) gerektiği vurgulanmaktadır.

Etik kodları son olarak RTÜK'ün televizyon yayıncılarına yayıncılık yaparken dikkate almaları için önerdiği 'yayıncılık etik ilkeleri' ve 'terör ve olağanüstü durumlarda uygulanacak haber ilkeleri' ile sonlandırmakta yarar bulunmaktadır. RTÜK 26 Kasım 2018'de yayınladığı yayıncılık ilkelerinde Toplumda korku ve infial yaratabilecek olaylar karşısında ve kriz zamanlarında sağduyulu davranılarak şiddeti teşvik etmemeye ve meşrulaştırmamaya özen gösterilmesi (RTÜK, 2018), şehit cenazelerinde olayda hayatını kaybedenlerin durumu yetkililer tarafından ailelerine bildirilmeden önce isimlerinin açıklanmaması, yetkililerden önce acılı aile bulunup ekranlara taşınmaması, şehit cenazelerinin törenlerinden ve şehit ailelerinin evinden canlı yayın yapılmaması veya acılı insanları rahatsız edecek röportajlara yer verilmemesi önerilmektedir. Slogan, ağıt gibi görüntülere yer verilmemesi, olayın ekrana uzak çekimle yansıtılması, terör haberlerinde izleyicilerde korku, yılgınlık ve paniğe sebep olabilecek sansasyonel "Son Dakika" altyazılarından kaçınılması önerilmektedir. Felaket görüntüleri ve terör saldırıları yayınlanırken ürkütücü, izleyenleri paniğe sürükleyecek, toplumsal gerginliğe yol açacak görüntülerden kaçınması (RTÜK, 2018) RTÜK'ün konuyla ilgili televizyon yayıncılarının dikkate almasını istediği etik ilkelerdir.

### **3. TRAJİK HABERLERİN HEDEF KİTLE ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

Dijital haberlerin geleneksel yöntemlerle hazırlanan haberlere göre içerik bakımından zengin bir nitelik taşıması bu haberlerin okur üzerindeki etkisini artırmaktadır. Fotoğrafın ve görüntünün habere kattığı zenginlik olayın bütün yönleri ile okurun zihninde canlanmasını sağlamakta ve etkiyi artırmaktadır. Öyle ki bu etkinin

671

IJSS 14/2  
Aralık  
December  
2021

farkında olan terör örgütleri dahi dijital içerik üretimine yönelmiş ve propagandasını yapmak için dijital haberlerden sıkça faydalanmıştır. Öyle ki ana akım medyadan uzaklaşan IŞİD aktif bir şekilde sosyal medya kullanımına yönelmiştir.

Times gazetesinde yer alan habere göre, Instagram'da 50 binden fazla Irak Şam İslam Devleti (IŞİD) örgütü yanlısı hesap keşfedilmiştir. Yapılan araştırmalar, Instagram'daki en az 10 bin hesabın örgütle "çok sıkı bağı" olduğu, bu hesapların paylaşımlarının yüzde 30'unun örgütsel içerikten oluştuğu görülmüştür (BBC, 2017).

672

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Fotoğrafların ve yüksek teknolojiyle çekilmiş videoların salt metinlerden oluşan haberlere karşı içerik zenginliği bağlamında daha ilgi çekici olması hem dijital haberlerin üretimini yaygınlaştırmakta hem de okur üzerindeki etkisini artırmaktadır. Öyle ki basılı gazeteler dahi video ve fotoğrafın etkisinden faydalanmak için gazetelerin basılı versiyonunda haberin içine QR Kod yerleştirerek okurların videolara ve fotoğraflara ulaşmasına imkân tanımaktadır.

Dijital haberlerin salt dijital olarak içerdiği zenginlik haberlerin içeriklerinin şiddet başta olmak üzere trajik unsurları içermesi de eklendiğinde okur üzerindeki etkisi artmaktadır. Özellikle şiddet içerikli dram haberlerinde bu durum gözlenmektedir. Bu bağlamda yapılan araştırmalar trajik haberlerin bireyler üzerindeki etkisini ortaya koymak açısından önem taşımaktadır.

Medya toplumda meydana gelen şiddet olaylarını, gerilim yaratması ve olumsuzluk içermesi, olağandışı bir olay olması ve bireyler üzerinde duygusal bir etki yaratma olasılığı nedeniyle haberleştirmektedir. İşlenen suçun toplumda yaratacağı etki ne kadar büyük ise medyanın o suçu haber yapma olasılığı o kadar yüksektir (Ceyhan, 2014: 28). Graeme Burton'a göre, haber medyası genel olarak kötü haberlerin (olumsuz haberler) dramatik etkisine değer vermektedir. Zira, kötü haber iyi haberdir. Çünkü, ölümlerin olduğu bir kaza ya da felaket, ölümlerin olmadığı fakat yaralıların olduğu bir kaza ya da bir felaketten daha fazla haber değerine sahip olmaktadır. Olay ne kadar negatifse haber olma ihtimali o kadar artacaktır (Burton, 1995; Akt. Erdoğan, 2006: 53-54). Bu noktada, bir olayın haber değeri izleyici üzerinde yaratacağı etki ile ölçülmeye başlanmıştır. İzleyiciyi hedef alan haber yapımcılar, daha fazla etki ve daha fazla sansasyon için olayların enformatik yanlarını bir kenara bırakıp

*Dijital Habercilik Bağlamında Trajik Haberlerde Etik ve Bireyler  
Üzerindeki Etkisi Üzerine Bir Araştırma*

dramatik yanlarına odaklanmışlardır. Bu durum doğal felaketler, kazalar, cinayetler, gasp ve soygunlar, taciz ve tecavüz olayları gibi bolca kan, şiddet, gözyaşı ve acı içeren olumsuz olayların diğer olaylara nazaran daha fazla haber değeri taşıyarak, daha fazla televizyon haberlerinde yer almasıyla sonuçlanmaktadır (Yurdigül, 2014: 43). Bu sonuçların en büyük karşılığı ise, olumsuz bir şekilde hedef kitlede kendini göstermiştir.

Kitle iletişim araçlarının toplumda şiddetin artışında merkezi bir etkisi olduğu görüşü, Anglo- Amerikan ana akım araştırmalarına da yansımıştır. İletişim alanında egemen olan Anglo- Amerikan ana akım araştırma geleneğinde, şiddet olaylarına medyada sıklıkla yer verilmesinin kişi ve toplum açısından pek çok olumsuz sonuçları olduğunu sergileyen araştırmalar yapılmıştır. Söz konusu araştırmalar, medyada şiddetin yoğunlukla temsilinin saldırganlığa karşı hoşgörüyü arttırdığına, şiddetin sorunları çözmede bir araç gibi algılanmasını güçlendirdiğine, vahşeti izlemenin saldırgan davranışlar üzerinde nedensel bir yardımcı faktör olduğuna dikkat çekmektedir (Dursun, 2010: 20). Televizyonun şiddetle ilişkisi üzerine sosyal bilimler alanında, 1950’den beri araştırmalar yapılmaktadır. Bu araştırmalar için kullanılan metotlar laboratuvar çalışmalarını, alan araştırmalarını ve karşılıklı ilişki çalışmalarını kapsamaktadır. Fredman ve Atkinson gibi araştırmacılar, televizyondaki şiddetin gençler arasında saldırganlığı yaygınlaştırdığını savunmaktadırlar. Anderson ise, televizyondaki şiddet ve saldırganlık görüşü arasında ilişkiyi ele alarak sonuçlarını değerlendirmiştir. Adisyon, televizyondaki şiddeti seyretme ve onu izleyen saldırganlık arasında zayıf pozitif ilişki olduğu sonucuna varmıştır (Pınar, 2016: 34-35). Berkowitz’e göre, şiddet gösterimini izlemek, arınma yaratmak şöyle dursun, saldırganlık eğilimini arttırmakta; bireyleri günlük yaşamda şiddete yöneltebilmektedir. Gerbner’in araştırması medyadaki şiddete, çok daha önemli yenilikler getirmektedir. Bu tür yayınlar, “şiddeti ve şiddetin kurbanı olmayı meşrulaştırmaktadır”. Bu meşrulaştırma ile bilincimiz değiştirilmektedir. Yapılan araştırmalar izleyenlerin, okuyanların, dinleyenlerin şiddet gösteriminden doğrudan ve birebir etkilendiği sonucuna varmasa bile, medyadaki “şiddet öykülerinin şiddeti hayatın bir parçası haline getirdiğini, toplumsal şiddet kodlarını yeniden ürettiğini ve gündelik hayatın “gerilimli” anlarında bu “şiddet öyküleri”nin bireysel davranışlara kılavuzluk ettiğini göstermiştir (Pınar, 2016: 35).

673

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

#### 4. YÖNTEM

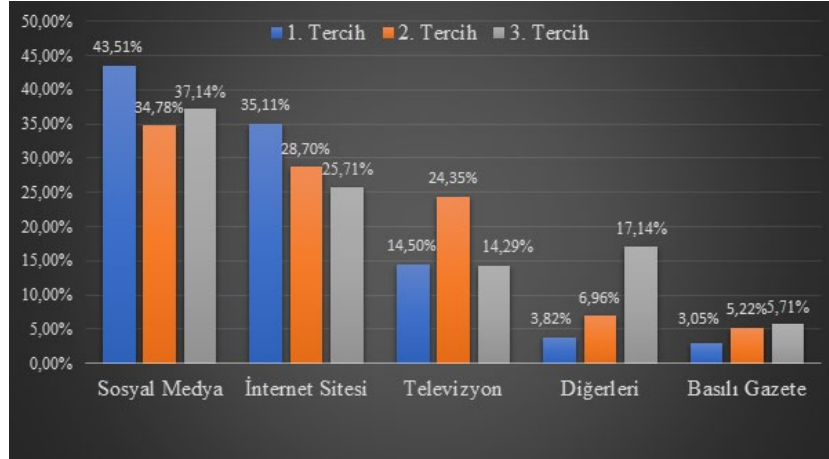
Araştırmada görüşme sorularının oluşturulması için on katılımcı ile pilot çalışma gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde katılımcılara haber takip platformu yönelimlerini ve trajik haberlerin onların üzerinde bıraktığı etkiyi öğrenme amaçlı olarak on beş tane yarı yapılandırılmış soru yöneltilmiştir. Katılımcıların izni ile kayıt altına alınan cevaplar analiz edilerek soru sayısı altıya düşürülüp yapılandırılmış soru formu oluşturulmuştur. Araştırma kapsamında sorular derinlemesine görüşme yoluyla katılımcılara sorulmuştur. Çalışmada ilk dört soru haberlerin nerelerden takip edildiği, ne tarz haberler okunduğu, hangi tarz haberlerin özellikle dikkatlerini çektiği, medyada görülmek istenmeyen haber türünden oluşmaktadır. Beşinci ve altıncı soru ise trajik haberlerin takip edildiğinde kullanıcılarda oluşturduğu duyguları ortaya çıkarmak amacıyla sorulmuştur. Beşinci soru 'Deprem, sel, yangın, trafik kazası ve terör haberlerini okuyup/izlediğinizde neler hissediyorsunuz?', Altıncı soru, 'Cinayet, hayvanlara yönelik şiddet, taciz, tecavüz, sokak kavgası gibi haberleri okuyup/izlediğinizde neler hissediyorsunuz?' şeklinde katılımcılara yöneltilmiştir.

Araştırma, uygunluğa göre örneklem yöntemi ile İstanbul'da sosyal bilimler alanında yüksek lisans eğitimi gören yaşları 23-28 arasında olup 28'i erkek, 103'ü kadın olmak üzere toplamda 131 katılımcı ile sınırlandırılmıştır. Ulaşılabilirlik açısından kadın popülasyonuna ulaşım daha mümkün olabildiği için kadın katılımcı sayısı erkek katılımcı sayısına göre daha fazla olmuştur. Ayrıca örneklem seçiminde ön bir çalışma yapılarak katılımcıların verdikleri cevapların kadın ve erkek bağlamında anlamlı bir farklılaşma göstermediği tespit edildiği için cinsiyet bağlamında katılımcı sayısı eşit tutulmamış ve analize de bu bağlamda yansıtılmamıştır.

Katılımcıların yapılandırılmış sorulara verdikleri cevaplar kayıt altına alınarak içerik analizine tabi tutulmuştur. Katılımcı yanıtları iki ayrı kodlayıcı tarafından kodlanarak tema haline getirilmiş ve nicel verilerle desteklenerek grafikleştirilmiştir. Grafik bulguları yorumlanmış ve katılımcı görüşleri ile desteklenmiştir. Gizlilik amacı çerçevesinde kadın katılımcılar K erkek katılımcılar E ile kodlanmıştır.

## 5. BULGULAR

**Tablo 1:** Haber Platformu Takip Tercihleri.



675

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Bireylerin haber platformu takip tercihleri, haberlere zamansız ulaşım imkânı sağlama, istenilen haberi paylaşma ve paylaşılan haberlerin hedef kitle üzerinde etkisini artırması açısından son derece önemlidir. Çalışmada bireylere yönlendirilen haber takip tercihi sorusunda tablo 1'de de görüldüğü üzere sosyal medya en yüksek orana sahip olmuştur. Sosyal medya birinci tercihte %43,51, ikinci tercihte %34,78, üçüncü tercihte de %37,14 oranıyla bireyler için önemli bir mecra konumunda bulunmaktadır.

Bireylerin haber tercihi sıralamasında internet sitesi birinci tercihte %35,11, ikinci tercihte %28,70, üçüncü tercihte %25,71 olarak ortaya çıkmıştır. Mobil cihazlardan rahat ulaşım olanağı, alternatif sesleri duyurabilecek çok sayıda haber sitesinin varlığı interneti bireyler için önemli bir platform haline getirmektedir.

Televizyon bireyler için tercih sıralamasında sosyal medya ve internet sitelerinden sonra üçüncü sırada yer almaktadır. Birinci tercihte televizyon %14,50, ikinci tercihte %24,35, üçüncü tercihte %14,29 olarak kendini göstermektedir. Dijital platformların etkinliğinin artması, sosyal ağların eğlence, haber, sosyalleşme gibi pek çok unsuru tek çatı altında bireylere sunması, televizyonların siyasi

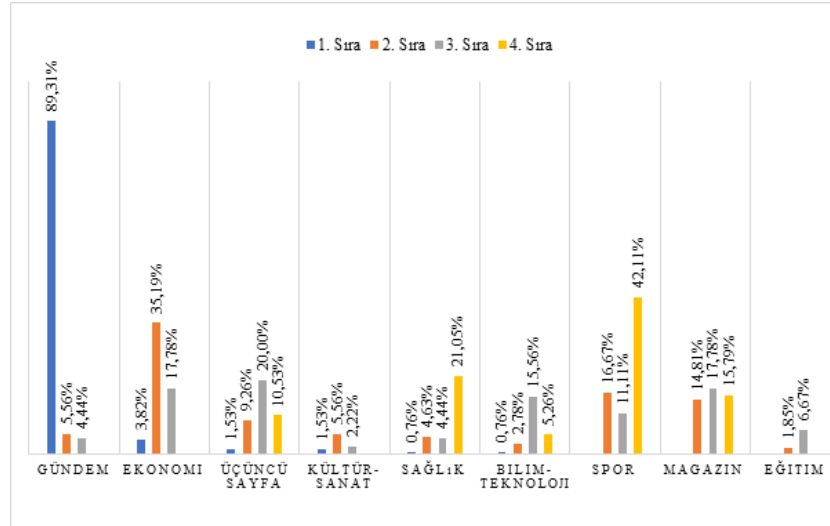
İçerikli ve yanlış haber yaptığı konusunda bireyler üzerindeki algısı televizyonun tercih edilme noktasında kan kaybına uğramasının sebepleri arasında gösterilebilir.

Gazeteler birinci tercihte %3,5, ikinci tercihte %5,22, üçüncü tercihte %5,71 gibi oldukça düşük oranlarla şekillenmiştir. Çalışmada diğerleri kategorisinde sırasıyla %3,8, %6,96, % 17,14 oranları ile tercih sıralamasına giren Bundle, Google News, Squid, Nabız vb. mobil haber takip uygulamaları yönün dijitalde kaydığını destekler niteliktedir.

676

Tablo 2: Haber Türü Takip Tercihleri.

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021



Haberlerin bireyler üzerindeki etkisini ortaya koyacak ve buna yönelik olarak yapılacak etik düzenlemelere ışık tutabilecek önemli verilerden bir tanesi şüphesiz takip edilen haber türüdür. Özellikle çalışmanın odak noktasını oluşturan trajik haberlerin tercih sıralamasında yüksek oranlarda kendini göstermesi bu açıdan son derece önemlidir. Katılımcıların verdikleri yanıtlara bakıldığında bu tarz haberlerin özellikle sosyal medyada sıkça yer alması ve verilmiş şekli takipçileri istemsizce de olsa bu tarz haberlere yöneltebilmektedir.

*Dijital Habercilik Bağlamında Trajik Haberlerde Etik ve Bireyler  
Üzerindeki Etkisi Üzerine Bir Araştırma*

K10 kodlu katılımcı “Gündeme yönelik haberleri okumaya çalışıyorum. Üçüncü sayfa haberlerini özellikle okumak için gayret göstermesem dahi sosyal medya vb. çoğu yerde karşılaştığım için kendimi bu haberleri okurken buluyorum. Sıklıkla tekrarlanan bu durum nedeniyle üçüncü sayfa haberlerini fazlasıyla okuduğumu söyleyebilirim” ifadelerini kullanırken K21 kodlu katılımcı “Gündem ve üçüncü sayfa haberlerini yakından takip ediyorum. Diğer haber türlerini sosyal medyada gördüğüm kadarıyla takip ediyorum” şeklinde görüşünü ifade etmiştir. Haberlerin verilmiş şeklinin ne derece önemli olduğunu E8 kodlu katılımcı şu şekilde ifade ediyor: “Beni ilgilendiren haberlerin yanı sıra ‘olayların ardındaki sır perdesi’ vb. başlıklarda olan haberleri de sonuna kadar takip edip okuyabiliyorum. Tam sebebini bilemesem de haberin birlikte verildiği fotoğraf merakımı uyandırıyor ve haberin tamamını okumadan zihnimin orada takılıp kalacağını düşündürüyor sanırım”.

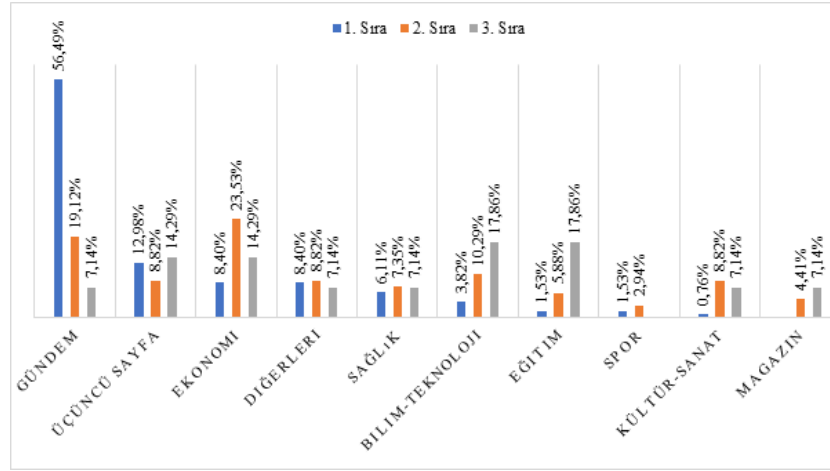
Haberlerin takip oranlarına bakıldığında önemli sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Birinci tercihte açık ara önde bulunan gündem sırasıyla %89,31, %5,56, 4,44’lük oranlarla bireyler için olmazsa olmazdır. Birinci tercihte gündemi takip eden diğer türü olarak ekonomi karşımıza çıkmaktadır. İlk tercihte %3,82’lik oranla gündemi izleyen ekonomi haberleri ikinci tercihte %35,19 ile başat konuma yerleşmektedir. Ekonomi haberlerinin üçüncü tercihteki yeri ise %17,78 olarak şekillenmektedir.

%1,53’lük oranla da olsa birinci tercihlerde yer alan üçüncü sayfa haberleri, ikinci tercihte %9,26, üçüncü tercihte %20,00, dördüncü tercihte %10,53 olarak kendini göstermektedir. Bu tarz haberlerin basında sıkça yer alması, üçüncü tabloda da net olarak görüleceği üzere bireylerin dikkatini çekmesi, toplumun bu tarz hadiselerle karşı giderek daha hassas olması üçüncü sayfa haberlerinin takip edilebilirliğini artırmaktadır.

677

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

Tablo 3: Dikkat Çeken Haber Türü.



678

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

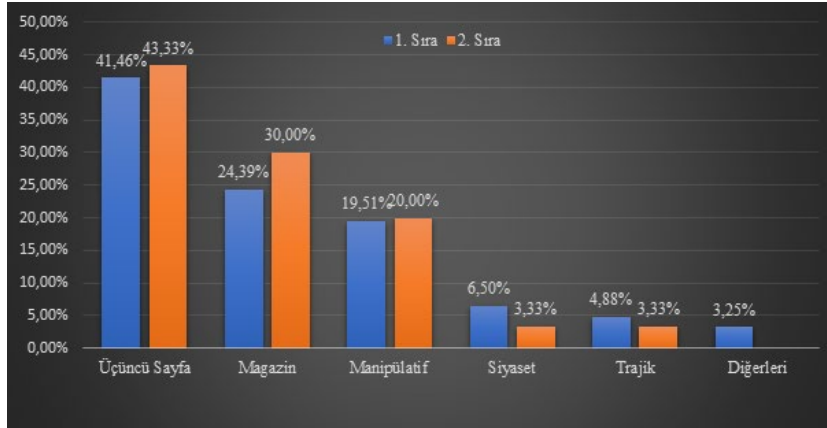
Bireylerin özellikle farklı kaynaklardan takip ederek ilgiyle okuduğu dikkat çeken haberler kategorisinde gündem haberleri birinci tercihte yine başı çekmektedir. Gündemi üçüncü sayfa, ekonomi ve sağlık takip etmektedir. İkinci tercihte %23,53'lük oranla ekonomi en üstte yer alırken %19,12 ile gündem ikinci %10,29'luk oranla bilim-teknoloji üçüncü sırada yer almaktadır.

İlgi alanlarına, ihtiyaçlarına ve beğenilerine göre haberleri takip edenler kadar etmeyenler de çalışmanın bulguları arasına girmiştir. Haberlerin olumsuz etkilerinden kurtulabilmek için haber takip etmeyen E34 kodlu katılımcının "3-4 sene öncesine kadar tüm haberleri dikkatle takip ederdim. Artık pek çok haber bana iyi gelmediği için takip etmiyorum" ifadeleri durumun özeti niteliğindedir.



*Dijital Habercilik Bağlamında Trajik Haberlerde Etik ve Bireyler Üzerindeki Etkisi Üzerine Bir Araştırma*

**Tablo 4:** Görmek İstemediğiniz Haber Türü.



679

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Çalışmanın en çarpıcı verilerinden bir tanesi şüphesiz üçüncü sayfa haberleridir. Bu haberler ilginç bir şekilde bireylerin hem takip ettiği hem ilgisini çektiği hem de görmek istemediği haberler arasında yer almaktadır. Tablo 3'te birinci tercihte gündemden sonra ikinci sırada yer alan üçüncü sayfa haberleri görmek istemediğiniz haber türü kategorisinde %41,46 ile ilk sırada yer almaktadır. Üçüncü sayfa haberleri %43,33 ile ikinci tercihte de en yüksek orana sahiptir. Bu tarz olayların sıkça olması, çözüm bekleyen toplumsal bir sorun haline gelmesi ve medyada sıkça yer alması bu tarz haberlerin bireyler üzerindeki olumsuz etkisine rağmen istemsiz de olsa takip edilmesine yol açmaktadır.

E5 kodlu katılımcı "Şiddet, tecavüz içerikli haberlere denk gelmek gerçekten beni çok üzüyor ve zaten o tarz haberlere dayanmadığım için haberleri takip etmiyorum. Bu tarz haberlerin de ruh sağlığı yerinde olmayan insanlar için de özendirici olduğunu düşünmekteyim bu yüzden servis edilmemeli" şeklinde görüş bildirirken K98 kodlu katılımcı "İnsanları kötü etkileyecek, kötü örnek teşkil edecek şiddet, cinayet tarzı haberlerin servis edilmesini istemiyorum", E101 kodlu katılımcı "Kadın cinayetleri, çocuk istismarı vb. haberleri görmek istemiyorum. Çünkü bu tarz haberler servis edildikçe durumu normalleştirip dolaylı öğrenme ile daha da artış göstermesine sebep oluyor", E81 kodlu katılımcı "Kadın cinayetleri, aile içi değer ve ahlak dışı olaylar, çocuk istismarı vb. haberlerin izlenme oranları uğruna, normalleştirilerek, sıradan olaylar

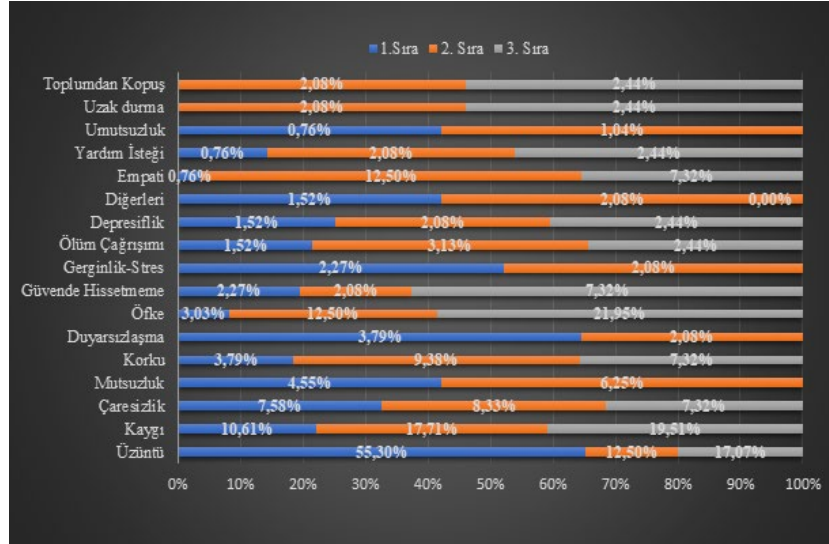
gibi servis edilmesinden, sadece medya malzemesi olarak kullanılmasından rahatsız oluyorum. Trajik olayları da magazin gibi sunan ve üzerinden çokça reyting almayı hedefleyen haberlerden rahatsızım” ifadeleri ile bu tarz haberlerin servis edilmesine karşı oldukları belirtmişlerdir.

Haber değeri taşıdığıının düşünülmemesi, gereksiz ve düzeysiz bulunması, toplumu ilgilendirmemesinden dolayı çalışmanın örneklem grubu birinci tercihte %24,39 ikinci tercihte de %30,00’luk oranlarla magazin haberlerinin servis edilmesini istememektedir. Çalışmada en yoğun tepkilerden birisi magazin haberlerine yönelik olmuştur. K59 kodlu katılımcı “Magazin haberlerinin insanların sahip olduğu değerleri küçümsemesine neden olduğunu düşünüyorum. Daha lüks bir hayata özendirdiğini ve toplum örf adetlerini zedelediğini gözlemliyorum. İnsanları gerçeklikten uzaklaştırıyor. Kötü örnek olabilecek, olumsuz özendirici haberleri medyada mümkün olduğunda az görmek istiyorum” ifadelerini kullanırken K72 kodlu katılımcı “Popüler insanların kişisel hayatlarını kapsayan magazinsel haberleri ekranda görmek istemiyorum” şeklinde magazin haberlerine karşı tavrını dile getirmiştir.

Görüşme soruları örneklem grubuna uygulanmadan önce manipülatif haber kategorisi diye bir kategori bulunmamaktaydı. Sorular katılımcılar tarafından cevaplandıktan sonra çarpıtılmış haber, yanlış haber, yalan haber, manipülatif haber gibi manipülasyona uğramış haber cevabı çokça alınmıştır. Bunun üzerine bu tarz cevaplar manipülatif teması altında kodlanmış ve oldukça da yüksek bir oran bulunmuştur. Manipülatif haberler birinci tercihte %19,51 ikinci tercihte %20,00’lik oranlarla kullanıcı tarafından görülmek istenmeyen haberler arasında yer almaktadır. K45, K88 kodlu katılımcıların görüşleri genelin özeti niteliğindedir. K45 kodlu katılımcı “Haber niteliği taşımayan herhangi bir bilgilendirme veya toplumsal uyanışı ve faydayı sağlamayan olayların servis edilmesini istemiyorum”, K88 kodlu katılımcı “Dikkat çekici, sansasyonel başlıkla içi boş verilen haberlerin servis edilmesini istemiyorum” şeklinde görüşlerini ifade etmişlerdir.

*Dijital Habercilik Bağlamında Trajik Haberlerde Etik ve Bireyler Üzerindeki Etkisi Üzerine Bir Araştırma*

**Tablo 5:** Deprem, Sel, Yangın, Trafik Kazası, Terör Haberlerinin Bireylere Etkisi.



681

IJSS 14/2  
Aralık  
December  
2021

Katılımcıların “Deprem, sel, yangın, trafik kazası, terör gibi haberleri okumak, izlemek size neler hissettiriyor?” sorusuna verdikleri yanıtlar içerik analizine tabi tutularak temalar çıkarılmıştır. Tabloda da görüldüğü gibi ‘toplumdan kopuş’, ‘uzak durma’, ‘umutsuzluk’, ‘yardım isteği’, ‘empati’, ‘depresiflik’, ‘ölüm çağrışımı’, ‘gerginlik-stres’, ‘güvende hissetmeme’, ‘öfke’, ‘duyarsızlaşma’, ‘korku’, ‘mutusuzluk’, ‘çaresizlik’, ‘kaygı’, ‘üzüntü’, ‘diğerleri’ temaları bu tarz haberlerin bireyler üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Birinci tercihlerde %55,30’la üzüntü trajik haberlerin en büyük etkisi olarak öne çıkmaktadır. %10,61’lik oranla kaygı ikinci sırada, %7,58’le çaresizlik üçüncü sırada, %4,55’le mutusuzluk dördüncü sırada yer almaktadır.

Katılımcıların hissettikleri en yoğun ikinci duyguda ise, 17,71’le kaygı ön plana çıkarken %12,50’lik oranlarla üzüntü, empati ve öfke ikinci sırada %9,38’le korku üçüncü sırada %8,33’le kaygı dördüncü sırada yer almaktadır.

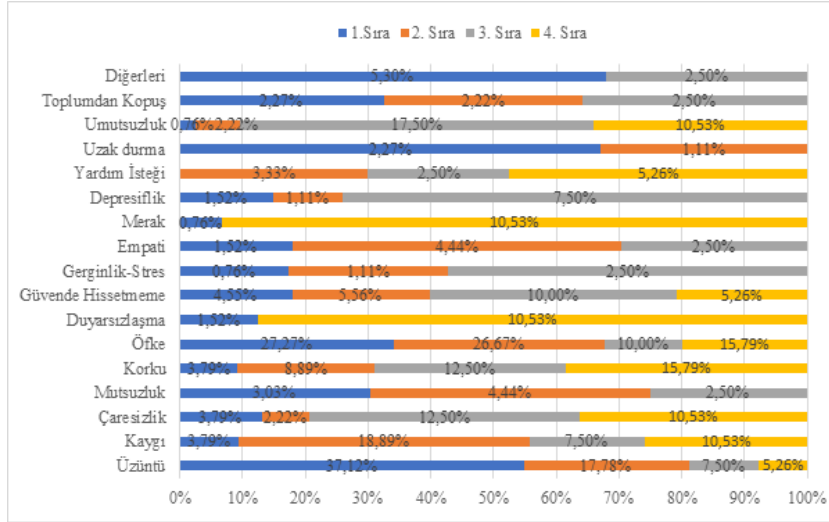
Katılımcıların hissettikleri en yoğun üçüncü duyguda %21,95’le korku ilk sırada yer alırken %19,51’le kaygı ikinci sırada %17,07 ile üzüntü

üçüncü sırada %7,32 ile çaresizlik, korku, güvende hissetmeme ve empati dördüncü sırada hissedilen en yoğun duygulardır.

Katılımcıların doğrudan ifadelerine bakıldığında K3, E17, E22, K97, K13, K104, K120, K128 kodlu katılımcıların görüşleri genelin özeti niteliğindedir. K104 kodlu katılımcı "Endişe ve huzursuzluk hissediyorum. Bazen bu tarz haberlerden öyle etkileniyorum ki gün içinde aklıma geldiğinde konsantrem bozuluyor", K120 kodlu katılımcı "Korku, çaresizlik ve dünyevi zevklerin ve taleplerin gereksiz olduğunu hissettiriyor", K3 kodlu katılımcı "Bu haberleri okuduğumda, izlediğimde tabi ki çok üzülüyorum. Bunun yanında görüntüler beni çokça etkilediği için uzun süre etkisinden kurtulamadığım oluyor. Örneğin Elazığ depremi sonrası, depremi yaşamadığım halde sadece sosyal medyadan görmüş olmama rağmen uyurken zorlanmaya başladım, günlük yaşantımda her an deprem oluyor hissi yaşadım", E22 kodlu katılımcı "Bu türden haberlerin ilk veriliş anında merak ve haberdar olma refleksinden kaynaklı kısa süreli izlemenin ardından kesinlikle bu türden haberleri sonuna kadar izlemem, izlediğim de ise rahatsızlık, huzursuzluk, üzüntü ve olan bitene yardım edemediğim için kısmen kendimi suçlama ve kendimi işe yaramaz hissediyorum", K97 kodlu katılımcı "Birçoğuna artık alıştım diyebilirim. Tabi ki üzülüyorum fakat önlemlerimi alarak günlük hayatıma devam ediyorum", K128 kodlu katılımcı "Deprem, sel, yangın, trafik kazası, terör gibi haberlerle karşılaşmak beni kötü etkiliyor. Enerjim düşüyor, depresif seyretmeme neden oluyor ve kaygı düzeyimi artırıyor", E103 kodlu katılımcı "Deprem, sel gibi doğal afet olaylarında oradaki insanların çaresizliğini hissetmek beni üzüyor ve elimden geldiğince yardım etmek istiyorum. Terör olaylarının yarattığı etki uzun süreli olabiliyor. E17 kodlu katılımcı "Afet ve travmatik olaylara dair haberler beni çoğunlukla dehşete düşürüyor ve bende büyük bir kaygı uyandırıyor. Bu tarz haberlere uzun süre maruz kalmak istemediğim için çoğunlukla haberin tamamını okumayıp geçmek istiyorum. Fakat sosyal medya üzerinde böyle bir şey mümkün olmuyor, konudan uzaklaşmak istesem de yine bir şekilde karşıma çıkıyor ve bu maruz kalmanın süresi uzadığı için çok daha fazla yıpratıcı oluyor. Özellikle büyük olaylarda, insanlar hemen o ana dair fotoğraf ve video paylaşabiliyor ve istemsizce biz de buna maruz kalabiliyoruz. Sonrasında da o günümün devamını acizlik, kaygı ve üzüntü duyguları içinde çok kötü geçirmeme sebep oluyor" şeklinde görüşlerini ifade etmişlerdir.

*Dijital Habercilik Bağlamında Trajik Haberlerde Etik ve Bireyler Üzerindeki Etkisi Üzerine Bir Araştırma*

**Tablo 6:** Cinayet, Hayvanlara Yönelik Şiddet, Taciz, Tecavüz, Sokak Kavgası Haberlerinin Bireylere Etkisi.



683

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Katılımcıların “Cinayet, hayvanlara yönelik şiddet, taciz, tecavüz, sokak kavgası gibi haberleri okumak, izlemek size neler hissettiriyor?” sorusuna verdikleri yanıtlardan ‘toplumdan kopuş’, ‘uzak durma’, ‘umutsuzluk’, ‘yardım isteği’, ‘empati’, ‘depresiflik’, ‘duyarsızlaşma’, ‘gerginlik-stres’, ‘güvende hissetmeme’, ‘öfke’, ‘korku’, ‘mutusuzluk’, ‘çaresizlik’, ‘kaygı’, ‘üzüntü’, ‘merak’, ‘diğerleri’ temaları çıkarılmıştır.

Birinci tercihlerde katılımcıların en yoğun hissettiği duygu olarak %37,12 ile üzüntü ilk sırada yer alırken %27,27 ile öfke ikinci, %5,30’la diğerleri üçüncü sırada yer almaktadır. Şiddet uygulama isteği, kızgınlık, adalet beklentisi gibi cevaplar diğerleri teması altında değerlendirilmiştir.

Hissedilen en yoğun ikinci duygu sıralamasında öfke %26,67 ile ilk sırada yer alırken kaygı %18,89 ile ikinci sırada %17,75 ile üzüntü sırada, %8,89 ile korku dördüncü sırada yer almaktadır.

Katılımcıların hissettiği en yoğun üçüncü duygu sıralamasında da %17,50 ile umutsuzluk ilk sırada yer alırken %12,50 ile korku ve

çaresizlik ikinci sırada %10.00'la korku ve güvende hissetmeme üçüncü sırada %7,50 ile üzüntü, kaygı ve depresiflik dördüncü sırada yer almaktadır.

Hissedilen en yoğun dördüncü duygu sıralamasında ise 15,79 ile öfke ve korku ilk sırada 10,53 ile duyarsızlaşma, çaresizlik, merak ve umutsuzluk ikinci sırada %5,26 ile üzüntü, güvende hissetmeme, yardım isteği üçüncü sırada yer almaktadır.

Trajik öğeler içeren üçüncü sayfa haberlerinin hem takip edilmesi hem de görmek istenmeyen haberler arasında yer alması çelişmesine ışık tutacak en önemli verilerden bir tanesi şüphesiz meraktır. %10,53'lük oran son derece önemlidir. İnsanlar trajik haberlerden olumsuz etkilenmelerine rağmen bu tarz haberleri takip etmekten de kendilerini geri alamamaktadır. Bir haberde en önemli unsurlardan birisi olan merak kriteri son derece ilginç ve normal olmayan olayların ele alındığı üçüncü sayfa ve trajik haberlerde yüksek oranda yer almaktadır. Bu da takipçinin dikkatini çekmektedir. K1, E2, K11, K9, K13, K36, K50, K51, E56, E65, E78, K92, K99, K111, E112 kodlu katılımcıların haberleri okurken, izlerken ve takip ederken hissettikleri duygular geneli özetlemektedir.

E2 kodlu katılımcı "Etkisinden uzun süre çıkamadığım için takip etmemeye çalıştığım haberler. Bu durumlara neden olanlar için öfke hissederken sayılarının giderek arttığını bilmek endişe hissettiriyor", E78 kodlu katılımcı "Cinayet, hayvanlara yönelik şiddet, taciz, tecavüz, sokak kavgası gibi haberleri okumak; üzüntü, öfke, stres ve olaya göre merhamet duyguları hissettiriyor. Ancak bu tür haberlerin gereğinden fazla yayınlandığını düşünürüm", K1 kodlu katılımcı "Üzgün hissediyorum, inanmakta, kabullenmekte zorlanıyorum", K51 kodlu katılımcı "Bu haberler bende ciddi bir öfke oluşturuyor", K99 kodlu katılımcı "Şiddet içeren tüm haberler benim dünyaya, çevreme ve insanlara olan güvenimi sarsıyor. Çok üzülüyorum, uzun süre etkisinden çıkamıyorum", K111 kodlu katılımcı "Bu tarz haberleri okuduğum zaman bazen gözyaşları içinde kalıyorum. Beni çok rahatsız ve endişeli hissettiriyor", K13 kodlu katılımcı "Üzüntü, öfke ve korku duyarım çünkü mağdur olan insanın yerinde ben de olabilirdim diye düşünürüm", K50 kodlu katılımcı "İzlemekten en rahatsız olduğum ve çoğunlukla görsellerine bakmamayı tercih ettiğim haberler, bu haberler bende öfkeye yol açıyor", E65 kodlu katılımcı "Dehşet. Bu haberlerin okuduktan veya izledikten sonra

*Dijital Habercilik Bağlamında Trajik Haberlerde Etik ve Bireyler  
Üzerindeki Etkisi Üzerine Bir Araştırma*

hissettiğim duygu. Çok karmaşık bir duygu zira içinde hüznün, korku, öfke, merak, kaygı gibi birçok duyguyu barındırıyor”, K9 kodlu katılımcı “Ben artık böyle haberler görmek istemiyorum. Okumak hiç istemiyorum. Gündemde bilgilendirici şeyler yerini alsın. Yok o kayıp nerde komşusuna kaçmış. Onun babası amcası çıkmış. Tecavüze edilip dereye atılmış gibi haberler okumak istemiyorum. Ben kadınların, çocukların ve hayvanların artık haberlerde olmasını istemiyorum. Bu haberleri görünce hissetmiyorum kalbimi yerinden çıkmış gibi oluyor. Göz yaşlarımı durduramıyorum”, E112 kodlu katılımcı “Taciz, tecavüz veya cinayet gibi olaylar bende öfke duygusunu ortaya çıkarıyor. Bu tarz haberleri gördüğümde öfkelenişimi ve hayal kırıklığına uğradığımı net bir şekilde hissedebiliyorum. Bu tarz haberlerin içerisinde beni en kötü etkileyenler ise hayvanlara uygulanan şiddettir. Zaman zaman intikam duygusu da ortaya çıkabiliyor”, E56 kodlu katılımcı “Cinayet haberlerini okuduğumda veya izlediğimde ölen kişi için çok üzülüyorum, cinayeti işleyen kişiye karşı da çok öfkeleniyorum. Hayvanlara yönelik şiddet haberlerini okuduğumda veya izlediğimde eylemi gerçekleştiren kişiye çok öfkeleniyorum hayvanlara da çok üzülüyorum, içim acıyor. Taciz ve tecavüz haberlerini okuduğumda veya izlediğimde o eylemi gerçekleştiren kişiye çok öfkeleniyorum mağdur olan kişiye de çok üzülüyorum”, K11 kodlu katılımcı “Beni çok sinirlendiriyor ve kaygılandırıyor. İnsanlara karşı daha kontrollü ve temkinli iletişime geçmeme sebep oluyor”, K36 kodlu katılımcı “Bu tür haberlere şahit olmak, öfke, acı ve üzüntü gibi birden fazla duygu yaşamama sebep oluyor. Kendimi güvende hissettirmiyor bu tür haberler. Her an her şeyin olabileceği, insan yaşamının bir anlık öfkenin uğruna heba edilebileceği, yaşamın bu kadar değersizleştirildiği ve en acısı da bunlara sebep olan insanların sonlandırdıkları hayatlardan sonra kendi hayatlarına hiçbir şey olmamış gibi devam edebilmelerinin ben de yarattığı öfke ve haberleri okurken o acılı ailelerin içinde buldukları çaresizlik ve gözyaşlarının bana hissettirdiği üzüntü, aktaramayacağım kadar derin şeyler hissettiriyor”, K92 kodlu katılımcı “Bu tür haberlerin hemen hemen her haber bülteninin sonunda yayınlanıyor olması hiç hoşuma gitmiyor. Kitleler üzerinde, dünya ne kadar kötü bir yer, insanlar güvenilmez duygularını orantısız şekilde arttırdığını düşünüyorum” ifadelerini kullanmıştır.

685

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

## SONUÇ

Dijitalleşmenin medyaya sağladığı olanaklar medya içeriklerinin zenginleşmesini ve haberlerin sayıca artmasını sağlamıştır. Günlük olarak haber ihtiyacının karşılanması ve toplumsal duyarlılık kapsamında medyada kendisine yer bulan trajik haberler okurlar tarafından takip edilen haberler arasında yer almaktadır. Yaptığımız çalışma sonucunda hedef kitlenin yoğun ilgi gösterdiği içerikler arasında yer alan trajik haberler dijital haberciler tarafından servis edilmekte ve hedef kitle üzerinde psikolojik olarak olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Çalışmanın bulgularında da yer aldığı gibi alıcılar trajik haberlerden hem olumsuz etkilenmekte hem de merak ve hassasiyet çerçevesinde bu haberlere ilgi göstermektedirler. Özellikle şiddet olaylarının toplumsal bir soruna dönüşmesi hedef kitlenin bu haberlerden uzak durmasının önündeki en büyük engel olarak göze çarpmaktadır. Sokakta medyana gelen şiddet olaylarının hemen herkesi etkilemesi ve bu durumlarla her an karşı karşıya kalma riski toplumun bu olaylardan daha fazla etkilenmesine neden olmaktadır.

Araştırmanın bulgularında katılımcıların verdiği cevaplardan çıkan sonuçlarda sansasyonel başlıklarla ve çarpıcı görsellerle verilen trajik haberlerin bireylerde korku, kaygı, öfke, dehşet, mutsuzluk, hüznün, umutsuzluk, depresiflik, topluma güvensizlik, hayattan kopuş, ölüm çağrışımı gibi olumsuz duyguların yaşanmasına sebep olduğu görülmektedir. Katılımcılar özellikle terör haberlerinin yoğun dehşet ve öfke duygusu uyandırdığı, şiddet olaylarının öfke ve korkuya yol açtığı, bireylerin kendilerini güvende hissetmemesine yol açarak toplumdan kopuşu tetikleyip yalnızlığa götürdüğü, depresyon, sel gibi doğal afetlerin ölümü çağrıştırarak bireylerin hayatın anlamsız olduğunu düşünmeleri ve her ana bitecek duygusu yaşamalarına neden olduğunu ifade etmektedirler. Özellikle bu tarz haberlere maruz kalan kadınların yaşadıkları üzüntünün günlük rutinlerinin dahi aksamalarına sebep olduğu, sokakta korkarak yürüdükleri ve kendilerini güvende hissetmedikleri araştırmanın önemli sonuçları arasında yer almaktadır.

Trajik haberlerin özellikle sosyal ağlar üzerinden hızla yayılması takipçilerin bu tarz paylaşımlara sıkça rastlamalarına neden olmaktadır. Bu durum takipçilerde bir süre sonra duyumsuzluğa neden olabilmektedir. Çok düşük oranlarda olmakla birlikte trajik haberlerin bireylerde olumlu davranışların geliştirilmesine katkı



*Dijital Habercilik Bağlamında Trajik Haberlerde Etik ve Bireyler  
Üzerindeki Etkisi Üzerine Bir Araştırma*

yaptığı da görülmektedir. Empati, yardım isteği ve tedbirli davranma bu bağlamda ortaya çıkan pozitif durumlardır.

Çeşitli kurum ve kuruluşların basın meslek ilkelerinde şiddetle ilgili etik ilkeler olmakla birlikte genel olarak trajik haberlere yaklaşımı anlatan ve sıkıca uygulanacak detaylı kodlara ihtiyaç duyulmaktadır. İlerleyen süreçte haberlerin etik kodlardan yoksun bir şekilde şiddet içeriğinin olduğu gibi servis edilmesi bu haberlerin bireyler üzerindeki korku, kaygı, güvensizlik gibi olumsuz etkisinin de sürmesine neden olabilir. Bunun da toplumsal ilişkilerin bozulmasına, bireyler arasındaki güvensizliğin artmasına, taciz, tecavüz, şiddet olaylarından kaynaklı olarak radikal kitle içinde kadın-erkek kutuplaşmasının körüklenmesine neden olabileceği ve medyanın yayınlamak suretiyle yaydığı şiddeti örnek olarak bireylerin kendi şiddetlerini üretebileceği öngörülebilir.

**687**

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

## KAYNAKLAR

Alankuş, Sevda. (2005). *Medya, Etik ve Hukuk*. İstanbul: İletişim Vakfı Yayınları.

Altıntaş, M. (2017). "İnternet Medyası ve Şiddet: İnternette Sunulan Şiddet Haberlerinin Toplum Üzerindeki Etkisi". *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(1), 182-192.

Burton, G. (1995). *Medya Analizlerine Giriş: Görünenden Fazlası*. (Çev. Nefin Dinç). İstanbul: Alan Yayını.

Ceyhan, Samet. (2014). "Yazılı Medyada Kadına Yönelik Şiddet Haberlerinde Kullanılan Dilin ve Görsellerin İncelenmesi", (Uzmanlık Tezi), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara.

Dursun, Çiler. (2010). "Kadına Yönelik Şiddet Karşısında Haber Etiği". *Fe Dergi*, 2(1), 18-32.

Erdoğan, İlker. (2006). "Türkiye'de Ulusal ve Yerel Gazetelerin Habercilik Anlayışları: Deprem Haberlerinin Karşılaştırmalı Analizi". *Selçuk İletişim Dergisi*, 4(3), 51-64.

Huesmann, L. R.; Eron, L. D. (1986). *Television and the Aggressive Child: A Cross-National Comparison*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Karaboğa, T. (2010). *Medya ve Toplum İlişkileri: Televizyon Haberlerindeki Şiddetin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma*. Ankara: Karınca Yayınları.

National Institute of Mental Health. (1982). *Television and Behavior: Ten Years of Scientific Progress and Implications for the Eighties*, Vol. 1. Rockville, MD: U.S. Department of Health and Human Services.

Özer, Ö. (2007). "Televizyonun Şiddet Özelinde Bilinçaltına Yaptığı Etkiye Yönelik Yetiştirme Kuramı Çerçevesinde Yapılan Araştırma", Türkoğlu, B.; Cinman Şimşek, M. (Eds.). *Medya Okuryazarlığı*, İstanbul: Kalemus Yayınları.

Özsoy, Aydan, Öztürk Arıkan, Ebru (2018). "Türk Medyasında Trafik ve Yol Güvenliği Haberleri: Karşılaştırmalı Bir İçerik Analizi". *Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi Etkileşim*, 2, 158-173.

Pınar, Nevin (2006). "Görsel Medya ve Şiddet Kültürünün Orta Öğretim Öğrencileri Üzerine Etkisi" (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Toker, H.; Altun, D. (2015). "Toplumsal Şiddetin Aktarım Yoluyla Yeniden Üretilmesi: Basının Televizyonlaşması Bağlamında Şefika Etik Cinayeti". *Selçuk İletişim Dergisi*, 9(1), 115-140.

Yaşa, Hüseyin (2019). "Türkiye'de Ulusal Kanallarda Şiddet Olgusunun Sunumu: Ana Haber Bültenleri Üzerine Bir İnceleme". *Turkish Studies Social Sciences*, 14(4), 1885-1904.

*Dijital Habercilik Bağlamında Trajik Haberlerde Etik ve Bireyler  
Üzerindeki Etkisi Üzerine Bir Araştırma*

Yurdigül, Aslı (2014). "Olumsuz Olayların Televizyonların Ana Haber Bültenlerinde Sunumu: 'Soma Faciası' Üzerine Bir İnceleme Çalışması". *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2(4), 71-99.

Basın İlan Kurumu. (2021). <https://bik.gov.tr/kurumsal/basin-ahlak-esaslari/> (Erişim Tarihi: 15.01.2021).

BBC. (2021). <http://www.bbc.co.uk/turkish/ilkeler/ch1.pdf> (Erişim Tarihi: 20.01.2021).

BBC. (2021). <http://www.bbc.co.uk/turkish/ilkeler/ch8.pdf> (Erişim Tarihi: 20.01.2021).

BBC. (2021). (BBC, 2017). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41360381> (Erişim Tarihi: 20.09.2021).

Deutsche Welle. (2021). <https://www.dw.com/tr/infodemitt%C3%BCrkiyede-yalan-haber-salg%C4%B1n%C4%B1nda-art%C4%B1%C5%9F/a-56932155> (Erişim Tarihi: 13.04.2021).

Reuters Institute. (2018). <http://media.digitalnewsreport.org/wp-content/uploads/2018/06/digital-news-report-2018.pdf> (Erişim Tarihi: 13.04.2021).

Habertürk. (2016). <https://www.haberturk.com/saglik/haber/1117847-toplumsal-siddet-ruh-sagligimizi-bozuyor> (Erişim Tarihi: 13.04.2021).

Hürriyet. (2016). <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/saglik/haberleri-sosyal-medyadan-takip-etmek-insan-psikolojisini-bozuyor-40157857> (Erişim Tarihi: 13.04.2021).

RTÜK. (2018). <https://www.rtuk.gov.tr/yayinci-duzenlemeleri/3746/3908/yayincilik-etik-ilkeleri.html> (Erişim Tarihi: 20.01.2021).

RTÜK. (2018). <https://www.rtuk.gov.tr/yayinci-duzenlemeleri/3746/3907/teror-ve-olaganustu-durumlarda-uyulacak-haber-ilkeleri.html> (Erişim Tarihi: 13.04.2021).

<https://www.rtuk.gov.tr/yayinci-duzenlemeleri/3746/3907/teror-ve-olaganustu-durumlarda-uyulacak-haber-ilkeleri.html> (Erişim Tarihi: 10.04.2021).

TDK. (2021). <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 27.01.2021).

TRT. (2021). <https://www.trt.net.tr/kurumsal/Yayinllkelerimiz.aspx> (Erişim Tarihi: 15.01.2021).

TRT Haber. (2021). <https://www.trthaber.com/haber/bilim-teknoloji/turkiyede-dijital-habercilik-yukseliste-363237.html> (Erişim Tarihi: 10.01.2021).

689

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

*Hüseyin KAZAN*

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti. (2021). <https://www.tgc.org.tr/bildirgeler/t%C3%BCrkiye-gazetecilik-hak-ve-sorumluluk-bildirgesi.html> (Erişim Tarihi: 20.01.2021).

**690**

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

## SUMMARY

The fact that each produced content attracts attention and is followed by users causes such content to be produced more and shared with users. Tragic news is also among the news that media users most follow, react actively and are affected by.

Following the tragic news with interest by individuals, terrorism, violence, earthquake, murder, traffic accident, rape, violence against animals, etc. It causes the news with tragic elements to be served intensively through television and especially digital media. The re-sharing of such violent news on websites and social media each time causes the reproduction of violence and affects individuals negatively. This is the starting point of the study. The research focuses on examining the psychological impact of tragic news on individuals. In the study, six structured questions were prepared and asked to the participants in order to reveal the effect of tragic news on individuals.

Structured questions are aimed at revealing individuals' news preferences and feelings after following tragic news. Because being aware of the effects of such news, which has severe psychological consequences on individuals, may contribute to more careful handling and user-centered behavior in the presentation of tragic news.

The study, which was carried out with a qualitative research design, was carried out with 131 participants who were studying postgraduate education in the sample of Istanbul.

Of the participants aged 23-28, 28 were male and 103 were female. In the research, data were collected by in-depth interview method and analyzed with content analysis. In the analyzes, the emotions felt by the participants were graphed and qualitative analyzes were supported with quantitative data.

Considering the findings of the study, one of the most striking data is undoubtedly the third page news. Interestingly, these news are among the news that individuals both follow, interest and do not want to see. Third page news is in the first place with 41.46% in the category of the type of news you do not want to see. From the participants' answers given to the question "How does it make you feel to read and watch news such as earthquakes, floods, fires, traffic accidents, terrorism?" were subjected to content analysis and themes were concluded.

As seen in the table, 'detachment from society', 'staying away from', 'despair', 'help request', 'empathy', 'depression', 'death connotation', 'tension-stress', 'not

feeling safe', 'anger', 'depersonalization', 'fear', 'unhappiness', 'despair', 'anxiety', 'sadness', 'others' themes reveal the impact of such news on individuals.

Sadness stands out as the biggest effect of tragic news with 55.30% in first preferences. Anxiety ranks second with 10.61%, helplessness with 7.58%, and unhappiness with 4.55%.

From the participants' answers given to the question "How does it make you feel to read and watch news such as murder, violence against animals, harassment, rape, street fights?" 'detachment from society', 'staying away from', 'despair', 'ask for help', 'empathy', 'depression', 'depersonalization', 'tension-stress', 'not feeling safe', 'anger', 'Fear', 'unhappiness', 'despair', 'anxiety', 'sadness', 'curiosity', 'others' themes were concluded.

692

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

In the first preferences, the emotion that the participants felt most intensely was sadness with 37.12%, while anger was in the second place with 27.27% and others with 5.30%. As a result of the analysis, it was seen that the tragic news affected the recipients psychologically in a negative way. In the results of the answers given by the participants in the findings of the research, it is seen that the tragic news given with sensational headlines and striking visuals cause individuals to experience negative emotions such as fear, anxiety, anger, horror, unhappiness, sadness, hopelessness, depression, distrust in society, disconnection from life, and death connotation.

Particularly, the participants state that the news of terrorism evokes intense feelings of horror and anger, violence incidents cause anger and fear, that cause individuals to feel insecure, triggering separation from society and leading to loneliness, and natural disasters such as earthquakes and floods evoke death and cause individuals to think that life is meaningless and to experience the feeling that it will end at every moment.

OSMANLI ERKEN MODERN DÖNEMİNDE  
EGEMENLİĞİN SÜREKLİLİĞİ SORUNU VE DEVLET  
TÜZEL KİŞİLİĞİNİN GELİŞİMİ (1453-1617)

Ensar KIVRAK \*

Makale Geliş Tarihi-Received: 15.02.2021  
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 20.10.2021  
DOI: 10.37093/ijisi.880809

693

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

ÖZ

*Bu çalışmanın konusu, Osmanlı Erken Modern Çağında egemenliğin sürekliliği sorunu ve bununla bağlantılı olarak devlet tüzel kişiliğinin gelişimidir. Çalışma, egemenlikte sürekliliğinin sağlanması ile devlet tüzel kişiliğinin gelişimi arasında bir ilişki olduğu ve bu sürekliliğin, devlet tüzel kişiliğinin gelişimine zemin hazırladığı hipotezine dayanmaktadır. Çalışmada öncelikle Osmanlı'da egemenliğin kimde olduğu tartışılmıştır. Buna göre önceleri hanedanda tecessüm eden egemenliğin Erken Modern Çağda padişahın şahsında toplandığı ortaya konmuştur. Ardından, devlet tüzel kişiliğinin gelişim seyrini gösterebilmek için Osmanlıların kendine verdikleri isimler tahlil edilmiştir. Böylece devlet tüzel kişiliğinin ortaya çıkışına dair ipuçları gösterilmiştir. Bu süreçte yaşanan tarihsel gelişmelere değinilerek devlet tüzel kişiliğinin ortaya çıkışında ve gelişiminde etkili olan temel faktörler ele alınmıştır. Son olarak egemenliğin sürekliliği sorunu bir padişah öldüğünde yerine geçecek olanın kim olacağı ve nerede tahta cülus edeceği örneği etrafında tartışılmıştır. Çalışmanın sonunda, Osmanlı Erken Modern Çağında önce hanedandan bağımsız ve mutlak saltanat anlayışının ve daha sonra sultandan bağımsız ve müstakil bir devlet anlayışının geliştiği ve*

---

\* Araştırma Görevlisi, Sakarya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Sakarya/Türkiye. [ensarkivrak@sakarya.edu.tr](mailto:ensarkivrak@sakarya.edu.tr), ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2248-0127>.

*dolayısıyla süreklilik sorununu belli ölçüde aşıldığı, kıymeti kendinden menkul bir devlet tüzel kişiliğinin oluşmaya başladığı sonucuna ulaşılmıştır.*

**Anahtar Kelimeler:** Egemenlik, Devlet Tüzel Kişiliği, Osmanlı Hanedanlığı, Osmanlı Devleti.



**THE PROBLEM OF CONTINUITY OF SOVEREIGNTY AND  
THE DEVELOPMENT OF STATE LEGAL ENTITY IN THE  
OTTOMAN EARLY MODERN PERIOD (1453-1617)**

**ABSTRACT**

*The subject of this study is the problem of the continuity of sovereignty and the development of the state legal entity in connection with this in the Ottoman Early Modern Age. The study is based on the hypothesis that there is a relationship between ensuring the continuity of sovereignty and the development of the state legal entity, and this continuity lays the groundwork for the development of the state legal entity. In the study, first of all, who was the sovereign in the Ottoman Empire was discussed. Accordingly, it has been revealed that the sovereignty, which was once embodied in the dynasty, was gathered in the person of the sultan in the Early Modern Period. Then, the names given by the Ottomans to themselves were analyzed in order to show the development course of the state legal entity. Thus, clues about the emergence of the state legal entity are shown. By referring to the historical developments experienced in this process, the main factors influencing the emergence and development of the state legal entity are discussed. Finally, the question of the continuity of sovereignty is discussed around the example of who will replace a sultan when he dies and where he will conquer the throne. At the end of the study, it was concluded that in the Ottoman Early Modern Period, firstly, the understanding of absolute sultanate and independent from the dynasty and then an independent and separate state understanding from the sultan developed and therefore, it was concluded that the problem of continuity has been overcome to a certain extent and that a state legal entity has started to form.*

**Keywords:** Sovereignty, State Legal Entity, Ottoman Dynasty, Ottoman Empire.

## GİRİŞ

Günümüzde adına devlet dediğimiz siyasal yapının temel özelliklerinden birisi, egemenlik alanı içinde yaşayan insanlardan farklı, soyut ve kurumsal kimliğe yani bir tüzel kişiliğe sahip olması ve devlet adına hareket eden memurlardan ve yöneticilerden<sup>1</sup> farklılaşmış olmasıdır (Uslu, 2017: 18, Wood, 2002: 19'dan). Bu çalışmada, bu farklılaşma sürecinden önce hanedan ile devletin bir ve aynı şey olarak anlaşıldığı ve dolayısıyla egemenliğin hanedanda tecessüm ettiği ön kabulünden hareket ederek öncelikle hanedan ile padişahın şahsının; ardından da padişahın şahsı ile devletin (devlet tüzel kişiliğinin) birbirinden ayrılması/ayrı düşünülmesi süreci tartışılmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın temel savı, egemenliğin bir bütün olarak hanedan yerine padişahın şahsında tecessüm etmesiyle padişahın mutlak egemen haline geldiği; padişaha bağlı olarak gelişen pre-modern askeri ve bürokratik yapılanmaların devlet tüzel kişiliğinin ortaya çıkışına zemin hazırladığı ve bu tüzel kişi düşüncesi bir kez ortaya çıktıktan sonra onu mümkün ve sürdürülebilir kılan şeyin ise egemenliğin süreklilik unsuru olduğu şeklinde özetlenebilir. Bu noktada egemenliğin bir unsuru olarak süreklilik, egemenliğin sürekli var olmasını; kesintiye uğramamasını ifade etmektedir. Örneğin egemenliği elinde bulunduran bir kralın/hükümdarın ölümü, tebaada egemenin ortadan kalktığı ve dolayısıyla kendisine tabi olunan bir otoritenin kalmadığı intibayı uyandırmamalı ve halef selef ilişkisi içerisinde egemenliğin kendisinde tecessüm ettiği krallar/hükümdarlar değişebilirken bu egemenliğin esas sahibi olarak görülen devlet veya hanedan gibi temel siyasi birimler sabit kalmalıdır.

Joseph R. Strayer, *Modern Devletin Kökenleri* [1970] (2020) adlı eserinde, Orta Çağ ve Erken Modern Çağ boyunca Avrupa devletlerinin kurumsallaşması bağlamında yaşanan gelişmeleri ele alarak feodal siyasi yapının bozulmasıyla birlikte mutlak monarşilerin oluşumuna giden süreci betimlemektedir. Bu süreçte özellikle hukuk ve maliyenin gelişmesini ve kurumsallaşmasını önemli adımlar olarak

<sup>1</sup> Bu çalışmanın konusu açısından memurlardan kasıt İlmiye, Kalemîye ve Seyfiye sınıfları; yöneticiden kasıt ise padişaktır.

*Osmanlı Erken Modern Döneminde Egemenliğin Sürekliliği Sorunu ve Devlet Tüzel Kişiliğinin Gelişimi (1453-1617)*

görmektedir. 1450-1600 yılları arasında<sup>2</sup> egemenlik düşüncesinde yaşanan değişim ve buna toplumsal desteğin artması gibi faktörlerle *yeni monarşiler* olarak adlandırılan erken-modern devletlerin ortaya çıkışını açıklamakta ve bu süreçte *yeni karar alma mekanizmalarının* oluşumu ile *profesyonel bürokrasinin* ortaya çıkışını, modern devlete giden dönüşümde en önemli adımlar olarak değerlendirmektedir (Strayer, 2020: Üçüncü Bölüm). Strayer, devletin tüzel kişilik kazanması meselesine doğrudan değinmemiş olsa da onun bahsettiği bu gelişmeler, esasında devlet tüzel kişiliğinin şekillenmesinde etkili olmuştur.

Ernst H. Kantorowicz ise *Kralın İki Bedeni* [1957] (2018) adlı eserinde aynı dönemde İngiltere’de hanedanın ve devletin bazı unsurlarının sürekliliği sorununu ve tüzel kişiliğin ortaya çıkışını tasvir etmektedir. Örneğin bir kral öldüğünde yerine yeni kral geçene kadar ortaya çıkan fetret döneminde, ortada bir *egemenin* kalmadığı ve dolayısıyla kendilerini bağlayıcı bir yasa olmadığı gerekçesiyle halkın kendisini yağma yapma hakkına sahip görmesi düşüncesinin zamanla geliştirilen hukukî savlarla nasıl bertaraf edildiğini (Kantorowicz, 2018: 417-442) ya da *kralın iki bedeni* kurgusundaki *siyasi beden*in zamanla nasıl tek başına kralı temsil etmekten çıkarak kral, lordlar ve parlamento ile birlikte birleşik bir beden anlayışına dönüştüğünü ve böylece *devlet merkezli krallık* düşüncesinin oluşarak devlet tüzel kişiliğinin gelişim sürecinde bir aşama oluşturduğunu (Kantorowicz, 2018: 277-302) göstermektedir. Dolayısıyla İngiltere örneği tıpkı Osmanlı’da olduğu gibi monarkın/padişahın şahsında tecessüm eden egemenliğin devlet tüzel kişiliğinin gelişimiyle birlikte zamanla monarktan/padişahın devlet soyut/manevi şahsına doğru geçişini de göstermektedir.

Ancak muhtemelen Osmanlı Hanedanlığı ya da Osmanlı Devleti için kralın iki bedeni ya da devletin farklı unsurlarını birleşik bir bedende bir araya getiren siyasi beden gibi belirgin kurgular yoktu. Fakat Osmanlı Devleti de süreklilik -daha doğru bir ifadeyle egemenin

---

<sup>2</sup> Bu çalışmanın kapsamı da Strayer’in 1450-1600 şeklindeki dönemlendirmesine paralel olarak Fatih Kanunnamesi’nin devlet teşkilatlanmasını yeni baştan kurmasından itibaren I. Ahmet’in saltanat döneminin sonuna kadar olan dönemi temsilen 1453-1617 tarih aralığı olarak belirlenmiştir.

sürekli var olması- ile ilgili bir dizi sorunu kendi içerisinde barındırıyordu ki bu çalışma egemenin sürekliliği sorununun aşılmasının devlet tüzel kişiliğinin gelişiminde nasıl önemli bir rol oynadığını göstermeyi de hedeflemektedir.

Bu çalışmada öncelikle Eski Türklerden Osmanlı'ya değin egemenlik anlayışından kısaca bahsedilecektir. Nitekim bir devlet tüzel kişiliğinin gelişiminden ve devletin sürekliliğinden bahsedilecekse, öncelikle bu süreçte egemenin kim olduğuna karar vermek gerekmektedir. Bu süreçte önceleri bir bütün olarak hanedanın egemen unsur olarak kabul edildiği; fakat ardından hanedanın egemenlikteki bu konumunu yitirerek egemenliğin saltanatta yani bizatihi padişahın kendisinde tecessüm etmeye başladığı gösterilecektir. Egemenlik konusuna böylece açıklık getirildikten sonra hanedandan ve sultandan bağımsız bir devlet telakkisinin yani aslında bir devlet tüzel kişiliğinin tarihsel bir süreç içerisinde geliştiğini gösterebilmek amacıyla Osmanlıların kendisini nasıl isimlendirdiği sorusuna cevap verilecektir. Böylece hanedandan ve sultandan bağımsız bir devlet telakkisinin varlığı ortaya konduktan sonra bu telakkinin gelişim süreci, bugün ismine devlet dediğimiz siyasal organizasyon içerisindeki merkezi güç odaklarının değişimi/dönüşümü üzerinden izlenecektir. Son olarak, Osmanlı sultanlarının tahta cülusu örneğinden hareketle Osmanlı'da egemenin sürekliliği sorunu tartışılacaktır. Nitekim sürekli var olan bir devlet telakkisinin oluşması yani aslında devletin bir tüzel kişilik olarak görülmesi, devletin temel özelliklerinden olan egemenliğin ve dolayısıyla egemenliğin temel özelliklerinden olan (egemenlikte) sürekliliğin sağlanmasıyla yakından ilgilidir.

698

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

## **1. ESKİ TÜRKLER'DEN OSMANLI'YA EGEMEN: HANEDAN**

Egemenlik kavramı, Avrupa'da modern devletlerin gelişimine bağlı olarak on altıncı yüzyılda Jean Bodin (1530-1596) tarafından geliştirilmiş bir kavramdır. Egemenlik; sınırsız, mutlak, tek, bölünemez ve devredilemez bir iktidarı ifade etmektedir (Bodin, 2003:1). Fakat Bodin, egemenin gücünü sınırlandıracak şekilde Tanrı'nın iradesi ve doğal hukuk gibi egemenden üstün olan bir hukukun varlığını da kabul eder (Heywood, 2014: 110-111).

*Osmanlı Erken Modern Döneminde Egemenliğin Sürekliliği Sorunu ve  
Devlet Tüzel Kişiliğinin Gelişimi (1453-1617)*

Bu tanımın ifade ettiği tarihsel bağlama benzer şekilde Türklerde de töre olarak ifade edilen kurallar kümesi, egemenliğin belirlenmesinde ve egemenin sınırlandırılmasında belirleyici konumdadır. Dolayısıyla egemen konumda olan hükümdar, ancak töreye uyduğu sürece meşru görülmüştür (İnalçık, 1959: 75). Bu sebeple Türklerde sınır tanımaz egemenliğe sahip olan bir hükümdardan bahsetmek mümkün değildir (Kafesoğlu, 1997: 246).

Orhun Kitabelerinden, Eski Türklerde egemenliğin *kut* kelimesi ile ifade edildiği ve kutun Gök Tanrı'dan geldiği inancının hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu noktada kutun hükümdarın şahsına değil hanedana ait olduğu (İnalçık, 1959: 82; Kafesoğlu, 1980: 33); hükümdarın töreye uymaması halinde ise Tanrı tarafından kutun hükümdardan alınabileceği ve böylece hükümdarın tahttan indirilebileceği kabul edilmektedir. Fakat bu noktada itaatsizliğin hanedana değil; töreye uymayan ve kutunu kaybeden hükümdara karşı olduğunu özellikle vurgulamak gerekmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere kutun/egemenliğin asıl sahibi hanedandır ve hükümdarlar, hiçbir zaman keyfi ve sınırsız iktidar sahibi olamamaktadır (Taşağıl, 1992: 104-5).

Öte yandan kutun temelde hanedana ait olması anlayışının, iki sorun alanını da beraberinde getirdiği söylenebilir. Birincisi, bu anlayışın hanedan içerisinde meydana gelebilecek taht kavgalarının meşruiyetine de zemin hazırlamasıdır (Kösoğlu, 1997: 46). İkincisi ise ülüş sisteminin bir sonucu olarak hanedan üyelerinin egemenlikten pay almasıdır. Hanedan üyelerinden birisi hükümdar olsa dahi aslında hanedanın tüm erkek üyelerinin potansiyel olarak ülke yönetimine katılma hakları vardı ve fiilen hükümdarın kendilerine bıraktıkları bölgeleri -tabiri caizse özerk bir yönetim anlayışı çerçevesinde- yönetmekteydiler (Özdemir, 2009: 4, 6).

Türklerin İslamiyet'e geçişiyle birlikte ise İslamî geleneklerle İslam öncesine ait egemenlik anlayışının bağdaştırıldığı; örneğin İslam'ın aslî kaynaklarında rastlanmamasına rağmen kutsal hanedan anlayışının devam ettirildiği görülmektedir (Güngör, 1996: 159). Padişahların resmî unvan olarak İslamî kökenden gelen *sultan* ve Türk kökenden gelen *han* unvanlarını birlikte kullanması -örneğin *Fatih Sultan Mehmed Han-*, bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Peirce, 1996: 22). Dolayısıyla İslam öncesi var olan egemenlik anlayışının İslamiyet'le birlikte sürdürüldüğü de söylenebilir. Açıkçası bu durum,

699

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

Türklerde Müslüman olmanın getirdiği biçimsel bir değişim dışında özü itibariyle aynı egemenlik anlayışının sürdürüldüğünü göstermektedir (Özdemir, 2009: 8-9). Son tahlilde “her hal ü kârda Osmanlı hanedanında hakimiyetin menşei telakkisinde Orta-Asya Türk geleneği devam etmiştir” (İnalcık, 1959: 81).

Bilindiği üzere, kuruluşundan itibaren Osmanlı, dönemin -belki de bütün- diğer devletlerinde olduğu gibi bir hanedanlık idi. Dolayısıyla yönetme yetkisi hanedan ailesine aitti ve hanedan içerisinden yönetme yetkisi kendisine *nasip olan* kişi, sultan oluyordu. Şu hâlde devlet ve hanedan, bir ve bütün şeylerdi.

700

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Fakat on beşinci yüzyıldan itibaren devletin artık hanedanın ortak bir mirası gibi düşünülmediği; padişahın, egemenliğin tek sahibi olduğu görülmektedir (İnalcık, 1959: 94; Akyılmaz, 1999: 137). Erken Modern Çağ boyunca egemenlik düşüncesinde yaşanan bu dönüşümler, devlet tüzel kişiliğinin teşekkülü bağlamında incelenebilir. Bu bağlamda öncelikle devlet tüzel kişiliğinin ortaya çıkışı Osmanlıların kendini nasıl isimlendirdiği sorusu etrafında ortaya konmuş; ardından devlet tüzel kişiliğinin gelişim süreci, siyasal organizasyon içerisindeki merkezî güç odaklarının değişimi ve dönüşümü üzerinden izlenmiştir.

## 2. DEVLETİN İSİMLENDİRİLMESİ SORUNU

Bir beylik olarak ortaya çıkan Osmanlıların kendilerini nasıl isimlendirdikleri sorunu, hanedanlıktan bir devlet telakkisine doğru yaşanan dönüşümün seyrini ortaya koymaya yardımcı olabilir. Bu konuda Christoph K. Neumann'ın *Devletin Adı Yok – Bir Amblemin Okunması* (1999) adlı makalesi, önemli ipuçları sunmaktadır. Neumann'a göre (1999: 280) farklı dönemler için farklı isimler koymak gerekmektedir. Farklılaşan bu isimlerin zaman içindeki değişim seyri de Osmanlı'da devlet tüzel kişiliğinin teşekkülü bağlamında değerlendirilebilir.

Bu bağlamda ilk olarak on beşinci yüzyılın hemen başlarında ilk Osmanlı tarihçisi olarak kabul edilen Ahmedî'nin (1334-1413)

*Osmanlı Erken Modern Döneminde Egemenliğin Sürekliliği Sorunu ve Devlet Tüzel Kişiliğinin Gelişimi (1453-1617)*

*Osmanîler*<sup>3</sup> tabirini kullandığı bilinmektedir (Emecen, 2012: 43). Yine on beşinci yüzyıl Osmanlı tarihi yazarları, eserlerine *Tevarih-i Al-i Osman* yani *Osmanlı Hanedanının Tarihleri* ismini vermektedirler. Kanuni Sultan Süleyman döneminde şeyhülislamık yapan İbn Kemal (Kemalpaşazade)'in (1468?-1536) aynı isimli eserinde de -herhangi bir devlet tüzel kişiliğini vurgular nitelikte- *Devlet-i Aliyye* tabiri hiç geçmemektedir. Benzer şekilde Gelibolulu Mustafa Ali (1541-1600), 1581'de kaleme aldığı ve günümüz Türkçesine *Siyaset Sanatı* olarak aktarılan *Nushatü's-Selatin* adlı eserinde *devlet* kelimesini hiç kullanmamaktadır. Buradan çıkarılacak sonuç, on altıncı yüzyıl sonuna değin isimlendirmede kurumsal bir yapı olarak *devlet* tabirine yer verilmediği; isimlendirmede hanedanın esas alındığı yönünde olmalıdır. Fakat bu geleneğin Fatih Sultan Mehmet döneminde kardeş katlinin kurumsallaşması ile bozulduğu söylenebilir. Bu tarih itibarıyla, -padişah devletin ta kendisi demek değildir belki ama- hanedan önemini kaybetmeye başlamış; devlet bizatihi sultanın kendi şahsında somutlaşır olmuştur (Neumann, 1999: 277). Örneğin Kanuni Sultan Süleyman, kendi ülkesi için "*Memalik-i Mahsusem*" yani "korunmuş memleketlerim" demektedir (İnalçık, 1965: 104)

Diğer taraftan Ayn Ali Efendi (?-?), *Kavânîn-i Âl-i Osmân der Hulâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Dîvân* (1607) adlı kanun derlemeleri olan eserinde devlet kelimesine yer vermekle beraber bunu tüzel kişiliği haiz kurumsal bir siyasi yapıyı nitelemek için değil hükümdarın iktidarını nitelemek için kullanır. Yaklaşık 1620'ye tarihlenen ve yazarı belli olmayan *Kitab-ı Müstetab* ise sistematik bir şekilde *Devlet-i Aliyye* tabirini kullanmaktadır. Fakat bu kullanım, artık hanedan isminin işlevsizleştiği anlamına da gelmemektedir. Örneğin yazar, özellikle kanunlardan bahsederken daima hanedan ismini vurgulayarak *kanun-ı Al-i Osman* tabirini kullanmaktadır. Neticede denilebilir ki on beşinci yüzyıl boyunca genelde hanedan ve özelde padişah, kilit konumlarını koruyor; kurumlar ve kanunlar ondan neşet ediyordu. Fakat bununla beraber artık daha soyut ve yüceltilmiş bir devlet kavramının varlığından da söz etmek mümkündür (Neumann, 1999: 278-279).

---

<sup>3</sup> *Osmanlılık* kimliğinin ilk ortaya çıkışı, bu çalışmanın kapsamı dışında kaldığı için burada ele alınmamıştır. Ancak bu konuda ayrıntılı bilgi için şu kaynağa bakılabilir: Emecen, Feridun. (2012). *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*. İstanbul: Tİmaş Yayınları, ""Tavâif-i Mülûk'dan" Osmanlılaşmaya" başlığı.

Mustafa Efendi Naima'nın (1655?-1716) orijinal ismi *Ravzatü'l-Hüseyn fi hulâsati ahbâri'l-hâfikayn* (1702) olan fakat kısaca *Tarih-i Naima* ismiyle bilinen eserinde ise devlet kavramı açık bir şekilde tanımlanır ve daha sonra bu tanım, Osmanlılar tarafından yaygın olarak kullanılır. Bu tarihten sonra, Osmanlı aydın ve bürokrat kesimi için Osmanlı saltanatını bir *devlet* olarak ele alma eğilimi oluşmuş görünmektedir (Neumann, 1999: 279). Naima'nın eserinin henüz başında yer alan devlet tanımı ise tam olarak şöyledir: "Ma'lum ola ki mülk ve saltanat ma'nâsına olan devlet bir nev' âyin üzre ictima'-i beşeriyeden ibarettir" (İpşirli, 2007: 21). Fakat yine de bu dönemde bile Devlet-i Aliyye'yi padişahla özdeşleştirme eğiliminin devam ettiği de (Neumann, 1999: 279) belirtilmelidir. Nitekim Naima'nın tanımında da görüleceği üzere devlet, mülk ve saltanatla eşdeğerdir. Dolayısıyla devlet tüzel kişiliği düşüncesi, ilk ortaya çıkmaya başladığı dönemde mülk ve saltanatla bütünlüğü cihetinden anlaşılmıştır.

Sonuç olarak Erken Modern Dönemde Osmanlıların kendini isimlendirmesinde hanedan isminin yeri korunmaktadır. Fakat bununla beraber zaman içinde hanedandan bağımsız müstakil bir devlet tanımlamasına ve dolayısıyla devlet tüzel kişiliğine zemin hazırlayacak şekilde yeni bir anlam dönüşümünün izini sürmek de mümkündür. Aşağıda, bu anlam dönüşümüne zemin hazırlayan siyasi gelişmeler üzerinde durulmuştur.

### 3. DEVLET TÜZEL KİŞİLİĞİNİN TEŞEKKÜLÜ: HANEDANA KARŞI SULTAN VE SADRAZAM

Osmanlı Devleti'nin klasik anlamda bir hanedanlık olduğu yukarıda belirtilmişti. Osmanlı'nın hanedan olma niteliği, şüphesiz ki devletin yıkılışına kadar devam etmiştir. Fakat bundan farklı olarak burada ele alınacak esas konu, hanedandan ve daha sonra padişahтан bağımsız bir devlet anlayışı ve yönetim yapısının oluşum seyrini takip edebilmektir. Nitekim bir devlet tüzel kişiliğinin oluşumundan bahsedebilmek için öncelikle ülkenin bizzatihi sahibi olan gerçek kişi ya da kişilerden bağımsız kurumsal bir organizasyon olarak devletten; kısacası görece bağımsız bir bürokrasiden bahsedebilmek gerekmektedir.

Osmanlı için klasik anlamda devlet bürokrasisi denilen şey, başlangıçta *padişah kapısından* başka bir şey değildir. Başlıca karar



*Osmanlı Erken Modern Döneminde Egemenliğin Sürekliliği Sorunu ve Devlet Tüzel Kişiliğinin Gelişimi (1453-1617)*

mercii olan *Divan-ı Hümayun* ise padişahın divanıdır ve padişahın sarayında toplanır. Bütçe de hakeza *Havass-ı Hümayun* yani padişahın şahsî hazinesidir. Fakat ilk örneklerine on altıncı yüzyılda rastlanan ve kendilerine *dirlik* tahsis edilen kâtipler, bu dirlik gelirleri sayesinde padişahın hazinesinden bağımsız ve farklı bir gelir kaynağına sahip olmaları dolayısıyla bağımsız devlet bürokrasisinin modern dönem öncesindeki ilk örnekleri olarak kabul edilebilir (Kunt, 1999: 35).

Yine on altıncı yüzyılda ortaya çıkan iki önemli gelişme, padişah kapısı ile özerk bir müstakil devlet yapılanmasının birbirinden ayrılması sürecinin ilk örnekleri sayılabilir. Bunlardan birincisi, askeri komutada yaşanan dönüşümdür. Normal şartlarda bizzat padişah komutasında sefere çıkan ordunun farklı cephelerde aynı anda savaşmak gerektiğinde padişahın komutasında değil; sadrazamın veya başka bir vezirin komutasında sefere çıktıklarında bu durumu çok yadırgadıkları bilinmektedir. Fakat zamanla kabullenilen bu durum, itaat anlamında padişaha bağlı fakat fiili olarak padişahın başında bulunmadığı bir örgütsel yapının ortaya çıkışına işaret etmekteydi. İkincisi ise hazine giderlerinin padişah kapısı dışında da kullanılmaya başlanması ile ilgilidir. Askeri sebeplerle sınır bölgelerinde kale yapımı ya da onarımı için gerekli maddi giderlerin yerel kaynaklardan karşılanması mümkün olmadığı durumlarda *Havass-ı Hümayun*'dan karşılanması, padişah hazinesinin padişah kapısı-üstü olarak tanımlanabilecek devlet giderlerine tahsis edilmesi anlamına geliyordu (Kunt, 1999: 35).

Padişah ile müstakil bir devlet yapılanmasının birbirinden ayrılması sürecinin ilk örnekleri olarak değerlendirilen bu iki durumdan başka, bu ayrışma sürecinde etkili olan esas unsur ise *Divan-ı Hümayun*'un gelişimi ve buna bağlı olarak sadrazamın değişen konumu olmuştur. *Dîvân-ı Hümayun*, tam gelişmiş şeklini Fâtih Sultan Mehmed zamanında almaya başlamıştır. *Fâtih Kanunnamesi* bir çeşit devlet teşkilatlanması düzeni kurmuş ve devletin belli başlı makamlarını; bu arada *Dîvân-ı Hümayun*'u da düzenlemiştir. Fâtih Sultan Mehmed'in kanunnâmesi, devlet teşkilatlanmasını düzenleyen türde tek kanunnamedir. Sonraki padişahlar döneminde devlet teşkilâtıyla ilgili düzenlemeler yapılmışsa da bunlar kapsamlı olmamıştır (İnalçık, 2011: 31). Ayrıca Fatih, kendisinden sonraki hükümdarları da bağlayıcı şekilde kanunname ferman etmiş olması (İnalçık, 2001: 335) dolayısıyla her sultanın saltanat dönemiyle sınırlı olan kanun ve

703

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

nizam anlayışını da aşarak egemenlikte sürekliliğin sağlanmasına katkı sunmuştur.

Bu süreçte Fâtih'in getirdiği en büyük yenilik ise divanda padişahın başkanlığının kaldırılarak yerinin sadrazama bırakılmasıdır. Bu dönemde hükümdar karşısında kendisine hiçbir yetki verilmemekle birlikte sadrazamın siyasi yetkileri artırılmış; böylece Dîvân-ı Hümâyun'un yetkileri de yavaş yavaş sadrazamın divanı olan *İkindi Divanı*'na aktarılmaya başlamıştır. Öyle ki on sekizinci yüzyıla gelindiğinde *Bâb-ı Âsâfi* olarak adlandırılan sadrazam dairesinin her bakımdan gelişmesi sebebiyle Divan-ı Hümayun, bir merasim ve gösteriş yeri durumuna bile düşmeye başlamıştır (Mumcu, 1994: 430-431).

704

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Feridun Ahmet Bey (?-1583), 1568'de Sultan II. Selim'e sunduğu *Münşeat üs-Selatin* adlı eserinde, Divan-ı Hümayun'da devlet siyasetini belirleyen kişinin sadrazam olduğunu açık bir şekilde belirtmektedir. Örneğin Sokullu Mehmet Paşa'nın (1505-1579) önceden ikinci vezir olarak bulunduğu divanda izlenen siyaseti kabullendiği fakat kendisi sadrazam olunca kendi siyasetini uygulamaya başladığı bilinmektedir. Yine Feridun Ahmet Bey'in sadrazam için kullandığı *devlet-i hazret-i vezir-i azam* ifadesi, padişah kapısı dışında gelişmekte olan farklı bir siyasi yapıyı ifade etmektedir. Fakat bununla beraber *padişahın devam-ı devleti* vurgusuyla da devletin padişahın devleti olduğu vurgulanmaktadır (Kunt, 1999: 35).

Anlaşılacağı üzere Osmanlı Erken Modern dönemi, padişahın bağımsız bir bürokrasinin şekillenmesiyle birlikte, devlet tüzel kişiliğinin de ilk nüvelerini verdiği bir dönemi ifade etmektedir. Fakat hemen belirtmek gerekir ki bu dönemde tek başına müstakil bir devlet telakkisinden değil; ancak hanedan ve sultanla bir ve bütün olarak anlaşılabilen bir devlet telakkisinden bahsedilebilir.

#### 4. TAHTIN TEVARÜSÜ: EGEMENLİKTE SÜREKLİLİĞİN BİR UNSURU OLARAK CÜLUS

Osmanlı Devleti için ilk süreklilik tartışması, onun Oğuz/Türkmen geleneğinin ve Selçukluların bir devamı sayılıp sayılamayacağı üzerine yoğunlaşır. Osmanlı tarihi içinde Yazıcızade (?-?) ve Aşıkpaşazade (1400-1484) gibi resmi tarih yazıcıları, devletin

*Osmanlı Erken Modern Döneminde Egemenliğin Sürekliliği Sorunu ve  
Devlet Tüzel Kişiliğinin Gelişimi (1453-1617)*

Oğuz/Türkmen soyundan gelen; o geleneği sürdüren ve Selçuklu varisi sayılan yönüne vurgu yapmaktadırlar (Bulduk, 1999: 162, 164-165). Bu vurgunun erken dönemdeki temel sebebi, aslında Timur ve oğlu Şahruh karşısında Osmanlıların kendi meşruiyetini sağlama arayışı olarak görülebilir (İnalçık, 1959: 77; Bulduk, 1999: 161; İnalçık, 2003: 62). Ancak burada tartışılacak olan konu bununla bağlantılı; fakat bundan farklı olarak Osmanlı Devleti'nin kendi içerisindeki süreklilik sorununa ilişkindir.

Kantorowicz (2018: 417)'e göre, Yüksek Orta Çağda İngiltere örneğinde kralın ölümünden sonra yerine yeni kral tahta geçene kadar geçen ara dönemde halkın kendilerinde hırsızlık yapma ve daha başka huzursuzluklar çıkarma hakkının doğduğunu iddia etmesi söz konusu olmuştur. Bu iddianın temel dayanağı, kralın olmadığı yerde bağlayıcı bir yasa veya hukukun da olmadığı savıdır. Yani aslında her kral kendi başına bir yasa koyucu ve egemendi. Buradan anlaşılan şudur ki krallar arası geçiş dönemlerinde egemenliğin devamını teminat altına alacak bir süreklilik unsuru ve bir devlet tüzel kişiliği anlayışı yoktu. İngiltere'de ilkin kralın olmadığı ara dönemde İsa Mesih'in geçici olarak kral olduğu savıyla ve daha sonraları hanedanlığın kendisinin asla ölmeyen birey-üstü kurum olduğu savıyla bu sorunun aşıldığı görülmektedir. Soyut/düşünsel planda bir süreklilik unsuru sağlayan bu düşünceyi pekiştiren esas gelişme ise 1272 yılında tahtın en büyük erkek evladın doğuştan gelen hakkı olduğunun -özel bir kanun ya da hükme bağlanmasa bile- *de facto* olarak kabul edilmesi olmuştur. Dolayısıyla bu tarihten itibaren mevcut kralın ölümüyle birlikte tahtın varisi olan en büyük erkek evlat, kendiliğinden kral olmaktadır (Kantorowicz, 2018: 433-434).

Osmanlı tecrübesinde de bu süreklilik sorununa benzer bir sorun mevcut görünmektedir. Fakat Osmanlı'daki sorun, hanedanın sürekliliği değil; egemenliğin ya da başka bir deyişle -artık egemen bizzat sultanın kendisi olduğu için- saltanatın sürekliliği sorunuydu. Bir padişah öldüğünde, bütün görevlendirmeler ve yasal düzenlemeler yeni padişah tarafından onanuncaya kadar geçersiz sayılmaktaydı. Dolayısıyla padişahsız ara dönemlerde mevcut bir egemenin olmadığı gerekçesiyle kapıkulları kendilerini yağma ve taşkınlık yapma hakkına sahip görmekteydiler. Bu sorunun, İngiltere örneğine benzer şekilde ancak I. Ahmet Döneminde (1603-1617) kafes

705

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

sistemine geçilmesi sonucu saltanatta devamlılığının sağlanmasıyla aşılabildiği görülmektedir (İnalçık, 2003: 67).

Öte yandan İngiltere’de hanedanlar değişebilirken Osmanlı’da hanedanın değişmesi düşüncesinin, Fatih Sultan Mehmed dönemine gelindiğinde hanedanın sürekliliği açısından bir tehdit olmaktan çıktığı anlaşılmaktadır. Fakat bunun öncesinde, özellikle siyasi bunalımların etkisiyle bu kabil düşüncelerin nüvelendiği söylenebilir. Özellikle Fetret Devri’nde Şeyh Bedreddin’in (1359-1418) ve Şahkulu’nun (?-1511) padişahlık iddiasında bulunması, II. Murad Döneminde (1421-1444/1446-1451) Balkanlarda yaşanan bunalım sonrası uc beylerinin sultana tepkisi ile III. Mehmed (1595-1603) ve II. Osman Dönemlerinde (1618-1622) gelişen isyan hareketleri doğrudan hanedana yönelik bir karşı çıkış mahiyeti kazanmış görünmektedir. Dolayısıyla on beşinci yüzyılda kaleme alınan Osmanlı tarihine dair eserlerin hanedanı Oğuz Han soyuna dayandırmasının ve Kayı Boyu’nun *kut* sahibi olduğunu ifade etmesinin, Timurlulara karşı bir üstünlük iddiasının yanı sıra hanedana kastedebilecek *beyler* üzerinde de bir üstünlük iddiasını içerdiği söylenebilir. Fakat Fatih Sultan Mehmet Döneminde (1451-1481) -her ne kadar bu durum yukarıda belirtildiği üzere sonradan tekrar değişse de- hanedanın değişimine dair düşüncelerin ortadan kalktığı görülmektedir (Emecen, 2011: 39-41, 45-47). Dolayısıyla -en azından bu dönemden itibaren- artık Osmanlı hanedanı olmadan bir Osmanlı Devleti’nden bahsetmek mümkün değildir (İnalçık, 2003: 65). Nitekim hanedanın varlığına kastetmemekle birlikte iktidara ortak olma niyetinde olabilecek *aristokratik unsurlar* dahi Fatih Döneminde yapılan kanuni düzenlemelerle devre dışı bırakılmıştır (Karatepe, 1997: 41). Bizanslı diplomat ve tarihçi Dukas’ın (1400?-1462?), “hem eski hem de yeni hükümdar Osman soyundan geldiği sürece, bir tebaanın bağlılığını birinden diğerine kolaylıkla aktardığını” (Peirce, 1996: 17) ifade etmesi, bu duruma kanıt olarak gösterilebilir. Bu durum, hanedanın sürekliliğinin sağlandığını gösteren bir örnek olarak nitelendirilebilir.

Özetle, Osmanlı hanedanının değişebilirliğine yönelik kimi fikir ve eylemler özellikle siyasi bunalım dönemlerinde belli bir karşılık bulmuş olsa da sonuçta bunlar, hanedanın sürekliliği açısından ciddi sonuçlar doğuracak mahiyette birer *badireye* dönüşmemiş görünmektedir. Bu sayede hanedan içinden gelen padişahlar değişebilmekle birlikte yönetici hanedan, yıkılışa değin yüzyıllarca ayakta kalabilmiştir. Böylesi uzun soluklu bir hanedanlığın İslam

*Osmanlı Erken Modern Döneminde Egemenliğin Sürekliliği Sorunu ve Devlet Tüzel Kişiliğinin Gelişimi (1453-1617)*

dünyasında bir benzerinin bulunmaması da ayrıca dikkat çekicidir (Peirce, 1996: 17).

Öte yandan Osmanlılar için süreklilik sorununu doğuran esas unsur, hanedanlığın değil saltanatın sürekliliği sorunudur ki bu sorun en azından İngiltere'deki *senioratus* gibi I. Ahmet Döneminde *ekber-erşed sistemine* geçinceye değin bir padişah öldüğünde yerine geçecek şehzadenin kim olacağını belirleyen kesin bir kuralın olmamasından kaynaklanmaktadır. Bununla beraber, o dönemde devletin en önemli askeri güçlerinin *ucta* olması sebebiyle büyük şehzadeye uc sancağının verilmesiyle birlikte en büyük kardeş, fiili olarak tahtın en güçlü adayı haline geliyordu. Fakat yine de hanedanın tüm üyeleri, hâkimiyet hakkına sahipti. Padişah da kendisinden sonra yerine geçmek üzere oğullarından birisini veliyaht tayin edebilmekteydi. Ancak veliyahtlık da hükümdar öldükten sonra bağlayıcılığını kaybetmekteydi (İnalçık, 1959: 82, 87). Şu hâlde denilebilir ki tahta kimin geçeceğini belirleyen genel bir kural olmamakla birlikte, tahta aday şehzadelerin adaylığını güçlendiren hukuki ve siyasi etmenler de olabilmekteydi.

Diğer taraftan tahta geçecek olan şehzadenin nasıl ve nerede tahta geçeceği sorunu da süreklilik tartışmasını aydınlatılabilmek açısından bazı ipuçları sunmaktadır. 1566'da Kanuni'nin ölümü üzerine Şehzade Selim'in tahta cülus yöntemi, buna iyi bir örnek oluşturmaktadır. Buradaki birinci sorun, Kanuni'nin savaş meydanında ölmüş olması dolayısıyla yeni padişahın Zigetvar'daki ordugâhta mı yoksa başkent olan İstanbul'da mı tahta cülus edeceği sorunudur. İkinci sorun ise şehzadenin vali olarak bulunduğu Kütahya'daki kendi kapıkulu ve danışman çevresi ile İstanbul'daki padişah kapıkulu ve çevresinin nasıl bağdaştırılacağı sorusudur.

Birinci sorunla ilgili Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'nın (1505-1579) Şehzade Selim'e önerisi, kendisinin bir an evvel ordunun bulunduğu yere gelerek orada babasının kapıkulları önünde tahta çıkmasıydı. Şehzade Selim'in yanındaki danışman çevresi ise ordunun ve sadrazamın ayağına gitmektense İstanbul'da sarayda tahta çıkmasını tavsiye etmişlerdir. Bu tavsiyenin arka planında şehzade kapısının padişah kapısına dönüşmesi sayesinde Kütahya'daki şehzade çevresinin kendilerine devlet makamlarında önemli yerler edinme kaygısı görülse de tahta cülusun nerede olması gerektiği noktasındaki belirsizlik de ortadadır. Buradan çıkarılacak esas soru ise şöyle

707

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

olmalıdır: devlet padişahıdan bağımsız ve müstakil bir kurum olarak başkent İstanbul'da mıdır; yoksa devlet padişahıdır ve başkent de padişahın bulunduğu yer midir? Bu soruya cevap vermeyi sağlayacak eski bir cülus örneği yoktu. Dolayısıyla görünen o ki bu sorunun Şehzade Selim için de net bir cevabı yoktu. Nitekim Şehzade Selim, kendi danışmanlarının tavsiyelerine uyararak önce İstanbul'da tahta cülus etmiştir. Ardından da Sokullu Mehmet Paşa'nın ısrarı üzerine Zigetvar Seferi'nden dönmekte olan ordunun başına gelerek ordugâhta tekrar tahta cülus etmiştir (Kunt, 1999: 38).

708

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

İkinci sorunla ilgili olarak ise II. Selim'in tahta cülus sonrasında geciktirmeden cülus bahşisini vermesi ve dirliğe çıkmada kapıkulunu kayırması gibi tutumları, "babasından devraldığı vezirler ve saray halkına yanaşıp şehzadelik erkânını ve askerini geri çekmek suretiyle saltanat değişiminde devlette devamlılık ve sürekliliği kollama çabası olarak görülmeli" dir (Kunt, 1999: 38).

Dolayısıyla II. Selim örneğinden hareketle son tahlilde on altıncı yüzyıldan itibaren bir süreklilik unsurunun gözetilmeye başlandığı görülmektedir. Sonrasında ise halkın merkezî idareden beklentilerinin artması ve çeşitlenmesi neticesinde saltanatın daha üstün ve dolayısıyla daha simgesel bir duruma geldiği; devletin ise giderek sadrazamın idaresinde olan bir yapıya dönüştüğü söylenebilir. Böylece aslında devlet ve saltanat kavramlarının da bir bütünü tamamlayan kavramlar olmakla birlikte birbirinden ayrıştığı (Kunt, 1999: 40) ve padişahın, bir halife ve imparator gibi mutlak egemen olarak görülmeye devam etmesinin (İnalcık, 1959: 94) yanı sıra Orta Asya-Türk geleneğinden tevarüs eden ve saltanatta vücut bulan devlet tasavvurundan farklı ve kıymeti kendinden menkul bir devlet tasavvurunun da ortaya çıktığı savunulabilir. Dolayısıyla II. Selim'den bir nesil sonra, Naima'nın -yukarıda bahsedildiği üzere- derli toplu bir devlet tanımı yapabilmesinin zeminini hazırlayan arka planın, yaşanan bu anlam dönüşümünde aranması gerekir.

## **SONUÇ**

Çalışma boyunca birbiriyle bağlantılı iki sorun olarak Osmanlı'da devlet tüzel kişiliğinin gelişimi ve egemenliğin sürekliliği sorunu tartışılmıştır. Bu bağlamda öncelikle egemenliğin önceleri hanedanda

*Osmanlı Erken Modern Döneminde Egemenliğin Sürekliliği Sorunu ve Devlet Tüzel Kişiliğinin Gelişimi (1453-1617)*

tecessüm ederken daha sonra padişahın şahsında toplandığı vurgulanmıştır.

Devlet tüzel kişiliğinin gelişimi ile ilgili ipuçları ise Osmanlıların kendilerini nasıl isimlendirdikleri sorunu üzerinden takip edilmiştir. Buradan çıkarılacak sonuç, Osmanlıların kendini isimlendirmesinde hanedan isminin başından beri kullanılageldiği ve yerini koruduğu; fakat bununla beraber özellikle Naima'nın devlet tanımlamasıyla birlikte zaman içinde hanedandan bağımsız müstakil bir devlet tanımlamasına yani devlet tüzel kişiliğine zemin hazırlayacak şekilde yeni bir anlam dönüşümünün izini sürmenin de mümkün olduğu yönündedir.

Devlet tüzel kişiliğinin gelişimi ise devlet içerisindeki merkezi güç odaklarının değişimi/dönüşümü üzerinden açıklanmaktadır. Buna göre, ilk olarak kendilerine dirlik tahsis edilen kâtiplerin bağımsız gelir kaynağına sahip olmaları ve böylece bağımsız bir bürokrasinin doğuşuna temel oluşturması üzerinden; ikinci olarak padişahın ordunun başında bulunmadığı durumlar sebebiyle farklı askeri komuta kademelerinin orduyu komuta etmesi üzerinden; üçüncü olarak padişah hazinesinin dış harcamalara da açılması ve bu sebeple padişahın şahsi hazinesi olmaktan çıkması üzerinden; son olarak Divan-ı Hümayun'un gelişmesi ve buna bağlı olarak sadrazamın konumunun güçlenmesi üzerinden Osmanlı'da devlet tüzel kişiliğinin gelişiminin erken dönemdeki izlerini sürmenin mümkün olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Çalışmada konu edinilen süreklilik sorunuyla ilgili tartışma ise padişahların tahta cülusu üzerinden izlenebilmektedir. Buradaki birinci husus, tahta kimin geçeceği; ikinci husus ise nasıl ve nerede geçeceği. Birinci hususla ilgili olarak varılan sonuç, tahta kimin geçeceğini belirleyen genel bir kuralın olmaması sebebiyle bir süreklilik sorununu içinde barındırdığı; fakat hanedanın sürekliliğiyle ilgili kayda değer bir tartışmanın bulunmadığı yönündedir. Bununla birlikte özellikle on beşinci yüzyıldan itibaren hanedanın önemini kaybederek padişahın mutlak egemenliği anlayışının yerleşmesiyle ve soyut ve padişahın ayrı bir devlet düşüncesinin gelişmeye başlamasıyla süreklilik sorunun da farklı bir boyut kazandığı yönündedir. Nitekim II. Selim'in cülusu örneğinde de görüldüğü üzere, tahta yeni cülus eden padişahın kendisini başkent İstanbul'daki

709

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

padişah kapısı çevresinde konumlandırması, saltanat değişimi sırasında devlette sürekliliği gözettiğine işaret etmektedir.

Tüm bunlardan hareketle 1453-1617 tarih aralığı bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Osmanlı'da önce hanedandan bağımsız ve mutlak saltanat anlayışının ve daha sonra sultandan bağımsız ve müstakil bir devlet anlayışının gelişiminin ve dolayısıyla süreklilik sorununu belli ölçüde aşmış, kıymeti kendinden menkul bir devlet tüzel kişiliğinin oluşumunun erken dönemdeki izini sürmek mümkündür. Sürülen bu iz, modern devletlerin henüz ortaya çıkmakta olduğu bir dönemde, modern devletin belirleyici unsurları olan egemenlik, süreklilik ve tüzel kişilik gibi unsurların Osmanlı'da modernleşme hareketleriyle birlikte modern ve merkezi/mutlak devletin oluşumuna giden süreçte nasıl bir rol oynadığının tarihsel ve düşünsel arka planını izah etmesi açısından önemi haizdir.

710

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021



**Osmanlı Erken Modern Döneminde Egemenliğin Sürekliliği Sorunu ve  
Devlet Tüzel Kişiliğinin Gelişimi (1453-1617)**

**KAYNAKÇA**

- Akyılmaz, Gül (1999). "Osmanlı Devleti'nde Egemenlik Kavramının Gelişimi". *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*,7(1-2), 129-159.
- Bodin, Jean (2003). *On Sovereignty*. (Çev. J. H. Franklin). Cambridge: Cambridge University Press.
- Bulduk, Üçler (1999). "Osmanlı Beyliği'nin Oluşumunda Oğuz/Türkmen Geleneğinin Yeri", Eren, G. (Ed.). *Osmanlı 1 Siyaset*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Emecen, Feridun (2011). *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Emecen, Feridun (2012). *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Güngör, Erol (1996). *Tarihte Türkler*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Heywood, Andrew (2014). *Siyaset Teorisine Giriş*. (Çev. Hızır Murat Köse). İstanbul: Küre Yayınları.
- İnalcık, Halil (1959). "Osmanlılar'da Saltanat Veraseti Usûlü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 69-94.
- İnalcık, Halil (1965). *Adaletnameler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnalcık, Halil (2001). "Kanunnâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 24. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 333-337.
- İnalcık, Halil (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnalcık, Halil (2011). *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM).
- İpşirli, Mehmet (2007). *Tarih-i Na'ima Ravzatü'l Hüseyin Fi Hulasati Ahbari'l-Hafıkayn Cilt I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim (1980). *Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim (1997). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kantorowicz, Ernst H. (2018). *Kralın İki Bedeni*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Karatepe, Şükrü (1997). *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kösoğlu, Nevzat (1997). *Devlet: Eski Türklerde, İslam'da ve Osmanlı'da*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

711

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

Kunt, Metin (1999). Devlet, Padişâh Kapısı ve Şehzade Kapıları. Eren, G. (Ed.). *Osmanlı 6 Teşkilat*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Mumcu, Ahmet (1994). "Divan-ı Hümayun", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 9, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 430-432.

Neumann, Christoph K. (1999). "Devletin Adı Yok - Bir Amblemin Okunması". *Cogito*, 19, 269-283.

Özdemir, Gürbüz (2009). "Batı'da ve Türklerde Egemenlik Kavramı". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 1-11.

Peirce, Leslie P. (1996). *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*. (Çev. Ayşe Berktaş). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

712

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Strayer, Joseph R. (2020). *Modern Devletin Kökenleri*. İstanbul: Say Yayınları.

Taşığıl, Ahmet (1992). *Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları Başlangıcından Osmanlı Dönemine Kadar*. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları.

Uslu, Ateş (2017). *Siyasal Düşünceler Tarihine Giriş*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

## SUMMARY

In this study, the transformation of the sovereignty understanding from the Ancient Turks to the Ottoman was briefly mentioned. As a matter of fact, in order to talk about the development of a state legal entity and the continuity of the state, it is necessary to decide who the sovereign is in this process. In this process, the dynasty as a whole was previously regarded as sovereign. From its foundation, the Ottoman Empire was a dynasty like all other states of the era. The authority to rule belonged to the dynastic family. The person who has bestowed the authority to rule from within the dynasty became the sultan. But then, the sovereignty began to take shape in the sultan himself. Thus, starting from the fifteenth century, the state was no longer considered a common heritage of the dynasty. The Sultan was seen as the sole owner of the sovereignty.

In order to show that a state conception independent of the dynasty and the sultan, in fact, a state legal entity, developed in a historical process, the question of how the Ottomans named themselves were answered. The question of how the Ottomans, which emerged as a *seignior*, named themselves may help to understand the transformation from dynasty to a state consideration. The place of the dynasty name has always been preserved in the Ottomans' naming themselves. However, during the Early Modern Period, it is also possible to trace a new transformation of meaning, which paves the way for the definition of the state independent from the dynasty. In the beginning, the Ottomans called themselves "Al-i Osman", later the term "Devlet-i Aliyye" emerged. This term, which does not include the name of the dynasty and includes the word *devlet* (state), refers to the state legal entity. Thus, clues about the development of the state legal entity can be identified through the issue of naming the state. In this way, the change in the nomenclature of the state has been presented as evidence of the development of the state legal entity.

Thus, the development of a state consideration independent from the dynasty and the sultan was revealed. Then, the development process of this consideration was followed through the change and transformation of central power centers within the political organization.

In order to talk about the formation of a state legal entity, first of all, it is necessary to talk about the state as an institutional organization independent of the real person or persons who own the country, in short, a relatively independent bureaucracy. The Ottoman Early Modern period was a period in which the state legal entity gave its first cores in parallel with the formation of an independent bureaucracy from the sultan. However, it should be noted immediately that an independent state consideration cannot be mentioned

alone in this period. However, one can talk about a state consideration that can be understood as a whole with the dynasty and the sultan.

Two important developments that emerged in the sixteenth century can be considered as the first examples of the process of separating the autonomous and independent state structure from the sultan. The first of these concerns the transformation in military command. An example of this situation is an army that was not actually headed by the Sultan. The second of these concerns the use of the treasure. In cases where the financial expenses required for the construction or repair of the fortress in the border regions for military reasons could not be met from local resources, it meant that the sultan's treasury was allocated to the state expenses. Apart from these two situations, an important factor in this separation process was the development of the *Divan-ı Hümayun* and the changing position of the grand vizier accordingly. In this context, the restructuring of the *Divan-ı Hümayun* during the reign of Fatih Sultan Mehmet constitutes an important step in the pre-modern bureaucratic organization.

Finally, in the study, the problem of the continuity of sovereignty in the Ottoman Empire is discussed, based on the example of the throne of the Ottoman sultans. As a matter of fact, the formation of an ever-existing state perception and actually the state being seen as a legal entity is closely related to ensuring the continuity of sovereignty.

During the interim periods without a sultan that emerged when a sultan died, the soldiers considered themselves entitled to plunder and raid because there was no existing sovereign. This problem could only be overcome in the period of Ahmet I, thanks to the transition to the *çage system*. But before, as seen in the example of II. Selim, an element of continuity has begun to be observed since the sixteenth century. Later, as a result of the increase and diversification of the people's expectations from the central administration, the sultanate became superior and thus more symbolic. Therefore, the state has gradually turned into a structure under the administration of the grand vizier.

Based on all these, when the date range of 1453-1617 is considered as a whole, it is possible to trace the early development of a state legal entity that has exceeded the continuity problem to a certain extent and whose value is self-evident.

## YEREL DEMOKRASİDE TEMSİL VE KATILIM

Tacettin Gökhan ÖZÇELİK\*

Makale Geliş Tarihi-Received: 15.03.2021  
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 20.09.2021  
DOI: 10.37093/ijsi.992260

715

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

### ÖZ

*Bir toplumda demokratik siyasal kültür kavramının varlığından söz edebilmek için asgari olması gereken unsurlar olarak siyasi eşitlik, demokratik kurumlar ve özgürlüklere karşı beslenen inanç ve değerler kümesi kavramlarını sayabiliriz. Bireyler arasında siyasi farklılıkların ve anlaşmazlıkların doğal ve hoşgörüyle karşılanarak korunması gerektiğine inancın varlığı, toplumun nasıl ve bir hayat yaşayacağını ve yönetileceğini belirleyecek olan iktidarın meşru ve denetlenebilir kurulların bulunması, bu iktidarı kullanacak kurulların yapılan seçimlerle belirlenmesi hususları da demokratik sürecin vazgeçilmez unsurlarıdır. Yerel topluluk içindeki gruplar karar alıcı iktidar erkine erişim sağlamak ve demokrasi yaklaşımın ruhu gereği iktidarın denetlenmesini sağlamaktadırlar. Bu hususların temini ise yerel halkın yerel siyasete katılım ve temsili ile mümkündür. Siyasal alanda temsil kavramı toplumda hak ve yetkiye sahip bir bireyin, kendi yokluğunda yürütmeye ilişkin hak ve yetkisini gerçek olmayan bir kişiye devretmesi olarak tanımlanabilmektedir. Temsil ve katılım birbirinden ayrılmayan saç ayakları gibidir. Bu anlamda katılım; iktidarı elinde bulunduranların yanında yönetimde söz sahibi olabilme pratiğini ortaya çıkaran bir kavramdır. Katılma süreci ile yönetilen toplumsal grupların alınan kararlara*

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi İdari Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, İstanbul/Türkiye. gokhan.ozcelik@nisantasi.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0161-9230>.

*Tacettin Gökhan ÖZÇELİK*

*toplumsal temelde sahiplenilmesi amacıyla vatandaşların ve paydaşların yönetim karar ve süreçlerine dahil edilmesi söz konusudur. Bu düşünceler doğrultusunda bu çalışmada yerel yönetimlerde demokrasi düşüncesi temsil ve katılım üzerinden irdelenmeye çalışılacaktır.*

**Anahtar Kelimeler:** Demokrasi, Yerel Yönetim, Temsil, Katılım, Özgürlük.

**716**

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

## REPRESENTATION AND PARTICIPATION IN LOCAL DEMOCRACY

### ABSTRACT

*In order to be able to talk about the existence of a democratic political culture concept in a society, we can count the concepts of political equality, democratic institutions and the set of beliefs and values nurtured against freedoms. The existence of belief that political differences and disagreements among individuals should be protected by being natural and tolerant, the existence of legitimate and auditable boards that will determine how the society will live and manage a life, and the determination of the boards that will use this power through elections are indispensable elements of the democratic process. Groups within the local community gain access to the decision-making power and ensure the control of the power in accordance with the spirit of the democracy approach. The provision of these issues is possible with the participation and representation of the local people in local politics. The concept of representation in the political field can be defined as the transfer of an individual who has rights and authority in the society to an unreal person, in his absence, the executive right and authority. Representation and participation are like hairpins inseparable. In this sense, participation; It is a concept that reveals the practice of having a say in the administration alongside those who hold power. Citizens and stakeholders are included in the management decisions and processes in order to ensure that the social groups managed through the participation process own the decisions taken on a social basis. In line with these thoughts, in this study, the idea of democracy in local governments will be tried to be examined through representation and participation.*

**Keywords:** Democracy, Local Government, Representation, Participation, Freedom.

717

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

## GİRİŞ

Günümüz siyasal ve toplumsal yaşamının vazgeçilmez bir unsuru olarak ortaya çıkan demokrasi kavramının literatürde birçok tanımı bulunmaktadır. Abraham Lincoln'e göre demokrasi, halkın halk için halk tarafından yönetimi, olarak açıklanırken, Schumpeter demokrasiyi rekabet halinde olan bireylerin siyasal kararlar üzerinde karar verici pozisyona ulaşmak amacıyla halkın oyunu elde etmek için yarıştıkları ve sonucunda iktidara ulaştıkları bir yapısal sistem olarak tanımlamaktadır (Üçer, 2011: 28). Bu tanımlamaların yanı sıra Karl Popper diktatörlüklerden sakınmanın mümkün kılınması için tercih edilen bir yönetim şekli olarak demokrasiyi görürken; demokrasi, sivil toplumun devlet yapısından ayrılmasını savunan, temsil-katılım gibi hayatsal esaslar temelinde sözleşme düzeni, insan hakları, çoğulculuk esaslarına temelden bağlı bir yönetim tarzı olarak ortaya çıkmaktadır (Pustu, 2005: 122).

Literatürde demokratik sistemin dört temel özelliği bulunmaktadır (Görmez, 1997: 61):

- Siyaset yapanların düzenli aralıklarla yapılan seçimlerle belirlenmesi.
- Yasal sınırlar içerisinde kuralları belirlenmiş her yetişkinin oy hakkının bulunması (bir kişinin bir oy hakkının olması ve her oyun eşit sayılması).
- Oy verenin hür ve bağımsız tercih yapabilmesinin sağlanması ve seçilebilecek birden çok aday olması.
- Oy verilerek belirlenmiş temsilcilerinin birbirinden değişik fikirlerinin varlığında çoğunluğun düşüncesinin uygulama pratiğine dökülmesi.

Demokrasi kavramının bir toplumda hayatiyet kazandığının iddia edilebilmesi için temelde referans olarak alınan iki unsur bulunmaktadır: eşitlik ve özgürlük. Eğer bir toplumda eşitlik ve özgürlük kavramları aynı anda ve eş zamanlı olarak kendisine yer bulamıyorsa, ortaya çıkan yönetimsel sistemin demokrasi ile ilişkilendirilmesi mümkün değildir. Bu iki temel ilkeyi incelersek (Pustu, 2005: 122-123);



- *Özgürlük ilkesi:* Bireyin eylemlerinin ve eylem olanağının kendi olmak istediği gibi olmasının, yapmak istediği gibi yapmasının herhangi bir yolla engellenmemesinin ifadesidir. Yapılan tanıma demokrasi penceresinden baktığımızda, demokratik bir sistemde özgürlük kavramı her birey için sınırsız olmamakla birlikte, bir başka bireyin özgürlüğünün başladığı kabul edilen alanda bireyin özgürlüğünün sınırı başlamaktadır.
- *Eşitlik ilkesi:* Belirli bir topluma ait tüm bireylerin insan olmanın getirdiği eşit siyasal değere sahip olmasını, ayırım yapılmamasını, toplumun her bireyinin diğer bireylerle eşit muameleye maruz bırakılmasını ve katılım konusunda toplumun tüm bireylerinin eşit derecede hak sahibi olmasını anlatan bir kavramdır. Ancak eşitlik olarak ortaya çıkan ilkenin mutlak eşitliğe mi, yoksa nispi eşitliğe mi karşılık geleceği konusunda fikir uyuşmazlığı hali hazırda devam etmektedir.

Bu bağlamda baktığımızda tarihi süreç içerisinde demokrasinin temel olarak iki uygulama şeklinin var olduğu görülmektedir, bunlar: doğrudan demokrasi ve temsili demokrasidir. Doğrudan demokrasi kavramı ile anlaşılan, ülke içerisinde yaşayan her yetişkin bireyin yasal sınırlamalar hariç olmak üzere iktidarın işlemlerine aracı kullanmadan, diğer bir ifadeyle doğrudan katılımlarını sağlayan bir sistemin var olması anlaşılmaktadır. Bu sistemin ilk uygulamalarının eski Atina devletlerinde ortaya çıktığı değerlendirilmektedir. Ancak devletlerin nüfuslarının çok artması, oy verme ve siyasal haklara sahip olmanın yaygınlaşması (kadınların oy verme hakkı, köleliğin kaldırılmış olması vb.) nedeniyle doğrudan demokrasinin saf şekliyle uygulanmasının imkânsızlaşması, demokratiklik anlayışını temsili demokrasiye doğru kaydırmıştır. Ancak temsili demokraside halkın iktidara ortak olması/katılımı belirli süreler dâhilinde temsilcilerini belirlemek amacıyla oy vermektense ibaret olarak görüldüğü için sınırlı; iktidarı doğrudan, kendi eliyle de temsilcileri vasıtasıyla kullanması nedeniyle de dolaylıdır. Bu kapsamda temsili demokrasinin krizi olarak ortaya çıkan bu yaklaşımda halk ile iktidar arasındaki temsil ilişkisinin etkili ve güvenilir bir şekilde kurulamadığını iddia edilmektedir. Temsili demokrasinin daha iyi işlemesi için oy vermenin yanı sıra seçmenlerin görüşlerini doğrudan beyan edebilecekleri, memnuniyetsizlikleri bulunan bir kanun hakkında

görüş ve düşüncelerini ifade edebilecekleri, bunun yanında düzenleme yapılmasını istedikleri konularda kanun teklifi sunabilecekleri, kısaca doğrudan demokrasi araçlarını kullanabilecekleri katılımcı ortamın oluşturulması gerekmektedir (Solak, 2012: 58).

Katılımcı demokrasi yaklaşımın temelinde, halkın kendisine sağlanan imkânlar doğrultusunda mevcut siyasi yapı üzerinde etki yaratabilecek iştirak mekanizmalarının kullanması ve bu yolla en geniş katılımın sağlanması yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle demokrasi kavramının özünde yönetim altında bulunan her bir bireyin kendisini ilgilendiren ve üzerinde etki yapabilecek karar süreçlerine katılımının sağlanması düşüncesi yatmaktadır. Demokrasi kavramını üstün kılan düşünce halkın siyasi sisteme katılarak denetimde bulunmasıdır. Burada katılımdan kastedilen bütün siyasi konular olarak belirlenirken, amaç da halkın siyaseti ve yönetimi etkilemesi olarak kendisini göstermektedir (Çukurçayır, 2008: 17).

Demokrasi kavramına kültürel geri plan açısından ele aldığımızda, Arend Lijphart otuz altı devlette yönetim tarzı ile performanslarını karşılaştırmalı olarak incelediği çalışmasında demokratik ülkelerin kültürel, ekonomik, kurumsal ve sosyal olarak benzer özelliklere sahip olduklarını belirlemiştir. Lijphart'ın ortaya koyduğu hususlardan biri de "uzlaşmacı bir siyasi kültür tarafından desteklenmeyen" bir demokrasi kavramının bir toplumda kök salarak devletin genetiğine eklenmesinin çok zor gerçekleşeceği, demokrasi pratiğinin kurumsallaşma ve devam etme ihtimalinin zayıf olduğudur (Lijphart, 2006: 207). Robert Dahl da demokrasi ile kültür arasındaki ilişkiyi, demokrasinin bir ülkede olma ihtimalini vatandaşların ve liderlerin demokrasiyi, demokratik değerleri ve pratiklerini desteklemesi ile ilişkilendirerek, bu desteğinse ancak demokratik değerlerin ülkenin kültürüne yerleşerek nesilden nesile aktarılabiliriyorsa var olabileceğini vurgulamaktadır (Dahl, 2001: 152-160). Demokratikleşme dalgalarını inceleyen Samuel Huntington da eğer bir toplum anti-demokratik kültür dokusuna sahipse, bu dokunun o toplumda demokratik norm pratiklerin yaygınlık kazanmasını, demokratik yapıdaki kurumların toplum gözünde meşruluk kazanmasını ve etkin şekilde işleyişini tam anlamıyla engellemese de büyük oranda güçleştireceğini belirtmektedir. Bu düşüncesini Batı Hıristiyanlığına (Batı medeniyeti) dâhil olan 68 ülkenin yüzde 57'sinin demokratik yapıya sahip olması, buna karşılık

diğer dinlerin (medeniyetlerin) egemen olduğu ülkelerden yalnızca yüzde 12'sinde demokratik anlayışın devlet yönetimine hâkim olduğunu belirterek desteklemektedir. Bu konuda daha keskin bir ifade kullanan George F. Kennan, demokrasi kavramının Batı dışı toplumlara uygun bir kavram olarak ortaya çıkmadığını yalnızca Batı toplumlarının sahip olduğu kültür anlayışının bir devletteki demokratik yapının kurulup gelişmesine uygun bir ortam yarattığını belirtmektedir (Huntington, 1993: 70, 293).

Bir toplumda demokratik siyasal kültür kavramının var olması için asgari olması gereken unsurlar olarak şunları sayabiliriz:

- Siyasi eşitlik,
- Demokratik kurumlar ve
- Özgürlüklere karşı beslenen inanç ve değerler kümesi.

Bu hususların yanı sıra, o toplumda yaşayan bireyler arasında siyasi farklılıkların ve anlaşmazlıkların doğal ve hoşgörüle karşılanarak korunması gerektiğine inancın varlığı, toplumun nasıl ve bir hayat yaşayacağını ve yönetileceğini belirleyecek olan iktidarın meşru ve denetlenebilir kurulların bulunması, bu iktidarı kullanacak kurulların yapılan seçimlerle belirlenmesi. Seçime katılmaya istekli tüm bireylerin eşit ve adil bir yarış içinde bulunabilmesi ile iktidarı kullanan bireylerin hesap verebilirliğine olan değerler kümesinin toplumun tamamı tarafından kabul edilmesi gerekmektedir. Bu hususlar sağlanmadığı takdirde toplumda demokrasinin tesisi, kurumsallaşması ve pratiğe dökülmesi çok da mümkün olmayacaktır. Böyle bir durumun varlığı ortaya çıkabilecek demokrasi krizleri karşısında tesis edilen demokratik yapının yok olmasına ve demokrasiden vazgeçilmesine neden olacaktır (Huntington, 1993: 301-311).

## **1. YEREL DEMOKRASİ**

Yerel yönetim kavramı, demokrasinin ilk ortaya çıktığı dönemlerden itibaren yerelde yaşayan bireylerin ihtiyaçlarına yönelik bir kavram olarak şekillendiğinden, demokrasi için uygun bir pratik alanı olagelmıştır. Buna karşı yerel yönetimlerin ilk pratiklerinde demokratik yapının hemen kurulamamış olduğu, demokrasi

kavramının küresel anlamda yaygınlık ve kabul görmesiyle birlikte yerel yönetimlerin demokratikleşmesinden söz edilmeye başlandığı ifade edilmektedir. Bugün gelinen noktada yerel demokrasi ifadesiyle, uğraş alanını belirli bir bölgede yaşayan yerel halkı doğrudan ilgilendiren, gündelik yaşantıya endeksli sorunları merkeze alan ve bu sorunları demokratik yöntemlerle müzakere ederek sonuca bağlayan mikro ölçekli bir dünya yapısı anlaşılmaktadır (Yıldırım, 1993: 90). Kemal Görmez (1997: 70) ise yerel demokrasiyi tanımlarken demokratik değer olarak ortaya koyulan kavramların yerel yönetimler için de düşünsel anlamda ve pratikte geçerli kılınmasıyla eşdeğere anlamda olduğunu ve daha fazla bir şey olmadığını belirtmektedir. Özetle ifade etmek gerekirse yerel demokrasi; sınırları ve içinde yaşayan insan topluluğu belirli olan bir coğrafi alanda ortaya çıkan siyasal karar ve bunlardan doğan pratiklerin o bölgede yaşayan bireylerin de katılımıyla alınıp icra edilmesidir (Çukurçayır, 2008: 22).

Yerel demokrasi kavramının aynı düşüncede olmayan bireylerin bir sentez olarak yapılan pratiğe zenginlik kazandırması değerlerin bir sentezinin ortaya çıkarılması olarak değerlendirilebiliriz. Bu kavramın bir sentez olduğunu değerlendirdiğimiz zaman da alınacak olan kararları kendi istek ve talepleri doğrultusunda çıkarılmasını sağlamaya çalışan grupların varlığından söz etmemiz gerekir. Bu gruplar karar alıcı iktidar erkine erişim sağlamak ve yaklaşımın ruhu gereği iktidarın denetlenmesini sağlamaktadırlar (Wolman, 1998: 137). Demokratik sistemin uç noktasında yer alan yerel demokrasi kavramı, çevreden merkeze doğru bir demokratikleşme sağladığından işlevsel ve değerli bir demokratikleşme kabul edilmektedir (Çelik vd., 2008: 89).

Bir görüşe göre de demokrasinin kalıcı hale gelmesi ancak demokrasinin yerelden kurulması yoluyla sağlanmaktadır. Yerelde kurulacak bir demokrasi anlayışı ise demokrasinin tüm kurumlarının oluşturulması ve ilkelerinin bu kurumlarla birlikte, o toplumu oluşturan halkın tüm kesimlerince benimsenerek özümsemesinden öte demokrasinin temel özelliklerinden ödün vermeksizin sahip çıkılması sayesinde gerçekleşebilecektir (Aykaç, 1999: 2). Bu bağlamda baktığımızda demokratik yerel yönetim etkin bir siyasal katılım yoluyla temin edilebilecek bir kavramdır.

Çalışmamızda her ne kadar yerel yönetimler ile demokrasi arasında bir korelasyon bulunduğuna dair bir ön kabul de bulunsak da yerel

yönetimlerin demokrasi ile olan ilişkisi hakkında üç farklı görüş bulunmaktadır.

- Bu bakış açılarından birincisi yerel yönetimler ile demokrasi arasındaki ilişkiyi reddeden görüştür ve Tolman Smith ve Moulin gibi düşünürler bu fikri savunmaktadırlar. Bu düşünceye göre gücünü gelenekten alan yerel yönetim kurumları demokratik seçim ilkesine de aykırıdırlar (Yıldız, 1996: 6). Bunun yanı sıra Tolman Smith, yerel yönetimleri gereksiz yönetim kuruluşları olarak tanımlamaktadır (Hill, 1974: 26).
- İkinci görüş Langrod'un görüşü olarak ortaya çıkmıştır. Langrod Batı uygarlığı içerisinde demokrasi ve yerel yönetim kavramlarının aynı süreç içerisinde ortaya çıktığı için bir yanılı olarak bu iki kavram arasında sebep sonuç ilişkisinin yanılısama sonucunda hayali olarak kurgulandığını ifade etmektedir. Bunun yanı sıra Langrod'a göre demokrasinin gerçek temeli olan demokratik kurumların ve demokratik iklimin birbiri ile karıştırıldığını yerel yönetimlerin olası demokratik yapısının ve işleyişinin, genel demokrasi kavramı olarak anlaşıldığını iddia etmektedir (Yıldız, 1996: 6).
- Üçüncü görüş J. S. Mill'in görüşüdür. J.S.Mill ikinci görüşün aksine yerel yönetim kurumlarının ve yapının belirli bir toplumda demokrasi kavramının yerleşmesi ve gelişmesi için işlevi gördüğünü ifade etmektedir. Mill'e göre ulusal düzede bir demokrasi kavramının yerel yönetimlerle zorunlu ve doğrudan bir ilişkisi bulunmaktadır (Wickwar, 1970: 23-25). De Tocqueville, demokrasi kavramının tavandan tabana değil tabandan tavana gelişen bir kavram olarak halk tabanına en yakın olan yerel yönetim kurum ve yapılarının demokrasi kavramının gelişiminde önemli görevler üstleneceğini vurgulamıştır. Sidney ve Beatrice Webb gibi sosyalistler de yerel yönetim kurumlarını araçsallaştırarak, bu kurumların halkın ihtiyaç duyduğu hizmetlerin sağlanması için gerekli bir yapı olarak tanımlamışlardır (Keleş, 1994: 47). Demokrasi kavramı yönetime katılma ile anlam kazandığından, demokrasinin işlevsel olarak ortaya çıkması ve sürdürülmesi yerel yönetimlerde mikro anlamda ortaya çıkan toplumsal katılım ve temsil ile mümkün olabilmektedir.

## 2. YEREL SİYASETTE KATILIM VE TEMSİL

Yerel kelimesinin anlamını incelediğimizde “yöresel, bir yöreye ait olma” anlamına geldiğini görmekteyiz, yerel siyaset ifadesi de bu bağlamda yapılan siyasetin bir yöreye ait olması anlamını doğurmaktadır (Demir, 2008: 5). Yerel siyasetin kapsamı incelendiğinde, yerel yönetim örgütleri ile birlikte diğer kurum ve örgütlerle, iktidar unsurlarını içine alan bir yapıda olduğu görülmektedir (Alkan, Çiftçiöğlü, 2007: 2). Yerel siyasetin öğeleri ise o mikro alandaki tüm siyasi unsurlar ile tüm paydaşları kapsamaktadır.

724

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Tarihi süreç içerisinde incelendiğinde yerellik kavramının, imparatorlukların ortaya çıktığı dönem ve sonrasında Westfalya dönemi sonrasına kadar belirli bir bölgede yaşayan toplumların sahip olduğu birçok genel ortak sorun ve problemi çözmek için kullandığı bir yönetim şekli olmuştur. Günümüzde ise ekonomik, sosyal ve politik bir etken olarak kendini gösteren yerel yönetimler, devletlerin ve toplumların küresel anlamda rekabet etmesine pozitif bir katkı sağlamaktadır (Kandemir, 2010: 45). Yerel yönetimler ile demokrasi arasındaki ilişkiye pozitif yaklaşan düşünürlerin de belirttiği gibi günümüzde uygulanan yerel yönetim pratiklerinde, iktidarı elinde bulunduran yönetici sınıf ile yönetilen halkın arasındaki toplumsal ve mekânsal mesafe en alt düzeye indirilmiş olduğundan, halk kendi seçmiş olduğu iktidarı daha etkin, verimli ve doğrudan denetleyebilmektedir. Bu nedenle halkın kendi kendini yönetmesi şeklinde en kısa şekilde tanımlanan demokrasi kavramının kalıplarına en uygun seviye olarak yerel yönetim görülmekte, bu yönüyle de demokrasi düşüncesi ve pratikleri tabandan tavana yayılma imkanına kavuşmaktadır (Pustu, 2005: 124). Demokrasinin, toplumsal olarak genel inanç, tutum, değer, eylem ve fikirlerinin özümsemesi ve toplumdaki bireylerin eğitilmesinde bir eğitim kurumu olarak ortaya çıkması nedeniyle siyasi kültürün demokratik yönde oluşmasına katkı sağladığı değerlendirilmektedir (Görmez, Altınışık, 2011: 36).

Demokratik yönetimin en önemli ayaklarından biri olan temsil kavramının literatürde birçok tanımı bulunmaktadır. Tarihi süreç içerisinde baktığımızda temsil kavramının, Orta Çağ'da monarşik ve aristokratik bir yapı içerisinde gelişmiş olduğunu görmekteyiz. Bu dönemde kullanılan anlamı, bireyin hakları ve ödevleri açısından birey ya da o topluluğun adına davranma olarak ortaya çıkmıştır (Çelik, Uluç, 2009: 218). Siyasi temsil kavramı içerisinde bir

topluluğu/grubun çıkar ve menfaati için ortaya çıkan bir sorumluluğu kabul edilmesini içeren yapı bulunmaktadır (Yıldırım, vd., 2011: 508). Siyasal sistem içerisinde temsil kavramı demokrasinin olmazsa olmaz ilkelerinden bir olarak eşitliğin siyasal sisteme uygulama pratiği olarak ortaya çıkmakta (Çelik, 2008: 6), belirli bir toplumda kurulan siyasal sistem içerisinde bir toplumsal grubun devamlı surette yetersiz temsili, o siyasal sistem içerisinde mevcut bir problemin göstergesi olmaktadır (Phillips, 1995: 86). Küreselleşme kavramının etkilerinin her alanda olduğu gibi siyaset alanında da kendini göstermeye başlaması ile birlikte uluslararası ilişkiler ve siyaset biliminin Westfalya sonrası ulus devlet kavramları ile açıklanamaz duruma gelen ulusal ve uluslararası ilişkiler kavramları temsil kavramının anlamını, içeriğini ve kapsamını da tartışmalı duruma getirmiş, yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası seviyelerde temsil kavramı önemini artırmıştır (Koçak, Tolanlar, 2009: 1006).

725

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Yerel temsil kavramı yerel siyaseti tamamlayan bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Halka en yakın yönetim birimi olarak ortaya çıkan yerel siyaset kavramı içerisinde temsil, en yüksek işlevselliğine ulaşmaktadır (Yıldırım vd., 2011: 509). Yerel siyaset sadece yerel yönetim örgütlerini kapsamaz, bu örgütlerin yanı sıra paydaş olan bağlantılı diğer kurumları ve örgütler ile otoriteleri içine alır. Örneğin yerel bölgenin seçilmiş milletvekilleri, merkezi idare tarafından atanmış idari kadroları işgal eden memurlar, kamu bürokrasisi, yerel baskı unsurları, yerel sendikalar, geleneksel yapı içerisinde var olan kişi ve ailelere uzanan çok geniş bir örgüt ve aktör bu yapı içerisinde yer almaktadır (Çiftçioğlu, 2006: 22).

Pınar Akarçay (2015: 396) İsveç'te yerel yönetimlere halkın katılımında, vatandaşların yerel siyasete doğrudan katılımını sağlamak için kent içerisinde yapılacak değişikliklerde uygulanan süreci şu şekilde açıklamaktadır: Yasaya istinaden belediye meclisi değişiklik yapmak istediği konuda kararını kesinleştirmeden, mahalli yörede yaşayan insanlara bilgi verip, görüş ve önerilerini alabilir. Uygulamaya göre süreç üç aşamalı gerçekleşmektedir. Öncelikli olarak planlama, ikinci aşamada yapılan planlamanın bölge sakinleri ile tartışılması ve uygulanabilirliğinin ortaya konulması, son aşamada ise planın bu görüşler doğrultusunda hazırlanarak halka sunulması.

Egemenliğin bir toplumda mevcut olduğu anlayışına dayanan siyasal temsil, günümüz demokrasilerinin pratikte uygulama aracıdır. En

kısa şekilde siyasal temsil, bir toplumda var olan egemenlik hakkının, o toplum için ve toplumun seçeceği bireyler eliyle kullanılmasını ifade etmektedir (Nacak, 2015: 150). Başka bir ifade ile siyasal alanda temsil kavramı toplumda hak ve yetkiye sahip bir bireyin, kendi yokluğunda yürütmeye ilişkin hak ve yetkisini gerçek olmayan bir kişiye devretmesi olarak tanımlanabilmektedir.

Temsil ve katılım birbirinden ayrılmayan saç ayakları gibidir. Bu manada katılım; iktidarı elinde bulunduranların yanında yönetimde söz sahibi olabilme pratiğini ortaya çıkaran bir kavramdır. Katılma süreci ile yönetilen toplumsal grupların alınan kararlara toplumsal temelde sahiplenilmesi amacıyla vatandaşların ve paydaşların yönetim karar ve süreçlerine dahil edilmesi söz konusudur (Çevikbaş, 2008: 73). Katılma kavramı bir başka şekilde ifade edilirse, toplumu oluşturan kişilerin kendilerini etkileyen ve ilgili yaşanan çevre, program ve kurumsal yapıların oluşturacağı kararlarda yer almaları veya işbirliği yapılması olanaklarının varlığı olarak tanımlanabilmektedir (Özgiraz, Zeren, 2009: 230). Katılım hakkının tanınması ile ırk, cinsiyet vb. kavramlar konusunda bir ayrım ortaya konmadan, sadece o yöreye ait olama/bireyi olmanın kazandırdığı haklar dışında bir ayrımın ortaya konamayacağı ruhsal ve fiziksel ayrım gözetmeksizin tüm bireylere eşit koşullar sağlanması gerekmektedir.

Siyasal anlamda halkın yönetime katılımı dediğimizde, siyasal pratiklerin bir unsuru olarak karar alma süreçlerine halkın kendini ifade ederek belirli bir konuda veya genel anlamda düşüncelerini ortaya koyma, bilgi alma ve danışmanlık vermesi olarak tanımlayabiliriz (Ünlü, 1991: 79). Siyasal süreçlere halk katılımı ise iki türlü gerçekleşmektedir (Çağlar, 2011: 62):

- Aktif Katılım: Yerel ve ulusal siyasete diğer bireylere göre daha yoğun ve fazla katılmayı ifade etmektedir. Bir anlamda parlamentoda, yerel yönetimde, siyasi oluşumlarda adaylık ve temsili kapsamaktadır.
- Pasif katılım: Genelde seyirci faaliyetleri olarak tanımlanmakta ve oy kullanmanın ötesine geçmemektedir.

Siyaset kavramı içerisinde katılım, hem yönetsel hem de siyasal boyuta sahiptir. (Çukurçayır, 2000: 29). Kavramı siyasal boyuttan ele



alırsak, öncelikle bir organizasyon içerisinde siyaset yapıldığından bu organizasyonun işleyişinde söz sahibi olabilmek için yönetim kadrosunun teşkili esnasında yapılacak seçimlerde ve organizasyonun pratiğe dönüşmüş eylemlerinde etkili olmak için ortaya konulan çabalar olarak açıklanabilir. Bireyin siyaset katılım şekli ve düzeyleri hukuk formuna, siyaset sistem yapısına, mevcut kurumlarına, siyaset kültürüne ve sosyo ekonomik yapısına göre ülkeden ülkeye veya toplumdan topluma değişiklik gösterir. Yönetimsel boyutta ise yönetim kadrolarının sivil toplum kuruluşlarının, halkın kısaca paydaşların katılımı olarak tanımlanabilir.

### **1.1. Siyasete Katılım Düzeyleri**

Toplum içerisinde yaşayan her birey mevcut siyaset sisteme sahip oldukları doğal eğilimleriyle eklenmektedirler. Maddenin doğası gereği her bireyin siyaset kavramına yaklaşımı aynı olmadığından pratiğe yansıtılmış olduğu siyaset katılım düzeyi aynı olmamaktadır. Bireyin topsulaşması esnasında geçirdiği süreç, bireyin içinde yer aldığı toplumun siyaset kültürünün yapısı, sosyal yapısı, kültürel yapısı bireyin sahip olduğu siyaset katılım düzeyini etkilemektedir. İncelediğimizde siyaset katılma kişisel meraktan eyleme dönüşmüş pratiğe kadar bir yelpazede gerçekleşebilir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi toplumun her bireyinin siyasete ilgisi aynı düzeyde olması beklenemez (Kapani, 1992: 130-131). Siyaset bilimi düşünürleri de çeşitli katılım düzeyleri tasnifleri yapmışlardır.

Lester W. Milbrath yapmış olduğu katılım düzeyi tasnifinde icra edilen faaliyetin pratiğe dökülme zorluk derecesi tasnifin temelini oluşturmaktadır. Yaptığı tasnifte Milbrath, pratiğe dökülen eylemi zordan kolay doğru olmak üzere, yapılması en zor eylemler, geçiş eylemleri ve yapılması en kolay eylemlerin oluşturduğu gruplarıdır. Bu grupların oluşturduğu faaliyetler ise şunlardır (Kalaycıoğlu, 1998: 11-12):

- Siyasi partide görevli olmak.
- Siyaset amaçlı bir göreve adaylık.
- Siyasi amaçlı faaliyetler için parasal kaynak temini.
- Siyasi parti toplantısına iştirak.

- Siyasi parti aday tespit toplantısına iştirak.
- Siyasi strateji toplantısına iştirak.
- Siyasal amaçlı kampanya faaliyetlerine iştirak.
- Siyasal mitinge ya da toplantıya iştirak.
- Siyasal amaçlı parasal yardım yapmak.
- Kamu görevlisi veya siyasi parti lideriyle irtibata geçmek.
- Siyasi partinin rozetini veya siyasi simgesinin üstünde veya eşyalarında kullanmak.
- Bir kişinin siyasi tercihini değiştirmek için rıza sağlamaya çalışmak.
- Siyasi tartışma çıkarmak.
- Seçimlerde oy kullanmak.
- Siyasi telkinlere açık olmak.
- Hareketsiz – Kayıtsızlar. Siyasi parti üyleği.

Verba ve Nie, ABD vatandaşları araştırmada siyasi katılım düzeyi konusunda yaptıkları araştırmada şu sonuçları elde etmişlerdir (Nie, Verbe, 1989: 1)

- Siyasal pratikler içinde hiç yer almayan bireyler.
- Sadece oy kullananlar bireyler.
- Sınırlı ve öznel kısıtlı katılan bireyler.
- Topluluk düzeyinde katılan bireyler.

Siyasal Katılma Düzeylerini farklı bir sınıflandırma yapan Robert Dahl'a göre siyasi katılım düzeyleri şu şekildedir (Kışlalı, 1991: 156):

- İlgi.
- Önemseme.
- Bilgi.
- Eylem.

## 1.2. Yerel Siyasete Katılım Yöntemleri

Yerelde halk katılımı, “bireylerin kendileri ile ilgili, onları etkileyen fiziksel çevreler, programlar ve kurumlar düzeyinde üretilen kararlarda yer almaları ya da belirli bir çevrenin tasarlanması ve planlanmasında, bir program ya da sonucun oluşturulmasında kendileri ile iş birliğine gidilmesi” olarak tanımlanmaktadır (Ağırbaş, 2008: 122). Demokrasi kavramını yerel düzeyde gerçekleştirmek için yerel düzeyde özerklik imkânının sağlanması, mikro alanda yaşayan bireylerin yönetsel pratiklere karar alma ve uygulama ve denetleme süreçlerinde katılımının sağlanması ile gerçekleştirilebilecek bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır (Pektaş, Akın, 2010: 38).

Yerel yönetimlerde katılım Anayasa tarafından güvence altına alınmış olan sadece o yerel bölgede yaşamaktan dolayı ortaya çıkan oy kullanma faaliyetinden başlayarak, bahse konu yerel bölgenin yerel meclislerinde yapılan toplantılara iştirak ederek kararlara katılmak, yerel seçilmiş iktidarın icraatlarını takip etmek ve denetlemek, ihtiyaç ortaya çıktığında dilekçe hakkını kullanmak gibi pratikleri içeren bir faaliyettir. Türkiye örneğine baktığımızda meclis toplantılarının gündeminin bir öncesinden belirlenerek ilan edilmesi ve bu toplantıların halk katılımına açık bir şekilde icrası ve icra edilen bu toplantılarda alınan kararların askıya asılması yerel yönetimlerde halk katılımını teşvik edici bir yapı kurulmak istendiğinin göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra kent konseylerinin teşkil edilmesi, yerel yönetimlerde ihtisas komisyonları kurulması, stratejik plan hazırlanmaya başlanması ve yasalar gereği ortaya çıkarılacak yeni düzenlemeler için yerelde mevcut sivil toplum örgütlerinin, yerel meslek odalarının, üniversitelerin konu ile ilgili bölümlerinin görüşlerinin istenilmesi halk katılımının merkezi ve yerel yönetimlerce de istendiğini ve teşvik edildiğini göstermektedir (Urhan, 2008: 100, 101).

Halk katılımın pratiğe geçirilmesinde iki yöntem bulunmaktadır. Bunlar geleneksel katılma yöntemleri ve modern katılma yöntemleridir. Siyasal katılımın pratiğe dökülmesinde birinci ve önemli uygulama yöntemi geleneksel katılma yöntemleri olan seçimler, halk oylaması ve referandum yöntemleridir (Nacak, 2007: 66).

Seçimler: Katılma pratiği olarak ortaya çıkan seçimler merkezi iktidarın belirlenmesinin yanında demokratik manada kurulmuş organizasyona üye olan bireylerin yönetim erkini kullanacak kişileri tespit ettiği pratiklerdir. Bireyler basit ve daha az çaba sarf ederek siyasi hayata katılabilmektedirler. Özellikle yerelde yapılacak seçimlerle tikel toplulukların oluşturulan yerel meclislerde temsilileri oranında katılımları ile demokratik yönetim anlayışı, bu anlayışın tüm kesimlerce kabulü sağlanabilmektedir (Nacak, 2007: 66-68).

### 1.2.1. Geleneksel Katılma Yöntemleri

730

#### 1.2.1.1. Halk Oylaması Yoluyla Katılım

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Bir bölgede seçim icra etmeden yerel yönetim kurulması, bu anlayışla oluşturulan yerel yönetim yapısını yerel yönetim kuruluşu olmaktan çıkararak merkezi yönetimin uzantısı haline getirecektir. Bu sebeple yerelde demokrasiye işlerlik kazandırmak için öncelikle yapılması gereken yerel/bölgesel toplulukların o bölgede yaşayan bireyler tarafından seçilen organlarca yönetilmesinin sağlanması olacaktır (Öner, 2006: 56).

Yerel bilinç ve kimliğin geliştirilmesi ile kentsel yaşam kavramının oluşturulması sosyal, ekonomik ve kültürel konuların paylaşılması ve aşgari müşterekler yaratılması esnasında ortaya çıkan yaratıcı tartışmada yerel halkın belirleyici olması demokrasinin kendini göstermesine ve demokratik toplum yapısına ulaşılmasına katkı sağlayacaktır. Yerel halkın tüm kesimlerinin bu yapıcı tartışma içerisinde yer alması, ulaşılacak çözümler konusunda tikellerin de seslerini duyurduğu ve etkilediği yüksek katılımı kararların alınmasını sağlayacaktır. Kararların alınmasında katılımın sağlanması, kararların pratiğe dönüştürülmesinde yerel halkın yer almasını sağlayacağı gibi üretilen hizmetin kalitesini de artıracaktır (İnan, 1998: 128).

#### 1.2.1.2. Referandum Yoluyla Katılım

İktidarın uygulamaya koyacağı bir kararın halkın benimsemesini zorunlu gördüğü uygulaması ve çözümü zor, riskli durumlarda kullandığı bir yöntem olarak referandum yolu tercih edilmektedir. Bu yöntemin pratikte gerçekleşmesi için iktidarın referandum sonucunu

kabul etmesi ve uygulaması gerekmektedir. Bu yöntemde amaç alternatif yollar ve uygulamalardan hangisinin seçileceğine halkın karar vermesi olarak ortaya çıkmaktadır (Nacak, 2007: 69).

### **1.2.2. Yerel Yönetimlerde Modern Katılma Yolları**

Gelişen teknoloji ve düşünce sistemleri sayesinde geleneksel katılma yöntemlerinin yanında modern katılma yöntemlerinin de ortaya çıkmasını sağlamış, bu değişim çeşitlenme ve katılan bireylere etkinlik ve kolaylık sağlama yönünden fayda sağlamıştır.

#### **1.2.2.1. Elektronik Yollarla Katılım**

E-devlet kavramı içerisinde değerlendirilen elektronik katılım olgusu internet teknolojisinin yönetimde kullanılmaya başlanması işlerlik kazanmaya başlamış ve artık içinde bulunduğumuz dönemde bir çok yerel ve merkezi yönetim vatandaşlarına elektronik yollarla katılma imkanı sağlayacak yapıları hayata geçirmektedir. Bu sistemlerin hayata geçirilmesinde amaç demokratik, kolay, şeffaf, ulaşılabilir bir yerel yönetim anlayışını pratiğe kazandırmak olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sistemlerin uygulamaya başlanması ile yerel halk bilgiye ulaşmada hızlanmakta, yerel konulardan haberdar olmakta problem alanları ile ilgili etkileşime geçmekte zorlanmamakta, ortak sorunların daha kolay çözümü için organize olabilmektedir (Nacak, 2007: 70, 71).

#### **1.2.2.2. Yerel Meclis Toplantıları Yoluyla Katılma**

Bir bölgede yaşayan bireyleri temsil eden karar organlarından biri de yerelde belediye meclisleridir. Türkiye’de yürürlükte olan 5393 Sayılı Belediye Kanununun 13.maddesi ile sınırları belirli olan bir belediye içerisinde yaşayan tüm bireylerin belediyelerce sağlanan hizmetlere ve bunların yönetilmesine katılmaya ve aynı zamanda bu konu kapsamında bilgi edinme haklarının bulunduğunu ifade etmektedir. Yasanın 13. maddesinde “Herkes ikamet ettiği beldenin hemşerisidir. Hemşerilerin, belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilenme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları vardır. Yardımların insan onurunu zedelemeyecek koşullarda sunulması zorunludur” bulunmaktadır. Belirtilen maddenin sağladığı hak olarak belediyenin

sınırları içerisinde yaşayan bireyler yapılan belediye meclisinin toplantılarına iştirak edebilirler. Bireylere bu hakkın tanınmış olması ne belediyenin ne de meclisin yetkisinde bir kısıtlama getirmediği gibi meclis toplantısına iştirak eden vatandaşların soruları, görüşleri bireylerin bu konu hakkındaki eğilimleri alınan kararı etkilemektedir (Demir, 2008: 53).

### **1.2.2.3. Kamuoyu Araştırmaları Yoluyla Katılma**

Bir yerel yönetim almış olduğu kararlar neticesinde şekillenen yerel hizmetlerin o yörede yaşayan vatandaşlar tarafından ne ölçüde benimsendiği konusunda bilgi ihtiyacı duymaktadır. İşte bu amaçla yapılan çalışma yöntemine kamuoyu araştırması denmektedir. Bu tür araştırmalar, araştırmanın yapılacağı bölgenin yapısını yansıtacağı değerlendirilen örneklem üzerinden yapılan görüşme, anket gibi yöntemler uygulanarak halkın araştırılan konu üzerinde tutum ve davranışlarını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Kamuoyu araştırmalarının yerel demokrasi açısından önemi, araştırma yapılan bölgedeki bireylerin beklentilerini çözümleyerek, yorumlayarak, değerlendirmek ve kararlar hususunda vatandaşlardan onay alınmasıdır. Türkiye’de de 5393 Sayılı yeni Belediye Kanununun 15. Maddesi ile belirli bir belediye sınırları içerisinde yaşayan bireylerin verilen hizmetlerle alakalı olarak sahip oldukları düşünce ve görüşlerinin öğrenilmesi maksadıyla kamuoyu araştırması yapılabileceği belirtilmektedir (Nacak, 2007: 73,74).

## **SONUÇ**

İçinde yaşadığımız dönemde yerel yönetimler siyasal rejimlerin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Merkezi yapının bir alternatifi olarak düşünülmesi de yerine getirmiş olduğu hizmetler bakımından yerel ihtiyaç ve isteklerin yerinde tespit edilmesi yönünden bireye en yakın birim olması itibarıyla, merkezi yapının yanında yer alması gereken bir yönetim kademesi olarak ortaya çıkmıştır. Yönetim kademelerinin etkinliği ve verimliliğini halkın yerel nitelikteki ihtiyaçlarını tatmin etme yönünden maksimize eden yerel yönetimler aynı zamanda temsil ve katılma yönünden demokratik bir toplum yaratma isteğine çıkış yolu olmaktadır.

### *Yerel Demokraside Temsil ve Katılım*

Bu anlamda bakıldığında yerel yönetimler ile demokrasi arasında pozitif yönde bir korelasyon olduğu iddia edilebilmektedir. Demokrasi ve yerel yönetimler arasındaki ilişkiyi incelediğimizde her ne kadar karşıt görüşler bulunsun da yerel yönetimler ile demokrasi arasındaki ilişkinin merkezi yönetimlerdeki demokrasi anlayışı için bir okul görevi görecektir kadar güçlü olduğu iddia edilebilmektedir.

Yerel demokrasinin tanımını, yerel halkın kendileri için alınacak kararların süreçlerine ya doğrudan ya da temsilciler yolu ile katılımı olarak yapabilmekteyiz. Temsil ve katılım temelli bir yerel demokrasi kavramının temel ilkelerini şu şekilde belirleyebiliriz:

- Karar alıcı organların belirlenmesinde yerel halkın katılacağı seçimlerin yapılması,
- Yerel halkın karar süreçlerine etkin bir şekilde katılımı için her türlü uygulamanın yapılması,
- Yerel temelde oluşturulan karar alıcı organların bağımsız bir şekilde karar alma ve uygulama imkânı olması,
- Yerel yönetim organlarının mali özerkliğinin bulunması.

Yerelde katılım, temsil kavramları ile demokratikleşme arasında pozitif ilişki varsaydığımızda yerel yönetimleri demokrasinin özümsemiği alanlar olarak belirleyebiliriz. Bu manada baktığımızda belirli bir bölge içinde yaşayan bireylerin yönetim kadrolarını kendilerinin belirlemelerinin yanı sıra seçimlerle oluşturulmuş toplantılarına katılarak burada görüş ve düşüncelerini ifade etmeleri büyük önem arz etmektedir. Bu hususun yanında ortaya çıkan katılma pratiği belirli bölgedeki yerel halkın yönetim sorumluluğunu da paylaşmasını geliştirecektir.

Küreselleşmenin etkilerinin hızla gösterdiği günümüzde sadece seçme hakkını kullandıran bir demokratikleşme hareketi yeterli olmamakta artık yerelde yaşayan bireylerin yönetime de katılmalarının gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Bu anlamda katılım, bireylerin özne haline dönüşmesinde büyük bir etki yaratacak, toplumda bulunan eşitsizliğin bertaraf edilmesini sağlayacak uygulama ve pratiklerin geliştirilmesini sağlayacaktır.

733

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

## KAYNAKÇA

Ağırbaş, Elvan Derya (2008). "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Alan Kullanım Kararlarında Yerel Yönetimlerin Rolü: Gaziemir Örneği", (Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Akarçay, Pınar (2015). "İsveç'te Yerel Siyaset ve Katılımcılık: Borgare Park Örneği". *Akademik Bakış Dergisi*, 49 (Mayıs-Haziran), 383-400.

Alkan, Haluk; Çiftçioğlu, Hüseyin. (2007). "Yerel Siyasette Belediye Meclisi ve Siyasi Parti Örgütleri: Göksun Örneği". *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 1-27.

734 Aykaç, Burhan (1999) "Türkiye'de Kamu Yönetiminin Küçültülmesi, Yerel Yönetimler ve Yerel Demokrasinin Amaçları". *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 1, 1-2.

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Çağlar, Nedret (2011). "Kadının Siyasal Yaşama Katılımı ve Kota Uygulamaları". *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 3(4), 56-79.

Çelik, Vasfiye; Çelik, Fikret; Usta, Sefa (2008). "Yerel Demokrasi ve Yerel Özerklik İlişkisi". *Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 1(2), 87-104.

Çelik, Abdullah; Uluç, A. Vahap (2009). "Yerel Siyasette Temsil Üzerine Bir Çalışma: Şanlıurfa Örneği". *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 41, 215-231.

Çevikbaş, Rafet (2008). "Yerel Yönetimlerde Siyasal Katılım". *Türk İdare Dergisi*, 461, 71-95.

Çiftçioğlu, Hüseyin (2006). "Yerel Siyaset Göksun Örneği", (Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Çukurçayır, Akif (2000). *Siyasal Katılma ve Demokrasi*. Ankara: Yargı Yayınları.

Çukurçayır, Akif (2008). *Yerel Demokrasi ve Yerel Siyaset*. İstanbul: Okutan Yayınları.

Dahl, Robert Alan (2001). *Demokrasi Üstüne*. Ankara: Phoenix Yayınları.

Demir, Oral (2008). "Yerel Siyasette Katılımcılık ve Kalkınma (Türkiye'de Yerel Gündem 21 Örneği)", (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Görmez, Kemal (1997). *Yerel Demokrasi ve Türkiye*. Ankara: Vadi Yayınları.

Görmez, Kemal; Uçar, Ali Hüseyin (2011). "Yerel Demokrasi ve Kent Konseyleri". *Kent Konseyleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Bursa: Kent Konseyi Bilimsel Yayınlar Dizisi, 31-51.



## Yerel Demokraside Temsil ve Katılım

- Hill; Dilys M. (1974). *Democratic Theory And Local Government*. London: Allen and Unwin.
- Huntington, Samuel Phillips (1993). *Üçüncü Dalga/Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- İnan, Atilla, (1998), "Mahalli İdareler Kanun Taslağına Göre Demokratik Kitle Örgütlerinin Yerel Yönetimlere Demokratik Katılımı". *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 7(2), 117-135.
- Kandemir, Hamza (2010). "Yerel Siyaset ve Kalkınma İlişkisinin Analizi: Isparta Örneği", (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kışlalı, Ahmet Taner (1991). *Siyasal Sistemler*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Kapanı, Mümcü (1992). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kalaycıoğlu, Ersin (1998). *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, Siyasal Eylemlerin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Keleş, Ruşen (1994). *Yerinden Yönetim ve Siyaset*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Koçak, Hasan; Tolanlar, Musa (2009). "29 Mart 2009 Yerel Seçim Sonuçları Bağlamında Değişen Kentsel Siyasal Davranışlar (Afyonkarahisar ve Aydın Örnekleri)". *VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi*, Adnan Menderes Üniversitesi.
- Lijphart, Arend (2006). *Demokrasi Motifleri*. İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Nacak, Osman (2007). "AB Sürecinde Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Demokratikleşmesi ve İdari Denetimi", (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Öner, Şerif (2001). "Sivil Toplum Kuruluşlarının Yerel Demokrasi ve Katılım Algılamaları". *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 10, 51-67.
- Özkiraz, Ahmet; Zeren, Halim Emre (2009). "Yerel Yönetimlerde Halk Katılımı Tokat İl Merkezinde Uygulamalı Bir Çalışma". *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 229-247.
- Urhan, Vahide Feyza (2008). "Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılandırılması". *Sayıştay Dergisi*, 70, 85-102.
- Üçer, Nilay (2011). "Yerel Yönetimlerde Kadın: Temsil ve Katılım Düzleminde Cinsiyet Sorunsalı (2009 Mart Seçimleri Sonrası Analitik Bir İnceleme)", (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Ünlü, Hüseyin (1991). *Yerel Yönetim ve Çevre El Kitabı*. İstanbul: IULA-EMME.

735

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Pektaş, Ekrem Kadri; Akın, Fehmi (2010). "Avrupa Kentsel Şartları Perspektifinde Bir Kentli Hakkı Olarak 'Katılım Hakkı' ve Türkiye". *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, XII(II), 23-49.

Phillips, Anne (1995). *Demokrasinin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.

Pustu, Yusuf (2005). "Yerel Yönetimler ve Demokrasi". *Sayıştay Dergisi*, 57, 121-134.

Solak, Mehmet (2012). "TBMM Araştırması: Bir Doğrudan Demokrasi Aracı Olarak Referandum, Demokrasi ve Siyasal Katılım". İstanbul: Uluslararası Konferans, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, 58-67.

Nie, Norman H.; Verba, Sidney; Conve P. (1989). *Siyasal Katılma Kamuoyu ve Oy verme Davranışı*. Ankara: S Yayınları.

736

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Wickwar, Hardy (1970). *The Political Theory of Local Government*. Carolina: University of South Carolina Press.

Wolman, Harold (1998) "Local Government Institutions and Democratic Governance", Judge, D.; Stoker, G.; Wolman, H. (Eds.). *Theories of Urban Politics*, London: Sage Publications, 35-159.

Yıldırım, Selahattin (1993). *Yerel Yönetim ve Demokrasi: Kavramlar, Yaklaşımlar*. Ankara: Toki Yayınları.

Yıldırım, Uğur; Öner, Şerif; Aksu, Hüseyin; Tatlı, Melike (2011). "Yerel Temsil ve Katılım Bağlamında Belediye Meclisleri: Kahramanmaraş ve Sivas Örnekleri". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 507-530.

Yıldız, Mete (1996). "Yerel Yönetimler ve Demokrasi". *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 5(4), 13-15.

## SUMMARY

Democracy, which has emerged as an indispensable concept of today's political and social life, has many definitions in the literature. According to Abraham Lincoln, democracy is explained as the rule of the people by the people for the people, while Schumpeter defines democracy as a structural system in which individuals in competition compete for the vote of the people in order to reach a decision-making position on political decisions and as a result, they reach power. There are four basic features of the democratic system in the literature.

- Determination of policy makers through elections held at regular intervals.
- Every adult whose rules are determined within legal limits has the right to vote (one person has one vote and every game is considered equal).
- Ensuring that the voter can make free and independent choices and that there are more than one candidate to be elected.
- Putting the opinion of the majority into practice in the presence of different opinions of the representatives determined by voting.

On the other hand, it is seen that the concept of democracy is based on two main elements as equality and freedom, which are basically taken as a reference.

We can count the following as the minimum elements required for the concept of democratic political culture to exist in a society:

- Political equality,
- Democratic institutions and
- The set of beliefs and values nurtured against freedoms.

In addition to these issues, the existence of the belief that political differences and disagreements should be protected naturally and with tolerance among the individuals living in that society, the existence of legitimate and auditable boards that will determine how the society will live and lead a life, and the determination of the boards that will use this power through elections. The set of values for the accountability of individuals who exercise power must be accepted by the whole society so that all individuals willing to participate in the elections can be found in an equal and fair race.

At the point it has reached today, local democracy has turned into a micro-scale world structure that directly concerns the local people living in a certain area of the field of activity, focuses on the problems that are indexed to daily life, concerns the individuals themselves, and concludes these problems by negotiating with democratic methods. We can consider that the concept of local democracy enriches the practice made as a synthesis of individuals who do not have the same opinion, as a synthesis of values. Two indispensable elements of local democracy are representation and participation.

Within the concept of political representation, there is a structure that includes accepting a responsibility that arises for the benefit and interest of a community/group. The concept of representation in the political system emerges as a practice of applying equality to the political system, as one of the indispensable principles of democracy, and the insufficient representation of a social group in the political system established in a particular society is an indicator of an existing problem within that political system. Representation and participation are like hairpins inseparable. In this sense, participation; It is a concept that reveals the practice of having a say in the administration alongside those who hold power. It is in question to include citizens and stakeholders in management decisions and processes in order to ensure that social groups managed through the participation process own the decisions taken on a social basis. To express the concept of participation in another way, it can be defined as the existence of opportunities for the people who make up the society to take part in the decisions that affect them and to be formed by the relevant environment, program and institutional structures, or to cooperate.

According to Robert Dahl, who makes a different classification of Political Participation Levels, political participation levels are as follows:

- Interest.
- Caring.
- Information.
- Action.

There are two methods of putting public participation into practice. These are traditional joining methods and modern joining methods. The first and most important application method in putting the political participation into practice is the traditional participation methods such as elections, public voting and referendum methods.

We can define local democracy as the participation of local people in the processes of decisions to be taken for them, either directly or through

### *Yerel Demokraside Temsil ve Katılım*

representatives. We can identify the basic principles of a representation and participation-based local democracy concept as follows:

- Making elections in which local people will participate in the determination of decision-making bodies,
- Making all kinds of practices for the effective participation of the local people in the decision processes,
- The ability of decision-making bodies established on a local basis to make and implement decisions independently,
- Existence of financial autonomy of local government bodies.

In today's world, where the effects of globalization are rapidly showing, a democratization movement that only uses the right to vote is not enough, it is now emphasized that the individuals living in the locality should also participate in the administration. In this sense, participation will have a great impact on the transformation of individuals into subjects and will ensure the development of practices and practices that will eliminate inequality in society.

**739**

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021



İRAN-ABD İLİŞKİLERİ: ABD'NİN ORTAK KAPSAMLI  
EYLEM PLANINDAN AYRILMASI (2015-2020)

Seçil ÖZDEMİR\*

Makale Geliş Tarihi-Received: 25.04.2021  
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 24.10.2021  
DOI: 10.37093/ijisi.927518

741

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

ÖZ

*İran İslam Cumhuriyeti'nde (İran) 2017 seçimleri ardından Hasan Ruhani ikinci kez Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Ruhani'nin seçim süreci ve sonrasında İran-Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ilişkilerinde uzlaşmacı söylemlerin sürdürülmesinin zorlaştığı bir döneme girilmiştir. İran-ABD ilişkilerinde yükselen gerilim bölgesel politikalara yansımış ve başta Suriye, Irak, Lübnan, Yemen olmak üzere bölgesel aktörler arasında rekabeti artırmıştır.*

*ABD'de Barack Obama yönetimi İran-ABD ilişkilerinde diplomasi seçeneğini ön plana çıkarmasına rağmen Donald Trump yönetimi haydut devlet söylemine dönmüş, bu durum taraflar arasındaki gerilimin tırmanmasına etki etmiştir.*

*Seçim vaatlerinden biri Ortak Kapsamlı Eylem Planı'ndan (Nükleer Anlaşma) - The Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) ABD'yi kurtarmak olan Trump göreve geldiğinde bu sözünü tutmuştur. ABD Başkanı, İran'ı maksimum baskı politikasıyla beklentilerine uygun bir müzakereye ikna etmeye çalışmıştır. Buna karşın İran yönetiminin*

---

\* Dr., Bartın Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Bartın/Türkiye. secilozdemirr@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0488-1314>.

*maksimum direniş politikası taraflar arasında uzlaşmayı zorlaştırmıştır. İran-ABD ilişkileri Kasım Süleymani suikastini takip eden süreçte Irak coğrafyasında seyreden bir çatışma ile savaşın eşiğine gelmiştir.*

*Bu çalışmada ABD'nin Nükleer Anlaşmadan ayrılması sonrasında İran-ABD ilişkilerinde diplomasiye uzaklaşmasını değerlendirmek ve bölgesel güvenliğin sürdürülebilmesi için diplomasi seçeneğinin etkisini vurgulamak amaçlanmaktadır.*

**Anahtar Kelimeler:** ABD, İran, Hasan Ruhani, Nükleer Anlaşma, Ortak Kapsamlı Eylem Planı (KOEP).



**İRAN-US RELATIONS: THE UNITED STATES  
WITHDRAWAL FROM THE JOINT COMPREHENSIVE  
PLAN OF ACTION (2015-2020)**

**ABSTRACT**

*Following the 2017 presidential elections in the Islamic Republic of Iran (Iran), Hassan Rouhani was elected as the President of Iran for the second time. During and following the Rouhani's election process, a period started in which it became difficult to maintain conciliatory rhetoric between Iran and the United States of America (US). The rising tension in the Iran-US relations was reflected in regional policies and increased rivalry among the regional actors, especially Syria, Iraq, Lebanon, and Yemen.*

*Although the Barack Obama administration in the US had brought the diplomacy option to the forefront in Iran-US relations, the Donald Trump administration adopted the rogue state rhetoric, which led to the escalation of the tension between the parties.*

*Trump, one of whose election promises was to save the United States from The Joint Comprehensive Plan of Action /Nuclear Agreement (JCPOA), kept this promise when he took the office. The US President tried to persuade Iran of a negotiation that was in line with the expectations of the US through maximum pressure policy. In response to this, the maximum resistance policy of the Iranian administration have been resulted with difficulties of reconciliation for the parties. For the period following the assassination of Qassem Soleimani, Iran-US relations came to the brink of war with the conflict inside the borders of Iraq.*

*In this study, it is aimed to evaluate the departure of Iran-US relations from diplomacy after the US's withdrawal decision from the Nuclear Agreement and to emphasize the effect of diplomacy option in order to maintain regional security.*

**Keywords:** USA, Iran, Hassan Rouhani, Nuclear Agreement, JCPOA.

## GİRİŞ

İran-ABD ilişkileri İran Devrimi sonrasında uyumsuzluk ve kriz düzleminde ilerlemektedir. İran Devrimi alt yapısında Batı karşıtlığı önemli sebeplerden biridir ve devrim sonrasında İran-ABD ilişkilerinin olumsuz seyrinde etkilidir.

İran'da Pehlevi Hanedanlığı Dönemi (1925-1979) İran-ABD ilişkilerinin ilerlediği dönemdir. 1953'te Muhammed Musaddık'ın devrilmesi sürecinde M.Rıza Şah tahtını korumuştur. Buna karşın ABD'nin İran siyasetinde yaptırımlarla sağladığı kontrol ve etki mekanizması onu endişelendirmiştir ancak tahtını korumak ve İran'a yönelik planlarını gerçekleştirebilmek için ABD desteğine ihtiyaç duymuş ve hatta bu desteği amaç haline getirmiştir.

ABD ise İran'a yönelik politikasında gerilimli süreçlerde yaptırım/baskı kartını kullanarak Musaddık döneminde olduğu gibi bir tehdit oluşturabileceği, bu şekilde savaşmadan istediği sonucu elde edebileceği imasını sıklıkla tekrarlamıştır. Böylece İran halkında dış aktörlere güvenilemeyeceği düşüncesinin canlı kalmasına ve İran yöneticilerinin dönem dönem sergiledikleri uyuşmazlıklara gerekçe oluşturmuştur. Bu sebeple İran halkı adalet, demokrasi, ekonomik haklar konusunda beklentileri için Tahran yönetimine tepki gösteriyor olmasına rağmen nükleer çalışmalar gibi İran'ın temel kaynaklarının korunması konusu İran halkı için bir gurur meselesi olmuştur (Zarif, 2014).

Bu çalışmada Hasan Ruhani'nin cumhurbaşkanlığı döneminde Nükleer Anlaşma/Ortak Kapsamlı Eylem Planı\* ekseninde ABD-İran ilişkilerine odaklanılmıştır. 1957'de başlayan İran-ABD Nükleer işbirliğinden Nükleer Anlaşma'ya giden sürece kadar ilişkilerin tarihi alt yapısına genel çerçevesiyle ilk bölümde yer verilmiştir.

Donald Trump'ın ABD'yi Nükleer Anlaşma'dan çekmesi sonrasında İran-ABD ilişkileri ve taraflar arasındaki gerilimin bölgesel yansımaları çerçevesinde araştırma şekillendirilmiştir. Çalışmada,

---

\* Ortak Kapsamlı Eylem Planı (KOEP) / *The Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) Çalışmanın bütününde Nükleer Anlaşma olarak kullanılmıştır.*

*İran-ABD İlişkileri: ABD'nin Ortak Kapsamlı Eylem Planından  
Ayrılması (2015-2020)*

ABD'nin İran'a yönelik yaptırımları yeniden uygulamaya koyması, Basra Körfezi'nde artan gerilim, Kasım Süleymani'nin öldürülmesi, devlet dışı/vekil aktörler vasıtasıyla İran-ABD geriliminin Irak coğrafyasında yoğunlaşması değerlendirilmiş ve 2017'den itibaren İran-ABD ilişkilerinde kademeli olarak artan gerilim bu meseleler çerçevesinde incelenmiştir.

İran-ABD bölgesel sorunlar, uzlaşmazlıklar ve gerilimler konusunda birbirlerini suçlamaktadır. Her iki aktör de bölgesel etkilerini artırırken bir diğerini tehdit olarak sunma avantajından faydalanmakta mıdır? Nükleer Anlaşma ve bu konuda diplomasi yolunun takip edilmesi İran'a hangi avantajları sağlamıştır? ABD'nin anlaşmadan çekilmesi İran'ı Trump'ın istediği yönde bir anlaşmaya ikna etmesine olanak vermiş midir? İran'ın maksimum direniş politikası Washington yönetiminin ikna olmasını sağlamış mıdır? ABD'nin Nükleer Anlaşma'dan çekilerek yaptırımları artırması ve İran'ın karşı baskı stratejisi ile bölgesel terörizmin yükselmesi arasında bir paralellik var mıdır? Sorularına bu çalışma ile cevap aranmıştır.

## 1. İRAN-ABD: NÜKLEER İŞBİRLİĞİ TEMELLERİ

İran, petrol tesisleri gibi nükleer çalışmalarına da Batı desteği ile alt yapı oluşturmuştur. 1957'de ABD ve İran tıbbi alanda nükleer teknolojinin kullanımını teşvik etmek için işbirliğini kabul ederek sivil nükleer işbirliği alanında bir anlaşma imzalamıştır. Bu, ABD Başkanı Dwight Eisenhower'ın 'Barış İçin Atomlar / *Atoms for Peace*' programının bir parçasıdır. Ardından Lyndon B. Johnson döneminde nükleer reaktör kurulumu ve onu çalışır durumda tutmaya yetecek kadar yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum yakıtın tedarik edilmesi kararıyla anlaşma genişletilmiştir (Ghazvinian, 2020: 308). 1967'de bir Amerikan şirketi Tahran Nükleer Araştırma Merkezi/*Tehran Nuclear Research Center* kurulumu için yardım etmiştir (Zarif, 2007: 80). Richard Nixon'un başkanlığı döneminde M.Rıza Şah, ABD'nin işbirliği sayesinde İran'ın 2000 yılına kadar yirmi üç bin megavatlık toplam kapasiteye sahip yirmi üç nükleer santral inşa edeceğini duyurmuştur (Ghazvinian, 2020). 1973'te ABD merkezli Stanford Araştırma Enstitüsü'nün İran'ın nükleer enerji ihtiyacı ve nükleer santrallerin yapılmasını tavsiye eden araştırmasının ardından İran-ABD arasında nükleer işbirliği ivme kazanmıştır. Bu duruma etki eden önemli bir faktör İran'ın petrol dışı

enerji tabanının güçlendirilmesi ihtiyacının ABD tarafından gerekli görülmesidir (Zarif, 2007: 80). İran 1958'de üyesi olduğu Uluslararası Atom Enerji Kurumu'nun (UAEK) İran nükleer programı üzerindeki kontrolünü kabul eden anlaşmayı 1974'te imzalamış ve aynı yıl İran Atom Enerjisi Kurumu kurulmuştur (Özdemir, 2013: 125). 1979 Devrimi'nin arifesi denilebilecek bir dönemde Jimmy Carter, İran'a ABD yapımı sekiz hafif su reaktörü gönderecek bir anlaşma imzalamıştır.

746

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

1970'li yıllarda M.Rıza Şah'ın teknolojik altyapı işbirliği konusunda ABD'nin alternatiflerini aradığı süreçte nükleer çalışmalar konusunda Almanya ön plana çıkmıştır. 1975'te, Siemens'in yan kuruluşu olan Alman Kraftwerk Union şirketi ile Bushehr şehrinde iki adet reaktör inşası için sözleşme yapılmıştır. Aynı yıl İran, gelecekteki reaktörleri için düzenli bir yakıt tedariki karşılığında Fransız-Belçika-İspanyol uranyum zenginleştirme şirketi Eurodif'in yüzde 10 hissesini satın almıştır. 1970'lerde Fransız teknisyenlerinin iş birliği ile Bushehr reaktörlerinde çalışacak personelin eğitimi amacıyla İsfahan'da Nükleer Teknoloji Merkezi kurulmuştur. Belçikalı uzmanlar tarafından Karj'da Nükleer Tıp Merkezi kurulmuştur. İran'ın Bushehr bölgesinde çalışmalarına başlanan nükleer santralin 1979 Devrimi ardından 1990'lı yıllarda Rusya işbirliği ile yenileme çalışmalarına başlanması sonucunda İran'ın nükleer programı uluslararası tartışmalara konu olmuştur. 1990'lı yıllardan 2015'e kadar Amerikan dış politikasında İran'ın nükleer çalışmaları bir tehdidin ilerlemesi olarak yansımıştır (Ghazvinian, 2020: 128; Özdemir, 2013).

İran'ın nükleer bir tehdit olarak lanse edilmesine karşın İranlı yetkililerin yaklaşımı Devrim Rehberi Musavi Humeyni'nin beyanları doğrultusunda bu silahları üretmenin ve kullanmanın İslami olmadığı ve İran'ın bunu yapmayacağı yönündedir. İran'ın artan enerji tüketimiyle beraber petrol gelirlerini koruyabilmesi alternatif enerji kaynaklarına kavuşmasıyla mümkün görülmüştür. Bu sebeple İran'ın alternatif enerji kaynaklarına ihtiyacı nükleer enerji alanında çalışmaların sürdürülmesini gerekli kılmıştır (Zarif, 2007: 76-78). Bu gereklilik karşısında İran yönetimlerinin devrim sonrasında zaman zaman uzlaşmadan uzak söylemleri uluslararası alanda İran'ın nükleer bir tehdit olarak lanse edilmesine sebeptir.

## **2. NÜKLEER ANLAŞMA 2015 - KAPSAMLI ORTAK EYLEM PLANI (KOEP)**

İran'da 2013 Cumhurbaşkanlığı seçimlerini oyların yüzde 51'ini alan Hasan Ruhani kazanmıştır. Ruhani'nin İran'ın sorunları konusundaki net söylemleri, zorlukları dile getirmesi, sorunlara gerçekçi yaklaşımı İran halkının kendisine destek vermesinde etkili olmuştur. Ruhani'nin cumhurbaşkanlığı İran siyasi tarihi için bir kırılma noktası olmuş, İran halkı ve İran'ın uluslararası ilişkileri için umut vaatlemiştir. Ruhani, İran'ın dış politikadaki sorunlarını çözeceğini ve yapıcı bir yaklaşım geliştireceğini taahhüt etmiştir. P5 + 1 (Çin, Fransa, Rusya, Birleşik Krallık ve ABD + Almanya) ile müzakerelere katılmak, ortak bir zemin bulmak ve bir anlaşmaya vararak çıkmazdan kurtulmak konusunda zaman kaybetmemiştir. Ayrıca İran'ın dostane ilişkilerini Çin, Hindistan, Rusya ve diğer büyük güçlerle genişletmek istemiştir (Zarif, 2014).

Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP/Nükleer Anlaşma) İran'ın UAEK'ya nükleer silah geliştirmekle ilgili geçmiş faaliyetleri soruşturması konusunda gerekli bilgileri sağlamaya başlaması ardından 20 Temmuz 2015'te 2231 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı ile onaylanmıştır (Davenport, 2021). Başta ABD olmak üzere altı büyük devletle imzalanan Nükleer Anlaşma'nın mimarlarından olan Ruhani dünya ile iyi ilişkiler kurmayı, diplomasiyi, özgürlüklerin genişletilmesini, her türlü alanda şeffaflığı savunmuştur. 2016'da yürürlüğe giren anlaşma Ruhani döneminin önemli bir başarısı kabul edilmiştir (Caner, 2017). Ruhani, 16 Ocak 2016'da Nükleer Anlaşma yürürlüğe girdiğinde 'dünyaya el uzatıyoruz' demiş ancak iki yıl sonrasında ABD başta olmak üzere İsrail ve Fransa'nın, İran'ın nükleer çalışmaları konusunda endişeleri ortaya çıkmıştır (Taubmann, 2017).

İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani ikinci kez cumhurbaşkanı seçilmesi ardından yaptığı ilk konuşmasında nükleer müzakere sürecinin derinleştirilmesi gerektiğini vurgulamış ancak ABD'nin anlaşmayı tehlikeye atabilecek politikalarına karşı uyarıda bulunmuştur (Zaccara, 2017). Nitekim ABD'de Kasım 2016 seçimlerinde başkan adayı olan Donald Trump, seçilmesi halinde ABD'yi bu anlaşmadan çekeceğine söz vermiştir (Tabatabai, 2019). İran Dışişleri Bakanı M. Cevad Zarif, İran'ın uluslararası alanda

geliştirmek istediği normalleşme sürecinin karşılıklı saygı ve karşılıklı çıkar ilkelerine dayanması ve her iki taraf için endişe kaynaklarının göz önünde tutulması gerektiğini vurgulamıştır (Zarif, 2014).

Bu anlaşma İran'a zenginleştirilmiş uranyum stoğunda ve santrifüj sayısında önemli bir azalma karşılığında yaptırımları kaldırma fırsatı sağlamıştır. Anlaşma, İran'ın UEAK tarafından nükleer yakıt döngüsünün periyodik denetimlerinin kabul edilmesini de içermektedir (Khatib, 2019) ancak ABD'de Trump yönetimi ile birlikte anlaşmanın yeniden müzakere edilmesi talepleri ortaya çıkmıştır. İran, anlaşmanın yeniden müzakeresi konusundaki ABD taleplerini İran'ın bu kayıpları karşılanmadığı sürece kabul edilemez ve adil olmayan bir talep olarak değerlendirmiştir. İran yönetimi, anlaşmanın uygulanmasının milyarlarca dolara mal olduğunu belirtmiş, İran Dışişleri Bakanı Zarif eğer Trump Nükleer Anlaşma'yı yeniden müzakere etmek istiyorsa önce bu zararı karşılaması gerektiğini belirtmiştir. Trump ise bu anlaşmayı en başından itibaren ABD çıkarlarını gözetmemiş kötü bir anlaşma olarak değerlendirmiş ve Barack Obama'nın kararlarını eleştirmiştir (Amirahmadi, 2017).

İran, Nükleer Anlaşma ve Suriye'deki savaşın en büyük kazananı gibi görülmüştür. Anlaşma ile İran izolasyon politikasından çıkarken, Bağdat, Şam ve Beyrut'tan oluşan Şii yanlısı bir eksen yaratmayı başarmıştır. Devrim Muhafızları, İsrail'in Kuzey sınırından sadece birkaç kilometre uzakta askeri üsler inşaa etmiştir. Bu genişleme sadece İsrail için değil aynı zamanda Arap ve Körfez ülkeleri için de endişe sebebi olmuştur. Diğer yandan İran bu rekabette kalabilmek ve stratejik çıkarlarını koruyabilmek için terör örgütleri ve Hizbullah'a destekleri dahil olmak üzere milyonlarca dolar harcamıştır. İran halkı ise bu fonlardan yoksun bırakılmıştır (Taubmann, 2017). Bu sebeple Devrim Rehberi Ali Hamaney, Ruhani'nin yeni döneminde İran nüfusunun yaşam koşullarına odaklanmış ve Ruhani'ye Nükleer Anlaşma'nın imzalanmasından bu yana görünür sonuçların eksikliği hakkında açık bir uyarı yapmıştır (Zaccara, 2017).

## 2.1. Hasan Ruhani'nin İkinci Dönem Cumhurbaşkanlığı & İran-ABD Gerilimi

İran Dışişleri Bakanı Zarif, 1979 İran Devrimi ardından İran'ın uluslararası zor koşullarla mücadele ettiğini belirterek devrim sonrasında İran dış politikasının önceliklerini

*İran-ABD İlişkileri: ABD'nin Ortak Kapsamlı Eylem Planından  
Ayrılması (2015-2020)*

- İran'ın bağımsızlığını, bölgesel bütünlüğü, milli güvenliğini korumak,
- istikrarlı bir milli gelişme sağlamak yanı sıra sınırlarının ötesinde küresel ve bölgesel olarak İran gücünü artırmak,
- komşularına, islam çoğunluğunun yaşadığı ülkelere, bağlantısız güçlere de İran ideallerini tanıtmaya çalışmak,
- uluslararası anlaşmazlıkların diyalog ve kültürel etkileşimle aşılmasına destek olmak şekilde sıralamıştır (Zarif, 2014).

İran'da Hasan Ruhani'nin politikaları muhafazakârlar (usul geraha) tarafından İran'ın Nükleer Anlaşma'dan zarar görebileceği yönünde eleştirmiştir. Bu anlaşma ile İran'ın gereksiz tavizler verdiğini ifade etmişlerdir. Ruhani bu eleştirilere cevabında: İran'ın uluslararası durumunun daha iyi olduğu, makro-ekonomik verilerin iyileştiği ve cumhurbaşkanlığı süresinde İran'ın ulusal güvenliğine yönelik tehditleri gidermekte başarısını vurgulamıştır. İran'da 2017 seçimlerinin sonuçları İran halkının uluslararası alanda işbirliğinin sürmesi konusundaki desteği olarak değerlendirilmiştir (Sima Shine, 2017).

3 Ağustos 2017'de İran'da Hasan Ruhani'nin II. Cumhurbaşkanlığı dönemi resmen başlamıştır.

**Hasan Ruhani'nin** ikinci kez seçilmesinde 'özgürlük ve dünyayla iyi geçinme' vaatlerinin de İran halkı üzerinde etkili olduğu söylenebilir (Ahishali, 2017).

Bu dönemde İran'ın füze geliştirme programının devamı, Suriye rejimine destek, Hizbullah gibi devlet dışı aktörlerle temas konusunda bir değişiklik beklenmemiştir. Ruhani seçimlerden sonra düzenlediği ilk basın toplantısında İran'ın bölgedeki diğer ülkelerle yakın ilişkiler geliştirmekle ilgilendiğini vurgulamıştır. Ruhani, ABD ile diyalogu dışlamamıştır ancak Trump yönetiminin İran'a yönelik politikası sert söylemlere odaklanmıştır. Bu süreçte kongredeki unsurlar İran ve ABD arasındaki gerilimi büyük ölçüde artıracak nükleer olmayan alanlarda yaptırımlar için bir karar formüle edilmesini teşvik etmeye başlamıştır. ABD Başkanı Trump'ın İran'a yönelik ithamlarına karşılık Ruhani'nin cevabı İran'ın Nükleer Anlaşma'yı ilk ihlal eden taraf olmayacağıdır. Bu açıdan Avrupa Birliği Dışişleri Yüksek Komiseri

Federica Mogherini ve Fransa Cumhurbaşkanı Emanuel Macron'un, Ruhani'ye seçim tebrikleri, Nükleer Anlaşma'nın sürdürülmesi, ekonomik imkânlar için destekleri ve İran ile işbirliği beklentilerini yansıtması önemlidir. Ayrıca İsrail, Washington ve Tahran arasında artan gerilimin sonuçlarının İran'ın Orta Doğu'daki davranışlarına, İsrail'in güvenlik çıkarlarına ve bölgesel güvenliğe fayda sağlamayacağı Ruhani'nin yeni dönemi başlarken öngörülmüştür (Sima Shine, 2017).

750

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Ruhani, yurtiçinde ve yurtdışında ılımlılık konusunda sürekliliği temsil etmiştir. İran'da Nükleer Anlaşma ve Avrupa ile daha fazla angajman taahhütlerinin sürdürülmesinin ötesinde dış politikada önemli bir değişiklik beklenmemiştir. Buna karşın İran'da seçim sürecinde ABD ve diğer bölgesel aktörler arasındaki iletişim ve İran karşıtı söylemlerin artması, Ruhani'nin geleneksel düşmanlar ve yeni zorluklar karşısında söylemlerinin sertleşmesine neden olmuştur (Zaccara, 2017).

Ruhani, Haziran 2017'de Tahran'da İran Meclisi'ne, Eylül 2018'de Huzistan'da askeri geçit törenine yönelik gerçekleştirilen terör saldırıları dahil olmak üzere iç politika zorluklarıyla yüzleşmesi gerekmiştir (Anadolu Ajansı Web Sitesi, 2019). Etkili bir ekonomik ivme elde etmek için Ruhani'nin önceliği Avrupa, Asya ve uluslararası örgütlerle siyasi ve ekonomik ilişkileri ilerletmek, bu amaçla bölgesel değil daha ziyade uluslararası bir politika geliştirmek olmuştur. Nitekim İran'ın bölgede ve Körfezde rekabet içinde olduğu Suudi Arabistan'ın Savunma Bakanı Mohamed bin Salman, Mayıs ayının başındaki bir röportajında Şii inancı (Mehdi beklentisi) nedeniyle İran ile diyalog kurmanın imkânsız olacağını söylemiştir. Trump ise ilk yurt dışı ziyaretini Suudi Arabistan'a yapmış ve Riyad-ABD arasında 110 milyar dolar değerinde silah anlaşması imzalanmıştır (BBC, 2017). Trump, bölgenin istikrarı ve güvenliği için asıl tehditin İran olduğunu ve bu tür silahların İran tehditlerini engelleme amaçlı olduğunu açıklamıştır. Trump ve Suudi Arabistan Kralı Salman terörle mücadele ittifakının öncelikle bölgede terörizme sponsor olan İran'a odaklandığını belirtmiştir. Ruhani'nin bu açıklamalara cevabı süper güçlere para bağışlayarak bölgenin terör sorununun çözülmeyeceği, İran'ın füzelininin barış ve savunma amaçlı olduğu, İran'ın bir füzeyi teknik nedenlerle test etmesi gerektiğinde bunu yapacağı ve ABD'nin iznini beklemeyeceği olmuştur. Ayrıca Trump'ın Katar'a 'güzel askeri ekipmanlar satıldı'



*İran-ABD İlişkileri: ABD'nin Ortak Kapsamlı Eylem Planından  
Ayrılması (2015-2020)*

ifadesine Zarif'in cevabı, 'güzel silahlar' Orta Doğu'da barışı sağlamaz olmuştur (Zaccara, 2017: 1-6).<sup>\*</sup> Ruhani, İran ne zaman füze denemesine ihtiyaç duyarsa bunu yapar ve bu konuda ABD'den izin alacak değil ifadelerine 'Füze yapmazsak birileri kafalarında yanlış hesaplamalar yapar, teröristleri destekleyenler, terörle mücadele ettiğini söyleyemez' (Ruhani, 2017) sözlerini eklemiştir.

2017'den itibaren İran-ABD arasında artan gerilim ilişkilerin uzlaşma zemininde ilerlemesinin zor olduğunu ortaya koymuştur. ABD yönetiminin ve İran'ın bölgesel rakiplerinin tutumu sebebiyle Ruhani, Avrupa ile bağları güçlendirmeyi bu durumu telafi için bir çözüm yolu olarak görmüştür. Avrupa ile ekonomik ve ticari hatlar boyunca siyasi diyalogla daha yakın işbirliği, İran'ın uluslararası izolasyondan kaçınmasına yardımcı olacak bir yol olarak değerlendirilmiştir (Zaccara, 2017).

Devrim Rehberi Ayetullah Seyyid Ali Hamaney de İran'a yönelik ifadelerine Ağustos ayında Ruhani'nin cumhurbaşkanlığını onaylama töreninde cevap vermiştir. Hamaney, ABD'nin şimdiki yetkilileri gibi bazılarının açık şekilde İran halkına düşmanlık yaptıklarını, bazılarının kadife eldivende çelik el misali oyun oynadıklarını ancak bütün planların halk ve yetkililerinin özgüveninin artmasına ve düşmanın oyunlarına karşı mücadele yollarının bulunmasına neden olduğunu belirtmiştir. İran'ın, düşmanların komplolarından kesinlikle korkusunun olmadığını, ülkenin sayısız potansiyelleri nedeniyle onlara nasıl karşı koyması gerektiğini bildiğini hatırlatan Hamaney, yeni hükümetin yetkililerinin böyle kapasiteli ve yetenekli bir düzenin dümenine geçtiklerini bilmeleri ve bu yetenekleri tespit ederek onlardan yararlanmaları gerektiğini söylemiştir. Yeni hükümeti İran halkının devrimci kimliğinden, halkın desteğinden ve ülkenin maddi ve manevi sermayelerinden yararlanmaya davet eden Hamaney, hükümetin üç önceliğini halkın geçim sorunları, dünya ile geniş işbirliği ve sultacı güçler karşısında en güçlü şekilde durmak olarak sıralamıştır. Amerikan rejimini tüm sultacılardan daha küstah ve mütecaviz olarak niteleyen Hamaney, '40 yıllık uluslararası faaliyetler bize zorba güçler karşısında teslim olmanın bedelinin direnişten daha fazla olduğunu göstermiştir' ifadesini kullanmıştır (leader.ir, 2017).

---

\* Ayrıca Cevad Zarif'in cevabı için bkz: 26 Mayıs 2017, New York Times.

İran'ın bölgesel tedbirlerle varlığını güçlendirmek ve korumak konusundaki tutumunun sebebi son yıllarda uluslararası aktörlerin artmasıyla dış politikanın daha önemli ve karmaşık bir hal almasıdır. Dünyada bir yandan küreselleşme süreci devam ederken diğer yandan devlet dışı aktörlerin, çok taraflı organizasyonların hatta bireyselleşmenin artışı dış politika yapım sürecini tüm dünyada olduğu gibi İran'da da etkilemektedir. Uluslararası güçler kendi hedeflerine ulaşmak için farklı yollar geliştirmiş, bölgesel aktörler de buna karşı kendi stratejilerini uygulamaya başlamıştır. Uluslararası ilişkilerde '*daimi rekabet sürerken koşullu itaat, amaca yönelik iş birliği ön plana çıkmıştır.*' ABD askeri olarak büyük bir güç olmasına rağmen bölgesel koalisyonlarla işbirliği kurmak zorunda kalması da bu değişimle ilgilidir. Zarif'e göre geçmişteki öldürücü rekabetin yerini daha dikkatli ve dengeli bir rekabet almıştır. ABD-İran ilişkileri bu açıdan değerlendirildiğinde özellikle son dönemlerde iki devletin ilişkilerine nükleer müzakereler konusundaki gerilimin etkisi ön plana çıkmasına rağmen rekabetin bölgesel unsurlarla sürdürüldüğü görülmektedir. Zarif, ABD'nin Arap Baharı sonrası İran'ı bölgesel barışı ve güvenliği engelleyen taraf olarak lanse ettiğini, ABD'nin bölgesel grupları kullanarak islamafobi gibi İranofobi, Şii fobi yaratmaya çalıştığını, Taliban gibi bölge gruplarının ABD tarafından silahlandırılmasının İran'ın komşularıyla problem yaşamasına sebep olduğunu ifade etmiştir (Zarif, 2014).

## 2.2. ABD'nin Nükleer Anlaşmadan/Ortak Kapsamlı Eylem Planı'ndan Ayrılması

Donald Trump, Mayıs 2018'de ABD'nin Nükleer Anlaşmadan çekildiğini açıklamıştır (Landler, 2018). Trump 2016 seçimleri sürecinde bu anlaşmayı 'en kötü anlaşma' olarak nitelemiştir. (Davenport, 2021) Nükleer Anlaşma'nın imzalanması ile İran yurtdışında donmuş varlıklara erişim sağlamış ve uluslararası pazarlarda petrol satmaya ve küresel finansal sistemini kendi ticareti için kullanmaya devam edebilmiştir. İran'ın nükleer hedefleri ve füze çalışmalarına ek olarak bölgesel vekâlet savaşlarının ABD menfaatlerine karşı yüksek risk oluşturmaya başlaması Trump'ı yaptırım kartını yeniden ortaya koymaya yöneltmiştir (BBC News, 2019). Anlaşmanın İran'a sadece bir yıl zamana yayarak nükleer tesislerini geliştirme imkânı sunmasını Trump bir tehdit olarak değerlendirmiş aynı zamanda anlaşmanın İran'ın füze çalışmaları konusunda BM yaptırımlarını (2231) zayıflatmasını eleştirmiştir.

*İran-ABD İlişkileri: ABD'nin Ortak Kapsamlı Eylem Planından  
Ayrılması (2015-2020)*

Trump'a göre bu anlaşma İran'ın çatışmacı tavrını kontrol edecek bir hüküm içermiyordu (Fleits, 2020). Anlaşmanın onuncu yılında BM (2231) kararları sona erecek ve İran'ın nükleer dosyası tamamen kapatılacaktı (Davenport, 2021).

ABD'de Obama yönetiminin yaklaşımı Nükleer Anlaşma'nın İran ile daha fazla işbirliğine yol açmasıydı. Obama'nın başkanlık döneminde de İran'a yaptırımlar uygulamasına rağmen diplomasi yoluyla İran'ın politikasında bir değişiklik sağlanabileceğine ve ABD'nin hedefine ulaşacağına inanılmıştır. Buna karşın Trump, İran üzerinde maksimum baskı uygulayarak 'daha iyi bir anlaşma' arayışında büyük bir pazarlığı hedeflemiştir. Trump, İran'ı kendi istediği şartlara ikna etmek için öncelikle baskı politikası sürdürmekte kararlı davranmıştır. Esasında, Obama'nın ve Trump'ın dış politikasının genel hedefinde ABD'nin İran'a yönelik uzun soluklu stratejisinde büyük bir fark yoktur ancak üslup konusunda iki lider farklıdır. Obama'nın İran'a yaklaşımı İran'ı nükleer hedeflerine sınır koymaya ikna etmek için hem teşviklerini hem de caydırıcıları birleştirmektir. Obama dönemi diğer dönemlerden farklı olarak diplomasiyi sürdürebilmek için ödül politikasının ön plana çıktığı bir süreçtir. Esasında geleneksel havuç ve çubuk/ödül politikasının (*carrot and stick policy*) bir devamı niteliğindedir (Khatib, 2019). Trump dış politikasını 'ilkeli gerçeklik' olarak ifade etmiştir (Nuruzzaman, 2020). Trump yönetimi, İran'ın '*haydut devlet*' olarak tanımlanmasını yeniden canlandırmıştır. (Litwak, 2020). ABD'de Kasım 2020 seçimleri sürecinde Demokratların adayı Joe Biden İran konusu üzerinde sıklıkla durmuş ve Trump'ın Nükleer Anlaşma konusundaki tavrını hatalı bulduğunu belirtmiştir (CNN, 2020). ABD ve İran'ın siyasi aktörleri seçim kampanyalarında birbirlerine yönelik söylemler geliştirmiştir. Bu durum her iki devletin son kırk yıl içinde birbirlerine karşı geliştirdikleri politikanın sadece dış politika konusu olmadığını göstermiştir.

ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo da Mayıs 2018'de anlaşmanın 'ölümcül kusurlara' sahip olduğunu ve '*İran'ın devam eden balistik ve seyir füzeleri geliştirmesine vurgu yapmadığını*' belirtmiştir (Khatib, 2019). Pompeo'ya göre İran, Washington'a düşmandır, ABD ve müttefiklerinin bölgedeki çıkarlarına karşı hareket etmektedir. Khatip, Bu durumun Yemen, Irak ve Suriye'deki vekâlet savaşlarında, İsrail'e karşı sürekli tehditlerde, İran'ın terörist gruplara ve diğer askeri milislere verdiği destekte gözlemlenebildiğini belirtmiştir. Ayrıca

753

IJISI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Amerikalı yetkililere göre İran'ın bu politikalarının Nükleer Anlaşma yoluyla caydırılmaz olduğunu ve Trump yönetiminin anlaşmadan bu sebeple çekildiğini, yaptırımları yeniden uygulamaya koyulduğunu diğer ülke ve şirketleri İran'a karşı bu önlemlere uymaya yönlendirdiğini vurgulamıştır (Khatib, 2019).

ABD'nin ayrılık kararı sonrasında Nükleer Anlaşma, İran ile Fransa, İngiltere, Almanya, Rusya ve Çin anlamına gelen 'A3 / AB+2' \*devletleri ile devam etmektedir (France Diplomacy, 2019). ABD, anlaşmadan çekildikten sonra İran'a yönelik çeşitli yaptırım kararlarını tekrar ortaya koymuştur. Tahran'ın bu tutuma cevabı ise anlaşmanın uranyum zenginleştirilmesi üzerine getirdiği sınırların ötesine geçerek bir atom bombası inşa etmeye yakın olabileceği korkusunu artırmak olmuştur. İran yönetiminin, uluslararası denetçilerin İran'da kalmasına izin vermesi bu yönde endişeleri azaltmasına rağmen Nükleer Anlaşma'yı imzalayan ve ilk aşamada konuya temkinli yaklaşan üç Avrupa devleti İran'ın uyumdan uzaklaşan tutumuna yanıt vermeleri gerektiğini farketmiştir (Erlanger, 2020). İran ise güvenilir tarafın ABD olduğunu belirterek 11 Haziran 2018'de Trump, Kuzey Kore'de Kim Jong Un ile görüşmeye hazırlanırken Kuzey Kore'ye gelecekteki nükleer tartışmalarda ve sonraki anlaşmalarda Amerikalılara güvenmemeleri konusunda uyarıda bulunmuştur (Mather, 2018: 455). Bu süreçte İsrail tarafından İran'ın nükleer silah bileşenleri geliştirdiği, Parchin askeri üssünde beş nükleer füze savaş başlığı ve gizli bir yeraltı kompleksi inşa etme planlarını gözlemcilerden sakladığını iddia edilmiştir (Fleits, 2020).

### 2.2.1. Yaptırımlar: Maksimum Baskı vs Maksimum Direniş

ABD'nin Mayıs 2018'de anlaşmadan çekilmesi ardından Trump yönetimi aynı yıl Kasım ayında hem İran'ı hem de İran ile ticaret yapan devletleri hedef alan yaptırımları eski haline getirmiştir Ayrıca İran'ın uranyum zenginleştirmesini durdurmaya zorlamak amacıyla BM, ABD ve AB tarafından uygulanan baskı İran ekonomisini büyük zarara uğratmıştır. (BBC News, 2019).

---

\* İngiltere'nin AB üyeliğinden ayrılması ardından A3/E3 kısaltması kullanılmaktadır.

*İran-ABD İlişkileri: ABD'nin Ortak Kapsamlı Eylem Planından  
Ayrılması (2015-2020)*

Trump, Tahran yönetimini anlaşmayı yeniden müzakere etmeye zorlamak için 'maksimum baskı' uygulamak istediğini söylemiş; Tahran yönetimi ise meydan okumaya devam etmiştir (The US, Iran, 2019). ABD'nin sert yaptırımlarına karşı 'maksimum direniş' söylemi ile İran hem uluslararası baskıya boyun eğmemiş hem de devrimin doğasını İran halkına yeniden hatırlatmanın bir aracı olarak bu süreci kullanmıştır (Kenneth Katzman, 2020). Yine de yaptırımların İran üzerindeki etkisi açıktır ve İranlıların karşı karşıya kaldığı ekonomik sorunlar Kasım 2019'da yetkililer tarafından zorla bastırılan protestoların tetiklenmesine etki etmiştir. ABD yönetimi Mayıs 2019'da İran bankacılık sektörü üzerindeki kısıtlamaları artırmıştır. Bu kararın İran'ın petrol ihracatını tamamen sıfırlamayı ve rejimi temel gelir kaynağından mahrum etmeyi amaçladığı açıklanmıştır (BBC News, 2019). ABD anlaşmadan çekilmesinin birinci yılında Tahran'ın petrolle ilgili olmayan ihracat gelirlerinin en büyük kaynağı olan İran'ın metal endüstrisini hedef alan yeni tedbirler uygulayarak Nükleer Anlaşma öncesi yaptırımları geride bırakmıştır. Trump, İran'a demir, çelik, alüminyum veya bakır temin eden herhangi bir ülkeye yaptırım uygulanacağı konusunda uyarılarda bulunmuş, İran yönetimi davranışını değiştirmedigi sürece daha fazla tedbir alınacağını ifade etmiştir (The US, Iran, 2019). Diğer yandan ABD tarafından İran ile ticari ilişkileri olan firmalara baskı yapılmıştır. Trump yönetiminin bu eylemleri uluslararası sistemde Nükleer Anlaşma'nın itibarını kaybettiği yorumlarına sebep olmuştur. Birçok büyük banka ve şirket İran'la ilişki kurmakta isteksiz kalmış ve İran ile ticari ilişkiler geliştiren birkaç yatırımcı ABD'nin baskısı artıkça geri çekilmiştir (Amirahmadi, 2017).

ABD yaptırımları altında İran'ın petrol ihracatı günde yaklaşık 2,5 milyon varil petrolden 100.000 varile düşmüştür. Dahası ikincil yaptırımlar ile İran'da proje ve yatırım planları hazırlayan yabancı şirketlerden, ABD veya İran'da iş yapabilme konusunda kesin bir tercihte bulunmaları istenmiştir. Bunun sonucu olarak Siemens gibi büyük Avrupa şirketleri İran pazarından çekilmiştir (Litwak, 2020).

İran, Nükleer Anlaşma'nın yerini alacak bir anlaşma üzerine müzakerelere katılmayı ısrarla reddetmeye devam ederken Trump'ın maksimum baskı stratejisi İran ekonomisine zarar vermekte başarılı olmuştur. İran ekonomisi ABD yaptırımları karşısında büyük bir baskı altında kalmış (Fleits, 2020), Ruhani'nin ilk döneminde tek haneli rakamlara inmiş olan enflasyon oranı ve işsizlik rakamları

755

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

artarken İran parasının dolar karşısında değeri hızla düşmüştür (Tabatabai, 2019: 11). Bu durum İran'da rejime karşı protestolara yol açmıştır (Fleits, 2020).

İran Cumhurbaşkanı Ruhani, BM Güvenlik Konseyi ve UAEK üyesi ülkelerden ABD'nin politikalarına karşı gelmelerini istemiştir. Ruhani, İran'a uygulanan silah ambargosunun Ekim ayında sona ermesinin Nükleer Anlaşma'nın önemli bir kazanımı olduğunu, diğer büyük devletler, ABD tarafından İran'ın bu kazanımı sorgulaması halinde tepkimizin ne olacağını bilir ifadelerini kullanmıştır. ABD'nin komplolarının fark edilmesini isteyen Ruhani, silah ambargosunun kaldırılmasıyla ilgili ABD'ye karşı başarılı olacaklarını ve ABD'nin İran için hazırladığı planları boşa çıkaracaklarını savunmuştur. Ayrıca İran'ın ekonomik olarak gösterdiği çabaların ABD tarafından engellenmek istendiği, İran'ın Uluslararası Para Fonu'ndan (IMF) beş milyar dolarlık kredi talebini olumsuz bir şekilde sonuçlandırmak için ABD'nin bizzat uğraştığını belirtmiştir. (Kurşun, 2020). Trump ise Nükleer Anlaşma'dan ABD'yi çekmiş olsa da Orta Doğu'da yeni bir savaşa karşı olduğunu belirtmiştir (Tharoor, 2020). Tarafların karşılıklı olarak gerilimi tırmandırması, tekrar nükleer silah konusunu gündeme taşımış ve uzlaşmayı zorlaştırmıştır. Trump, BM Genel Kurulunda yaptığı konuşmada İran'ın gerginliği azaltmak için bir çabası olmayacağını bu sebeple İran üzerindeki ekonomik ve diplomatik baskının İran'ın saldırganlığını engelleyebileceğini vurgulamıştır. Bununla birlikte ABD yaptırımlarından endişe duyan bazı uluslararası şirketler İran'dan çekilmesine rağmen ABD'nin anlaşmadan çekilmesinden sonraki bir yıl boyunca İran anlaşmada kalmış ve Washington'ı ortaklarından soyutlamaya, uzlaşma karşıtı tarafın ABD olduğunu uluslararası camiaya göstermeye çalışmıştır. Bu yaklaşım, başlangıçta Rusya, Çin ve Avrupa hükümetleri ile İran'ın ilişkilerinde, Nükleer Anlaşma'ya uymaya çalışan taraf İran olduğu için başarılı olmuş ancak İran'ın petrol ihracatını sifıra düşürmek amacıyla artık feragat sağlayamayacağını açıklamasıyla değişmiştir. ABD ise ortaklarını İran'ın suçlanabilirliğine ikna edememiş ve sert bir uluslararası yanıt için fikir birliği oluşturamamıştır (Ilan Goldenberg, 2019). ABD, Nükleer Anlaşma'dan çekilmiş olmasına rağmen BM kararlarını yönlendirmeye çalışmıştır. Bu durumda artık anlaşmanın tarafı olmayan ABD'nin çağrısına göre bir yaptırım kararı uygulanmayacağı esasında beklenen bir sonuçtur (Warrick, 2020). Nitekim Trump İran'ın anlaşma yükümlülüklerini yerine getirmediğini savunarak 18

*İran-ABD İlişkileri: ABD'nin Ortak Kapsamlı Eylem Planından  
Ayrılması (2015-2020)*

Ekim'de süresi dolan BM silah ambargosunun süresiz olarak uzatılmasını talep etmiştir (DW, 2020). Buna rağmen BM, 18 Ekim 2020'de İran'a yönelik silah ambargosunu (2231) kaldırmıştır. İran Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada İran'a ve İran'dan tüm silah ve teçhizatların, bunlarla ilgili mali hizmetler aleyhine ve bazı İran vatandaşlarına uygulanan ambargoların sona erdiği ifade edilmiştir. Ayrıca bu süreçte ABD'nin 2231 nolu karar karşısında tahrip edici bir tutum sergilediği, bu tutumun artık terk edilerek ABD'nin taahhütlerine geri dönmesi, uluslararası hukuka aykırı davranışları bırakması ve Batı Asya bölgesindeki istikrarsızlığı artırmaktan kaçınması gerekliliği vurgulanmıştır (Irna.ir, 2020). Takip eden Aralık ayında BM benzer bir açıklamayı İran'a yönelik olarak yapmıştır. Açıklamada İran'ın Nükleer Anlaşma'da kalma isteğini eylemleriyle göstermesi ve anlaşma taahhütlerine uymaya devam etmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Nitekim UAEK İran'ın Natanz Yakıt Zenginleştirme Tesisinde bir dizi IR-2M santrifüj kurduğunu doğrulamış ve uranyum beslemeye başladığını raporlamıştır. Buna göre İran, toplam zenginleştirilmiş uranyum stoğunu artırarak Nükleer Anlaşma'da belirtilen limitleri aşmıştır. UAEK 4 Aralık tarihli raporunda İran'ın Natanz'a daha fazla santrifüj kademeleri kurma niyetinde olduğunu belirtmiş ve İran'ın anlaşma taahhütlerine uyması gerektiği vurgulanmıştır (United Nations, 2020).

ABD, anlaşmadan çekilerek İran'ın nükleer programı için kullanabileceği geliri kaybetmesine yol açmıştır. Çekilmenin bir sonucu olarak eski haline getirilen ABD yaptırımları, İran rejimi fonlarını devlet dışı aktörleri desteklemek, Suriye'deki birliklerini finanse etmek ve orada tutmak konusunda zorlamıştır. Diğer yandan Trump'ın bu tutumu İran'ı nükleer çalışmaları geliştirmesi için kışkırttığı yönünde eleştirilmiştir (Fleits, 2020). Trump İran'ın füze programına da itiraz etmiş, BM Genel Sekreteri, İngiltere, Fransa ve Almanya'dan bu konuda destek almıştır. Bu devletler İran'dan yeni füzeleri test etmeyi durdurması talebinde bulunarak ABD'ye katılmıştır. İran'ı BM'in 2231 sayılı kararını ihlal etmekle suçlamışlardır. BM Genel Sekreteri ve Güvenlik Konseyi benzer bir endişeyi dile getirmiştir. ABD ve Avrupalı müttefikleri kendi bildirimlerinde, İran'ın 27 Temmuz'da askeri olmayan bir uzay fırlatma aracında (Simorgh ve Qased) kullandığı teknolojinin balistik füze geliştirme ile kıtalararası balistik ile yakından ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. İran yönetiminin bakış açısına göre BM Kararı 2231 Nükleer Anlaşma'dan bağımsızdır ve İran'ın füze testi Nükleer

757

IJISI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Anlaşma'nın ruhuna veya amacına aykırı değildir. İran yönetimi, füze programının yalnızca savunma amaçlı ve caydırıcı amaçlara yönelik olduğunu, herhangi bir gruba veya ülkeye yönelik olmadığını vurgulamıştır. İran füze cephesinde de taviz vermeye hazır olmadığı sürece (nükleer zenginleşme gibi), daha fazla yaptırımla karşılaşacağı ve Avrupalı Devletlerin de bu tür ABD yaptırımlarına katılabileceği öngörülmüştür. Tahran, füze programının savunma amacı ile geliştirildiği ve pazarlık edilemez olduğu konusunda ısrar etmiştir (Amirahmadi, 2017); (United Nations, 2020).

758

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

ABD'nin anlaşmadan çekilmesi ve İran'a yönelik yaptırımları tekrar gündeme alması İran ekonomisinde ciddi bir gerilemeye yol açmıştır. Riyal değer kaybetmiş, yıllık enflasyon oranları yükselmiş, ekonomideki bu kötü gidiş belirtildiği gibi protestoları tetiklemiştir. Mayıs 2019'da İran, anlaşma altındaki taahhütleri askıya almış ve diğer imza sahiplerine ABD yaptırımlarından korumak için altmış günlük bir süre vermiştir; aksi takdirde uranyum zenginleştirme üretimine devam edeceğini açıklamıştır (BBC News, 2019).

Son kırk yılda, İran'ın Batı merkezli statükoya karşı çıkma ve bölgesel hâkimiyeti sağlama konusundaki arayışının maliyeti misillemelere katlanmak zorunda kalan İran halkı için çok ağır olmuştur. ABD'nin sürekli cezalandırıcı ekonomik önlemleri bir çatışma aracına dönüştürmesi özellikle George W. Bush ve Donald Trump'ın idareleri sırasında İran-ABD geriliminin artmasının sebebi olmuştur. ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo ise İslam Cumhuriyeti'nin devrimci zihniyetinin ABD'nin son kırk yıldaki tepkisini kışkırttığını söylemiştir. Bütün bunlar ile ABD'de Trump yönetiminin tavrı bütünleştiğinde uzlaşmazlık kaçınılmaz hale gelmiştir (Abdoh-Tabrizi, 2020: 9).

ABD'nin Musaddık'ın devrilmesi sürecinden itibaren devreye konulduğunda yönetimleri ikna etmenin bir aracı olarak gördüğü yaptırımlar ve diyalog politikasının bu süreçte İran'ın önde gelen karar vericilerinin algıları üzerinde somut bir etkisi olmamıştır. Hem teşviklerin hem de caydırıcılıkların İran politika yapıcılarının fikirlerini etkilemekte yetersiz olduğu söylenebilir. Obama döneminde bu sebeple İran ile ilişkilere geleneksel metotlara ek olarak diplomasi eklenmiştir (Khatib, 2019: 10).



*İran-ABD İlişkileri: ABD'nin Ortak Kapsamlı Eylem Planından  
Ayrılması (2015-2020)*

Yaptırımlar İran'ın temel stratejik hedefleri takip etme kararlılığını değiştirmemiştir. Bu duruma İran'ın bölgesel silahlı gruplara verdiği destek ve füze çalışmaları dahildir ancak özellikle ekonomik baskı İran'ın Nükleer Anlaşma'ya girme kararına etki etmiştir. yaptırımlar sonucunda İran'ın ekonomisi ciddi durgunluğa düşmüştür. İran'ın petrol ihracatı, İran petrolünün satın alınmasına ilişkin yaptırım istisnaları sona erdikten sonra önemli ölçüde azalmıştır. Büyük şirketlerin İran pazarından çıkmasına neden olmuştur. Irak, Lübnan, Yemen ve Afganistan'daki İranlı milis kuvvetlerinin yanı sıra üst düzey İranlı yetkililere de yaptırım uygulanmıştır. yaptırımlara rağmen İran, füze yeteneklerini geliştirmeye devam etmiş ve bölge çapında faaliyet gösteren silahlı gruplara destek vermiştir. Bu süreçte ise ABD ile gözden geçirilmiş bir nükleer anlaşma görüşmelerine başlamayı reddetmiştir. Bütün dünyayı etkileyen Covid-19 pandemisi sürecinde İran'da yaptırımların etkisi fazlasıyla hissedilmiştir. Bu süreçte ABD, İran'a yönelik yaptırımlarının İran'ın salgınla mücadelesini engellediği yönünde uluslararası eleştiriler almıştır. Nitekim ABD yaptırımları insani işlemler için geçerli olmasa da yaptırımların etkisi İran'ın yeterli tıbbi malzeme satın almasını engellemiştir. Mart 2020'de İran'a COVID-19 ile baş etmesine yardımcı olmak için yardım teklif edilmiş ancak İran, ABD yardımını reddetmiş ve IMF'ye başvurmuştur (Katzman, 2020).

Bu dönemde ABD'de ortaya çıkan siyahi vatandaşlara yönelik ırkçı eylemler konusunda Hamaney, bu tutumun Afganistan, Irak, Suriye ve daha önceleri de Vietnam gibi ülkelerde ABD'nin sergilediği ahlak ve doğası olduğunu, aynı durumun Covid-19'a karşı sürdürülen mücadele de görüldüğünü, Amerikan halkının 'nefes alamıyoruz' sloganının tüm mazlum milletlerinin sözü olduğunu belirtmiştir (leader.ir, 2020).

ABD'nin maksimum baskı politikasına İran'ın verdiği yanıtlar bir yandan taraflar arasında uzlaşmayı zorlaştıran diğer yandan uluslararası güvenliği tehdit eden yönde olmuştur. 2019'un ortalarından itibaren Basra Körfezi'nin kritik noktalarında İran'ın rolü olduğu iddia edilen bir dizi saldırı gerçekleştirilmiştir. Basra Körfezi'nde gerçekleştirilen roket ve füze saldırıları, Irak'taki ABD askeri personeli tarafından kullanılan tesislere saldırılar, Körfezdeki ABD savaş gemilerine yönelik faaliyetlere ek olarak İran, maksimum direniş olarak nitelendirdiği çabanın bir parçası olarak Nükleer Anlaşma hükümlerine uyumunu da azaltmıştır (Kenneth Katzman,

759

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

2020). Trump yönetiminin maksimum baskı stratejisinin ABD'nin beklentilerine uymayan bir diğer sonucu ise İran, Rusya, Çin ve Hindistan arasında yeni ticari anlaşmaları yapılması, İran'ın ticari girişimlerini batı yerine doğuya yönlendirmesine sebep olmasıdır (Litwak, 2020).

### 2.2.2. Avrupa Devletleri'nin Anlaşmada Uyum Beklentileri

Eylül 2018'deki BM Genel Kurulunda Netanyahu, İran Nükleer Arşiv Belgeleri'nde\* Tahran'ın Turqzabad bölgesinde radyoaktif malzeme içerebilecek gizli bir atom deposu bulunduğu bilgisini içerdiğini ve bunun ayrıntılarını açıklamıştır. İran rejimi Netanyahu'nun iddiasını reddetmiş ve bu binanın bir halı fabrikası olduğunu söylemiştir ancak UAEK müfettişleri Mart 2019'a kadar bu alanı denetleyememiştir. O zamana kadar 'halı fabrikasının' boşaltıldığı iddia edilmiştir. Bununla birlikte UAEK müfettişleri binada doğal ve insan yapımı uranyum parçacıkları tespit etmiş ve İran Hükümeti'nin anlaşma şartlarına uygun olarak bilgilendirme yapmadan uranyum depoladığını ortaya koymuştur. Bu durum karşısında açılan soruşturma sırasında İran, Nisan 2019'da Nükleer Anlaşma'da açık bir ihlali gerçekleştirmiş ve konuyla ilgili araştırmada işbirliği yapmayı bırakmıştır (Fleits, 2020).

Bu durum karşısında anlaşmanın tarafı diğer devletler: Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık Dışişleri Bakanları, temel ortak güvenlik çıkarlarını paylaştıklarını bildirmişlerdir. Bahsi geçen güvenlik çıkarlarından biri nükleer silahların yayılmasını önleme tavrını sürdürmek ve İran'ın nükleer silah geliştirmesine izin vermemektir. Nükleer Anlaşma bu konuda kilit bir rol oynamaktadır. Avrupalı Devletler'e göre Nükleer Anlaşma çok taraflı diplomasinin ve küresel silahların yayılmasını önleme mimarisinin önemli başarısıdır. Bu anlaşma, İran'ın nükleer programının münhasıran huzurlu doğasına ve uluslararası barış ve güvenliğe güven duymaya kararlı bir şekilde katkıda bulunacağı inancıyla ortaya koyulmuştur. Anlaşmanın Avrupa cephesinde Fransa Dışişleri Bakanlığı, ABD'nin Anlaşmadan çekilmesi ve İran'a yaptırımları yeniden dayatması konusunda endişelerini belirtmiş ve Mayıs 2018'den itibaren anlaşmayı korumak

---

\* (İsrail ajanları tarafından İran'dan çalındığı iddia edilen belgelerden oluşmaktadır.; Ayrıntılı Bilgi için bkz: The Iran Nuclear Archive: Impressions and Implications, Belfer Center Report, 2019.

*İran-ABD İlişkileri: ABD'nin Ortak Kapsamlı Eylem Planından  
Ayrılması (2015-2020)*

İçin birlikte çalıştıklarını açıklamıştır. A3'ün sözleşme şartlarında öngörülen yaptırımları kaldırmak dahil olmak üzere taahhütleri tamamen onayladığını, anlaşma kapsamındaki taahhütlerin gerektirdiği tüm yaptırımların kaldırılmasına ek olarak İran ile meşru ticareti desteklemek için yorulmadan çalıştıklarını bildirmişlerdir. Ayrıca A3'ün, İran'ın Mayıs 2019'da anlaşma kapsamındaki bazı taahhütlerini yerine getirmeyi bırakacağını açıkladıktan sonra İran'ı rotayı değiştirmeye ikna etmeye çalıştıkları, İran'ın endişelerini gidermek ve Nükleer Anlaşma kapsamındaki taahhütlerine yeniden uyum sağlaması için çok çabaladığını, gerginlikleri gidermek, İran ve ABD'yi kapsamlı bir çözüm bulmak üzere müzakere masasına getirmek için diplomatik çabalar gösterdiklerini açıklamışlardır. A3 bu diplomatik çabaya bağlı kalmaya devam etmiş ve koşullar izin verdiği sürece devam etmeyi amaçlıyor açıklamasına rağmen İran, Nükleer Anlaşma'da ortaya konulan temel kısıtlamaları bozmaya devam etmiştir. Avrupa Devletleri anlaşmanın sürekliliğini korumak istediklerini ancak İran'ın Nükleer Anlaşma'ya 'uyumu azaltma hakkı' olduğu iddiasını kabul etmediklerini bildirmişlerdir. Avrupa Birliği Yüksek Temsilcisi ile Fransa yetkilileri 11 Kasım'da bu endişeleri kamuya açıklamıştır. 6 Aralık'ta Ortak Komisyon'da, İran'a tersine dönmedikçe Anlaşmazlık Çözme Mekanizması dahil olmak üzere Nükleer Anlaşma çerçevesinde hareket etmekten başka seçenek olmadığı açıklanmıştır. Bu süreç A3'ün İran'a karşı maksimum baskı uygulama kampanyasına katılmadığını göstermiştir. A3, İran'ın Nükleer Anlaşma kapsamındaki taahhütlerine tam olarak uyum sağlamayı sürdürmesini istemiştir (France Diplomacy, 2020). Benzer bir açıklama Alman Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılmıştır: Avrupa Devletleri'nin anlaşmaya bağlılıklarını sürdürdüğünü ve İran'dan da tam uyumluluğa dönmesinin beklendiği vurgulanmıştır. Almanya'nın açıklamasında İran'ın nükleer programı, balistik füze programı ve istikrarı bozan bölgesel faaliyetleriyle ilgili ortak endişelerin uzun vadede ele alması gerektiği, maksimum baskı stratejisinin bu amaca etkili bir şekilde hizmet etmeyeceği ifade edilmiştir. Alman yetkililer maksimum baskı yerine anlamlı bir diplomasi ve diyalog ile İran'dan anlaşmaya bağlı kalması ve taahhütlerini sürdürmesini bekledikleri açıklaması paylaşılmıştır (Amt, 2020). Fransa da anlaşma kararlarının herkesin nükleer silahların yayılmasını önleme çıkarlarına hizmet ettiğini ve uluslararası topluma İran'ın nükleer faaliyetlerinin münhasıran huzurlu ve güvenli doğası konusunda güvence verdiğini açıklamıştır (France Diplomacy, 2020). Rusya'nın da benzer açıklamaları ardından Devrim Rehberi Hamaney, İran'ın bu noktaya

761

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

kadar Nükleer Anlaşma konusunda tüm sorumluluklarına bağlı kaldığını ama Avrupalıların kendi sorumluluklarını yerine getirmediklerini ve bunun kabul edilebilir olmadığını, İran'ın devamlı olarak kendi sorumluluklarını yerine getirmesinin ama diğerlerinin getirmemesinin kabul edilemez olduğunu belirtmiştir. Hamaney, İran'ın Nükleer Anlaşmayla ilgili kendi ülkesi ve halkının onur ve çıkarları yönünde gerekli kararı alacağını söylemiştir. Hamaney'e göre ABD'nin İran ile ilgili olarak füze ve bölgesel meseleleri gündeme taşımasında temel hedefi son kırk yıldır İslam Rejimi'nin kendisidir. Hamaney, Anlaşmanın İran'a fayda sağlamasından çekinen ABD'nin uzlaşmadan uzaklaşması ve şartları bozması sonucunda Avrupalıların Amerika'ya olan bağımlılıklarından dolayı pratikte uyum gösterdiklerini ancak anlaşmaya bağlı olduklarını açıklamıştır (Leader.ir, 2018). Nitekim İngiltere Dışişleri Bakanı Jeremy Hunt İran'ın bu anlaşmaya bütünüyle bağlı kalması ve anlaşmanın korunmasının nükleersiz bir Orta Doğu'ya sahip olmak için kesinlikle gerekli olduğu yönündeki ifadeleri İran'ın anlaşmadan uzaklaşan tavrının Avrupa Devletleri nazarındaki huzursuzluğunu göstermektedir. İran'ın uranyum zenginleştirmeyi hızlandırması ve izin verilen sınırların üzerinde stok yapacağını bildirmesi hem hayal kırıklığının bir ifadesi hem de anlaşmayı imzalayan üç Avrupalı devleti İran'a destek olmak için daha fazlasını yapmaya teşvik etmeyi amaçlamıştır (Wintour, 2019). Nuruzzaman'a göre İran'ın 'karşı baskı' politikası şeklinde ifade edilen bu tutumu aynı zamanda yaptırımların etkilerini ortadan kaldırmak ve Trump yönetimini Nükleer Anlaşma'ya geri dönmeye zorlamaya yöneliktir (Nuruzzaman, 2020).

Avrupalı güçler ise ilk aşamadaki vaadlerine rağmen Avrupalı yatırımcılara İran'da ABD yaptırımlarına karşı gelmeden ticaret yapabilecekleri konusunda güven veren bir ticaret mekanizması kuramamıştır (Wintour, 2019). Avrupa Devletlerinin açıklamalarına rağmen İran yönetimi, ABD'nin anlaşmadan çekilmesi ardından ilk aşamada İran lehine açıklamaları olan Avrupa Devletleri'nin tutumunu ABD ile aynı görmüştür. Almanya, Fransa ve Birleşik Krallık'ın İran ile ticaretlerini sürdürmek için oluşturdukları özel bir ticaret mekanizması olan INSTEX de beklenen sonucu verememiştir. Bu sebeple Tahran yönetimi kademeli olarak Anlaşmadan doğan taahhütlerini azaltmış, uranyum zenginleştirme çalışmaları başta olmak üzere birçok hassas nükleer faaliyetini kontrollü olarak artırma yoluna gitmiştir (Uygur, 2020).

### 2.3. Maksimum Direniş

David Patrikarakos nükleer programın Şah döneminden itibaren İranlılar için gurur kaynağı olduğunu vurgulamıştır. Patrikarakos, İran'ın nükleer programının, modern teknolojide İran'ın Batı teknolojisini kendine özgü bir şekilde İran ve İslami terimlerle bütünleştirerek bir kimlik ve ideoloji yaratmanın aracı haline geldiğini belirtmiştir. Şah'ın 1941 İngiliz ve Rus işgali karşısında deneyimi, onu İran'ın askeri açıdan güçlü olması gerektiğine ikna etmiştir. Zira bu durum İran halkı açısından utanç vericiydi. Askeri açıdan güçlü, nükleer güce sahip bir İran aynı zamanda itibarını arttırmış olacaktır. Hangi siyasi görüşten olursa olsun İranlıların gözünde ülkenin büyüklüğü, konumu ve enerji rezervleri onu her zaman başkaları için bir hedef haline getirebilirdi; buna direnmek gerekiyordu. Bu sebeple tüm baskılara karşı direniş İran halkı açısından bir gurur kaynağı olmuştur (Patrikarakos, 2012: 49,153; Taghavi, 2019). Şii kutsal imamlarının teorik ve pratik gelenekleri direniş kültürünü desteklemektedir. İranlılar için nükleer sorun ABD hegemonyasına ve rejim değişikliği politikasına direnmek için bir fırsata dönüştürülebilmektedir. Nükleer mesele, İran hükümetinin ulusun bayrağın etrafında birleşmesini ve Batı'ya direnmesini sağlayan ulusal bir uzlaşma ve gurur meselesidir. Bu sebeple maksimum direniş politikası ve ABD yaptırımlarının rejimi zorlayıcı politikaları her zaman ABD'nin beklediği sonuçları sunmamaktadır. Yine de İran'ın direnişinin ekonomik gerekçeleri de vardır çünkü devlet bütçesinin büyük bir kısmı nükleer santrallere harcanmıştır. İran yönetimi bu yatırımdan yararlanmak istemektedir (Taghavi, 2019, 36, 37).

Tahran yönetimi, ABD'ye karşı direnişini adım adım artırmıştır. Mayıs 2019'da her altmış günde bir anlaşma taahhütlerinden bir adım geri atmayı planladığını açıklamıştır. Açıklamadan kısa bir süre sonra İran, zenginleştirilmiş uranyum ve ağır su stoklarının sınırlarını aşmasına izin vererek bu adımlardan ilkinin atmıştır (Wintour, 2019). Mayıs 2019'dan itibaren İran, ABD'yi yaptırımları tersine çevirmeye, ABD ve Avrupa'yı Nükleer Anlaşma'yı desteklemeye teşvik etmeye zorlamak için bir dizi provokasyona başlatmıştır. Bu süreçte Mayıs ve Aralık arasında Hürmüz Boğazında sivil ticari gemilere ve Basra Körfezinde petrol tankerine yönelik saldırılar ile Suudi petrol tesislerine drone saldırılarından İran'ın sorumlu olduğu iddia edilmiştir (Nuruzzaman, 2020). 31 Aralık'ta Bağdat'taki ABD Büyükelçiliği'ne Iraklı milisler aracılığıyla vekil bir saldırı

gerçekleştirilmiştir (Fleits, 2020). Bu durum Trump'a gerilimi tırmandırma ve bir hamle yapma fırsatı sunmuştur. 3 Ocak 2020'de İran Devrim Muhafızları Kudüs Gücü'nün generali Kasım Süleymani ABD saldırısı ile öldürülmüştür. Diğer yandan İranlı yetkililer sert tedbirleri ortaya koyarken bu adımların Avrupa Devletleri'ne ABD yaptırımlarıyla işbirliği yapmamaları ve Trump politikasının etkisini azaltmaları için baskı yapmasını beklemişlerdi. İran'ın bu geri çekilme adımları, Avrupa devletlerini İran rejimini ABD yaptırımlarından korumaya ikna edememiştir. Bunun yerine, Ocak 2020'de İngiltere, Fransa ve Almanya, AB yetkilileriyle birlikte teorik olarak İran'a karşı uluslararası yaptırımları yeniden başlatabilecek bir anlaşmazlık çözüm süreci geliştirmiştir. Avrupalı liderlerin bu hareketinin nedeni İran ile Nükleer Anlaşma taahhütlerini sürdürmeye yönelik bir diyalog başlatmaktır (Fleits, 2020).

Süleymani'nin öldürülmesi ardından 4 Ocak 2020'de Tahran yönetimi Nükleer Anlaşma kısıtlamalarının artık İran'ın nükleer programını hiçbir şekilde sınırlamayacağını açıklamıştır. İran tüm uluslararası beklentilere rağmen anlaşmaya uyumu azaltmayı seçmiştir ve 5 Ocak'ta İran İslam Cumhuriyeti'nin taahhütlerini azaltmanın beşinci adımında anlaşma sınırlamalarının son temel bileşeni olan santrifüj sayısı sınırı ve zenginleştirme ile ilgili konular dahil olmak üzere İran İslam Cumhuriyeti'nin nükleer programında artık herhangi bir operasyonel kısıtlamaya uymayacağını açıklamıştır. Bu konuda İngiltere, Fransa ve Almanya Dışişleri Bakanları 6 Aralık 2019'da İran'ı uyardıklarını belirtmiş olsa da İran'ın uyum göstermek konusunda isteksiz olduğu görülmüştür. 2015 anlaşması U-235'in yüzdesini, nükleer fizyondaki kullanımı için çok önemli olan nadir izotopun ne kadar zenginleştirilebileceğini ve ne kadar uranyum depolayabildiğini kısıtlayan bir anlaşmadır. Süleymani'nin öldürülmesine yanıt olarak İran, uranyum zenginleştirmesindeki herhangi bir kısıtlamaya artık uymayacağını belirtmiştir. Oysaki 2006'dan sonra İran'a yönelik Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi yaptırımlarının neredeyse tamamı 2015 Nükleer Anlaşmasından sonra kaldırılmıştır. Ortaya çıkan anlaşmazlıklar çözülemezse Birleşmiş Milletler'in silah ambargosu dahil olmak üzere anlaşma kapsamında askıya alınmış olan İran'a yaptırımların tekrar gündeme gelmesi söz konusu olmuştur. Bu durum Avrupalı tarafların ifadelerinde (France Diplomacy, 2019; Amt, 2020) yapmak istemedikleri bir şey olsa da ABD yaptırımlarının gücü göz önüne alındığında İran için Avrupa Devletleri önemli bir ekonomik fark yaratamamıştır (Erlanger, 2020).

Bu konuda İngiltere ve Almanya başbakanları sürecin yoluna girmesi için çağrıda bulunmuşlardır. Almanya Başbakanı, 'Hedefimiz açık: Anlaşmayı korumak ve anlaşma dahilinde diplomatik bir çözüme ulaşmak istiyoruz, bunu anlaşmada yer alan tüm ortaklarla birlikte ele alacağız. İran'ı şu anda başlamış olan müzakere sürecine yapıcı bir şekilde katılmaya çağırıyoruz.' açıklamasını yapmıştır (Erlanger, 2020). Ayrıca Rusya ve Çin, İran petrolünün satın alınması dahil olmak üzere bu anlaşmanın korunması çabalarını desteklemiştir. Süleymani'nin öldürülmesi ardından Ukrayna Havayollarına ait bir yolcu uçağının düşürülmesi anlaşma üzerindeki gündemi zamana yayma fikrini ortaya çıkarmıştır (Erlanger, 2020).

### **3. İRAN-ABD İLİŞKİLERİ: İRAK'TA REKABET VE DEVLET DIŞI AKTÖRLER**

ABD-İran ilişkilerini iyileştirmek veya İran ile gerçek bir d tente elde etmek için bazı engeller vardır: İran ve ABD'deki iç siyasi dengeler, bölgesel müttefiklerin özellikle Suudi Arabistan ve İsrail'deki pozisyonları dahil olmak üzere çeşitli faktörler bu engelleri g clendirmektedir (Khatib, 2019).

Devrim Muhafızları Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani, Devrim Rehberi Hamaney'e mektubunda: İŞİD'in eylemleri ile on binlerce sivilin Şehit edilmesinin ABD tarafından tasarlanmış bir plan olduğunu, ABD'nin bu yöntemlere devam ettiğini, Elbukemal harekatı ile bu Amerikan-Siyonist örgütün istilasının son bulduğunu bildirmiştir. Ali Hamaney bu mektuba cevabında: İSİD'e vurulan darbenin aynı zamanda bölgede iç savaş çıkartarak Siyonizm karşı direniŐi yok etmek ve bu zalim gruplar vasıtasıyla bağımsız devletleri zayıflatmayı hedefleyen ABD ve İsrail'e de bir darbe olduğunu belirtmiştir (leader.ir, 2017). Her iki devletin birbirini ter risme destek vermekle suçlamak konusundaki ithamları ve bölgede artan çatışma süreçlerinde kendilerini bu sorunları  zme gayretindeki taraf olarak sunmaları, bölgesel güvenlik açısından İran-ABD ilişkilerinin başka bir boyutunu ortaya koymaktadır. Hamaney, İŞİD'i Amerikalıların türettiğini ve Trump'ın seçim kampanyası sırasında buna değindiğini hatırlatmıştır. İŞİD'i kuran Amerikalıların onlara yardım ettiğini ancak ABD yönetiminin uluslararası propagandasında insan hakları, mazlumlar ve hayvan haklarını savunduklarını iddia ettiklerini belirtmiştir (leader.ir, 2018).

Ekim 2017'de ABD Dışişleri Bakanı Rex Tillerson'ın Irak güçleriyle birlikte savaşan İran destekli paramiliter birimlerin dağıtılması çağrısını Irak hükümeti reddetmiş ve onların İran'ın devlet dışı aktörler değil Iraklı olduklarını savunmuştu. Eski Irak Dışişleri Bakanı İbrahim el-Jaafari, düzenlediği basın toplantısında İran'ın komutanı Tümgeneral Kasım Süleymani'nin Bağdat hükümetinin isteği üzerine Irak'ta IŞİD ile mücadeleye yardım ettiğini vurgulamıştır. '*Gönüllü Halk Güçleri*' çatısı altında İran'dan emir alan bu gruplar arasında: Bedir Örgütü, Ketaib Hizbullah ve Asaib Ehl-i Hak gibi gruplar vardır. Irak üzerindeki bu rekabetin sebep olduğu önemli bir problem Irak güvenlik güçlerinin politize olması ve potansiyel mezhep çatışmalarına uygun zemin oluşmasıdır. ABD'nin Irak üzerinde İran kontrolünün artmasından duyduğu rahatsızlığa rağmen Haider el-Abadi 8 Mart 2018'de Şii paramiliter gruplarının ülkenin güvenlik güçlerine dahil edilmesini resmileştiren bir kararname yayınlamıştır (Arif, 2019: 6,7).

Devrim Rehberi Hamaney, dönemin Irak Başbakanı Haydar El İbadi ve yanındaki heyeti kabulünde yaptığı konuşmada, Irak'ta IŞİD terör örgütüne karşı mücadelede tüm siyasi ve dini cereyanların birlik ve dayanışma içinde olmasını takdir ederek, '*halk güçlerini*' Irak'ın güçlenmesine sebep olan önemli ve mübarek bir gelişme olarak nitelmiştir. Ayrıca Hamaney Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması gerekliliğini hatırlatmış, ABD ve uydularının Irak'ın bağımsızlık, kimlik ve birliğine karşı olduklarını ifade etmiştir. IŞİD güçlerinin belli bir zaman diliminde Bağdat yakınına kadar geldiğini belirten Hamaney, IŞİD'in Irak'tan kaçış yolunda olduğunu ve bu başarının Irak içindeki birlik, beraberlik ve Irak devletinin gençlere karşı güvenmekteki doğru politikasının eseri olduğunu belirtmiştir. Hamaney, Irak'ta ayrışma ve ihtilafları ABD'nin darbe indirmek için kolladığı fırsatlar olarak nitelendirmiş, bu fırsatın ABD'ye verilmemesini ayrıca eğitim ve diğer konular bahanesi ile ABD güçlerinin Irak'a girişinin engellenmesini istemiştir. Iraklı güçlerin Suriye sınırına varmalarının stratejik ve büyük bir hareket olduğunu ve korunması gereğini vurgulamıştır (leader.ir, 2017).

Irak'ta 2018 seçimleri sonucunda Muqtada al Sadr başkanlığındaki koalisyon galip gelmiş ve seçimlerin ardından 'İran dışarı! Irak özgür kalacak!' sloganları atılmasına rağmen İran Cumhurbaşkanı Ruhani, ilk resmi ziyaretini Mart 2019'da Irak'a yapmıştır. ABD'nin İran'a yönelik yaptırımlarını telafi etmek için üç günlük Irak ziyareti



*İran-ABD İlişkileri: ABD'nin Ortak Kapsamlı Eylem Planından Ayrılması (2015-2020)*

sırasında Tahran ve Bağdat, demiryolu projeleri, enerji, sağlık, ticaret ve iki ülke arasındaki vizesiz seyahat ile ilgili anlaşmalar dahil olmak üzere birçok mutabakat zaptı imzalamıştır. İran, Irak üzerindeki nüfuzu ile hem ABD yaptırımlarının etkisini azaltmayı hem de ABD baskısına rağmen ilişkilerin sürekliliğini ve İran etkisini göstermek istemiştir. Sadr hareketi ile İran'ın ittifakı ABD'nin bölgedeki varlığını uzaklaştırma amacındadır. Irak ise arabulucu rolü ile taraflar arasında en az zararı görmeye çalışmaktadır (Arif, 2019: 11-13).

ABD-İran arasındaki çekişmenin Irak üzerinde sürdürülmesi İran'ın bölgesel güvenliği için ABD'yi siyasi ve askeri olarak Irak'ta sınırlandırma stratejisinde kısmen başarılı olduğunun bir göstergesidir (Çökenoğlu, 2020). ABD yönetimi ise Irak üzerinde de yaptırımlar yoluyla baskı uygulayarak sorunların sebebinin İran olduğunu ve İran ile ilişkilerin sınırlandırılması gerektiği mesajını vermek istemiştir. Nitekim ABD'nin Irak'taki İran destekli bazı milis gruplara yaptırım uygulaması ve İran'ın Irak üzerinde nüfuzu, ABD ile İran arasındaki gerilimin Irak'a yansımalarının bir sonucudur. 2019'da İran'ın Irak'taki ABD üslerine yaklaşık yirmi saldırı gerçekleştirildiği iddia edilirken (BBC, 2020) (Mehmet Alaca, 2020), ABD bu saldırılara uzun süre şiddetli bir yanıt vermemiş, Haşdi Şabi içindeki gruplara ve liderlerine yaptırım uygulamakla yetinmiştir. Anadolu Ajansı'nun haberine göre 2019'da Haşdi Şabi bünyesindeki Harekât Hizbullah en-Nuceba ve lideri Ekrem el-Kabi terör listesine alınmış; *South Wealth Resources Company* ve iki yöneticisine İran Devrim Muhafızları Ordusu'nun Irak'taki yapılanmasına silah kaçırdığı iddiasıyla yaptırım uygulanmıştır. Haşdi Şabi'nin bileşenlerinden Asaib Ehli'l Hak'ın lideri Kays el-Hazali ve kardeşi Luys Hazali, İran Devrim Muhafızları'nın Irak'taki operasyonlarını yürüten Hüseyin Falih Aziz el Lami ve Iraklı işadamı Hamis el Hancar yaptırım listesine alınmıştır. ABD, Devrim Muhafızları Ordusu'nu terör örgütü listesine alırken bu sürecin Irak ayağını İran'a yakınlığıyla bilinen figürler ve kurumlar üzerinden yürütmüştür. Merkezi Irak Hükümeti yasal bir düzenleme ile Haşdi Şabi resmi bir güç haline getirilmiş olsa da Haşdi Şabi dışında hareket eden milis yapıların kontrol altına alınamamış olması sorun oluşturmuştur. Adil Abdulmehdi'nin başbakanlığı döneminde de Haşdi Şabi üzerindeki kontrolün artırılması için ABD'nin baskı yaptığı bilinmektedir (Duman, 2020).

767

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

İran yönetimi, bu süreçte İran ve Irak'ta gerçekleşen protestoların ABD komplosu olduğunu iddia etmiştir. İran, aynı zamanda vekâlet savaşı yürüttüğü tüm bölgelerde İran müdahaleciliğinden kaynaklanan uluslararası rahatsızlığı bu şekilde gölgelemek istemiştir. Diğer yandan İran'ın ABD tarafından uygulanan yaptırımlar nedeniyle içine düştüğü ekonomik ve siyasi krizin bir benzerinin Irak'ta ortaya çıkabileceği iddiasıyla Irak ile ilişkilerini daha da derinleştirmiştir. ABD'nin Nükleer Anlaşma'dan çekilme kararı ve sonrasında başlayan gerilim bölgede terörizmi artırmıştır. 2017'de yenilgiye uğratıldığı ilan edilen IŞİD'in 2019'da Kerkük'ün pek çok noktasında saldırı düzenleyebilmesi ve yeniden yapılanmaya gitmesi bu durumun bir örneği olabilir. Irak'ta ABD üslerine yönelik Haşdi Şabi saldırılarının yoğunlaşması ve Washinton yönetiminin Ketaib Hizbullah saldırısı, Irak'ta yeni başbakan adayının belirlenmesindeki rekabetin sahaya yansımalarıyla da ilişkilidir. ABD ile İran arasındaki gerilimin devam etmesinin Irak'ta yeni başbakanın belirlenmesindeki ayrışmayı pekiştirdiği söylenebilir (Mehmet Alaca, 2020).

ABD, İran'ı bölgede teröre destek veren ülke olarak nitelmiştir. Ruhani bu ithamlara terörist gruplar ve kurtuluş hareketleri birbirinden ayırt edilebilir hale getirilmelidir cevabını vermiştir. Ruhani'nin bakış açısına göre işgal altındaki toprakların kurtarılması mücadelesi ve kendini savunma/*self determinasyon* hakkı (BM'in kendini savunma hakkı ve terör kavramını birbirinden net olarak ayırmamasının sonucu) terörist eylemlerden farklıdır (Taghavi, An Iranian Perspective, 2019: 34).

İran-ABD arasındaki gerilimin vekil aktörler aracılığı ile yansıdığı diğer bölge ülkeleri Lübnan ve Yemen'dir. ABD, İran'ın Yemen'de çatışmanın sürmesine sebep olduğunu iddia etmiş, Hamaney bu iddiaya: '*Yemen altyapısı ve masum halkı gündelik olarak ABD müttefiklerince ve Amerikan silahlarıyla bombalanıyor; ancak ABD hükümeti herhangi bir itirazda bulunmaksızın demir parçalarıyla şov yapıp İran'ın Yemen'e füze taşıdığını iddia ediyor. Yemen halkı kuşatılırken bu ülkeye füze nasıl sevk edilir?*' cümleleriyle cevap vermiştir. Hamaney'e göre İran bu meselelere müdahil olurken uluslararası hukuk kurallarını göz önünde tutmaktadır (leader.ir, 2017). Ayrıca Hamaney'e göre İran'ın bölgedeki olaylara karşı direnişinin ABD'nin planlarını bozmaktadır (leader.ir, 2018). Nitekim Trump'ın maksimum baskı politikasının ardındaki amaç İran'ın gücünü azaltmak, bölgesel nüfuzunu ve füze çalışmaları ile oluşturacağı

caydırıcı gücünü zayıflatmaktır ancak sonuç bu beklentinin tersi yönde gelişmiştir. Maksimum baskıya karşı maksimum direniş her iki tarafın savaştan kaçınma eğilimini ve bu amaç için 'minimum çevreleme' stratejisi ile bölgesel dengeleri kendi lehlerine geliştirme rekabetini güçlendirmiştir (Barzegar, 2020).

Amirahmadi'nin belirttiği gibi İran-ABD ilişkilerinde daha dostane bir çözüm, her iki tarafın sahada gerçekleri göz önünde bulundurmasını ve her birinin diğerini görme biçiminde bir paradigma değişikliğini kabul etmesini gerektirmektedir (Amirahmadi, 2017). Uluslararası talepler ve bölgesel sükûnetin tesisi için İran-ABD arasında uzlaşma beklentisine rağmen ABD'nin bir sonraki misillemesi ile bölgesel güvenlik ve tarafların ilişkileri büyük bir darbe almıştır.

#### **4. KASIM SÜLEYMANİ SUİKASTI**

İran Devrim Muhafızları Ordusu'na bağlı Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani, ABD'nin Irak'ı işgali karşısında bölgedeki Şii ayaklanmasını düzenlemiş, Lübnan Hizbullahını silahlandırmakta etkili olmuş, Beşar Esed'in Suriye iç savaşına karşı savunmasını organize etmiş, Yemen'deki Husi isyanına askeri destek sağlamıştır. Bunlara ek olarak bölgenin Lübnan Hizbullah genel sekreteri Hassan Nasrallah ve Irak'ın Ketaib Hizbullah lideri ve Popüler Seferberlik Birimleri komutanı Ebu Mehdi El-Mühendis gibi önde gelen Şii komutanları ile kişisel ilişkiler geliştirmişti. Süleymani bu bağlantılarını Lübnan ve Irak'ın iç politikalarına etki etmek için kullanmıştır (The Soleimani, 2020). Süleymani, 2015'te Suriye'de İran-Rusya ortaklığının şartlarını Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile müzakere etmiş, İran halkı nazarında popülaritesi hızla yükselmiş önemli bir isimdir. ABD Süleymani'yi binlerce Amerikan askerini yaralamaktan sorumlu tutmuştur. Süleymani'nin hedef alınması fikri George W. Bush ve Barack Obama yönetimleri sırasında ortaya çıkmış ancak stratejik olarak verimsiz olduğu düşünülmüştür. Bununla birlikte Devrim Muhafızları'nın Irak ve Suriye'deki faaliyetleri göz önünde tutulduğunda Süleymani'nin artan popülaritesi onun kaybedilmesi olasılığının öngörülebilir olduğunu göstermektedir; Nitekim Süleymani henüz hayatta iken Hamaney ona 'yaşayan şehit' demiştir (The Soleimani, 2020). Bu ifade İran yönetiminin Süleymani'nin hedef olması ihtimaline tamamen hazırlıksız olmadığını göstermektedir.

ABD'nin Nükleer Anlaşma'dan çekilmesi sonrasında İran-ABD arasında yaşanan gerginlikler diplomatik sorumlulukları gölgede bırakmıştır. ABD, 8 Nisan 2019'da İran'ın İslam Devrim Muhafız Kolordusu'nu 'yabancı terör örgütü' olarak belirlemiştir. Egemen bir devlet olan İran'ın resmi ordusunun bir bölümü terör örgütü olarak ilan edilmiştir. 5 Mayıs'ta John Bolton ABD Merkez Komutanlığı'nın güvenliği için bölgeye askeri sevkiyat yapılacağını bildirmiştir (The US, Iran, 2019). Washington, bu hamlelerin bölgedeki ABD güçlerine İran'dan yönelecek olası bir tehdide cevaben yapıldığını belirtmiştir ancak bu tehdidin ne olabileceğine dair detay verilmemiştir. Pentagon ABD'nin 'bölgedeki güçlerini ve çıkarlarını savunmaya hazır olduğunu' belirtmekle beraber İran ile bir çatışma istemediklerini vurgulamıştır. İran ise bu iddiaları 'saçmalık' ve 'psikolojik savaş' olarak değerlendirmiştir (BBC News, 2019).

27 Aralık'ta Kerkük'te ABD'nin kullandığı K1 askeri üssüne düzenlenen roketli saldırı ise Irak coğrafyasının İran-ABD geriliminde bir çatışma alanı olduğunu tekrar gösterdiği gibi ABD bu kez askeri bir misilleme yapmakta gecikmemiştir (Mehmet Alaca, 2020).

1 Ocak 2020'de Hamaney, Twitter üzerinden Trump'a 'hiçbir şey yapamazsınız' ifadesiyle meydan okumuştur. Bu meydan okumanın ardından 3 Ocak 2020'de Irak'ın başkenti Bağdat'ta Süleymani ve İran yanlısı Haşdi Şabi örgütünün Başkan Yardımcısı Ebu Mehdi el-Mühendis'in dahil olduğu ve on kişinin öldürüldüğü füze saldırısının sorumluluğunu aynı günün ilerleyen saatlerinde ABD üstlenmiştir. Trump'ın önceki olaylarda İran kışkırtmalarına karşı eylemsizliği düşünüldüğünde Süleymani'nin öldürülmesi yanıtının İran cephesinde henüz beklenmediği söylenebilir (AA, 2020; The Soleimani, 2020).

Süleymani'nin öldürülmesinde kendisinin 2015'ten itibaren bölgede artan etkinliği ve popülaritesi tek sebep değildir. Bu suikaste giden süreçte ABD'ye ait bir insansız hava aracının Umman Körfezi kıyısındaki Hürmüzgan eyaletine bağlı Kuhmubarek kenti sahilinde İran hava sahasını ihlal ettiği gerekçesiyle füzeyle vurularak düşürülmüştü. ABD Hava Kuvvetlerine ait (RQ-4 Global Hawk tipi) İHA'nın karadan havaya füzeyle vurularak düşürülmesi, ABD'nin üstlendiği Bağdat Havalimanı saldırısının sebebi olarak görülmüştür. ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığı (CENTCOM) Hürmüz Boğazı üzerinde uçan ABD Hava Kuvvetleri'ne ait insansız hava aracının

*İran-ABD İlişkileri: ABD'nin Ortak Kapsamlı Eylem Planından  
Ayrılması (2015-2020)*

İran tarafından düşürüldüğünü doğrulamış ancak söz konusu İHA'nın 'uluslararası hava sahasında' uçarken düşürüldüğünü iddia etmişti (Ahışhalı, 2019). Eylül 2019'da Suudi Arabistan'da devlete ait petrol şirketi Saudi Aramco'nun iki tesisine İHA ile saldırı düzenlenmişti. Saldırıyı Husiler üstlense de kullanılan İHA'ların İrana ait olması (Deutsche Welle, 2019) bölgede gerilimi artırmıştır. Litwak'ın İran'ın ABD ambargolarına asimetrik yanıtı olarak değerlendirdiği bu tarz eylemler rejimin petrol satma kabiliyetinin engellenmesi durumunda küresel ekonomiyi etkileyebilecek hamleler yapabileceğini göstermiştir (Litwak, 2020).

Süleymani'nin öldürülmesi Trump yönetimi tarafından İran'ın Ortadoğu'daki etkisine karşı atılan agresif ve riskli bir adımdır. Aynı zamanda İran ile bölgesel ortakları ve ABD arasında nükleer diplomasiyi hayal kırıklığına uğratabilecek, bölgeyi istikrarsızlaştırabilecek bir grev ve misilleme döngüsü başlatma riskini ortaya çıkarmıştır. Saldırının ardından Lübnan Hizbullahı, Yemen'in Husi hareketi ve Hamas gibi İran'ın müttefikleri, ABD'ye karşı misilleme çabalarına yardım sözü vermiştir (The Soleimani, 2020).

Süleymani'nin öldürülmesi ardından Hamaney buna sebep olan katilleri, ağır bir intikam beklediğini belirten bir taziye mesajı yayınlamıştır (leader.ir, 2020).

#### **4.1. Süleymani'nin Cenaze Töreni ve Tepkiler**

Süleymani'nin öldürülmesi İranlı liderler tarafından İnkılabın gücünü koruduğu yönünde direniş propagandası geliştirmenin dolaylı bir aracı olmuştur. Diğer yandan İran halkına ABD'nin yaptırımları karşısında dirayetli olmanın bir haysiyet meselesi olduğu mesajı verilmiştir (Landler, 2018).

Bağdat'ta İran'ın desteklediği gruplar ABD elçiliğine baskın düzenlemiştir. Bu saldırı ile ABD'nin Irak'ta yaratmaya çalıştığı yenilmezlik algısını kırmak hedeflenmiştir. Haşdi Şabi'nin hiçbir dirençle karşılaşmadan korunaklı *Yeşil Bölge*'ye girerek ABD elçiliğini basması, İran'ın Irak'taki askeri yapılanma üzerindeki gücünü ABD'ye göstermiştir. ABD saldırılarında hayatını kaybeden Şii milisler için ülkede üç günlük yas ilan edilmesi ise İran'ın Irak

771

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

yönetimi üzerindeki nüfuzunu ortaya koymuş ayrıca İran'ı hedef alan bir saldırının Irak'a yapılmış bir saldırı şeklinde manipüle edilebileceğini göstermiştir. İran-ABD mücadelesinin Irak Coğrafyasında yaşanması, Irak'ta ABD karşıtlığının gelişmesine sebep olsa da Süleymani suikastı İran ile Iraklı Şii grupları arasındaki bağı ilk aşamada güçlendirmiş ancak bölgedeki İran karşıtlığı tamamen ortadan kalkmamıştır (Mehmet Alaca, 2020; Nuruzzaman, 2020). Eski ABD Savunma Bakanı Leon Panetta'ya göre Kasım Süleymani'nin öldürülmesi ile İran-ABD arasında ortaya çıkan gerilim son kırk yıl içinde tarafları bir savaşa en çok yaklaştıran sürece sebep olmuştur. İran ilk olarak Nükleer Anlaşma'ya ilişkin müzakere edilen kısıtlamaları artık gözetmeyeceği açıklamasını yapmış ve ardından yukarıda belirttiği gibi Irak'taki iki ABD üssüne füze saldırısı düzenleyerek misilleme yapmıştır. Bu askeri yanıt ile uluslararası kriz atmosferi ve taraflar arasında gerilimin arttığı gözlenirse de son kırk yılda İran-ABD ilişkilerinin kriz siyasetinde ilerleme gösteren yapısı değişmemiştir (Litwak, 2020).

Süleymani suikasti orantısız bir adım ve İslam Cumhuriyeti'ne geçerli bir misilleme hakkı ve bazı stratejik hedefler arama pozisyonu kazandırmıştır. Bu sebeple Trump yönetimi aşırı tepki göstermek ve krize sebep olmakla eleştirilmiştir. Aynı zamanda Süleymani'nin öldürülmesi İran'a iç politikada farklı bir fırsat sunmuştur. Kasım 2019'da İran'daki halk hareketlerinin şiddetle bastırılması ardından İran halkına sorunlu süreçlerin sebepleri ve birlik olmak konusunda meşru bir gerekçe sunma fırsatı olmuştur. İran, bu durumdan hızlı bir şekilde çok yönlü bir propaganda ile faydalanmış ve ulusal birlik duygusunu güçlendirerek rejimin yıpranmış görüntüsünü toparlamak istemiştir ancak İran halkının biriken tepkileri ve bu tepkinin sebepleri değişmediği göz önüne alındığında bu propagandanın uzun vadeli bir fayda sağlamayacağı görülmüştür. Zira İran'da ekonomik baskı, politik yabancılaştırma ve genel çaresizlik duygusu bu olaylardan neredeyse etkilenmemiştir özellikle Ukrayna Havayollarına ait bir yolcu uçağının vurulması İslam Cumhuriyeti'ni Süleymani suikastından elde edilen kısa vadeli kazançlardan mahrum etmiştir (Abdoh-Tabrizi, 2020: 28).

## SONUÇ

Nükleer Anlaşma süreci İran ve ABD'nin zorlayıcı önlemlere uzlaşma zemininde kalamayacağını ortaya koymuştur. ABD'nin anlaşmadan

*İran-ABD İlişkileri: ABD'nin Ortak Kapsamlı Eylem Planından  
Ayrılması (2015-2020)*

çekilmesinin ardından tarafların iletişimi tekrar gerilim ve uzaklaşma eksenine kaymıştır. Aynı dönemde ABD'nin seçim sürecinde olması tarafların uzlaşmasını zorlaştırmıştır. Her iki yönetim de aralarındaki gerilimi kendi iç siyasi dinamiklerine olduğu kadar birbirlerinin iç politikasına etki etmek için de kullanmıştır.

Trump'ın uzlaşmadan uzak İran'a yönelik tutum ve söylemleri ABD'nin bir süreliğine olsa da Avrupa tarafından yalnız bırakılmasına kapı aralamıştır. Trump, İran'a yönelik ambargoların kaldırılması vaadini ortaya koyan Nükleer Anlaşma'dan çekilirken bu durumun BM (2231) ambargosunun sürdürülmesine sebep olabileceğini düşünmüş hatta bu beklentisini dile getirmiştir. ABD'nin bu isteği gerçekleşebilseydi özellikle Irak üzerinde sürdürülen mücadelede ABD büyük bir avantaj elde etmiş olacaktı ancak ortaya çıkacak bu yeni durumun Avrupalı aktörlerin güç dengesinde kabul edilemez olduğu anlaşılmaktadır. İran'ın ABD'nin anlaşmadan çekilmesinin ardından uzlaşmadan uzaklaşan tutumuna rağmen Avrupalı devletlerin ılımlı yaklaşımlarında bu dengeyi gözetme amaçları etkili olmuştur.

ABD'de Barack Obama döneminde geliştirilen diplomasi seçeneğinin İran-ABD uzlaşması için önemli bir yöntem olduğu anlaşılmaktadır; Nitekim ABD'nin bir müttefik gibi kullandığı yaptırım kartı İran yönetimini ikna etmekte yeterli değildir. ABD'nin yaptırım kartına karşı İran siyaseti ve toplumsal reflekslerinin daha duyarlı hale geldiği söylenebilir. İran geçmişte olduğu gibi yaptırımlar karşısında iç sorunlara odaklanmaktan çok hem bölgesel hem de ekonomik olarak bir tehdit olabileceğini gösteren karşı hamleler geliştirmiştir. 2019'da Petrol tesislerine, ABD İHA'larına yönelik saldırılar İran'ın 'asimetrik' cevapları olarak değerlendirilmiş ve İran yönetimi geri adım atmayarak gerilimi tırmandırmayı seçmiştir.

Kasım Süleymani suikastine İran'ın misillemesi yine aynı bölgede Irak'ta verilmiştir. Irak coğrafyasında gelişen rekabet ve taraflar arasındaki gerilimin bölgeye yansması İran-ABD ilişkilerinin bölgesel güvenliğinin ve huzurun tesisinde önemini göstermektedir.

Trump yönetimi, ABD'yi Nükleer Anlaşma'dan çekerek menfaatlerini koruduğunu ve maksimum baskı ile İran'ı istedikleri şekilde bir anlaşmaya ikna edeceğini düşünmüş olsa da gerilimin Irak coğrafyasında sürdürülmesi ABD'nin stratejik olarak bu rekabetten

773

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

zarar görmesine sebep olmuştur. Tarafların bölgesel güvenliği etkileyen tutumu maksimum diplomasi seçeneğinin önemini ve bu yöndeki beklentileri güçlendirmiştir. Trump'ın ilkesel gerçekçilik olarak ifade ettiği strateji, İran'ın maksimum direniş ve karşı baskı politikası yanı sıra ticari yönde Çin ve Hindistanla geliştirdiği ilişkiler dolayısıyla Trump'ın ABD'nin itibarının sarsılmasına sebep olmakla eleştirilmesine sebep olmuştur.



**İran-ABD İlişkileri: ABD'nin Ortak Kapsamlı Eylem Planından  
Ayrılması (2015-2020)**

## KAYNAKÇA

Ahışhalı, Mustafa Melih (2017). "İran'da İkinci Ruhani Dönemi", Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iranda-ikinci-ruhani-donemi/823351>, (22.05.2017), (Erişim Tarihi: 10.07.2020).

Ahışhalı, Mustafa Melih (2019). "İran'dan 'tekrarlanması durumunda ABD İHA'sını yine vururuz' açıklaması", *Anadolu Ajansı Web Sitesi*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irandan-tekrarlanmasi-durumunda-abd-ihasi-yine-vururuz-aciklamasi/1514005>, (24.06.2019), (Erişim Tarihi: 14.06.2020).

Amirahmadi, Hooshang (2017). "The Gathering JCPOA Storm and the Way Forward", <http://www.us-iran.org>: <http://www.us-iran.org/news/2017/10/6/thegathering-jcpoa-storm-and-the-way-forward>, (06.10.2017), (Erişim Tarihi: 05.08.2020).

Anadolu Ajansı Web Sitesi (2020). "İranlı General Süleymani ve Haşdi Şabi Başkan Yardımcısı el-Mühendis Öldürüldü", <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iranli-general-suleymani-ve-hasdi-sabi-baskan-yardimcisi-el-muhendis-olduruldu/1690687>, (03.01.2020) (Erişim Tarihi: 04.04.2021).

Arif, Beston Husen (2019). "Iran's Struggle For Strategic Dominance In A Post-Isis Iraq". *Asian Affairs*, 50(3), 344-363.

Barzegar, Kayhan (2020). "The Hard Chess Puzzle: Trump's 'Maximum Pressure' versus Iran's 'Maximum Resistance'", <https://studies.aljazeera.net/en/reports/hard-chess-puzzle-trump%E2%80%99s-%E2%80%98maximum-pressure%E2%80%99-versus-iran%E2%80%99s-%E2%80%98maximum-resistance%E2%80%99>, (15.06.2020), (Erişim Tarihi: 01.04.2021).

BBC News (01.08.2020). *İran, Irak'taki ABD Hedeflerini Balistik Füzelele Vurdu*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51029016>, (Erişim Tarihi: 18.04.2021).

BBC News (20.05.2017). *Trump'tan Suudi Arabistan'la 110 Milyar Dolarlık Silah Anlaşması*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39987397>, (Erişim Tarihi: 01.07.2021).

BBC News (11.06.2019). *İran nuclear deal: Key details*, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-33521655>, (Erişim Tarihi: 14.05.2020).

BBC News (Aralık 2019). *Six charts that show how hard US sanctions have hit Iran*, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-48119109>, (Erişim Tarihi: 24.06.2020).

BBC News (11.05.2019). *ABD-İran gerilimi: ABD Orta Doğu'ya Patriot füze savunma bataryası ve savaş gemisi gönderiyor*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48218822>, (Erişim Tarihi: 19.07.2020).

775

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

Caner, Mustafa (2017). "İran Cumhurbaşkanlığı Seçimleri 2017 Analiz", Mayıs 2017, Sayı 202, Ankara: Seta Vakfı, [https://setav.org/assets/uploads/2017/05/Analiz\\_202.pdf](https://setav.org/assets/uploads/2017/05/Analiz_202.pdf), (Erişim Tarihi: 07.08.2020).

CNN (13.09.2020). *Joe Biden: There's a smarter way to be tough on Iran*, <https://edition.cnn.com/2020/09/13/opinions/smarter-way-to-be-tough-on-iran-joe-biden/index.html>, (Erişim Tarihi: 08.10.2020).

Çökenoğlu, Taylan (2020). "Sadr-İran Yakınlaşması Ve Kaybedilen Genç Kitle" *Anadolu Ajansı Web Sitesi*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/sadr-iran-yakinlasmasi-ve-kaybedilen-genc-kitle/1751717>, (02.03.2020), (Erişim Tarihi: 01.07.2020).

Davenport, Kelsey (2021, Mart). "The Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) at a Glance". *Arms Control Association*.

*Deutsche Welle* (2019). *Suudi petrol tesislerine İHA ile saldırı*, <https://www.dw.com/tr/suudi-petrol-tesislerine-ih-a-ile-saldiri>, (14.09.2019), (Erişim Tarihi: 21.07.2020).

*Deutsche Welle* (2020). *ABD İran yaptırımlarında ısrarlı*, <https://www.dw.com/tr/abd-iran-yaptirimlarinda-ısrarli>, (09.30.2020), (Erişim Tarihi: 19.10.2020).

Duman, Bilgay (2020). *Süleymani Suikastı Sonrası Süreçte Haşdi Şabi'nin Geleceği*, *Anadolu Ajansı Web Sitesi*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/suleymani-suikasti-sonrasi-surecte-hasdi-sabinin-gelecegi-1710200>, (01.22.2020), (Erişim Tarihi: 12.06.2021).

Erlanger, Steven (2020). "France, Germany and U.K. Serve Notice on Iran Under Nuclear Deal", *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2020/01/14/world/europe/iran-nuclear-deal.html>, (14.06.2020), (Erişim Tarihi: 12.07.2020).

Fleits, Fred (2020). "What's Next for Trump's Iran Policy?" *National Review*, [www.nationalreview.com: https://www.nationalreview.com/2020/06/president-trump-iran-policy-significant-success/](https://www.nationalreview.com/2020/06/president-trump-iran-policy-significant-success/), (08.06.2020), (Erişim Tarihi: 02.08.2020).

*France Diplomacy* (2019). *2018-2019-The JCPOA remains in place despite US withdrawal*, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/iran/the-iranian-nuclear-issue/>, (29.07.2019), (Erişim Tarihi: 10.06.2020).

*France Diplomacy* (2020). *Joint statement by the Foreign Ministers of France, Germany and the United Kingdom on the Joint Comprehensive Plan of Action*, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/iran/news/article/joint-statement-by-the-foreign-ministers-of-france-germany-and-the-united>, (01.14.2020), (Erişim Tarihi: 11.08.2020).

*France Diplomacy* (2020). *JCPOA-Joint statement by spokespersons of the Foreign Ministries of France, Germany and the United Kingdom and of the High*

**İran-ABD İlişkileri: ABD'nin Ortak Kapsamlı Eylem Planından  
Ayrılması (2015-2020)**

*Representative of the European Union*, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/iran/the-iranian-nuclear-issue/article/jcpoa-joint-statement-by-spokespersons-of-the-foreign-ministries-of-france>, (30.05.2020), (Erişim Tarihi: 11.08.2020).

German Federal Foreign Office Web Site (2020). E3-Statement on Iran, <https://www.auswaertiges-amt.de/>: <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/-/2354554>, (19.06.2020), (Erişim Tarihi: 12.07.2021).

Ghazvinian, John (2020). *America and Iran: A History, 1720 to the Present*. The U.S.: Oneworld.

*haberler.com* (2017, Mayıs 22). Haziran 12, 2020 tarihinde Haberler.com: <https://www.haberler.com/ruhani-fuze-denemek-icin-abd-den-izin-alacak-9646861-haberi/> adresinden alındı

Ilan, Goldenberg; Kaleigh, Thomas (2019). "Trump's Iran Policy Is a Failure". *Foreign Policy*: <https://foreignpolicy.com/2019/09/25/trumps-iran-policy-is-a-failure/>, (September 2019), (Erişim Tarihi: 21.06.2020).

*Irna.ir* (2020). *İran Dışişleri Bakanlığı: İran Silah Ambargosunun Sona Ermesi Önemli Bir Gündür*, <https://tr.irna.ir/news/84078485/%C4%B0ran-D%C4%B1%C5%9Fi%C5%9Fleri-Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-%C4%B0ran-silah-ambargosunun-sona-ermesi>, (18.10.2020), (Erişim Tarihi: 19.10.2020).

Katzman, Katzman (2020). "Iran Sanctions RS20871", (C. R. Service, Dü.) <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/RS/RS20871/308>, (23.07.2020), (Erişim Tarihi: 14.08.2020).

Katzman, Kenneth; McInnis, Kathleen J.; Clayton, Thomas (2020). "*U.S.-Iran Conflict and Implications for U.S. Policy (R45795)*", (C. R. Service, Dü.) USA, <https://crsreports.congress.gov/R45795>, (08.05.2020), (Erişim Tarihi: 18.07.2020).

Khatib, Ayman Saleh Albarasneh; Koleilat, Dania (2019). "The US Policy Of Containing Iran From Obama To Trump 2009-2018". *Global Affairs*, 2-22 /10. doi:10.1080/23340460.2019.1701951.

Kurşun, Muhammed (2020). "İran Cumhurbaşkanı Ruhani: Silah Ambargosunun Sona Ermesi Nükleer Anlaşmanın Önemli Bir Kazanımdır". *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-cumhurbaskani-ruhani-silah-ambargosunun-sona-ermesi-nukleer-anlasmanin-onemli-bir-kazanimidir/1876807>, (14.06.2020), (Erişim Tarihi: 07.07.2020).

Kurşun, Muhammed (2019). "İran'ı Sarsan Saldırı Terör Eylemlerini Yeniden Gündeme Taşdı". *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irani-sarsan-saldiri-teror-eylemlerini-yeniden-gundeme-tasidi/1392614>, (14.02.2019), (Erişim Tarihi: 01.07.2021).

777

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

Landler, Mark (2018). "Trump Abandons Iran Nuclear Deal He Long Scorned", The New York Times, <https://www.nytimes.com/2018/05/08/world/middleeast/trump-iran-nuclear-deal.html>, (08.05.2018), (Erişim Tarihi: 14.06.2020).

leader.ir (2017). *Halkın Geçimi, Dünya İle Teamül Ve Sultacılar Karşısında Direniş, İslam İnkılabı Rehberi Bürosu Resmi Sitesi.* <https://www.leader.ir/tr/content/18924/12.-D%C3%B6nem-Cumhurba%C5%9Fkanl%C4%B1k-Se%C3%A7imlerinin-%C4%B0slam-%C4%B0nk%C4%B1lab%C4%B1-Rehberi-taraf%C4%B1ndan-Onanmas%C4%B1-T%C3%B6reni>, (03.08.2017), (Erişim Tarihi:14.06.2020).

leader.ir. (2017). *İslam İnkılabı Rehberi General Süleymani'nin Mektubuna Cevap Verdi: İnsanlığa Büyük Hizmette Bulundunuz, İslam İnkılabı Rehberi Bürosu Resmi Sitesi.* <https://www.leader.ir/tr/content/19925/%C4%B0slam-%C4%B0nk%C4%B1lab%C4%B1-Rehberi-General-S%C3%BCleymani%E2%80%99nin-mektubunu-cevapladi%C4%B1>, (20.11.2017), (Erişim Tarihi: 28.06.2020).

leader.ir (2017). *Irak Başbakanı'nı Kabul Eden İslam İnkılâbı Rehberi: Amerikalılara Güvenmeyin, Darbe Vurmak İçin Fırsat Kolluyorlar.* <https://www.leader.ir/tr/content/18579/Irak-Ba%C5%9Fbakan%C4%B1n-%C4%B0slam-%C4%B0nk%C4%B1lab%C4%B1-Rehberi-Taraf%C4%B1ndan-Kabul-Edilmesi>, (20.06.2017), (Erişim Tarihi: 05.08.2020).

leader.ir (2017). *Yargı Erki Ve Yetkililerini Kabul Eden İslam İnkılâbı Rehberi: Yargı Gücü Halkın Meşru Özgürlüklerinin Savunucusu Olmalı.* <https://www.leader.ir/tr/content/18709/%C4%B0slam-%C4%B0nk%C4%B1lab%C4%B1-Rehberi-Ayetullah-Seyyid-Ali-Hamanei,-Yarg%C4%B1-Erki-Ba%C5%9Fkan%C4%B1-ve-Yetkililerini-Kabul-Etti>, (03.07.2017).

leader.ir (2018). *"Hava Kuvvetleri Komutanlarını Kabul Eden İslam İnkılabı Rehberi: Bu Yılki 22 Behmen, Daha Muhteşem Olacak".* <https://www.leader.ir/tr/content/20579/%C4%B0slam-%C4%B0nk%C4%B1lab%C4%B1-Rehberi,-Hava-Kuvvetleri-komutanlar%C4%B1n%C4%B1-kabul-etti>, (08.02.2018), (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

leader.ir (2018). *Suriye'de Amerika Yenilgiye Uğramıştır,* <https://www.leader.ir/tr/content/22033/Rusya-Devlet-Ba%C5%9Fkan%C4%B1-ve-beraberindeki-heyetin-%C4%B0slam-%C4%B0nk%C4%B1lab%C4%B1-Rehberi-taraf%C4%B1ndan-kabul%C3%BC>, (07.09.2018), (Erişim Tarihi: 17.06.2020).

leader.ir (2020). *İmam'ın Bugün İçin Dersi, Değişimi Sürdürmektir,* <https://www.leader.ir/tr/content/24499/%C4%B0slam-%C4%B0nk%C4%B1lab%C4%B1-Rehberi'nin,-%C4%B0mam-Humeyni'nin-ks-r%C4%B1hlet-y%C4%B1ld%C3%B6n%C3%BCm%C3%BC-dolay%C4%B1s%C4%B1yla-konu%C5%9Fma-yapmas%C4%B1>, (03.06.2020), (Erişim Tarihi: 19.08.2020).

**İran-ABD İlişkileri: ABD'nin Ortak Kapsamlı Eylem Planından  
Ayrılması (2015-2020)**

*leader.ir* (2020). "İslam İnkılabı Rehberi: General Süleymani'nin İntikamı Ağır Olacaktır". <https://www.leader.ir/tr/content/23952/%C4%B0slam-%C4%B0nk%C4%B1lab%C4%B1-Rehberi'nin-general-Kas%C4%B1m-S%C3%BCleymani'nin-%C5%9Fehadeti-dolay%C4%B1s%C4%B1yla-taziyet-mesaj%C4%B1>, (03.01.2020) (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

Litwak, Robert S (2020). "Anatomy of the U.S.-Iran Crisis", *Wilson Center*: <https://www.wilsoncenter.org/article/anatomy-us-iran-crisis>, (21.01.2020), (Erişim Tarihi: 05.08.2020).

Mather, Yassamine (2018). "The Political Economy of Iran's Islamic State, Donald Trump and Threats of War". *Critique*, 46(3), 443-469.

Mehmet Alaca, Bekir, Aydoğın (2020). "ABD'nin Bağdat Büyükelçiliğinin basılması Irak'taki kaosu derinleştirebilir", *Anadolu Ajansı*: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/abdnin-bagdat-buyukelciliginin-basilmesi-iraktaki-kaosu-derinlestirebilir/1690020>, (02.01.2020), (Erişim Tarihi: 07.07.2020).

*New York Times*. 26 Mayıs 2017. (26, May 2017).

Nuruzzaman, Mohammed (2020). "President Trump's 'Maximum Pressure' Campaign and Iran's Endgame". *Strategic Analysis*, 44(6), 570-582.

Özdemir, Atasay (2013). *Uluslararası Sistemdeki Etkin Aktörlerin İran'ın Nükleer Programına Yaklaşımları*. T.C. Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.

Patrikarakos, David (2012). *Nuclear Iran: The Birth of an Atomic State*. I.B. Tauris.

Jones, Seth G. (2018). "The Escalating Conflict with Hezbollah in Syria". Center for Strategic International Studies Web Site: <https://www.csis.org/analysis/escalating-conflict-hezbollah-syria>, (20.06.2018), (Erişim Tarihi: 01.08.2020).

Shahi, Afshin; Abdoh-Tabrizi, Ehsan (2020). "Iran's 2019-2020 Demonstrations: The Changing Dynamics Of Political Protests In Iran". *Asian Affairs*, 51(1), 1-41.

Sima, Shine; Zimmt, Raz; Catran, Anna (2017). "The Election of Rouhani as President: A Message to the Supreme Leader". *Institute for National Security Studies*, No: 933.

Tabatabai, Adnan (2019). "Back to Crisis Mode: Iran's Quest to Manage Internal Crises and External Pressures". *Istituto Affari Internazionali (IAI)*, 7.

Taghavi, Mohammad Reza Chitsazian; Seyed, Mohammad Ali (2019). "An Iranian Perspective on Iran-US Relations: Idealists Versus Materialists". *Strategic Analysis*, 43(1), 28-41.

779

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

Taubmann, Michel (2017). "Don't Confuse the People of Iran with Its Islamic Regime". *Jewish Political Studies Review*, 28(3/4), 56-59.

Tharoor, Ishaan (2020). "Trump's Iran Policy Is Heavy On Posture, Light On Strategy". *The Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/world/2020/01/07/trumps-iran-policy-is-heavy-posture-light-strategy/>, (07.01.2020), (Erişim Tarihi: 04.07.2020).

United Nations Security Council (2020). *Iran Must Refrain from More Action to Reduce Commitments under 2015 Nuclear Deal, Under-Secretary-General Tells Security Council*. <https://www.un.org/press/en/2020/sc14400.doc.htm> adresinden alındı (22.12.2020).

United Nations Security Council, (Dü.). (2020). *Non-Proliferation Agreement Remains Best Way to Ensure 'Exclusively Peaceful Nature of Iran's Nuclear Programme', Under-Secretary-General Tells Security Council*. <https://www.un.org/press/en/2020/sc14236.doc.htm>, (30.06.2020), (Erişim Tarihi: 15.04.2021).

Uygur, Hakkı (2020). "İran'ın Silah Ticareti Yasağı Kalktı mı?". *İRAM*, <https://iramcenter.org/iranin-silah-ticareti-yasagi-kalkti-mi/>, (22.10.2020), (Erişim Tarihi: 23.10.2020).

Warrick, Thomas S (2020). "The United States Needs to Preserve the UN Security Council Snapback for the Future", *Atlantic Council*, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/the-united-states-needs-to-preserve-the-un-security-council-snapback-for-the-future/>, (09.06.2020), (Erişim Tarihi: 17.09.2020).

Wintour, Patric (2019). "Iran's Ultimatum on Breaching Nuclear Deal Puts EU3 on the Spot", *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2019/jun/26/iran-ultimatum-on-breaching-nuclear-deal-puts-eu-3-on-the-spot>, (26.06.2019), (Erişim Tarihi: 17.09.2020).

Zaccara, Luciano (2017). "The Challenges Of Rohani's Second Term" . <http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/7660de1b-f54f-409a-b8be-c854174ec6f2/ARI83-2017-Zaccara-Challenges-Rohani-second-term.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=7660de1>, (30.10.2017).

Zarif, Mohammad Javad (2007). "Tackling The Iran-U.S. Crisis: The Need for a Paradigm Shift". *Journal of International Affairs*, 60(2), 73-94.

Zarif, Mohammad Javad (2014). "What Iran Really Wants: Iranian Foreign Policy in the Rouhani Era". *Foreign Affairs*, 93(3), 49-59.

--, (2020). "The Soleimani Killing's Regional Implications". *Strategic Comments*, 26(2), I-III. doi:<https://doi.org/10.1080/13567888.2020.1744849>

--, (2019). "The US, Iran and 'maximum pressure'". *Strategic Comments*, 25(4), IV-VI. doi:[10.1080/13567888.2019.1630105](https://doi.org/10.1080/13567888.2019.1630105).

## SUMMARY

In this study, Iran-US relations were evaluated within the framework of the Joint Comprehensive Action Plan signed between with P5 + 1/E3+3 (USA, Russia, China, France, UK and Germany) and the Islamic Republic of Iran in 2015.

Following the 2017 elections, Hassan Rouhani was elected the President of Iran for the second time. During this period, it became difficult to maintain conciliatory discourses in Iran and the United States of America (USA) relations. Although the Barack Obama administration in the US emphasized the option of diplomacy in Iran-US relations, the Donald Trump administration has returned to its *rogue state* rhetoric, which led to the escalation of the tension between the parties.

Trump, one of whose election promises was to save the United States from The Joint Comprehensive Plan of Action /Nuclear Agreement (JCPOA), kept this promise when he took office. Trump claimed that the nuclear achievements gained by Iran with this agreement could harm US interests.

The nuclear cooperation between Iran and the USA that started in 1957 was interrupted after the 1979 Iran Revolution. In the 1990s, Iran agreed with Russia for the renovation of its nuclear facilities. This situation has been an important reason for US foreign policy makers to describe Iran as a nuclear threat. The signing of the KOEP in 2015 and the option of diplomacy is an important step in this regard for both sides, regional security and European powers.

The European States had taken a moderate approach in order for Iran to continue to comply with the agreement in the first phase after the USA's withdrawal from the agreement. Although the European powers were continued their expectation Iranian compliance with the deal, the shortcomings of an agreement without the USA were apparent quite soon for Iran. Despite the maximum resistance policy of the Iranian administration, the necessity of compliance with the USA has emerged in order to protect the economy. As a matter of fact, the passive attitude of the European States despite the initiatives such as INSTEX and the fact that no action was taken to prevent the economic damage Iran suffered has revealed this situation.

The President of the USA tried to persuade Iran to a negotiation in line with his expectations with a policy of *maximum pressure*. Trump's desire to persuade the Iranian administration by intensifying the sanctions on Iran after his decision to withdraw the US from the agreement brought the tension between the parties to the brink of war.

The Tehran administration has responded to Trump's policy of maximum pressure with a policy of maximum resistance. After the USA's withdrawal from the Nuclear Deal, attacks on Saudi Petroleum facilities and US UAVs, especially in 2019, were Iran's 'asymmetric' responses and Iran chose to escalate the tension. After the USA targeted Qasem Soleimani at Baghdad airport, Iran retaliated in Iraq in the same region. The continuation of the tension between Iran and the USA with the attacks in the geographies of the other actors of the region has revealed the damage to regional security when Iran and the US relations move away from diplomacy.

**782**

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Although the Trump administration thought that it would protect his interests by withdrawing the US out of the Nuclear Agreement and persuade Iran to an agreement with maximum pressure, the continuation of the tension in the Iraqi geography caused the US to strategically suffer from this competition and Trump was criticised for causing the US reputation to be shaken.

In this study, it is aimed to evaluate the departure of Iran-US relations from diplomacy after the USA's withdrawal from the Nuclear Agreement and to emphasize the effect of diplomacy option in order to maintain regional security.



PANDEMİ POPÜLİZMİN SONUNU GETİREBİLİR Mİ?  
BATI AVRUPA'DAKİ POPÜLİST RADİKAL SAĞ  
PARTİLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

İbrahim SAYLAN\*

Makale Geliş Tarihi-Received: 22.05.2021  
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 20.11.2021  
DOI: 10.37093/ijisi.956052

783

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

ÖZ

Popülist radikal sağ partiler günümüzde Batı Avrupa siyasetinin dikkate değer aktörlerinden birine dönüşmüştür. Dışlayıcı kimlik tanımı ve otoriter siyasal yönelimleri nedeniyle demokratik sistemler açısından bir tehdit oluşturan bu partilerin yükselişi talep ve arz temelli etmenlere dayandırılırken, krizlerin bu yükselişe olumlu katkı sağladığına ilişkin yaygın bir kabul vardır. Ancak, ekonomik ve siyasal krizler söz konusu olduğunda bu tezi destekleyecek pek çok örnek olmasına karşın, bir sağlık krizi olarak ortaya çıkan COVID-19 pandemisinin popülist partiler açısından yaygın ve düzenli şekilde aynı olumlu etkiyi yapmadığı görülmektedir. Hatta bu gözlemden yola çıkarak, pandeminin popülizmin sonunu getirmekte olduğuna varan abartılı yorumlar yapılmaktadır. Bu çalışmada, pandeminin yarattığı sağlık krizinin popülist radikal sağ partilerin söylem ve politikaları açısından yol açtığı zorluklar ve söz konusu partilerin krize verdikleri tepkilerin yanı sıra, yeni koşulların bu partilerin siyasi gelecekleri üzerindeki olası etkileri ele alınmaktadır. Bu amaçla, Almanya'dan AfD (Alternative für Deutschland – Almanya için Alternatif), Fransa'dan RN (Rassemblement National – Ulusal Birlik), İtalya'dan Lega

\* Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, İzmir/Türkiye. [ibrahim.saylan@deu.edu.tr](mailto:ibrahim.saylan@deu.edu.tr), ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7395-9963>.

*(Birlik Partisi), İspanya'dan Vox (Ses Partisi) ve Hollanda'dan PVV (Partij voor Vrijheid – Özgürlük Partisi) incelenmektedir. Bu çalışma göstermektedir ki pandeminin yarattığı sağlık krizi popülist radikal sağ partileri siyaseten zora sokmuş görünse de onları etkisizleştirecek nitelikte değildir. Aksine, mevcut yapısal sorunları derinleştirmesi nedeniyle pandeminin bu partileri orta ve uzun vadede daha da güçlendirmesi beklenebilir.*

**Anahtar Kelimeler:** Popülizm, Batı Avrupa, Pandemi, Kriz, Demokrasi.

**COULD THE PANDEMIC GIVE AN END TO POPULISM?  
AN EVALUATION OF POPULIST RADICAL RIGHT  
PARTIES IN WESTERN EUROPE**

**ABSTRACT**

*Populist radical right parties have become one of the significant actors of contemporary European politics. These parties are considered to threaten democratic systems due to their exclusionary notion of identity and authoritarian political tendencies. While their rise is explained either through demand- or supply-side factors, there is a widespread consensus that crises positively contribute to these parties. Indeed, there are many examples which support this thesis in the cases of economic and political crises; however, in the case of a health crisis such as the COVID-19 pandemic, it looks as this new kind of crisis has not generated common and constant positive conditions for populist parties to exploit. Some scholars even argue that the pandemic is bringing the end of populism. This study seeks to explore impediments caused by the health crisis to the discourses and policies of populist radical right parties as well as their responses to the crisis and the possible impact of the pandemic on the political prospects of the parties. To analyze these issues, this article examines AfD (Alternative für Deutschland – Germany), RN (Rassemblement National – France), Lega (Italy), Vox (Spain), and PVV (Partij voor Vrijheid – the Netherlands). This research shows that although the COVID-19 crisis has posed some significant challenges to populist radical right parties, it was not able to marginalize them. On the contrary, the pandemic which is deepening existing structural problems is likely to empower these parties in the medium and long term.*

**Keywords:** Populism, Western Europe, Pandemic, Crisis, Democracy.

**785**

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

## GİRİŞ

Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Batı Avrupa siyasetinde de popülizm uzun süredir yükseliş içerisinde bulunmaktadır. Özellikle popülist radikal sağ partilerin oy oranlarında gözlenen kayda değer artışlar ve söz konusu partilerin ülke siyasetleri üzerinde artan etkileri popülizmin günümüz Batı Avrupa siyasetinin kilit kavramlardan birine dönüştüğünü göstermektedir. Bu nedenle, son yıllarda Batı Avrupa siyasetinde popülizmin yeri ve önemi üzerine yapılan bilimsel çalışmaların sayısında dikkat çekici bir artış olmuştur. Popülizmin doğası ile birlikte, popülist radikal sağ partilerin yükseliş nedenleri ve mevcut siyasal sistemler üzerindeki etkileri bu alanda yapılan çalışmaların başlıca araştırma sorularını oluşturmaktadır. Bu çalışmaların büyük bir çoğunluğunda popülizm demokrasiye yönelik bir tehdit olarak görülmektedir (Absts, Rummens, 2007; Kalaycıoğlu, 2021). Bu çerçevede, hem popülizm olgusunu açıklamak hem de özellikle popülist radikal sağın demokratik siyaset üzerinde yarattığı tahribatın önüne geçmek için popülizmin yükselişine zemin hazırlayan etmenlerin tespit edilmesine literatürde özel önem verilmektedir.

Popülist radikal sağ partilerin yükselişini ve seçim başarılarını açıklamada seçmen tarafındaki değişim ve beklentilere odaklanan talep temelli yaklaşımın yanı sıra, siyasal fırsat yapısı ile popülist partilerin program, örgüt ve liderlik özelliklerini ön plana çıkararak arz temelli yaklaşım dikkat çekmektedir. Öte yandan, popülizmi açıklarken başvurdukları temel değişkenler yönünden birbirinden ayrılan bu iki yaklaşımın, krizlerin popülistlerin siyasi başarılarına olumlu etki yaptığı konusunda görüş birliği içerisinde oldukları görülmektedir. 2008 küresel finans krizi, 2009 Avro krizi, 2011’de başlayıp başarısızlığa uğrayan Arap Baharı sonrası Avrupa ülkelerine yönelen göç dalgasıyla yaşanan sığınmacı krizinin popülist radikal sağ partilere yarar sağladığı literatürde geniş kabul görmektedir (Moffitt, 2015; Kriesi, Pappas, 2015; Art, 2018). Ancak, COVID-19 krizi, krizler ile popülizm arasındaki ilişkiye dair genel kabullerin sorgulanmasına yol açmıştır. Çünkü ekonomik ve siyasal krizlerden farklı olarak, bir sağlık krizi olarak ortaya çıkan COVID-19 pandemisinin popülist partiler açısından yaygın ve düzenli şekilde aynı olumlu etkiyi yapmadığı gözlenmektedir. Hatta bu süreçte söz konusu partilere olan seçmen desteğindeki düşüşlerden hareketle,

*Pandemi Popülizmin Sonunu Getirebilir mi? Batı Avrupa'daki Popülist  
Radikal Sağ Partiler Üzerine Bir Değerlendirme*

pandeminin popülizmin sonunu getirmekte olduğuna varan abartılı yorumlar yapılmaktadır.<sup>1</sup>

Bu çalışma, bir sağlık krizine yol açan COVID-19 pandemisinin popülist radikal partiler üzerindeki etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Öncelikle, popülist radikal sağ partilerin yükselişine yönelik farklı yaklaşımlar ışığında krizlerin bu yükselişteki rolü incelenmekte, ardından süregiden sağlık krizinin özgül yönleri vurgulanmaktadır. Bu özgüllükler ışığında, söz konusu partilerin sağlık krizine ve ülkelerindeki hükümetlerin uyguladıkları politikalara yönelik verdikleri farklı, değişken ve çelişkili tepkilerin popülist radikal sağ siyaset açısından yarattığı zorluklar incelenmektedir. Bu çerçevede, pandemi sürecinde bu partilere olan seçmen desteğinin düşmesine yol açan başlıca nedenler ortaya konmaktadır. Çalışmanın son kısmında ise, beklentilerin aksine COVID-19 krizinin popülist radikal sağ partilerin sonunu getirmekten uzak olduğu, hatta salgının başladığı 2020 Baharından bu yana derinleşmekte olan yapısal sorunlar nedeniyle bu partilerin orta ve uzun vadede daha da güç kazanabileceği iddia edilmektedir.

Pandeminin popülist radikal sağ partiler üzerindeki etkisini araştırmak üzere Almanya'dan AfD (*Alternative für Deutschland* - Almanya için Alternatif), Fransa'dan RN (*Rassemblement National* - Ulusal Birlik), İtalya'dan Lega (Birlik Partisi), İspanya'dan Vox (Ses Partisi) ve Hollanda'dan PVV (*Partij voor Vrijheid* - Özgürlük Partisi) seçilmiştir. Bu örneklerin seçilmesinin birkaç nedeni bulunmaktadır.

---

<sup>1</sup> Örneğin bakınız: Wolf, Martin (2020). "Coronavirus Could Kill off Populism," *Financial Times*, 29 Haziran 2020, <https://www.ft.com/content/3bcf2b5e-e5f1-48e4-bb15-cd29615a9198> (Erişim Tarihi 02.04.2021). Bu türden yorumların yapılmasında ABD başkanı Trump'un 2020 başkanlık seçimlerini kaybetmesinin de etkisi bulunmaktadır. Trump'ın pandemiye ciddiye almamaktaki ısrarı sonucu ABD'de ortaya çıkan yüksek vaka ve can kaybı sayılarının seçimleri kaybetmesinde önemli etkisi olmuştur. Bu konuda ayrıntılı bir analiz için bakınız: Dawsey, Josh (2021). "Poor Handling of Virus Cost Trump His Reelection, Campaign Autopsy Finds", *The Washington Post*, 2 Şubat 2021, [https://www.washingtonpost.com/politics/poor-handling-of-virus-cost-trump-his-reelection-campaign-autopsy-finds/2021/02/01/92d60002-650b-11eb-886d-5264d4ceb46d\\_story.html](https://www.washingtonpost.com/politics/poor-handling-of-virus-cost-trump-his-reelection-campaign-autopsy-finds/2021/02/01/92d60002-650b-11eb-886d-5264d4ceb46d_story.html) (Erişim Tarihi 02.04.2021).

Talep temelli yaklaşımda ve krizlerle popülizmin ilişkisine dair açıklamalarda ekonomik etmenlerin ağırlıklı yeri bulunmaktadır. Örneklerin seçildiği ülkeler Avrupa Birliği'nin beş büyük ekonomisi konumunda bulunan ve Batı Avrupa siyaseti içinde ağırlıklı konumları olan ülkelerdir.<sup>2</sup> Ayrıca, vaka ve can kaybı sayılarının da gösterdiği gibi, başta İtalya, İspanya ve Fransa olmak üzere, söz konusu ülkelerin tamamı pandeminin başlangıcından itibaren halk sağlığının korunması konusunda ciddi darbelere maruz kalmışlardır.<sup>3</sup> Almanya ve İspanya ise popülist radikal sağ dalganın etkilerinin yakın zamanda görülmeye başlandığı ve trajik faşizm geçmişleri nedeniyle bu tür hareketlerin ayrı bir tedirginlik yarattığı ülkeler arasındadır. Almanya, Fransa, İtalya, İspanya ve Hollanda'da faaliyet gösteren daha başka popülist radikal sağ partiler bulunsa da, seçilen örnekler ülkelerinde popülist radikal sağ ideolojinin başlıca temsilcileri konumundadır. Araştırma sorularına cevap ararken, parti liderlerinin açıklamalarından, partilerin kriz sürecinde yayınladığı raporlardan, hükümet görev onayları ile siyasal partilere olan seçmen desteğini ölçmeye yönelik pandemi öncesinde ve pandemi sürecinde gerçekleştirilen kamuoyu araştırmalarından yararlanılmıştır.

## **1. POPÜLIST RADİKAL SAĞIN YÜKSELİŞİ VE KRİZLERİN ETKİSİ**

Popülist radikal sağ partilerin pandemi sürecinde yaşadığı zorlukları ideoloji ve söylem ile krizin yarattığı reel durum arasındaki gerilimlere bakarak açıklamak mümkündür. Bu nedenle, öncelikle söz konusu partilerin ideolojik özelliklerine ve söylem öğelerine kısaca bakmak yerinde olacaktır. Ardından yükseliş nedenlerine ilişkin başlıca yaklaşımları ortaya koyup, krizlerin bunlar içerisindeki yerini tespit etmek gerekmektedir. Böylelikle, sağlık krizinin özgün özellikleri ışığında popülist radikal sağ partiler açısından yarattığı zorluklar bütünlüklü bir şekilde analiz edilebilir. Ayrıca, bu türden

---

<sup>2</sup> 2020 yılı Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla rakamlarına göre sırasıyla Almanya, Fransa, İtalya, İspanya ve Hollanda AB'nin en büyük beş ekonomisini oluşturmaktadır. Bakınız: <https://www.statista.com/statistics/685925/gdp-of-european-countries/> (Erişim Tarihi 02.04.2021).

<sup>3</sup> İlgili ülkelerdeki vaka ve can kaybı sayıları için bakınız: <https://www.ecdc.europa.eu/en/cases-2019-ncov-eueea> (Erişim Tarihi 18.08.2021).

*Pandemi Popülizmin Sonunu Getirebilir mi? Batı Avrupa'daki Popülist Radikal Sağ Partiler Üzerine Bir Değerlendirme*

bir analitik çerçeve, seçmen desteğinde pandemi başlangıcından bu yana gözlemlenen gerilemenin sürekli mi yoksa geçici mi olduğunu açıklamaya da yardımcı olabilir.

Popülist radikal sağ partiler söylemlerini ince çekirdekli bir ideoloji olarak tanımlanabilecek üç bileşenli popülist radikal sağ ideoloji çerçevesinde oluşturmaktadır. (Mudde, 2007 ve 2017). Popülizm “saf ve erdemli halk” ile “yozlaşmış elit” karşıtlığından hareketle, egemenliğin yeniden halka verilmesini talep etmektedir. Kendilerini halkın temsilcisi ve gerçek demokratlar olarak sunan popülistler, etno-kültürel temelde homojen bir ulus tanımını savunmaktadır. Biz’den olmayanı dışlayan bu yerlici (“*nativist*”) anlayış, göçmenleri ve azınlıkları kültürel bir tehdit olarak algılamaktadır. Ayrıca, atalarının büyük zorluklarla yarattığı ulusal zenginliğin nimetlerinden sadece “ulusun öz evlatlarının” yararlanması gerektiği iddiasıyla refah şovenizmine ulaşmaktadır. Popülizm ve yerliliğin yanı sıra, popülist radikal sağ ideolojinin üçüncü bileşeni otoriterliktir. Demokrasinin temel kurum ve mekanizmalarını değersizleştirip, liderle seçmen arasında doğrudan iletişimi esas alan bu anlayış, her türlü çoğulculuğu hiçe sayan otoriter bir yönetim anlayışını savunmaktadır (Müller, 2016).

Popülist radikal sağ partiler ideolojileriyle uyumlu olarak, siyasal söylemlerini sosyo-ekonomik zorluklar ve sosyo-kültürel tehditler üzerine inşa etmektedir. Bu çerçevede, öncelikle göç sorunu, daha sonra ulusal egemenliği tehdit ettiği iddia edilen Avrupa Birliği (AB), ve nihai olarak başta işsizlik ve alım gücünün düşmesi olmak üzere yaşanan ekonomik sıkıntılar ile “yozlaşmış elitlerin” bu sorunların ortaya çıkmasındaki rolü ve bunların çözülmesi konusundaki etkisizliği bu partilerin söylemlerinin temel öğelerini oluşturmaktadır (van Kessel, 2015).

Popülist radikal sağ ideoloji partilerin söylemlerine yön verirken, politika önerileri de söylem öğelerine göre şekillenmektedir. “Homojen ulus” miti yerliliğin altını doldurmak, kültürel kimlik konusundaki endişeleri ve politika önerilerini meşrulaştırmak için kullanılmaktadır. “Yozlaşmış elitler” söylemi bu partileri popülist yapan başlıca iki unsurdan birisidir. Diğer öğe ise, egemenliğin gerçek sahibi olan halka iade edilmesidir ki bu hedef mevcut yönetici elitlerin hâkimiyetine son vermenin yanı sıra, AB ile ilişkilerin yeniden düzenlenmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda, Avrupa

789

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

bütünleşmesine şüpheyle yaklaşan bu partiler egemenlikçi bir anlayışı savunmaktadırlar. Küreselleşmeye ve ulus-üstü bir yapılanmaya karşı halk egemenliğinin yeniden sağlanabilmesi için ulus devletlerin yeniden güçlendirilmesini önermektedirler. Bu amaçla, sınır kontrollerinin sıkılaştırılmasının ve gerektiğinde ekonomik korumacılığın uygulanmasının en doğru yol olduğunu düşünmektedirler. Bu çerçevede, bu partilerin çoğu Avrupa şüpheci politikalar izlemekte ve bu bağlamda, Avro'dan çıkmayı ve AB'nin ise hükümetler arası bir örgüt olarak yeniden yapılandırılmasını ya da gerekirse ülkelerinin AB üyeliğinin sonlandırılmasını talep etmektedirler (Vasilopoulou, 2011).

Popülist radikal sağ partilerin söylemlerinin cezbettiği seçmen sayısında 1980'lerden beri devam eden ve 2000'lerin başından beri hızlanan bir yükseliş dikkati çekmektedir. Popülist radikal sağ partilerin yükselişi açıklanırken genellikle talep ya da arz temelli yaklaşımlar benimsenmektedir (Eatwell, 2003). Talep temelli yaklaşım, seçmenlerin siyasal sisteme yönelik talep ve beklentilerindeki değişimleri yükselişin temel nedeni olarak görmektedir. Bu çerçevede, işsizlik ve gelir dağılımındaki eşitsizlikler gibi sosyo-ekonomik etmenler ile birlikte, özellikle göç kaynaklı kültürel kimlik endişelerinin önemi vurgulanmaktadır (Betz, Johnson, 2004). Talep temelli yaklaşım çerçevesinde öne sürülen diğer önemli bir tez ise, popülistlerin başarısını mevcut siyasal sistemin meşruiyet üretmekte yaşadığı zorluklarla ilişkilendirmektedir. Bu konuda, özellikle ana akım partilerin 'kartelleşmesi' ciddi bir sorun oluşturmaktadır; çünkü ana akım partiler toplumsal çıkarların temsili ve bunların karar alma süreçlerine yansıtılması gibi asli işlevlerinden uzaklaşmışlar, kendi çıkarlarını önceleyen örgütlere dönüşmüşlerdir. Sağ ve sol ekseninde parti aidiyetleri zayıflayan, mevcut siyasal sisteme ve yönetici elitlere gittikçe yabancılaşan kitleler ise çıkar ve taleplerine karşılık verecek yeni siyasal arayışlara yönelmişlerdir (Roberts, 2017).

Arz temelli yaklaşım ise anayasa, yasalar, seçim sistemi ve ana akım partilerin popülist partilere yaklaşımı gibi siyasal-kurumsal etmenleri öne çıkarmaktadır. Buna göre, elverişli siyasal fırsat yapısına sahip olup olmaması, popülist radikal sağ partilerin başarısında kritik bir öneme sahiptir. Örneğin, Batı Avrupa ülkelerindeki azami % 5 seçim barajıyla birlikte uygulanan nispi seçim sistemi popülistler dâhil olmak üzere ana akıma alternatif siyasal partilerin seçim başarılarına olanak tanımaktadır (Mudde, 2016: 20). Anayasa ve yasaların radikal



*Pandemi Popülizmin Sonunu Getirebilir mi? Batı Avrupa'daki Popülist  
Radikal Sağ Partiler Üzerine Bir Değerlendirme*

sağ siyasetin yaygınlaşmasına karşı aldığı önlemler ile ana akım partilerin radikal sağ siyasete karşı uyguladıkları güvenlik kuşağı siyaseti (*cordon sanitaire*) de yine siyasal fırsat yapısının birer ögesi konumundadır. Tarihsel deneyimlerle şekillenen bu önlemlerin varlığı ve derecesi sadece siyasal amaçlar için şiddet kullanımını meşrulaştıran radikal sağ partilerin/hareketlerin değil, demokratik yöntemlere bağlı olduklarını ilan eden popülist radikal sağ partilerin de faaliyetlerini sınırlayıcı ve meşruiyetlerini seçmen gözünde şüpheli kılan etkiler yaratmaktadır. Bu konuda, Almanya Batı Avrupa bağlamında en bilindik örneklerden birisidir (Aknur, 2020: 436-437). Siyasal fırsat yapısı çerçevesinde, ana akım medyanın popülist radikal sağ partilere ne sıklıkla ve ne şekilde yer verdiği de diğer önemli bir etmen olarak görülmektedir (Mazzoleni, 2008).

Arz temelli yaklaşımın diğer bir boyutu ise popülist radikal sağ partilerin siyasal fırsat yapısını ne şekilde kullandıkları ile ilgilidir. Örneğin, de Lange'ye (2007) göre, ülkelerinde ve Avrupa düzeyinde siyasetin birer 'aktörü' konumunda olan bu partiler, programları gittikçe birbirine benzeyen ana akım partilerden farklı olarak, "seçim kazanan formüle" ulaşmaları sayesinde ciddi seçim başarılarına ulaşmışlardır. Bu partiler ana akım partiler tarafından ihmal edilen konuları başarıyla işleyerek, özellikle sıkılaştırılmış göç ve korumacı ekonomi politikaları önerileriyle seçmeni cezbetmeyi başarmışlardır. Popülist radikal sağın seçim başarılarını ilgili partilerin özelliklerine odaklanarak açıklayan tezler, parti programlarının nitelikleriyle ya da örgütsel becerilerle sınırlı değildir. Bu kapsamda, ilgili partilerde karizmatik liderliğin varlığı da seçim başarısı açısından kilit önemde görülmektedir. Popülizmi bir ideolojiden çok, bir siyaset yapma şekli olarak gören yaklaşımlarda liderlik etmeni daha çok önem kazanmaktadır (Weyland, 2017).

Siyasal fırsat yapısı ile popülist radikal sağ partilerin programlarına, liderlik özellikleri ile uyguladıkları stratejilere yoğunlaşan arz temelli yaklaşımın siyasal yönünü tamamlayıcı özellikte olan, kültürel fırsat yapısının önemini vurgulayan çalışmalar da söz konusudur. Buna göre, popülist radikal sağ söylemin faşist ideolojiyle paralelliklerinden hareketle, Batı Avrupa ülkelerinde özellikle faşizm dönemiyle ne denli hesaplaşabildiği sorgulanmaktadır. Bu çerçevede, popülist radikal sağ partilerin söylemlerini halka benimsetebilmeleri konusunda ilgili ülkelerde elverişli kültürel fırsat yapısının olup olmadığı araştırılmaktadır (Caramani, Manucci, 2019). Öte yandan,

791

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

son zamanlarda popülizmin yükselişi konusunda bütünlüklü bir analize ulaşabilmek için talep ve arz temelli bu iki farklı yaklaşımın bir sentezine ihtiyaç duyulduğuna dair anlayış daha fazla destek bulmaktadır (Mols, Jetten, 2020; Aknur, Saylan, 2021).

Yükselişi açıklarken farklı temel değişkenleri öne çıkarmalarına karşın, talep ve arz temelli yaklaşımlar popülist partilerin yükselişinde konjonktürel faktörlerin, özellikle ekonomik ve siyasal krizlerin kritik bir önemi olduğu konusunda uzlaşmaktadır (Saylan, 2021). Örneğin, 2008 küresel finans krizi ve ardından yaşanan Avro bölgesi krizi sonrasında uygulanan kemer sıkma politikalarının yol açtığı toplumsal tepkiler ve siyasal arayışlar sadece sağ değil, sol ve sol/liberal popülistlerin yükselmesinde etkili olmuştur. İtalya’da Beş Yıldız Hareketi ile İspanya’da Podemos’un ortaya çıkması ve partileşen bu hareketlerin kısa sürede önemli başarılar elde etmesi, yine aynı süreçte Yunanistan’da Syriza’nın güç kazanması bu görüşü desteklemektedir (Kotroyannos vd., 2018). Ayrıca, Arap Baharı sonrası siyaseten istikrarsızlaşan, iç savaşa sürüklenen Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinden gelen sığınmacı akımlarının yarattığı siyasi ve sosyal kriz de popülist radikal sağ partilerin yükselişine katkı sağlamıştır. Kontrolsüz ve kitlesel nüfus hareketleri Avrupa halkları arasında kültürel kimlik ve güvenlik endişelerini körüklemiştir. Söz konusu endişeler Almanya’da 2017 yılında AfD’nin federal parlamentoya girmesine, Danimarka, İsveç, Norveç ve Finlandiya gibi Kuzey Avrupa ülkelerinde popülist radikal sağ partilerin ciddi oy artışları yakalamasına yardımcı olmuştur (Widfelt, 2018; Rooduijn, 2018).

Peki, krizler bu çalışmada örnek olay olarak seçilen partilerde nasıl etkiler yaratmıştır? Sağlık krizinin etkilerine bakmadan önce kısaca bu partileri tanıyıp, bundan önceki krizlerden nasıl etkilendiklerine bakmak yararlı olacaktır.

## 2. ÖRNEK OLAY İNCELEMELERİ: SEÇİM BAŞARILARI VE KRİZLER

Bu çalışmada ele alınan beş parti içerisinde en eskisi Ulusal Cephe (*Front National*) adıyla 1972 yılında kurulup, 2018 yılında Ulusal Birlik (*Rassemblement National*) adını alan RN, en yenileri ise ikisi de 2013 yılında kurulan AfD ve Vox’tur. 1990’lardan bu yana İtalyan

***Pandemi Popülizmin Sonunu Getirebilir mi? Batı Avrupa'daki Popülist  
Radikal Sağ Partiler Üzerine Bir Değerlendirme***

siyasetinin yerleşik aktörlerinden birine dönüşen Lega ise, ulusal düzeyde koalisyon hükümetlerinin bir parçası olarak iktidar tecrübesine sahip tek partidir. PVV hükümet kurma süreçlerinde dışarıdan verdiği desteklerle Hollanda siyasetinde zaman zaman kritik roller üstlenmeyi başarmıştır. Tablo 1'de görüldüğü gibi bu partilerin hepsi son ulusal seçimlerde önemli oy oranlarına ulaşmışlardır. Yakın zamana kadar, Almanya ve İspanya bu tablonun dışında yer alırlarken, Almanya'da AfD'nin 2017 yılında ve İspanya'da Vox'un Kasım 2019'da elde ettiği seçim başarıları popülist radikal sağın Batı Avrupa geneline yayılmakta olduğunu göstermiştir. Trajik faşizm tecrübelerine sahip bu ülkelerdeki bu yöndeki gelişmeler demokrasinin tehdit altında olduğu algısını daha da güçlendirmiştir.

**Tablo 1:** Avrupa Birliği'nin En Büyük Beş Ekonomik Gücü Konumundaki Ülkelerde Başlı Çeken Popülist Radikal Sağ Partiler ve Son Üç Ulusal Seçimde Aldıkları Oy Oranları.

Ülke	Parti	Son Üç Ulusal Seçimde Aldığı Oy Oranı (%)
Almanya	<i>Alternative für Deutschland</i> (AfD) - Almanya için Alternatif	4,7 (2013); 12,6 (2017)*
Fransa	<i>Rassemblement National</i> (RN) - Ulusal Birlik	4,3 (2007); 13,6 (2012); 13,2 (2017)
İtalya	<i>Lega (Nord)</i> - Birlik Partisi	8,3 (2008); 4,1 (2013); 17,4 (2018)
İspanya	<i>Vox - Ses</i>	0,2 (2016); 10,3 (Nisan 2019); 15,1 (Kasım 2019)
Hollanda	<i>Partij voor de Vrijheid</i> (PVV) - Özgürlük Partisi	10,0 (2012); 13,1 (2017); 10,8 (2021)

**Kaynaklar:** <http://www.parlgov.org/documentation/country/> ve <http://psephos.adam-carr.net/kaynaklarından> yazar tarafından derlenmiştir (Erişim Tarihi 30.05.2021). \*2013 yılında kurulan AfD federal düzeyde henüz iki seçime katılmıştır.

Avrupa Birliği'nin en büyük beş ekonomisini oluşturan ve Birlik içerisinde siyaseten ağırlıkları olan Almanya, Fransa, İtalya, İspanya ve Hollanda'da seçmenlerin kayda değer bir kısmını cezbetmeyi bilen

793

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

bu partiler, Batı Avrupa'daki popülist radikal sağ söyleme özgü dört temel meselenin (ulusal kimlik ve göç, Avrupa bütünleşmesi, yozlaşma ve ekonomik sıkıntılar) bir ya da birkaçını seçmenlerinin gözünde inandırıcı bir şekilde işlemeyi başarmışlardır. Ulusal kimlik ve göç ile AB'yle ilgili konular son yıllarda özellikle ön plana çıkmaktadır. Söz konusu konulara ilişkin parti söylemleri ile bu partileri destekleyen seçmenlerin görüşleri arasındaki örtüşme oldukça yüksektir. Örneğin, "AB hakkındaki görüşünüz nedir?" sorusuna bu partilerin seçmenleri yüksek oranda olumsuz cevap vermektedir. Bu oran, AfD'de % 76, RN'de % 58, PVV'de % 71 ve Lega'da % 63'tür. Lega seçmenlerinin % 67'si, Vox seçmenlerinin % 59'u, PVV seçmenlerinin % 46'sı, AfD seçmenlerinin % 60'ı ise ülkelerinde yaşayan Müslümanlar hakkında olumsuz görüşe sahip olduklarını belirtmektedirler (Devlin, Mordecai, 2019).

Sosyo-ekonomik zorluklar ve sosyo-kültürel tehditler üzerinden siyaset yapan bu partiler, ekonomik ve siyasal krizleri de lehlerine kullanmayı bilmişlerdir. Örneğin, Avro karşıtı bir parti olarak ortaya çıkan AfD, Merkel hükümetinin Suriyeli mülteciler için uyguladığı açık kapı politikasının Alman kamuoyunda oluşturduğu tepkiden yararlanmıştı. 2017 yılında yapılan federal seçimlerde "göç meselesine" sahip çıkarak, gözle görülür bir atılım yapmış ve II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Federal Parlamento'ya giren ilk popülist radikal sağ parti olmayı başarmıştır (BBC, Eylül 2017). Kontrolsüz göçün ilk durakları konumundaki İtalya ve İspanya'da da popülist partiler kültürel kimlik endişelerini ustalıkla kullanmışlardır. İslam'ın Avrupa değerleri ile uyumlu olmadığını savunan Lega lideri Matteo Salvini sert tedbirlerle İtalya'yı Müslüman mülteci akınından ve "İslam tehdidinden" koruyacağını ilan etmiştir (King, 2017). Vox lideri Santiago Abascal da İspanya'da son yıllarda artış gösteren göç karşıtlığı konusunu öne çıkarmıştır. Bu bağlamda, 1492'de son Endülüs devletinin yıkılmasıyla başarıya ulaşan İber yarımadasındaki Müslüman varlığını sona erdiren 'Yeniden Fetih' hareketine atıfla, Avrupa'nın bugünkü kimliğini İspanyollara borçlu olduğunu savunmuştur (Gonzalez Enriken, Rinken, 2021; Ghiles, 2019). İslam'ın totaliter bir ideoloji olduğunu iddia eden Geert Wilders liderliğindeki PVV de 2015 göç dalgasının körüklediği kültür kimlik endişelerinin etkisiyle 2012'de % 10 olan oy oranını 2017'de % 13,1' yükseltmiştir (Morison, 2017). Dolayısıyla, daha önce ekonomik krizde gözlemlendiği gibi, mülteci krizi de popülist radikal sağ partilerin seçim başarılarına katkı sağlamıştır.

Ancak, ekonomik, siyasal ve sosyal nitelikteki bu krizlerden farklı olarak, bir sağlık krizi olarak ortaya çıkan COVID-19 pandemisi popülist partiler açısından fırsattan çok bir dizi sorunu beraberinde getirmiştir. Söz konusu partilerin çoğu bu krizde bocalamış ve kendileri için uygun siyasal pozisyonu belirlemede ciddi zorluklar yaşamışlardır. Normalde krizleri fırsata çevirip, seçmen desteğini artıran bu partiler, bu kez kendilerine olan seçmen desteğindeki düşüşlerle yüzleşmek durumunda kalmışlardır.

### **3. SAĞLIK KRİZİNİN ÖZGÜLLÜĞÜ VE POPÜLİST RADİKAL SAĞ PARTİLERİN TEPKİLERİ**

Bir krizin popülist radikal sağ partiler için fırsat değil, sorun yaratması alışılmadık bir durumdur; bu durum ise, pandeminin yol açtığı sağlık krizinin kendine has özellikleri ile açıklanabilir (Bobba, 2021). Öncelikle, pandemi kamu sağlığı açısından bilimsel bilginin önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Virüsle mücadelede ihtiyaç duyulan politikaların üretilmesi ve uygulanması konusunda bilim kurulları yoluyla uzmanlar önemli roller üstlenmiş ve medyada sık sık boy göstermişlerdir. Anti-elitist tutumlarının bir yansıması olarak, popülistlerin uzman görüşlerini küçümseme eğilimine girecekleri tahmin edilse de ABD'de Donald Trump ve Brezilya'da Jair Bolsonaro gibi birkaç lider hariç popülistler genel olarak pandemi hakkındaki uzman görüşlerini dikkate almayı seçmişler ya da en azından öyle görünmeye dikkat etmişlerdir. Sağlık krizinin yönetiminin dayattığı koşullar altında "yozlaşmış" oldukları iddia edilen elitlerin bir parçası olan uzmanların görüşlerinin önemsenmek zorunda kalınması, bu süreçte popülizmin anti-elitist söylemini zora sokmuştur.

İkinci olarak, kitlelerin kriz zamanlarında mevcut iktidar etrafında toplanma eğilimi ("the rally-round-the flag effect") bir kez daha etkisini göstermiştir.<sup>4</sup> Pandemi ile mücadele için sokağa çıkma yasakları dâhil hükümetlerin uyguladıkları sert önlemler halkların büyük bölümü tarafından desteklenmiştir. Hükümet liderlerine olan kamuoyu desteğinde belirgin artışlar yaşanmıştır (Högl, Hackenesh, 2020;

---

<sup>4</sup> Dünya tarihinden çeşitli örnekler eşliğinde, toplumların salgın dönemlerinde gösterdikleri ortak korku ve tepkileri saptayan yazısı için bakınız: Yumul, Arus (2021). "Yine Bir Salgın, Yeni Bir Salgın". *İnsan & İnsan*, 28, 13-31.

Taylor, 2021). Bayrak etrafında toplanma etkisini gözlemleyen popülistler, zor zamanda hükümetin salgınla mücadele önlemlerini eleştirerek sorumsuz davrandıkları izlenimini yaratmamak için özellikle krizin ilk zamanlarında genellikle sessiz kalmayı ya da hükümet politikalarını desteklemeyi tercih etmişlerdir.

Ancak, kısa bir süre sonra bu partilerin büyük çoğunluğu hükümet politikalarını açıkça eleştirmeye, protesto etmeye girişmişlerdir. Normalde krizlerden beslenen popülistler bu kez farklı bir tutum izleyip, pandeminin yarattığı sağlık krizinin abartıldığını iddia etmeye yönelmişlerdir (Brubaker, 2021). Hükümetlerin aldıkları önlemlerin şeffaf olmadığını, kişisel özgürlüklere zarar verdiğini ve ekonomik yıkım yarattığını savunmaya başlamışlardır (Meyer, 2021). İlginçtir ki söylemleri ve politika önerileri dikkate alındığında otoriterlik yanlısı siyasal eğilimleri ile öne çıkan bu partiler, pandemi sürecinde sık sık siyasi haklar ve kişisel özgürlükler temelinde demokrasinin önemini vurgulamışlardır. Örneğin Vox, Sanchez hükümetinin salgına karşı aldığı önlemlerin temel hak ve özgürlükleri ihlal eden otoriter önlemler olduğunu öne sürmüştür. AfD de Merkel hükümetinin aldığı önlemler için benzer ifadelerde bulunmuştur. Bu süreçte, Lega ve Vox kapanma karşıtı protesto eylemleri düzenlemiş ya da bu eylemlere destek vermişlerdir. İki parti de sıkı kapanma önlemlerinin ülke ekonomilerini çöküşün eşiğine getirdiğini savunmuşlardır (Meyer, 2020; Albertazzi, 2021; Martinez, 2020). Hatta Salvini ile bir grup Lega milletvekili parlamentoyu işgal eylemi yapmışlardır (Roberts, 2020a). Pandemi ile mücadele önlem önerilerini açıklayan Vox, pandemi ile mücadelede başarısız ilan ettiği Sanchez hükümetini devirmek için Parlamento'da güven oylaması düzenlenmesini sağlamış, ancak güvensizlik oyu için diğer partilerin hiç birinin desteğini alamamıştır (Vox, 2020; McMurtry, 2020). AfD ise eleştirel tutumuna karşın, yüksek sesli ve sürekli protesto eylemlerine girişmemiştir, bunda diğer örneklerle kıyaslandığında Alman hükümetinin sağlık krizini baştan itibaren etkin bir şekilde yönetmesinin büyük payı olmuştur. Ayrıca, AfD'nin bazı üyelerinin şiddet yanlısı söylemlerde bulunduğu ve partinin gençlik kanadının ırkçı gruplarla ilişki içinde olduğu gerekçesiyle Alman makamları tarafından parti hakkında inceleme başlatılması, AfD içindeki tartışma ve mücadeleleri körüklemiştir. Bu da parti yönetiminin dikkatini daha çok parti içi meselelere yöneltmesine yol açmıştır (Deutsche Welle, Mart 2021).

*Pandemi Popülizmin Sonunu Getirebilir mi? Batı Avrupa'daki Popülist  
Radikal Sağ Partiler Üzerine Bir Değerlendirme*

RN salgın sürecine ilişkin Temmuz 2020'de yayınladığı ayrıntılı bir raporda Macron hükümetini halkı yanlış bilgilendirmek ve yönlendirmekle suçlamıştır (RFL, Temmuz 2020). RN lideri Le Pen alınan önlemlerin gerekliliğini sorgulamadığını belirtirken, hükümetin Mayıs 2020'den itibaren okulları kademeli olarak açma planına kapanma önlemlerinin erkenden terk edilmemesi gerektiği gerekçesiyle karşı çıkmıştır (Irish, 2020). Hükümet politikalarına gösterilen tepki konusunda diğer örneklerden oldukça farklı yerde duran parti ise PVV olmuştur. PVV, Rutte hükümetinin politikalarına destek vermekten kaçınırken, alınan önlemlerin sertleştirilmesini talep etmiştir. Ancak kendisiyle açıkça çelişecek şekilde, bir süre sonra kapanma önlemlerine karşı protestolar düzenlemiştir (Akkerman, 2020: 34).

Bu süreçte, popülist radikal sağın Avrupa şüpheci söylemi ile uyumlu olarak AB de eleştirilerden nasibini almıştır. Özellikle İtalya ve İspanya gibi pandeminin ilk dalgasının sert şekilde vurduğu ülkelerde kamuoyu araştırmaları bu dönemde AB'ye olan desteğin azaldığını ortaya koyarken, Lega gibi partiler ulusal hükümetin yanı sıra AB kurumlarını da hedef almışlardır (De Ghantuz Cubbe, 2020; Lazar, 2020). Komplo teorilerine meraklı olan popülist radikal sağ partiler, COVID-19 virüsünün menşei ile ilgili tartışmalarda da "dış güçler" söylemine başvurmuşlardır. RN bu virüsün kasıtlı olarak yayıldığını söylerken, bu konuda kesin deliller olmamasına karşın, Lega virüsün Çin Wuhan'daki laboratuvarlarda üretildiği iddiasını ısrarla savunmuştur (Open, Ocak 2021). Bu arada, popülistler göçmen karşıtlığı ve daha sıkı sınır kontrolleri konusunda ne kadar haklı olduklarının bu kriz ile bir kez daha teyit edildiğini öne sürmüşlerdir. Ayrıca, pandemiye karşı alınan önlemlere uyum konusu üzerinden de ulusun bir parçası olarak görmedikleri göçmenler ve mültecilere karşı her zaman kullandıkları ayrımcı dili yeniden üretmişlerdir. Örneğin, yerlilik ideolojisiyle uyumlu şekilde, RN bu süreçte "disiplinli Fransızlar" ve "kural tanımayan yabancılar" ayrımını öne çıkarmıştır (Chazel, 2020: 21). PVV lideri Wilders da Müslüman göçmenlerin kural tanımaz olduğunu ve yoğun bakım talebiyle hastaneleri doldurduğunu iddia etmiştir. Irkçı ve İslamofobik görüşlerini her fırsatta dile getiren Wilders, "Muhammed ve Fatima" yüzünden "Henk ve Ingrid"e hastanelerde yer kalmadığını savunmuştur (NL Times, Ekim 2020).

797

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

**Tablo 2:** Etkinlikte Buldukları Ülkelerin Hükümetlerinin Kriz Yönetimi Politikalarına İlişkin Popülist Radikal Sağ Partilerin Değerlendirmeleri

AfD (Almanya)	Angela Merkel hükümetinin aldığı önlemler otokratik niteliktedir, kişisel hak ve özgürlüklere zarar vermiştir.
RN (Fransa)	Emmanuel Macron hükümeti kriz yönetiminde yanılıcı ve başarısız olmuştur.
Lega (İtalya)	Guiseppe Conte hükümetinin önlemleri ekonomiye ve kişisel özgürlüklere zarar vermiştir. Kapanma önlemlerine son verilmelidir.
Vox (İspanya)	Pedro Sanchez hükümetinin aldığı önlemler otokratik niteliktedir, kişisel hak ve özgürlüklere zarar vermiştir.
PVV (Hollanda)	Mark Rutte hükümetinin önlemleri kamu sağlığı açısından yeterli olmamıştır / Önlemler özgürlükleri ve ekonomiyi tehdit eder niteliktedir.

798  
IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

**Kaynak:** Bu tablo metnin bu kısmı içerisinde atıfta bulunulan kaynaklardan yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Söylemlerinden de anlaşıldığı üzere, beş parti de hükümetlerinin pandemiyle mücadeleye yönelik uyguladıkları önlemleri eleştirmişlerdir. Öte yandan, söz konusu partiler hükümetlerin uyguladıkları kapanma önlemlerinin gerekliliği ile alınan önlemlerin ekonomi ve kişisel özgürlükler üzerinde yarattığı baskıyı öne çıkarmak arasında sıkışıp kalmışlardır. Bu süreçte sınır kontrollerinin sıkılaştırılması ve göç politikalarının sertleştirilmesi gibi konulara vurgu yaparak, pandemiyi popülist radikal sağ söylemlerini desteklemek için kullanmaya çalışsalar da, söz konusu partiler sağlık krizinin yarattığı yeni koşullar ve kriz yönetim sürecinin dayattığı gereklilikler karşısında gözle görülür şekilde bocalamışlardır. Pandeminin patlak verdiği Bahar 2020'den bu yana popülistler hükümet politikalarına yönelik olarak her zaman aynı tepkileri vermemişlerdir. Ayrıca, PVV örneğinin gösterdiği gibi, pandemi sürecinde aynı partinin farklı zamanlarda birbiriyle açıkça çelişen tutumlar aldığı da olmuştur. Gerek bu çelişkili tutumlar gerekse kriz zamanlarında sıkça rastlanan bayrak etrafında toplanma etkisi nedeniyle söz konusu partilere olan seçmen desteğinde gerilemeler olmuştur (Tablo 3).



*Pandemi Popülizmin Sonunu Getirebilir mi? Batı Avrupa'daki Popülist Radikal Sağ Partiler Üzerine Bir Değerlendirme*

**Tablo 3:** Popülist Radikal Sağ Partilerin COVID-19 Pandemisi Öncesi ve Sonrasında Sahip Olduğu Seçmen Desteği Oranları (%)

Tarih	AfD (Almanya)	RN* (Fransa)	Lega (İtalya)	Vox (İspanya)	PVV <sup>5</sup> (Hollanda)
COVID öncesi	% 14 (Ocak 2020)**	% 45 (Eylül 2019)	% 29 (Ocak 2020)	% 18 (Ocak 2020)	% 11 (Ekim 2019)
COVID sonrası	% 10 (Eylül 2020)	% 41 (Eylül 2020)	% 27 (Eylül 2020)	% 10 (Eylül 2020)	% 12,7 (Kasım 2020)

**Kaynaklar:** <https://www.schroders.com/en/insights/economics/has-covid-19-killed-off-populism-in-europe/> ve <https://depeiling.eenvandaag.nl/zetelverdeling/123?percentage=1> kaynaklarından yazar tarafından derlenmiştir (Erişim Tarihi 30.05.2021). \*Cumhurbaşkanlığı seçiminde RN adayının ikinci tura kalması durumunda, RN adayını destekleyeceğini belirten seçmen oranıdır. \*\* Kamuoyu yoklama tarihleri parantez içinde gösterilmiştir.

Peki, seçmen desteğindeki bu gerileme, krizlerden kazançlı çıkmaya alışkın olan popülist radikal sağ partilerin pandemi etkisiyle kaçınılmaz bir gerileme içine girmiş olduğu anlamına mı gelmektedir?

<sup>5</sup> Hollanda bu tablodaki ülkeler arasında Covid-19 pandemisi etkisi altında genel seçimlerin yapıldığı ilk ülke olmuştur. Mart 2021'de yapılan seçimlerde PVV % 10,8 oranında oy alabilmiştir. 2017 seçimlerinde elde ettiği %13,1'lik oy oranıyla karşılaştırıldığında, PVV'nin görece gerilemesini sadece pandemi etkisine bağlamak doğru olmayacaktır. Thierry Baudet'in liderliğini yaptığı ve seçimlere ilk kez 2017'de katılan Demokrasi Forumu (*Forum voor Democratie* - FvD) da son seçimlerde oylarını yükseltmiştir. Popülist radikal sağ kulvarda PVV'nin rakibi olarak görülebilecek bu partinin PVV seçmenlerinin ne kadarını kendine çektiğinin ortaya konması gerekmektedir. Ancak, Tablo-1'de görüldüğü gibi, PVV son üç seçimde oylarını % 10 bandının üstünde tutmayı başarmıştır.

#### 4. POPÜLİZMİN CAN ÇEKİŞTİĞİ DOĞRU MU?

Pandeminin popülist radikal sağ partiler üzerindeki etkisi çok yönlü ve kapsamlı bir incelemeyi gerektirmektedir. Çünkü bütün popülist radikal sağ partiler pandemiye aynı tepkiyi vermediği gibi, pandeminin onlar üzerindeki siyasi etkileri de aynı şekilde olmamıştır. Bu partilerin pandemi sürecinde söylem ve eylemleri arasında ortaya çıkan çelişkilerin ve Trump örneğinde olduğu gibi hem hükümette olan hem de salgınla mücadelede başarısız bir sınav veren bir örneğin etkisiyle, pandeminin popülizmi öldürdüğü iddiası son derece abartılı ve yanıltıcıdır. Pandemi hükümette olan tüm popülistlere zarar vermemiştir. Doğu Avrupa'da Macaristan ve Polonya gibi ülkelerdeki popülist iktidarlar otoriter yönetimlerini pekiştirmek için pandemiye fırsata çevirmişlerdir (Meyer, 2020). Batı Avrupa'daki popülist radikal sağ partilerin yaşadığı gerilemenin ise geçici olduğunu düşünmek için pek çok neden bulunmaktadır.

Her şeyden önce, yukarıda söz ettiğimiz nedenlerle krizin kısa vadeli etkilerinden yola çıkarak yapılacak analiz ve tahminler aceleci olma riski taşımaktadır. Üstelik pandemi sürecinde muhalefette olan popülist radikal sağ partilerin pandemiden yıpranmış olarak çıkması muhtemel olan ana akım partilere karşı yarışacakları unutulmamalıdır. Dolayısıyla, mevcut krizin talep temelli faktörlere olan etkisi irdelendiğinde, arz temelli faktörlerin de yeni dönemde nasıl şekillenebileceğine dair daha isabetli çıkarımlarda bulunulabilir. Elbette bu ilişki etkileşimsel niteliktedir ve ilgili partilerin yeni koşulları lehlerine kullanıp kullanamayacakları, nihayetinde faaliyet gösterdikleri siyasal sistem içinde onların örgütsel imkân ve becerilerine göre belirlenecektir. Popülist söylem yeni dönemde de yukarıda belirtilen dört temel mesele etrafında şekillenecektir. Pandeminin orta ve uzun vadede bu öğeleri seçmenlerin gözünde daha da hassas hale getirmesi pekâlâ mümkün görünmektedir.

Pandemi süreci mevcut ekonomik, sosyal ve kültürel fay hatlarını derinleştirmektedir. Avrupa bir süredir teknolojik yeniliklerin ekonomideki dijitalleşme eğilimini teşvik ettiği, ortaya çıkan yeni sosyo-ekonomik dinamiklerin kitlelerin adaptasyon ihtiyaçlarını artırdığı bir yapısal dönüşüm içerisindedir (Kalaycıoğlu, 2021: 52-53). Pandemi Avrupa'nın da bir parçası olduğu bu dönüşümün dinamiklerini hızlandırmakta ve toplumsal maliyetlerini gözle görülür şekilde artırmaktadır. Pandemi sürecinde dükkân/atölye

*Pandemi Popülizmin Sonunu Getirebilir mi? Batı Avrupa'daki Popülist Radikal Sağ Partiler Üzerine Bir Değerlendirme*

sahibi küçük işletmeler iflasa sürüklenirken, çevrimiçi alışveriş sitelerinin iş hacmi hızla artmaktadır (Meyer, 2021). Mavi yakalılar arasındaki işsizliğin yanı sıra, genç nüfustaki yüksek işsizlik ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir. Ekonomideki dijitalleşme orta sınıflar arasında iş ve statü kaybı endişesini de körüklemektedir (Movarelli, 2020). Dolayısıyla, bugüne kadar özellikle mavi yakalılar ve küçük işletme sahiplerinden destek gören popülistlerin artan ekonomik endişeler nedeniyle, oylarını seçmen tabanlarını genişleterek artırması daha da mümkün hale gelmektedir.

Pandemi sürecinde kültürel ve ekonomik nedenlerle “göç az ya da çok ama mutlaka azaltılmalı” diyenlerin oranı Yunanistan’dan Polonya’ya, İsveç’ten İtalya’ya kadar bütün Avrupa ülkelerinde artmıştır. Önümüzdeki dönemde göçün güvenleleştirilmesi eğiliminin kamu sağlığı güvenliği boyutunu da içerecek şekilde sürmesi beklenebilir. Komplo teorilerine güç verebilecek popülist görüşlere kamuoyu desteğinde kısmen azalma gözlemlense de bu konuda oranlar yine de çok yüksektir. Örneğin, “çıkar çevreleri ülkemizin gelişmesini engelliyor” görüşü İspanya ve İtalya’da % 69 gibi son derece yüksek bir orana sahiptir. Bu oran Fransa’da % 64, Almanya’da % 48 seviyesinde bulunmaktadır (Henley, Duncan, 2020). Bu arada, siyasal sisteme olan güven oranının son derece düşük olması da yalan haberlerin ve komplo teorilerinin prim yapmasını kolaylaştırmaktadır (Lowles, 2021).

Son olarak, ilk aylardaki bayrak etrafında toplanma etkisinin zayıflamasıyla beraber, özellikle Fransa ve İtalya’da hükümet politikalarına yönelik eleştiriler yoğunlaşmıştır. Fransızların % 61’i Macron hükümetinin sağlık krizini başarıyla yönetemediğini ifade ederken, İtalya’da Conte hükümeti ise salgının yarattığı ekonomik tahribatla mücadele konusunda yetersiz kaldığı gerekçesiyle, salgından sadece birkaç ay sonra farklı toplumsal kesimlerin yoğun eleştirisine maruz kalmıştır (Cook, 2020; Roberts, 2020b).<sup>6</sup> Pandemi

<sup>6</sup> AB’nin pandeminin olumsuz sonuçları ile mücadele amacıyla hazırladığı kurtarma paketi konusunda İtalya’daki koalisyon hükümeti içerisinde yaşanan anlaşmazlık sonrası, Conte Hükümeti Ocak 2021’de istifa etmiştir. Şubat 2021 tarihinde Mario Draghi başbakanlığında altı partili yeni bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu partiler arasında Lega da yer almıştır (Anadolu Ajansı, Şubat 2021).

sürecinin ilk zamanlarında hükümete yönelik sert tepkiler göstermekten uzak duran AfD ise Eylül 2021’de gerçekleştirilecek Almanya federal seçimleri öncesi göç karşıtı tavrını daha da sertleştirmiştir. AfD insan haklarına tamamen aykırı olsa da göçmen ailelerin birleşmesine hiçbir şart altında izin vermeyeceğini ilan etmiştir. Ayrıca, pandemi önlemlerinin yönetici elitin “koru siyaseti”nin bir ürünü olduğunu iddia ederek, söz konusu önlemleri bir an önce kaldırmayı ve aynı zamanda AB’den çıkmayı vaat etmiştir. AfD pandemi sürecinde kimlik ve ekonomi konularıyla ilgili daha da artan korku ve endişelerden yararlanmayı ummaktadır (France24, 2021).

802

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

## SONUÇ

COVID-19 pandemisinin yarattığı kendine özgü koşullar nedeniyle popülist radikal sağ partilere olan kamuoyu desteği gerilese de bu durumun geçici olduğunu düşünmek için pek çok neden bulunmaktadır. Sağlık krizi sona erdiğinde geride popülist radikal sağ partiler için son derece elverişli bir ortam bırakacaktır. Medya görünürlükleri yüksek olan ve sosyal medyayı da ustalıkla kullanan popülistlerin, önümüzdeki dönemde artan toplumsal endişeleri ve kutuplaşmaları daha da körüklemesi ve bundan siyasal kazanç sağlaması kuvvetle muhtemeldir. Göç politikaları konusunda pek çok Batı Avrupa ülkesinde ana akım partiler popülist radikal sağ görüşlerine uyum sağlamak durumunda kalmıştır. Pandemi sonrası dönemde kamu sağlığı güvenliğini korumak adına göç politikalarının daha da sıkılaştırılması ve derinleşmekte olan sosyo-ekonomik eşitsizliklerin etkisiyle daha da artması olası işsizlik oranlarının “yozlaşmış elitler” söylemine güç vermesi beklenebilir. Büyüyen sorunların sorumlusu aranırken, popülistlerin AB’ye yönelik eleştirilerinin dozunu artırması da kuvvetle muhtemeldir.

Pandeminin yarattığı sağlık krizinin bir ekonomik ve siyasi krizi körüklememesi için ulusal hükümetlerin ve AB kurumlarının aktif bir çaba içinde olduğu görülmektedir. AB pandemisinin yarattığı ekonomik ve sosyal zararın hafifletilmesi için 750 milyar Avroluk kurtarma paketi oluştururken, ulusal hükümetler de hem kendi imkânları hem de AB yardımlarını esas alarak ekonomik önlem ve destek paketleri açıklamaktadır (European Commission Recovery Plan, 2020). Ancak bu çabaların kapitalizmin yapısal dönüşümüyle

*Pandemi Popülizmin Sonunu Getirebilir mi? Batı Avrupa'daki Popülist  
Radikal Sağ Partiler Üzerine Bir Değerlendirme*

birlikte pandeminin son dönemde yarattığı ekonomik tahribata ne denli merhem olacağı belirsizliğini korumaktadır.

Bu belirsizlik ortamında son bir yılda oylarındaki gerilemeye karşın İtalya'da Lega hala seçim galibiyetine en yakın parti konumundadır. Üstelik son aylarda radikal sağ İtalya'nın Kardeşleri Partisi (*Fratelli D'Italia*) İtalya'da üçüncü parti konumuna yükselmiştir (Varrella, 2021). Almanya'da Eylül 2021'de düzenlenecek genel seçimlerde AfD'nin büyük bir atılım yapması zor gözükse de Fransa'da Nisan 2022'de yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimlerinde RN lideri Marine Le Pen'in başarı şansı hiç olmadığı kadar yüksek görünmektedir. Üstelik Le Pen seçim başarısını artırmak amacıyla parti liderliğinden ayrılıp, kucaklayıcı bir lider imajına bürünerek şimdiden cumhurbaşkanlığı adaylığını açıklamıştır (Perspektif, Nisan 2021). İtalya ve Fransa gibi AB'nin merkezi ülkelerinde popülist radikal sağ partilerin seçimlerden zaferle çıkmaları ise mevcut sorunları çözmek bir yana, içe kapanma ve otoriterleşme yönündeki eğilimlerin kıta genelinde güçlenmesine yol açabilir.

**803**

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

## KAYNAKÇA

Abts, Koen; Rummens, Stefan (2007). "Populism versus Democracy". *Political Studies*, 55(6), 405-424.

Akkerman, Tjstke (2020). "The Netherlands", Katsambekis, Giorgos; Stavrakakis, Yannis (Der.). *Populism and the Pandemic - A Collaborative Report*, [https://www.researchgate.net/publication/342205771\\_Populism\\_and\\_the\\_Pandemic\\_A\\_Collaborative\\_Report](https://www.researchgate.net/publication/342205771_Populism_and_the_Pandemic_A_Collaborative_Report), 34-36, (Erişim Tarihi: 10.05.2021).

Aknur, Müge (2020). "Almanya'da Radikal Sağın Yükselişi: Almanya İçin Alternatif Partisi, Popülizm ve Demokrasi". *International Journal of Social Inquiry*, 13(2), 415-446.

Aknur, Müge; Saylan, İbrahim (2021). *Batı Avrupa'da Popülist Radikal Sağ Partiler*. Ankara: Nobel Yayınları.

Albertazzi, Daniele (2021). "Untamed and Close to Power: How Europe's Populist Parties Are Navigating Coronavirus", <https://www.birmingham.ac.uk/research/perspective/untamed-europes-populist-parties-coronavirus.aspx> (Erişim Tarihi: 03.05.2021).

Art, David (2018). "The AfD and the End of Containment in Germany". *German Politics and Society*, 36(2), 76-86.

Betz, Hans-Georg ve Johnson, Carol (2004). "Against the Current-Stemming the Tide: The Nostalgic Ideology of the Contemporary Radical Populist Right". *Journal of Political Ideologies*, 9(3), 311-327.

Bobba, Guiliano; Nicolas Hubé (2021). "Covid-19 and Populism: A Sui Generis Crisis", Bobba, Guiliano; Nicolas Hubé (Der.). *Populism and the Politicization of the Covid-19 Crisis in Europe*, Palgrave Macmillan (E-Kitap), 1-16.

Brubaker, Rogers (2020). "Paradoxes of Populism During The Pandemic". *Thesis Eleven*, 1-15. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0725513620970804> (Erişim Tarihi: 02.05.2021).

Caramani, Daniele; Manucci, Luca (2019). "National Past and Populism: the Re-elaboration of Fascism and Its Impact on Right-wing Populism in Western Europe". *West European Politics*, 42(6), 1159-1187.

Chazel, Laura (2020). "France", Katsambekis, Giorgos; Stavrakakis, Yannis (Der.). *Populism and the Pandemic - A Collaborative Report*, [https://www.researchgate.net/publication/342205771\\_Populism\\_and\\_the\\_Pandemic\\_A\\_Collaborative\\_Report](https://www.researchgate.net/publication/342205771_Populism_and_the_Pandemic_A_Collaborative_Report) 21-23, (Erişim Tarihi: 10.05.2021).

Cook, Cindi (2020). "France: 61% Feel Macron Failed in Pandemic", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/en/europe/france-61-feel-macron-failed-in-pandemic/2000239>, (08.10.2020), (Erişim Tarihi: 11.06.2021).

**Pandemi Popülizmin Sonunu Getirebilir mi? Batı Avrupa'daki Popülist  
Radikal Sağ Partiler Üzerine Bir Değerlendirme**

“Covid-19, Salvini Dice (di nuovo) Che il Virus è Nato da Esperimenti Cinesi. Senza Alcuna Prova”, Open, , <https://www.open.online/2021/01/10/covid-19-salvini-virus-laboratorio-fake-news/> (10.01.2021), (Erişim Tarihi: Haziran 2021).

Dawsey, Josh (2021). “Poor Handling of Virus Cost Trump His Reelection, Campaign Autopsy Finds”, *The Washington Post*, [https://www.washingtonpost.com/politics/poor-handling-of-virus-cost-trump-his-reelection-campaign-autopsy-finds/2021/02/01/92d60002-650b-11eb-886d-5264d4ceb46d\\_story.html](https://www.washingtonpost.com/politics/poor-handling-of-virus-cost-trump-his-reelection-campaign-autopsy-finds/2021/02/01/92d60002-650b-11eb-886d-5264d4ceb46d_story.html), (02.02.2021), (Erişim Tarihi: 02.04.2021).

De Ghantuz Cubbe, Giovanni (2020). “Assessing the Political Impact of Covid-19 in Italy”, <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2020/09/29/covid-19-italian-politics/> (Erişim Tarihi: 03.05.2021).

de Lange, Sarah (2007). “New Winning Formula? The Programmatic Appeal of the Radical Right”. *Party Politics*, 13(4), 411-435.

Devlin, Kat; Mordecai, Mara. “Supporters of European Populist Parties Stand Out on Key Issues from EU to Putin”, *Pew Research Center*, <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/11/18/supporters-of-european-populist-parties-stand-out-on-key-issues-from-eu-to-putin/>, (18.11.2019), (Erişim Tarihi: 03.05.2021).

Eatwell, Roger (2003). “Ten Theories of the Extreme Right”, Merkl, Peter H.; Weinberg, Leonard (Der.). *Right-wing Extremism in the Twenty-first Century*, London: Frank Cass, 47-73.

European Commission, European Recovery Plan, 2020, [https://ec.europa.eu/info/strategy/recovery-plan-europe\\_en](https://ec.europa.eu/info/strategy/recovery-plan-europe_en) (Erişim Tarihi: 01.06.2021).

“German Election: Merkel Wins Fourth Term, AfD Nationalists Rise”, *BBC*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-41376577>, (25.09.2017), (Erişim Tarihi: 14.06.2017).

“Germany Places Entire far-Right Under Surveillance – Reports”, *Deutsche Welle*, <https://www.dw.com/en/germany-places-entire-far-right-afd-under-surveillance-reports/a-56757489>, (03.03.2021), (Erişim Tarihi: 11.06.2021).

“Germany’s Far-right, Anti-immigrant AfD Calls for End to Covid-19 Restrictions”, <https://www.france24.com/en/europe/20210411-germany-s-far-right-anti-migrant-afd-calls-for-end-to-covid-19-restrictions>, (11.04.2021), (Erişim Tarihi: 15.06.2021).

Ghiles, Francis (2019). “Vox Reinvents History to Claim ‘Reconquista of Spain’”, *The Arab Weekly*, <https://theArabweekly.com/vox-reinvents-history-claim-reconquista-spain>, (17.11.2019), (Erişim Tarihi: 14.06.2021).

Gonzalez Enriken, Carmen; Rinken, Sebastian (2021). “Spanish Public Opinion on Immigration and the Effect of Vox”. *Elcano Royal Institute*, [http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano\\_en/contenido?WC\\_M\\_GLOBAL\\_CONTEXT=/elcano/elcano\\_in/zonas\\_in/ari46-2021-](http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_en/contenido?WC_M_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/ari46-2021-)

805

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

gonzalez-enriquez-rinken-spanish-public-opinion-on-immigration-and-the-effect-of-vox (Erişim Tarihi: 14.06.2021).

Henley, Jon ve Duncan, Pamela (2020). "European Support for Populist Beliefs Falls, YouGov Survey Suggests", *Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2020/oct/26/european-support-for-populist-beliefs-falls-yougov-survey-suggests>, (26.10.2020), (Erişim Tarihi: 05.05.2021).

Högl, Maximilian; Hackenesh, Christine (2020). "Ideology vs Crisis Management - Why the Corona Virus is Particularly Difficult for Right-Wing Populist Governments", [https://www.die-gdi.de/uploads/media/German\\_Development\\_Institute\\_Hoegl\\_Hackenesh\\_Stockemer\\_15.06.2020.pdf](https://www.die-gdi.de/uploads/media/German_Development_Institute_Hoegl_Hackenesh_Stockemer_15.06.2020.pdf) (Erişim Tarihi: 03.05.2021).

Irish, John (2020) "Defying French Lockdown, Le Pen Places May Day Wreath as Macron Urges Unity", *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/uk-health-coronavirus-france-mayday-idUKKBN22D4UP>, (01.05.2020), (Erişim Tarihi: 01.06.2021).

"İtalya'da Mario Draghi Yeni Hükümeti Kurdu", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/italyada-mario-draghi-yeni-hukumeti-kurdu/2143279>, (12.02.2021), (Erişim Tarihi: 10.06.2021).

Kalaycıoğlu, Ersin (2021). *Halk Yönetimi: Demokrasi ve Popülizm Çatışmasında Dünya*. Ankara: Efil Yayınları.

King, Esther (2017). "Matteo Salvini: Islam Incompatible with European Values", *Politico*, <https://www.politico.eu/article/matteo-salvini-islam-incompatible-with-european-values/>, (03.01.2017), (Erişim Tarihi: 14.06.2021).

Kotroyannos, Dimitrios vd. (2018). "South European Populism and as a Consequence of the Multidimensional Crisis? The Cases of SYRIZA, PODEMOS and M5S". *European Quarterly of Political Attitudes and Mentalities*, 7(5), 1-18.

Kriesi, Hanspeter; Pappas, Takis (2015). "Populism in Europe During Crisis: An Introduction", Kriesi, Hanspeter; Pappas, Takis (Der.). *European Populism in the Shadow of the Great Recession*, Colchester: ECPR Press, 1-19.

Lazar, Marc (2020). "Italy, Coronavirus and the European Union", <https://www.institutmontaigne.org/en/blog/italy-coronavirus-and-european-union> (Erişim Tarihi: 30.04.2021).

"Leader of French Far-Right Says Government Lied, Concealed Covid Failures", <https://www.rfi.fr/en/france/20200729-leader-of-french-far-right-says-government-lied-concealed-covid-failures-marine-le-pen-macron>, (29.07.2020), (Erişim Tarihi: 10.06.2021).



***Pandemi Popülizmin Sonunu Getirebilir mi? Batı Avrupa'daki Popülist  
Radikal Sağ Partiler Üzerine Bir Değerlendirme***

Lowles, Nick (2021). "Polling: Attitudes Across Europe", <https://www.hopenothate.org.uk/europeanstateofhate-polling/> (Erişim Tarihi: 05.05.2021).

"Marine Le Pen Cumhurbaşkanlığı İçin Adaylığını Açıkladı", *Perspektif*, <https://perspektif.eu/2021/04/11/marine-le-pen-cumhurbaşkanlığı-secimi-icin-adayligini-acikladi/>, (11.04.2021), (Erişim Tarihi: 27.05.2021).

Martinez, Elena. R. G. (2020) "Waving Spanish Flags, Vox Supporters Protests Against Madrid Lockdown", *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-spain-protests-idUSKBN26X1K7>, (12.10.2020), (Erişim Tarihi 10.06. 2021).

Mazzoleni, Gianpietro (2008). "Populism and the Media", Albertazzi, Daniele; McDonnell, Duncan (Der.). *Twenty-First Century Populism, the Spectre of Western European Democracy*, New York: Palgrave Macmillan, 48-64.

McMurtry, Alyssa (2020) "Spanish Government Survives No-Confidence Vote", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/en/europe/spanish-government-survives-no-confidence-vote/2015556>, (22.10.2020), (Erişim Tarihi: 25.05.2021).

Meyer, Brett (2020). "Pandemic Populism: An Analysis of Populist Leaders' Responses to Covid-19", <https://institute.global/sites/default/files/articles/Pandemic-Populism-An-Analysis-of-Populist-Leaders-Responses-to-Covid-19.pdf>, (17.08.2020), (Erişim Tarihi: 01.05.2021).

Meyer, Brett (2021). "Capitalising on a Crisis? Assessing the Impact of Covid-19 on Populist Parties in Western Europe", <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2021/03/16/capitalising-on-a-crisis-assessing-the-impact-of-covid-19-on-populist-parties-in-western-europe/>, (16.03.2021), (Erişim Tarihi: 01.04.2021).

Moffitt, Benjamin (2015). "How to Perform a Crisis: A Model for Understanding the Key Role of Crisis in Contemporary Populism". *Government and Opposition*, 50(2), 189-217.

Mols, Frank; Jetten, Jolanda (2020). "Understanding Support for Populist Radical Right Parties: Toward a Model That Captures Both Demand-and Supply-Side Factors". *Frontiers in Communication*, 5, 1-13.

Morieson, Nicholas (2017) "Religion and Identity at the 2017 Dutch Elections", <https://www.e-ir.info/2017/03/26/religion-and-identity-at-the-2017-dutch-elections/> (Erişim Tarihi: 12.06.2021).

Movarelli, Margherita (2020). "The Success of Populism, Why It's All About the Middle Class", <https://www.euractiv.com/section/middle-ground-politics/opinion/the-success-of-populism-and-why-its-all-about-the-middle-class/> (Erişim Tarihi: 01.05.2021).

807

IJSS 14/2  
Aralık  
December  
2021

Mudde, Cas (2017). "An Ideational Approach", Rovira Kaltwasser, Cristobal (Der.). *The Oxford Handbook of Populism*, Oxford: Oxford University Press, 27-47.

Mudde, Cas (2016). The Study of Populist Radical Right Parties: Towards a Fourth Wave, C-Rex Working Paper Series 1, <https://www.sv.uio.no/c-rex/english/publications/c-rex-working-paper-series/Cas%20Mudde:%20The%20Study%20of%20Populist%20Radical%20Right%20Parties.pdf> (Erişim Tarihi: 30.04.2021)

Mudde, Cas (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Müller, Jan-Werner (2016). *What is Populism?*. Pennsylvania: Pennsylvania Press.

Roberts, Hannah (2020a) "Salvini Occupies Italian Parliament in Lockdown Protest", *Politico*, <https://www.politico.eu/article/matteo-salvini-coronavirus-occupies-italian-parliament-in-lockdown-protest/>, (30.04.2020), (Erişim Tarihi 10.06.2021).

Roberts, Hannah (2020b) "Conte's Coronavirus Honeymoon Comes to a Close", *Politico*, <https://www.politico.eu/article/contes-coronavirus-honeymoon-comes-to-a-close/>, (05.05.2020), (Erişim Tarihi: 05.06.2021).

Roberts, Kenneth M. (2017). "Populism and Populist Parties", Rovira Kaltwasser, Cristobal vd. (Der.). *The Oxford Handbook of Populism*, Oxford: Oxford University Press, 287-304.

Rooduijn, Matthijs (2018). "What Unites the Voter Bases of Populist Parties? Comparing the Electorates of 15 Populist Parties". *European Political Science Review*, 10(3), 351-368.

Saylan, İbrahim (2021). "Batı Avrupa Siyasetinde Popülist Radikal Sağın Yükselişi", Aknur, Müge; Saylan, İbrahim (Der.). *Batı Avrupa'da Popülist Radikal Sağ Partiler*, Ankara: Nobel Yayınları, 5-38.

Taylor, Paul (2021). "Corona Politics Make the Boring Center Desirable Again", <https://www.politico.eu/article/coronavirus-europe-politics-make-boring-center-desirable-again/>, (14.04.2021), (Erişim Tarihi 03.05.2021).

van Kessel, Stijn (2015). *Populist Parties in Europe – Agents of Discontent?*. Houndsmill & New York: Palgrave Macmillan.

Varrella, Simona (2021). "Voting Intentions in Italy as of May 2021", <https://www.statista.com/statistics/1041559/voting-intention-in-italy/> (Erişim Tarihi: 15.05.2021).

Vasilopoulou, Sofia (2011). "European Integration and the Radical Right". *Government and Opposition*, 46(2), 223-244.

*Pandemi Popülizmin Sonunu Getirebilir mi? Batı Avrupa'daki Popülist  
Radikal Sağ Partiler Üzerine Bir Değerlendirme*

Weyland, Kurt (2017). "A Political-Strategic Approach", Rovira Kaltwasser, Cristobal vd. (Der.). *The Oxford Handbook of Populism*, Oxford: Oxford University Press, 48-72.

Widfelt, Anders (2018). "The Growth of the Radical Right in Nordic Countries: Observations from the Past 20 Years", <https://www.migrationpolicy.org/sites/default/files/publications/TCM-RadicalRightNordicCountries-Final.pdf> (Erişim Tarihi: 03.06.2021).

"Wilders Sparks Outrage with Tweet over Covid, Minorities", *NL Times*, <https://nltimes.nl/2020/10/12/wilders-sparks-outrage-tweet-covid-minorities>, (12.10.2020), (Erişim Tarihi: 03.05.2021).

Wolf, Martin (2020). "Coronavirus Could Kill off Populism", *Financial Times*, <https://www.ft.com/content/3bcf2b5e-e5f1-48e4-bb15-cd29615a9198>, (29.06.2020), (Erişim Tarihi: 02.04.2021).

Vox (2020), "Crisis Nacional Coronavirus - Programa Protejamos España", <https://www.voxespana.es/programa-protejamos-espana> (Erişim Tarihi: 16.06.2021).

Yumul, Arus (2021). "Yine Bir Salgın, Yeni Bir Salgın". *İnsan & İnsan*, 28, 13-31.

809

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

## SUMMARY

Populist radical right parties have become one of the significant actors of contemporary European politics. These parties are considered to threaten democratic systems due to their exclusionary notion of identity and authoritarian political tendencies. While their rise is explained either through demand- or supply-side factors, there is a widespread consensus that crises positively contribute to these parties. Indeed, there are many examples which support this thesis in the cases of economic and political crises; however, the COVID-19 pandemic which broke out as a health crisis has not generated common and constant positive conditions for populist parties. Some even argue that the pandemic is bringing the end of populism. This study seeks to explore impediments caused by the health crisis in terms of populist radical right discourse and politics, responses of these parties to the crisis, as well as possible impact of the pandemic on their political prospects. In doing this, AfD (*Alternative für Deutschland* – Germany), RN (*Rassemblement National* – France), Lega (Italy), Vox (Spain) and (*Partij vor Vrijheid* – the Netherlands) are examined. These parties are chosen for the research since they represent major examples of their kind in their countries, and their home countries have economic and political weight in the European Union. Party leaders' statements, the reports produced by these parties during the pandemic, public opinion polls measuring electoral support for these parties are utilized in the conduct of the research.

This research shows that unlike the other types of crisis such as financial and refugee crises, the health crisis caused by the pandemic has posed some challenges to populist radical right parties. The COVID-19 pandemic has proved the importance of scientific knowledge in terms of protection of public health. Scientists who populists consider as part of "corrupt elite" have assumed a critical role in crisis management, thus invalidating typical anti-elite populist discourse. In addition to that, great majority of people in all countries examined in this study have tended to gather around the government due to the rally-round the flag effect. Populist radical right parties have responded to the crisis in different ways. While some claimed that the pandemic was exaggerated, others found the measures taken by their government insufficient. After a few weeks following the outbreak of the pandemic, they began to protest their governments in various ways. Consequently, they have faced some decreases in their electoral support.

Nevertheless, there are still some important reasons that make us think that populist radical right parties are not losing their power in politics. First of all, it has been less than two years since the pandemic had outbroken. Therefore, any impact analysis carries the risks of being grounded on short-term data. Parties in government have been worn out during the pandemic. Except for Lega which has participated in the current coalition of Italy formed in

*Pandemi Popülizmin Sonunu Getirebilir mi? Batı Avrupa'daki Popülist  
Radikal Sağ Partiler Üzerine Bir Değerlendirme*

February 2021, none of populist radical right parties examined in this research has been in government during this period. Since the previous government experiences of Lega shows that the party could stay in the opposition even though it was in coalition, we may assume that these parties are likely to benefit from their opposition position in the next elections in their countries.

The five parties examined in this research will continue to securitize the migration issue, and this time by emphasizing the public health dimension of further migration. Besides the growing difficulties caused by the ongoing structural socio-economic transformation in Western European countries, economic hardships are likely to increase since the pandemic has led to the destruction in many economic sectors. The EU has provided a high-budget recovery plan which has so far pleased most of the member states. However, if economic difficulties deepen, Euroskepticism is also likely to increase. As it has been proven once again by the recent and alarming rise of populist radical right parties in Germany and Spain, populist radical parties have been increasingly threatening Western democracies. Moreover, various structural problems worsened by the pandemic should be expected to make this threat more pressing.

**811**

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021



GEÇ ORTAÇAĞ DÖNEMİ'NDE MİSİR VE KUZEY  
AFRİKA'DA KALENDERİLİK

M. Seyyit ŞEN\*

Makale Geliş Tarihi-Received: 20.01.2021  
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 16.10.2021  
DOI: 10.37093/ijisi.865472

813

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

ÖZ

*Genellikle Türk akademisi Kalenderî ve Haydarî gibi derviş gruplarının Orta Asya kökenleri üzerinde durmakta ve Şaman kültürünün derviş gruplarıyla olan bağlantısına vurgu yapmaktadır. Bununla alakalı olarak, Ehl-i Beyt Sevğisi-Ehl-i Beyt'ten olma ve gazâ-cihâd faaliyetlerinde bulunma gibi olguların 'Türkmen Kültürü'ne has özellikler olduğu fikri benimsenmektedir. Bu bakış açısı, Ortadoğu bölgesini ihmal etmekte ve Ortadoğu sûfi geleneğinin derviş grupları üzerindeki etkisini göz ardı etmektedir. Dolayısıyla, bu makalede Mısır ve Kuzey Afrika'daki Kalenderîler üzerinde durulacaktır. Şeyh el-İrâkî (ö. 1487)'nin hayatından yola çıkılarak Kalenderîlerin Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da nasıl yayıldıkları, devlet ve toplumla nasıl bir etkileşim ve iletişim içerisinde buldukları analiz edilecektir. Yine, derviş kültürünün geç Ortacağ döneminde Ortadoğu sosyal ve dini tarihinin nasıl önemli bir parçası haline geldiği incelenecektir.*

**Anahtar Kelimeler:** Derviş Toplulukları, Kalenderîler, Ortadoğu, Ehl-i Beyt, Gazâ ve Cihâd.

---

\* Öğr. Gör. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Görükle Kampüsü, Bursa/Türkiye. mssen@uludag.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2954-7360>.

## QALANDARIYYA IN EGYPT AND NORTH AFRICA IN THE LATE MIDDLE AGES

### ABSTRACT

*Since dervish groups (Qalandaris, Haydaris, etc.) have been viewed as "heterodox Islam" and "popular religion," their shamanistic nature and Central Asian origin have been emphasized, especially in Turkish academia. As a part of this trend, the love of Ahl-i Bayt and ghaza activities of Abdals (Qalandaris) in Anatolia and the Balkans have been mainly linked to Turkish Islam. Switching the common perspective, Qalandari dervishes in Egypt and North Africa will be analyzed in this article. Through Shaykh Qutb al-Iraqi al-Baghdadi (d. 1487)'s life, how the Qalandaris emerged and spread out in the Middle East and North Africa, and how they interacted with state and society will be examined. Also, how Qalandaris became an essential part of Middle Eastern social and religious history during the late Middle Ages will be explored.*

814  
IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

**Keywords:** Antinomian Sufism, Qalandaris, the Middle East, Ahl-i Bayt, Ghaza.



## GİRİŞ

Son dönemlerde akademide genellikle “marjinal sūfilik” ya da “hétéredoxe İslam” olarak addedilen Kalenderîlik ve Haydarîlik, Babaîlik gibi diğer derviş grupları ile ilgili çalışmalar çoğalmaya başlamıştır. Fakat yapılan çalışmaların çoğu bölgesel olarak Anadolu coğrafyası veya Fars kültürünün etkin olduğu sahalarda üzerinde (İran, Hindistan ve Türkistan vs.) durmaktadır. Diğer taraftan Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi bu çalışmalarda yeterince ilgi görmemektedir. Örneğin son zamanlarda Nile Green, *Sufism: A Global History* isiminde bir eser kaleme almış ve bu eserinde tasavvufun başlangıcından günümüze kadar olan serencamını küresel bir tarzda anlatmıştır. Green eserinde Kalenderîlere değinmesine rağmen, Ortadoğu bölgesindeki Kalenderîler ile alakalı yeterli malumat vermemektedir. Keza Routledge Yayınevi'nden çıkan Sūfizm ile ilgili monografik eserde Kalenderîlik maddesinde genellikle Anadolu, İran ve Hint alt kıtası üzerinde durulmaktadır (Ewing-Gerbakher, 2021: 252-268). Türkiye'deki akademisyenler ise konuyla alakalı olarak daha çok Anadolu'ya odaklanmakta ve genellikle Kalenderîliğin Şamanizm ile bağlantısı üzerinde durmaktadırlar. Örneğin, bu sahanın öncüsü olarak kabul edilen M. Fuad Köprülü Kalenderîye ve Haydariye gibi derviş gruplarının oluşumunda Türklerin çok önemli roller ifa ettiklerini vurgulamakta (Köprülü, 2005: 150-152) ve Kalenderî dervişlerini Şamanizm'deki kamların 'Müslümanlaşmış şekli' olarak görmektedir (Köprülü, 2017: 32-33). Irène Mélikoff da Köprülü'nün fikirlerini benimseyerek Ortaçağ Anadolu'sundaki Türkmen kitleleri yönlendiren babaların vasıflarında Şamanizm izleri bulmaktadır. Ayrıca XVI. asra kadar Kalenderî, Haydarî, Vefâi-Babâi gibi birçok derviş grubunu potasında eriten Bektaşîliğin kökenini Orta Asya Yesevîliği'nde aramaktadır (Mélikoff, 2019: 141-153, 155-168, 185-187, 190-194).

Bu alanın umde akademisyenlerinden biri olan Ahmet Yaşar Ocak Kalenderîler hakkında referans mahiyetinde bir kitap yazmış fakat kitabında Ortadoğu coğrafyasına çok az bir yer ayırmıştır (Ocak, 2016: 87-92). Yine bu alanın uzmanı olan Ahmet T. Karamustafa derviş gruplarıyla ilgili temel eserinde Arap Ortadoğu'suna kısaca yer vermiştir (Karamustafa, 2015a: 66-70). Benzer bir durum Cambridge Yayınevi'nden çıkan Sūfizm hakkındaki eserde Karamustafa'nın derviş topluluklarıyla ilgili yazmış olduğu bölüm için de geçerlidir, zira Ortadoğu'daki Kalenderîler bu bölümde çok az bir yer işgal

etmektedir (Karamustafa, 2015b: 101-124). Ayrıca, yakın zamanlarda XIV. asır Rifâî şeyhlerinden biri olan İbnü's-Serrâc'ın eserleri akademik araştırmalara konu olmakta ama bu eserler daha çok Anadolu sûfî dünyası bakımından incelenmektedir (İbnü's-Serrâc, 2015; Öztürk, 2013). Sonuç olarak akademide var olan boşluğun doldurulması maksadıyla bu makalede Kalenderî şeyhi olarak addedilen ve XV. asırda yaşayan el-Kutbu'l-İrâkî isimli dervişin hayatından yola çıkılarak Kalenderîlerin Mısır ve Kuzey Afrika coğrafyasındaki serencamı ortaya konulacaktır. Yanı sıra, Kalenderîlerin nasıl bir yaşam tarzına sahip oldukları, ne tür faaliyetlerde buldukları ve daha da önemlisi devletle ve toplumla nasıl bir ilişki kurdukları ve onlar tarafından nasıl algılandıklarına dair sorular cevaplandırılacaktır. Makalede öncelikle el-Kutbu'l-İrâkî ile ilgili kaynakça üzerinde durulduktan sonra tarihsel bağlamı içerisinde Kalenderî şeyhinin hayatı incelenecektir. Nihayetinde ise genel bir değerlendirme yapıp el-Kutbu'l-İrâkî ve Mısır'daki Kalenderî topluluğunun derviş topluluklarıyla ilgili çalışmalara ne tür katkılar sağladığı tartışılacaktır.

## 1. ŞEYH EL-İRÂKÎ'NİN HAYATI İLE İLGİLİ TEMEL KAYNAKLAR

el-Kutbu'l-İrâkî ile ilgili detaylı malumata Memlük döneminin önemli ilim adamlarından biri olan Zeynüddîn Abdülbâsıt b. Halîl el-Malatî (ö. 1514)'nin eserleri vasıtasıyla ulaşılmaktadır. el-Malatî'nin babası Halîl b. Şahin (ö. 1468) Memlüklere bağlı olarak Mısır'da vezirlik ve Hama, Kudüs, İskenderiye gibi şehirlerde naiplik yaptığından dolayı el-Malatî'nin hayatı Memlük coğrafyasının farklı şehirlerinde geçmiştir. Kahire, Trablus ve Şam gibi merkezlerde medrese ilimleri tahsil etmiştir. Bir dönem medreselerde müderrislik yapmasına rağmen bu meslekten ayrılarak ticaret, seyahat ve eser telif etmekle meşgul olmuştur. Telif ettiği eserler arasında *er-Ravzü'l-Bâsim fî Havâdisi'l-Umr ve't-Terâcim* isimli eseri bu makale açısından oldukça önem arz etmektedir. Maalesef bu eserin yalnızca bazı kısımları günümüze ulaşmıştır ve eser Vatikan kütüphanesinde bulunmaktadır (Özaydın, 1988: 201-202). el-Malatî bu eserinde 1461 ile 1470 (hicri 865-874) yılları arasında ticaret yapmak ve tıp ilminde derinleşmek için Kuzey Afrika ve Endülüs'e yaptığı uzun bir yolculuğu anlatmaktadır. İşte bu yolculuk esnasında el-Malatî, el-Kutbu'l-İrâkî ile karşılaşmış ve onunla ilgili olarak çok önemli detaylar aktarmıştır. Konuyla ilgili bir diğer önemli eseri de *Neylü'l-Emel fî Zeyli'd-Düvel'* dir. Bu eser ez-

Zehebî (ö. 1348)'nin *Düvelü'l-İslâm* adlı eserinin zeyli mahiyetinde olup 1343 ile 1491 yılları arasında geçen olayları kapsamaktadır (Özaydın, 1988: 201-202). el-Malatî bu çalışmasında da el-Kutbu'l-İrâkî ile ilgili kısa fakat önemli bilgiler vermektedir.

## **2. ŞEYH EL-İRÂKÎ'NİN ŞAHSİYETİ**

el-Malatî, Kalenderî dervişinin ismini Yusuf olarak vermekte fakat daha çok el-Kutbu'l-İrâkî el-Bağdâdî olarak tanıdığını belirtmektedir. el-Malatî'ye göre Şeyh el-İrâkî, Tunus hükümdarının (Hafsî sultanının) Peygamber soyundan gelenlere aşırı hürmet ettiğini duyunca Kuzey Afrika coğrafyasında yaşamak istemiştir (Brunschvig, 1936: 23). el-Malatî, *Neylü'l-Emel fi Zeyli'd-Düvel* adlı eserinde ise el-İrâkî'den, el-Kutbu'l-Bağdâdî olarak söz ederek asıl adının Yusuf b. Mahmûd el-Hâşimî el-Kuraşî el-Alevî olduğunu söylemektedir. Ayrıca, eş-Şâfiî nisbesine sahip olduğunu belirtmektedir (el-Malatî, 2002: VIII, 75-76).

## **3. ŞEYH EL-İRÂKÎ'NİN MISIR YOLCULUĞU**

el-Malatî Kalenderî şeyhinin Mısır'a nasıl yerleştiğini ve ne tür faaliyetler içerisinde bulunduğu dair de önemli malumatlar vermektedir. Ona göre, Şeyh el-İrâkî Peygamber soyundan gelenlerin saygınlığının Kuzey Afrika'da çok daha fazla olduğunu duyduktan sonra Mısır'a gelmiştir. Etrafına İranlı sefil insanlardan ve Kalenderîliğe mensup kişilerden bir grup toplanmıştır. Bu gruba daha sonra Kahire'de dilencilikle uğraşan kimseler de katılmıştır. Şeyh el-İrâkî mekân olarak ise Kahire'nin Rumeyle bölgesindeki Cebel Kalesi'nin karşısındaki surların dibini seçmiştir. Burada kendisine büyük bir çadır kurmuştur. Bağlıları da şeyhin çadırının etrafına kendi çadırlarını kurmuşlar, etrafa birçok bayrak ve sancak açmışlar ve davul çalmaya başlamışlardır. Ayrıca yanlarına başta deve olmak üzere birçok hayvan toplamışlardır (Brunschvig, 1936: 23). el-Malatî *Neylü'l-Emel* adlı eserinde ise Şeyh el-İrâkî'nin Hindistan, İran, Anadolu ve Kuzey Afrika dâhil olmak üzere birçok Arap ülkesine uğradığını belirttikten sonra şeyhin garip bir şekilde çeşitli bayrak ve sancaklarla dolaştığına dikkat çekmektedir (el-Malatî, 2002: VIII, 76).

Anlatıldığı kadarıyla Mısır'a geldikten sonra Şeyh el-İrâkî öncelikle toplumun alt tabakasıyla iletişim halinde olmuştur ve onların

üzerinde manevi bir otorite kurmuştur. Kendisine İran kökenlilerin katıldığı gibi Mısır kökenliler de katılmıştır. el-İrâkî'nin topluluğunun arasında dilencilerin olması, çadır kurmaları, etraflarını bayrak ve sancaklarla süslemeleri ve davul çalmaları ise Kalenderîler ile ortak özellikleri olarak öne çıkmaktadır, zira tarihi kaynaklarda Kalenderîler fakirliği ön plana çıkaran, dilenerek geçinen, çeşitli çalgı aletleri çalarak raks eden kişiler olarak tanıtılmaktadır (Ocak, 2016: 219-238). Dolayısıyla, Şeyh el-İrâkî Kahire'de Kalenderî bir yaşam tarzını ön plana çıkarmış gözükmektedir. Bunun yanı sıra, şeyhin başının üstünde bayrak dolaştırması, bağlılarının da çeşitli sancaklar asmaları ve davullar çalmaları el-İrâkî'nin kökeniyle alakalı bazı ipuçları vermektedir. Meşhur Kuzey Afrikalı seyyah İbn Battuta (ö. 1368) 1326 yılında Bağdat'ı ziyaret ettiğinde, şehrin nakîbü'l-eşrâfî ile ilgili önemli malumat vermektedir. Nakîbü'l-eşrâfîlik normalde Peygamber soyundan gelenleri tespit etmek ve onların hak ve hukukunu korumak için oluşturulmuş bir kurumdur (Buzpınar, 2006: 322-324). Fakat İbn Battuta, Irak yöresindeki nakîbü'l-eşrâfînin neredeyse Bağdat'ın yöneticisi gibi olduğunu, sefere çıkarken kendisi için özel merasim düzenlendiğini, kendisine ait bir sancak ve bando takımının olduğunu ve kapısında sabah akşam davul çalındığını bildirmektedir. Daha da önemlisi o dönemin nakîbü'l-eşrâfînin halkının çoğunluğu râfizî (Şîî) olan Irâk-ı Acem bölgesinin Ava şehrinde olduğunu haber vermektedir (İbn Battuta, 2013: 177). Buradan hareketle el-İrâkî'nin Bağdatlı olması ve Peygamber soyuna mensup bulunması hasebiyle Mısır'a geldiğinde kendisini nakîbü'l-eşrâfî konumunda görüp, Irak'taki pratikleri Mısır'a taşıyarak saygınlık ve otorite kazanma yoluna gitmiş olabileceğini söylemek mümkündür.

el-Malatî'ye göre, Kalenderî topluluğunun Memlük sarayına yakın bir yerde davul çalarak meydana getirmiş oldukları gürültü bir süre sonra etrafı rahatsız etmeye başlamıştır. Memlük Sultanı el-Melik ez-Zâhir Hoşkadem (h. 1461-1467) bir defasında sarayında etrafı seyrederken bu topluluğu fark etmiş ve emrindekilere bunların kim olduklarını ve ne yaptıklarını sormuştur. Memlük sultanı durumlarını öğrenince Kalenderî topluluğuna aşırı derecede kızarak, topluluğun dağıtılmasını, çadırlarının ve sancaklarının yakılıp yıkılarak yok edilmesini emretmiştir. Memlük sultanının gazabına uğrayan Kalenderî topluluğunu temsilen el-İrâkî sultanı ziyaret etmek istemiştir. Sultana hitabında, Şeyh el-İrâkî Hz. Muhammed'in Ehl-i Beyti'nden (Peygamber'in aile fertleri) olduğunu Allah yolunda gazâ

ve cihâd faaliyetlerinde bulunduğunu, fakirlerden oluşan bir gönüllü topluluğu oluşturarak gayr-i Müslimlerle cihâd etmek için Mağrib'e geldiğini açıklamıştır. Dolayısıyla kendilerine karşı gösterilen düşmanca tavırları anlayamadığını belirtmiştir. Hatalı olduğunu düşünen Memlûk sultanı Kalenderî topluluğuna karşı olan tutumunu değiştirmiş ve Kalenderîler için üç yüz dinar gibi bir meblağ bağışta bulunmuştur (Brunschvig, 1936: 23-24).

el-Malatî bu noktada Şeyh el-İrâkî'nin kendini nasıl algıladığına ve tanıttığına dair önemli ipuçları vermektedir. Daha önce bahsedildiği üzere, el-İrâkî Peygamber soyuna mensup olduğundan dolayı saygınlığı hak ettiğini düşünmektedir. Yanı sıra, Allah yolunda gazâ ve cihâd etme gibi kutsal bir vazife için bölgeye geldiğini, dolayısıyla kendisinin takdir edilmesi ve desteklenmesi gerektiğini düşünmektedir. Burada üzerinde durulması gereken önemli bir husus ise, Ehl-i Beyt'ten olma-Ehl-i Beyt sevgisi ve gazâ-cihâd faaliyetinde bulunma faaliyetidir. Rıza Yıldırım, XIII. ve XIV. asırlar boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun uç bölgelerinde gazâ faaliyetlerinde bulunan gazi ve abdalların Ehl-i Beyt sevgisi üzerinde durmaktadır. Yıldırım, bu durumun bir nevi Anadolu'ya özgü olup "Türkmen İslamı" şeklinde algılanabileceğine dair bir görüş belirtmektedir (Yıldırım, 2015: 109-112, 117-118; Yıldırım, 2019: 35-38, 203-220). Şeyh el-İrâkî'nin Memlûk sultanı katındaki benzer vurgusu, Ehl-i Beyt'ten olma-Ehl-i Beyt sevgisi ve gazâ-cihâd faaliyeti vs. olguların daha geniş bir çerçeveden değerlendirilmesi gerektiği izlenimini oluşturmaktadır. Zira bu olgular sadece Anadolu'ya özgü olmaktan ziyade muhtemelen Ortadoğu'da daha yaygın bir şekilde var olagelmiş benzemektedir.

XV. asırda Kalenderî (abdal) kültürü ve Allah yolunda cihâd etme fikri o dönem Mısır'ında dervişler arasında yaygın bir olgu olabilir. İspanyol seyyah Pera Tafur seyahatnamesinde bu konuyla ilgili önemli bir bilgi bulunmaktadır. Kıbrıs Kralı'nın elçisi olarak 1437 yılında Memlûk Sultanlığına bir yolculuk yapan Pero Tafur Dimyat'ta karaya çıkmış, sonrasında Kahire'ye doğru yol alırken, yolda Kalenderî topluluğuna rastlamıştır. Meczup olarak andığı Kalenderîlerin "Hristiyan kıyıcısı olduklarını söyleyerek" ortalıkta dolaştıklarını belirtmektedir. Pero Tafur Kalenderîler ile bizzat konuşmuş ve onlara nereye gittiklerini sorunca, ona "kimin daha hızlı yanacağını görmek için Hristiyan köpeklerle birlikte ateşe gireceklerini" söylemişlerdir. Yanı sıra Pero Tafur Mağriblilerin

Kalenderilere büyük saygı gösterdiklerini anlatmaktadır (Pero Tafur, 2016: 104). Pero Tafur'un olayı biraz abartılı bir şekilde anlatmış olma ihtimalini göz önüne alsak bile, o dönemde Kalenderilerin kendilerini Tanrı yolunda savaşan bireyler olarak topluma anlatmalarının ve bu şekilde toplum nazarında kabul görmelerinin önemli bir husus olduğunu belirtebiliriz. Bu minvalde, Şeyh el-İrâkî'de Ehl-i Beyt'ten olduğunu ve gazâ faaliyetlerinde bulunmak üzere Kuzey Afrika'ya geldiğini belirterek konumunu meşrulaştırmış ve sultan nazarında saygınlık kazanmıştır.

820

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Memlük Sultanı el-Melik ez-Zâhir Hoşkadem'in Kalenderî topluluğuna karşı tutumuna gelince, sarayına yakın bir yerde toplumsal normlara uymayan ve etrafı rahatsız eden bir topluluğu dağıtması normal karşılanabilir. Daha da önemlisi, Kalenderî topluluğunu zendaka hareketleriyle bağlantılı bir oluşum olarak addetmiş olabilir. XV. asır Memlük Sultanlığında zendaka vakalarına rastlamak oldukça mümkün görünmektedir. el-Malatî *Neylü'l-Emel* adlı eserinde 1462 (hicri 866) yılında [Hoşkadem döneminde] Tatbah köyünde bir zındık taifesinin ortaya çıktığını bazılarının uluhiyet iddia ederken bazılarının da nübüvvet iddia ettiklerini ve etraflarına birçok insan topladıklarını haber vermektedir. Sonrasında sultanın temsilcisi bunlardan on dört kadarını yakalamıştır. Sultan davaya bakması için Mâlikî kadısı Muhyiddîn b. Abdu'l-Vâris'i, davanın kaydını tutmak içinse Muhammed Haznedar'ı görevlendirmiştir. Davaları görülüp yakalanan kişilerin zındık olmadıkları anlaşılmasına rağmen, Memlük sultanı yakalanan bu kişilerin töhmet altında olduklarından dolayı hapsedilmelerini emretmiştir. Bunun üzerine söz konusu kişiler senelerce hapiste kalmışlardır (el-Malatî, 2002: VI, 140-141). Benzer bir zendaka hadisesi Sultan Kansu Gavri (ö. 1516) döneminde gerçekleşmiştir. 1505 yılında Mısır'ın Sa'id bölgesinde Mehdî olarak anılan bir sûfî zındıklıkla itham edilerek sonrasında idam edilmiştir (İbn İyas, ? : IV, 87). Zendaka konusunda Memlük sultanlarının tavizsiz tutumu bu tür olaylarda dikkat çekmektedir.

XV. asırda Sünnî İslam'ın korunması ve de İslam Hukuku'nun uygulanması konusunda Memlük sultanları titizlik göstermiş ve davalara bizzat müdahale etmişlerdir (Berkey, 2009: 17-19; Levanoni, 2016: 155-188). Dolayısıyla, Memlük Sultanı Hoşkadem bu hassasiyetini toplumsal anlamda Sünnî kaidelerin dışında hareket eden Şeyh el-İrâkî ve topluluğuna karşı da göstermiş olabilir. Ama sultan Kalenderî topluluğuna karşı olan negatif tutumunda çok da

ısrarlı davranmamıştır. Şeyh el-İrâkî'nin kişisel karizması ve ikna yeteneği Memlûk sultanını etkilemiş olmalıdır. Ayrıca, sultan Şeyh el-İrâkî'nin açıklamalarında zendaka veya din dışı bir durum görmediğinden fikrini değiştirmiş olmalıdır. el-Malatî şeyhin dış görünüşünün dikkat çekici olduğunu söylemekte ve kendinden emin tavırlar sergilediğini açıklamaktadır (Brunschvig, 1936: 23, 31). Dolayısıyla, Şeyh el-İrâkî görünüşü ve kendinden emin davranışlarıyla sultanın takdirini kazanmakla kalmamış, ondan maddi destek de almıştır.

#### **4. ŞEYH EL-İRÂKÎ'NİN TUNUS YOLCULUĞU**

el-Malatî'nin aktardığına göre, Şeyh el-İrâkî sultanın takdirini kazanmasına rağmen Kahire'de uzun süre kalmamıştır. el-İrâkî'nin tanıdığı olan ve Peygamber soyundan geldiğini iddia eden Celilü's-Seyyidi's-Şerîf el-Bağdâdî el-İrâkî isimli bir şahıs Tunus'a gitmiş, ve orada Tunus sultanı tarafından çok iyi karşılanmıştır. Böylece bu şahıs Tunus'ta önemli bir statü elde ettiği gibi önemli bir gelir de elde etmiştir (Brunschvig, 1936: 23). Şeyh el-İrâkî bu durumu öğrenince Kahire'den ayrılmaya ve Barka yoluyla Tunus'a gitmeye karar vermiştir. el-Malatî'nin ifadesine göre, el-İrâkî'ye Mağribli dilenciler de katıldıklarından, şeyhin etrafında kalabalık bir Kalenderî topluluğu meydana gelmiştir. Şeyh el-İrâkî ve topluluğunun Tunus'a yaptıkları yolculukları çok da rahat geçmemiştir, zira yolculukları esnasında bölgedeki bedevi Arapların liderlerinden biri olan Ali b. Kâid ile karşılaşmışlar ve bu kişi topluluğun mallarına ve değerli eşyalarına el koymuştur. Yalnız Ali b. Kâid şerîf [Peygamber soyundan] olduğundan dolayı Şeyh el-İrâkî'ye dokunmamıştır. Serbest kalan Şeyh el-İrâkî çölde başka bir bedevi Arap topluluğu ile karşılaşmış ve onlardan yardım istemiştir. Bu topluluk Ali b. Kâid'e karşı şeyhe yardımcı olacaklarına ve şeyhin kaybettiği eşyaları tekrar alacaklarına dair şeyhe söz vermişlerdir. Ancak çatışmadan Ali b. Kâid galip çıkmıştır. Şeyh el-İrâkî her şeyini kaybetmekle kalmamış aynı zamanda bağlılarından önemli bir bölümünü de yitirmiştir. Bu durumda Şeyh el-İrâkî kendi başına Trablusgarp'a sığınmış ve şehrin valisi Ebu'n-Nasr b. Câü'l-Hayr'a, Ali b. Kâid'in kendisine yaptığı zulmü anlatmıştır. Ayrıca, Tunus Sultanı için getirmiş olduğu büyük ve değerli bir mücevherin Ali b. Kâid tarafından gasp edildiğini bildirmiştir. Her ne kadar Trablusgarp valisi Kalenderî şeyhine inanmasa da Tunus Sultanının gazabına uğramaktan endişe ettiğinden dolayı şeyhe yapılanları kınamış ve şeyhin zararını tazmin

etme yoluna gitmiştir (Brunschvig, 1936: 24-25). Anlaşıldığı kadarıyla, Şeyh el-İrâkî'nin Mağrib yolculuğu çok memnuniyet verici bir şekilde gerçekleşmemiştir; fakat şerîf olması hasebiyle önemli tehlikeleri suhuletle atlatabilmiştir.

Daha sonra Şeyh el-İrâkî, Trablusgarp'ı terk etmiş ve Tunus'a yönelmiştir. Hafsî Sultanı el-Mütevekkil Alellah Ebû Amr Osman b. Muhammed el-Mansûr (h. 1435-1488) Tilimsan şehrinden Tunus'a döndüğü vakit, Kalenderî Şeyhi el-İrâkî de Tunus'a ulaşmıştır. Şeyhin Tunus'a ulaşması 1463 (hicri 867) yılı civarı olmalıdır, zira bu tarihte Hafsî sultanı Tilimsan seferinden dönmüştür (el-Malatî, 2002: VI, 156).

822

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Ancak, Şeyh el-İrâkî Tunus'a girmeden hemen önce kendi memleketinden olan Celilü's-Seyyidi's-Şerîf onu karşılamaya gelmiştir. Bu durum iyi niyetten ziyade Celil'in, Şeyh el-İrâkî'nin kendi konumunu kışkırdığından dolayı Tunus'a geldiğine inanmasından ve de Şeyh el-İrâkî'nin Hafsî sultanıyla görüşmeden önce mutlaka kendisiyle görüşmesi gerektiğini düşünmesinden kaynaklanmıştır. el-Malatî burada Celil ile alakalı da bazı şayialardan bahsetmektedir. Buna göre, Celil, Peygamber soyundan gelmediği gibi aslında halkın aşağı tabakasına mensup biridir, zira kendisi Bağdatlı bir ölü yıkayıcının oğludur. Babasının maddi durumu iyice kötüleşince Celil Bağdat'tan ayrılmak zorunda kalmış ve Kuzey Afrika'ya gelince halk tarafından saygı ve itibar görmek için şerîf (Peygamber soyundan gelen) olduğunu iddia etmiştir (Brunschvig, 1936: 25).

el-Malatî'ye göre, karşılaşmaları esnasında, Celil, Şeyh el-İrâkî'ye maddi yardım teklif etmiş ve ikisinin de Mağrib diyarında olduklarından dolayı gariban olduklarını, dolayısıyla güçlerini birleştirmeleri gerektiğini söylemiştir. Hatta Celil Tunus sultanı katında Şeyh el-İrâkî'yi öveceğini ve onun kendi memleketinden bir şerîf olduğunu sultana bildireceğini, böylece sultan nazarında kendisi gibi Şeyh el-İrâkî'nin de önemli bir mevki elde edeceğini vadetmiştir. Fakat Celil'in bu teklifi Şeyh el-İrâkî'yi ikna etmemiştir zira Şeyh el-İrâkî, Celil'e kızarak onun hakkında kötü sözler söylemeye başlamıştır; Celil'in şerîf olmak bir tarafa, Mecûsî kökenli olup kimliğini gizlediğini iddia etmiştir (Brunschvig, 1936: 26). el-Malatî'nin açıklamalarına bakarak Celil'in gerçek kişiliği ve Şeyh el-İrâkî ile olan münasebetleri hakkında objektif yorumlar yapmak zor gözükmektedir. Onun çizdiği resme göre saygınlık ve maddi menfaat



kazanmak için Mağrib'e gelen Bağdatlı iki derviş birbirleriyle ittifak yapmaktan ziyade birbirleriyle rekabet etmeye başlamışlardır.

el-Malatî, Şeyh el-İrâkî'nin açıklamalarından şüphe duymaktadır zira onun çok yalan söyleyen bir kimse olduğunu düşünmektedir (Brunschvig, 1936: 31). Diğer taraftan, Şeyh el-İrâkî Celîl'e karşı kişisel bir husumet beslediğinden Celîl ile ilgili olumsuz şeyler söylemektedir. O dönemde Peygamber soyundan gelenlere bütün İslam dünyasında olduğu Mısır ve Kuzey Afrika'da da aşırı tazim ve saygı gösterilmektedir. Örneğin, Memlûk Sultanlığında seyyid ve şerîflere özel tahsisatlar yapılmış ve onlar adına vakıflar kurulmuştur. Ayrıca devlet teşrifatında Peygamber soyundan gelenlerin ayrı bir konumu bulunmaktadır. Mesela, Peygamber soyundan olan kişiler Memlûk sultanlarının katına çıktıklarında saygınlıklarından dolayı kendilerine yer öptürülmemiştir (Küçükaşçı, 2009: 40-43). Yine, Kuzey Afrika'daki Hafsî Sultanlığında da Ehl-i Beyt'e mensup kişilere karşı saygı da kusur edilmemiş ve bu tür kişiler değerli hediyelerden mahrum bırakılmamıştır (Abdullah ibn Tercümân, 1895: 12). Dolayısıyla, Şeyh el-İrâkî ve Celîl saygınlık ve statü kazanmak adına Peygamber soyundan geldiklerine dair bir iddia ortaya atmış olabilirler. Fakat bu iki dervişin gerçekten Peygamber soyuna mensup olup hem saygınlık kazanmak hem de halk üzerinde manevi otorite kurmak adına Tunus'a gelmesi de ihtimal dâhilindedir.

Bağdatlı iki dervişin Tunus tecrübesi bundan sonra daha karmaşık bir hale gelmiştir, zira her iki derviş de Tunus sultanı katında nüfuz mücadelesine girişmiştir. Şeyh el-İrâkî, Celîl'in olmadığı bir zaman diliminde acele ederek Hafsî sultanıyla bizzat görüşmüştür. Sultan kendisini çok iyi karşılamış ve kendisine bir at ve kıymetli elbiseler hediye etmiştir. Bu görüşme sırasında Şeyh el-İrâkî konuyu Celîl'in şerîf olmadığına getirmiştir. Tunus sultanı Celîl ile konuşunca, o ise tam aksi iddialarda bulunmuştur, bu durumda sultan hangisinin doğru söylediğini soruşturmaya karar vermiştir. Ama başlangıçta çok fazla bir sonuç elde edememiştir. Bu esnada sultanın on dört yıl boyunca Celîl'e yapılan ödemeyi geri talep ettiğine dair şayialar ortaya atılmıştır. Fakat bu gerçekleşmemiştir. Bir çözüm olarak, Celîl'e şeceresinin Peygamber'e uzandığına dair elinde bir belge olup olmadığı sorulmuş, o ise nesebine dair elinde bir belge olmadığını açıkladıktan sonra Kahire'ye oğlunu göndermiş ve Memlûk Sultanlığından alınan bir beratla nesebini ispat etme imkânı bulmuştur. Fakat el-Malatî bu belgenin doğruluğundan şüphe

etmektedir zira bu belgeyi elde etmek için Celil'in çok para harcadığına dair söylentilerden bahsetmektedir. Aynı şekilde, Şeyh el-İrâkî'nin de Peygamber soyundan gelip gelmediği sorgulanmış, o ise nesebine dair bir belge ibraz etmiştir. Hafsî sultanı bunu soruşturması için vezirlerinden Muhammed b. Kemmâd'ı görevlendirmiştir. Söz konusu belge Mısır'da yazılmış olup Kâdilkudât Alam el-Bulkînî (ö. 1464) tarafından tasdik edilmiştir. Vezir belgenin gerçek olup olmadığını anlamak için el-Malatî'ye danışmış, el-Malatî de belgedeki yazının ve mührün Şeyhülislâm el-Bulkînî'ye ait olduğunu bildirmiştir. Celil bu durumu öğrenince kızmış ve el-İrâkî'nin şerif olmasından ziyade Mısırlı veya başka bir memleketten olduğunu iddia etmiştir. Soruşturma sonucu belgenin orijinal olduğu kabul edilerek Şeyh el-İrâkî'nin gerçekten Peygamber soyundan geldiğine kanaat getirilmiştir. Bunun üzerine Tunus sultanı Şeyh el-İrâkî ve cemaatine maddi yardımda bulunarak işlerini temin etmiştir (Brunschiwig, 1936: 26-28). Tunus sultanının seyyidlik davasıyla bizzat ilgilenmesi ve sonrasında Şeyh el-İrâkî'ye yardımda bulunması, Kuzey Afrika'da Peygamber soyundan gelenlere oldukça önem verildiğinin açık bir göstergesi olmuştur.

Şeyh el-İrâkî Tunus sultanının iltifatına mazhar olmasına rağmen, bir süre sonra şeyhin Tunus sultanıyla arası bozulmuş ve Şeyh el-İrâkî sultan hakkında olumsuz şeyler söylemeye başlamıştır. Yanı sıra, el-Malatî'ye göre, Şeyh el-İrâkî'nin cemaati şeyhin boş vaatlerinden ve batıl sözlerinden dolayı yavaş yavaş etrafından ayrılmaya başlamıştır. Hatta onunla beraber gelenlerin önemli bir kısmı Kahire'ye geri dönmüştür. Etrafında sefil insanlardan çok az bir grup kaldığından Şeyh el-İrâkî de bir süre sonra Kahire'ye dönmeye karar vermiştir (Brunschiwig, 1936: 28). Şeyh el-İrâkî'nin Tunus'ta sadece maddi menfaatleri için mi yoksa daha büyük hedefleri olduğu için mi bulunduğunu, neden Tunus sultanı ile aralarının bozulduğu ve sonrasında neden Kahire'ye geri dönmek istediğini tam olarak bilemiyoruz. el-Malatî'nin ifadelerine bakacak olursak, Şeyh el-İrâkî Tunus'ta şahsi menfaatleri için bulunmuş olabilir. Hatta Hafsî Sultanlığından daha çok maddi destek alarak cemaatini büyütme ve belki de siyasi ve askeri bazı atılımlarda bulunmayı planlamış olabilir. Fakat planlarını gerçekleştirme imkânı bulamayınca Kahire'ye dönme kararı almış olabilir.

Bu noktada el-Malatî oldukça önemli bir konuya temas ederek, Şeyh el-İrâkî'nin cemaatinden birisiyle konuştuğunu, bu kişinin kendisine

şeyhin aslında büyük bir fitne çıkarma peşinde olduğunu ve Mehdî gibi büyük bir ihtilale kalkışmayı umduğunu ve bu ihtilal fikrini cemaatinden bazılarıyla da paylaştığını söylediğini aktarmaktadır (Brunschvig, 1936: 28). Şeyh el-İrâkî'nin asıl adının Yusuf olmakla beraber Kutb ismiyle anılması dikkat çekici bir husustur. Kutb kavramı tasavvufta önemli bir makamı ifade etmekte ve evrenin manevi yöneticisi anlamında kullanılmaktadır. Ama Ahmet Yaşar Ocak'ın işaret ettiği gibi, XII. asırdan sonra kutup-mehdî özdeşliği ortaya çıkmış ve kutup kavramı bazı mehdîci isyan hareketlerinde önemli bir rol oynamaya başlamıştır (Ocak, 2017: 42; Ocak, 2000: 48-57). Bu minvalde, Şeyh el-İrâkî'nin gittiği memleketlerde etrafına fakirleri toplaması ve Peygamber soyundan geldiğini söyleyerek Allah yolunda cihâd etmek istediğini söylemesi mehdîci birtakım fikirlere sahip olduğunu ortaya koyabilir.

Tarihsel olarak, XIV. ve XV. asırlar Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında mehdîci hareketlerin yoğunlaştığı dönemler olarak göze çarpmaktadır. Özellikle, siyasal otoritelerin güçlerini kaybettiği zaman diliminde dervişler ve sûfiler ön plana çıkmaya başlamışlardır. Örneğin, XV. asırda Fas'taki Merînî Hanedanlığı (h. 1196-1465)'nin çöküşe geçmesiyle beraber Portekizlerin Fas sahillerini kolonize etme çabaları, sûfiler tarafından büyük bir direnişle karşılaşmıştır. Genellikle Peygamber soyundan geldiğine inanılan sûfi şeyhler halkı Portekizlilere karşı cihâd için örgütlenmişlerdir (Geoffroy, 1995: 241-268; Garcia-Arenal, 1990: 233-256).

Geç Ortaçağ döneminin önemli ilim adamlarından biri olan İbn Haldun (ö. 1406) *Mukaddimesi'*nde mehdîlik meselesine ayrı bir başlık açarak kendi döneminde Kuzey Afrika'da cereyan eden mehdîci hareketlerin üzerinde durmaktadır. Sûfizmdeki kutb ve abdal inancının râfizilerin imam ve nükebâ hakkındaki telakkilerinden ortaya çıktığını açıkladıktan sonra mehdîci inanışların medeniyetten uzak ve sınır boylarında daha çok ön plana çıktığını belirtmektedir. Özellikle İfrîkiyye'deki Zab (Cezayir Sahrası) ve Mağrib'deki (Güney Fas) Sus şehirleri gibi yerlerde bu tür fikirlerin oldukça revaçta olduğunu haber vermektedir. Örnekleri arasındaki (Batı Cezayir'de bulunan) Tilimsan şehrinde gerçekleşen bir olay oldukça dikkat çekicidir. Buna göre, Şeyh Muhammed b. İbrahim Âbilî Hac yolculuğu sırasında Tilimsan şehrinde Şeyh Ebu Medyen (ö. 1198) adına yapılan Ribâtu'l-Ubbâd'da Kerbelâ'dan gelen ve Ehl-i Beyt'e mensup olan birisiyle arkadaş olmuştur. Şeyh Âbilî'ye göre bu kişinin

bağlıları ve hizmetçileri oldukça fazla olmuştur, zira bu şahsın memleketinden olan herkese (Ehl-i Beyt'e mensup olan kişiler) uğradıkları memleketlerde son derece izzet ü ikramda bulunulmuştur. Şeyh Âbilî yol boyunca Kerbelâ'dan gelen bu şahısla konuşmuş ve bu tür kişilerin Mağrib'e mehdilik davası gütmek için geldiklerini düşünmeye başlamıştır. Merîni hükümdarı Yusuf b. Yakup (h. 1286-1306) Tilimsan şehrine egemen olduktan sonra Kerbelâ'dan gelen bu kişi isyan etme zamanının gelmediğini düşündüğünden mehdilik davasından vazgeçerek etrafındakilerle beraber memleketine geri dönmüştür (İbn Haldun, 2004: 542-543). İbn Haldun bu olayın ne zaman gerçekleştiğini bildirmemektedir. Büyük ihtimalle Kerbelâ'dan gelen bu şahıs XIII. asır sonu XIV. asır başlarında Tilimsan şehrinde bulunmuştur. İbn Haldun'un bahsetmiş olduğu bu olay Şeyh el-İrâkî'nin durumuna oldukça benzemektedir, zira Şeyh el-İrâkî de Ehl-i Beyt'ten olma ve cihâd etme vurgusuyla Tunus'a gelmiş, fakat planlarını gerçekleştiremeyince Kahire'ye geri dönmüştür.

## 5. ŞEYH EL-İRÂKÎ'NİN MİSİR'A GERİ DÖNÜŞÜ

el-Malatî'ye göre, Şeyh el-İrâkî Kahire'ye döndükten sonra, bu defa Karafe yakınlarında bir harabeye yerleşmiştir. Bu mekân su kemerine oldukça yakın bir bölgede bulunmaktadır. el-Malatî kitabını telif ettiği zaman el-İrâkî'nin hala orada yaşadığını bildirmektedir. Şeyh el-İrâkî orada yaşarken birisiyle evlenmiş ve çocukları olmuştur. Fakat bir süre sonra karısından ayrılmış ve çocukları da şeyhin sağlığında ölmüştür. Çocuklarının ölmesinden sonra el-Malatî ve el-İrâkî arasında bir muhabbet ve selamlaşma olmuştur. Fakat el-Malatî yalanlarından ve hilelerinden dolayı şeyhe güvenmediğini ve dahası şeyhin okuma yazma bilmediğini (cahil biri olduğunu) ve hiçbir faziletinin bulunmadığını belirtmektedir (Brunschvigs, 1936: 28-29; el-Malatî, 2002: VIII, 76).

Bu dönemde Şeyh el-İrâkî'nin saygınlığı ve otoritesi azalmışa benzemektedir. el-Malatî, şeyhin gittikçe güçten düşmesine rağmen yine de İranlı dervişleri ve diğer sefil kişileri etrafında topladığını söylemektedir. Şeyh el-İrâkî her ayın başında cılız bir ata binip şehrin önde gelenlerini dolaşarak onlardan maddi yardım istemiştir. Çok azı şeyhin talebine karşılık verirken pek çoğu şeyhin talebini görmezden gelmiştir. Şeyh el-İrâkî şehrin önde gelenleriyle yapılan toplantılara katıldığında en ön mevkiye yer almaya çalışmış ve sultanın yaptığı

gibi onların evine atının sırtında girmiştir. Yanı sıra, sultanın da katıldığı bu toplantılarda hassasiyet göstermeksizin konuşmalar yapmıştır. Şeyhin bu tür tutumları toplantıya katılanlar tarafından büyük bir kibir olarak algılanmış ve sultanı da rahatsız etmiştir. Bundan dolayı, Memlûk sultanı bir defasında şeyhin imamesinin beyaz kumaşını yarıya kadar kestirmiştir. Ayrıca herkesin gözü önünde şeyhin saçını ve bıyığını tıraş ettirmiştir. Bu duruma çok hiddetlenen el-İrâkî bundan sonra sultanın da bulunduğu toplantılara katılmamıştır. el-Malatî şeyhin garip tavır ve davranışlarından dolayı Memlûk sultanının şeyhe böyle bir tutumda bulunduğunu söylemektedir (Brunschvig, 1936: 29). Şeyh el-İrâkî manevi gücü ve otoritesine dayanarak sultana denk bir mertebesi olduğunu düşünmüş olabilir. Fakat onun bu yanlış algısı sultan tarafından cezalandırılmasına yol açmıştır.

el-Malatî Şeyh el-İrâkî ile ilgili oldukça farklı ve karmaşık bir portre çizmektedir. Bir taraftan Kahire'nin mezarlık bölgesini mekân olarak seçmesi, etrafına fakir ve sefil kimseleri toplaması ve şehrin önde gelenlerinden yardım dilenmesi Kalenderîlerle ortak noktasını oluşturmaktadır. Diğer taraftan geleneksel Sünnî sûfi şeyhlerinin kıyafetlerine sahip olması, evlenip çocuk sahibi olması ve de sultanın da bulunduğu üst düzey toplantılara katılması onu Kalenderî dervişlerinden farklılaştırmaktadır.

Böyle karmaşık bir portre çizen Şeyh el-İrâkî, saray çevresinde istediğini alamayınca toplumun alt tabakalarına odaklanmaya başlamıştır. el-Malatî'nin anlatımına göre, 1480 (hicri 885) yılı Muharrem ayı girip Âşûra günü geldiğinde, Şeyh el-İrâkî İranlıların bulunduğu zaviyelerin çoğuna haber gönderip, Âşûrâ mateminin sancaklar açılarak, toplu ve halka açık bir şekilde icra edilmesini talep etmiştir. Şeyh talebinde başarılı olmuş ve etrafında çok büyük bir kalabalık toplamıştır. el-Malatî mateme katılan İranlıların çoğunun râfizî (Şîî) olmakla itham olunduğunu söylemektedir. Matem sırasında Şeyh el-İrâkî ve topluluğu büyük bir kalabalık halinde yürüyerek "ya Huseyn, Şah Huseyn" diyerek yüksek sesle feryad u figan etmeye başlamışlardır. Salîbiyye'den başlayıp, Kahire merkezini geçerek Meşhed-i Hüseyinî'ye varmışlardır. Şehrin Mâlikî kadısı da Meşhed-i Hüseyinî'ye gelmiş ve kalabalığın dağılmasını talep etmiştir. Kadı, Şeyh el-İrâkî'yi çağırarak bu tür bir matem merasimi düzenlemesinden dolayı kendisini kınamıştır. Hatta güçlü bir şekilde cezalandırılması için emir Yeşbek b. Mehdî ed-Devâdâr el-Kebîr'e

haber göndermiştir. Ama bu esnada Şeyh el-İrâkî özür beyan ederek bir şekilde kadının yanından ayrılmayı başarmış, Bâbu'n-Nasr'dan çıkarak topluluğu ile birlikte tekrar Meşhed-i Hüseyinî'ye yönelmiştir. Emir Yeşbek ise o sırada Meşhed-i Hüseyinî civarında büyük bir imaret inşa ettirmekle uğraştığından dolayı uzaktan birçok sancağın dalgalandığını ve büyük bir kalabalığın yürüdüğünü görmüş ve yaptıkları gürültüyü işitmiştir. Mâlikî kadı ile Şeyh el-İrâkî arasında geçen hadiseyi işitince oldukça kızmıştır. Şeyh ve takipçilerini cezalandırmayı planlamıştır. Fakat şeyhin ceza almasını istemeyen bir grup insan emir ile konuşarak şeyhin deli olduğunu ve yanındakilerin de sefil insanlar olduklarını belirtmiştir. Bu sözlerden sonra Emir Yeşbek'in gazabı dinmiş ve böylece Şeyh el-İrâkî cezalandırılmaktan kurtulmuştur (Brunschvig, 1936: 29-30; el-Malatî, 2002: VII, 248-249). Kerbelâ merasimi yapmak, fitne çıkarma olarak düşünüldüğünden Memlûk otoritelerini rahatsız etmişe benzemektedir. Dolayısıyla, bu merasimi düzenleyenlere karşı sert cezalar vermeyi düşünmüş olabilirler. Fakat başka kişilerin araya girmesiyle Şeyh el-İrâkî ve dervişlerinin cezalandırılmasının önüne geçilmiştir.

Âşûrâ merasimi icra etmek genelde Sünni ulema tarafından bi'dat olarak nitelendirilmekte ve bu merasime katılanlar râfizî olmakla suçlanmaktadır. Özellikle, Büveyhîler, Fâtîmîler ve Safevîler gibi Şîî hanedanlıklar döneminde Kerbelâ merasimleri yoğun bir şekilde icra edilmiştir. Fakat zaman zaman Kerbelâ merasimleri sırasında Sünniler ve Şiîler arasında çatışmalar çıkmıştır (Öz, 2011: 203-204; Chelkowski, ? : 358-360). XV. asır sonları itibarıyla Memlûklerin Kerbelâ merasimine yönelik olumsuz tutumu ortaya çıkmaya başlamıştır. Kahire'deki Kerbelâ merasimine gösterilen olumsuz tavrın bir benzeri XVI. asır başlarında Şam'da ortaya çıkmıştır. 1518 (hicri 924) yılında Acem diyarından gelenler Şam'ın çarşılarında sancak açarak Hz. Hüseyin için yas merasimi tertip etmişlerdir. Bu durum Şam'daki diğer sûfî grupları kızdırmıştır. Bu olayın bid'at olduğunu düşündüklerinden Kadı Zeynelâbidîn el-Rûmî'ye durumu arz etmişlerdir. Kadı durumu teftiş ettirmiş ve merasim yapan topluluğu Çakmak çarşısında yakalatmıştır. Yakalananlar kadı huzuruna getirilmiş ve sancakları kırıldığı gibi topluluk da dağıtılmıştır (İbn Tolun, 1998: 378). İbn Tolun toplulukla ilgili Acem olmalarının dışında başka bir bilgi vermemektedir. Fakat bu topluluğun Ehl-i Beyt'e muhabbet besleyen Kalenderîlerden ve râfizî olarak anılan diğer derviş gruplarından müteşekkil olması ihtimal dâhilindedir. Bu gruplar Hz. Hüseyin'in yasını tutmak için Şam'ın merkezinde bir

araya gelmişler, fakat Şeyh el-İrâkî'nin örneğinde olduğu gibi, bu durum Sünni kesimleri rahatsız etmiş ve kadı vasıtasıyla Acem topluluğu dağıtılmıştır.

Bu noktada, Şeyh el-İrâkî'nin etrafındaki Kalenderî unsurları anlamak için, onların Mısır'a ne zaman geldikleri ve nasıl varlıklarını devam ettirdikleri gibi soruları cevaplamak önemli hale gelmektedir. Kalenderîlerin Mısır'a ilk girişi XIII. asrın ilk yarısına rastlamaktadır. Kalenderîlerin piri olarak anılan Cemâleddîn-i Sâvî ömrünün son yıllarını Dimyat'taki tekkesinde geçirmiş ve 1232-1233 (hicri 630) tarihinde burada iken ölmüştür (Hatîb-i Fârisî, 1999: 78-79; ez-Zehebî, 2003: XIII, 948-949; es-Safedî, 2000: V, 193-194). Şeyh Sâvî'nin ölümünden sonra Kalenderîlerin buradaki faaliyetleri devam etmiştir (İbn Battuta, 2013: 42-43). Dimyat'taki gelişmelere paralel olarak, Kalenderîler XIII. asrın ortalarından itibaren Kahire'de de görülmeye başlamıştır, zira ünlü âlim İbn Hallikân (ö. 1282), 1256-1257 yılları civarında Kahire'nin Kebeş bölgesinde Cevâlikî (Kalenderî) dervişlerini bizzat gördüğünü anlatmaktadır (İbn Hallikân, 1978: VII, 146). Yine Endülüslü edip, tarihçi ve coğrafyacı İbn Saîd el-Mağribî (ö. 1286) XIII. asrın ortalarında Kahire çarşılarında dans ederek dilenen, haşhaş çeken ve genç oğlanlarla vakit geçiren fakirlerden (Kalenderîlerden) söz etmektedir (İbn Saîd el-Mağribî, 1970: 29-30; Hofer, 2015: 1).

Kahire'deki Kalenderî varlığı sadece bu iki örnekle sınırlı değildir, zira tarihi kaynaklar XIV. asırdan itibaren Kalenderîlerin sayısının giderek arttığına işaret etmektedir. Mısırlı meşhur tarihçi el-Makrîzî (ö. 1442) Ortaçağ Kahire'sindeki Kalenderîlerle ilgili önemli bilgiler vererek, *el-Hitat* adlı eserinde Kahire'de kurulmuş olan bir Kalenderî zaviyesinden bahsetmektedir. el-Makrîzî'ye göre tekke Kahire'nin Bâbu'n-Nasr kapısının dışında ve kabirlerin ve türbelerin karşısında bir yerde yer almaktadır. Tekkeyi Şeyh Hasan el-Cevâlikî el-Kalenderî isimli bir zât kurmuştur (el-Makrîzî, 1998: IV, 311; el-Askalânî, 1993: II, 49). Şeyh Hasan'ın 1322 yılında öldüğünü göz önüne aldığımızda Kahire'deki Kalenderî tekkesinin XIV. asrın ilk yarısında kurulduğunu söyleyebiliriz. el-Malatî Şeyh el-İrâkî'nin Kahire'deki Kalenderî zaviyesiyle bir bağının olup olmadığıyla ilgili net bir bilgi vermemektedir. Fakat şeyhin etrafındaki Kalenderîlerden ve diğer dilenci dervişlerden bahsetmesinden yola çıkarak şeyhin Kalenderî zaviyesiyle derin bir bağının olduğunu söyleyebiliriz.

XVI. asrın başlangıcına geldiğimizde, Kahire’de Kalenderilerin önemli bir mevcudiyetinin söz konusu olduğunu yine tarihi kaynaklardan öğrenebiliyoruz. Örneğin, XVI. asrın ilk yarısında Mısır ve Kuzey Afrika’yı ziyaret eden Leo Africanus Kahire’deki Kalenderin hiçbir şeyden çekinmeden, çıplak bir şekilde dolaştıklarını, vahşi hayvanlar gibi olmalarına rağmen kutsallıklarından dolayı halkın saygısını kazandıklarını belirtmektedir. Yanı sıra, Leo Africanus bu tür sefil insanların Tunus’ta da bulunduğunu fakat Kahire’de sayılarının çok fazla olduğunu ifade etmektedir (Leo Africanus, 2010: II, 466-467). Bu tür örneklerden yola çıkarak, Kahire’de XIII. asrın ortalarında başlayan Kalenderilerin varlığının XVI. asra gelindiğinde önemli bir noktaya ulaştığından bahsedebileceğimiz gibi, Şeyh el-İrâkî’nin önderlik etmiş olduğu 1480 yılındaki Kerbelâ merasimine büyük bir Kalenderî topluluğunun katılması ihtimalinden de bahsedebiliriz.

Şeyh el-İrâkî’nin etrafındaki Kalenderî topluluğuyla ilgili diğer hususlar da onların kim oldukları ve nasıl bir hayat tarzına sahip oldukları ile alakalıdır. Ortaçağ tarihi kaynakları Kalenderilerin çoğunlukla Acem diyarından geldiği ve XV. asrın ilk yarısında bunların sayısının gitgide arttığı üzerinde durmaktadır. Kahire’de Acem kökenli Kalenderilerin sayısı öylesine artmıştır ki bu unsurlar Memlük Sultanlığını rahatsız etme konumuna gelmiştir. Örneğin, el-Makrîzî’nin aktardığına göre, 1418 yılında (hicri 821) Kahire’de Kalenderilerin ve diğer Acem topluluklarının sayısı çok fazlaştığından garip durumda (düşkün halde) olanların ülkelerine geri dönmeleri talep edilmiştir. Acemler bu emirden oldukça mustarip bir hale gelince kendi hallerine bırakılmışlardır (el-Makrîzî, 1997: VI, 460). Yine el-Hatib el-Cevherî [es-Sîrafi] (ö. 1495) 1440 (hicri 844) yılında çarşılarda dilencilik yapan Kalenderilerin ve Acemlerin yasaklanmasına yönelik bir fermanın yayınlandığını, sonrasında ise bir kısmının yakalanarak dövüldüğü, bir kısmının sürgün edildiğini ve diğer bir kısmının da hapse atıldığını haber vermektedir (es-Sîrafi, 2010: IV, 196). Yanı sıra, İbn Tağrıberdî (ö. 1470) de *en-Nücûmu’z-Zahire* isimli eserinde dilencilikle uğraşan Acem fukaralarından bahsetmektedir (İbn Tağrıberdî, 1972: XVI, 117, 194-195). Bu örneklerle paralel olarak, Şeyh el-İrâkî de etrafına dilencilik yapan, çoğunlukla İran kökenli olan Kalenderî dervişleri toplamış ve Kerbelâ merasimi gibi dini organizasyonları bu tür dervişlerle tertip etmiştir.

Acem kökenli Kalenderilerin dilenerek yaşamlarını sürdürmeleri tepki çektiği gibi yaşam tarzları ve dini anlayışları da tepki çekmiştir.



Örneğin, el-Makrîzî Kalenderîlerin toplum için zararının fazla olduğunu çünkü ilhad mezhebi üzerine bulduklarını, peygamberlerin şeriatlerini inkâr ettiklerini ve de haram kılınan şeyleri mübah gördüklerini ifade etmektedir (el-Makrîzî, 1997: VII, 461). Yine Ortaçağ Mısır'ında yetişmiş ünlü Şâfiî âlim ve biyografi yazarı Tâcüddin es-Sübki (ö. 1370) *Muîd'ün-Niam ve Mubîdu'n-Nikam* adlı eserinde Mısır'daki tekkelerde yaşayan fakirlerin (dervişlerin) çoğunun haşhaş çeken, sahtekâr ve dünyevi menfaatleri için tekkeleri kullanan miskin insanlar olduklarını açıklamaktadır. Daha da önemlisi es-Sübki bunların İslam'ı izhar etmelerine rağmen fâsid akidelerini gizlediklerini ve çoğunlukla İran ülkesinden geldiklerini belirtmektedir (Tâcüddin es-Sübki, 1986: 97-98; Homerin, 1999: 241-242). Yukarıdaki örneklerden anlaşıldığı kadarıyla Kahire'de Kalenderîler haşhaş çekme, dini emirleri ihlal etme gibi birtakım konularda özellikle Sünni ulema tarafından sert bir şekilde eleştirilmektedir. Muhtemelen, Şeyh el-İrâkî'ye karşı gösterilen aşırı muhalefetin sebeplerinden biri de etrafındaki kural tanımayan Acem kökenli Kalenderî topluluğundan kaynaklanmaktadır.

Şeyh el-İrâkî'nin 1480 yılındaki tepki çeken ve yargılanmasına sebebiyet veren Kerbelâ merasiminden sonra neler yaptığını ve diğer derviş gruplarıyla nasıl bir etkileşim ve iletişim içerisinde bulunduğuna dair bir yorumda bulunmak mümkün gözükmemektedir, zira el-Malatî şeyhin sonraki yaşamıyla ilgili malumat vermemektedir. Sadece, *Neylü'l-Emel* adlı eserinde Şeyh el-İrâkî'nin 1487 (hicri 892) yılında öldüğünü haber vermektedir (el-Malatî, 2002: VIII, 76).

## SONUÇ

Şeyh el-İrâkî, Ehl-i Beyt'e mensup olduğunu, Bağdat'tan Kuzey Afrika'ya gazâ ve cihâd faaliyetlerinde bulunmak üzere geldiğini ifade etmektedir. el-Malatî ise Şeyh el-İrâkî'nin mehdî tarzı siyasi bir isyan hareketi başlatmayı planladığını, etrafına topladığı Kalenderîlerle fitne çıkardığını ve de meczup tavırlar sergilediğini belirtmektedir. Temel kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla, Şeyh el-İrâkî ve etrafındaki Kalenderî dervişleri Sünni kaidelerle örtüşmeyen yaşam tarzları (dilenerik geçinme, mezarlıkta yaşama, haşhaş çekme, müzik aletleriyle uğraşma vs.) olduğundan ve toplumsal normlara aykırı birtakım faaliyetler (Kerbelâ merasimi, sancaklar açıp, davul çalarak zikir yapmak vs.) içerisinde bulduklarından dolayı Sünni

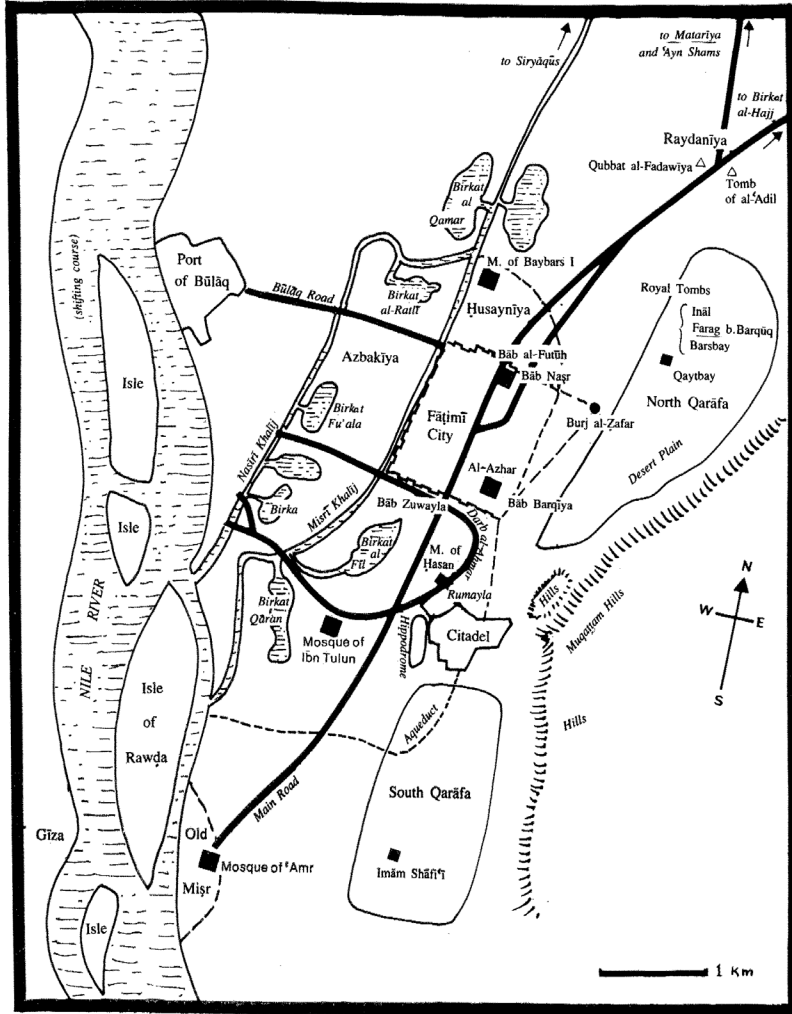
ulema ile gerilim yaşamışlardır. Devlet ile olan münasebetleri ise bazen olumlu bazen olumsuz olmak üzere değişen bir çizgiye sahip olmuştur.

Sonuç olarak, Şeyh el-İrâkî'nin ve etrafındaki dervişlerin hayatından yola çıkılarak, Kalenderî derviş geleneğinin geç dönem Ortaçağ Mısır ve Kuzey Afrika tarihinde önemli bir yerinin olduğu yorumunda bulunulabilir. Yine, Kalenderî derviş kùltürünün Anadolu'ya ve Orta Asya Türk kùltürüne has olmasından ziyade Ortadoğu coğrafyasında da etkili olduğu ve özellikle Acem diyarından gelen Kalenderîlerin derviş kùltürüne önemli ölçüde yön verdikleri iddia edilebilir. Yanı sıra, gazi-akıncılarla abdal-kalenderler arasındaki işbirliği ve dayanışmanın Anadolu ve Balkanlar'a özgü olmasından ziyade, benzer süreçlerin Kuzey Afrika coğrafyasında da yaşandığı sonucuna varılabilir.

**832**

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Harita 1: Memlûk Dönemi Kahire'sinin Bir Haritası (Williams, 1984: 36).



833

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

## KAYNAKÇA

### TEMEL KAYNAKLAR

Abdülbâsıt el-Malati (2002). *Neylü'l-Emel fi Zeyli'd-Düvel*. (haz. Ömer Abdüsselam Tedmûrî). Sayda-Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, I-IX.

Abdullah ibn Tercümân (1895). *Tuhfetü'l-Erîb f'l-Redd alâ Ehli's-Salîb*. Mısır: Matbaatü'l-Berid.

Hatîb-i Fârisî (1999). *Manâkib-i Camâl al-Dîn-i Sâvî*. (Haz. Tahsin Yazıcı). Ankara: TTK Yayınları.

834 İbn Battuta (2013). *İbn Battuta Seyahatnâmesi*. (Çev. A. Sait Aykut). İstanbul: YKY.

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

İbn Hacer el-Askalânî (1993). *ed-Düreru'l-Kâmine fî A'yâni'l-Mieti's-Sâmine*. Beyrut: Dâru'l-Cil, I-IV.

İbn Haldûn (2004). *Mukaddimetü İbn Haldûn*. (Haz. Abdullah Muhammed ed-Dervîş). Şam: Dâru'l-Belhî, I-II.

İbn Hallikân (1978). *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân*. (Haz. İhsân Abbâs). Beyrut: Dâru Sâdir, I-VIII.

İbn İyâs (?). *Bedâiu'z-Zuhur fî Vakâii'd-Dühûr*. (Haz. Muhammed Mustafa). Mekke: Mektebetü Dâri'l-Baz, I-V.

İbn Saîd el-Mağribî (1970). *en-Nücûmu'z-Zâhire fî Hulâ Hazreti'l-Kâhire*. (Tah. Dr. Hüseyin Nassâr). Kahire: Matbaatü Dâri'l-Kütüb.

İbn Tağrıberdî (1972). *en-Nücûmu'z-Zâhire fî Mülûki Misr ve'l-Kâhire*. (Tah. Dr. Cemâleddin eş-Şeyyâl- Fehîm Muhammed Şeltût). Kahire: Vizâratü's-Sekâfeti ve'l-İrşâdi'l-Kavmî, I-XVI.

İbn Tolun (1998). *Mufâkehetü'l-Hillân fî Havâdisi'z-Zamân*. (Haz. Halîl el-Mansûr). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

Leo Africanus (2010). *The History and Description of Africa: And of the Notable Things Therein Contained*. (Çev. J. Pory), Brown, Robert (Ed.). Cambridge: Cambridge University Press, I-II.

el-Makrîzî (1997). *es-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*. (Tah. Muhammed Abdulkâdir Ata). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I-VIII.

el-Makrîzî (1998). *el-Hitatu'l-Makrîziyye*. (Haz. Halîl el-Mansûr). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I-IV.

Muhammed b. Ali b. es-Serrâc (2015). *Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh: Ruhların Meyvesi ve Kazancın Anahtarı*. (Haz. Nejdît Gürkan vd.). İstanbul: Kitap Yaymevi.

## Geç Ortaçağ Dönemi'nde Mısır ve Kuzey Afrika'da Kalenderîlik

Pero Tafur (2016). *Pero Tafur Seyahatnamesi: 9 Mayıs 1437-22 Mayıs 1438*. (Çev. Hakan Kılınç). İstanbul: Kitap Yayınevi.

es-Safedî (2000). *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*. (Haz. Ahmed el-Arnâvut-Türki Mustafa). Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, I-XXIX.

es-Sîrafî (2010). *Nüzhetü'n-Nüfûs ve'l-Ebdân fî Tevârîhi'z-Zamân*. (Tah. Dr. Hüseyin Habeşî). Kahire: Matbaatü Dâri'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, I-IV.

Tâcüddîn es-Sübkî (1986). *Muîdü'n-Niam ve Mübüdü'n-Nikam*. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's Sekâfiyye.

ez-Zehabî (2003). *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*. (Haz. Beşâr Avvâd Ma'rûf). Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, I-XVII.

### İKİNCİL KAYNAKLAR

Berkey, Jonathan P. (2009). "Mamluk Religious Policy". *Mamlûk Studies Review*, 13(2), 7-22.

Brunschvig, Robert (1936). *Deux récits de voyage inédits en Afrique du Nord au xve siècle*. Paris: Larose.

Buzpınar, Ş. Tufan (2006). "Nakîbüleşrâf". *DİA*, c. 32, 322-324.

Chelkowski, Peter (?). "Ta'zia". *Encyclopedia Iranica*, 14, 358-360.

Della Vida, Giorgio Levi (1933). "Regno di Granata nel 1465-66 nei ricordi di un viaggiatore egiziano". *Al-Andalus*, I/II, 307-334.

Ewing, Katherine Pratt; Gerbakher, Ilona (2021). "The Qalandariyya: from the Mosque to the Ruin in Poetry, Place, and Practice", Ridgeon Lloyd (Ed.). *Routledge Handbook on Sufism*, London: Routledge, 252-268.

Garcia-Arenal, Mercedes (1990) "La conjonction du sufisme et du sharîfisme au Maroc: le Mahdî comme sauveur". *Revue Du Monde Musulman Et De La Méditerranée*, 55/1, 233-256.

Geoffroy, Éric (1995). *Le soufisme en Égypte et en Syrie: sous les derniers Mamelouks et les premiers Ottomans: orientations spirituelles et enjeux culturels*. Damas: Institut Français de Damas.

Green, Nile (2012). *Sufism: A Global History*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.

Hofer, Nathan (2015). *Popularisation of Sufism in Ayyubid and Mamluk Egypt*. Edinburgh: University Press.

Homerin, Th. Emil (1999). "Sufis and their Detractors in Mamluk Egypt: A Survey of Protagonists and Institutional Settings", de Jong, Frederick; Radtke, Bernd (Eds.). *Islamic Mysticism Contested: Thirteen Centuries of Controversies & Polemics*, Leiden: Brill, 225-247.

835

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

- Karamustafa, Ahmet T. (2015a). *Tanrının Kuraltanımlı Kulları: İslâm Dünyasında Derviş Toplulukları (1200-1550)*. İstanbul: YKY.
- Karamustafa, Ahmet T. (2015b). "Antinomian Sufis", Ridgeon, Lloyd (Ed.). *The Cambridge Companion to Sufism* Cambridge: Cambridge University Press, 101-124.
- Köprülü, M. Fuad (2005). *Türk Tarih-i Dinîsi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köprülü, M. Fuad (2017). *Anadolu'da İslamiyet*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Küçükbaşçı, Mustafa Sabri (2009). "Seyyid". *DİA*, c. 37, 40-43.
- Levanoni, Amalia (2016). "Takfir in Egypt and Syria during the Mamluk Period", Adang, Camilla vd. (Ed.). *Accusations of Unbelief in Islam*, Leiden: Brill, 155-188.
- Mélikoff, Irène (2019). *Uyur İdik Uyardılar: Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*. İstanbul: Demos Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2000). "Kutb ve İsyân: Osmanlı Mehdici (Mesiyânîk) Hareketlerinin İdeolojik Arkapları Üzerine Düşünceler". *Toplum ve Bilim*, 83, 48-57.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2016). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik: Kalenderîler -XIV-XVII. Yüzyıllar-*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2017). "İslam Tarihinin Mitolojik Kültüründen Kaynaklanan Sosyo-Politik Bir Problem: Mehdilik ve Mehdici Hareketler", Ocak, Ahmet Yaşar (Ed.). *Selçuklular, Osmanlılar ve İslam: Tespitler, Problemler, Öneriler*, İstanbul: Timaş Yayınları, 32-49.
- Öz, Mustafa (2011). "Tâziye". *DİA*, c. 40, 203-204.
- Özaydın, Abdülkerim (1988). "Abdülbasıt el-Malatî". *DİA*, c. 1, 201-202.
- Öztürk, Eyüp (2013). *Velilik ile Delilik Arasında: İbnu's-Serrâc'ın Gözünden Muvelleh Dervişler*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yıldırım, Rıza (2015). "Anadolu'da İslamiyet: Gaziler Çağında (XII.-XIV. Asırlar) Türkmen İslam Yorumunun Sünni-Alevi Niteliği Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Osmanlı Araştırmaları*, 43, 93-124.
- Yıldırım, Rıza (2019). *Hacı Bektaş Veli'den Balım Sultan'a: Bektaşiliğin Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Williams, John A. (1984). "Urbanization and Monument Construction in Mamluk Cairo." *Muqarnas*, 2, 33-45.
- Zeki Muhammed Hasan (1981). *er-Rahhâletü'l-Müslimûn fi'l-Usûri'l-Vüstâ*. Beyrut: Dâru'r-Râidi'l-Arabî.

## SUMMARY

Dervish groups such as Qalandaris, Haydaris, and Wafais in the Middle East have mostly been overlooked in Turkish academia. Scholars generally analyze antinomian Sufis as a part of "Anatolian Turkish Islam" and rooted them within "Central Asian Shamanism." Thus, in my article, I focus on Medieval Near East to fill the scholarly gap. Through Shaykh al-Iraqi al-Baghdadi's (d. 1487) life, I explore how Qalandaris spread to Egypt and North Africa and how they interacted with the state and society during the late Middle Ages. To construct my article, I primarily exploit chronicles, biographical dictionaries, religious texts, and travelogues. Mainly, I deal with al-Malati's works (d. 1514) since he met with Shaykh al-Iraqi and included many references and anecdotes about the shaykh in his works.

According to al-Malati, Shaykh al-Iraqi, a member of Ahl-i Bayt (the prophet Muhammad's family), traveled from Iraq to North Africa to carry out holy wars against non-Muslims during the second half of the fifteenth century. He first settled down in Cairo and gathered antinomian Sufis and Qalandaris, including beggars, rabblers, and vagabonds around him. Then, he moved to Tunis and acquired the Hafsid Ruler Othman (r. 1435-1488)'s patronage. After a while, he had problems with the sultan and moved back to Cairo. Together with antinomian Sufis, and Qalandaris, Shaykh al-Iraqi organized a significant Karbala commemoration in Cairo in 1480, which highly disturbed Sunni ulama. The Maliki Qadi of Cairo dispelled his community and tried to punish him. Shaykh al-Iraqi hardly secured his life and had an isolated life until he died in 1487. According to al-Malati, Shaykh al-Iraqi planned a political rebellion like Mahdi, caused civil strifes, and displayed unreliable and contradictory attitudes. Certain parts of shaykh's personality matched with the Qalandari attitude, like living in a cemetery and performing Sufi rituals with drums, whereas others did not fit the Qalandari path, such as wearing regular Sufi clothes and having a family. Besides, Shaykh al-Iraqi had complicated and changing relations with the political authorities, sometimes positive and sometimes negative. He was well-respected by the sultans because of his lineage to Ahl-i Bayt on the one hand. He had tensions with the rulers because of his antinomian characters, on the other hand.

In the late Middle Ages, Cairo accommodated many Qalandari dervishes, mostly from the Persian world. They probably sought their fortune in the Mamluk capital. They created a Sufi lodge and organized their activities. They also wandered around, begged, and blessed people in Cairo's streets. Sunni ulama accused them of inventing religious innovations (living in a cemetery, carrying flags, organizing antinomian rituals, etc.) and going people astray from religion. Regarding antinomian Sufis as a threat to both religion and state, the Sunni ulama urged Muslim political authorities to marginalize and eliminate them. However, the Qalandari Sufi tradition was deeply rooted in

*M. Seyyit ŞEN*

the Middle East region. We would conclude that the Antinomian Sufi culture shaped the socio-political and religious life not only in Anatolia and the Balkans but also in Egypt and North Africa during the late Medieval period.

**838**

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021



2020 SOSYOEKOPOLİTİK GENÇLİK ARAŞTIRMASI:  
İSTANBUL İLİ ÖRNEĞİNDE GENÇLERİN EKONOMİK  
VE SİYASAL EĞİLİMLERİ\*

*İbrahim Halil YAŞAR\*\**, *Fırat DEMİRKOL\*\*\**, *Esat DAŞDEMİR\*\*\*\**,  
*Tuğçe GÜR TÜRKDOĞAN\*\*\*\*\**

Makale Geliş Tarihi-Received: 22.03.2021

Makale Kabul Tarihi-Accepted: 20.10.2021

DOI: 10.37093/ijisi.997051

**ÖZ**

*Türkiye Cumhuriyeti gündemini meşgul eden konulardan biri de gençlerin görüş, düşünce ve tercihleridir. Sosyal, politik ve ekonomik alanda alınacak*

\* Bu çalışma DUP-150520-AKD sayı numaralı "Türkiye Sosyo-ekopolitik Gençlik Araştırması İstanbul İli Örneği" adlı İstanbul Gelişim Üniversitesi (İGÜ) Bilimsel Araştırma Projeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi (BAPUM) tarafından desteklenen Bilimsel Araştırma Projesi (BAP) verileri kullanılarak geliştirilmiştir.

\*\* Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya/Türkiye. [ibrahim.yasar@ogr.sakarya.edu.tr](mailto:ibrahim.yasar@ogr.sakarya.edu.tr), ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3661-5088>.

\*\*\* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul/Türkiye. [fdemirkol@gelisim.edu.tr](mailto:fdemirkol@gelisim.edu.tr), ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0887-0898>.

\*\*\*\* Öğr. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul Gelişim Meslek Yüksekokulu, İstanbul/Türkiye. [edasdemir@gelisim.edu.tr](mailto:edasdemir@gelisim.edu.tr), ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8950-2020>.

\*\*\*\*\* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul/Türkiye. [tugur@gelisim.edu.tr](mailto:tugur@gelisim.edu.tr), ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7170-5727>.

*karar ve tercihlerin uygulanabilirliği ve sürdürülebilirliği için gençlerin görüş ve düşüncelerine hitap etmesi elzemdir. Bu çalışma devlet kurumlarına güvenmeyen ve politik kararsız olan gençlerin demografik, sosyal ve ekonomik profillerini çizerek; ilgili grubun beklentilerini ortaya koymaktadır. Böylece uzun vadeli planlar için politika yapıcılara referans olmak amaçlanmıştır. 18-30 yaş arası İstanbul'da yaşayan gençlerin siyasal seçimlerde oy kullanmayan ya da kararsız kalan kısmı içerisinde bulunan ve genel olarak güvensizler ya da tercihsiz politikler olarak adlandırılabilir olan kişilerin 2020 Sosyoekonomik Gençlik Araştırması sorularına verdikleri cevaplar değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında İstanbul ilinde ikamet eden gençlerdeki kurumlara güvensizlik ve politik kararsızlık eğilimi ve bunun sosyal, siyasal ve ekonomik nedenleri incelenmiştir. Çalışma kapsamında kararsız ve güvensiz olarak ayrılan grupların gençler arasında dağılımları verilmiştir. Elde edilen verilere göre "Güvensiz" ve "Kararsız" olarak adlandırılan kesimlerin gençler arasında önemli bir grubu temsil ettiği ve bu grubun benzer eğilimler gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu benzerlik, "Güvensiz" ve "Kararsız" bireylerin ayrı bir grup olarak değerlendirilmesini gündeme getirmektedir. Dolayısıyla bu iki grubun davranışlarının tespiti, bu grupları anlamak adına önemli bir hal almaktadır. Çalışma içerisinde karar alıcıların, bu gruplara yönelik gerekli politikalar uygulayarak güvensizlik duygusunu azaltması ve böylece grupların ülkelerine ve yaşadıkları topluma bağlılıklarının yükseltmesi önerilmiştir.*

**Anahtar Sözcükler:** Gençlik Araştırması, Kamuoyu Araştırması, Siyaset Araştırması, Ekonomi Araştırması, İstanbul Araştırması.

**JEL Kodları:** C80, H00, J18.

**2020 SOCIOECOPOLITIC YOUTH SURVEY: ECONOMIC  
AND POLITICAL TENDENCIES OF YOUTH IN THE CASE  
OF İSTANBUL**

**ABSTRACT**

*One of issues that occupy agenda of Republic of Turkey's young people's opinions, thoughts, and preferences of young people. For viability and sustainability of decisions and preferences to be taken in social, political, and economic fields, its essential to address views and thoughts of youth. This study draws demographic, social, and economic profiles of young people who don't trust state institutions and are politically unstable; sets out expectations of relevant group. Thus, its aimed to be a reference for policymakers for long-term plans. Answers given to questions of 2020 Socioecopolitic Youth Survey of young people ages of 18-30 living in Istanbul who don't vote in political elections or are undecided, and who can generally be called insecure or undecided politicians, were evaluated. Within study, distrust of institutions and political indecision tendency among young people residing in Istanbul and its social, political, and economic reasons were examined. Within scope of study, distribution of groups separated as undecided and insecure among youth is given. According to data obtained, its understood that segments called "Insecure" and "Undecided" represent an important group among young people and this group shows similar tendencies. This similarity brings up the evaluation of "Insecure" and "Undecided" individuals as a separate group. Therefore, the determination of the behaviors of these two groups becomes important in order to understand these groups. In study, its suggested that decision-makers reduce feeling of insecurity by applying necessary policies towards these groups and thus increase loyalty of groups to their country and society they live in.*

**Keywords:** Youth Research, Public Opinion Survey, Politics Research, Economics Research, Istanbul Research.

**JEL Codes:** C80, H00, J18.

841

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

## GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojileri başta olmak üzere teknolojinin gelişmesi ve yaygınlaşması, ülkelerarası ve kültürlerarası bütünleşmenin hız kazanması gibi nedenlerden dolayı çağımızda toplumsal eğilimler oldukça esnekleşmiştir. Bununla birlikte 2019 yılı son çeyreği itibariyle başta Koronavirüs (Covid-19) ve Koronavirüsün neden olduğu sorunlar olmak üzere ekonomik, politik ve toplumsal pek çok sert değişiklik gerçekleşmiştir. Ayrıca son yıllarda artan göç eğiliminin ekonomik, politik ve toplumsal alanlarda önemli yansımaları olmuştur (Daşdemir, 2017, 745-747). Önceki dönemlere göre daha radikal olan bu dönüşümlerin toplumun otonom eğiliminde önemli bir değişiklik yaratacağı beklenmektedir. Özellikle düşünce yapısı ve seçimleri diğer yaş gruplarıyla kıyaslandığında daha esnek yapıda bulunan gençlerde bu değişikliğin daha radikal eğilimlere sahip olması beklenmektedir. Bu kapsamda İstanbul Gelişim Üniversitesi (İGÜ) Kamuoyu ve Toplum Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (KTAUAM) bünyesinde gerçekleştirilen 2020 Sosyoekopolitik Gençlik Araştırması, gençlerin bu değişimler sonucunda durdukları pozisyonu ortaya koyabilmek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Avrupa Birliği (AB) dahil olmak üzere birçok uluslararası kuruluş ve bu kuruluşların hazırlamış olduğu değerlendirme raporlarında farklı yaş aralıkları incelenmekte olsa dahi genel olarak genç kabul edilen yaş aralığı 18-30 yaş olarak kabul edilmektedir (Commission, 2011). Genç ve gençlik kavramı her ülke için çeşitli aşamalarda önem arz etmekle birlikte Avrupa'nın en genç nüfusuna sahip olan ülke konumundaki Türkiye için gençler ve genç nüfus oldukça kıymetli bir yere sahiptir. Gençliğin tanımlaması sabırsız, özgürlüğüne düşkün, gelişmeye açık ve kişisel bağımsızlıkları ön planda olan heyecanlı ve aktif bir kitle yapılmaktadır (Baş, 2017, 257). Bayhan'ın 2011 yılında yayınladığı çalışmasında, sosyal ve kültürel eğilimlerini açısından hedonizm kavramı ile gözlemlenebilecek toplumsal pratikler gösteren gençlik alt kültürleri veya daha farklı bir şekilde kategorize edilirse tüketim toplumunun geçerli olduğu tarihsel dönemeç içerisinde gençliğe bağlı tüketim gruplarının alışkanlıkları eleştirel bir yaklaşımla yorumlanmıştır. Buradaki püritan etik kavramı ise V. Bayhan'a göre; "modern toplumun etiğidir. Püritanizm; sıkı çalışma disiplinini, çok üretip az tüketmeyi, elinde biriken kaynağı rasyonel olarak kullanmayı önermektedir. Püritan çalışma etiğine karşı post

modern kültürün hedonizmi yücelten yapısı, tüketime dayalı “nasıl harcamalı”, “nasıl eğlenmeli” tarzındaki normları üretmiştir.” (Bayhan, 2011: 195). Gençlik dönemi bireylerin çocukluk ile yetişkinlik arasındaki dönemlerini kapsayan ve taleplerin yüksek olduğu bir dönem olarak ortaya çıkmaktadır (Sezdirmez, 2008: 55). Gençlik yaş aralığı olarak kabul edilen 18-30 yaş aralığı dönem bireylerin cinsiyet, sosyal statü, siyasal görüş ya da toplumsal konum fark etmeksizin hayatlarının gelecek dönemlerini şekillendirmeye çalıştıkları ve yoğun bir biçimde belirsizlik alanında buldukları dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum gençlerin yaşamlarının bazı dönemlerinde umutsuzluğa kapılma durumlarını ortaya çıkarmak ile birlikte beklenti ve memnuniyetsizliklerini de ileri seviyeye taşımaktadır. Bu bağlamda gençlerin birçok konu başlığında sınıflandırılabilir sorun ile karşı karşıya kaldığı ifade edilmektedir.

Gençlerin karşılaştığı sorunlar genel hatları ile fiziksel, sosyal, ekonomik, psikolojik ve sosyolojik başlıklar altında ele alınabilmektedir (Kulaksızoğlu, 1990: 137-141). Bilgi çağı olarak adlandırılan 2000’li yıllar ile birlikte doğmuş olan Z kuşağı gençliği doğdukları andan itibaren yoğun bir teknoloji kullanımının içerisinde doğmuşlardır. Bu durum genellikle bu kuşağın ebeveyni konumunda olan Y kuşağını da kapsamakta olup bu kuşakta doğduğun andan itibaren olmasa dahi eğitim hayatı ve özellikle iş hayatı ile birlikte yoğun bir teknoloji kullanımı içerisinde girmektedirler (Çetinkaya, 2020). Yüksek teknoloji kullanımı hızlı haberleşme kanallarının yoğun bir biçimde kullanılması gençlerin dünyadan haberdar olmalarını ve kıyaslama imkânlarının artmasını sağlamaktadır. Bu durumun genellikle tüketim alışkanları için etkili olduğu yönünde bir değerlendirme ortaya koymakla birlikte hem emeğin hem de sermayenin yeniden üretilmesinde odak noktaya yerleşen tüketim (Lipietz, 1987: 36) ve aynı zamanda tüketimin toplumsallaştırılması sürecinin, siyasi ve toplumsal tercihler ve beklentiler konusunda da kendini hissettirdiği ifade edilmektedir. Küreselleşme süreci, dünya üzerinde gençler arasında ortak değerler ve beklentilerim daha yoğun bir biçimde ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır (Heywood, 2020: 43). Harvey bu süreci dayanışma temelli politik mücadelenin yeni örgütlenme biçimleri olarak tanımlarken (Harvey, 2013: 192) gençlerin bir bütünü oluşturan parçaların karşılıklı ve benzer ilişkileri üzerine kurduğu bir bakış açısını benimsediğini ifade edilmektedir (Hardt, Negri, 2011: 127-128). Teknolojik değişimler ve gelişmelerin etkisi çeşitli alanlarda da olduğu gibi gençlerin siyasete katılımı noktasında

da önem kazanmakta ve siyasal katılım kanallarını değiştirdiği görülmektedir (Şener, Çağlar, 2020: 515). Mevcut toplumsal formasyonda siyasal katılım kavramının anlamı ve araçları değişmekle birlikte temel unsurlarının varlığını devam ettirdiği ifade edilmektedir. Siyasal katılımın nesnesi ve öznesi, temel koşullarını oluşturmaktadır. Bu koşullarda katılacak bir alanın var olması, asgari düzeyde tüzel bir çerçevenin olması, güvenliğin sağlanması ve ideolojik ortamın uygunluğu nesnesini oluşturmaktadır. (Eroğlu, 2015: 230). Siyasal katılımın öznesini yurttaşlar oluştururken çalışma kapsamında yurttaşlar içerisinde odaklanılan grup ise, gençlerden oluşmaktadır.

844

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Özellikle günümüz demokrasi modeli olarak ortaya çıkan liberal demokrasinin ve onun ilkeleri tüm dünyada kabul görür hal almaktadır (Demirkol, 2020: 43-45). Her ne kadar gençler günümüzde geçmiş dönemlerde olduğu gibi ideolojilere keskin bir bağ ile bağlı olmayı çok benimsemiyor olsa dahi prensipler üzerinden belirledikleri değerleri olduğu anlaşılabilir. Bu noktada her ne kadar birçok genç kendisini liberal ya da liberal demokrat olarak adlandırmıyor olsa dahi özellikle liberal demokrasinin bireyin özgürlüğünün sadece haklar üzerinden olması değil aynı zamanda kendisini geliştirmesine imkân sağlayacak nitelikte sosyal ve ekonomik imkânları kapsamaması gerektiğini de belirten “pozitif haklar” düşüncesini benimsediği ifade edilmektedir (Heywood, 2020: 53). Yine gençler arasında liberal demokrasinin en önemli yaklaşımlarından birisi olan zümre üstünlüğünün kabul edilmemesi ve bireysel özgürlük ile birlikte liyakat kavramının ön plana çıkması fırsat eşitliği ve toplumsal adalet açısından önem arz etmektedir (Berktaş, 2016: 56). Bahsedilen bu durumlar göz önüne alındığı takdirde gençlerin olay ve olgulara karşı bakış açıları oldukça önem kazanmakta ve durum ekonomik ve siyasal karar alıcıları doğrudan ilgilendirir hale gelmektedir. Bu bağlamda oraya konulan Sosyoekopolitik Gençlik Araştırması Raporu 2020 (İstanbul Gelişim Üniversitesi Kamuoyu ve Toplum Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2021) araştırma verileri özellikle gençlerin mevcut duruma tepki niteliğinden ortaya koydukları ‘oy kullanmayacağım’ ya da ‘güvenmiyorum’ cevaplarını çoğunluk kitlesi üzerinden değerlendirilmeye ve analiz edilmeye çalışılmıştır. İlgili çalışmanın veri kaynağı olarak alınan rapora ilişkin detaylı bilgiler aşağıda belirtilmiştir: (İstanbul Gelişim Üniversitesi Kamuoyu ve Toplum Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2021: 1-2).

İlgili çalışmanın gayesi Türk yurttaşı 18 ve 30 yaş aralığındaki gençlerin davranış, tutum, sosyo-ekonomik durum ve tercihlerinin İstanbul ili özelinde tespitini sağlamak olarak kurgulanmıştır. Çalışmanın evrenini İstanbul'da ikame eden 18-30 yaş arası Türk yurttaşı gençlerden oluşturmaktadır. Örneklem belirlemede ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmış böylece çalışmanın tarafsızlığı engellenmek istenmiştir. Bu bağlamda örneklem İstanbul'da ikamet eden 18-30 yaş arası 384 denek ile kurulmuştur. TÜİK verilerine göre 15-29 yaş aralığında İstanbul ilinde yerleşik 3.556.208 kişi bulunmaktadır. Bu bağlamda örneklem %95 güven düzeyi ve  $\pm$ %5 hata payına sahiptir. Araştırmada ölçüt örnekleme yöntemi kullanılırken veri toplama aracı olarak da anket kullanılmıştır. Anket formunda açık uçlu soru bulunmamaktadır. Çalışmada ölçme aracı olarak yürütücü ve araştırmacılar tarafından geliştirilen özgün tanımlayıcı anket soruları kullanılmıştır. Elde edilen veri grupları birbirleri ile ilişkili olmadığı ve ekonometrik model üzerinden ilerlenmeyeceği için güven analizi yapılmasına gerek görülmemiştir. Örneklem üzerinde uygulanan anket sonucunda ulaşılabilecek verilerin analizinde yüzde (%), frekans, t-Testi, ANOVA ve X2 kullanılmıştır.

Sosyoekopolitik Gençlik Araştırması verilerine göre elde edilen sonuçlar sosyal, ekonomik ve politik olmak üzere üç grupta incelenebilmektedir. Ayrıca ortaya çıkan verilere göre gençlerin ortak eğilimleri de analiz edilebilir. Araştırma sonuçlarından elde edilen veriler uyarınca bu eğilimlerden en önemlileri politik kararsızlık ve güvensizlik olarak iki başlıkta değerlendirilmiştir. Ayrıca gençlerin ekonomik koşullarına göre eğilimleri de analiz edilmiştir.

## **1. KARARSIZLARA İLİŞKİN SONUÇLAR**

Çalışma kapsamında "Bu pazar bir seçim olsa hangi siyasi partiye oy verirsiniz?" sorusuna "Kararsız" yanıtını veren katılımcılar "Kararsızlar" grubunu oluşturmaktadır. Bununla birlikte, "Kararsız" seçeneğiyle "Oy kullanmayacağım" seçeneğini tercih eden katılımcıların toplamı "Kararsızlar ve Oy Kullanmayacaklar" olarak gruplandırılmış ve verileri ayrı grafiklerde gösterilmiştir. Oy kullanmayacağını belirten katılımcıların da "Kararsız" olduğu düşünülebilir. Ancak yanıtların sağlıklı yorumlanabilmesi için Kararsızlar grubunun verilerini iki alt gruba ayırmak daha sağlıklı bulunmuştur. Tercihlerin dağılımına bakıldığında kararsız grupların benzer eğilimler gösterdiği görülmektedir.

Şekil 17’de kararsız ve oy kullanmayacak grubun kendilerini nasıl tanımladıkları ifade edilmiştir. Elde edilen bu veriye istinaden politik seçiminde kararsız kalan bireylerin, kendi kimliklerini temsil edecek siyasi yapının olmadığını düşündüğü sonucu kolaylıkla çıkartılabilir. Dolayısıyla siyasi partilerin, ilgili kimlikleri kazanacak politikalar geliştirilmesi önerilmektedir. Kararsız bireyler kendi kimliklerini “Hümanist” olarak tanımlayanlar arasında %67 düzeyinde bulunmaktadır. Liberal demokratların %67’si, apolitiklerin %64’ü, siyasal İslamcılarının %40’ı ve muhafazakarların %37’si “Kararsızlar ve Oy Kullanmayacaklar” grubunda bulunmaktadır.

846  
IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Şekil 35’te görüleceği üzere sosyal medya aracı kullanmayanlar arasında kararsız ve oy kullanmayacakların oranı oldukça yüksektir. Yine Şekil 37 göstermektedir ki izleyicileri arasında kararsız grubun en yüksek olduğu televizyon (TV) kanalı %56 ile TV8’dir. Bu çalışma politik unsurların kararsızlara ulaşma aşamasında iletişim kaynağı başlığında paylaşılan verileri değerlendirmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

### **1.1. Demografik Dağılım**

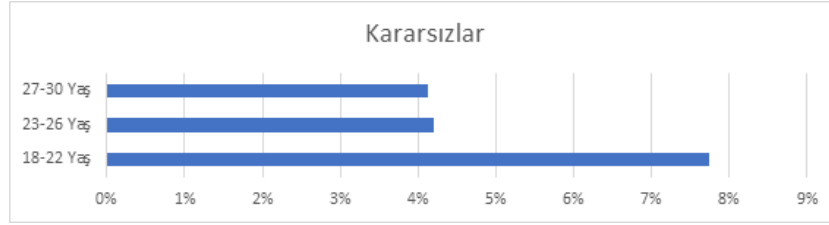
Siyasal ve toplumsal birçok araştırmanın önemli kitlesini oluşturan ve seçim sonuçlarını etkileme dahil olmak üzere birçok başlıkta karşımıza çıkan ve siyasi literatür içerisinde kararsız seçmen olarak adlandırılan seçmen kitlesinin neden kararsız kaldığına ilişkin olarak yapılan tahminler ve stratejiler bu kitlenin tercihlerini etkilemekte ve seçimlerin kaderine yön verebilmektedir. Yapılan bu çalışmada genç bireylerden oluşan örneklem kararsız bir tutum sergilemek yerine daha ziyadesi ile “oy kullanmama” tercihi ile aslında politik bir tutum sergiler nitelikte karşımıza çıkmaktadır. Siyasal katılımın öznesi ve nesnesinin varlığının kabulünün ardından katılımın araçlarının oldukça çeşitli biçimlerde karşımıza çıkabileceği bilinmektedir. Bu kapsamda nasıl oy vermek bir siyasal katılım biçimi ise bilinçli bir tepki olarak oy kullanmam ve/veya beyaz oy verme aynı şekilde bir siyasal biçimi/aracı olarak kabul edilmektedir (Eroğlu, 2015: 232).

Kararsız olarak adlandırılan seçmen kitlesine baktığımız takdirde özellikle 18-22 yaş aralığından tercihlerinde kararsızlık yaşayan kitlenin daha yoğun bir biçimde ortaya çıktığını gözlemlemekteyiz. Bu duruma benzer bir sıralama Şekil 2 belirtilen kararsızlar ve oy

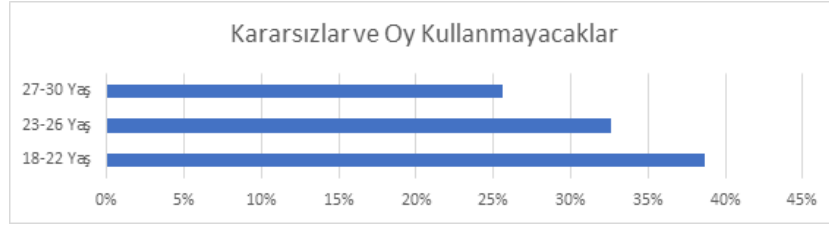


*2020 Sosyoekonomik Gençlik Araştırması: İstanbul İli Örneğinde  
Gençlerin Ekonomik ve Siyasal Eğilimleri*

kullanmayacağım cevabını veren kitle içinde benzer bir nitelik taşımak ile birlikte oransal olarak arada daha az farkın ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Şekil 1 ve Şekil 2'nin sergilediği verilere göre 18-22 yaş arası bireylerin %8'i politik tercihinde kararsızdır; "S29. Bu pazar bir seçim olsa hangi siyasi partiye oy verirsiniz?" sorusuna "Kararsızım" yanıtını vermişlerdir. Diğer yandan bu orana "Oy Kullanmayacağım" yanıtını verenler eklendiğinde 18-22 yaş grubu içinde kararsız ve oy kullanmayacak olanların oranı %39'a çıkmaktadır.



**Şekil 1.** Kararsızlar Demografik Yapı (Yaş).



**Şekil 2.** Kararsızlar Ve Oy Kullanmayacaklar Demografik Yapı (Yaş).

Cinsiyet üzerinden ilgili husus değerlendirildiğinde Şekil 3 ve Şekil 4'te sunulan veriler üzerinden bakıldığında ister kendisini kararsız olarak adlandıran isterse kararsız ve oy kullanmayacağım cevabını veren kitle bir arada değerlendirildiğinde kadınların erkeklere kıyasla daha kararlı bir biçimde siyasal tercih yapma konusunda isteksiz olduğu görülmektedir. Çakır, parlamentoda görev alan kadınlar üzerine yaptığı araştırmasında da benzer sonuçlara ulaşmış, iktidar ilişkiler ve siyaset alanında kadınların daha geri planda durduklarını duruş ve tavırlarını yansıtmadıkları ya da bilinçli olarak yansıtmadıklarını ifade etmiştir Bu kapsamda kadınların tavrının,

847

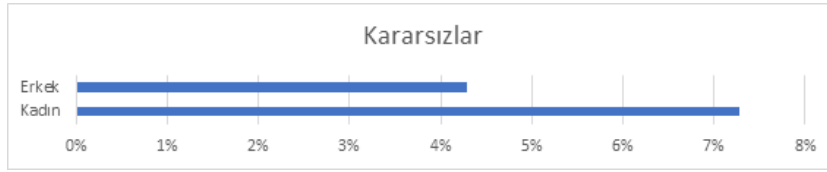
IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

siyasetin bir "erkek kulübü" faaliyeti olarak gelişmesine yönelik bir tutum olduğu yönünde değerlendirilmektedir. (Çakır, 2013: 12-13).

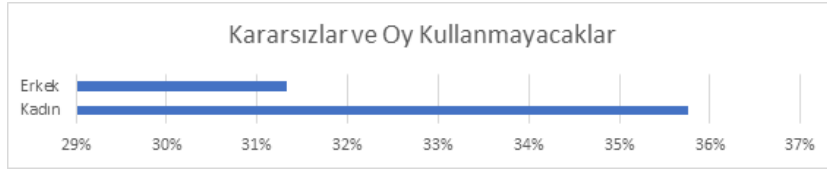
Şekil 3'e göre toplam kadın katılımcıların %7'sinden fazlası politik seçiminde kararsızdır. Şekil 4 ise kadınların %35'inden fazlasının kararsız ve oy kullanmayacağı anlaşılmaktadır. Bu sonuçlara göre kadınların, erkeklere göre daha apolitik eğilimli olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum kadının toplumda temsili açısından önemli bir sorundur. Mevcut iktidar ilişkileri bağlamında kadınlar, siyasal aktivizmin bir öznesi olarak toplumsal, siyasal, örgütsel, toplumsal cinsiyet ve kültürel nedenler yüzünden siyasal alanda isteksiz bir tavır sergilemektedir. Bu çalışma kamu otoritelerinin kadınlara gerekli eğitimleri sağlayarak kadınların politikaya katılımını artıracak önlemler alması gerektiğini önermektedir.

848

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021



Şekil 3. Kararsızlar Demografik Yapı (Cinsiyet).



Şekil 4. Kararsızlar Ve Oy Kullanmayacaklar Demografik Yapı (Cinsiyet).

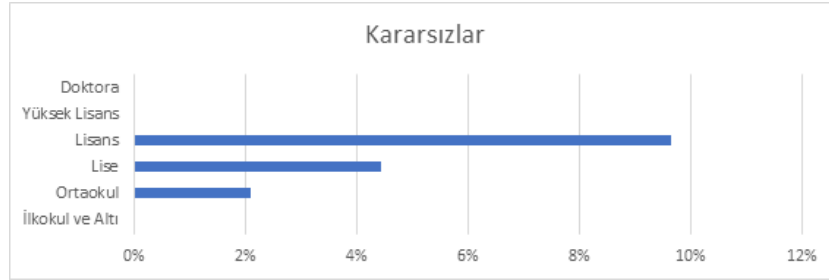
Eğitim durumu üzerinden değerlendirme yapıldığı takdirde Şekil 5'te kendisini kararsız olarak nitelendiren bireylerin büyük çoğunluğunun lisans düzeyi eğitim seviyesinde olduğunu ancak kararsızlar ile birlikte oy kullanmayacağı cevabını verenlerin eğitim düzeyinin farklı olarak en çok lise mezunu seviyesinde olanlar olduğu gözlemlenmektedir. Lisans mezunlarında kararsız kesimin yüksek olması, bu bireylerin esnek bir siyasal düşünceye sahip olduğu ve araştırarak oy kullandığı çıkarımını yapmamızı sağlamaktadır. Şekil

*2020 Sosyoekonomik Gençlik Araştırması: İstanbul İli Örneğinde  
Gençlerin Ekonomik ve Siyasal Eğilimleri*

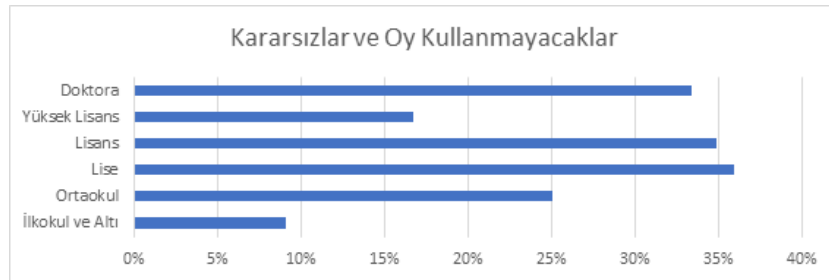
5'e göre eğitim düzeyi ile politik seçim arasındaki korelasyonu bozan üç grup bulunmaktadır. Bunlar ilkököl ve altı eğitim seviyesinde olanlar ile doktora ve yüksek lisans eğitim seviyesinde olanlardır. Buna göre ilkököl mezunlarının politik seçimlerinde katı olduğu ve politik tercihlerinde taraftarlık davranışı sergilediği düşünülebilir. Yüksek lisans ve doktora grubunda bulunan bireyler ise belirli bir eğitim düzeyine ulaştığı için düşüncelerini şekillendirdiği çıkarımı yapılabilir. Şekil 6, politik seçimlere katılım oranı en yüksek grubun eğitim seviyesi en düşük grup olduğunu göstermektedir. İlkökel ve altı eğitim seviyesinde %9 olan kararsızlar ve oy kullanmayanların oranı orta oköl mezunlarında %25, lise mezunlarında %36, lisans mezunlarında yaklaşık %35, yüksek lisans mezunlarında yaklaşık %17 ve doktora mezunlarında yaklaşık %33 olarak tespit edilmiştir. Bu çalışma kamu otoritesinin, seçme hakkını kullanma oranı en yüksek olan ilkökel ve altı mezun grubuna politika ile ilgili eğitimler verilerek, bu grubun bilinçli bir seçmen haline getirilmesini önermektedir.

849

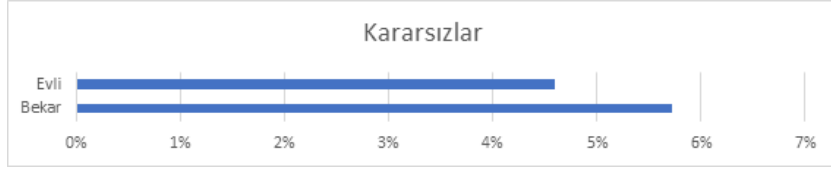
IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021



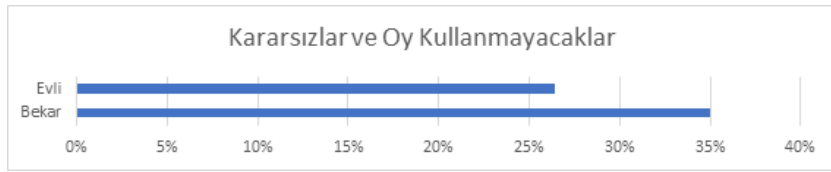
Şekil 5. Kararsızlar Demografik Yapı (Eğitim Düzeyi).



Şekil 6. Kararsızlar Ve Oy Kullanmayacaklar Demografik Yapı (Eğitim Düzeyi).



**Şekil 7.** Kararsızlar Demografik Yapı (Medeni Durum).



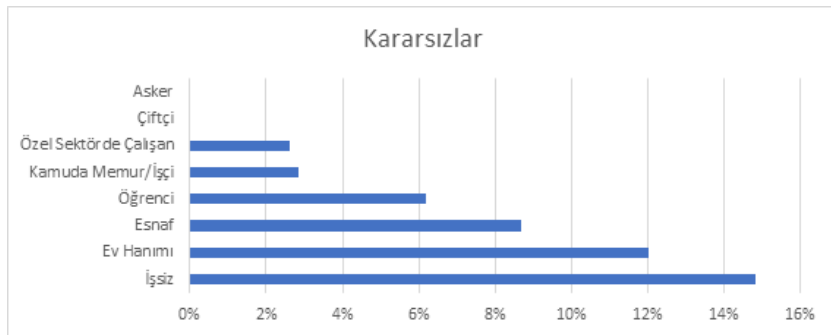
**Şekil 8.** Kararsızlar Ve Oy Kullanmayacaklar Demografik Yapı (Medeni Durum).

850

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

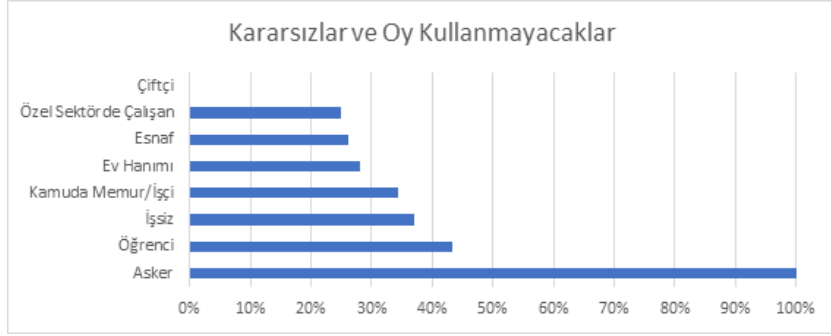
## 1.2. Ekonomi Durum

İlgili grupta bulunan katılımcıların mesleki durumları üzerinden değerlendirme yapıldığında kararsız seçmenlerin en çok kendisini işsiz olarak tanımlayanlar arasından olduğu ancak kararsızlar ile birlikte oy kullanmayacağım tercihinde bulunanların ise mesleki olarak askerlik mesleğini yürüttüğü gözlemlenmektedir. Şekil 10'de görüldüğü üzere, ekonomik anlamda dezavantajlı grup içerisinde dahil edilebilecek işsizler ve öğrencilerin önemli bir bölümünün seçme hakkını kullanmayacağını belirtmesi oldukça dikkat çekicidir.



**Şekil 9.** Kararsızlar Ekonomik Durum (Meslek).

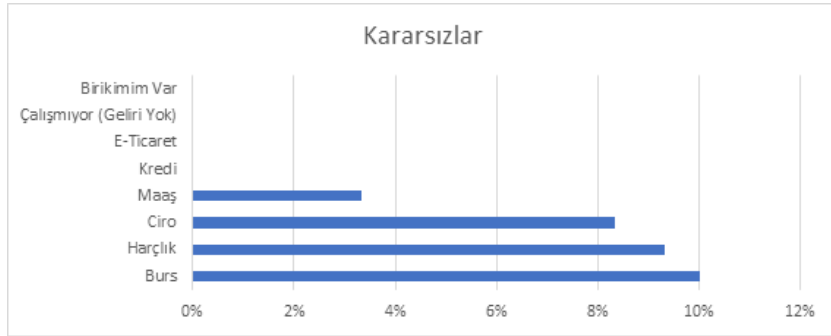
2020 Sosyoekonomik Gençlik Araştırması: İstanbul İli Örneğinde  
Gençlerin Ekonomik ve Siyasal Eğilimleri



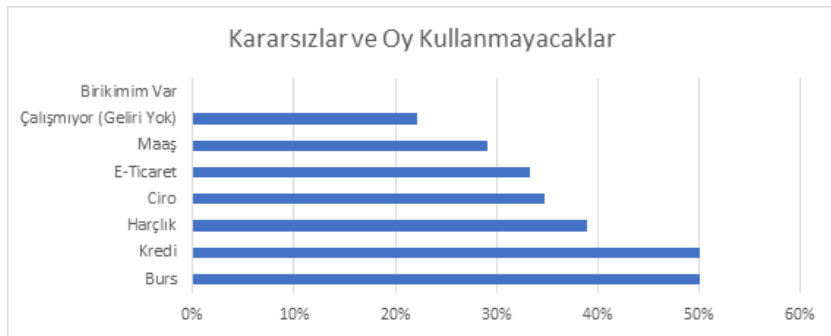
Şekil 10. Kararsızlar ve Oy Kullanmayacaklar Ekonomik Durum (Meslek).

851

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021



Şekil 11. Kararsızlar Ekonomik Durum (Gelir Türü).

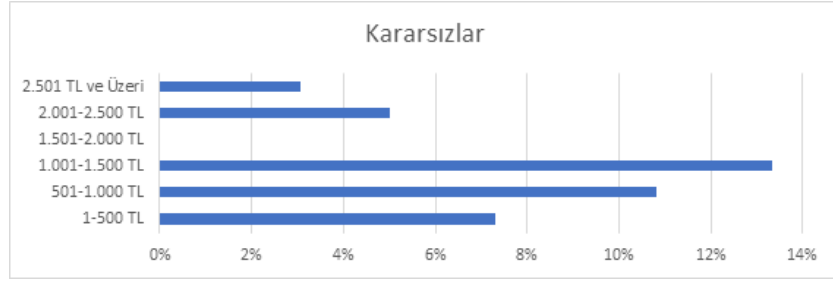


Şekil 12. Kararsızlar ve Oy Kullanmayacaklar Ekonomik Durum (Gelir Türü).

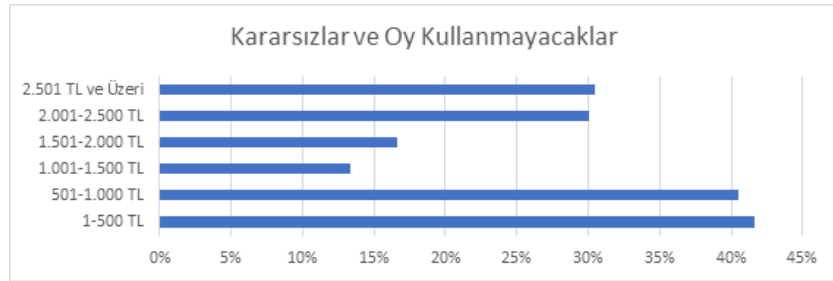
Gelir düzeyi olarak bakıldığı takdirde kararsızlar ve oy kullanmayacağım cevaplarını veren kitlenin gelir düzeyinin düşük olduğu (0-1.500 TL arası) ve gelirlerini genellikle harçlık, kredi ve burs türünden elde etmekte başka bir ifade ile çalışma hayatı içerisinde bulunmadığı ve düzenli bir kazanç sahibi olmadıkları anlaşılmaktadır. Şekil 10, Şekil 8'in verdiği sonuçlarla paralel olarak, ekonomik anlamda diğerlerine göre dezavantajlı durumda bulunan grubun seçim hakkını kullanım oranı en az olan gruplar olduğu görülmektedir.

852

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

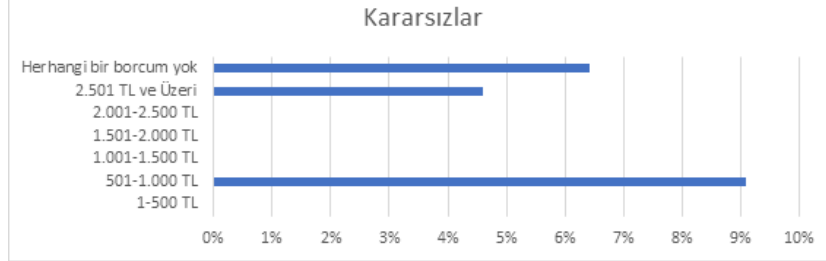


**Şekli 13.** Kararsızlar Ekonomik Durum (Gelir Düzeyi)

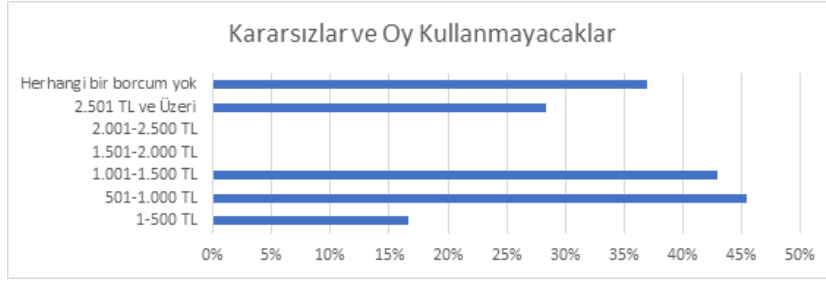


**Şekli 14.** Kararsızlar ve Oy Kullanmayacaklar Ekonomik Durum (Gelir Düzeyi)

2020 Sosyoekonomik Gençlik Araştırması: İstanbul İli Örneğinde  
Gençlerin Ekonomik ve Siyasal Eğilimleri

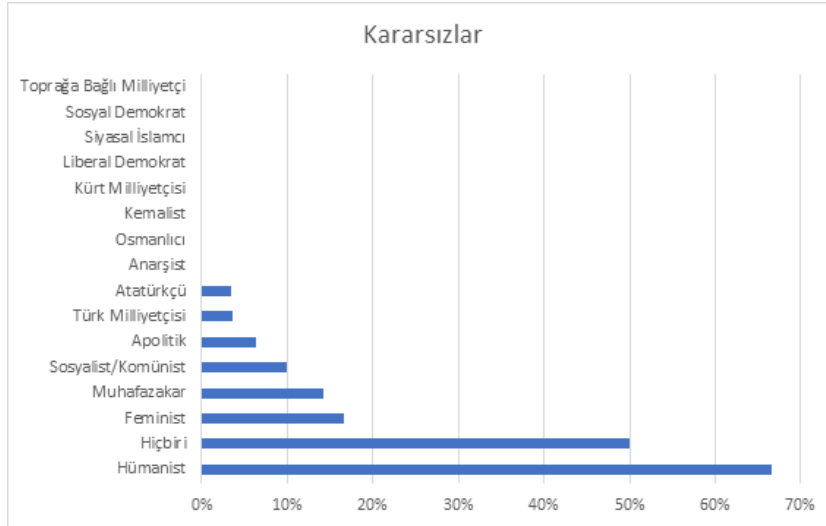


Şekli 15. Kararsızlar Ekonomik Durum (Borç Düzeyi)



Şekli 16. Kararsızlar ve Oy Kullanmayacaklar Ekonomik Durum (Borç Düzeyi)

### 1.3. Düşünce Yapısı ve Sorun Algısı



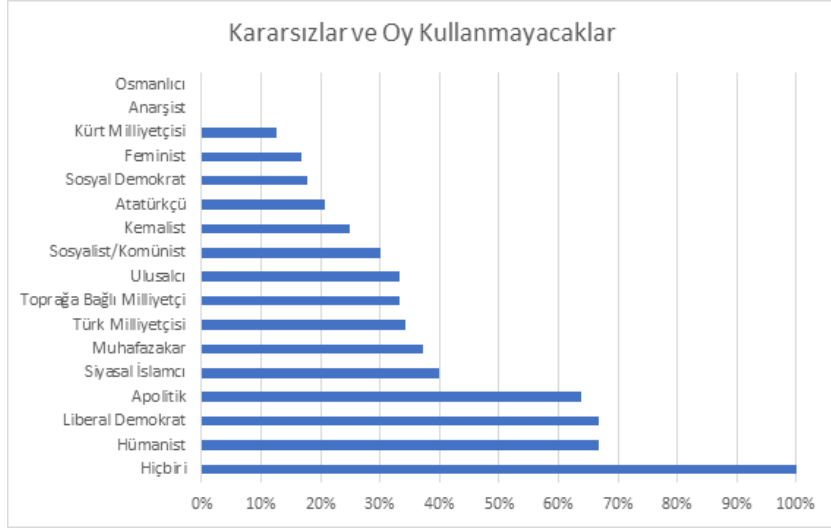
Şekli 17. Kararsızlar Düşünce Yapısı (Siyasi Kimlik)

853

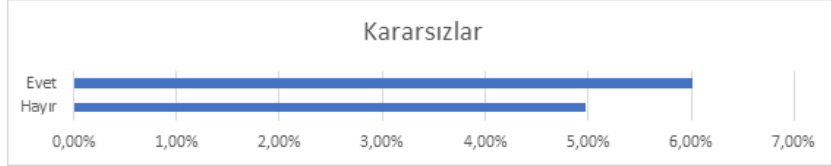
IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

*Ibrahim Halil YAŞAR, Fırat DEMİRKOL, Esat DAŞDEMİR,  
Tuğçe GÜR TÜRKDOĞAN*

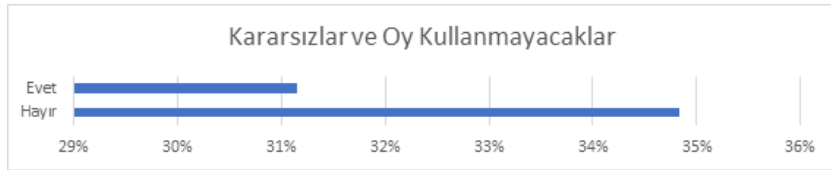
854  
IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021



**Şekli 18.** Kararsızlar ve Oy Kullanmayacaklar Düşünce Yapısı (Siyasi Kimlik)



**Şekil 19.** Kararsızlar Düşünce Yapısı (Avrupa Birliği'ni Destekleme Durumu)



**Şekil 20.** Kararsızlar ve Oy Kullanmayacaklar Düşünce Yapısı (Avrupa Birliği'ni Destekleme Durumu)

Anket çalışması kapsamında Türkiye Cumhuriyeti için potansiyel sorunlar gruplandırılarak katılımcılardan en önemli gördükleri

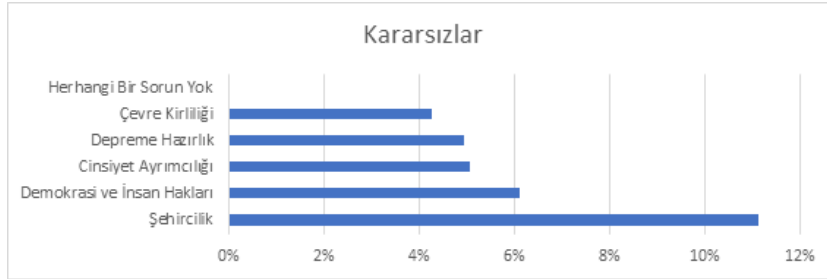


2020 Sosyoekonomik Gençlik Araştırması: İstanbul İli Örneğinde  
Gençlerin Ekonomik ve Siyasal Eğilimleri

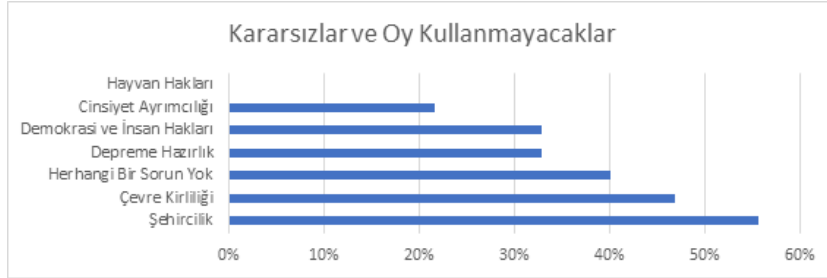
sorunu seçmeleri istenmiştir. Her soru grubu için yanıt verenlerin kararsızlık oranları Şekil 21 ve Şekil 32 arasındaki şekillerde gösterilmiştir. “Herhangi bir sorun yok” şeklinde yanıt verenlerin ağırlıklı olarak oy kullanmayacaklarını belirtmeleri ilgi çekicidir. Şekil 21’de “Herhangi bir sorun yok” yanıtını verenler içindeki kararsız oranı %0’dır. Dolayısıyla Şekil 22’den anlaşılacağı üzere “Herhangi bir sorun yok” yanıtını verenlerin içinde oy kullanmayacağını belirtenlerin oranı %50’tir. Bu sonuçlar göz önüne alındığında bir sorun olmadığını düşünen bireylerin oy kullanma için bir gereklilik duymadıkları çıkarımı yapılabilir. Diğer bir deyişle sorun ve tehditlerin varlığı seçmen için bir gerekçe oluşturmaktadır.

855

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

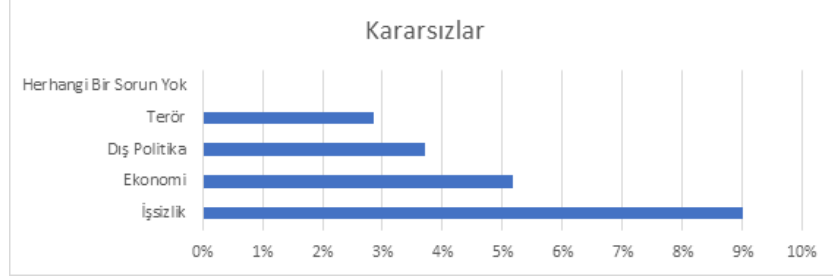


Şekil 21. Kararsızlar Düşünce Yapısı (Toplumsal Sorun)



Şekil 22. Kararsızlar ve Oy Kullanmayacaklar Düşünce Yapısı (Toplumsal Sorun)

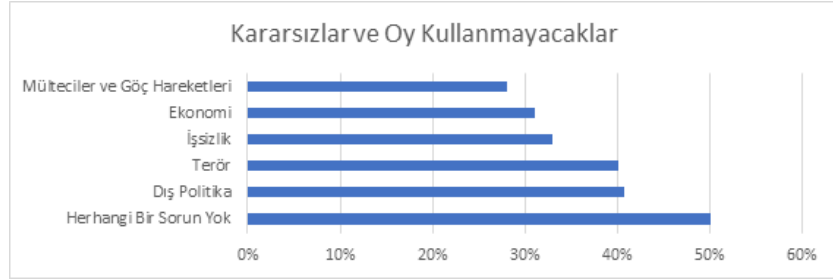
*İbrahim Halil YAŞAR, Fırat DEMİRKOL, Esat DAŞDEMİR,  
Tuğçe GÜR TÜRKDOĞAN*



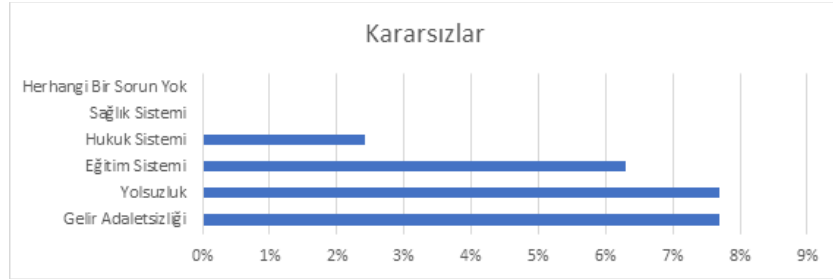
**Şekil 23.** Kararsızlar Düşünce Yapısı (Toplumsal Sorun)

856

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

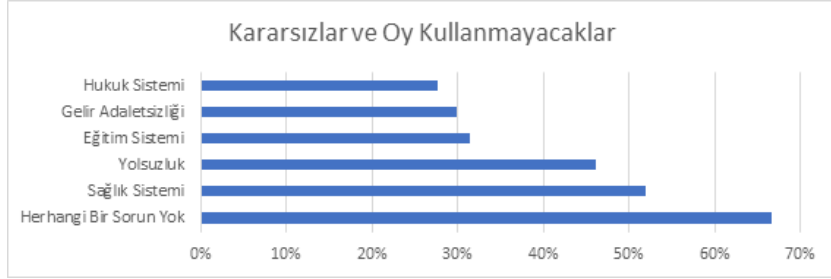


**Şekil 24.** Kararsızlar ve Oy Kullanmayacaklar Düşünce Yapısı (Toplumsal Sorun)

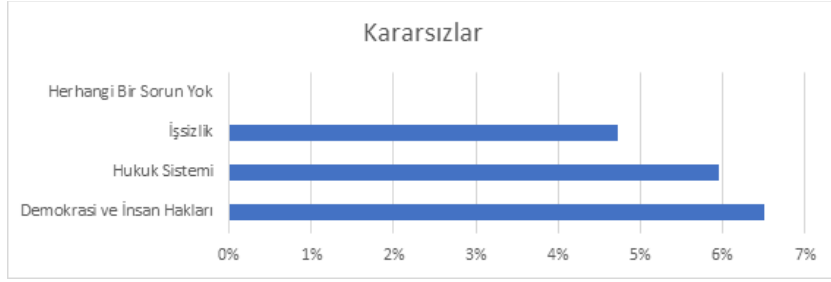


**Şekil 25.** Kararsızlar Düşünce Yapısı (Toplumsal Sorun)

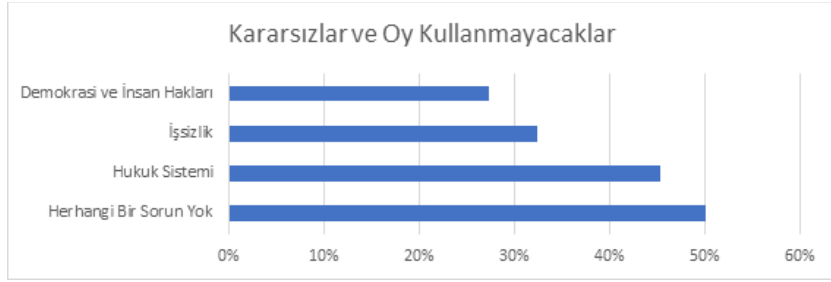
2020 Sosyoekonomik Gençlik Araştırması: İstanbul İli Örneğinde  
Gençlerin Ekonomik ve Siyasal Eğilimleri



Şekil 26. Kararsızlar Ve Oy Kullanmayacaklar Düşünce Yapısı (Toplumsal Sorun)



Şekil 27. Kararsızlar Düşünce Yapısı (Toplumsal Sorun)

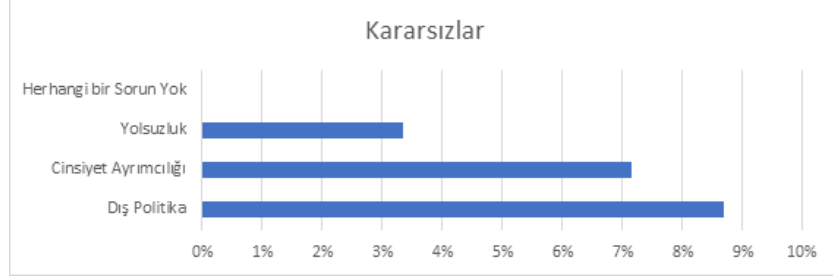


Şekil 28. Kararsızlar Ve Oy Kullanmayacaklar Düşünce Yapısı (Toplumsal Sorun)

857

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

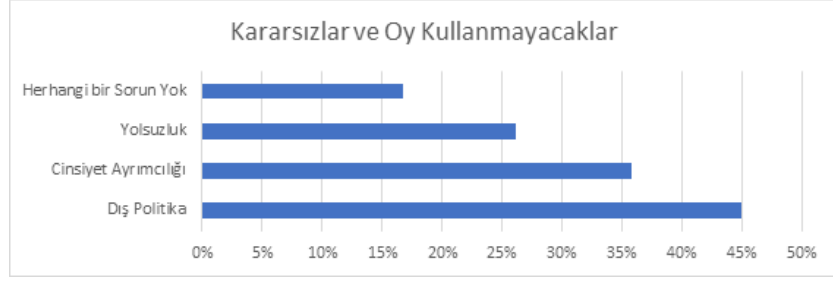
*İbrahim Halil YAŞAR, Fırat DEMİRKOL, Esat DAŞDEMİR,  
Tuğçe GÜR TÜRKDOĞAN*



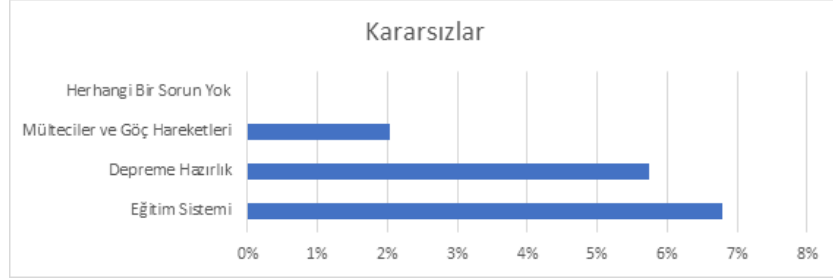
**Şekil 29.** Kararsızlar Düşünce Yapısı (Toplumsal Sorun)

858

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

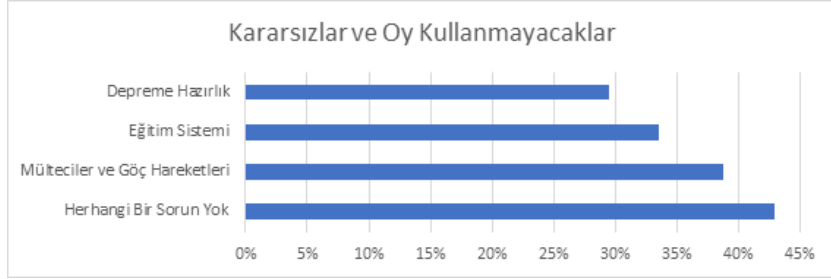


**Şekil 30.** Kararsızlar Ve Oy Kullanmayacaklar Düşünce Yapısı (Toplumsal Sorun)



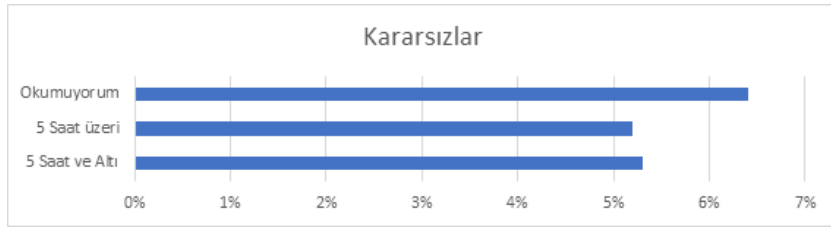
**Şekil 31.** Kararsızlar Düşünce Yapısı (Toplumsal Sorun)

2020 Sosyoekonomik Gençlik Araştırması: İstanbul İli Örneğinde  
Gençlerin Ekonomik ve Siyasal Eğilimleri

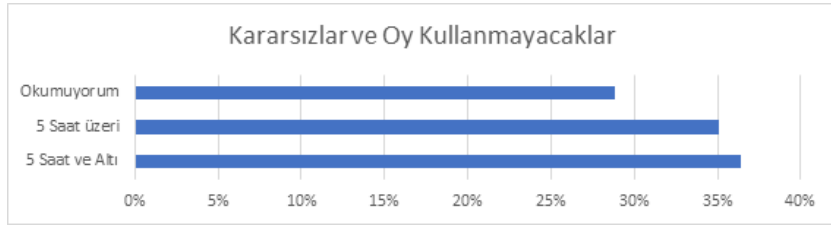


Şekil 32. Kararsızlar Ve Oy Kullanmayacaklar Düşünce Yapısı (Toplumsal Sorun)

#### 1.4. İletişim Kaynağı

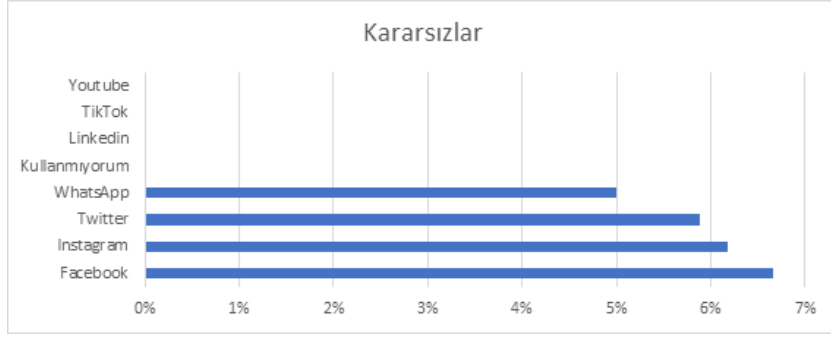


Şekil 33. Kararsızlar İletişim Yapısı Ve Seçimi (Haftada Okunan Kitap Düzeyi)



Şekil 34. Kararsızlar Ve Oy Kullanmayacaklar İletişim Yapısı Ve Seçimi (Haftada Okunan Kitap Düzeyi)

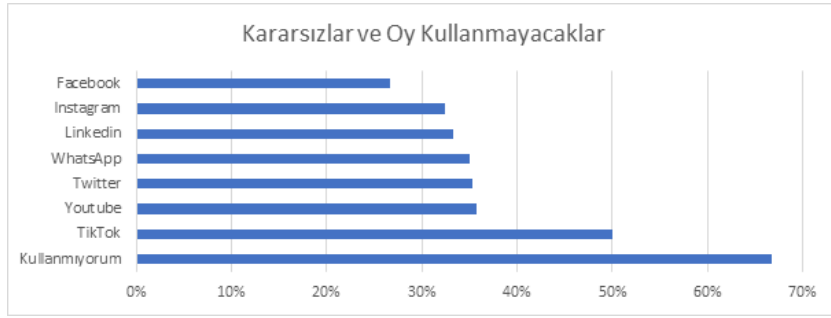
*İbrahim Halil YAŞAR, Fırat DEMİRKOL, Esat DAŞDEMİR,  
Tuğçe GÜR TÜRKDOĞAN*



860

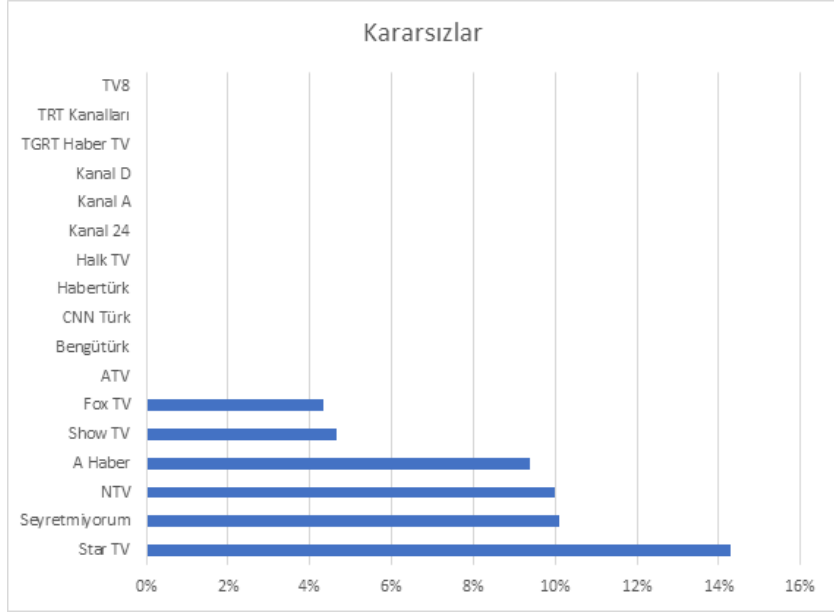
IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

**Şekil 35.** Kararsızlar İletişim Yapısı Ve Seçimi (Sosyal Medya Kullanımı)

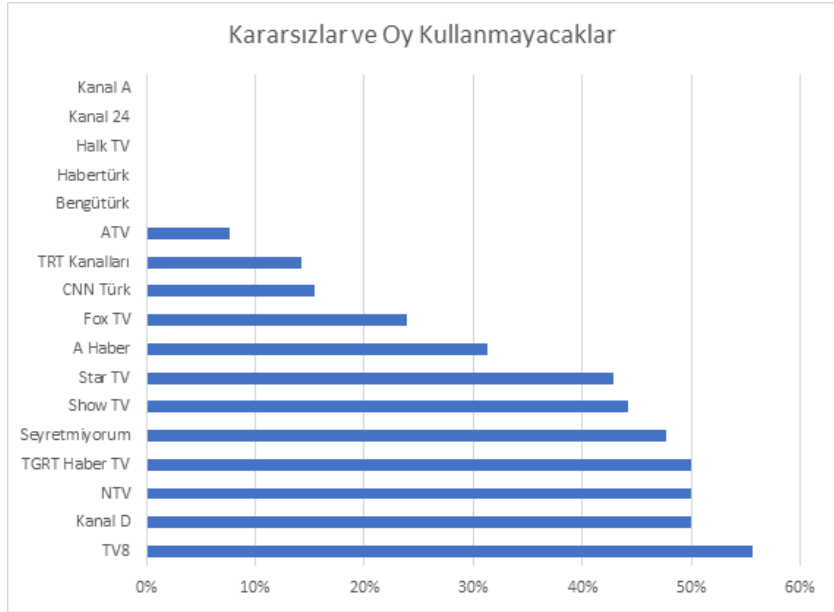


**Şekil 36.** Kararsızlar Ve Oy Kullanmayacaklar İletişim Yapısı Ve Seçimi (Sosyal Medya Kullanımı)

2020 Sosyoekonomik Gençlik Araştırması: İstanbul İli Örneğinde  
Gençlerin Ekonomik ve Siyasal Eğilimleri



Şekil 37. Kararsızlar İletişim Yapısı Ve Seçimi (Tv Kanalı Tercihi)



Şekil 38. Kararsızlar Ve Oy Kullanmayacaklar İletişim Yapısı Ve Seçimi (Tv Kanalı Tercihi)

861

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

## 2. GÜVENSİZLERE İLİŞKİN SONUÇLAR

Bu başlık altında kurumlara güven duymayan, güven eksikliği bulunan yurttaşların eğilimleri verilmiştir. Böylece yurttaşların ülke yapısına entegrasyonunu artırmak için gerçekleştirilebilecek politikaların uygulanacağı hedef kitle işaret edilmek için bir referans kaynağı olacaktır. Araştırma kapsamında kamu ve sivil toplum kurumları gruplara ayrılarak altı adet "Aşağıdaki kamu ve sivil toplum kuruluşlarından hangisine daha çok güveniyorsunuz?" sorusu sorulmuştur. Soruların kodları sırasıyla S20, S21, S22, S23, S24 VE S25'tir. Bu çalışma kapsamında "Güvensiz" olarak tanımlanan grup, herhangi bir soruya "güvenmiyorum" yanıtı verenlerin ağırlıklı ortalamalarını ifade etmektedir. Denklem 1'de hesaplamaya ilişkin formül verilmiştir. Denklem 1'de kullanılan "n", kurumlara güven sorularına verilen "güvenmiyorum" yanıtlarının toplamı ve "k" ilgili gruptaki toplam katılımcı sayısını belirtmektedir.

$$\text{ilgili gruptaki güvensiz oranı} = n/(k * 6) \quad (1)$$

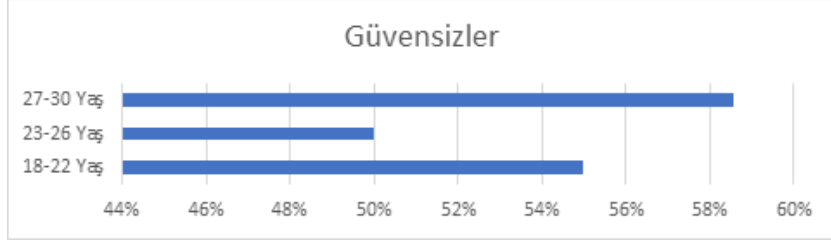
Elde edilen sonuçlara göre Türk halkında kurumlara güven konusu önemli bir sorundur. Denklem 1 aracılığı ile elde edilen ağırlıklandırılmış ortalamalar göstermektedir ki, toplumun %50'den fazlası kurumlara güvenmemektedir. Bu çalışma kapsamında kamu otoritelerinin, güvensizlik oranı yüksek kesimlere yönelik güven duygusunu artıracak proje ve uygulamalar geliştirmesi önerilmektedir.

### 2.1. Demografik

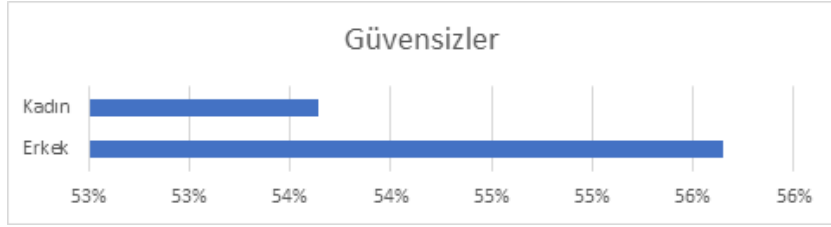
Güvensizlerin demografik dağılımlarına bakıldığında 27-30 yaş grubu gençler arasında güvensizlik duygusunun en yüksek olduğu gruptur ve 27-30 yaş arasındaki gençlerin yaklaşık %58'i kurumlara güven duymamaktadır. Yaşa göre güvensizlerin dağılımında büyük farklar görülmediği gibi cinsiyet için de aynı şey geçerlidir. Erkek ve kadınlarda kurumlara güvensizlik oranı birbirlerine oldukça yakındır.



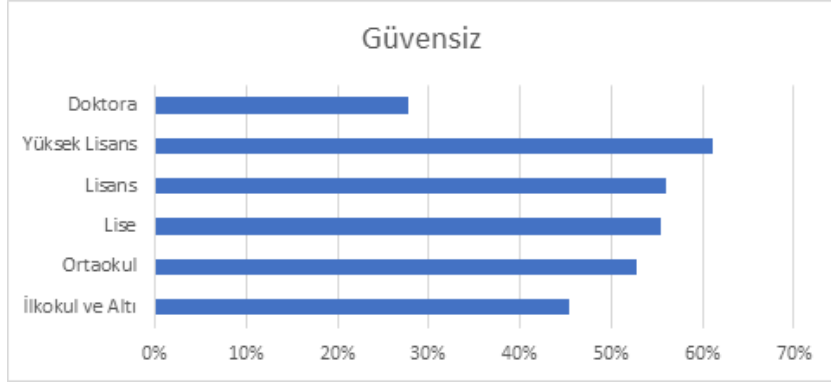
2020 Sosyoekonomik Gençlik Araştırması: İstanbul İli Örneğinde  
Gençlerin Ekonomik ve Siyasal Eğilimleri



Şekil 39. Güvensizler Demografik Yapı (Yaş)



Şekil 40. Güvensizler Demografik Yapı (Cinsiyet)

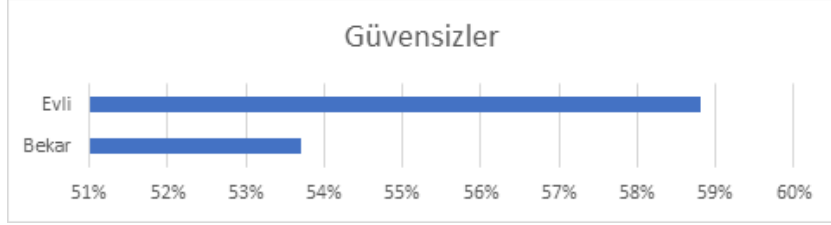


Şekil 41. Güvensizler Demografik Yapı (Eğitim)

863

IJSl 14/2  
Aralık  
December  
2021

*İbrahim Halil YAŞAR, Fırat DEMİRKOL, Esat DAŞDEMİR,  
Tuğçe GÜR TÜRKDOĞAN*

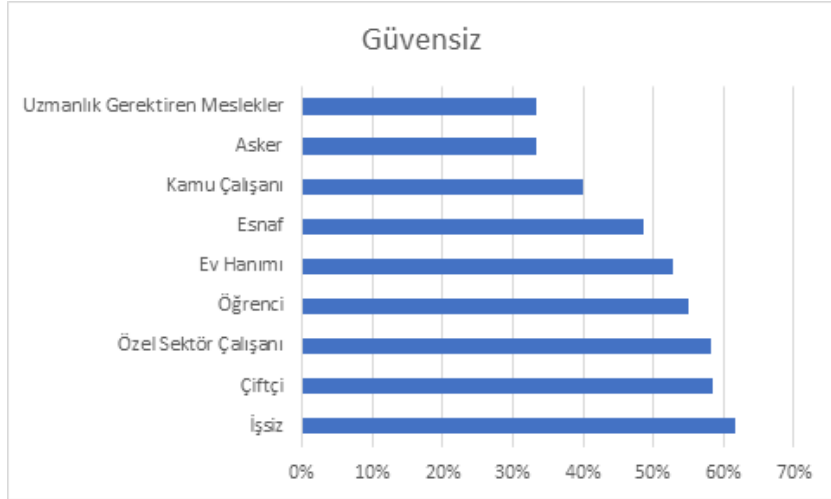


Şekil 42. Güvensizler Demografik Yapı (Medeni Durum)

## 2.2. Ekonomi Durum

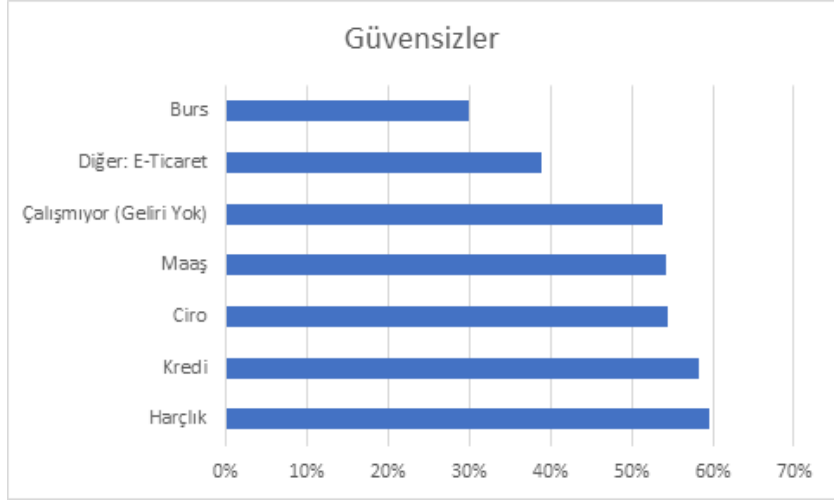
864

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021



Şekil 43. Güvensizler Ekonomik Yapı (Meslek)

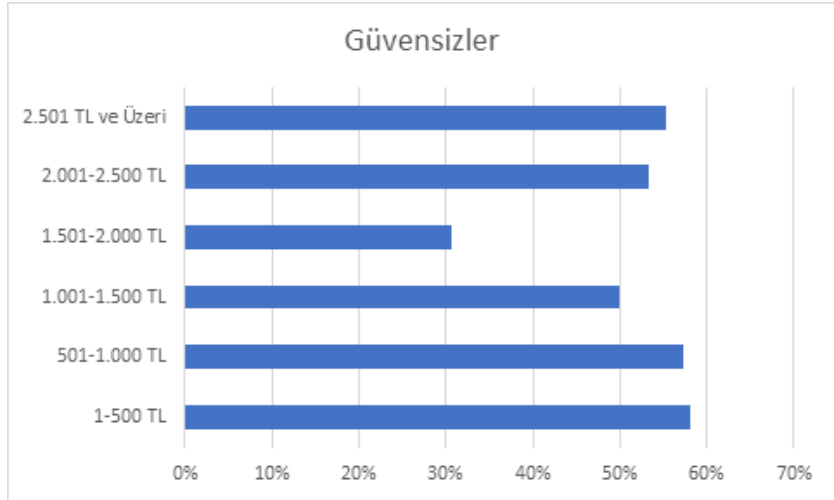
2020 Sosyoekonomik Gençlik Araştırması: İstanbul İli Örneğinde  
Gençlerin Ekonomik ve Siyasal Eğilimleri



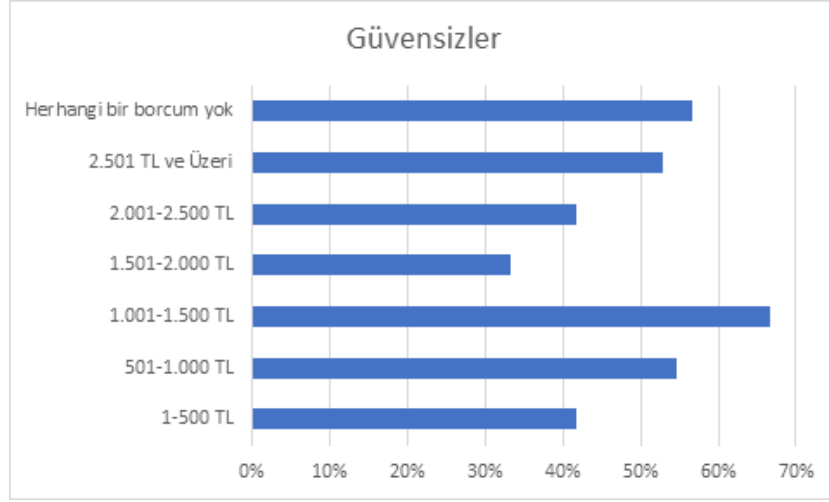
865

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Şekil 44. Güvensizler Ekonomik Yapı (Gelir Türü)



Şekil 45. Güvensizler Ekonomik Yapı (Gelir Düzeyi)

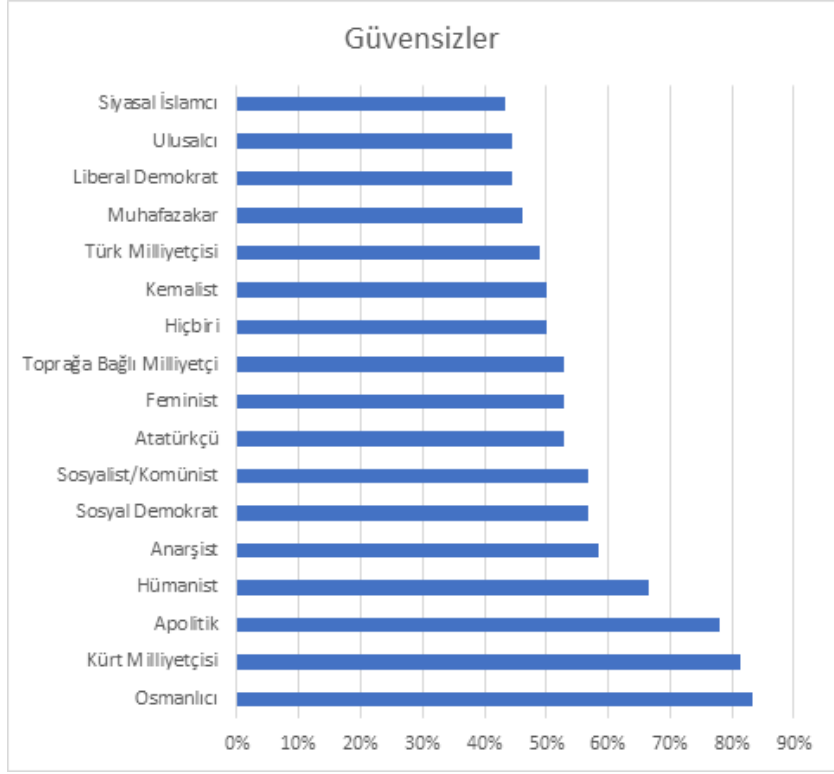


**Şekil 46.** Güvensizler Ekonomik Yapı (Borç Düzeyi)

### 2.3. Düşünce Yapısı ve Sorun Algısı

Şekil 44'te güvensiz seçmenlerin politik duruşları analiz edilmiştir. Yapılan değerlendirmede kamu ve sivil toplum kurumlarına karşı güvensizlik yaşayan katılımcılar, kimliğini Osmanlıcı olarak tanımlayanlar arasında en yüksektir. Devamında ise Kürt milliyetçisi olarak tanımlayanlar oluşturmaktadır ve siyasi kimliğini Kürt milliyetçisi olarak tanımlayanların %80 üzeri kurumlara güvenmemektedir. Devamında gelen politik kimlikler incelendiğinde toplumda genel olarak marjinal ifadesi ile kodlanmış, genel kabul gören ve çoğunluğun benimsemiş olduğu ideolojilerin dışında kendisini konumlandıranlar olduğu anlaşılmaktadır. Kamu kurumlarına güvenenlerin oran olarak yüksek olduğu ilk beş grup sırasıyla siyasal İslamcı, ulusalcı, liberal demokrat, muhafazakâr ve Türk milliyetçisidir.

2020 Sosyoekonomik Gençlik Araştırması: İstanbul İli Örneğinde  
Gençlerin Ekonomik ve Siyasal Eğilimleri

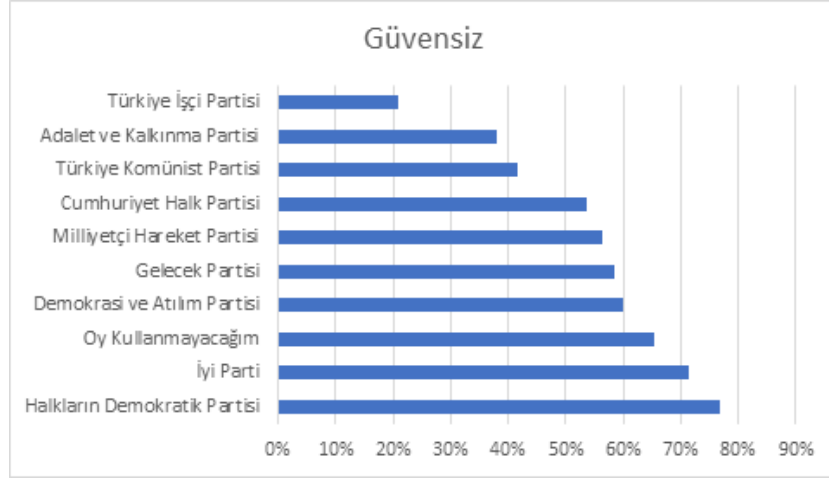


867

IJSİ 14/2  
Aralık  
December  
2021

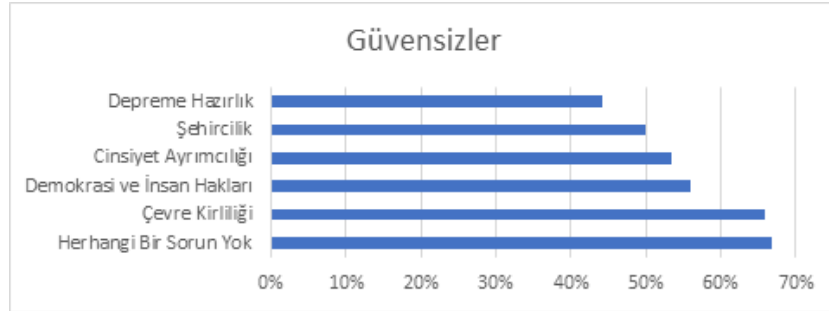
Şekil 47. Güvensizler Düşünce Yapısı Ve Sorun Algısı (Siyasi Kimlik)

Güvensiz seçmenlerin kullanmış oldukları oy tercihleri bağlamında değerlendirildiğinde Halkların Demokratik Partisi (HDP) seçmeninin en yüksek oranda güvensiz seçmen olduğu gözlemlenmektedir ve toplam HDP seçmeni arasında güvensizlerin oranı yaklaşık %77'dir. HDP'yi takiben İyi Parti ve oy kullanmayacağını belirten seçmen grubu gelmektedir.



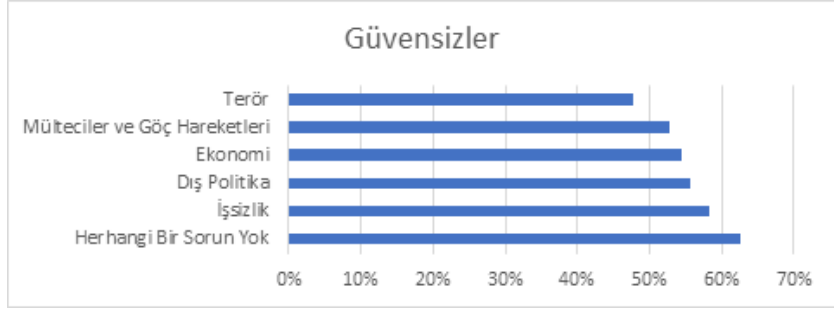
**Şekil 48.** Güvensizler Düşünce Yapısı Ve Sorun Algısı (Siyasi Parti)

Politik tercih konusunda farklı ideolojiler altında kendisini ifade eden güvensiz seçmenler en önemli sorun olarak işsizliği görmekte ve bir kısmı ise herhangi bir sorun bulunmadığını belirtmektedir. Herhangi bir sorun bulunmadığına dair beyanatın tepkisel bir tutum olarak değerlendirilmesi mümkün gözükabilmektedir.

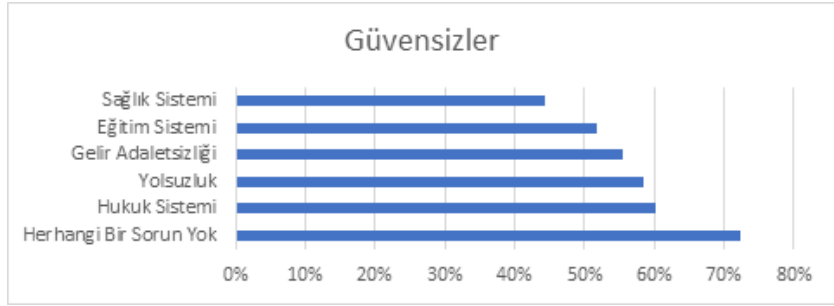


**Şekil 49.** Güvensizler Düşünce Yapısı Ve Sorun Algısı (Toplumsal Sorun)

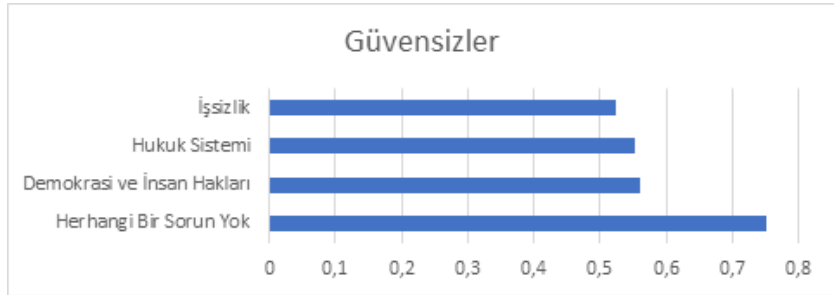
2020 Sosyoekonomik Gençlik Araştırması: İstanbul İli Örneğinde  
Gençlerin Ekonomik ve Siyasal Eğilimleri



Şekil 50. Güvensizler Düşünce Yapısı ve Sorun Algısı (Toplumsal Sorun)

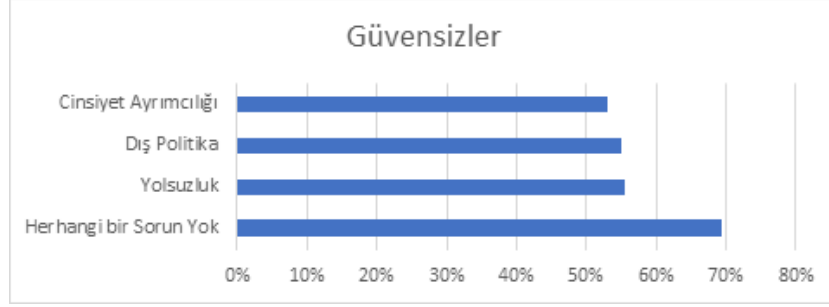


Şekil 51. Güvensizler Düşünce Yapısı ve Sorun Algısı (Toplumsal Sorun)



Şekil 52. Güvensizler Düşünce Yapısı ve Sorun Algısı (Toplumsal Sorun)

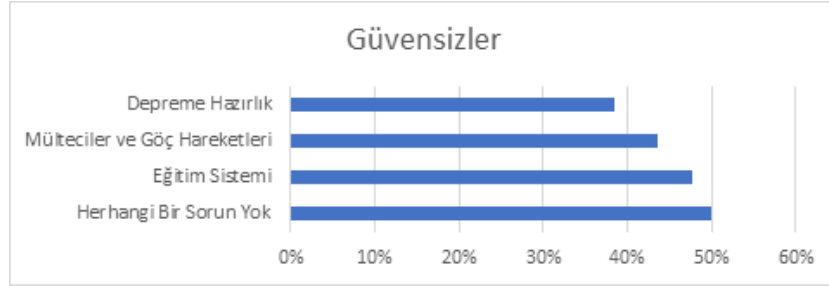
*İbrahim Halil YAŞAR, Fırat DEMİRKOL, Esat DAŞDEMİR,  
Tuğçe GÜR TÜRKDOĞAN*



870

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

**Şekil 53.** Güvensizler Düşünce Yapısı ve Sorun Algısı (Toplumsal Sorun)



**Şekil 54.** Güvensizler Düşünce Yapısı ve Sorun Algısı (Toplumsal Sorun)

## 2.4. İletişim Kaynağı

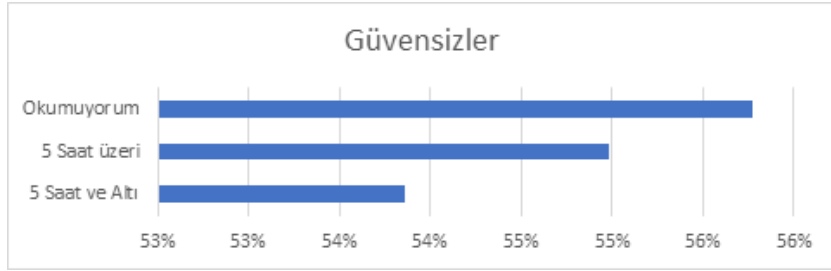
Kurumlara güven duymayan bireylerin en önemli ortak özelliklerinden birinin iletişim kaynağı seçimi olması beklenmektedir. Bu çalışma kapsamında güvensizlerin kullandığı iletişim araçları ile kamunun kendini ifade etmesi ve güvensiz bireyleri kamuya entegre ederek kamu kurumlarına olan güvenlerinin artırılması önerilmektedir. Elde edilen sonuçlara göre izleyicileri arasında güvensiz grubun en çok bulunduğu TV kanalı yaklaşık %70 oranla Habertürk olarak tespit edilmiştir. İzleyicileri arasında güvensiz grubun en az olduğu TV kanalları ise Kanal A, Bengütürk, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) kanallarıdır. Güvensiz katılımcı olarak adlandırılan kitlenin güncel bilgileri edinme kaynağı olarak en çok radyoyu tercih ettiklerini gözlemlemekteyiz. Bağlamda güvensizler olarak adlandırılan kitlenin geleneksel medya araçlarını



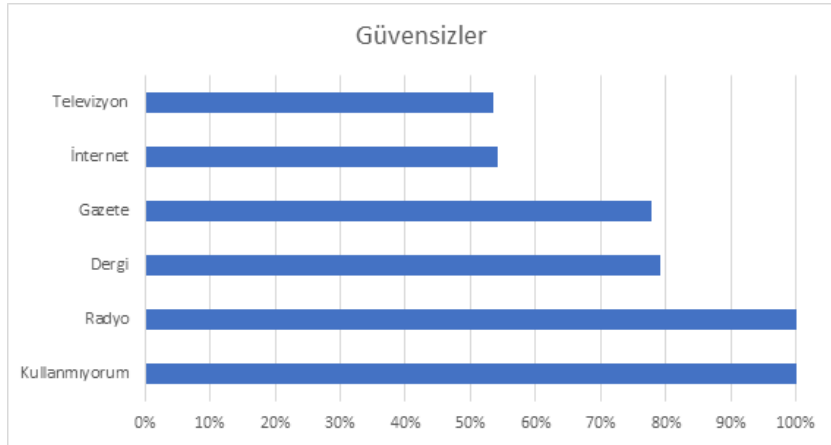
*2020 Sosyoekonomik Gençlik Araştırması: İstanbul İli Örneğinde  
Gençlerin Ekonomik ve Siyasal Eğilimleri*

ve merkez medya kurumlarını tercih ettiklerini ya da en azından güven duyduklarını göstermektedir. Diğer bir deyişle kurumlara güven duymayan grup, iletişim kaynağı olarak radyo ve basılı yayınlara güven duyarken, TV kanalı olarak Habertürk'e güven duymaktadır.

Kişisel gelişime ve sosyal statü noktasında önemli bir değerlendirme başlığı olarak kabul edilen kitap okuma süresi güvensiz seçmen için farklı bir dağılım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum haftalık 5 saat üzeri okuma süresine sahip olanlar ile okumuyorum diyenleri güvensizlik şemsiyesi altında bir araya getirmektedir.

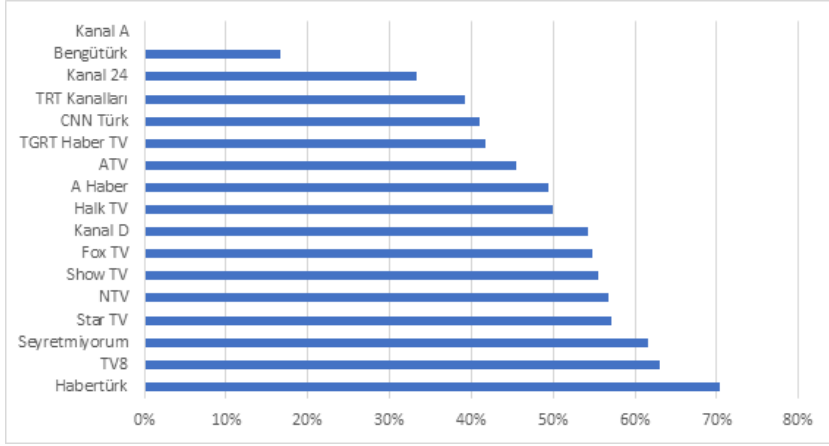


**Şekil 55.** Güvensizler Düşünce İletişim Kaynağı (Kitap Okuma Düzeyi)



**Şekil 56.** Güvensizler Düşünce İletişim Kaynağı (Kitle İletişim Aracı)

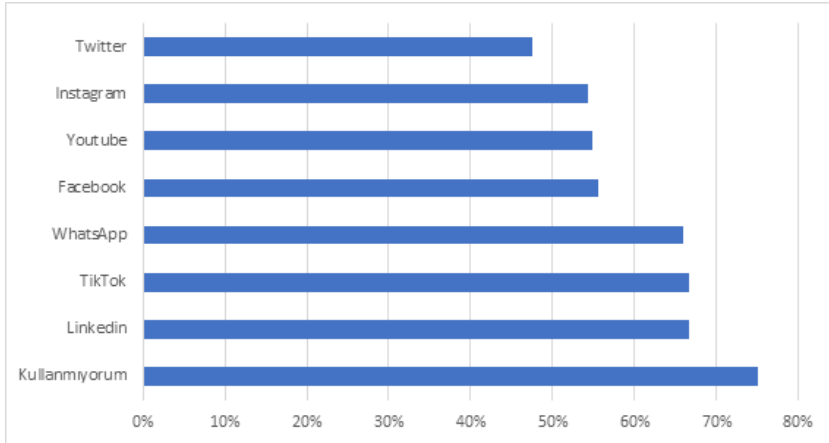
*İbrahim Halil YAŞAR, Fırat DEMİRKOL, Esat DAŞDEMİR,  
Tuğçe GÜR TÜRKDOĞAN*



872

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

**Şekil 57.** Güvensizler Düşünce İletişim Kaynağı (TV Kanalı)



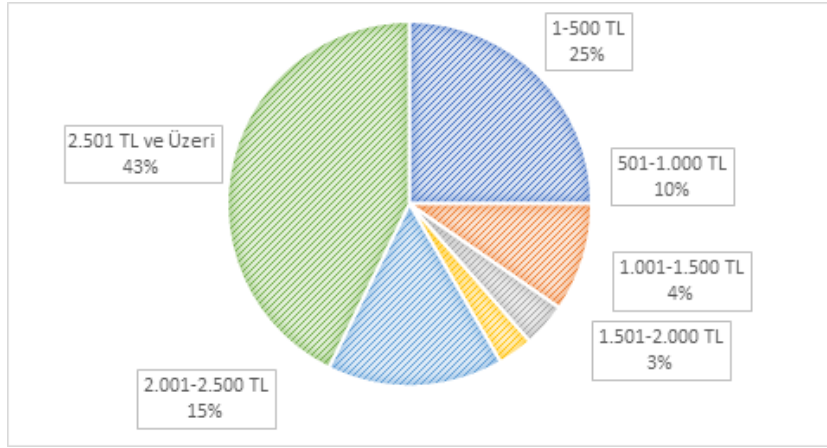
**Şekil 58.** Güvensizler Düşünce İletişim Kaynağı (Sosyal Medya)

### 3. EKONOMİK SONUÇLAR

Hiç kuşkusuz bireylerin içinde bulunduğu ekonomik koşullar ve bireylerin ekonomik durumları bireylerin yaşam biçimleri, tercih, tutum ve düşüncelerinin önemli bir belirleyicisidir. Bu başlık altında gelir düzeyi ve ekonomik şartlarına göre katılımcıların yanıtları analiz edilmiştir.

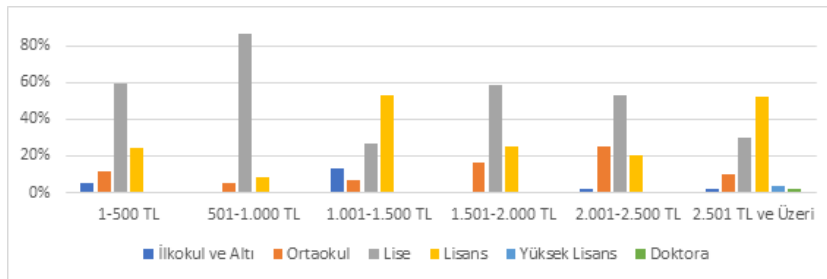
### 3.1. Demografik

Bireylerin ekonomik durumları ile demografik özellikleri çapraz grafikler aracılığıyla bu başlıkta paylaşılmıştır. Şekil 59'te görüldüğü üzere 18-30 yaş grubu aralığında bulunan katılımcıların yalnızca yaklaşık %43'ü aylık gelirinin 2501 TL ve üzeri olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların %25'i 1-500 TL gelir elde ettiğini, %10'u 501-1000 TL arası, %4'ü 1001-1500 TL, %3'ü 1501-2000 TL ve %16'sı 2001-2500 TL aylık gelirinin olduğunu belirtmiştir.



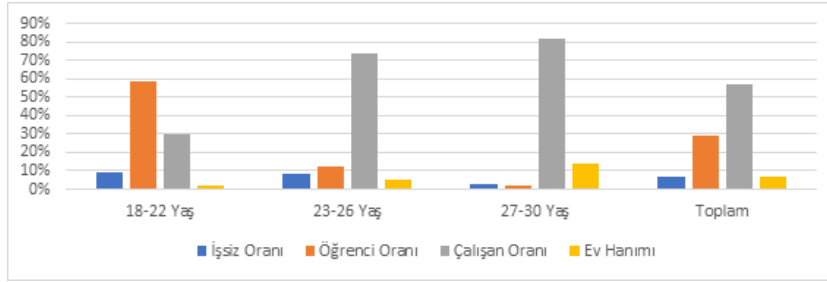
Şekil 59. Ekonomik Durum Ve Demografik Özellikler (Katılımcıların Gelir Düzeyleri)

Şekil 60'ta gelir gruplarının içinde bulunan bireylerin eğitim düzeylerindeki dağılımı verilmiştir. Buna göre gelir düzeyi ile eğitim arasında nispeten doğrusal bir ilişki olduğu söylenebilir de bunun yeterliliği tartışma konusudur.



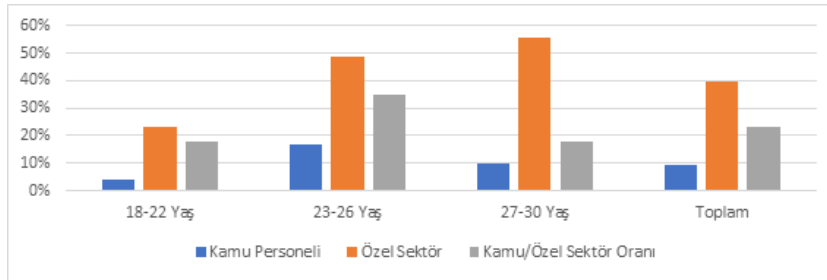
Şekil 60. Ekonomik Durum Ve Demografik Özellikler (Eğitim)

Katılımcıların yaş dağılımlarına göre istihdamdaki durumları Şekil 61'de verilmiştir. Buna göre üretken nüfusun önemli bir kısmını oluşturan 18-30 yaş grubundaki gençlerin toplamda %57'si istihdamda yer alırken, %29'u öğrenci ve kalan %7'si işsiz durumundadır. Katılımcıların kalan %7'lik kısmını ise kendisini ev hanımı olarak tanımlamaktadır. Yaş düzeyi ilerledikçe çalışma oranı artarken kendisini ev hanımı olarak tanımlayanların oranı da yaş düzeyi ilerledikçe artmaktadır. Bu durum kadının iktisadi hayata katılımında olumsuz bir sonucun göstergesidir. 27-30 yaş grubunda kendisini ev hanımı olarak tanımlayanların oranı %14'tür. Bu durum yaş düzeyi ilerledikçe ve kadınların evlilik yoluyla aile oluşumuna gitmeleriyle birlikte işgücünden çekilmesi anlamına gelmektedir.



**Şekil 61.** Ekonomik Durum Ve Demografik Özellikler (İstihdam Durumu)

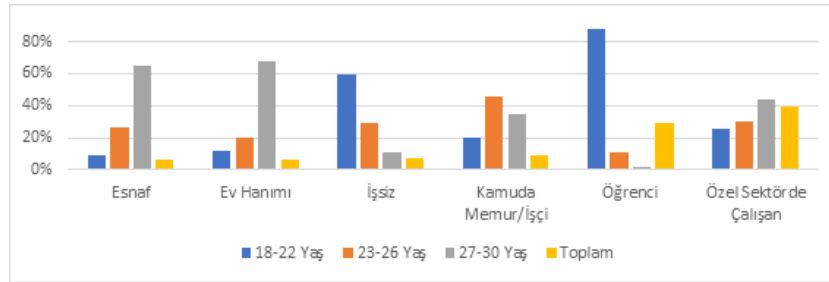
Şekil 62'ye göre çalışma durumunda olan yaş grubu 23-26 yaş arasında bulunan gençler arasında kamu çalışanlarının özel sektör çalışanlarına oranı %35 olarak tespit edilmiştir. Toplamda ise bu oran %23'tür.



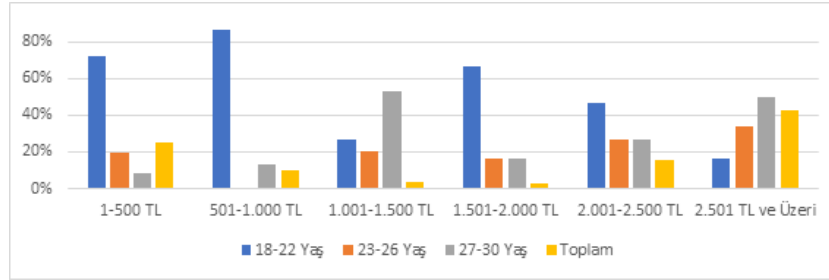
**Şekil 62.** Ekonomik Durum Ve Demografik Özellikler (İstihdam Durumu)

2020 Sosyoekonomik Gençlik Araştırması: İstanbul İli Örneğinde  
Gençlerin Ekonomik ve Siyasal Eğilimleri

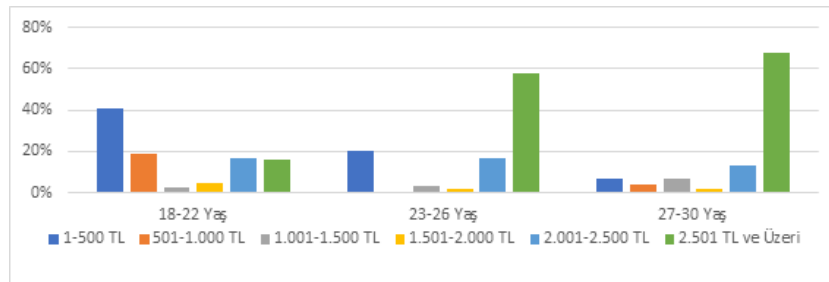
Şekil 63'e göre işsizlerin %59 ile en büyük çoğunluğunu 18-22 yaş grubu oluşturmaktadır. Ev hanımlarının ise %68'i 27-30 yaş grubunda bulunmaktadır. Yine esnafın yaş dağılımına bakıldığında 27-30 yaş grubunun toplam esnaf sayısındaki payı %65 ile ilk sırada gelmektedir.



Şekil 63. Ekonomik Durum Ve Demografik Özellikler (Mesleği)

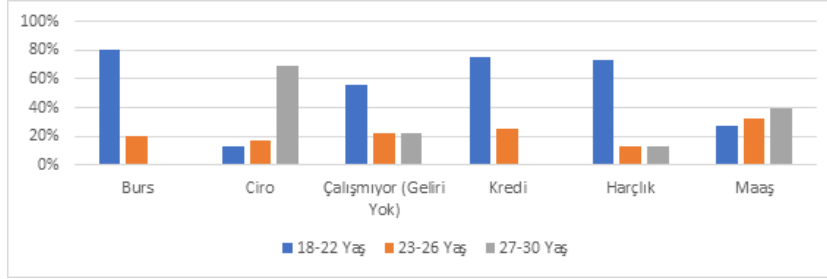


Şekil 64. Ekonomik Durum Ve Demografik Özellikler (Gelir Düzeyinde)



Şekil 65. Ekonomik Durum Ve Demografik Özellikler (Yaş Gruplarında Gelir Düzeyinin Dağılımı)

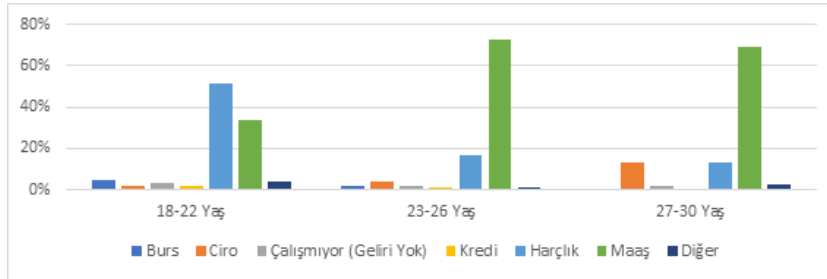
*Ibrahim Halil YAŞAR, Fırat DEMİRKOL, Esat DAŞDEMİR,  
Tuğçe GÜR TÜRKDOĞAN*



Şekil 66. Ekonomik Durum Ve Demografik Özellikler (Gelir Türlerinde Yaş Dağılımı)

876

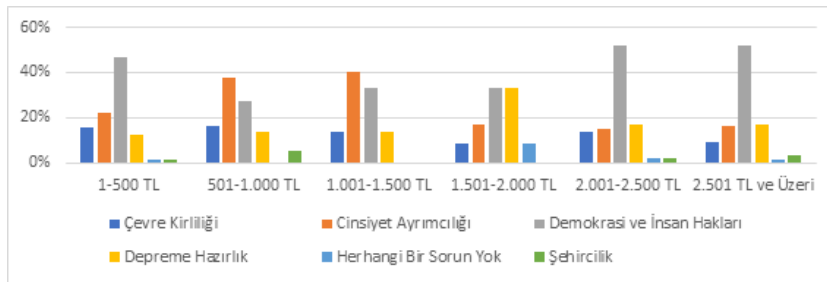
IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021



Şekil 67. Ekonomik Durum Ve Demografik Özellikler (Yaş Gruplarında Gelir Türü Dağılımı)

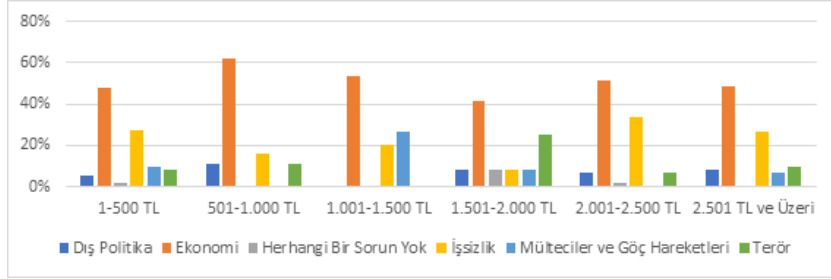
### 3.2. Düşünce Yapısı ve Sorun Algısı

Bireyler tarafından toplumsal sorunlara verilen öncelik ve bu sorunlara karşı bakış açısı hiç kuşkusuz gelir düzeyine göre değişebilecek bir tutumdur. Bu başlık altında ekonomik gelir düzeyine göre sorun algılarının dağılımı verilmiştir.

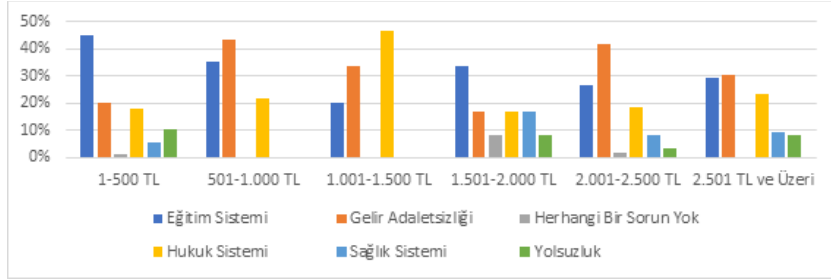


Şekil 68. Ekonomik Durum, Düşünce Yapısı Ve Sorun Algısı (Toplumsal Sorun)

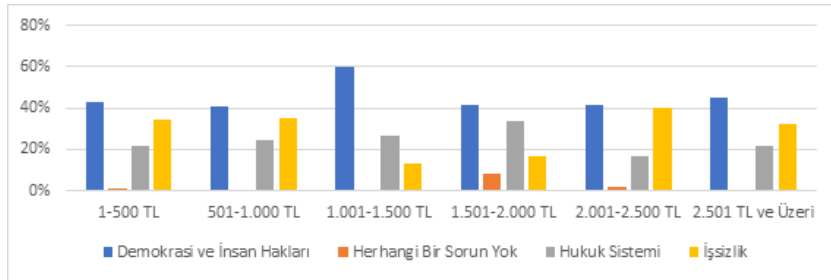
2020 Sosyoekonomik Gençlik Araştırması: İstanbul İli Örneğinde  
Gençlerin Ekonomik ve Siyasal Eğilimleri



Şekil 69. Ekonomik Durum, Düşünce Yapısı Ve Sorun Algısı (Toplumsal Sorun)



Şekil 70. Ekonomik Durum, Düşünce Yapısı Ve Sorun Algısı (Toplumsal Sorun)

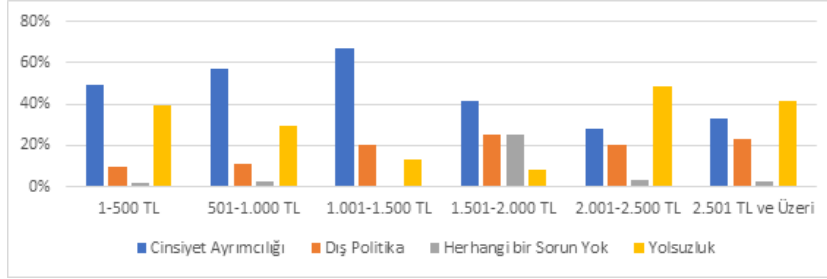


Şekil 71. Ekonomik Durum, Düşünce Yapısı Ve Sorun Algısı (Toplumsal Sorun)

877

IJSS 14/2  
Aralık  
December  
2021

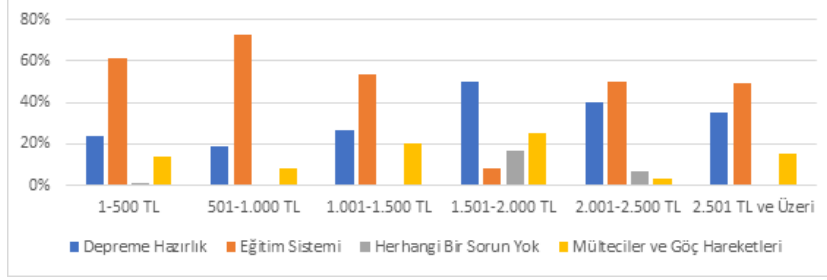
*İbrahim Halil YAŞAR, Fırat DEMİRKOL, Esat DAŞDEMİR,  
Tuğçe GÜR TÜRKDOĞAN*



**Şekil 72.** Ekonomik Durum, Düşünce Yapısı Ve Sorun Algısı (Toplumsal Sorun)

878

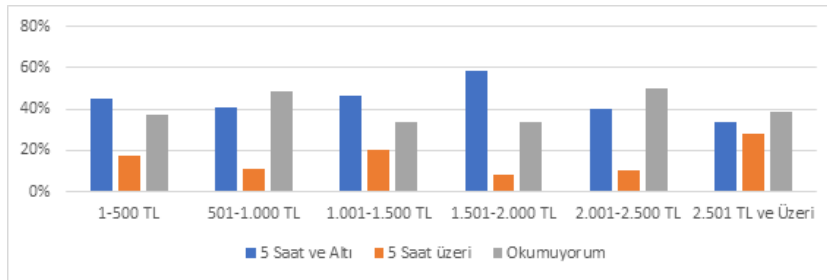
IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021



**Şekil 73.** Ekonomik Durum, Düşünce Yapısı Ve Sorun Algısı (Toplumsal Sorun)

### 3.3. İletişim Kaynağı

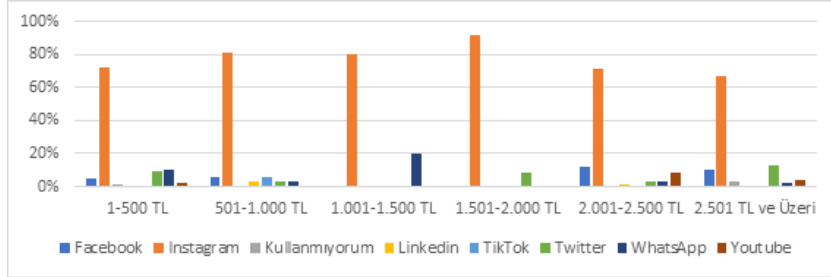
Bu başlık altında gelir düzeylerine göre bireylerin iletişim tercihleri ele alınmıştır.



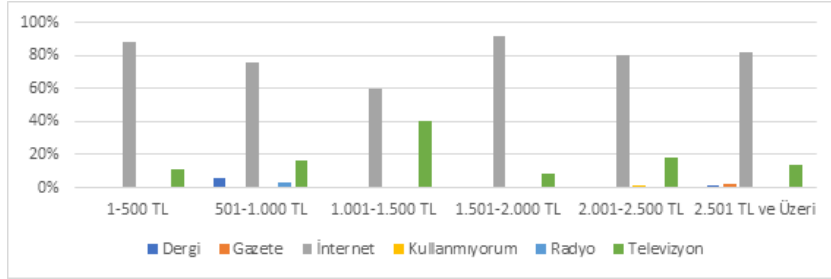
**Şekil 74.** Ekonomik Durum Ve İletişim Kaynağı (Kitap Okuma Düzeyi)



2020 Sosyoekonomik Gençlik Araştırması: İstanbul İli Örneğinde  
Gençlerin Ekonomik ve Siyasal Eğilimleri



Şekil 75. Ekonomik Durum Ve İletişim Kaynağı (Sosyal Medya)



Şekil 76. Ekonomik Durum Ve İletişim Kaynağı (Kitle İletişim Aracı)

## SONUÇ

Günümüzde siyasetin, ekonominin, sosyal yapının en önemli konu başlıklarından birisi olarak gençler ve gençlerin tercihleri karşımıza çıkmaktadır. Gençlerin yaptıkları, yapmadıkları, kararları, tüketim alışkanlıklarından siyasi tutumuna kadar her şey günlük hayatta birçok sonucu etkiliyor. Bu nedenle siyasi partiler ve şirketler başta olmak üzere birçok kurum ve kuruluş gençlerin tercihleri ile yakından ilgilenmektedir. Yeni nesil için “hiçbir şeyden haberi yok”, “politikadan anlamıyorlar” gibi düşünce tarzlarının yapılan çalışma neticesinde ortadan kalktığı anlaşılmaktadır. Gençlerin sorunlardan haberdar olduğu ve duygusal davranmak yerine gerçekçi bir şekilde davrandıkları anlaşılmaktadır. Mevcut durum ve sunulan çözüm önerilerini beğenmeyen ve bu durumu güvensizlik başlığı altında ortaya konulan kısmen kararsız ve kısmen taraf olmayan politik seçmen kitlesi karşımıza çıkmaktadır. Bu kitle yapılan araştırma sonucunda seçim sonuçları başta olmak üzere birçok toplumsal ve siyasi tercih alanında sonuçları etkileyecek ya da değiştirebilecek

oranda olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum bu kitlenin sorunlarına ve düşüncelerine yönelik ilgi ve merakı artırmaktadır. Özellikle güncel siyasal tartışmalarında konusu haline gelen Z kuşağına dahil seçmen ve tercihleri oldukça ilgi uyandırmaktadır. Yapılan değerlendirmede bu özellikle kararsız ya da oy kullanmayan tutumunun bir apolitiklik durumundan ziyade aksine politik bir tutum nedeniyle mevcut yapılara tepki niteliği taşıyacak şekilde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Yine aynı kitlenin geçmiş dönemde karşımıza çıkan keskin ideolojik kamplaşmanın tarafı olmak gibi tavır almak yerine lider, parti, olay ve olgulara yönelik gelişmelere göre değerlendirme yaptığı ve gerçekçi bir tutum ile analiz neticesinde olay bazlı karar alma eğilimi gösterdiği anlaşılmaktadır.

**880**

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Yapılan gözlemler neticesinde güvensiz seçmen kategorisinde değerlendirilen katılımcı kitlesinin önümüzdeki dönemde siyasal, toplumsal ve ticari alanda daha önemli bir değerlendirme ve analiz alanı olacağı ve bu kitlenin ilerleyen dönemde karar alıcıların tutum ve davranışlarını doğrudan etkiler bir nitelik kazanacağı anlaşılmaktadır.

**2020 Sosyoekonomik Gençlik Araştırması: İstanbul İli Örneğinde  
Gençlerin Ekonomik ve Siyasal Eğilimleri**

## KAYNAKÇA

Baş, H. (2017). "Türkiye'de Genç Nüfus: Sorunlar ve Politikalar", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 255-288.

Bayhan, V. (2011). "Hedonist ve Püritan Etik Sarmalında Postmodern Gençlik", *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri-I*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 195-205.

Berktaş, F. (2016). Liberalizm. H. B. Örs içinde, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 47-114.

European Commission (2011). "On EU Indicators in the Field of Youth" [https://ec.europa.eu/assets/eac/youth/library/publications/indicator-dashboard\\_en.pdf](https://ec.europa.eu/assets/eac/youth/library/publications/indicator-dashboard_en.pdf) (Erişim Tarihi: 18.01.2021).

Çakır, S. (2013). *Erkek Kulübünde Siyaset Kadın Parlamentelerle Sözlü Tarih*. İstanbul: Versus Yayınları.

Çetinkaya, K. B. (2020). "TÜBİTAK Bilim Genç". <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/x-y-z-kusagi-peki-ya-otesi> (Erişim Tarihi: 19.01.2021).

Daşdemir, E. N. (2017). "Göçün Piyasalara Etkisi ve Faktör Hareketliliğini Açıklama Gücü: Emek Piyasalarının Küreselleşmesi ve Maliyetleri". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 676-700.

Demirkol, F. (2020). "Liberal Demokrasi ve Adalet ve Kalkınma Partisi: 2003-2018", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Eroğlu, C. (2015). "Siyasal Katılma", Gökhan Atılğan; Atilla Aytekin (Der.), *Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, 5. Basım, İstanbul: Yordam Kitap.

Hardt, M.; Negri, A. (2011) *Çokluk İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*. (Çev. Barış Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Heywood, A. (2020). *Siyasi İdeolojiler*. (Çev. L. Köker). Ankara: Felix Kitap.

İstanbul Gelişim Üniversitesi Kamuoyu ve Toplum Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi. (2021). *Sosyoekonomik Gençlik Araştırması Raporu 2020*. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Kamuoyu ve Toplum Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi. [https://panel.gelisim.edu.tr/assets/2021/dokumanlar/Son-2020%20Rapor%20-%20TR\\_839aeb3c66d845dc87aad5059954907.pdf](https://panel.gelisim.edu.tr/assets/2021/dokumanlar/Son-2020%20Rapor%20-%20TR_839aeb3c66d845dc87aad5059954907.pdf) (Erişim Tarihi: 18.01.2021).

Kulaksızoğlu, A. (1990). "Gençlik Çağı ve Ülkemizde Gençlik Sorunları". *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 133-144.

*İbrahim Halil YAŞAR, Fırat DEMİRKOL, Esat DAŞDEMİR,  
Tuğçe GÜR TÜRKDOĞAN*

Lipietz, A. (1987). *Mirages and Miracle the Crises of Global Fordism*. (Çev. David Macey). London: Verso.

Sezdirmez, A. (2008). "Türk Gençliğinin Gelecek Tasavvuru ve Siyasete Bakış", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Şener, T. ve Çağlar, N. (2020). "Genç Seçmenlerin Siyasete Olan İlgileri ve Siyasal Katılım Açısından Kümelenmeleri Üzerine Bir Araştırma". *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 10(2), 514-531.

**882**

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

## SUMMARY

Social trends in our age have become quite flexible due to reasons such as the development and spread of technology, especially information and communication technologies, and the acceleration of international and intercultural integration. However, as of the last quarter of 2019, there have been many economic, political and social changes, especially the problems caused by the Corona virus (Covid-19) and the Corona virus. In addition, the increasing migration trend in recent years has had important reflections in economic, political and social fields (Daşdemir, 2017, pp. 745-747). It is expected that these transformations, which are more radical than previous periods, will create a significant change in the autonomous tendency of the society. This change is expected to have more radical tendencies, especially among young people whose mentality and choices are more flexible when compared to other age groups. In this context, the 2020 Socioecopolitical Youth Survey, which was carried out within the body of Istanbul Gelişim University (IGU) Public Opinion and Society Research Application and Research Center (KTAUAM), was carried out in order to reveal the position of young people as a result of these changes.

Liberal democracy and its principles, which have emerged as a model of democracy today, are becoming accepted all over the world (Demirkol, 2020, pp. 43-45). Although young people today do not adopt to be tied to ideologies with a sharp bond as in the past, it can be understood that they have values that they have determined through principles. At this point, although many young people do not call themselves liberal or liberal democrats, it is stated that liberal democracy adopts the idea of "positive rights", which states that the freedom of the individual should not only be based on rights, but also include social and economic opportunities that will allow him to develop himself. (Heywood, 2020, p. 53). Again, not accepting the supremacy of the group, which is one of the most important approaches of liberal democracy among young people, and bringing the concept of merit to the fore along with individual freedom are important in terms of equality of opportunity and social justice (Berktaş, 2016, p. 56). Considering these situations, young people's perspectives on events and phenomena become very important and the situation becomes directly relevant to economic and political decision makers. In this context, the Socioecopolitics Youth Research Report 2020 (Istanbul Gelişim University Public Opinion and Society Research Application and Research Center, 2021) research data put there, especially the young people's response to the current situation, 'I will not vote' or 'I do not trust' answers to the evaluation and analysis of the majority mass. has been attempted. Detailed information about the report, which was taken as the data source of the relevant study, is given below: (Istanbul Gelişim University Public Opinion and Society Research Application and Research Center, 2021, p. 1-2)

The purpose of the related report is stated as to ensure the determination of the attitudes, behaviors, socio-economic status and preferences of the young individuals of the Republic of Turkey in the province of Istanbul. The population of the research consists of young individuals between the ages of 18-30 living in Istanbul. The criterion sampling method was used in determining the sample, so that the bias of the research was tried to be prevented. In this context, the sample was formed with 384 people between the ages of 18-30 residing in Istanbul. According to TUIK data, there are 3 million 556 thousand 208 people residing in Istanbul between the ages of 15-29. In this context, the sample has a 95% confidence level and  $\pm 5\%$  margin of error. While the criterion sampling method was used in the research, a questionnaire was used as a data collection tool and open-ended questions were not included. When the questionnaires reached saturation, the application process of the research was completed. In the research process, original descriptive survey questions prepared by the coordinators and researchers were applied as a measurement tool. Confidence analysis was not required as the collected data were not interconnected and would not proceed on the hypothesis. Percentage (%), frequency, t-Test, ANOVA and X2 were used in the analysis of the data to be obtained as a result of the questionnaire applied on the sample.

According to the data of the Socioecopolitical Youth Survey, the results can be examined in three groups: social, economic and political. In addition, the common tendencies of young people can be analyzed according to the data. According to the data obtained from the results of the research, the most important of these tendencies were evaluated under two headings as political indecision and insecurity. In addition, the trends of young people according to their economic conditions were also analyzed.

## YAYIN İLKELERİ ve YAZIM KURALLARI

### YAZAR REHBERİ

Uluslararası hakemli bir dergi olan International Journal of Social Inquiry yılda 2 kez (Aralık ve Haziran aylarında) yayımlanır.

Dergiye gönderilecek yazılar, makale, kitap tanıtımı, eleştiri ve örnek olay çalışmalarını içermektedir. Bu yazılar daha önce başka bir dergi vb. çalışmada yayımlanmamış ve yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

*Yazılar Türkçe ve İngilizce dillerinde olabilir.* Yazılar yayımlanmak üzere kabul edildiğinde International Journal of Social Inquiry bütün yayın haklarına sahip olacaktır.

Dergiye gönderilen yazıların ilk değerlendirmesi yayın kurulu tarafından dergi yazım kurallarına uygunluğu bakımından yapılır. *Uygun bulunan çalışmalar uluslararası kabul gören benzerlik tarama programlarınca (akademik kurallara uygun bir biçimde atıf yapılan bire bir alıntılar, kaynakça ve dipnot dışarıda tutularak) taranır. %15'den fazla benzerlik tespit edilen çalışmalar hiçbir işlem yapılmadan, tarama sonuç raporu ile birlikte yazar / yazarlarına geri gönderilecektir.*

*Bu aşamadan sonra çalışma 2 hakeme gönderilecek; hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda yazının basılmasına, rapor çerçevesinde düzeltilmesine, yazının geri çevrilmesine veya üçüncü bir hakeme gönderilmesine karar verilecek ve durum yazara/yazarlara en kısa sürede bildirilecektir.*

Yazar/yazarlardan istenecek düzeltmelerin en geç 1 ay içinde yapılarak yayın kuruluna ulaştırılması gerekir.

### YAZIM KURALLARI

#### Anlatım ve Üslup

Makaleler Türkçe veya İngilizce dillerinde yazılabilir. Cümleler dil bilgisi ve imla kurallarına uyularak yazılmalıdır.

Türkçe makalelerde imla ve noktalama kuralları için Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlük ve/veya Büyük Türkçe Sözlük'ü

885

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

ile Türkçe Yazım ve İmla Kılavuzundan yararlanılmalıdır. Türkçe Güncel Sözlük ve Türkçe Büyük Sözlük ile Türkçe Yazım ve İmla Kılavuzuna aşağıdaki web adresinden de ulaşılabilir.

<http://www.tdk.gov.tr/>

İngilizce makalelerde ise Longman Dictionary of Contemporary English, Oxford Advanced Learner's Dictionary, Cambridge Advanced Learner's Dictionary kaynaklarından yararlanılabilir. Longman, Oxford ve Cambridge'in sözlüklerine aşağıdaki web adreslerinden de ulaşılabilir.

<http://www.ldoceonline.com/>

<https://www.oxforddictionaries.com/>

<http://dictionary.cambridge.org/>

### **Başlıklar**

Çalışma konusuna uygun bir makale başlığı seçilmelidir.

Makale içindeki bölüm başlıkları normal rakamlarla numaralandırılmalıdır. (1, 2, 3 gibi)

Bir bölümde alt başlıkların sayısı en fazla dört olmalıdır.

Başlıkların numaralandırılması aşağıdaki gibi olmalıdır:

#### 1. BİRİNCİ BÖLÜM BAŞLIĞI

##### 1.1. Birinci Derece Alt Bölüm Başlığı

##### 1.2. Birinci Derece Alt Bölüm Başlığı

Başlıklar koyu ve sola hizalı olmalıdır.

Öz, özet ve anahtar kelimeler dâhil olmak üzere metindeki tüm başlıklar koyu gösterilmelidir.

### **Yazar ve İletişim Bilgileri**

Makale başlığından hemen sonra yazar/yazarların adı soyadı belirtilmelidir. Yazar/yazarların adı ve soyadından sonra yıldız işaretli dipnot oluşturulmalı ve yazar/yazarların bağlı bulunduğu kurum/üniversite bilgileri ile e-posta adresi belirtilmelidir.

Birden fazla yazarlı makalelerde, yazarlardan bir tanesi sorumlu yazar olarak belirtilmelidir.



Gerektiğinde editörün yazarla iletişimde kullanılmak üzere yazar/yazarların cep telefonu numaralarını bildirmeleri önemle rica olunur. Bu bilgiler makale yayımlanırken kesinlikle kullanılmayacaktır.

### **Öz**

Makalenin başında biri Türkçe biri İngilizce olmak üzere **200 kelimeyi aşmayan öz (abstract)** yer almalıdır.

### **Anahtar Kelimeler**

Türkçe ve İngilizce öz (abstract) kısmından sonra yapılan çalışmanın ilgi alanını tespitiye yönelik **5** kelimedenden oluşan **anahtar kelimeler** verilmelidir.

### **Özet**

Makalenin sonunda Türkçe yazılmış çalışmalar için İngilizce, İngilizce yazılmış çalışmalar için Türkçe, **750 kelimeyi aşmayan özet (summary)** yer almalıdır.

### **Metin**

Metin formatı aşağıdaki şekillerde sunulmalıdır.

Makale 8000 kelimeyi geçmemelidir.

Özel semboller haricinde, metin, dipnot, öz, özet, denklemler ve kaynaklar "**Times New Roman**" karakterinde yazılmalıdır.

Metin word formatında **1.5** satır aralığında ve **12** punto; dipnot, öz, özet, denklem ve kaynakça ise tek satır aralığında **10** punto harf büyüklüğünde yazılmalıdır.

Transkripsiyonlu metinler için "Times Turkish Transkripsiyon" fontu tercih edilmelidir.

Giriş bölümüne numara **verilmemelidir**.

Metin içinde kısaltma kullanılacaksa bu kısaltmalar ilk kullanıldığında açılımından sonra parantez içerisinde gösterilmelidir. Örneğin: Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)

Metin içinde dipnotlar ek bilgi vermek için kullanılmalı ve normal rakamlar ile numaralandırılmalıdır.

### **Tablolar, Şekil ve Grafikler**

Tüm tablo, şekil ve grafikler normal rakamlarla numaralandırılmalıdır. (Şekil 1 / Tablo 1 / Grafik 1, Şekil 2 / Tablo 2 / Grafik 2 gibi.)

Tablo ve şekillerin başlıkları, tablo ve grafiklerin üstünde yer almalıdır.

Tablo ve şekillerin başlıkları tek satır aralığında ve 10 puntoda yazılmalıdır.

Makalede kullanılan tablo şekil ve grafikler yazarın kendisine ait değilse **mutlaka kaynağın** tablo, şekil ve grafiklerin alt kısmında gösterilmelidir.

Tablo ve şekiller için dipnotlar, \* (yıldız) simgesi ile gösterilerek 10 punto harf büyüklüğü ile yazılmalıdır.

### **Formül ve Denklemler**

Formüller sola hizalı olarak ve numaralandırılarak yazılmalıdır.

Denklemler (1), (2), (3)... şeklinde numaralandırılmalı ve 10 punto harf büyüklüğünde yazılmalıdır.

### **Bilim Alanı Kodu (JEL KODU)**

Çalışma yapılan alanla ilgili bilim kodu/jel kodu bilgisi girilebiliyor ise yazar/yazarlar **3 tane bilim alanı kodunu** yazmalıdırlar. Bilim/Jel kodlarına aşağıdaki web adresinden ulaşılabilir.

<https://www.aeaweb.org/jel/guide/jel.php>

### **Teşekkür**

Çalışmaya destek olan kurum ve kişiler varsa bunlara ilişkin teşekkür yazısı yazılabilir. Teşekkür yazısı, makalenin ilk sayfasında dipnot olarak verilebileceği gibi kaynaklar kısmından önce ayrı bir başlık altında da verilebilir.

### **Atıflar**

Yazar, yararlandığı kaynakların atıf yazımında **APA** (Amerikan Psikoloji Birliği) yayın kılavuzu taslağına uymalıdır. APA Kurallarına aşağıdaki web adresinden ulaşılabilir

[www.apastyle.org](http://www.apastyle.org)

Örnek:

- Tek yazarlı eserlerde: (Tezcan, 2014: 118), (Giray, 2010a: 35)
- İki yazarlı eserlerde: (Özdal, Karaca, 2015: 35)
- İkidenden fazla yazarlı eserlerde: (Gönlübol vd., 1996: 45)

### **Kaynakça**

Kaynakça, metin içinde atıf yapılan kaynakların tamamını içermelidir.

Dergi ve kitap isimleri italik olmalıdır.

Kaynakça, yazar soyadına göre alfabetik olarak sıralanmalıdır.

Bir yazara ait birden fazla esere atıfta bulunulmuşsa yazarın eserleri, en yakın tarihli olandan en eski tarihli olana doğru kronolojik olarak sıralanmalıdır.

Sürekli yayınlar ve derleme kitaplardaki makaleler için sayfa numaraları belirtilmelidir.

### ***Sürekli Yayınlar:***

Reçber, Kamuran; Aydın, Çiğdem (2004). "Avrupa Birliğinde İnsan Haklarının İhlal Edilmesi Halinde Öngörülen Yaptırımlar". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 53 (1), 89-115.

### ***Kitaplar:***

Özdal, Barış; Karaca, Kutay (2015). *Diplomasi Tarihi I*. Bursa: Dora Yayınevi.

### ***Ansiklopedi Maddeleri***

Bohannon, Paul, (1968). "Law and Legal Institutions," *International Encyclopedia of Social Sciences*, Vol. IX, (ed.), David L. Shils, W. Place, McMillan and Free Press, 73-77.

### ***Çalışma Raporları:***

Frankel, Jeffrey A., (2000). *Globalization of the Economy*, Working Paper 7858, Cambridge.

### ***Kitap Bölümü/Derleme Yayınları:***

Tezcan, Ercüment (2014). "Avrupa Parlamentosu", Akçay, Belgin; Göçmen, İlke (Der.). *Avrupa Birliği*, Ankara: Seçkin Yayınları, 117-142.

889

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

### **Kurumsal Kaynaklar:**

DPT (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994*, Ankara.

### **İnternet Kaynakları:**

Reçber, Kamuran (2002). "Les Relations Entre l'UEO et l'UE Dans le Cadre des Dispositions du Traité sur l'UE", <http://www.ridi.org/adi/articles/2002/200208rec.htm> (Erişim Tarihi 04.04.2016).

### **Tezler**

Özdoğan, Mehmet (1979). "Fikirtepe", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

### **Gazete Makalesi**

Yıldırım, A. Ekber (2017). "Genç Çiftçi Hibe Desteğinde Şartlar ve İstenen Belgeler", *Dünya Gazetesi* (12 Nisan 2017).

### **Yazarı Olmayan Gazete Haberi**

*Otomotivde Rekor Üretim Gerçekleşti*, (12 Nisan 2017), *Dünya Gazetesi*.

### **Makale Gönderimi:**

Yazılar doc. ve pdf. formatında iki dosya hâlinde sbdergi@uludag.edu.tr adresine gönderilmelidir.

Gerektiğinde editörün yazarla iletişimde kullanılmak üzere yazar/yazarların cep telefonu numaralarını bildirmeleri önemle rica olunur. Bu bilgiler makale yayınlanırken kesinlikle kullanılmayacaktır.

### **Telif Hakkı Düzenlemesi**

Yayına kabul edilen tüm makale ve materyallerin telif hakkı Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne aittir.

### **Gizlilik Beyanı**

Bu dergide yer alan isim ve adresler sadece derginin belirtilen amacı için kullanılacaktır. Başka bir amaç ve başka bölümde kullanılmayacaktır.

## AUTHOR GUIDE

International Journal of Social Inquiry is published twice a year (December and June). The journal includes research articles, book presentations, critics and case studies. These articles should not have been published elsewhere or sent for publication previously.

*Articles can be written in Turkish and English.* When the articles are accepted, International Journal of Social Inquiry will have all publishing rights.

The initial evaluation of the manuscripts submitted to the journal is made by the editorial board in terms of its suitability for the journal writing standarts. *Eligible studies will be scanned with internationally accepted academic plagiarism detector (excluding individual citations, bibliographies and footnotes cited in accordance with academic rules). Studies with more than 15% similarity will be sent back to the author/authors together with the scan result report.*

*After this phase, the study will be sent to 2 referees. In the direction of the report from the referees, it will be decided whether the article will be published, corrected in the report frame, rejected or sent to third referee, and the author / authors will be notified about the situation as soon as possible.*

Corrections requested from the author/authors should be made within 1 month at the latest and sent to the editorial board.

## WRITING STANDARTS

### Expression & Literary Style

Articles can be written in Turkish and English. Sentences should be written in accordance with the grammer and orthographic rules.

For grammer and ortographic rules in Turkish articles, Turkish Language Association's Güncel Türkçe Sözlük and/or Büyük Türkçe Sözlük and Türkçe Yazım ve İmla Kılavuzu should be used. These Dictionaries are also available from the following web address:

<http://www.tdk.gov.tr/>

For grammer and ortographic rules in English articles, Longman Dictionary of Contemporary English, Oxford Advanced Learner's Dictionary, Cambridge Advanced Learner's Dictionary can be used.

891

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

These Dictionaries are also available from the following web addresses:

<http://www.ldoceonline.com/>

<https://www.oxforddictionaries.com/>

<http://dictionary.cambridge.org/>

### **Titles**

An appropriate article title should be chosen for the study topic.

Section titles in the article should be numbered with normal numbers. (1, 2, 3 ... etc.)

The number of subtitles in a section should be four at most.

The numbering of titles should be as follows:

1. SECTION TITLE
  - 1.1. First Degree Subheadline
  - 1.2. First Degree Subheadline

Headings should be bold and left-aligned.

All titles in the text, including abstract, summary and keywords, should be shown in bold.

### **Author and Contact Information**

Name and surname of the author/authors should be indicated after the article title. Asterisked footnotes should be created after the author/authors' name and surname and the institution/university information and e-mail address to which the author/authors are affiliated should be shown.

In more than one authoritative article, one of the authors must be specified as the corresponding author.

In case of necessity, please be sure to notify the author/authors' mobile phone numbers so that the editor can communicate with the author. This information will never be used when the article is published.

### **Abstract**

*An abstract which does not exceed 200 words* should be written both in Turkish and English.

### **Keywords**

After the Turkish and English abstracts, *the keywords consisting of 5 words* should be given to correct the interest of the study.

### **Summary**

Turkish summary for articles in English and English summary for articles in Turkish *which does not exceed 750 words should be written.*

### **Text**

Text format should be presented in the following form.

The article should not exceed 8000 words.

Except for special symbols, text, footnote, abstract, summary, equations and sources should be written in "**Times New Roman**".

Text in word format with **1.5** lines and **12** pt; footnotes, abstracts, summaries, equations and bibliographies should be written in **10** point font size in single line spacing.

For transcribed texts, "Times Turkish Transcription" font should be preferred.

The "introduction" **should not be numbered.**

If an abbreviation is used in the text, these abbreviations should be shown in parentheses when used for the first time. For example: Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)

Footnotes in the text should be used to provide additional information and should be numbered with normal numbers.

### **Tables, Figures and Graphics**

All tables, figures and graphics should be numbered with normal numbers. (Figure 1 / Table 1 / Figure 1, Figure 2 / Table 2 / Figure 2).

The headings of tables, figures and graphics should be placed on top of them.

The headings of tables, figures and graphics must be written in single line and 10 pt.

If the tables, figures and graphics used in the article do not belong to the author himself, the source should be given at the bottom of the tables, figures and graphics.

Footnotes for tables and figures should be written in 10 point letter size with \* (star) symbol.

### **Formulas and Equations**

Formulas should be written left aligned and numbered.

The equations should be numbered as (1), (2), (3) ... and should be written in 10 pt font size.

### **Science Field Code (JEL CODE)**

If the scientific code/jel code information related to the study field can be entered, the author / *writers should write 3 scientific field codes*. Science / jel codes can be found at the following website:

<https://www.aeaweb.org/jel/guide/jel.php>

### **Acknowledgements**

If there are institutions and persons supporting the work, a thank-you note can be written. Acknowledgements can be given as a footnote on the first page of the article or under a separate title before the "references".

### **Citations**

The author must comply with the **APA** (American Psychological Association) publication guidelines in citation of the sources he uses. APA Rules are available at the following web address:

[www.apastyle.org](http://www.apastyle.org)

### **Bibliography**

The bibliography should include all of the references cited in the text. Journal and book names should be italic.

The bibliography must be sorted alphabetically by author surname. If more than one studies belonging to one author are found, the studies of the author should be ordered chronologically from the most recent to the earliest one.

Page numbers for periodicals and articles in compilation books should be specified.

### **Periodicals:**

Reçber, Kamuran; Aydın, Çiğdem (2004). "Avrupa Birliğinde İnsan Haklarının İhlal Edilmesi Halinde Öngörülen Yaptırımlar". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 53 (1), 89-115.



**Books:**

Özdal, Barış; Karaca, Kutay (2015). *Diplomasi Tarihi I*. Bursa: Dora Yayınevi.

**Encyclopedia Articles:**

Bohannon, Paul, (1968). "Law and Legal Institutions," International Encyclopedia of Social Sciences, Vol. IX, (ed.), David L. Shils, W. Place, McMillan and Free Press, ss. 73-77.

**Study-Work Reports:**

Frankel, Jeffrey A., (2000). Globalization of the Economy, Working Paper 7858, Cambridge.

**Book Chapters:**

Tezcan, Ercüment (2014). "Avrupa Parlamentosu", Akçay, Belgin; Göçmen, İlke (Der.). *Avrupa Birliği*, Ankara: Seçkin Yayınları, 117-142.

**Corporate Resources:**

DPT (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı*, 1990-1994, Ankara.

**Online Resources:**

Reçber, Kamuran (2002). "Les Relations Entre l'UEO et l'UE Dans le Cadre des Dispositions du Traité sur l'UE", <http://www.ridi.org/adi/articles/2002/200208rec.htm> (Erişim Tarihi 04.04.2016).

**Theses:**

Özdoğan, Mehmet (1979). "Fikirtepe", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

**Newspaper Articles:**

Yıldırım, A. Ekber (2017). "Genç Çiftçi Hibe Desteğinde Şartlar ve İstenen Belgeler", *Dünya Gazetesi* (12 Nisan 2017).

**News:**

*Otomotivde Rekor Üretim Gerçekleşti*, (12 Nisan 2017), *Dünya Gazetesi*.

**Article Submission**

Articles in doc. and pdf. format file should be sent to [sbedergi@uludag.edu.tr](mailto:sbedergi@uludag.edu.tr).

Please be sure to notify the author/authors' mobile phone numbers so that the editor can communicate with the author in case of necessity. This information will never be used when the article is published.

### **Copyright**

The copyright of all articles and materials accepted for publication belong to Uludağ University Social Sciences Institute.

### **Privacy**

Names and addresses in this magazine will only be used for the purpose of the journal, which is stated above. It will not be used for another purpose or another part.

**896**

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

## ESKİ SAYILAR / OLD ISSUES

CİLT-VOLUME: 14 • SAYI-ISSUE: 1 • HAZİRAN / JUNE 2020  
e-ISSN: 1307-9999

### İÇİNDEKİLER - CONTENTS

Editor'den .....	X
Editor's Note .....	xi
İçindekiler-Contents .....	xii
<b>Araştırma Makaleleri</b>	<b>897</b>
Sosyal Normlar ve Dağıtım Adaleti Algısının Vergi Uyumu Üzerindeki Etkileri <i>The Effect of Social Norms and Distributive Fairness on Tax Compliance</i> <b>Zuhal AKBELEN, Nuran BAYRAM ARLI, Reyhan LEBA, Mine AYDEMİR.....</b>	<b>1</b>
Mali Düşünce Sisteminde Yoksulluk Kavramına Bakış ve Yoksulluğun Giderilmesine Yönelik Çözüm Önerileri <i>The Proposal of the Poverty Concept in the Financial Thought System and the Solution Proposals for the Removal of Poverty</i> <b>Nilay AKBULUT, Mehmet YÜCE .....</b>	<b>27</b>
Nesnelerin İnterneti, Güvenlik ve Gizlilik, İnsan Hakları Bağlamında Bir Değerlendirme <i>An Evaluation in the Context of the Internet of Things, Security and Privacy, Human Rights</i> <b>Bora AKİNCE .....</b>	<b>53</b>
Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Kaygılarının Belirlenmesi <i>Identifying the Concerns of Candidate Teachers Regarding Teaching Profession</i> <b>Ebru KÜLEKÇİ AKYAVUZ .....</b>	<b>81</b>
Entropi ve Mairca Yöntemiyle Türk Katılım Bankalarının Finansal Performans Sıralaması <i>Financial Performance Ranking of Turkish Participation Banks by Entropy and Mairca Method</i> <b>Selahattin BEKTAŞ.....</b>	<b>113</b>

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Tandoori Houses in Kesendere Village, Başkale <i>Başkale'ye Bağlı Kesendere Köyü'ndeki Tandır Evleri</i> <b>Hasan BUĞRUL</b> .....	145
European Union Budget and Green Energy: Perception, Action and Challenges <i>Avrupa Birliği Bütçesi ve Yeşil Enerji: Algı, Eylem ve Zorluklar</i> <b>Çağdaş CENGİZ, Erdi KUTLU</b> .....	171
Prestij, Yönetim Kurulu ve Özdeşleşme İlişisini Anlamaya Yönelik Bir Çalışma <i>A Study Aimed at Understanding the Relationship between Prestige, Board of Directors and Identification</i> <b>Benan GÖK, B. Aydem ÇİFTÇİOĞLU</b> .....	199
Information, Media and Technology Skills of Sport Sciences Students <i>Spor Bilimleri Öğrencilerinin Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri</i> <b>Esin HAZAR, Burhan ÖZKURT</b> .....	231
Vergilerin Demokrasi Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Örneği <i>The Effect of Taxes on Democracy: The Case of OECD Countries</i> <b>Çağlayan TABAR, Göksel KARAŞ</b> .....	255
İşyeri Tasarımının İş Tatmini ve Algılanan Verimlilik Üzerindeki Etkisinin Ölçümü: Üniversite Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma <i>Measuring the Influence of Workplace Design on Job Satisfaction and Perceived Productivity: A Research on University Employees</i> <b>Dilek TAŞKIN, Çağatan TAŞKIN</b> .....	277
<b>Düzeltilme / Correction (13/2)</b> Bulanık Mantık ve Kontrol Sistemlerinin Bireysel Kredilendirmelerin Nihai Karar Aşamasında Kullanımı <i>The Use of Fuzzy Logic and Control Systems in the Final Step of Consumer Lending Decisions</i> <b>Gülcan PETRİÇLİ, Gül GÖKAY EMEL</b> .....	295

İÇİNDEKİLER - CONTENTS

<b>Editör'den</b> .....	<b>x</b>
<b>Editor's Note</b> .....	<b>xi</b>
<b>İçindekiler-Contents</b> .....	<b>xii</b>
<b>Araştırma Makaleleri</b>	
Almanya'da Radikal Sağın Yükselişi: Almanya için Alternatif Partisi, Popülizm ve Demokrasi <i>The Rise of Radical Right in Germany: Alternative for Germany, Populism and Democracy</i>	
<b>Müge AKNUR</b> .....	<b>415</b>
Yaşam Kalitesini Açıklamada Sosyal Dışlanma ve Yaşam Tatmininin Rolü <i>The Role of Social Exclusion and Life Satisfaction in Explaining Quality of Life</i>	
<b>Mine AYDEMİR, Nuran BAYRAM ARLI</b> .....	<b>447</b>
Siber Zorbalık: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma <i>Cyber Bullying: A Research on University Students</i>	
<b>Salih DURSUN, Ahmet GÖKÇE, Serpil AYTAÇ</b> .....	<b>465</b>
Is Unemployment the Root Cause of Insecurity in Nigeria? <i>İşsizlik Nijerya'da Güvensizliğin Temel Nedeni Midir?</i>	
<b>Osarene EDOMWONYI-OTU, Lawrence Chukwuka EDOMWONYI-OTU</b> .....	<b>487</b>
Mülteci Krizi: Mültecilerin Hukuki ve Sosyal Statüleri ile Ulusal Çıkarlar İlişkisi Bağlamında Bir Değerlendirme <i>Refugee Crisis: An Assessment of the Interaction between the Legal and Social Status of Refugees and National Interests</i>	
<b>İbrahim Oğulcan ERAYMAN</b> .....	<b>509</b>
Orta Doğu'da Devlet Dışı Aktör Olarak Özel Askeri ve Güvenlik Şirketleri <i>Private Military and Security Companies as Non-State Actors in the Middle East</i>	
<b>Burak GÜNEŞ</b> .....	<b>543</b>

899

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Hegel'in Uluslararası Hukuk Felsefesi <i>Hegel's Philosophy of International Law</i> <b>Gökhan GÜNEYSU</b> .....	585
Myndos Antik Kenti'nde Bir Ayazma Yapısı <i>A Hagiasma Structure in the Myndos Ancient City</i> <b>Metehan İHTİYAR</b> .....	609
Rusya-Japonya İlişkilerinde Kuril Adaları Sorunu'nun Analizi <i>Analysis of the Kuril Islands Problem in Russia-Japan Relations</i> <b>Niyazi İPEK</b> .....	645
Kıbrıs'ta Canbulat Haber Merkezi'nin Propaganda ve İletişim Yöntemleri <i>Propaganda and Communication Ways of Canbulat News Center in Cyprus</i> <b>Ulvi KESER, Neriman SAYGILI</b> .....	681
Bulanık Mantık ve Kontrol Sistemlerinin Bireysel Kredilendirmelerin Nihai Karar Aşamasında Kullanımı <i>The Use of Fuzzy Logic and Control Systems in the Final Step of Consumer Lending Decisions</i> <b>Gülcan PETRİÇLİ, Gül Gökay EMEL</b> .....	725
Sömürgecilik Mirasının Somali'ye Etkisi <i>Impact of Colonialism Heritage on Somalia</i> <b>Ferhat PİRİNÇÇİ, Tunç DEMİRTAŞ</b> .....	765
The Impact of the Court of Justice of the European Union on the Development of the European Union Social Policy <i>Avrupa Birliği Adalet Divanının Avrupa Birliği Sosyal Politikasının Gelişimine Etkisi</i> <b>Canan Uğur RIZZI</b> .....	791
Güvenikleştirme Aracı Olarak Propaganda ve Algı Yönetimi: II. Dünya Savaşı'nda Afiş ve Posterler <i>Propaganda and Perception Management as a Securitization Tool: Posters in World War II</i> <b>Güngör ŞAHİN, Aslı MERCİMEK</b> .....	811

CİLT-VOLUME: 13 • SAYI-ISSUE: 1 • HAZİRAN / JUNE 2020  
ISSN: 1307-8364  
e-ISSN: 1307-9999

## İÇİNDEKİLER - CONTENTS

Editör'den .....	ix
Editor's Note .....	x
İçindekiler-Contents .....	xi

Kış Turizminin Dijital Medya Haberlerinde Temsili: Uludağ Kayak Merkezi Üzerine Bir Söylem Analizi <i>Representation of Winter Tourism in Digital Media News: A Discourse Analysis on Uludağ Ski Center</i> <b>Emel ADAMIŞ, Ertan ÖZÇOBAN</b> .....	1
--	---

901

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Methodological Diversity of Research on Leaders and International Conflict: A Review <i>Liderler ve Uluslararası Çatışma Araştırmalarında Metodolojik Çeşitlilik: Bir Gözden Geçirme</i> <b>Öner AKGÜL</b> .....	27
---	----

Erken Cumhuriyet Döneminde Yoksullukla Mücadele Kapsamında Halkevleri Sosyal Yardım Şubelerinin Rolü <i>The Role of Social Assistance Branches of Public Houses in the scope of Combating Poverty in the Early Republic Period</i> <b>Turgay AKKUŞ, Nursal KUMAŞ, Berrin SARITUNÇ</b> .....	61
--	----

Üniversite Öğrencilerinin Online Oyun Oynama Davranışlarının Açıklanmasına Yönelik Bir Model Önerisi <i>A Model Proposal for Explaining the Online Game-Playing Behaviors of University Students</i> <b>Erkan ARI, Veysel YILMAZ</b> .....	87
---	----

Avrupa Borç Krizi'nin Yerel Yönetim Maliyesine Etkileri: Avrupa Birliği Ülkeleri 2010-2015 Dönemi Analizi <i>The Effects of the European Debt Crisis on the Local Government Finance: Analysis of the European Union Countries 2010-2015 Term</i> <b>M. Fatih ASLANTAŞ, R. Kutlu KORLU</b> .....	113
---	-----

Türkiye Emek Piyasasında Yaşanan Güncel Gelişmeler: Emek Piyasası Katılığına Yönelik Eleştirel Bir Değerlendirme <i>Recent Developments in Turkish Labor Market: A Critical Assessment of Turkish Labor Market Rigidity</i> <b>Hasan BAKIR</b> .....	147
KKTC Su Temin Projesine Karşı Yürütülen Algı Operasyonlarının Değerlendirilmesi <i>TRNC Water Supply Project in the Context of Psychological Perception Management</i> <b>Selçuk DAĞAŞAN, Ulvi KESER</b> .....	181
Viktor F. Yanukoviç Dönemi Ukrayna'nın Avrupa Birliği ile İlişkilerini Belirleyen Dinamikler <i>Dynamics that Determine Ukraine's Relations with the European Union Period of Viktor F. Yanukovich</i> <b>Kaan DİYARBAKIRLIOĞLU</b> .....	209
Cevdet Paşa'nın Fransız Devrimi Üzerine Düşünceleri <i>Cevdet Pasha's Reflections on the Revolution in France</i> <b>Ekin ERDEM</b> .....	235
Sosyal İçerikli Türk Çocuk Romanlarında Karşılaşılan Baba Figürleri ve Çocuklarıyla İlişkileri <i>Father Figures and Their Relationships with Children in Social Contented Turkish Children's Novels</i> <b>Nilüfer İşyar</b> .....	269
Psikolojik Güçlendirme ile İş Tatmini Arasındaki İlişkide Örgütsel Özdeşleşmenin Aracı Rolü <i>The Mediating Role of Organizational Identification in the Relationship between Psychological Empowerment and Job Satisfaction</i> <b>Burak ÖZDEMİR, Esra ULUTAŞ ATAN</b> .....	301
Çocuk Sağlığının Atatürk Dönemi Siyasetindeki ve Meclis Gündemindeki Yeri <i>The Place of Child Health in Ataturk Politics and in the Assembly Agenda</i> <b>Ayşe Nur REÇBEROĞULLARI</b> .....	329



Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Dersinin Öğretim  
Üyelerinin Görüşlerine Göre İncelenmesi  
*Investigation of Research Methods Course in Social Sciences  
according to the Views of the Faculty Members*  
**Şule Betül TOSUNTAŞ, Engin KARADAĞ,  
Şahin DANIŞMAN.....357**

**903**

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

CİLT-VOLUME: 12 • SAYI-ISSUE: 2 • ARALIK / DECEMBER 2019  
ISSN: 1307-8364  
e-ISSN: 1307-9999

## İÇİNDEKİLER - CONTENTS

Editör'den .....	ix
Editor's Note .....	x
İçindekiler-Contents .....	xi

904	Çalışan Memnuniyetinde Yöneticinin Rolü: Bursa İlinde Yapısal Eşitlik Modeli Uygulaması <i>The Role of the Manager in Employee Satisfaction: Structural Equality Model Application in Bursa Province</i> <b>Adem AKSAN, Ayşe OĞUZLAR.....</b>	391
IJSI 14/2 Aralık December 2021	Vergi Afları ve Vergilemede Adalet Algısının Vergi Uyumuna Etkisi: Bursa İli Örneği <i>The Effect of Tax Amnesties and Tax Fairness Perception on Tax Compliance: A Case of Bursa</i> <b>Zuhal AKBELEN, Zehra Berna AYDIN .....</b>	409
	Aydınlanmadan Modern Zamanlara: Gelişim Kültü ve Resim Sanatındaki Yansımaları <i>From Enlightenment to Modern Times: The Cult of Progress and Its Reflections on Paintings</i> <b>Zehra Canan BAYER .....</b>	439
	Swot Analizi Tekniği ile Suriye'de Demokrasi İmkânı <i>The Possibility of Democracy in Syria with Swot Analysis Technique</i> <b>Dilek CANYURT, Mehmet DALAR .....</b>	475
	Suriye Krizinde Aktörler, Uyuşmayan Talepler ve Çatışan Çözümler <i>Actors, Incompatible Demands and Conflicting Solutions in the Syrian Crisis</i> <b>M. Turan ÇAĞLAR, Fuat AKSU .....</b>	507
	The New Front in Global Insecurity: Cyberspace <i>Küresel Güvensizliğin Yeni Cephesi: Siber Uzay</i> <b>Soner ÇELİK, Muharrem GÜRKAYNAK .....</b>	545

Universal Autobiography: Serenade Chafik and the Language of Human Rights <i>Evrensel Otobiyoğrafi: Serenade Chafık ve İnsan Haklarının Dili</i> <b>Emine FİŞEK</b> .....	567
İznik/Nikaia Koimesis Tes Theotokos Kilisesi Mozaikleri <i>Mosaics of Koimesis Tes Theotokos Church from İznik/Nikaia</i> <b>Sedat GÜNGÖRDÜ</b> .....	589
Tüketicilerin Nanoteknolojik Ürün Tercihleri ve Satın Alma Niyetleri <i>Nanotechnological Product Preferences and Purchase Intentions of Consumers</i> <b>Serkan KILIÇ, Seda MUTİ TABANLI</b> .....	615
Leadership without Hierarchy and Authority: Lateral Leadership Hiyerarşi ve Otorite Olmadan Liderlik: Lateral Liderlik <b>R. Dilek KOÇAK</b> .....	657
Kaynak Bağımlılığı Kuramı Çerçevesinde Bağımlılık Kavramına İlişkin Bir Araştırma: Türkiye Otomotiv Sektöründe Faaliyet Gösteren Ana Firma-Tedarikçiler Arasındaki Satın Alma Süreçleri Üzerine Nitel Bir Analiz <i>A Research on the Concept of Dependence within the Framework of Resource Dependence Theory: A Qualitative Analysis on Purchasing Process between Supplier and Buyer Companies Operating in the Automotive Industry in Turkey</i> <b>Oğuzhan ÖZTÜRK, Esra DİL, Meryem ÖZER</b> .....	681
Uluslararası Hukukta Balinaların Korunması ve Uluslararası Adalet Divanının Japonya - Avustralya & Yeni Zelanda Kararı <i>The Protection of Whales in International Law and the Judgement of Japan - Australia &amp; New Zealand on the International Court of Justice</i> <b>Sercan REÇBER</b> .....	719
Türkiye’de Belediyelerin Mali Tablolar Temelinde Yabancı Kaynak Yapısının Analizi <i>An Analysis of the Structures of Municipal Liabilities Based on the Fiscal Statements in Turkey</i> <b>Halil SERBES, Özhan ÇETİNKAYA</b> .....	757

905

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Tevekkül Psikolojisi: Nedenleri, Süreci ve Sonuçları Hakkında  
Nitel Bir Araştırma  
*The Psychology of Tawakkul: A Qualitative Research on Reasons, Process  
and Results*  
**Meryem ŞAHİN, Hayati HÖKELEKLİ .....801**

Spor Ayakkabısı Sektöründe Marka Bağlılığı ve Öncülleri:  
Karşılaştırmalı Bir Araştırma  
*Brand Loyalty and Antecedents in Sport Shoe Sector: Comparative Research*  
**Çağatan TAŞKIN, Ezgi SÜRMEİ .....837**

**906** Uluslararası Uzaktan Eğitim Örgütlerinin İletişim Ağları ve İşbirliği  
Rejimleri  
*Communication Networks and Cooperation Regimes of International  
Distance Education Organizations*  
**Elif TOPRAK, Mehmet FIRAT, Seçil KAYA GÜLEN,  
Serpil KOÇDAR, N. Gizem KOÇAK, Erhan AKDEMİR,  
Kazım DEMİREER .....871**

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

CİLT-VOLUME: 12 • SAYI-ISSUE: 1 • HAZİRAN-JUNE 2019  
ISSN: 1307-8364  
e-ISSN: 1307-9999

## İÇİNDEKİLER - CONTENTS

Editör'den .....	ix
Editor's Note .....	x
İçindekiler-Contents .....	xi
İsveç'te Cinsiyet Eşitliği Politikaları <i>Gender Equality Policies in Sweden</i> <b>Pınar AKARÇAY</b> .....	1
Structural Equation Modeling Analysis of Mediator Role of Fear of Negative Evaluation in Foreign Language Anxiety <i>Yabancı Dil Kaygısında Olumsuz Değerlendirilme Korkusunun Mediator Rolünün Yapısal Eşitlik Modeli ile Analizi</i> <b>Neşe ARAL, Nuran BAYRAM ARLI</b> .....	29
Tüketicilerin Duygudurum Düzeyinin İtkisel (Dürtüsel), Yenilikçi, Hazcı ve Takıntılı Satın Alma Davranışına Etkisi <i>The Influence of Consumers' Emotional States on Impulsive, Compulsive, Innovative and Hedonic Buying Behavior</i> <b>Hakan BOZ</b> .....	41
Tüketicilerin Satış Sonrası Hizmetlerden Duydukları Memnuniyetin Satın Alınan Ürünün Algılanan Değerine Etkisi: Beyaz Eşya Ürünleri Üzerine Bir Araştırma <i>The Effect of Customers' Satisfaction with After Sales Services on Perceived Value of the Purchased Product: A Research on White Goods</i> <b>Mehmet CIRANOĞLU</b> .....	65
Suriye'den Türkiye'ye Kaçan Bir Ailenin Gündelik Yaşamı: Gaziantep'te Bir Sözlü Tarih Çalışması <i>Daily Life of a Family That Fled Syria to Turkey: A Study of Oral History in Gaziantep</i> <b>Sahra DERVİŞOĞLU</b> .....	99

907

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Patrimonialism in Modernisation: A Comparative Essay to Interpret Russian and Turkish Political Cultures <i>Modernleşmede Patrimonyalizm: Rus ve Türk Politik Kültürlerini Açıklamak İçin Karşılaştırmalı Bir Deneme</i> <b>Halil KANADIKIRIK</b> .....	125
Stratejik Ortaklık, Kriz ve Restorasyon: Türk-Amerikan İlişkilerinin Yörüngesine Kavramsal Bir Çerçeveden Bakmak <i>Strategic Partnership, Crisis and Restoration: Looking at the Orbit of Turkish-American Relations from a Conceptual Framework</i> <b>Ali Şevket OVALI</b> .....	155
Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları Işığında Üçüncü Devlet Vatandaşlarının Aile Birleşimi Hakkına İlişkin Değerlendirmeler <i>Analysis on the Rights of the Family Reunification of the Third-Country Nationals in the light of the Decisions of Court of Justice of the European Union</i> <b>Zeynep ÖZGENÇ</b> .....	191
Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi ile Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi Arasındaki Etkileşimin Değerlendirilmesi <i>The Analysis of Interaction Process between the Bulgaria-Greece Population Exchange and the Turkey-Greece Population Exchange</i> <b>Kader ÖZLEM</b> .....	219
Fransa'da Sosyal Yardımlar <i>Social Aids in France</i> <b>Bircan REÇBER</b> .....	239
Which Firms Outperform the Others under Uncertainty: Revisiting Miles and Snow Typology <i>Hangi Firmalar Belirsizlik Altında Daha İyi Performans Gösteriyor: Miles ve Snow'un Strateji Tipolojilerine Yeniden Bakış</i> <b>Mehlika SARAC</b> .....	261
Endüstri 4.0'ın İtici Güçlerinin Türkiye ve Çin Üzerindeki Etkileri <i>The Propulsive Forces of Industry 4.0 Effects on Turkey and China</i> <b>Müslime SÖZEN, Talat MESCİOĞLU</b> .....	287

Teritoryalite Beşeri ve Siyasal Etkileşimlerin Düzenlenmesinde Neden Hâlâ Önemli? <i>Why Territoriality still Matters in Regulating Human and Political Interactions</i> <b>Samet YILMAZ, Çiğdem AYDIN KOYUNCU .....317</b>	
Halk Dindarlığı, Medyanın Halk Dindarlığı ve Din Anlayışındaki Etkileri <i>Public Religion and the Effects of the Media on Public Relationship and Religion</i> <b>Cem ZAFER.....345</b>	

**909**

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

CİLT-VOLUME: 11 • SAYI-ISSUE: 2 • ARALIK / DECEMBER 2018  
ISSN: 1307-8364  
e-ISSN: 1307-9999

### İÇİNDEKİLER - CONTENTS

Editör'den .....	ix
Editor's Note .....	x
İçindekiler-Contents .....	xi

910	An Aristotelian Approach to Aristophanes' Lysistrata <i>Aristophanes'in Lysistrata Oyununa Aristotelesçi Bir Yaklaşım</i> Nilay ERDEM AYYILDIZ .....	1
-----	--	---

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

İtkisel (Dürtüsel) Satın Alma Davranışının Nedenleri ve Sonuçları: Turizm ve Konaklama Sektöründe Bir Çalışma <i>Causes and Consequences of Impulsive Buying Behaviour: A Study in the Tourism and Hospitality Sector</i> Hakan BOZ, Erdoğan KOÇ .....	17
---	----

Toplam Bekleme Süresini Enküçükleme Amaçlı Bir Araç Rotalama Problemi <i>Vehicle Routing Problem which is Minimized Total Idle Time</i> Ömer Nuri ÇAM, H. Kemal SEZEN .....	47
--	----

Türkiye ve Bir Grup Ülke için Çatışma Verilerinin Kuvvet Yasasına Uygunluğu <i>Suitability of Conflict Data for Power Law for Turkey and a Group of Countries</i> Sadullah ÇELİK, Ayşe OĞUZLAR .....	61
---	----

A Problem Analysis over Humanitarian Aid Issues Based on Aid Principles and Methodology of Donors Dependency and Post-Development Theories <i>Bağış Sahiplerinin Yardım İlkeleri ve Yöntemleri Üzerinden İnsani Yardım Konularının Bağımlılık ve Kalkınma Sonrası Teorileriyle Sorun Analizi</i> Ahmet EFE .....	81
--	----

Propontis'in Güneyindeki Üç Kent için Lokalizasyon Önerileri <i>Localisation Suggestions for Three Cities to the South of the Propontis</i> Hüseyin ERPEHLİVAN .....	115
--	-----



Türkiye’de Vergi Düzenlemeleri ve Muhasebe Standartları Açısından İnşaat Taahhüt İşletmelerinde Finansal Raporlama <i>Financial Reporting in the Construction Contracting Companies in Turkey in Perspective from Tax Regulations and Accounting Standards</i> <b>Ümit GÜCENME GENÇOĞLU, Gülsün İŞSEVEROĞLU.....</b>	<b>135</b>
Bellek Çalışma Kılavuzu veya “Unutulanlar Unutanları Asla Unutmazlar!” <i>A Study Guide for Memory or “Forgottens Never Forgets the Forgetters!”</i> <b>M. Emir İLHAN .....</b>	<b>153</b>
Sokak Sanatı, Banksy ve Filistin <i>Street Art, Banksy and Palestine</i> <b>Ayça KARACA .....</b>	<b>171</b>
Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Toplum Sözleşmesi ve Halkçılık <i>The Social Contract and Populism from the Ottoman State to the Republic</i> <b>Gülbeyaz KARAKUŞ.....</b>	<b>197</b>
İklim Değişikliğine Karşı Kentsel Kırılganlık: İstanbul için Bir Değerlendirme <i>Urban Vulnerability to Climate Change: An Assessment on İstanbul</i> <b>Yasemin KAYA.....</b>	<b>219</b>
Mutlak Satınalma Gücü Paritesi Hipotezi’nin Test Edilmesi: Türkiye ve Dış Ticaret Ortakları Uygulaması <i>Testing the Absolute Purchasing Power Parity Hypothesis: Turkey and Foreign Trade Partners Application</i> <b>İsmail KÜÇÜKAKSOY, İsmail ÇİFÇİ.....</b>	<b>259</b>
Ortadoğu’da Silahlanmayı Etkileyen Dinamikler: Arap Baharında Alıcılar ve Tedarikçiler <i>Dynamics Affecting Arms Procurement in the Middle East: Recipients and Suppliers in the Arab Spring</i> <b>Ferhat PİRİNÇÇİ.....</b>	<b>287</b>
Ana Hatlarıyla Paradan Başka Borçları Havâ İlamların İcrası <i>Generally, Execution of Judgements Involving Debts Other Than Money</i> <b>N. Aybike SEYHAN .....</b>	<b>311</b>
İdeoloji ve Mekân İlişkisi Bağlamında Bursa Tahayyülleri <i>Bursa Imagination in the Context of Ideology and Space Relation</i> <b>Can ULUSOY .....</b>	<b>349</b>

911

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Bilgi Yönetim Sistemleri ve Siber Güvenlik  
*Knowledge Management Systems and Cybersecurity*  
**Ahmet Naci ÜNAL**.....375

Finansal Okuryazarlığın Ülke Ekonomisindeki Yeri ve  
Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Tespit Edilmesi: Bursa İli  
Uygulaması  
*The Place of Financial Literacy in the National Economy and Determining  
Financial Literacy Level: An Application of Bursa Province*  
**Elif YÜCEL, Oğuz KUYUMCU**.....395

912

**KİTAP İNCELEMESİ**

Christopher J. Bickerton, European Integration: From  
Nation-States to Member States  
**Samet YILMAZ**.....423

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

CİLT-VOLUME: 11 • SAYI-ISSUE: 1 • HAZİRAN-JUNE 2018  
ISSN: 1307-8364  
e-ISSN: 1307-9999

## İÇİNDEKİLER - CONTENTS

Editör'den .....	ix
Editor's Note .....	x
İçindekiler-Contents .....	xi
Yazıtlar Işığında Selge Agonları <i>Selgian Agones in the Light of Inscriptions</i> <b>Recep ALTIN, Kamil DOĞANCI</b> .....	1
Teknoloji Yoksulluğu ve Türkiye'de İhracatın İthalata Olan Bağımlılığı <i>Technology Poverty and Dependency of Export on Import in Turkey</i> <b>H. Naci BAYRAÇ, Emrah DOĞAN</b> .....	17
Critical Evaluation of Advancing Participation of NGOs in the UN Security Council <i>BM Güvenlik Konseyinde STK Katılımlarının Geliştirilmesinin Eleştirel Değerlendirmesi</i> <b>Mehmet Halil Mustafa BEKTAŞ</b> .....	43
Proudhon Küçük Burjuva Sosyalisti midir? <i>Is Proudhon a Petty Bourgeois Socialist?</i> <b>Berkay DEMİRAY</b> .....	71
Trump Yönetiminin Kudüs Kararına Analitik Bakış <i>An Analytical View to the Jerusalem Decision of Trump Administration</i> <b>Mehmet Sait DİLEK</b> .....	97
Edmund Burke'ün Siyaset Felsefesinde Akıl Anlayışı <i>The Understanding of Reason in Edmund Burke's Political Philosophy</i> <b>Günhan GAYIRHAN</b> .....	139
Makedonya'daki İstikrarın Sürdürülebilirliğinin Ohrid Çerçeve Anlaşması Bağlamında Analizi <i>Analysis of the Sustainability of Stability in Macedonia in terms of the Ohrid Framework Agreement</i> <b>Çiğdem AYDIN KOYUNCU, Samet YILMAZ</b> .....	155

913

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Commentary on “The Meaning Maintenance Model: On the Coherence of Social Motivations” “Sosyal Güdülemeler Bağlamında Anlamı Sürdürme Modeli” Üzerine Bir Yorumlama <b>Sanem KÜÇÜKÖMÜRLER, Türker ÖZKAN.....183</b>
Prusa’dan (Bursa) Bir Oda Mezar <i>A Chamber Grave from Prusa ad Olympum (Bursa)</i> <b>İbrahim Hakan MERT, Reyhan ŞAHİN, Ahmet Ali ALTIN.....203</b>
Performansa Dayalı Etkinlik Analizi: Devlet Üniversiteleri Örneği <i>Efficiency Analysis Based on Performance: Example of State Universities</i> <b>Ali USLU, Fatih Coşkun ERTAŞ, Rüştü YAYAR.....255</b>
<b><u>ÇEVİRİ</u></b> Erinlik ve Beden İmajı <i>Puberty and Body Image</i> <b>Eylül ŞENYÜREK .....277</b>

CİLT-VOLUME: 10 • SAYI-ISSUE: 2 • ARALIK - DECEMBER 2017  
ISSN: 1307-8364  
e-ISSN: 1307-9999

## İÇİNDEKİLER - CONTENTS

<b>Editör'den</b> .....	<b>vii</b>
<b>Editor's Note</b> .....	<b>viii</b>
<b>İçindekiler-Contents</b> .....	<b>ix</b>
Hedonik (Hazcı) Tüketimin Özel Günlerdeki Alışveriş Kültürü Üzerindeki Etkisi ve Ülkelerarası Karşılaştırmalı Bir Araştırma <i>The Effect of the Hedonic Consumption on Shopping Culture in the Special Occasions and an Intercountry Comparative Research</i> <b>Deniz AKGÜL, İnci VARİNLİ</b> .....	<b>1</b>
Edebiyat Sosyolojisinin Sınırları <i>Limits in the Sociology of Literature</i> <b>Neslihan ŞEN ALTIN</b> .....	<b>37</b>
Accountability through the Annual Reports of State Universities in Turkey <i>Türkiye'de Devlet Üniversitelerinin Faaliyet Raporları Aracılığıyla Hesap Verme Yükümlülüğü</i> <b>Tolga DEMİRBAŞ, Rıdvan ENGİN</b> .....	<b>59</b>
Self-Help Literature in Turkey from the Perspective of Translation Studies <i>Türkiye'de Kişisel Gelişim Yazınına Çeviribilim Açısından Bir Bakış</i> <b>Volga YILMAZ GÜMÜŞ</b> .....	<b>93</b>
Hatay'ın Anavatana Katılması Hakkında Yeni Bir Belge <i>A New Document Concerning the Integration of Hatay</i> <b>Adem KARA</b> .....	<b>117</b>
Tweetlerin Etkinliğinin Sosyal Ağlar ile İrdelenmesi <i>Effectiveness of Tweets with Social Networks</i> <b>Yusuf Murat KIZILKAYA, Ayşe OĞUZLAR</b> .....	<b>135</b>

915

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Turist Rehberliği Meslek Kuruluşlarının Web Sitelerinin İçerik Analizi Yöntemiyle Değerlendirilmesi <i>The Evaluation of the Web-Sites of the Tourist Guiding Official Chambers with the Method of Content Analysis</i> <b>Özlem KÖROĞLU, Hasret ULUSOY, Selin MANAV .....</b>	<b>151</b>
İlk Çağ Uygarlıklarında Diplomasi <i>Diplomacy in First-Age Civilizations</i> <b>Ulaş Töre SİVRİOĞLU, Muzaffer Ercan YILMAZ.....</b>	<b>179</b>
Kaynak Tüketim Muhasebesinin Gelişim Süreci, Maliyet Avantajları ve Teorik Bir Uygulama <i>The Development Process of Resources Consumption Accounting, Cost Advantages and a Theoretical Application</i> <b>Müslime SÖZEN .....</b>	<b>229</b>
Adil Dünya İnancı Üzerine Bir Polemos <i>A Polemos on Just World Belief</i> <b>Arzu GÜL TOPUZ, Metin TOPUZ, Onur UCA.....</b>	<b>257</b>
Küresel Politik Sistemde Liderlik: George Modelski ve Dünya Politikasında Uzun Döngüler <i>Leadership in Global Political System: George Modelski and Long Cycles in World Politics</i> <b>Samet YILMAZ.....</b>	<b>277</b>

CİLT-VOLUME: 10 • SAYI-ISSUE: 1 • HAZİRAN-JUNE 2017  
ISSN: 1307-8364  
e-ISSN: 1307-9999

## İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Editor'den .....	vii	
Editor's Note .....	viii	
İçindekiler-Contents.....	ix	
Klasik Bale Temsilinin İzleyiciler Üzerindeki Etkisi <i>The Effects of Classical Ballet Performance on Audience</i> <b>Gülay GÖĞÜŞ, İsmail M.GÖĞÜŞ</b> .....	1	917
Patent Valuation In The Scope Of Corporate Tax Law Exception <i>Kurumlar Vergisi Kanunu İstisnasına Göre Patent Değerleme</i> <b>Fehmi Ali ILDIR</b> .....	27	IJSI 14/2 Aralık December 2021
Uluslararası Terörizmin Gelişimi ve Dini Motivasyonlu Terör Olgusu <i>Development of International Terrorism and the Phenomenon of Religiously Motivated Terror</i> <b>Sezgin KAYA</b> .....	53	
Refik Halid Karay'ın Gurbet Hikâyeleri Adlı Eserinde Öteki Bağlamında Araplar ve Avrupalılar <i>Arap and Europeans as Context of the "Other" in the Work of Refik Halid Karay's Gurbet Hikâyeleri</i> <b>Gözde ÖZLEM</b> .....	81	
Şehir Tarihi ve Turizm: Bursa Örneği <i>Urban History and Tourism: The Case of Bursa</i> <b>Funda SONGUR</b> .....	99	
Nasıl Toprak Oluyoruz? <i>How Do We Become Soil?</i> <b>Mustafa ŞAHİN, Hüseyin S. BAŞKAYA</b> .....	125	
The Role of Social Media Activism in New Social Movements: Opportunities and Limitations <i>Yeni Sosyal Hareketler Bağlamında Sosyal Medya Aktivizminin Rolü: Fırsatlar ve Sınırlamalar</i> <b>Sezen RAVANOĞLU YILMAZ</b> .....	141	
Migrations from Caucasia to Anatolia and Caucasian Immigrants <i>Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler ve Kafkasyalı Göçmenler</i> <b>Ayşenur BİLGE ZAFER</b> .....	165	

CİLT-VOLUME: 9 • SAYI-ISSUE: 2 • ARALIK-DECEMBER 2016  
ISSN: 1307-8364  
e-ISSN: 1307-9999

## İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Editor' den .....	vii
Editor's Note .....	viii
İçindekiler .....	ix

918  
IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Turkey's Foreign Dependence on Energy and Wind Power as an Alternative Energy Resource <i>Türkiye'nin Enerjide Dışa Bağımlılığı ve Alternatif Enerji Kaynağı Olarak Rüzgar Enerjisi</i> <b>Ferhat ARSLAN</b> .....	1
Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında AB-Çin İlişkileri <i>Economic Interdependence between the EU and China</i> <b>Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ</b> .....	33
Tibet Budizmi'nde İnanç Esasları ve Ölüm Ötesi <i>The Faith Basics in Tibetan Buddhism and beyond the Death</i> <b>Ahmet GÜÇ / Aliya SHARAFULLİNA</b> .....	57
Örgütsel İletişim ve Motivasyon İlişkisi -Bir Uygulama- <i>The Relationship between Organizational Communication and Motivation: An Application</i> <b>M. Kürşad TİMURÖĞLU / Ensar BALKAYA</b> .....	89
The Representation of 2015 Ankara Bombings in Canadian Media <i>2015 Ankara Bombalı Terör Olayının Kanada Medyasında Temsili</i> <b>Huriye TOKER / Taylor RAE (Gluska)</b> .....	115
Bursa'da Vatan Cephesi <i>The Fatherland's Front in Bursa</i> <b>Bilal TUNÇ</b> .....	137



CİLT-VOLUME: 9 • SAYI-ISSUE: 1 • HAZİRAN-JUNE 2016  
ISSN: 1307-8364  
e-ISSN: 1307-9999

## İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Editor' den .....	vii
İçindekiler .....	ix
Bursa / Hisar Bölgesi Mozaikleri ve Geometrik Desen Repertuarı <i>Mosaics of Bursa / Hisar Region and the Geometric Motif Repertory</i> <b>Hazal ÇITAKOĞLU</b> .....	1
Sanal Kaytarma ve İş Performansı İlişkisi: Sağlık ve Tekstil Sektörü Çalışanlarının Karşılaştırılması <i>Relationship between Cyberloafing and Work Performance: Comparison of Health and Textile Industry Workers</i> <b>Mine AFACAN FINDIKLI</b> .....	33
Bir Vergi Güvenlik Önlemi Olarak Kontrol Edilen Kurum Kazancı ve Türkiye-Hollanda Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması Açısından Uygulamasının İncelenmesi <i>As a Tax Security Measure Earning of Controlled Foreign Corporation and Examining of the Implementation in term of Turkey-Netherlands Avoidance of Double Taxation Treaty</i> <b>Fevzi RİFAT ORTAÇ ve Selin ERTÜRK ATABEY</b> .....	63
The Impact of EU Conditionality on Democratisation in Turkey: The Case of Civil-Military Relations in the Period of 1999-2008 <i>AB Koşulluluğunun Türkiye'nin Demokratikleşmesi Üzerine Olan Etkisi: 1999-2008 Dönemi Sivil-Asker İlişkileri Örneği</i> <b>Fatma Zeynep ÖZKURT</b> .....	79
Anadolu Miken Seramiği Geometrik Motif Repertuarına Genel Bir Bakış <i>An Overview to the Geometric Motif Repertoire of Anatolian Mycenaean Pottery</i> <b>Nur Deniz ÜNSAL</b> .....	109

919

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

CİLT-VOLUME: 8 • SAYI-ISSUE: 2 • ARALIK-DECEMBER 2015  
ISSN: 1307-8364  
e-ISSN: 1307-9999

## İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Editor'den .....	vii
Editor's Note .....	viii
İçindekiler-Contents.....	ix

920

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Mahalli İdare Düzeyinde Mali Kuralların İncelenmesi <i>An Examination of Fiscal Rules for Local Governments</i> <b>Tolga DEMİRBAŞ</b> .....	1
The Impact of Russia's Historical Economic Position on Russian Identity and Nationalism <i>Rusya'nın Tarihsel-Ekonomik Konumunun Rus Kimliği ve Milliyetçiliği Üzerindeki Etkisi</i> <b>Mert GÖKIRMAK</b> .....	33
Türk Mukavemet Teşkilatı'nda Muhabere 1955-1974 <i>Communication in Turkish Resistance Organization</i> <b>Ulvi KESER</b> .....	61
Avrupa Birliği Hukuku ve Avrupa Birliği Adalet Divanı İçtihatları Işığında Ticari Şirketlerin Yerleşme ve Serbest Dolaşım Özgürlüğü <i>The Freedom of Establishment and Mobility of Corporations in Consideration of European Union Law and European Court of Justice's Awards</i> <b>Sinan Can KONYALI</b> .....	115
Hanlıklar Döneminde Kuzey Azerbaycan'ın Osmanlı ile Siyasi İlişkileri <i>Political Relationship Northern Azerbaijan with Ottoman in the Period of Khanates</i> <b>Dadash MUTALLİMOV</b> .....	155
Richard Rosecrance'nin Sistem Modeli Perspektifinden Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi <i>The Analysis of Post Cold War International System from Richard Rosecrance's System Model Perspective</i> <b>Yusuf YILDIRIM</b> .....	179

ÇİLT-VOLUME: 8 • SAYI-ISSUE: 1 • HAZİRAN-JUNE 2015  
ISSN: 1307-8364  
e-ISSN: 1307-9999

### İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Editor'den .....	vii
Editor's Note .....	viii
İçindekiler .....	ix

Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinde Son Gelişmeler <i>Recent Developments in Taxation of Electronic Commerce</i> <b>Hakan AKAR, Yiğit Alp YURTER</b> .....	1
--	---

921

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021

Hata Terimlerindeki Otokorelasyonun Dickey Fuller Birim Kök Testinin Gücü Üzerindeki Etkisi: Simülasyon Model Yaklaşımı <i>The Effect of Autocorrelation in Error Terms on the Power of the Dickey Fuller Unit Root Test: A Simulation Approach</i> <b>Mehmet ÇINAR, Atilla HEPKORUCU</b> .....	29
--	----

Kurumsal İtibar Ölçümlendirme Yaklaşımları Üzerine Yazınsal Bir İnceleme <i>Approaches of Measuring Corporate Reputation: A Literature Review</i> <b>B. Aydem ÇİFTÇİOĞLU, Benan GÖK</b> .....	63
--	----

Osmanlı Modernleşmesinin Hukuk Eksenli Bir Okuması Reşat Kaynar'ın "Türkiye'de Hukuk Devleti Kurma Yolundaki Hareketler"i <i>A Juridical-Based Reading of Ottoman Modernisation: Reşat Kaynar's 'The Movements Towards Founding a 'Rechtsaat' in Turkey"</i> <b>Ekin ERDEM</b> .....	79
---	----

Bursa'nın Antik Deniz Limanları <i>Ancient Sea Harbors of Bursa</i> <b>Serkan GÜNDÜZ</b> .....	105
--	-----

Kıbrıs Türk Mücadele Tarihinde Bayrak ve Diğer Sancak Radyoları 1963-1974 <i>Bayrak and the Other Military Radios in Turkish Cypriot Struggle History 1963-1974</i> <b>Ulvi KESER</b> .....	147
--	-----

Tüketicilerin Renk Algısı ve Cinsiyet: Pazarlama Bakış  
Açısından Bir Araştırma  
*Consumers' Color Perception and Gender: A Research from  
Marketing Perspective*  
**Ayşe BİCAN ŞEN, Erkan ÖZDEMİR.....183**

**922**

IJSI 14/2  
Aralık  
December  
2021